

15
7

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΞΗ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αριθ. ....

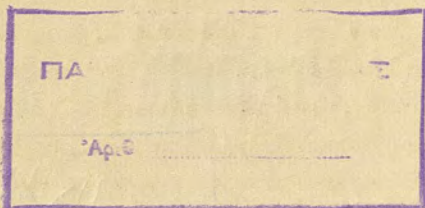
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ
ΚΥΡ. ΖΑΜΠΑ
Αριθ. 2,45

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Γεν. αριθ. 475
Κατηγορία 2
Ειδ. αριθ. 15

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αριθ. 216
2,90

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΕΞΗ

1911 ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αριθ. 3/487

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Περὶ τῆς κριτικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς μας ἐργασίας εἰς τὸ κείμενον τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων ὄχι μόνον ἀπρόσφορον ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον εἶναι νὰ λεπτολογήσωμεν ἐνταῦθα, διότι θὰ ἐχρειάζετο χῶρος ἴσος πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ βιβλίου. Ἀπλῶς ἀναφέρομεν ὅτι ἄνω τῶν 500 χωρίων ἀποκατεστήσαμεν ἐκ τῶν χειρογράφων ἢ δι' ἐλαφρᾶς τροποποιήσεως καὶ πρὸ πάντων τῆς στίξεως καὶ τῶν μορίων (δέ, δή, γάρ, ἄρα, οὐ, ἐν, ἐπὶ κτλ.), καὶ περὶ τὰ 1000 ἀνεξήγητα ἐν συνόλῳ χωρία ἐρμηνεύσαμεν σαφῶς. Διὰ τοῦτο ὁ ἀσαφής καὶ ἀποσπατώδης καὶ μόνον ἐκ φήμης θαυμαζόμενος. Ἀριστοτέλης διὰ πρώτην ἴσως φορὰν ἐν Ἑλλάδι παρουσιάζεται σαφής, αὐτοεξηγημένος, συναφής, καὶ πρὸ πάντων ἀκέραιος καὶ πλήρης (1) διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ καὶ θαυμασθῇ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν πλέον ἀντίληψιν ἐκάστου. Πρὸς πλειοτέραν μάλιστα εὐκολίαν ἐκτὸς τῶν ἀπαραιτήτων σημειώσεων (2) προτάσσομεν εἰς ἐκάστην σχεδὸν σελίδα συνοπτικὰ περιεχόμενα, οὕτως ὥστε τὸ βιβλίον τοῦτο νὰ λάβῃ πλέον τελείαν μορφήν νεωτέρου διδακτικοῦ ἐγχειριδίου καὶ νὰ εἶναι κατάλληλον διὰ τὸ ὄλον του, ὅσον οὐδὲν ἄλλο, νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰ σχολεῖα ὡς *Νεοελληνικὸν Ἀνάγνωσμα*.

Ἐξ ὄλων ὅμως τῶν προσόντων του τὸ ἀνώτερον καὶ καθολι-

1) Μόνον τὸ τέλος τοῦ βιβλίου Η (κεφάλ. 12—15) εἶναι περιττὴ παρεμβολή καὶ ταυτολογία, πρωτοσχέδιον καὶ ἀτελής τῶν περὶ ἴδοντῆς πρώτων κεφαλαίων τοῦ βιβλίου Κ.

2) Μὲ κυρτὰ γράμματα σημειοῦνται ὄροι κοινοὶ καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα, συνήθως ἐκεῖ ἐξηγούμενοι σαφέστερον.

κώτερον είναι ὅτι μεταφράσθη εἰς τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν καθὼς λέγουν συνήθως καὶ τὴν ὁποῖαν ἡμεῖς ὀνομάζομεν **Ἀθηναϊκὴν γλῶσσαν**. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ προσὸν τοῦτο εἰς πολλοὺς ἀκόμη θὰ φανῆ ἑλάττωμα καὶ ἐπειδὴ συνδέεται καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἀριστοτέλους (ἐπίσης κοινὴν) ὀπωσοῦν, καὶ μὲ δλόκληρον τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἢ μεγαλιτέρα πληγὴ τοῦ ἔθνους καὶ αἰτία τῶν δισχιστικῶν συμφορῶν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, διὰ τοῦτο κρίνομεν ἐπάναγκες νὰ εἰποῦμεν ὅ,τι εἶναι δυνατὸν ἐδῶ περὶ αὐτοῦ, διότι εἴμεθα βέβαιοι ὅτι παρέχομεν τὴν μόνην ὀρθὴν καὶ ἐδραίαν βάσιν πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ ὁ τελευταῖος ἀστοιχειώτος ἀναγνώστης ὅταν πάρη νὰ ἀναγνώσῃ μίαν κωμωδίαν, ἀμέσως ζωογονεῖται ὁ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ ἀπαγγέλλει μὲ ἕξαψιν χαρῆς, λύπης, ὀργῆς, εἰρωνείας, γελῶτων κτλ. καὶ ἐν γένει μὲ σύμπραξιν τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῶν μορφασμῶν του. Αἱ λοιπὸν αὐτὴ εἶναι ἢ πλήρης γλῶσσα, δηλαδὴ ἢ ζωτανὴ καὶ καλλιτεχνικὴ, ἢ συνοδευομένη μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν σχημάτων (μιμητικὴν) καὶ τοῦ τόνου (μουσικὴν). Ἐπειδὴ ὅμως αἱ τελευταῖαι εἰδικότητες ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὸ σύνολον τῆς γλώσσης ὡς αὐτοτελεῖς καλλιτεχνίαι, καὶ ἐπειδὴ ἡ σοβαρωτέρα δῆθεν καὶ ἐπιστημονικὴ χρῆσις τῆς γλώσσης ἀπεγυμνώθη ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τῶν κινήσεων τοῦ σώματος καὶ τῆς φωνῆς καὶ περιορίσθη εἰς τὴν ἀνούσιον κίνησιν τῶν χειλέων ἢ ὁποῖα μάλιστα ἐξαφανίζεται σχεδὸν τελείως κατὰ τὴν σιωπηρὰν ἀνάγνωσιν, διὰ τοῦτο ἀνέκαθεν ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη παρενόησε τὴν καλλιτεχνικὴν ιδιότητα αὐτῆς, καὶ ὅσον καὶ ἂν ὀμιλεῖ περὶ εὐφωνίας αὐτῆς, οὐδέποτε κατέταξε τὴν γλῶσσαν μεταξὺ τῶν καλῶν τεχνῶν διὰ νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ ἐπαληθεύσῃ εἰς αὐτὴν ὅλους τοὺς νόμους τῆς αἰσθητικῆς. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τὸ ὅλως ἐξωτερικὸν γεγονός ὅτι τὸ ὕψος τῶν ἀρχαίων κλασικῶν συγγραφέων κατέστησε αὐτοὺς τὸ ἴνδαλμα τὸ ὁποῖον μὲ νοσταλγίαν ἐπόθησαν ὅλοι οἱ μεταγενέστεροι χρόνοι, καὶ ἐπεδόθησαν

εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν, προσπαθοῦντες μὲ πάντα τρόπον νὰ συγκρατήσουν τοὺς τύπους τῆς γλώσσης των. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ τάσις στρέφεται καιρίως ἐναντίον ἐνὸς τῶν θεμελιωδῶν νόμων πάσης καλλιτεχνίας, ἤτοι τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ τῆς **καινοπρεπειας**. Ἐπειδὴ μάλιστα ἡ τοιαύτη ἔκτροπος σπουδὴ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐγένετο ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῆς ἀκουστικῆς ἀντιλήψεως, ἐδημιουργήθη μοιραίως ἢ ἑξαμβλωματικὴ μεταφορὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς γλώσσης ἀπὸ τὴν ἀκοὴν καὶ τὸν ἦχον εἰς τὴν ὄρασιν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν. Καὶ σήμερον πλέον ἔχομεν ἀνθρώπους ἀντιλαμβανομένους τοὺς εὐφωνικοὺς κανόνας τῆς γλώσσης **ὀρθογραφικῶς (!)**

Οἱ τοιοῦτοι δὲν λέγουν λ. χ. **καλημέρα** ἀλλὰ προφέρουν σαφέστατα **καλὴ ἡμέρα**, διότι ἐφαρμόζουν τὸν ὀρθογραφικὸν εὐφωνικὸν κανόνα ὅτι τὸ η ὡς μακρὸν δὲν ἐκθλίβεται. Οἱ τοιοῦτοι γνωρίζουν μὲν ὅτι εἰς τὸ **γέγραψθε** τὸ σ ἐκπίπτει ὡς δυσπρόφερτον μεταξὺ δύο συμφώνων, εἰς τὸ **ψεύστης** ὅμως δὲν τὸ εὐρίσκουν δυσπρόφερτον, διότι νομίζουν ὅτι τὸ **ευ** προφέρεται λεπτότερον ἀπὸ τὸ **αφ** καὶ καταφέρονται κατὰ τῶν ἀγραμμάτων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι λέγουν συμφωνότερον πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ κανόνος **ψεύτης (!)** Πόσον προσκρούει εἰς τὴν μουσικὴν εὐαρμοσίαν ὁ ὀρθογραφικὸς ἀρχαϊσμός τὸ δεικνύει σαφέστατα τὸ κακόστομον ἐπίρρημα **κατεσπευσμένως**, τὸ ὁποῖον συγκρινόμενον μὲ τὰ γοργὰ εὐρωπαϊκὰ vite, schnell κτλ., φαίνεται ὡς εἰρωνεία πρὸς τὴν ἀλήθειαν (=μὴ κουνιέσαι) καὶ τὸ ὁποῖον ἡμεῖς τὸ λέγομεν γλήγορα εἰς τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν, ἢ ὁποῖα ξετινάζει καὶ **καθαρίζει** τὴν γούνα τῆς **καθαρευούσης**. Πλειότερα περὶ τῆς στρεβλώσεως τῆς νεωτέρας γλώσσης διὰ τῶν ὀρθογραφικῶν κανόνων εἴπαμεν πλὴν ἄλλων καὶ εἰς τὸν πρόλογον τοῦ Κρατύλου. Καὶ τώρα σπεύδομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχαίων κανόνων καὶ ἡ τάσις πρὸς ἀναβίβασιν τῆς σημερινῆς γλώσσης σημαίνει τὴν τελείαν ἀπονέκρωσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀφαίρεσιν παντὸς καλλιτεχνικοῦ στοιχείου. Διὰ τοῦτο πολὺ δικάως ἐξανέστησαν κατὰ καιροὺς διάφοροι γλωσσοτέχνη ποιηταὶ

ἢ συγγραφεῖς, καὶ πολὺ φυσικῶς ἐζήτησαν ἄλλοι νὰ σύρουν αὐτὴν εἰς τὸ ἄκρον ἀντίθετον, δηλαδὴ εἰς τὴν τελείως ἀγράμματον καὶ ἐπαρχιακὴν γλῶσσαν, εἰς ψυχαρισμὸν ἢ μαλλιαρισμὸν ἢ ὀτιδῆ-ποτε ἄλλο, διότι μόνον διὰ τῆς τοιαύτης ἀντιθέσεως ἦτο δυνατόν νὰ ὠριμάσῃ ἡ μέση ἐκείνη καὶ χρυσῆ πορεία ἡ ὁποία σήμερον πλέον κατέκτησε ὅλην τὴν ἀληθινὴν λογογραφίαν ἀπὸ τὴν δημοτικὴν ποιήσιν ἕως εἰς τὸ διήγημα καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιφυλλίδας τῶν ἑφημερίδων μέχρι τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, διὰ τὰς ὁποίας τὸ ἔθνος θὰ εὐγνωμονῇ τὸν ἀναλαβόντα τὴν πρωτοβουλίαν ἐκδότην κύριον Γ. Φέξην.

Κ. ΖΑΜΠΑΣ

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	7	Στ.	2	ἔννοια (ιδέα) τοῦ ἀγαθοῦ.
»	7	»	23	νὰ εἶναι κανὲν κοινόν.
»	76	»	33	νὰ εὐχαριστῆται, με κανὲν
»	78	»	1	ἐφαρμογὴ τῆς ἀκολασίας.
»	79	»	3	Ἐλευθεριότης (φιλελευθερία, γενναϊότης, γενναϊοδωμία ἀνδρείου, εὐγένεια).
»	188	»	21	οὔτε ἡ ἴδια διάθεσις.
»	189	»	3	νὰ ζῆ ἡδονικῶς.
»	189	»	6	ἀφοῦ δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἡδονή.
»	189	»	19	εἰς ὅσας δὲ ὑπάρχει.
»	240			εἰς τὸ κεφάλαιον Θ' προσθετέον τὸ περιχόμενον: Ἡ φίλια τῆς ἰσότητος δὲν εἶναι ὁμοία πρὸς τὸ δίκαιον.

ΘΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

BIBΛION A.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τὸ ἀγαθὸν ὡς σκοπὸς εἰς ὅλα.— Πᾶσα τέχνη καὶ ἐπιστήμη, καθὼς καὶ πᾶσα πράξις καὶ προαίρεσις, φαίνεται ὅτι ἐπιδιώκει κάποιον ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο καλῶς ἀπεφάνθησαν ὅτι ἀγαθὸν εἶναι ὅ,τι ἐπιδιώκουν πάντες. Ὑπάρχει ὅμως διαφορὰ εἰς τὰ ἀποτελέσματα. Διότι ἄλλα μὲν εἶναι μόνον ἐνέργειαι, ἄλλα δὲ ἐκτὸς τῶν ἐνεργειῶν εἶναι καὶ ἔργα. Καὶ ὅπου πλὴν τῶν ἐνεργειῶν ὑπάρχουν καὶ κάποια ἔργα, ἐκεῖ εἶναι ἀνώτερα τὰ ἔργα ἀπὸ τὰς ἐνεργείας.

Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουν πολλαὶ πράξεις καὶ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, ἔχομεν ἐπίσης καὶ πολλὰ ἀποτελέσματα· λόγου χάριν ἡ ἰατρικὴ ἔχει ἀποτέλεσμα τὴν υγείαν, ἡ δὲ ναυπηγικὴ τὸ πλοῖον, ἡ στρατηγικὴ πάλιν τὴν νίκην, καὶ ἡ οἰκονομικὴ τὸν πλοῦτον. Πολλὰ δὲ ἀπὸ αὐτὰς ὑπάγονται εἰς ἓν σύστημα, καθὼς λόγου χάριν εἰς τὴν ἵππικὴν ἢ χαλινοποιίαν καὶ ὅσαι ἄλλαι καταγίνονται εἰς τὰ ἵππικά ὄργανα. Αὐτὴ δὲ καὶ πᾶσα πολεμικὴ πράξις ὑπάγεται εἰς τὴν στρατηγικὴν, ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλαι εἰς ἄλλας. Εἰς ὅλας αὐτὰς λοιπὸν εἶναι προτιμότερα πάντοτε τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀρχιεργατικῶν τεχνῶν, παρὰ τὰ τῶν ὑπαγομένων εἰς αὐτάς. Διότι πρὸς χάριν ἐκείνων ἐπιδιώκονται καὶ αὐτὰ ἔχει δὲ βεβαίως μεγάλην διαφορὰν τὸ νὰ εἶναι αἱ ἴδιαι ἐνέργειαι ἀποτέλεσμα τῶν πράξεων, παρὰ ἐκτὸς αὐτῶν νὰ ὑπάρχη κάτι ἄλλο, καθὼς εἰς τὰς ἐπιστήμας ποῦ ἀνεφέραμεν προηγουμένως. Ἐὰν λοιπὸν εἰς κανὲν

ἀπὸ ὅσα εἶναι εὐκατόρθωτα ὑπάρχη ἀποτελεσμα τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκομεν μόνον χάριν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἔλα δὲ τὰ ἄλλα πρὸς χάριν αὐτοῦ καὶ ὄχι τὸ καθένα πάντοτε χάριν ἄλλων (διότι τότε προχωρεῖ εἰς τὸ ἄπειρον καὶ μένει ἢ ἐπιθυμία μας ἀνεκπλήρωτος καὶ ματαίᾳ), τότε εἶναι φανερόν ὅτι αὐτὸς ὁ σκοπὸς εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κάλλιστον πρᾶγμα.

Τὰ ἀγαθὰ ὑπάγονται εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην. — Ἐπομένως καὶ διὰ τὴν ζωὴν ἢ γνῶσις αὐτοῦ δὲν ἔχει ἄραγε μεγάλην σημασίαν, καὶ ὡς ἄλλοι σκοπευταί, ὅταν ἔχωμεν ὠρισμένον σκοπὸν εἰς τὸν βίον μας, δὲν εἶναι εὐκολώτερον νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ ὀρθόν; Καὶ ἀφοῦ τοῦτο εἶναι ἀληθές, πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ περιλάβωμεν αὐτὸ εἰς ἓνα τύπον καὶ νὰ εὕρωμεν τί πρᾶγμα εἶναι καὶ εἰς ποίαν ἐπιστήμην ἢ ἱκανότητα ἀνήκει. Καὶ φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν πλεον κυρίαρχον καὶ ἀρχιεργατικὴν, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ πολιτικὴ. Διότι αὕτη διατάσσει ποῖα ἐπιστήμια πρέπει νὰ ὑπάρχουν εἰς τὰς πόλεις καὶ ποῖας νὰ μανθάνῃ ἕκαστος καὶ μέχρι ποίου βαθμοῦ. Βλέπομεν δὲ ὅτι καὶ αἱ σεδαστότεραι δυνάμεις ὑπάγονται εἰς αὐτήν, καθὼς ἡ στρατηγικὴ, ἡ οἰκονομικὴ, ἡ ῥητορικὴ. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη μεταχειρίζεται τὰς ἄλλας πρακτικὰς ἐπιστήμας καὶ ἐκτὸς τούτου νομοθετεῖ τί πρέπει νὰ πράττωμεν καὶ τί νὰ ἀποφεύγωμεν, ἴσως τὸ ἀποτελεσμα αὐτῆς περικλείει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἄλλων, ὥστε πιθανὸν αὐτὸ νὰ εἶναι τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. Διότι, καὶ ὅταν εἶναι τὸ ἴδιον δι' ἓν ἄτομον καὶ δι' ὀλόκληρον τὴν πόλιν, πάλιν ὁμοῦς τὸ ἀγαθὸν τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι εἶναι μεγαλύτερον καὶ πρὸς ἀπόκτησιν καὶ πρὸς διατήρησιν. Διότι καλὸν εἶναι καὶ ὅταν τὸ ἀγαθὸν ὑπάρχη εἰς ἓν ἄτομον μόνον, ἀλλὰ πολὺ καλλίτερον καὶ θεαρεστότερον εἶναι νὰ ὑπάρχη εἰς τὰ ἔθνη καὶ τὰς πόλεις.

Ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι θετικὴ ἐπιστήμη. — Αὕτη λοιπὸν ἐδῶ ἢ ἔρευνά μας αὐτὰ ἐπιδιώκει καὶ εἶναι κάπως πολιτικὴ. Θὰ εἶναι δὲ ἀρκετὰ τελεία, ἐὰν διασαφηθῇ συμφώνως μὲ τὸ ἐξεταζόμενον ὑλικόν. Διότι τὴν ἀκρίβειαν δὲν πρέπει νὰ τὴν ἐπιδιώκωμεν εἰς ἑλους τοὺς λόγους καθὼς οὐδὲ εἰς ὅλα τὰ κατασκευαζόμενα ἔργα.

Τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια τὰ ὁποῖα ἔρευνᾷ ἡ πολιτικὴ, ἐπιδιώχονται τόσον μεγάλην διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε νὰ νομίζωνται ὅτι μόνον κατὰ συνθήκην ὑπάρχουν καὶ ὄχι ἐκ φύσεως. Τοιαύτην δὲ πλάνην περιέχουν καὶ τὰ ἀγαθὰ, διότι εἰς πολλοὺς συμβαίνουσι δυστυχήματα ἐξ αἰτίας αὐτῶν. Γνωρίζομεν δηλαδὴ ἕως τώρα ὅτι πολλοὶ κατεστράφησαν ἐξ αἰτίας τοῦ πλοῦτου, ἄλλοι δὲ ἐξ αἰτίας τῆς ἀνδρείας των. Εἶναι λοιπὸν ἀρκετόν, ἀφοῦ ὀμιλοῦμεν διὰ τοιαῦτα, νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ἀλήθειαν χονδρικῶς καὶ μὲ γενικὸν τύπον, καὶ ἀφοῦ ὀρίσωμεν τὰς συνηθεστέραις περιπτώσεις καὶ ἀρχάς, νὰ ἐξαγάγωμεν ἀνάλογα συμπεράσματα.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον λοιπὸν πρέπει νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοὶ εἰς τὸ νὰ παραδεχόμεθα πᾶν ὅ,τι λέγεται. Διότι ἴδιον τοῦ μορφωμένου ἀνθρώπου εἶναι νὰ ζητῇ τὴν ἀκρίβειαν δι' ἕκαστον γένος εἰς τόσον βαθμόν, ὅσον ἐπιτρέπει ἡ φύσις τοῦ πράγματος. Δηλαδὴ εἶναι ἐντελῶς ὅμοιον νὰ παραδεχθῶμεν ἀπὸ ἓνα μαθηματικὸν τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν πιθανότητων, ὅσον καὶ ἀπὸ ἓνα ῥήτορα τὰς ἀποδείξεις του.

Οἱ νέοι δὲν εἶναι ἀρμόδιοι διὰ τὴν σπουδὴν τῆς πολιτικῆς. — Βεβαίως ὁμοῦς ἕκαστος κρίνει ὀρθῶς ὅσα γνωρίζει καὶ εἰς αὐτὰ εἶναι καλὸς κριτῆς. Ἐπομένως εἰς τὰ ἰδιαιτέρα εἶναι κριτῆς ὁ εἰδικῶς μορφωμένος, γενικὸς δὲ κριτῆς εἶναι ὅστις εἶναι μορφωμένος εἰς ὅλα. Διὰ τοῦτο ὁ νέος δὲν εἶναι ἀρμόδιος σπουδαστῆς διὰ τὴν πολιτικὴν. Διότι εἶναι ἀνίδεος ἀπὸ τὰς πράξεις τῆς ζωῆς, καὶ ὁμοῦς οἱ πολιτικοὶ λόγοι πηγάζουν ἀπὸ αὐτὰς καὶ ὀμιλοῦν δι' αὐτάς. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τὰ πάθη του, εἰς μάτην καὶ ἀνωφελῶς θὰ ἀκροασθῇ, διότι ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι ἢ γνῶσις ἀλλὰ ἢ πράξις. Καὶ δὲν ἔχει καμμίαν διαφορὰν ἂν εἶναι νέος κατὰ τὴν ἡλικίαν ἢ κατὰ τὸν χαρακτῆρα νεαρὸς. Διότι αἰτία τοῦ ἐλαττώματος δὲν εἶναι ὁ χρόνος, ἀλλὰ τὸ ὅτι ζῆ καὶ ἐπιδιώκει πᾶν πρᾶγμα συμφώνως μὲ τὸ πάθος του. Δηλαδὴ εἰς τοὺς τοιοῦτους εἶναι ἀνωφελῆς ἢ γνῶσις, καθὼς εἰς τοὺς ἀκολάστους. Ἐνῶ εἰς ἐκείνους, ὅσοι κανονίζουν τὰς κλίσεις των συμφώνως μὲ τὸ λογικόν, ἴσως εἶναι πολὺ ὠφέλιμον νὰ γνωρίζουν περὶ αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ εὐτυχία ὡς τὸ ἀνώτερον ἀγαθόν.—Καὶ ὅσον μὲν διὰ τὸν σπουδαστὴν καὶ τὴν πειστικότητα καὶ τὸ θέμα μας, ἄς θεωρήσωμεν ὡς ἀρκετὸν προοίμιον τὰ προηγούμενα. Καὶ τότε πάλιν, ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ ἀπόφασις ἐπιθυμεῖ κάποιον ἀγαθόν, ἄς ἐξετάσωμεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ποῖον εἶναι αὐτὸ τὸ ὅποιον ἐπιδιώκει ἡ πολιτικὴ, καὶ ποῖον εἶναι τὸ ἀνώτατον ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματ' ἐπιδιωκόμενα ἀγαθὰ! Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα λοιπὸν οἱ περισσώτεροι μένουσιν σύμφωνοι. Δηλαδή καὶ οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἐπίλεκτοι λέγουσιν, ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ εὐτυχία, θεωροῦν δὲ τὴν εὐζωίαν καὶ τὴν εὐδοκίμησιν ὡς τὸ ἴδιον πρᾶγμα μὲ τὴν εὐτυχίαν. Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ὅμως τῆς εὐτυχίας διαφωνοῦσιν καὶ δὲν τὴν δρίζουσιν οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι καθὼς οἱ σοφοί. Διότι οἱ μὲν κοινοὶ ἄνθρωποι τὴν παραδέχονται ὡς πρᾶγμα χειροπιαστὸν καὶ ὀρισμένον, λόγου χάριν ἡδονὴν, ἢ πλοῦτον, ἢ δόξαν, καὶ ἄλλοι κάτι ἄλλο, πολλάκις μάλιστα ὁ ἴδιος κατὰ περιστάσεις τὴν νομίζει διάφορον (δηλαδή ὅταν μὲν εἶναι ἀσθενὴς ὡς υγείαν, ὅταν δὲ εἶναι πτωχὸς ὡς πλοῦτον), ἐπειδὴ ὅμως συναισθάνονται ὅτι δὲν τὴν γνωρίζουσιν, θαυμάζουσιν ἐκείνους οἱ ὅποιοι λέγουσιν κάτι τι σοβαρὸν καὶ ἀνώτερον τῶν δυνάμεων των. Μερικοὶ μάλιστα ἐνόμιζαν ὅτι ἐξω ἀπὸ αὐτὰ τὰ πολλὰ ἀγαθὰ ὑπάρχει καὶ κάποιον ἄλλο αὐτοτελές, τὸ ὅποιον εἶναι καὶ ἡ αἰτία διὰ τὴν ἣν εἶναι ἀγαθὰ ὅλα αὐτά.

Καὶ λοιπὸν τὸ νὰ ἐξετάσωμεν τὰς γνώμας ὅλων ἀνεξαρτέτως ἴσως εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον ἀνωφελές, εἶναι ὅμως ἀρκετὸν νὰ ὁμιλήσωμεν ὀλίγον διὰ τὰς γνώμας αἱ ὅποια ἐπιπλέουσι περισσώτερον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ εἶναι παραδεκτότεροι.

Ἀπαγωγικὴ καὶ ἐπαγωγικὴ ἀπόδειξις.—Ἄς μὴ λησμονοῦμεν ὅμως ὅτι ἔχουσιν διαφορὰν αἱ ἀποδείξεις αἱ ἀπαγωγικαὶ (αἱ προχωροῦσαι ἀπὸ ἀξιώματα) ἀπὸ τὰς ἐπαγωγικὰς (αἱ ὅποια καταλήγουσιν εἰς ἀξιώματα). Καὶ βεβαίως εἶχε δίκαιον ὁ Πλάτων

νὰ ἀμφιβάλλῃ (1) ἂν ἡ ἀπαγωγικὴ ἢ ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος εἶναι ὀρθή, καθὼς μέσα εἰς τὸ στάδιον ἀπὸ τοὺς ἀθλοθέτας πρὸς τὸ τέλος, ἢ ἀντιθέτως. Διότι πρέπει νὰ ἀρχίζωμεν ἀπὸ τὰ γνωστά. Αὐτὰ δὲ εἶναι διττά, ἢ γνωστά ἐν σχέσει πρὸς ἡμᾶς, ἢ γενικῶς γνωστά. Ἴσως λοιπὸν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀρχίζωμεν ἀπὸ τὰ εἰς ἡμᾶς γνωστά. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ καλὴν ἀνατροφὴν ὅστις πρόκειται νὰ ἀκολουθήσῃ ἀποτελεσματικῶς μαθήματα περὶ καλῶν καὶ δικαίων καὶ ἐν γένει πολιτικῶν—διότι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ ἀξίωμα εἶναι τὸ τί, καὶ ἂν αὐτὸ ἀποδειχθῇ ἀρκετὰ, τότε δὲν χρειάζεται τὸ διατί.—Καὶ ὁ τοιοῦτος ἢ ἔχει ἀξιώματα, ἢ εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ τὰ ἀποκτήσῃ. Εἰς ὅποιον ὅμως κανὲν ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο δὲν συμβαίνει, αὐτὸς ἄς ἀκούσῃ τί λέγει ὁ Ἡσίοδος (Ἔργ. 291 ε) :

Πρωτόκαλος εἶναι ὅποιος βροῖ ὅλα μὲ τὸ μυαλό του·
δεύτερος ὅποιος τὸν καλὸν δάσκαλον τὸν ἀκούει.

Μὰ ὅποιος οὔτε μόνος του νοιώθει, οὔτε ἀπ' ἄλλον
παίρνει μαθήματα καλά, γιὰ τίποτε δὲν κάνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ ἡδονικὴ ζωὴ εἶναι κτηνώδης.—Ἡμεῖς ὅμως ἐπιστρέφωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παρεκθάσεώς μας. Δηλαδή ὅχι ἄνευ λόγου φαίνεται ὅτι πολλοὶ θεωροῦν ὡς ἀγαθὸν καὶ εὐτυχίαν ἐν σύστημα τῆς ζωῆς, λόγου χάριν οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι καὶ οἱ χυδαίότεροι τὴν ἡδονὴν. Καὶ δι' αὐτὸ κλίνουσιν εἰς τὴν ἀπολαυστικὴν ζωὴν. Διότι τρία εἶναι τὰ περισσώτερον διακρινόμενα εἶδη τῆς ζωῆς, αὐτὴ τοῦ ἀνεφέραμεν, καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ τρίτη ἡ θεωρητικὴ. Καὶ λοιπὸν οἱ μὲν κοινοὶ ἄνθρωποι φαίνεται ὅτι προτιμοῦν ἐντελῶς τὴν ζωὴν τῶν κτηνῶν, γίνεται ὅμως λόγος δι' αὐτούς, διότι καὶ

1) Τοῦτο δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς εἰς κανένα διάλογον τοῦ Πλάτωνος, ἐφαρμόζεται ὅμως εἰς τὸν Σοφιστήν.

πολλοὶ ἀπὸ τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὴν ἐξουσίαν εἶναι ὁμοιοπαθεῖς μὲ τὸν Σαρδανάπαλον.

Οἱ ἐπιλέκτοι προτιμοῦν δόξαν.—Οἱ ἐπιλέκτοι ὅμως καὶ δραστήριοι προτιμοῦν τὴν δόξαν, διότι τῆς πολιτικῆς ζωῆς σχεδὸν αὐτοὺς εἶναι ὁ σκοπός. Ἀποδεικνύεται ὅμως ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι ἐπιπολιαιότερος παρ' ὅ, τι ἐλπίζεται. Διότι φαίνεται ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς δοξάζοντας παρά εἰς τοὺς δοξαζομένους, ἐνῶ ἡμεῖς τὸ ἀγαθὸν τὸ προμαντεύομεν ὡς ἰδικόν μας καὶ ἀναφαίρετον. Ἀκόμη δὲ φαίνεται ὅτι ἐπιδιώκουν τὴν δόξαν, διὰ νὰ πιστεύσουν καὶ οἱ ἴδιοι ὅτι εἶναι ἀγαθοί. Τοῦλάχιστον αὐτοὶ ἐπιδιώκουν νὰ τιμῶνται ἀπὸ τοὺς νοημονεστέρους, καὶ ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τοὺς γνωρίζουν καλὰ, καὶ ὡς ἐνάρετοι. Εἶναι λοιπὸν προφανές ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀνωτέρα. Καὶ πολὺ πιθανὸν νὰ θεωρήσῃ κανεὶς αὐτὴν ὡς σκοπὸν τῆς πολιτικῆς ζωῆς.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὴν εὐτυχίαν.—

Ἀποδεικνύεται ὅμως καὶ αὐτὴ ἀνεπαρκής. Διότι φαίνεται ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ νὰ κοιμᾶται κανεὶς ἐνῶ ἔχει ἀρετὴν, ἢ νὰ εἶναι ἀδρανῆς εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν, καὶ ἐκτὸς αὐτῶν νὰ κακοπαθῇ καὶ νὰ δυστυχῇ εἰς μέγιστον βαθμόν. Ἄλλὰ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ζῆ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν καλοτυχίσῃ ἐκτὸς μόνον νὰ τὸν κατατάξῃ εἰς τὰ παράδοξα φαινόμενα. Καὶ δι' αὐτὰ μὲν εἶπαμεν ἀρκετά, διότι τὰ ἐξετάσαμεν ὅπως ὁποῖοτε εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐγκυκλίους λόγους. Τρίτη εἶναι ἡ θεωρητικὴ ζωὴ, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὰ ἐπόμενα (1). Ὁ δὲ χρηματιστὴς εἶναι κάπως ἐκδιαστικὸς, καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι φανερόν ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀγαθόν, διότι χρησιμεύει καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἄλλου πράγματος. Δι' αὐτὸ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀγαθὸν μᾶλλον τοὺς προαναφερθέντας σκοποὺς, διότι πρὸς χάριν αὐτῶν ἀγαπᾶται ὁ πλοῦτος. Ἄλλὰ καὶ δι' αὐτοὺς ὑπάρχουν ἀμφιβολίαι, ἂν καὶ πολλοὶ λόγοι κατεχωρίσθησαν χάριν αὐτῶν.

1) Εἰς τὸ βιβλίον Κ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Δὲν ὑπάρχει γενικὴ ἔννοια (ιδέα τοῦ ἀγαθοῦ).—Καὶ λοιπὸν τώρα ἂς ἀφήσωμεν αὐτὸ τὸ ζήτημα. Καὶ ἴσως εἶναι καλλίτερον νὰ ἐξετάσωμεν καὶ νὰ συζητήσωμεν ποίαν ἔννοιαν ἔχει ἡ γενικευσίς, μολοντί αὐτὴ ἡ ἔρευνα εἶναι ἀνηφορικὴ, διότι φίλοι ἀνδρες ἔφεραν εἰς τὸ μέσον τὰ εἶδη (ιδέας, γενικὰς ἐννοίας). Ἄλλ' ἴσως εἶναι καλλίτερον καὶ ὀρθότερον πρὸς διάσωσιν βεβαίως τῆς ἀληθείας νὰ ἀναιροῦμεν καὶ τὰ ἰδικὰ μας, ἀφοῦ μάλιστα εἴμεθα καὶ φιλόσοφοι. Διότι, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο εἶναι φίλοι, εἶναι συγχωρημένον νὰ προτιμήσωμεν τὴν φίλην ἀλήθειαν, οἱ δὲ ἴδρυται τῆς θεωρίας αὐτῆς δὲν ἐφεύρον καὶ ιδέας διὰ νὰ ἐκφράξουν τὰ πρότερα (ἀρχὰς) καὶ τὰ ὕστερα (συνεπειάς) καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἐφεύρον οὐδὲ διὰ τοὺς ἀριθμοὺς ιδέας. Τὸ ἀγαθὸν ὅμως λέγεται καὶ ἐπὶ οὐσίας καὶ ποιότητος καὶ ἐπὶ ἀναφορᾶς, ἐνῶ τὸ ἀπόλυτον καὶ ἡ οὐσία εἶναι ἐκ φύσεως πρότερον ἀπὸ τὴν ἀναφοράν—διότι ἡ τελευταία αὐτὴ φαίνεται ὡς παραφυσὶς καὶ σύμπτωμα τοῦ ὄντος, δηλαδὴ τῆς οὐσίας.—Ὡστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ καμμία κοινὴ ἔννοια εἰς αὐτάς. Ἐπειτα δέ, ἀφοῦ τὸ ἀγαθὸν λέγεται εἰς ὅσα καὶ τὸ ὄν—δηλαδὴ λέγεται καὶ ἐπὶ οὐσίας, καθὼς λόγου χάριν ὁ θεὸς καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἐπὶ ποιότητος ὡς αἱ ἀρεταί, καὶ ἐπὶ ποσότητος ὡς τὸ μέτριον, καὶ ἐπὶ ἀναφορᾶς ὡς τὸ χρήσιμον, καὶ ἐπὶ χρόνου ὡς τὸ ἐπίκαιρον καὶ ἐπὶ τόπου ὡς ἡ διαμονὴ καὶ τὰ ὅμοια—εἶναι φανερόν ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν κανὲν νὰ εἶναι κοινὸν καὶ καθολικόν καὶ ἐν. Διότι τότε δὲν θὰ ἀπεδίδοτο εἰς ὅλας τὰς κατηγορίας, ἀλλὰ μόνον εἰς μίαν.

Πεισικώτερα ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς ιδέας τοῦ ἀγαθοῦ.

—Ἐπειτα δέ, ἀφοῦ δι' ὅσα ἀνήκουν εἰς μίαν ἰδέαν ὑπάρχει μία ἐπιστήμη, ἔπρεπε δι' ὅλα τὰ ἀγαθὰ νὰ ὑπάρχῃ μία ἐπιστήμη. Καὶ ὅμως ἀντιθέτως ὑπάρχουν πολλαί, ἀκόμη καὶ διὰ τὰ ὑπαγόμενα εἰς μίαν κατηγορίαν λόγου χάριν διὰ τὸ ἐπίκαιρον εἰς μὲν τὸν πόλεμον εἶναι ἡ στρατηγικὴ, εἰς δὲ τὴν ἀσθένειαν ἡ ἰατρικὴ, καὶ

διὰ τὸ μέτριον εἰς τὴν θρέψιν μὲν ἢ ἰατρική, εἰς τὴν κόπωσιν δὲ ἢ γυμναστική. Καὶ εἶναι νὰ ἀπορῆ κανεῖς, τί ἄραγε φαντάζονται ὅτι σημαίνει τὸ αὐτοέκαστον, ἀφοῦ καὶ εἰς τὸν αὐτοάνθρωπον καθὼς καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀνήκει ὁ ἴδιος ὄρισμός τοῦ ἀνθρώπου. Διότι δὲν ἔχουν καμμίαν διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τότε οὔτε τὸ αὐτοαγαθὸν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τὸ ἀγαθὸν ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀκόμη δὲ οὔτε μὲ τὴν αἰδιότητα (ιδιότητα τοῦ ἀναλλοιώτου) θὰ γίνῃ περισσώτερον ἀγαθόν, ἀφοῦ καὶ τὸ πολυχρόνιον λευκὸν δὲν εἶναι λευκότερον ἀπὸ τὸ ἐφήμερον. Καὶ κατανοοῦν νὰ εἶναι περὶ αὐτοῦ πιστευτότεροι (!) οἱ λόγοι τῶν Πυθαγορείων, οἱ ὅποιοι κατατάσσουν τὸ ἐν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγαθῶν. Τούτους δὲ φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Σπεύσιππος.

Δύο εἶδη τοῦ ἀγαθοῦ: τὸ ἀπόλυτον καὶ τὸ σχετικόν.—

Ἄλλὰ δι' αὐτὰ ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ ἄλλοτε λόγος. Εἰς ὅσα ὅμως εἴπαμεν ὑποφώσκει μία ἐνστασις, ὅτι δηλαδὴ οἱ λόγοι ἐκεῖνοι δὲν ἐφαρμόζονται εἰς ὅποιονδήποτε ἀγαθόν, ἀλλὰ εἰς ἓν εἶδος αὐτῶν, δηλαδὴ εἰς τὰ ἀγαθὰ τὰ ὅποια ἐπιδιώκονται καὶ ἀγαπῶνται μόνον τῶν καθ' ἑαυτά, ἐνῶ τὰ δημιουργικὰ αὐτῶν, ἢ τὰ κάπως προφυλακτικά, ἢ τῶν ἀντιθέτων ἀποκρουστικὰ λέγονται χάριν αὐτῶν, καὶ μὲ διάφορον τρόπον. Ἐπεταὶ λοιπὸν ὅτι τὰ ἀγαθὰ εἶναι δύο εἰδῶν, καὶ τὸ μὲν ἓνα εἶδος εἶναι τὰ καθ' ἑαυτά, τὸ δὲ ἄλλο εἶναι ὅσα ὑπάρχουν πρὸς χάριν τούτων. Ἄς ἀποχωρίσωμεν λοιπὸν τὰ καθ' ἑαυτὰ ἀπὸ τὰ χρήσιμα καὶ ἄς τὰ ἐξετάσωμεν ἂν ὑπάγονται εἰς μίαν κατηγορίαν. Ἄλλὰ τώρα ποῖα ἡμποροῦμεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς καθ' ἑαυτά, παρὰ ὅσα καὶ ἐπιδιώκονται μεμονωμένα, καθὼς λόγου χάριν ἢ φρόνησις καὶ ἢ ὄρασις καὶ μερικαὶ ἡδοναὶ καὶ τιμαί; Διότι αὐτά, ἂν καὶ τὰ ἐπιδιώκομεν καὶ πρὸς χάριν ἄλλου πράγματος, ὅμως ἡμποροῦμεν νὰ τὰ θεωρήσωμεν ὡς καθ' ἑαυτὰ ἀγαθὰ. Ἡ μήπως τάχα δὲν ἡμποροῦμεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀγαθὸν κανὲν ἄλλο ἐκτὸς τῆς ιδέας τοῦ ἀγαθοῦ; Τότε λοιπὸν εἶναι ἀνωφελῆς ἡ ἰδέα. Ἀφοῦ δὲ καὶ αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὰ καθ' ἑαυτὰ ἀγαθὰ, τότε πρέπει ἢ ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ νὰ

εἶναι ἢ ἰδία εἰς ὅλα αὐτά, καθὼς ἢ ἔννοια τῆς λευκότητος εἶναι ἢ ἰδία εἰς τὴν λευκότητα καὶ εἰς τὸ ψιμύθιον. Καὶ ὅμως τῆς τιμῆς καὶ φρονήσεως καὶ ἡδονῆς εἶναι ἄλλαι καὶ διαφορετικαὶ αἱ ἔννοιαι ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐπομένως τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶναι κάτι τι κοινὸν καὶ ἀνήκον εἰς μίαν γενικὴν ἔννοιαν.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ὠφελεῖ πρακτικῶς εἰς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα.— Ἄλλὰ τότε ποῖαν σημασίαν ἔχει αὐτὴ ἢ λέξις; Διότι δὲν φαίνεται ὅτι ἐκ συμπτώσεως ὅλα αὐτὰ ἔχουν κοινὸν τὸ ὄνομα ἀγαθὰ. Μήπως λοιπὸν λέγονται ἀγαθὰ διότι ἔχουν ὅλα μίαν προέλευσιν, ἢ ὅλα εἶναι συντελεστικά δι' ἓν; Ἡ μήπως πιθανώτερον κατ' ἀναλογίαν, δηλαδὴ, διότι καθὼς εἶναι εἰς τὸ σῶμα ἢ ὄρασις, τὸ ἴδιον εἶναι εἰς τὴν ψυχὴν ὁ νοῦς, καὶ ἐν γένει ἄλλο εἰς ἄλλο; Ἄλλ' ἴσως αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος, διότι φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς ἄλλην ειδικότητα τῆς φιλοσοφίας τὸ νὰ ἐξετάσῃ αὐτὰ λεπτομερέστερον. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ περὶ τῆς ιδέας. Διότι, ἂν τυχὸν ὑπάρχῃ ἐν ἀγαθὸν κοινῶς ἀποδιδόμενον ἢ κανὲν χωριστὸν καθ' ἑαυτό, εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ οὔτε καὶ νὰ ἀποκτηθῆ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὅμως ἡμεῖς τώρα κάτι τι παρόμοιον ζητοῦμεν. Δι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ νομίσῃ κανεῖς ὅτι εἶναι ὠφελιμώτερον νὰ γνωρίζωμεν αὐτὸ τὸ γενικὸν ἀγαθὸν χάριν τῶν ἀγαθῶν τὰ ὅποια εἶναι πραγματοποιήσιμα καὶ εὐκολοαπόκτητα. Διότι βεβαίως θὰ ἔχωμεν αὐτὸ ὡς παράδειγμα, καὶ εὐκολώτερον θὰ γνωρίζωμεν τὰ ἰδικὰ μας ἀγαθὰ καὶ θὰ τὰ ἐπιτυγχάνωμεν. Λοιπὸν ὅσον διὰ πιθανότητα δὲν στερεῖται αὐτὸς ὁ λόγος, φαίνεται ὅμως ὅτι διαφωνεῖ μὲ τὰς ἐπιστήμας. Διότι ὅλαι αὐταὶ ἐπιθυμοῦν κάποιον ἀγαθὸν καὶ ἐνῶ ἐπιδιώκουν νὰ συμπληρώσουν τὴν ἔλλειψίν των παραλείπουν τὴν γνώσιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι εὐλογοφανὲς ἓνα τόσον σπουδαῖον βοήθημα νὰ μὴν τὸ γνωρίζουν ὅλοι οἱ τεχνῖται καὶ οὔτε κἂν νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἔλλειψίν του. Εἶναι δὲ πάλιν ἀνεξήγητον τί θὰ ὠφελῆθῃ ὁ ὑπάντης ἢ ὁ κτίστης διὰ τὴν τέχνην του, ὅταν γνωρίζῃ τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, ἢ πῶς θὰ γίνῃ ἰατρικώτερος ἢ στρατηγικώτερος ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ἐνόησε τὴν ἰδίαν τὴν ἰδέαν.

Διότι μοῦ φαίνεται ὅτι οὐδὲ γενικῶς τὴν υγείαν ἐπιδιώκει τόσον πολὺ ὁ ἰατρός, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην υγείαν, καὶ ἴσως μάλιστα τὴν υγείαν ἐνὸς ὠρισμένου ἀνθρώπου. Διότι χωριστὰ θεραπεύει τὸν καθένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ φύσις τῶν πραγματοποιουμένων ἀγαθῶν. — Καὶ δι' αὐτὰ μὲν εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπαμεν. Τώρα ὅμως ἄς ἔλθωμεν πάλιν νὰ ἐρευνήσωμεν, τί εἶναι τὸ ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ζητοῦμεν. Διότι φαίνεται ὅτι ἄλλο εἶναι τὸ ἀγαθὸν εἰς ἐκάστην πρᾶξιν καὶ τέχνην. Δηλαδή ἄλλο εἶναι εἰς τὴν ἰατρικὴν, ἄλλο εἰς τὴν στρατηγικὴν, καὶ ἄλλο εἰς πᾶσαν ἄλλην τέχνην ὁμοίως. Τότε λοιπὸν ποῖον εἶναι τὸ ἀγαθὸν ἐκάστης ἀπὸ αὐτᾶς; Τάχα δὲν εἶναι ἐκεῖνο χάριν τοῦ ὁποῖου ἐκτελοῦνται ὅλα τὰ ἄλλα; Τοῦτο δὲ εἰς μὲν τὴν ἰατρικὴν εἶναι ἡ υγεία, εἰς δὲ τὴν στρατηγικὴν ἡ νίκη, εἰς δὲ τὴν οἰκοδομικὴν ἡ οἰκία, εἰς ἄλλην δὲ τέχνην ἄλλο, καὶ ἐν γένει εἰς πᾶσαν πρᾶξιν καὶ ἀπόφασιν εἶναι ὁ σκοπός. Διότι χάριν αὐτοῦ ἐκτελοῦν ὅλοι ὅλα τὰ ἄλλα, ὥστε, ἐὰν εἶναι εἰς ὁ σκοπὸς ὅλων τῶν πραγματοποιουμένων πραγμάτων, τότε αὐτὸς ἠμπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πραγματοποιούμενον ἀγαθόν, ἐὰν δὲ εἶναι πολλοί, τότε εἶναι αὐτοὶ οἱ πολλοί.

Τὸ τελικὸν ἀγαθὸν εἶναι ἡ εὐτυχία. — Καὶ τώρα λοιπὸν ἀπὸ ἄλλον δρόμον ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ προσπαθῆσωμεν νὰ τὸ διασαφήσωμεν ἀκόμη καλλιτέρον. Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ ἀποτελέσματα φαίνονται ὅτι εἶναι πολλὰ, ἀπὸ αὐτὰ δὲ μερικὰ τὰ προτιμῶμεν χάριν ἄλλων, λόγου χάριν τὸν πλοῦτον, τοὺς δούλους καὶ ἐν γένει τὰ ὄργανα, ἔπεται ὅτι ὅλα τὰ ἀποτελέσματα δὲν εἶναι τέλεια· τὸ δὲ καλλίτερον φαίνεται ὅτι εἶναι κάπως τέλειον· ὥστε, ἐὰν μὲν ἐν μόνον εἶναι τὸ τέλειον, τότε αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ζητοῦμεν, ἐὰν δὲ περισσότερα, τότε εἶναι τὸ τελειότερον ἀπὸ αὐτά. Τελειότερον δὲ θεωροῦμεν τὸ ἀξιαπόκτητον χάριν ἑαυτοῦ, παρὰ τὸ χάρι ἄλλου, καὶ πάλιν τὸ

οὐδέποτε χάριν ἄλλου ἀξιαπόκτητον παρὰ τὸ ἀξιαπόκτητον χάριν καὶ ἑαυτοῦ καὶ ἐνὸς ἄλλου. Καὶ ἀπολύτως λοιπὸν τέλειον τὸ πάντοτε προτιμητέον χάριν ἑαυτοῦ καὶ οὐδέποτε χάριν ἄλλου. Τοιοῦτον δὲ πρὸ πάντων φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ εὐτυχία. Διότι αὐτὴν τὴν προτιμῶμεν πάντοτε χάριν τοῦ ἑαυτοῦ τῆς καὶ οὐδέποτε χάριν ἄλλης, ἐνῶ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν νοῦν καὶ πᾶσαν ἀρετὴν τὴν προτιμῶμεν καὶ χάριν τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, διότι ὅλα αὐτὰ ἠμποροῦμεν νὰ τὰ προτιμήσωμεν καὶ ὅταν δὲν φέρουν κανὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ τὰ προτιμῶμεν, καὶ χάριν τῆς εὐτυχίας, διότι νομίζομεν ὅτι διὰ μέσου αὐτῶν θὰ γίνωμεν εὐτυχεῖς. Καὶ βεβαίως τὴν εὐτυχίαν κανεὶς δὲν τὴν ἐκλέγει χάριν αὐτῶν, οὔτε ἐν γένει χάριν κανενὸς ἄλλου.

Ἡ εὐτυχία εἶναι αὐτάρκεια. — Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ εἰς τὴν αὐτάρκειαν τὸ ἴδιον συμβαίνει, διότι τὸ τέλειον ἀγαθὸν φαίνεται ὅτι ἔχει αὐτάρκειαν. Αὐτάρκειαν δὲ ἐννοοῦμεν ὄχι μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, δι' ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ζῆ μοναχικὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς γονεῖς του καὶ διὰ τὰ τέκνα του καὶ διὰ τὴν γυναῖκα του καὶ ἐν γένει διὰ τοὺς φίλους καὶ τοὺς συμπολίτας του, ἀφοῦ ὁ ἀνθρωπὸς εἶναι ἐκ φύσεως πολιτικὸν ὄν. Εἰς αὐτὰ ὅμως πρέπει νὰ θέσωμεν ὄριον, διότι, ἂν ἐπεκταθῶμεν εἰς τοὺς γονεῖς καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους καὶ τοὺς φίλους τῶν φίλων, τότε προχωροῦμεν ἐπ' ἄπειρον. Ἀλλὰ ὅσον δι' αὐτὸ θὰ τὸ ἐξετάσωμεν ἄλλην φοράν. Τὴν αὐτάρκειαν ὅμως τώρα τὴν ὀρίζομεν ὡς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον, ἂν μείνη μόνον του, καθιστᾷ τὴν ζωὴν προτιμητέαν καὶ ὄχι ἐλλιπῆ. Καὶ τοιοῦτον πρᾶγμα νομίζομεν ὅτι εἶναι ἡ εὐτυχία. Ἐκτὸς τούτου εἶναι καὶ ἡ προτιμότερα ἀπὸ ὅλα χωρὶς νὰ συμψηφίζεται. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι, ἐὰν συμψηφίζεται, τότε, καὶ τὸ ἐλάχιστον ἀγαθὸν ἂν προστεθῆ, θὰ τὴν κάμῃ προτιμότεραν. Διότι πᾶσα νέα προσθήκη εἶναι πλεονασμὸς τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ πάντοτε εἶναι προτιμότερον τὸ περισσότερον. Ἐπομένως ἡ εὐτυχία φαίνεται ὅτι εἶναι τελεία καὶ μὲ αὐτάρκειαν, καὶ ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῶν πραγματοποιουμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Ἡ φύσις τοῦ ἀγαθοῦ σχετίζεται μετὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.— Ἄλλ' ἴσως μὲν τὸ νὰ δρίζωμεν τὴν εὐτυχίαν ὡς τὸ ἀνώτατον ἀγαθὸν εἶναι ἀπὸ ὅλους παραδεκτόν, ἕκαστος ὅμως ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ σαφέστερον τὴν φύσιν αὐτῆς. Αὐτὸ λοιπὸν ἴσως κατορθωθῆ, ἂν πάρωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Διότι καθὼς εἰς τὸν ἀύλητὴν καὶ τὸν ἀγαλματοποιὸν καὶ εἰς ἕκαστον τεχνίτην καὶ γενικῶς εἰς ὅλους ὅσοι ἔχουν ἓν ἔργον καὶ μίαν δρᾶσιν φαίνεται ὅτι εἰς τὸ ἔργον των ἐγκρίεται τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ ἐπιτυχία, τὸ ἴδιον ἡμπορεῖ νὰ νομισθῆ καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἔὰν ὑπάρχῃ ἔργον τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον ἓν γένει. Καὶ λοιπὸν ἄραγε μόνον τοῦ κτίστου καὶ τοῦ βυρσοδέψου ὑπάρχουν ἔργα καὶ πράξεις, τοῦ ἀνθρώπου ὅμως δὲν ὑπάρχουν, ἀλλ' ἐκ φύσεως ἐπλάσθη ἄεργος; Ἡ μήπως, καθὼς εἶναι φανερόν κάποιον ἔργον τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ ποδὸς καὶ ἓν γένει ὅλων τῶν μελῶν, ὁμοίως θὰ δεχθῶμεν ἔξω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ ἔργον διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁλόκληρον; Καὶ λοιπὸν ποῖον εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι αὐτό; Διότι ἡ μὲν ζωὴ εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τὰ φυτὰ, τὴν ὅμως ζητοῦμεν τὸ ἰδιαίτερον γινώρισμα. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἀποχωρίσωμεν τὴν θεραπευτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωὴν. Τότε ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπολείπεται κάποια αἰσθητικὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τὸν ἵππον καὶ εἰς τὸν βοῦν καὶ εἰς πᾶν ζῷον.

Ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὴν λογικὴν δρᾶσιν.— Ὑπολείπεται λοιπὸν κάποια δραστηρικὴ ζωὴ τοῦ μέρους ἐκείνου τὸ ὁποῖον εἶναι λογικόν. Καὶ τούτου ἓν μέρος μὲν ὑπακούει εἰς τὸ λογικόν, ἓν δὲ ἔχει λογικὸν καὶ συλλογίζεται. Ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ αὕτη ἡ ζωὴ λέγεται κατὰ δύο τρόπους, πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐνεργητικὴν. Διότι αὕτη φαίνεται ὅτι ἔχει περισσότερον κύρος. Ἐξ αὐτοῦ λοιπὸν ἔργον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς συμφώνως μετὰ τὸ λογικόν ἢ τοῦλάχιστον ὄχι ἀντιθέτως πρὸς τὸ λογικόν, καὶ ἄφου τὸ ἴδιον ἔργον λέγομεν ὅτι ἔχει εἰς μίαν εἰ-

δικότητα καὶ ὁ τυχὼν καὶ ὁ σπουδαῖος, καθὼς λόγου χάριν ὁ κιθαριστής, καὶ ὁ σπουδαῖος κιθαριστής καὶ ἓν γένει τὸ ἴδιον εἰς ὅλα μετὰ τὴν προσθήκην τῆς ὑπεροχῆς ὡς πρὸς τὴν ἐπιτηδειότητα διὰ τὸ ἔργον, διότι παντὸς κιθαριστοῦ ἔργον εἶναι νὰ παίζει κιθάραν, ἀλλὰ τοῦ σπουδαίου ἔργον εἶναι νὰ παίζει καλά, ἐπομένως ὡς ἔργον τοῦ ἀνθρώπου δρίζομεν κάποιαν ζωὴν, αὐτὴν δὲ πάλιν ὡς δρᾶσιν τῆς ψυχῆς καὶ ὡς πράξεις λογικὰς, ὡς ἰδιότητα δὲ τοῦ σπουδαίου ἀνθρώπου τὸ νὰ ἐκτελῆ αὐτὰ εἰς τὴν ἐντέλειαν, καὶ ὅτι ἐκάστη τελειοποίησις κατορθόνεται μετὰ τὴν εἰδικὴν ἐπιτηδειότητα. Ἐπομένως τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν εἶναι ἐνέργεια τῆς ψυχικῆς ἀριστοτεχνικῆς, καὶ ἂν εἶναι περισσότεραι αἱ ἀριστοτεχνίαι, τότε εἶναι ἡ καλλιτέρα καὶ ἡ τελειότερα. Ἀκόμη δὲ καὶ μετὰ ἀκεραίαν ζωὴν. Διότι μία χελιδὼν δὲν φέρει τὴν ἀνοιξιν, οὔτε μία ἡμέρα. Ὁμοίως δὲ οὐδὲ ἀξιωμακάριστον καὶ εὐτυχῆ δὲν κάμνει τὸν ἄνθρωπον μίαν ἡμέραν οὔτε ὀλίγος καιρὸς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἡ ἠθικὴ στηρίζεται εἰς ἀξιώματα τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τῆς πείρας.— Αὐτὸς λοιπὸν ἄς εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ὁ ἀναλυτικὸς ὀρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ. Διότι ἴσως εἶναι ὀρθὸν πρῶτον νὰ τὸ δρίσωμεν γενικῶς καὶ ἔπειτα πλέον νὰ τὸ ἀναπτύξωμεν. ἴσως δὲ φανῆ πολὺ πιθανὸν καὶ νὰ ἡμπορῆ ὁποιοσδήποτε νὰ τελειοποιήσῃ καὶ νὰ συναρμολογήσῃ ὅσα ἐλέχθησαν καλῶς εἰς τὴν ἀνάλυσιν, καὶ ὁ καιρὸς εἰς αὐτὰ νὰ εἶναι ἐφευρετικὸς καὶ βοηθητικὸς. Καὶ ἀπὸ τοῦτο προέρχονται αἱ πρόοδοι τῶν τεχνῶν, διότι καὶ ὁ τυχὼν ἡμπορεῖ νὰ προσθήσῃ τὸ ἐλλιπές. Πρέπει δὲ καὶ νὰ ἐνθουμούμεθα ὅσα ἐλέχθησαν προηγουμένως καὶ νὰ μὴ ζητοῦμεν τὴν ἀκρίβειαν εἰς ὅλα ἐξ ἴσου, ἀλλὰ εἰς τὸ καθὲν ἀναλόγως τῆς προκειμένης ὕλης καὶ ἐφ' ὅσον ἀρμόζει εἰς τὴν μεθοδικὴν ἔρευναν. Διότι λόγου χάριν καὶ ὁ κτίστης καὶ ὁ γεωμέτρης καθ' ὑπερβολὴν ἐπιδιώκουν τὴν ὀρθὴν γωνίαν, ἐκείνος μὲν ἐξετάζων πόσον εἶναι

χρήσιμος εἰς τὸ ἔργον του, αὐτὸς δὲ τί πρᾶγμα εἶναι αὐτὴ καὶ ποίου εἶδους. Διότι εἶναι ἐρευνητῆς τῆς ἀληθείας.

Κατὰ τὸν ἴδιον λοιπὸν τρόπον πρέπει νὰ ἐργαζώμεθα καὶ εἰς ἄλλα, διὰ νὰ μὴ κοπιάζωμεν περισσότερον διὰ τὰ πάρεργα παρά διὰ τὰ ἔργα. Καὶ δὲν πρέπει οὐδὲ τὴν αἰτίαν νὰ ζητοῦμεν εἰς ὅλα, ἀλλὰ εἰς μερικὰ εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἀποδειχθῇ καλῶς τὸ «τί» (θέμα), καθὼς λόγου χάριν διὰ τὰ ἀξιώματα. Διότι τὸ «τί» εἶναι ἀξίωμα καὶ ἀρχή. Αἱ δὲ ἀρχαὶ ἄλλαι μὲν ἐννοοῦνται διὰ τῆς ἐπαγωγῆς, ἄλλαι δὲ διὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἄλλαι μὲ κάποιαν ἐξάσκησιν καὶ ἄλλαι μὲ ἄλλον τρόπον. Πρέπει δὲ νὰ ἐρευνῶμεν ἐκάστην ἀπὸ αὐτὰς συμφώνως μὲ τὴν φύσιν των καὶ νὰ φροντίσωμεν νὰ διακριθοῦν καλῶς μὲ τὸν ὁρισμὸν. Διότι ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὰ κατόπιν. Διότι φαίνεται ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι περισσότερον ἀπὸ τὸ ἦμισυ τοῦ ὅλου, καὶ μὲ αὐτὴν ἐξηγοῦνται καλῶς πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐρευνώμενα ζητήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Διαιρέσεις τῶν ἀγαθῶν.—Πρέπει δὲ νὰ ἐξετάσωμεν τὰ ἀξιώματα ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ συμπεράσματα καὶ τὰς προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν περὶ αὐτῶν. Διότι μὲ τὸ ἀληθὲς συμφωνοῦν ὅλα τὰ πραγματικά, ἐνῶ μὲ τὸ ψεῦδος ἀμέσως συγκρούονται. Τὰ ἀγαθὰ λοιπὸν εἶναι διηρημένα εἰς τρία εἶδη, δηλαδή τὰ λεγόμενα ἐξωτερικά, τὰ ψυχικά, καὶ τὰ σωματικά, ἀπὸ αὐτὰ δὲ σπουδαιότερα καὶ κυρίως ἀγαθὰ θεωροῦμεν τὰ ψυχικά. Τὰς δὲ ψυχικὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας τὰς ἀποδίδομεν εἰς τὴν ψυχὴν, ὥστε ὁ λόγος μας φαίνεται ὀρθός, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὴν τὴν γνώμην, ἢ ὅποια εἶναι παλαιὰ καὶ ἔγινε παραδεκτὴ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους. Ἐπίσης δὲ φαίνεται ὀρθὸν καὶ ὅτι μερικαὶ πράξεις λέγονται καὶ ἐνεργεῖαι ἐμπερικλείουσαι τὸν σκοπὸν. Διότι τότε ὁ σκοπὸς ἀνήκει εἰς τὰ ψυχικά ἀγαθὰ καὶ ὄχι εἰς τὰ ἐξωτερικά. Συμφωνεῖ δὲ μὲ τὸν λόγον μας

καὶ τὸ ὅτι ὁ εὐτυχῆς εὐτυχεῖ καὶ εὐδοκίμεῖ. Διότι ὡς κάποια εὐτυχία θεωρεῖται ἢ εὐδοκίμησις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς εὐτυχίας.—Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν εὐτυχίαν χαρακτηριστικὰ ὑπάρχουν εἰς αὐτὸ τὸ ὅποσον εἶπαμεν. Διότι εἰς ἄλλους μὲν φαίνεται αὐτὸ ὡς κάποια ἀρετὴ, εἰς ἄλλους δὲ ὡς φρόνησις, εἰς ἄλλους δὲ ὡς σοφία, καὶ εἰς ἄλλους ὅλα αὐτὰ ἢ ἐν ἀπὸ αὐτὰ ἠνωμένον μὲ ἡδονὴν ἢ τοῦλάχιστον ὄχι χωρὶς ἡδονὴν. Ἄλλοι ὅμως συμπεριλαμβάνουν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν καλοτυχίαν. Ἀπὸ αὐτὰ δὲ ἄλλα μὲν τὰ λέγουν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ ἄνδρες, ἄλλα δὲ ὀλίγοι καὶ ἔγκριτοι. Δὲν εἶναι δὲ λογικὸν καμμία μερὶς ἀπὸ αὐτὰς τὰς δύο νὰ σφάλῃ εἰς τὸ σύνολον, ἀλλὰ τοῦλάχιστον εἰς ἐν ἢ εἰς τὰ περισσότερα λέγει τὸ ὀρθόν. Μὲ τοὺς παραδεχομένους λοιπὸν ὡς ἀγαθὸν τὴν ἀρετὴν ἢ κάποιαν ἀρετὴν ὁ λόγος μας εἶναι σύμφωνος. Διότι εἰς αὐτὴν ἀνήκει ἢ συμφωνοῦσα μὲ αὐτὴν ἐνέργεια. Ἴσως ὅμως δὲν εἶναι μικρὰ ἢ διαφορὰ, ὅταν εὐρίσκωμεν τὸ ἀνώτερον ἀγαθὸν μᾶλλον εἰς τὴν ἀπόκτησιν παρά εἰς τὴν χρησιμοποίησιν, καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἠθικὴν κατάστασιν παρά εἰς τὴν ἐνέργειαν. Διότι ἢ μὲν ἠθικὴ κατάστασις εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ χωρὶς νὰ ἐκτελεθῇ κανὲν ἀγαθόν, λόγου χάριν εἰς τὸν κοιμώμενον ἢ ἄλλως πως ἀδρανῆ, ἐνῶ ἢ ἐνέργεια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀδρανῆ. Διότι κατ' ἀνάγκην θὰ δράσῃ καὶ θὰ εὐδοκίμησῃ. Καθὼς δὲ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν δὲν στεφανώνονται οἱ καλλίτεροι καὶ οἱ ἰσχυρότεροι, ἀλλὰ οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας, διότι ἀπὸ αὐτοῦ μερικοὶ εἶναι νικηταί, ὁμοίως καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς τὰ ἀπολαμβάνουν οἱ εὐδοκίμοῦντες εἰς τὰς πράξεις των.

Ὁ ἐνάρετος βίος ἐγκλείει πραγματικὴν ἡδονὴν.—Ἄλλὰ καὶ ἀφ' ἑαυτῆς εἶναι ἡδονικὴ ἢ ζωὴ αὐτῶν. Διότι ἢ ἡδονὴ εἶναι ψυχικὴ κατάστασις καὶ εἰς ἕκαστον παρέχει ἡδονὴν ἐκεῖνο διὰ

τὸ ὁποῖον τοῦ ἀποδίδομεν ἐπίθετον σύνθετον ἐκ τοῦ φίλος· λόγου χάριν εἰς τὸν ἀλογόφιλον ὁ ἵππος καὶ εἰς τὸν φιλοθεάμονα τὸ θέαμα, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὸν φιλοδίκαιον τὰ δίκαια καὶ εἰς τὸν φιλάρετον ἢ ἀρετῆ. Διὰ τοὺς περισσοτέρους λοιπὸν αἱ ἡδοναὶ συγκρούονται μεταξύ των, διότι δὲν εἶναι σύμφωνοι μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς αἱ ἡδοναὶ εἶναι ἐκ φύσεως ἡδονικαί. Τοιαῦται δὲ εἶναι αἱ πράξεις αἱ ὁποῖαι συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐπομένως εἶναι ἡδονικαί, ὅχι μόνον ὡς πρὸς αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτάς. Ἐπομένως δὲν ἔχει ἀνάγκη ὁ βίος αὐτῶν ἀπὸ καμμίαν ἄλλην ἡδονήν, ὡσάν κανένα περιδέραιον, ἀλλ' ἔχει μέσα του τὴν ἡδονήν. Διότι ἐκτὸς αὐτῶν ποῦ εἴπαμεν, οὔτε εἶναι κἂν ἀγαθὸς ὅστις δὲν εὐχαριστεῖται μὲ τὰς καλὰς πράξεις. Διότι οὐδὲ δίκαιον ἤμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ κανεὶς ἐκείνον, ὁ ὁποῖος δὲν εὐχαριστεῖται μὲ τὸ νὰ πράττῃ τὸ δίκαιον, οὔτε φιλελεύθερον ἐκείνον ὁ ὁποῖος δὲν εὐχαριστεῖται μὲ τὰς φιλελευθέρους πράξεις. Ὅμοίως δὲ καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα. Τότε λοιπὸν φαίνεται ὅτι εἶναι ἡδονικαὶ καθ' ἑαυτάς αἱ πράξεις αἱ ὁποῖαι συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀρετὴν. Ἀκόμη δὲ εἶναι βεβαίως καὶ ἀγαθαὶ καὶ ἀρεσταὶ καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, ἐὰν τοῦλάχιστον ὀρθῶς κρίνῃ δι' αὐτάς ὁ σπουδαῖος. Κρίνει ὅμως, καθὼς εἴπαμεν. Ἐπομένως ἢ ἐνάρετος εὐτυχία εἶναι τὸ καλλίτερον καὶ ἀρεστότερον καὶ ἡδονικώτερον πράγμα, καὶ ὅλα αὐτὰ δὲν ὀρίσθησαν καλῶς εἰς τὸ ἐξῆς Δηλιακὸν ἐπίγραμμα :

Τὸ δίκαιον καλλίτερον, ὑγεία δ' ἀρεστότερον,

Πλήν νὰ 'πιτύχῃ ὅ,τι ποθῇ ἀπ' ὅλα τὸ γλυκύτερον.

Διότι ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν εἰς τὰς καλλιτέρας ἐνεργείας. Αὐτὰ δὲ ἢ μία ἀπὸ αὐτάς, ἢ ἀνωτέρα, λέγομεν ὅτι εἶναι ἢ ἐνάρετος εὐτυχία.

Καὶ ἡ καλὴ τύχη φαίνεται ἀπαραίτητος διὰ τὴν εὐτυχίαν.—Φαίνεται ὅμως ὅτι ἔχει περιπλέον ἀνάγκη ἢ ἀρετὴ καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, καθὼς εἴπαμεν. Διότι εἶναι ἀδύνατον, ἢ τοῦλάχιστον ὅχι εὐκολον, νὰ ἐκτελέσῃ τὰ καλὰ ὅστις δὲν ἔχει

τὰ μέσα. Διότι πολλὰ ἐκτελοῦνται μὲ φίλους καὶ μὲ τὸν πλοῦτον καὶ μὲ τὴν πολιτικὴν δύναμιν, ὡς νὰ εἶναι ἄλλα ὄργανα. Ἡ στέρησις ὅμως μερικῶν, καθὼς εἶναι ἢ εὐγένεια, ἢ εὐτεκνία, τὸ κάλλος, κηλιδώνει τὸ ἀξιομακάριστον. Διότι λόγου χάριν δὲν εἶναι τόσον πολὺ κατάλληλος διὰ τὴν εὐτυχίαν ὅστις εἶναι ὡς πρὸς τὴν μορφὴν ἐντελῶς ἄσκημος, ἢ ἀγενής, ἢ ἐρημίτης καὶ ἄτεκνος. Ἴσως μάλιστα πολὺ ὀλιγώτερον, ἐὰν ἔχῃ κανεὶς ἀθλιέστατα παιδιά, ἢ φίλους, ἢ ἦσαν ἀγαθοὶ καὶ τοῦ ἀπέθαναν. Καθὼς εἴπαμεν λοιπὸν, φαίνεται ὅτι χρειάζεται περιπλέον καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς καλῆς τύχης. Καὶ διὰ τοῦτο μερικοὶ θεωροῦν τὸ ἴδιον πράγμα τὴν καλὴν τύχην μὲ τὴν εὐτυχίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἐπίκτητον, ἢ φυσικόν, ἢ τυχαῖον;—Διὰ τοῦτο πολλοὶ εὐρίσκονται εἰς ἀπορίαν, ἄραγε τὸ ἀγαθὸν εἶναι εὐκολοδίδακτον, ἢ εὐκολοσυνήθιστον ἢ μὲ ἄλλην ἄσκησιν εὐκολοπόκτητον, ἢ μήπως μᾶς ἔρχεται μὲ κάποιαν μοῖραν θεϊκὴν ἢ καὶ μὲ τὴν τύχην. Ἐὰν λοιπὸν ὑπάρχῃ καὶ κανὲν ἄλλο δῶρον ἀπὸ τοὺς θεοὺς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι εὐλογον νὰ εἶναι καὶ ἡ εὐτυχία θεοῦ δῶρον, τόσον περισσότερον μάλιστα, ὅσον εἶναι τὸ καλλίτερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἀνήκει νὰ ἐξετασθῇ ἄλλοῦ, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ θεϊκώτερα πράγματα, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εἶναι θεόπεμπτον, ἀλλὰ ἀποκτάται μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ μὲ κάποιαν μάθησιν καὶ ἄσκησιν. Διότι τὸ ἔπαθλον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀρετῆς φαίνεται ὅτι εἶναι κάλλιστον καὶ κάτι τι θεῖον καὶ ἀξιομακάριστον. Ἴσως δὲ εἶναι καὶ πολὺ κοινόν, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ μὲ κάποιαν μάθησιν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς ὅλους, ὅσοι δὲν εἶναι ἐντελῶς στρεβλωμένοι ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν. Ὅτι δὲ εἶναι καλλίτερον νὰ εὐτυχῶμεν οὕτω πως, παρὰ ἐξ αἰτίας τῆς τύχης, εἶναι λογικόν, ἀπὸ ἐπλάσθησαν τὰ ἔργα τῆς φύσεως νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν καλλίτερα, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ ἐν γένει πάσης αἰτίας καὶ μάλι-

στα τῆς ἀνωτάτης. Ἄλλως ὅμως εἶναι ἀνάρμοστον ἴσως νὰ ἀναθέσωμεν εἰς τὴν τύχην τὸ σπουδαιότερον καὶ καλλίτερον πρᾶγμα. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν λόγον τοῦτον ἐξάγεται τὸ ζητούμενον. Διότι τὸ ὠρίσαμεν ὡς ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς σύμφωνον μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ ἔχουσαν κάποιαν ποιότητα. Ἀπὸ δὲ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ μερικὰ μὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν, ἄλλα ὅμως εἶναι ἐκ φύσεως βοηθητικὰ καὶ συντελεστικὰ ὡς ὄργανα.

Συγνεφαλαίωσις.—Ἴσως δὲ αὐτὰ συμφωνοῦν καὶ μὲ ὅσα εἶπαμεν εἰς τὴν ἀρχήν. Διότι τότε ὠρίσαμεν τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς ὡς τὸ κάλλιστον πρᾶγμα, αὐτὴ δὲ ὅτι φροντίζει μεγάλως νὰ δώσῃ κάποιας ιδιότητος εἰς τοὺς πολίτας καὶ νὰ τοὺς κάμῃ ἀγαθοὺς καὶ συντελεστικοὺς εἰς τὰ καλὰ. Ἐπομένως δικαίως δὲν θεωροῦμεν οὔτε τὸν βούν οὔτε τὸν ἵππον οὔτε κανὲν ἄλλο ζῷον εὐτυχές. Διότι κανὲν ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτήσῃ ταύτην δραστηριότητα.

Καὶ διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν οὔτε ὁ παῖς εἶναι εὐτυχής, διότι ἀκόμη δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τοιαῦτα πρᾶγματα ἕνεκα τῆς ἡλικίας του. Ὅσοι δὲ λέγονται εὐτυχεῖς, μακαρίζονται, διότι παρέχουν ἐλπίδας. Διότι, καθὼς εἶπαμεν, χρειάζεται καὶ ἀρετὴ τελεία καὶ βίος συμπληρωμένος. Διότι εἰς τὴν ζωὴν συμβαίνουν πολλαὶ μεταβολαὶ καὶ πολυεῖδεις συμπτώσεις, καὶ εἶναι ἐνδεχόμενον ὅστις εὐρίσκεται εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν νὰ περιπέσῃ εἰς μεγάλας συμφορὰς εἰς τὸ γῆρας του, καθὼς λέγουν οἱ ἥρωικοὶ μῦθοι περὶ τοῦ Πριάμου. Καὶ βεβαίως ἐκεῖνον, ὅστις θὰ εὕρῃ τοιαύτην τύχην καὶ θὰ ἀποθάνῃ ἀθλίως, δὲν τὸν μακαρίζει κανεὶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ἦμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ὀνομασθῇ εὐτυχής ἐν ὄσῳ ζῆ;—Τώρα λοιπὸν ἄραγε δὲν πρέπει οὔτε νὰ μακαρίσωμεν κανένα ἄλλον ἄνθρωπον ἐν ὄσῳ ζῆ, ἀλλὰ πάντοτε νὰ περιμένωμεν τὸ τέλος του, συμφώνως μὲ τὸν Σόλωνα;

Καὶ ἂν παραδεχθῶμεν αὐτό, ἄραγε εἶναι πάλιν εὐτυχής, ὅταν

ἀποθάνῃ; Ἡ μήπως αὐτὸ βεβαίως εἶναι ἐντελῶς παράλογον, καὶ μάλιστα δι' ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι ὀρίζομεν τὴν εὐτυχίαν ὡς ἐνέργειαν; ἂν δὲ πάλιν δὲν θεωροῦμεν τὸν ἀποθαμένον ὡς εὐτυχῆ, καὶ οὔτε ὁ Σόλων αὐτὸ θέλει νὰ εἰπῇ, παρὰ μόνον ὅτι τότε ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ μακαρίσῃ ἀσφαλῶς ἕνα ἄνθρωπον, διότι πλεόν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν δυστυχίαν, ἐπιδέχεται μὲν βεβαίως καὶ τοῦτο κάποιαν ἀμφισβήτησιν. Διότι φαίνεται ὅτι ὑπάρχει καὶ διὰ τὸν ἀποθαμένον κάποιοι κακὸν καὶ ἀγαθόν, ἀφοῦ ὑπάρχει καὶ δι' ἐκεῖνον ὅστις εἶναι μὲν ζωντανός, ἀλλὰ δὲν αἰσθάνεται· καθὼς λόγου χάριν αἱ τιμαὶ καὶ αἱ ἀτιμῖαι καὶ τῶν τέκνων των καὶ ἐν γένει ὄλων τῶν ἀπογόνων του αἱ εὐδοκιμήσεις καὶ αἱ δυστυχίαι. Ὅμως καὶ αὐτὰ περιέχουν ἀπορίας. Διότι ὅστις ἔζησε μακαρίως μέχρι γῆρατος καὶ ἀπέθανε ἀναλόγως, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ τοῦ συμβοῦν πολλαὶ μεταβολαὶ ὡς πρὸς τοὺς ἐγγόνους, καὶ ἄλλοι μὲν ἀπὸ αὐτοὺς νὰ εἶναι ἀγαθοὶ καὶ ἀπολαύσουν ζωὴν ἀνάλογον μὲ τὴν ἀξίαν των, ἄλλοι δὲ ἀπ' ἐναντίας νὰ μὴ ἀπολαύσουν. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν καὶ παντὸς εἶδους διαφορὰν σχετικῶς μὲ τοὺς γονεῖς των.

Καὶ βεβαίως εἶναι παράλογον, ἂν συγχρόνως μεταβάλλεται καὶ ὁ ἀποθαμένος καὶ γίνεται πότε εὐτυχής καὶ πότε πάλιν ἀθλίος, ἀλλὰ ἐπίσης εἶναι παράλογον νὰ μὴ συνοδεύουν οὐδὲ εἰς ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα τοὺς γονεῖς τὰ παθήματα τῶν ἀπογόνων.

Ἡ ἀρετὴ εἶναι σταθερά.—Ἄλλὰ ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν προηγουμένην ἀπορίαν μας. Διότι πιθανὸν ἀπὸ ἐκεῖνο νὰ ἐννοηθῇ καὶ αὐτὸ τὸ ὅποιον ζητοῦμεν τώρα. Λοιπὸν, ἂν πρέπη νὰ βλέπωμεν τὸ τέλος καὶ τότε νὰ μακαρίζωμεν ἕκαστον, ὅχι διότι εἶναι μακάριος τώρα, ἀλλὰ διότι ἦτο προηγουμένως, πῶς δὲν εἶναι παράλογον νὰ μὴ λέγεται περὶ αὐτοῦ ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια, ὅταν εἶναι εὐτυχής, μόνον καὶ μόνον διότι οἱ ζῶντες δὲν ἔχουν διάθεσιν νὰ τὸν μακαρίζουν, διότι ἐπέρχονται μεταβολαί, καὶ διότι αὐτοὶ τὴν εὐτυχίαν τὴν νομίζουσιν ὡς μόνιμον πρᾶγμα καὶ ἐντελῶς ἀμετάβλητον, ἐνῶ αἱ τύχαι ὡς πρὸς αὐτοὺς πολλάκις ἀναποδογυρίζουσιν; Διότι βεβαίως εἶναι φανερόν ὅτι, ἂν παρακολουθοῦμεν τὰς

τύχας, τὸν ἴδιον ἄνθρωπον θὰ τὸν ὀνομάσωμεν εὐτυχῆ καὶ πάλιν δυστυχῆ πολλάκις, καὶ θὰ ἀποδεικνύωμεν ὅτι ὁ εὐτυχῆς εἶναι κάποιος χαμαιλέων καὶ μὲ σαθρὰς βάσεις. Ἡ μήπως δὲν εἶναι διόλου ὀρθὸν νὰ παρακολουθοῦμεν τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης; Διότι δὲν ἔγκειται εἰς αὐτὰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ ἔχει μὲν περίπλεον ἀνάγκη αὐτοῦ ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθὼς εἶπαμεν, πρωτεύουσι ὅμως εἰς τὴν εὐτυχιάν αἱ σύμφωνοι μὲ τὴν ἀρετὴν ἐνεργεῖαι, ἐνῶ αἱ ἀντίθετοι πρωτεύουσι εἰς τὸ ἀντίθετον. Εἶναι δὲ μάρτυς ὑπερασπίσεως διὰ τὸν λόγον μας καὶ ἡ συζήτησις αὐτῆς τῆς ἐρωτησέως μας. Διότι εἰς κανὲν ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα δὲν ὑπάρχει τόση βεβαιότης, ὅση εἰς τὰς ἐνεργείας τὰς συμφώνους μὲ τὴν ἀρετὴν. Διότι αὐταὶ φαίνονται ὅτι εἶναι μονιμώτεραι καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας. Ἀπὸ αὐτὰς δὲ τὰς ἰδίας πάλιν αἱ πολυτιμότεραι εἶναι αἱ μονιμώταται, διότι μὲ αὐτὰς ζοῦν περισσότερον καὶ διαρκέστερον οἱ ἀξιομακάριστοι. Καὶ φαίνεται ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ αἰτία εἰς αὐτὰ νὰ μὴ λησμονοῦνται. Ἐπομένως θὰ ἔχη ὅ,τι ζητεῖ ὁ εὐτυχῆς, καὶ θὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν. Διότι ἢ διαρκῶς, ἢ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἀπὸ ὅλους θὰ πράξῃ καὶ θὰ ἐννοήσῃ τὰ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρετὴν, καὶ τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης θὰ τὰς ὑποφέρῃ ἀξιοπρεπέστατα καὶ καθ' ὅλα ἐντελῶς ἀρμονικὰ, ὅστις βεβαίως εἶναι πραγματικῶς ἀγαθὸς καὶ τετράγωνος καὶ ἄψογος. Ἀπὸ τὰ πολλὰ δὲ τὰ ὁποῖα συμβαίνουν ἐκ τύχης καὶ διαφέρουσι κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σμικρότητα τὰ μὲν μικρὰ εὐτυχήματα, καὶ, ἐννοεῖται, καὶ τὰ ἀντίθετα αὐτῶν, εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἔχουσι σπουδαιότητα διὰ τὴν ζωὴν. Τὰ μεγάλα ὅμως καὶ πολλὰ, ὅταν μὲν συμβαίνουν καλῶς, θὰ καταστήσουν τὴν ζωὴν εὐτυχέστεραν, διότι καὶ αὐτὰ ἐπλάσθησαν ὡς στολισμὸς αὐτῆς καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν εἶναι καλὴ καὶ σπουδαία. Ὅταν ὅμως συμβαίνουν ἀνάποδα, στενοχωροῦν καὶ ἐνοχλοῦν τὸ ἀξιομακάριστον. Διότι προσθέτουσι λύπας καὶ γίνονται ἐμπόδια εἰς πολλὰς ἐνεργείας. Καὶ ὅμως καὶ εἰς αὐτὰ διαλάμπει τὸ καλόν, ὅταν κανεὶς ὑποφέρῃ ἀταράχως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, ὅχι διότι εἶναι ἀνάισθητος, ἀλλὰ διότι εἶναι γενναϊόφρων καὶ μεγαλόψυχος.

Ὁ ἀληθῶς εὐτυχῆς εἶναι ἀνεπίδεκτος δυστυχίας.—Ἐὰν δὲ εἶναι αἱ ἐνεργεῖαι κυρίαρχοι τῆς ζωῆς, καθὼς εἶπαμεν, τότε κανεὶς ἀπὸ τοὺς εὐτυχεῖς δὲν ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ δυστυχῆς, διότι ποτέ του δὲν θὰ πράξῃ τὰ μισητὰ καὶ ποταπά. Διότι ὁ ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ νουνεχῆς φρονοῦμεν ὅτι θὰ ὑποφέρῃ ὅλας τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης ἀξιοπρεπῶς, καὶ ὅτι ἀναλόγως τῶν ὑπαρχόντων μέσων θὰ πράξῃ πάντοτε τὸ καλλίτερον, καθὼς καὶ ὁ ἀγαθὸς στρατηγὸς τὸ ὑπάρχον στρατεύμα θὰ χρησιμοποίησῃ πολεμικώτατα, καὶ ὁ βυρσοδέψης ἀπὸ τὰ δεδομένα δέρματα θὰ κάμῃ τὸ καλλίτερον ποῦ ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ ὑπόδημα, καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὅλοι οἱ ἄλλοι τεχνίται. Ἀλλὰ τότε, δὲν ἤμπορεῖ μὲν νὰ γίνῃ ποτέ δυστυχῆς ὁ εὐτυχῆς, ὅμως δὲν εἶναι ἀξιομακάριστος, ἂν περιπέσῃ εἰς τὰ δυστυχήματα τοῦ Πριάμου. Οὔτε βεβαίως ἀχαρακτήριστος καὶ εὐμετάβλητος ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ. Διότι οὔτε ἡ εὐτυχία θὰ τὸν τάρῃ εὐκόλως, οὔτε τὰ παραμικρὰ ἀτυχήματα, ἀλλὰ τὰ μεγάλα καὶ πολλὰ. Καὶ πάλιν κατόπιν ἀπὸ αὐτὰ τὰ μεγάλα καὶ πολλὰ δὲν θὰ γίνῃ εὐτυχῆς ἀμέσως εἰς ὀλίγον διάστημα, ἀλλὰ, ἂν θὰ γίνῃ εὐτυχῆς, θὰ γίνῃ εἰς πολὺ διάστημα καὶ ἐπαρκές, ἀφοῦ εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα γίνῃ κύριος μεγάλων καὶ καλῶν.

Ὁρισμὸς τῆς εὐτυχίας.—Τί μᾶς ἐμποδίζει λοιπὸν νὰ ὀρίσωμεν ὅτι εὐτυχῆς εἶναι ὅστις ἐνεργεῖ συμφώνως μὲ τὴν τελείαν ἀρετὴν, καὶ εἶναι ἐφωδιασμένος ἀρκετὰ μὲ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, ὅχι εἰς ἓνα παραμικρὸν χρονικὸν διάστημα, ἀλλὰ εἰς ὅλην του τὴν τελείαν ζωὴν; Ἡ μήπως πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι πρέπει καὶ νὰ ζῆσῃ οὕτω πως καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἀναλόγως, ἐπειδὴ ἡμεῖς δὲν ἤμποροῦμεν νὰ προβλέψωμεν τὸ μέλλον, ἐνῶ τὴν εὐτυχιάν τὴν ὀρίζομεν ὡς τέλος καὶ ὡς τελείαν εἰς ὅλα καὶ καθ' ὅλα; Ἀλλὰ τότε θὰ ὀνομάσωμεν ἀξιομακαρίστους, ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ζῶντας, εἰς ὅσους ὑπάρχουσι καὶ θὰ ὑπάρξουσι ὅσα εἶπαμεν, πάντοτε ὅμως τοὺς ἀνθρώπους θὰ ὀνομάζωμεν ἀξιομακαρίστους. Καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶναι ἀρκετὸς αὐτὸς ὁ ἀναλυτικὸς ὀρισμὸς.

Αἱ περιπέτειαί τῶν ἀπογόνων δὲν θίγουν τοὺς νεκρούς.

—“Οτι δὲ αἱ περιπέτειαι τῶν ἀπογόνων καὶ ἄλων τῶν φίλων εἰς τίποτε δὲν ἐπιηράζουσιν αὐτοὺς φαίνεται πάρα πολὺ ἄστοργον καὶ ἀντίθετον πρὸς τὰς ἐπικρατούσας ἰδέας. Ἐπειδὴ δὲ αἱ περιπέτειαι ἔχουσιν πολλὰς καὶ παντοειδῆς διαφορὰς, καὶ ἄλλαι μὲν ἔρχονται περισσότερον ἠνωμέναι, ἄλλαι δὲ ὀλιγώτερον, εἶναι πολὺς κόπος καὶ ἀτελείωτος δι’ ἐκάστην χωριστά, καὶ ἴσως εἶναι ἀρκετὸν νὰ ὀμιλήσωμεν γενικῶς καὶ ὑποδειγματικῶς. Ἄφοῦ λοιπόν, καθὼς τὰ ἰδικά του ἀτυχήματα ἄλλα μὲν ἔχουσιν βαρῦτητα καὶ σημασίαν διὰ τὸν βίον του, ἄλλα δὲ φαίνονται ἔλαφρότερα, τὸ ἴδιον φαίνονται καὶ ὅσα συμβαίνουσιν εἰς ὄλους τοὺς φίλους, καὶ ἀφοῦ ἔχει πολὺ μεγάλην διαφορὰν, ὅταν τὰ δεινοπαθήματα συμβαίνουσιν εἰς ἕκαστον ἐνόσῃ, ζῆ ἢ ἀφοῦ ἀποθάνῃ, παρὰ ὅταν παριστάνωνται εἰς τὰ δράματα ὡς ἱστορικὰ γεγονότα ἢ ὡς σημερινά, τότε βεβαίως πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ’ ὄψιν μας καὶ αὐτὴν τὴν διαφορὰν, ἢ μᾶλλον τὴν ἀπορίαν μας, ἂν οἱ μεταστάντες συμμετέχουσιν κανενὸς ἀγαθοῦ ἢ τοῦ ἀντιθέτου. Διότι φαίνεται ὅτι, καὶ ἂν φθάνῃ ἕως εἰς αὐτοὺς κανὲν ἀγαθὸν ἢ ἀντίθετον, εἶναι μηδαμινὸν καὶ μικρὸν εἴτε γενικῶς εἴτε προσωπικῶς δι’ αὐτοὺς. Ἐὰν δὲ δὲν φθάνῃ εἰς αὐτοὺς, εἶναι τόσον μικρὸν καὶ ἐπουσιῶδες, ὥστε δὲν κάμνει εὐτυχεῖς ἐκείνους οἱ ὅποιοι δὲν εἶναι, οὔτε ὅσοι εἶναι εὐτυχεῖς τοὺς ἀφαιρεῖ τὴν μακαριότητα. Φαίνεται λοιπόν ὅτι συντελοῦν κάπως διὰ τοὺς μεταστάντας αἱ εὐδοκίμησεις τῶν φίλων, καθὼς καὶ αἱ ἀτυχίαι ἀλλὰ εἰς τόσον ὀλίγον βαθμὸν καὶ τόσον ἐπουσιωδῶς, ὥστε δὲν ἤμποροῦν νὰ κάμουν τοὺς εὐτυχεῖς μὴ εὐτυχεῖς, οὔτε κανὲν ἄλλο παρόμοιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ’.

Εἶναι ἡ εὐτυχία μᾶλλον ἀξιέπαινος παρὰ ἀξιομακάριστος ; — Ἄφοῦ δὲ ἐξητάσαμεν καὶ αὐτά, ἃς ἐξετάσωμεν τώρα ἂν ἡ εὐτυχία εἶναι μᾶλλον ἀξία ἐπαίνων παρὰ ἀξία τιμῆς. Διότι βεβαίως εἶναι φανερόν ὅτι αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ περιουσίαν. Φαίνεται

λοιπὸν ὅτι πᾶν ὅ,τι ἐπαινοῦμεν ἐπαινεῖται διότι ἔχει κάποιαν ἰδιότητα καὶ κάποιαν ἀναφορὰν πρὸς ἄλλο. Λόγου χάριν τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀνδρεῖον καὶ ἐν γένει τὸν ἐνάρετον καὶ τὴν ἀρετὴν τοὺς ἐπαινοῦμεν διὰ τὰς πράξεις καὶ τὰ ἔργα των, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ῥωμαλέον καὶ τὸν ταχύπουν καὶ ἕκαστον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, διότι ἔχουσιν ἐκ φύσεως κάποιαν ἰδιότητα καὶ κάποιαν σχέσιν πρὸς κάποιον ἀγαθὸν καὶ σπουδαῖον πρᾶγμα. Τοῦτο δὲ γίνεται σαφές καὶ ἀπὸ τὰ ἐγκώμια πρὸς τοὺς θεοὺς. Διότι, ἂν αὐτὰ τὰ ἐγκώμια τὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, γίνονται γελοῖα. Τοῦτο δὲ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἔπαινοι, καθὼς εἴπαμεν, εἶναι σχετικαί.

Ἄφοῦ δὲ ὁ ἔπαινος εἶναι τοιοῦτον πρᾶγμα, εἶναι προφανές ὅτι δὲν ὑπάρχει ἔπαινος διὰ τοὺς ἀρίστους, ἀλλὰ κάτι ἄλλο μεγαλύτερον καὶ καλλίτερον, καθὼς καὶ εἶναι γνωστόν. Διότι καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς μακαρίζομεν καὶ τοὺς καλοτυχίζομεν, καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μακαρίζομεν τοὺς θεϊκωτέρους. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ διὰ τὰ ἀγαθὰ. Δηλαδή κανεὶς δὲν ἐγκωμιάζει τὴν εὐτυχίαν καθὼς τὸ δίκαιον, ἀλλὰ τὴν μακαρίζει ὡς κάτι τι θεϊκώτερον καὶ ἀνώτερον. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Εὐδοξος καλὸν ἐπιχείρημα μετεχειρίσθη διὰ τὴν ἡδονήν. Διότι τὸ νὰ μὴ ἐπαινηται αὐτὴ, ἐνῶ εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, τὸ ἐθεώρησε ὡς ἀπόδειξιν ὅτι εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἀξιέπαινα πρᾶγματα, καθὼς εἶναι ὁ θεὸς καὶ τὸ ἀγαθόν. Διότι εἰς αὐτὰ ἀναφέρονται καὶ τὰ ἄλλα. Καὶ ὁ μὲν ἔπαινος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀρετὴν (διότι μὲ αὐτὴν ἐκτελοῦμεν τὰ καλὰ), τὰ δὲ ἐγκώμια ἀναφέρονται εἰς τὰ ἔργα τόσον τὰ σωματικά, ὅσον καὶ τὰ ψυχικά. Ἀλλὰ αὐτὰ μὲν ἴσως εἶναι καταλληλότερον νὰ ὀρισθοῦν ἀκριβέστερον εἰς τὰ εἰδικὰ συγγράμματα περὶ ἐγκωμίων, εἰς ἡμᾶς ὅμως εἶναι φανερόν ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν, ὅτι ἡ εὐτυχία εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἀξιομακάριστα καὶ τέλεια πρᾶγματα. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι τοιαύτη καὶ διότι ἀποτελεῖ ἀρχήν. Διότι χάριν αὐτῆς ἐκτελοῦμεν ὅλα τὰ ἄλλα, τὴν δὲ ἀρχὴν καὶ τὸ πρωταίτιον τῶν ἀγαθῶν τὸ θεωροῦμεν ὡς κάτι τι ἀξιομακάριστον καὶ θεῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἡ ἀρετὴ ὡς στοιχεῖον τῆς εὐτυχίας.— Ἀφοῦ δὲ ἡ εὐτυχία εἶναι ἐνέργεια τῆς ψυχῆς συμφώνως μὲ τὴν τελείαν ἀρετὴν, πρέπει τώρα νὰ ἐξετάσωμεν περὶ ἀρετῆς. Διότι πολὺ πιθανὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐννοήσωμεν καλλίτερον καὶ τὴν εὐτυχίαν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς εἰς αὐτὴν πρὸ πάντων καταγίνεται. Διότι θέλει νὰ καταστήσῃ τοὺς πολίτας ἐναρέτους καὶ εὐπειθεῖς εἰς τοὺς νόμους, παράδειγμα δὲ τούτων ἔχομεν τοὺς νομοθέτας τῶν Κρητῶν καὶ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ὅσοι ἄλλοι τοιοῦτοι διέπρεψαν. Ἀφοῦ δὲ ἡ ἔρευνα αὐτῆ ἀνήκει εἰς τὴν πολιτικὴν, εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἐξέτασίς μας θὰ γίνῃ συμφώνως μὲ τὴν ἀπόφασιν τὴν ὁποίαν ἐθέσαμεν ἐξ ἀρχῆς. Καὶ βεβαίως τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν, διότι καὶ τὸ ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ἐζητούσαμεν ἦτο ἀνθρώπινον καὶ ἡ εὐτυχία ἀνθρωπίνη. Ἀρετὴν δὲ ἀνθρωπίνην δὲν ἐννοοῦμεν τὴν σωματικὴν ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν. Καὶ ἐπομένως καὶ τὴν εὐτυχίαν τὴν θεωροῦμεν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς.

Σπουδαιότης τῆς ψυχολογίας διὰ τὸν πολιτικόν.— Ἀφοῦ δὲ τοῦτο ἔχει οὕτω πῶς, εἶναι φανερόν ὅτι ὁ πολιτικὸς πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, καθὼς πρέπει νὰ γνωρίζῃ καὶ δλόκληρον τὸ σῶμα, ὅστις πρόκειται νὰ θεραπεύσῃ τὸν ὀφθαλμόν, καὶ μάλιστα τόσον περισσότερον, ὅσον εἶναι πολυτιμότερα καὶ καλλίτερα ἢ πολιτικὴ ἀπὸ τὴν ἰατρικὴν. Ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς δὲ ὅσοι εἶναι τέλειοι πολὺ καταγίνονται εἰς τὴν μελέτην τοῦ σώματος. Ἐπομένως πρέπει νὰ μελετήσῃ καὶ ὁ πολιτικὸς τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ χάριν τούτου καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ἀρκετὸν διὰ τὸ ζήτημά μας. Διότι ἢ περισσότερα λεπτολογία ἴσως εἶναι κοπιωδεστέρα παρ' ὅσον ἀπαιτεῖ ἢ ὑπόθεσίς μας. Ὅμιλοῦμεν δὲ περὶ αὐτῆς ἀρκετὰ καὶ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς λόγους καὶ ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ χρησιμοποίησῃ. Λόγου χάριν ὅτι ἐν μέρος αὐτῆς εἶναι ἄλογον, τὸ δὲ ἄλλο λογικόν. Ἐὰν δὲ αὐτὰ εἶναι χωρισμένα καθὼς τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ πᾶν

ἔ.τι ἐπιδέχεται διαίρεσιν, ἢ θεωρητικῶς ἐχωρίσθησαν, ἐνῶ εἶναι ἐκ φύσεως ἀχώριστα, καθὼς εἰς τὴν περιφέρειαν ἢ κυρτότης καὶ ἢ κοιλότης, δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημά μας.

Διασάφσεις τοῦ ἄλλοιου (φυτικῶ) μέρους τῆς ψυχῆς.— Ἀπὸ τὸ ἄλογον δὲ τὸ ἐν μέρος φαίνεται κοινὸν καὶ φυτικόν, καὶ ἐννοῶ τὴν αἰτίαν τῆς θρέψεως καὶ αὐξήσεως. Διότι αὐτὴν τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν παραδεχθῆ εἰς ὅλα ὅσα τρέφονται καὶ ἀκόμη εἰς τὰ ἔμβρυα, καὶ τὴν ἰδίαν πάλιν καὶ εἰς τοὺς ἡλικιωμένους. Διότι αὐτὸ εἶναι λογικότερον νὰ παραδεχθῶμεν παρὰ καμμίαν διαφορετικὴν ψυχὴν. Καὶ λοιπὸν ἡ ἀρετὴ αὐτῆς τῆς ψυχῆς φαίνεται ὅτι εἶναι κοινὴ καὶ ὄχι εἰδικῶς ἀνθρωπίνη. Διότι φαίνεται ὅτι πρὸ πάντων εἰς τὸν ὕπνον ἐνεργεῖ τὸ μέρος αὐτὸ καὶ αὐτὴ ἡ δύναμις, καὶ ἐπομένως ὁ ἀγαθὸς καὶ ὁ κακὸς πολὺ ὀλίγον διακρίνονται ὅταν κοιμῶνται, καὶ δι' αὐτὸ λέγουσιν ὅτι εἰς τὸ ἦμισυ τῆς ζωῆς δὲν ἔχουν διαφορὰν οἱ εὐτυχεῖς ἀπὸ τοὺς δυστυχεῖς. Τοῦτο δὲ συμβαίνει εὐλόγως. Διότι ὁ ὕπνος εἶναι ἀργία τῆς ψυχῆς ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζεται ὡς σπουδαία ἢ ἡδονακίνη, ἐκτὸς μόνον ἐὰν καμμίας λειτουργίας αἱ κινήσεις εἰσδύουν βαθύτερον κατὰ μικρὰ διαστήματα καὶ κατὰ τοῦτο γίνονται καλλίτερα τὰ ὄνειρα τῶν καλῶν ἀπὸ τοὺς τυχαίους. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν εἴπαμεν ἀρκετὰ, καὶ πρέπει νὰ ἀφήσωμεν τὸ θρεπτικὸν μέρος τῆς ψυχῆς, διότι δὲν συμμετέχει τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς.

Διάκρισις τοῦ ἡμιαλλοῦ καὶ τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς.— Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπάρχει καὶ κάποια ἄλλη ἰδιότης τῆς ψυχῆς ἄλογος, ἀλλὰ κάπως μετέχουσα τοῦ λόγου. Διότι, ὅταν συγκρίνωμεν ἕνα ἐγκρατῆ πρὸς ἕνα ἀκόλαστον, ἐπαινοῦμεν τὸν λόγον καὶ τὸ λογικὸν μέρος τῆς ψυχῆς. Διότι αὐτὸ παρορμᾷ εἰς τὸ ὀρθὸν καὶ εἰς τὸ καλλίτερον. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι ἔμφυτον εἰς αὐτοὺς καὶ κάτι ἄλλο, τὸ ὁποῖον πολεμεῖ καὶ ἀντιτείνει εἰς τὸν λόγον. Δηλαδή ἀπαράλλακτα καθὼς εἰς τοὺς παραλυτικούς, ὅταν θέλουν νὰ κινήσουν τὰ μέλη των πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐκείνα παρεκτρέπονται εἰς τὰ ἀριστερά, τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ εἰς τὴν

ψυχῆν. Διότι αἱ ὀρμαι τῶν ἀκολάστων βαδίζουσιν ἀντιθέτως. Ἄλλὰ εἰς μὲν τὰ σώματα βλέπομεν τὸ παρεκτρεπόμενον μέλος, ἐνῶ εἰς τὴν ψυχὴν δὲν τὸ βλέπομεν. Ἴσως ὅμως ὅχι ὀλιγώτερον πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ὑπάρχει κάτι τι παράλογον τὸ ὁποῖον ἐναντιώνεται καὶ ἀντιτάσσεται πρὸς τὸν λόγον. Πῶς ὅμως εἶναι κάτι ἄλλο τι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει διόλου. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τοῦτο μετέχει τοῦ λόγου, καθὼς εἶπαμεν. Τοῦλάχιστον εἰς τὸν ἐγκρατῆ ὑποτάσσεται εἰς τὸν λόγον. Καὶ πάλιν ἴσως εἶναι πειθαρχικώτερον εἰς τὸν σῶφρονα καὶ ἀνδρείον. Διότι εἰς αὐτὸν ὅλα εἶναι σύμφωνα μὲ τὸν λόγον. Ἐπομένως φαίνεται ὅτι καὶ τὸ ἄλογον εἶναι δύο εἰδῶν, διότι τὸ μὲν φυτικὸν δὲν μετέχει διόλου τοῦ λόγου, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν καὶ ἐν γένει τὸ βουλευτικὸν μετέχει κάπως, ἐφ' ὅσον εἶναι εὐπειθὲς καὶ πειθαρχικὸν εἰς αὐτόν, ὁμοίως λοιπὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα κανενὸς ἢ εἰς τοὺς φίλους του λέγομεν ὅτι ὑπάρχει λόγος, ὅχι ὅμως καθὼς εἰς τοὺς μαθηματικούς. Ὅτι δὲ τὸ ἄλογον πείθεται κάπως εἰς τὸν λόγον τὸ δεικνύει καὶ ἡ νουθέτησις καὶ πᾶσα ἐπίπληξις καὶ προτροπή. Ἐὰν δὲ νομισθῆ καλὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ αὐτὸ ἔχει λόγον, τότε θὰ εἰποῦμεν ὅτι εἶναι δύο εἰδῶν καὶ τὸ λογικόν, τὸ μὲν ἐν κυριολεκτικῶς καὶ μόνον του, τὸ δὲ ἄλλο ὡς ἐν εἶδος εὐπειθείας εἰς τὸν πατέρα.

Διανοητικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀρεταί.—Χωρίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ συμφώνως μὲ αὐτὴν τὴν διαφορὰν. Διότι ἀπὸ τὰς ἀρετὰς, ἄλλας μὲν τὰς ὀνομάζομεν διανοητικὰς, ἄλλας δὲ ἠθικὰς, καὶ τὴν μὲν σοφίαν καὶ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν φρόνησιν τὰς λέγομεν διανοητικὰς, τὴν δὲ γενναϊοδωρίαν καὶ τὴν σωφροσύνην ἠθικὰς. Διότι ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ ἠθικοῦ μέρους, δὲν λέγομεν διὰ κανένα ὅτι εἶναι σοφὸς ἢ συνετός, ἀλλὰ ὅτι εἶναι μειλίχιος ἢ σῶφρων, ἐπίσης δὲ ἐπαινοῦμεν καὶ τὸν σοφὸν διὰ τὴν διανοητικὴν του κατάστασιν, καὶ αὐτὰς τὰς ἀξιεπαίνους διανοητικὰς καταστάσεις τὰς ὀνομάζομεν ἀρετὰς.

BIBLION B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Αἱ διανοητικαὶ ἀρεταὶ διδάσκονται, ἐνῶ αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ γεννῶνται ἐκ τῆς συνηθείας.—Ἐκ δὲ τῆς ἀρετῆς, ἢ ὁποῖα εἶναι δύο εἰδῶν, δηλαδὴ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ, ἢ μὲν διανοητικὴ τὸ περισσώτερον ἔχει τὴν προσέλευσίν της καὶ τὴν αὐξησίαν της ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν, καὶ δι' αὐτὸ χρειάζεται πείραν καὶ καιρόν, ἢ ἠθικὴ ὅμως ἀποκτᾶται μὲ τὰς συνηθείας, καὶ δι' αὐτὸ ἔλαβε ὄνομα τὸ ὁποῖον ἔχει πολὺ μικρὰν διαφορὰν ἀπὸ τὴν συνηθειαν (ἦθος—ἔθος). Καὶ ἀπὸ τοῦτο εἶναι φανερόν ὅτι καμμία ἀπὸ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς δὲν ὑπάρχει ἐκ φύσεως ἐντὸς μας. Διότι κανὲν ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν ἐκ φύσεως δὲν ἔμπορεῖ νὰ συνηθίσῃ διαφορετικὰ λόγου χάριν ὁ λίθος ὁ ὁποῖος ἐκ φύσεως πίπτει πρὸς τὰ κάτω, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συνηθίσῃ νὰ φέρεται πρὸς τὰ ἐπάνω, καὶ ἂν ἀκόμη ἀμέτρητες φορές τὸν βίψῃ κανεὶς ὑψηλά, διὰ νὰ τὸν συνηθίσῃ. Οὔτε τὸ πῦρ φέρεται πρὸς τὰ κάτω, οὔτε κανὲν ἀπὸ ὅσα ἔγιναν ἐκ φύσεως κατὰ ἓνα τρόπον, εἶναι δυνατόν νὰ συνηθίσῃ διαφορετικὰ. Ἐπομένως οὔτε ἐκ φύσεως οὔτε παρὰ τὴν φύσιν γεννῶνται ἐντὸς μας αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ ναὶ μὲν ἐγίναμεν ἐκ φύσεως ἐπιδεδεικτοὶ δι' αὐτὰς, τελειοποιούμεθα ὅμως μὲ τὴν συνηθειαν.

Ἄλλα ἀκαταγώνιστα ἐπιχειρήματα χάριν τοῦ πολυκρότου Σωκρατικοῦ ζητήματος, ἂν εἶναι διδακτὴ ἢ ἀρετὴ.—Ἐπειτα ὅσα μὲν ἔχομεν ἐκ φύσεως, πρῶτον ἀποκτῶμεν τὰς δυνάμεις των, καὶ κατόπιν ἀποδίδομεν τὰς ἐνεργείας των, καὶ τοῦτο εἶναι προφανὲς εἰς τὰ αἰσθητήρια. Διότι δὲν ἀπεκτίσαμεν τὰς αἰσθήσεις ἀπὸ τὸ νὰ βλέπωμεν καὶ νὰ ἀκούωμεν συχνά, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετον, τὰς εἶχαμεν καὶ τὰς μετεχειρίσθημεν, καὶ δὲν τὰς

ἀπεκτήσαμεν διὰ τῆς χρήσεως. Τὰς ἀρετὰς ὅμως τὰς ἀποκτώμεν, ἀφοῦ ἐργασθῶμεν προηγουμένως, καθὼς συμβαίνει καὶ διὰ τὰς ἄλλας τέχνας. Διότι ὅσα χρειάζονται νὰ τὰ ἐκτελοῦμεν, ἀφοῦ μάθωμεν αὐτὰ, διὰ τῆς ἐκτελέσεως τὰ μανθάνομεν. Λόγου χάριν μὲ τὸ νὰ κτίζουν γίνονται κτίσται καὶ μὲ τὸ νὰ παίζουσι κιθάραν γίνονται κιθαρισταί. Ὅμοίως λοιπὸν καὶ ὅσοι μὲν ἐξασκοῦμεν τὴν δικαιοσύνην γινόμεθα δίκαιοι, καὶ ὅσοι τὴν σωφροσύνην σώφρονες, καὶ ὅσοι τὴν ἀνδρείαν ἀνδρεῖοι. Τὸ ἐπικυρῶνει δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὁποῖον συμβαίνει εἰς τὰς πολιτείας. Διότι οἱ νομοθέται μὲ τὴν ἄσκησιν κάμνουν τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς. Καὶ ἡ πρόθεσις παντὸς νομοθέτου εἶναι αὐτὴ, ὅσοι ὅμως δὲν ἐκτελοῦν αὐτὰ καλῶς, σφάλλουν, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἡ ἀγαθὴ πολιτεία ἀπὸ τὴν μηδαιμίνην. Ἐπειτα ἀπὸ τὰς ἰδίας αἰτίας καὶ μὲ τὰ ἴδια μέσα μὲ τὰ ὁποῖα δημιουργεῖται πᾶσα ἀρετὴ μὲ τὰ ἴδια καὶ καταστρέφεται, ἐπίσης δὲ καὶ πᾶσα τέχνη. Διότι μὲ τὸ νὰ παίζουσι κιθάραν γίνονται καὶ οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοὶ κιθαρισταί, ἀναλόγως δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι. Δηλαδή μὲ τὸ νὰ κτίζουσι καλῶς τὰς οἰκίας θὰ γίνουσι καλοὶ οἰκοδόμοι, μὲ τὸ νὰ κτίζουσι ὅμως αὐτὰς κακῶς θὰ γίνουσι κακοί. Διότι, ἂν δὲν ἦτο αὐτὸ ἀληθές, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία ἀνάγκη διδασκάλου, ἀλλὰ ὅλοι θὰ ἐγίνοντο καλοὶ ἢ κακοί.

Τὸ ἴδιον λοιπὸν συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἀρετὰς. Δηλαδή μὲ τὸ νὰ ἐκτελοῦμεν συναλλαγὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους γινόμεθα ἄλλοι μὲν δίκαιοι, ἄλλοι δὲ ἄδικοι, μὲ τὸ νὰ ἐκτελοῦμεν δὲ τὰ ἀπαιτούμενα εἰς δεινὰς περιστάσεις καὶ νὰ συνηθίζωμεν νὰ ἔχωμεν θάρρος ἢ νὰ φοβούμεθα, ἄλλοι μὲν γινόμεθα ἀνδρεῖοι, ἄλλοι δὲ δειλοί. Τὸ ἴδιον δὲ συμβαίνει καὶ διὰ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὀρέξεις. Δηλαδή ἄλλοι μὲν γίνονται σώφρονες καὶ μειλίχοι, ἄλλοι δὲ ἀκόλαστοι καὶ δξύθυμοι, διότι ἐκεῖνοι μὲν κατ' ἐκείνον τὸν τρόπον φέρονται εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, αὐτοὶ δὲ κατὰ τοῦτον. Καὶ λοιπὸν μὲ μίαν λέξιν ἀπὸ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν ἀποκτῶνται αἱ ψυχικαὶ καταστάσεις. Καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ δίδωμεν κάποιαν ποιότητα εἰς τὰς ἐνεργείας μας. Διότι ἀνα-

λόγως τῆς διαφορᾶς αὐτῶν ἔρχονται κατόπιν αἱ ψυχικαὶ καταστάσεις. Λοιπὸν δὲν ἔχει μικρὰν διαφορὰν τὸ νὰ συνηθίζωμεν κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον εὐθὺς ἀπὸ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν, ἀλλὰ σημαίνει πάρα πολύ, ἢ μᾶλλον τὸ πᾶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ποῖαι πράξεις ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἀρετὴν.—Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ παροῦσα μελέτη δὲν γίνεται χάριν τῆς θεωρίας καθὼς αἱ ἄλλαι—διότι δὲν ἐρευνῶμεν διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἀρετὴ, ἀλλὰ διὰ νὰ γίνωμεν ἀγαθοί, διότι ἄλλως δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία ὠφέλεια ἀπὸ αὐτὴν—εἶναι ἀνάγκη νὰ σκεφθῶμεν διὰ τὰς πράξεις μὲ ποῖον τρόπον πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται. Διότι ἀπὸ αὐτὰς ἐξαρτᾶται, καθὼς εἶπαμεν, ἡ ποιότης τῶν ψυχικῶν μας καταστάσεων. Καὶ λοιπὸν τὸ νὰ πράττωμεν συμφώνως μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον εἶναι γενικῶς ἀνεγνωρισμένον ἀξίωμα καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ τεθῆ ἐδῶ ὡς βᾶσις. Θὰ ὁμιλήσωμεν δὲ ἀργότερα περὶ αὐτοῦ, δηλαδή τί εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ποῖαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετὰς. Τώρα ὅμως, ἄς παρὰδεχθῶμεν ἐκ τῶν προτέρων ὅτι πᾶσα ἐξέτασις περὶ τῶν πραγματοποιουμένων πρέπει νὰ ὀρίζεται μὲ γενικὸν τύπον καὶ ὄχι μὲ ἀκρίθειαν, καθὼς εἶπαμεν ὅτι πρέπει νὰ ἀπαιτοῦμεν τοὺς ὁρισμοὺς συμφώνως μὲ τὸ ἐξεταζόμενον ὑλικόν. Δηλαδή ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὰς πράξεις καὶ εἰς τὰ συμφέροντα δὲν ἔχουν καμμίαν σταθερότητα, καθὼς δὲν ἔχουν οὔτε τὰ ὑγιεινά. Καὶ ἐὰν ὁ γενικὸς ὁρισμὸς εἶναι τοιοῦτος πολὺ περισσότερον δὲν εἶναι ἀκριθὴς ὁ ὁρισμὸς τῶν λεπτομερειῶν. Διότι δὲν ὑπάγεται οὔτε εἰς καμμίαν τέχνην οὔτε εἰς καμμίαν ὁδηγίαν, ἀλλὰ πρέπει οἱ ἴδιοι οἱ ἐκτελεσταὶ νὰ προσέχουν πάντοτε εἰς τὸ ἐπίκαιρον (κρίσμον στιγμὴν), καθὼς γίνεται εἰς τὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν πλοιαρχικὴν.

Καὶ ἡ μεγάλη ἔλλειψις καὶ ἡ μεγάλη ὑπερβολὴ εἶναι καταστρεπτικῆ.—Ἀλλά, ἂν καὶ ἡ παροῦσα μελέτη εἶναι τοιαύτης φύσεως, πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ πράξωμεν ὅ,τι εἶναι δυνα-

τόν. Πρῶτον λοιπὸν πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ τοιαῦτα προσόντα τὰ καταστρέφει καὶ ἡ μεγάλη ἔλλειψις καὶ ἡ υπερβολή, —διότι εἶναι καλὸν νὰ επικαλεσθῶμεν διὰ τὰ ἅλута ζητήματα τὸ κύρος τῶν γνωστῶν, καθὼς βλέπομεν ὅτι κάμνουν διὰ τὴν βω-μαλεότητα καὶ τὴν υγείαν. Διότι καὶ τὰ υπερβολικὰ γυμνάσια καὶ τὰ ἐλλιπῆ φθείρουν τὴν δύναμιν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὰ τρώφιμα, ἐὰν εἶναι υπερβολικώτερα ἢ ἐλλιπέστερα καταστρέφουν τὴν υγείαν, ἐνῶ τὰ μέτρια τὴν στερεοῦν καὶ τὴν αὐξάνουν καὶ τὴν διασώζουσιν. Τὸ ἴδιον λοιπὸν συμβαίνει καὶ εἰς τὴν σωφροσύ-νην καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς. Διότι καὶ ὅστις φεύ-γει καὶ φοβεῖται ὁποιοδῆποτε καὶ δὲν ἀνθίσταται εἰς τίποτε γί-νεται δειλός, καὶ ὅστις τίποτε ἀπολύτως δὲν φοβεῖται, ἀλλὰ προ-χωρεῖ ἐνκντίον ὁποιοδῆποτε, γίνεται θρασύς. Ἐπίσης δὲ καὶ ὅστις ἐπιδιώκει νὰ ἀπολάβῃ ὅλας τὰς ἡδονὰς καὶ δὲν ἀποφεύγει καμμίαν εἶναι ἀκόλαστος, ὅστις δὲ τὰς ἀποφεύγει ὅλας, καθὼς οἱ χωρικοί, εἶναι βεβαίως ἀναίσθητος· λοιπὸν καταστρέφεται ἡ σω-φροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ἀπὸ τὴν υπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, ἐνῶ ἀπὸ τὴν μετριοπάθειαν συντηρεῖται.

Ἡ ἀσκησις τῆς ἀρετῆς κατ'ἀρχὰς εἶναι δύσκολος, κατόπιν ὁμως εὐκόλος.—Πλὴν ὅχι μόνον αἱ γενέσεις καὶ αἱ αὐξήσεις καὶ αἱ καταστροφαὶ προέρχονται ἐξ αἰτίας τῶν ἰδίων πραγμάτων καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν μὲ αὐτὰ τὰ ἴδια. Διότι καὶ εἰς τὰ ἄλλα τὰ φανερώτερα ζητή-ματα τὸ ἴδιον συμβαίνει· λόγου χάριν εἰς τὴν σωματικὴν δύναμιν· Δηλαδὴ αὐτὴ δημιουργεῖται μὲν ἀπὸ τὴν πρόσληψιν πολλῆς τρο-φῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἄσκησιν εἰς πολλοὺς κόπους, ἐξ ἄλλου ὁμως εἶναι ἰκανὸς νὰ τὰ ἐκτελῇ αὐτὰ πολὺ περισσότερο ὁ ἰσχυρός. Τὸ ἴδιον λοιπὸν συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ἀρετάς. Διότι μὲ τὸ νὰ ἀπέχωμεν ἀπὸ τὰς ἡδονὰς γινόμεθα σώφρονες, συγχρόνως ὁμως, ἀφοῦ γίνω-μεν τοιοῦτοι, ἡμποροῦμεν νὰ ἀπέχωμεν εὐκολώτερα. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν. Διότι, ὅταν συνηθίσωμεν νὰ περιφρονοῦμεν τοὺς κινδύνους καὶ τοὺς ἀναμένωμεν ἀτάραχοι, γινόμεθα ἀνδρεῖοι,

ἐξ ἄλλου ὁμως, ἀφοῦ γίνωμεν ἀνδρεῖοι, εὐκολώτερον ἀντέχομεν εἰς τοὺς κινδύνους.

Ἡ ἀρετὴ ὡς πνευματικὴ ἡδονή.—Ἄς λάβωμεν δὲ ὡς ἀπόδειξιν διὰ τὰς ψυχικὰς καταστάσεις τὴν ἡδονὴν ἢ τὴν λύπην, ἢ ὅποια ἔρχεται κατόπιν ἀπὸ τὰ ἔργα. Διότι ὅστις μὲν ἀπέχει ἀπὸ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς καὶ ἀκριδῶς δι' αὐτὸ εὐχαριστεῖται εἶναι σώφρων, ὅστις ὁμως λυπεῖται εἶναι ἀκόλαστος, καὶ πάλιν ὅστις μὲν ἀναμένει τοὺς κινδύνους καὶ εὐχαριστεῖται, ἢ τοῦλάχιστον δὲν λυπεῖται, εἶναι ἀνδρεῖος, ὅστις δὲ λυπεῖται εἶναι δειλός. Διότι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ περιστρέφεται εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας. Δη-λαδὴ χάριν τῆς ἡδονῆς ἐκτελοῦμεν τὰς ποταπὰς πράξεις, ἕνεκα δὲ τῆς λύπης ἀπέχομεν ἀπὸ τὰς καλὰς. Διὰ τοῦτο πρέπει κανεὶς ἀμέσως ἀπὸ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν νὰ λάβῃ κάποιαν ἀγωγὴν, κα-θὼς λέγει ὁ Πλάτων (1), ὥστε νὰ χαίρῃ καὶ νὰ λυπῆται μὲ ὅσα πρέπει. Διότι αὐτὸ εἶναι ὀρθὴ ἐκπαίδευσις. Ἐκτὸς τούτου, ἀφοῦ αἱ ἀρεταὶ περιστρέφονται εἰς τὰς πράξεις καὶ εἰς τὰ παθήματα, καὶ ἀφοῦ εἰς ἕκαστον πάθημα καὶ ἐκάστην πράξιν ἀκολουθεῖ ἡδονὴ ἢ λύπη, καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀκόμη ἴσως ἡ ἀρετὴ περιστρέ-φεται εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας. Τὸ ἐπικυρόνουν δὲ καὶ αἱ τιμω-ρίαι αἱ ὅποια γίνονται μὲ αὐτάς. Διότι καὶ αὐταὶ εἶναι ἓνα εἶδος θεραπείας, αἱ δὲ θεραπείαι ἐδόθη ἐκ φύσεως νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὰ ἀντίθετα.

Ἡ κακία ὡς νοσηρὰ ἡδονή.—Ἐπειτα, καθὼς εἶπαμεν καὶ προηγουμένως, πᾶσα κατάστασις τῆς ψυχῆς, ἀπὸ ὅσα ἐκ φύσεως γίνεται χειροτέρα ἢ καλλιτέρα, ὡς πρὸς αὐτὰ καὶ δι' αὐτὰ ἀπο-κτᾶ αὐτὴν τὴν ιδιότητα. Δηλαδὴ μὲ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς λύπας γί-νονται μερικοὶ ποταποὶ καθ' ὅσον τὰς ἐπιδιώκουν ἢ τὰς ἀποφεύ-γουν, ἢ ὅσας δὲν πρέπει, ἢ ὅταν δὲν πρέπει, ἢ καθὼς δὲν πρέ-πει, ἢ ὅσας φορὰς δὲν θεωροῦνται ὀρθὰ τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ λογι-κοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο ὀρίζουν μερικοὶ τὰς ἀρετάς ὡς ἀπαθείας καὶ ἀταραξίας. Τοῦτο ὁμως δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι τὸ λέγουν γενικῶς

1) Νόμοι: II 653 α—c.

καὶ ὄχι πῶς πρέπει καὶ πῶς δὲν πρέπει καὶ πότε καὶ καθ' ἑλούς τοὺς ἄλλους προσθέτους προσδιορισμούς. Ἐπομένως εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ ἰδιότης αὐτὴ ἢ ὁποῖα ἐκτελεῖ τὰ προτιμότερα ὡς πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς λύπας, ἐνῶ ἡ κακία εἶναι τὸ ἀντίθετον.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἐξῆς ἀκόμη ἡμποροῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν αὐτά. Δηλαδή τρία πράγματα ἀνήκουν εἰς τὴν προτίμησιν καὶ τρία εἰς τὴν ἀποφυγὴν, τὸ καλόν, τὸ συμφέρον καὶ τὸ ἡδονικόν, καὶ ἀντιθέτως τὸ ἀσχημον, τὸ βλαβερὸν καὶ τὸ λυπηρόν. Εἰς ὅλα δὲ αὐτὰ ὁ μὲν ἀγαθὸς ἐπιτυγχάνει καλῶς, ἐνῶ ὁ κακὸς σφάλλει, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἡδονήν. Ἐπειτα αὐτὴ εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τὰ ζῷα καὶ συνοδεύει ὅλα ὅσα πρόκειται νὰ τὰ προτιμήσωμεν. Δηλαδή καὶ τὸ καλόν καὶ τὸ συμφέρον μᾶς φαίνεται ἡδονικόν. Ἐπειτα ἐμεγάλωσαν μαζί μας ἀπὸ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ ἀποσβύσωμεν αὐτὸ τὸ πάθος, τὸ ὁποῖον ἐχρωμάτισε τὴν ζωὴν μας. Κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις μὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην ἄλλοι περισσότερον καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερον. Διὰ τοῦτο λοιπὸν εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ περιστραφῇ ὅλη μας ἡ μελέτη, διότι δὲν ἔχει μικρὰν σημασίαν διὰ τὰς πράξεις, ἐὰν χαίρωμεν καὶ λυπούμεθα ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως. Ἐπειτα εἶναι δυσκολώτερον νὰ ἀντιστασθῇ κανεὶς εἰς τὴν ἡδονὴν παρὰ εἰς τὴν ἐξᾶψιν, καθὼς λέγει ὁ Ἡράκλειτος. Διὰ πᾶν ὅμως δυσκολώτερον πρᾶγμα ὑπάρχει πάντοτε καὶ τέχνη καὶ ἀρετὴ. Διότι τὸ ὀρθὸν γίνεταί εἰς αὐτὸ ὀρθότερον. Ὅστε καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὅλη ἡ μελέτη καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν περιστρέφεται εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας. Διότι ὅστις μεταχειρίζεται αὐτὰς ὀρθῶς εἶναι ἀγαθός, ὅστις δὲ ἐσφαλμένως εἶναι κακός.

Ἀναεφαλαίωσις.—Ὅσα εἶπαμεν λοιπὸν ἄς τὰ θεωρήσωμεν ἀρκετὰ περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἀρετὴ περιστρέφεται εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἀπὸ ὅσα δημιουργεῖται, μὲ αὐτὰ τρέφεται καὶ καταστρέφεται, ἐὰν δὲν ἐκτελοῦνται ἐξ ἴσου, καὶ ὅτι, ἀπὸ ὅσα ἐδημιουργήθη, εἰς αὐτὰ καὶ ἐνεργεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διὰ τὴν ἀρετὴν δὲν ἀπαιτοῦνται μόνον ἔργα ἀλλὰ καὶ προαίρεσις.—Ἴσως ὁμοῦς ἐρωτήσῃ κανεὶς, πῶς τάχα ἐννοοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ κανεὶς δίκαιος μὲ τὸ νὰ πράττῃ δικαίως, καὶ σώφρων μὲ τὸ νὰ ἐκτελῇ τὴν σωφροσύνην. Διότι, ἐὰν ἐκτελοῦν τὰ δίκαια καὶ τὰ σωφρονικά, τότε εἶναι πλέον δίκαιοι καὶ σώφρονες, καθὼς εἶναι γραμματικοὶ καὶ μουσικοὶ ὅσοι ἐκτελοῦν τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ μουσικά. Ἡ μήπως τάχα δὲν ἐφαρμόζεται τοῦτο οὔτε εἰς τὰς τέχνας, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐκτελέσῃ κάτι γραμματικὸν ἐκ τύχης καὶ κατὰ συμβουλήν ἄλλου; Ἐπομένως τότε μόνον θὰ εἶναι γραμματικός, ἐὰν ἐκτελέσῃ κάτι γραμματικὸν καὶ μὲ τρόπον γραμματικόν. Τοῦτο δὲ θὰ εἴπῃ συμφώνως μὲ τὴν γραμματικὴν ποῦ ἔχει μέσα του. Ἐπειτα δὲν εἶναι οὔτε ὅμοιον τὸ ζήτημα τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἀρετῶν. Διότι ὅσα πράγματα κατασκευάζονται ἀπὸ τὰς τέχνας ἔχουν μέσα των τὴν τελειότητα. Ἄρκει λοιπὸν νὰ ἔχουν αὐτὰ μόνον τὴν ποιότητά των. Ὅσα ὅμως γίνονται μὲ τὰς ἀρετὰς δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχουν αὐτὰ μόνον μίαν ποιότητα, λόγου χάριν νὰ γίνουν δίκαιως ἢ σωφρόνως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἔχῃ τὴν ποιότητα καὶ ὅστις πράττει αὐτά, καὶ πρῶτον μὲν νὰ τὰ ἐκτελῇ ἐν ἐπιγνώσει, ἔπειτα αὐτοπροαιρέτως καὶ μόνον χάριν τῶν ἰδίων αὐτῶν καὶ τρίτον νὰ εἶναι σταθερὸς καὶ ἀμετάπειστος, ὅταν τὰ ἐκτελῇ. Αὐτὰ ὅμως ὅλα δὲν συμφηφίζονται εἰς τὰς ἄλλας τέχνας, παρὰ μόνον τὸ νὰ γνωρίζῃ ὁ τεχνίτης τὸ ἔργον του. Διὰ τὰς ἀρετὰς ὅμως ἡ γνῶσις αὐτῶν ἔχει πολὺ μικρὰν σημασίαν ἢ σχεδὸν καμμίαν, ἐνῶ τὰ ἄλλα δὲν ἔχουν μικρὰν σημασίαν, ἀλλ' εἶναι τὸ πᾶν, καὶ αὐτὰ ἀποκτῶνται μὲ τὴν συχνὴν ἐπανάληψιν τῶν δικαίων καὶ τῶν σωφρονικῶν πράξεων· λοιπὸν τὰ μὲν ἔργα λέγονται δίκαια καὶ σωφρονικά, ὅταν εἶναι τοιαῦτα, ὁποῖα ἡμπορεῖ νὰ ἐκτελέσῃ ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων. Δίκαιος ὅμως καὶ σώφρων δὲν εἶναι πᾶς ὅστις ἐκτελεῖ αὐτά, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἂν τὰ ἐκτελῇ καθὼς

τὰ ἐκτελοῦν οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες. Ἐπομένως καλῶς ἐλέχθη ὅτι ἀπὸ τὴν ἐξάσκησιν τῆς δικαιοσύνης γίνεται ὁ δίκαιος καὶ ἀπὸ τὴν ἐξάσκησιν τῆς σωφροσύνης ὁ σώφρων. Ἐνῶ χωρὶς τὴν ἐξάσκησιν αὐτῶν οὔτε νὰ φαντασθῇ κανεὶς πρέπει ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀγαθός. Οἱ περισσότεροι ὅμως αὐτὰ μὲν δὲν τὰ ἐκτελοῦν, ἐπειδὴ ὅμως περιορίζονται εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν, νομίζουσιν ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γίνονται φιλόσοφοι καὶ ὅτι θὰ ἀναδειχθῶσιν σπουδαῖοι, ἐνῶ κάμνουν κάτι τι παρόμοιον μὲ τοὺς ἀρρώστους, ὅσοι ἀκούουσιν μὲν προσεκτικὰ τὰς ὁδηγίας τῶν ἰατρῶν, δὲν ἐκτελοῦν ὅμως καμμίαν διαταγὴν των. Καθὼς λοιπὸν δὲν θὰ εὑρουν ἐκεῖνοι τὴν υγείαν τοῦ σώματός των μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς θεραπείας, ὁμοίως καὶ αὐτοὶ ἐδῶ δὲν θὰ εὑρουν τὴν υγείαν τῆς ψυχῆς των μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Αἱ ἀρεταὶ δὲν εἶναι οὔτε πάθη οὔτε δυνάμεις ἀλλὰ καταστάσεις. — Καὶ τώρα ἄς ἐξετάσωμεν τί εἶναι ἡ ἀρετή. Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ ἐντὸς τῆς ψυχῆς συμβαίνοντα εἶναι τριῶν εἰδῶν, δηλαδή πάθη, δυνάμεις καὶ καταστάσεις, ἡ ἀρετή εἶναι πιθανῶς κάτι ἀπὸ αὐτά. Θεωρῶ δὲ ὡς πάθη τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν ὀργήν, τὸν φόβον, τὸ θάρρος, τὸν φθόνον, τὴν χαρὰν, τὴν φιλίαν, τὸ μῖσος, τὸν πόθον, τὴν ζηλοτυπίαν, τὸν οἶκτον καὶ ἐν γένει ὅλα, ὅσα παρακολουθεῖ ἡ ἡδονὴ ἢ ἡ λύπη. Ὡς δυνάμεις δὲ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι μᾶς κάμνουν ἐπιδεκτικοὺς δι' αὐτά· λόγου χάριν ὅσοι μᾶς κάμνουν ἐπιδεκτικοὺς νὰ ὀργισθῶμεν ἢ νὰ λυπηθῶμεν ἢ νὰ οἰκτιρῶμεν ὡς καταστάσεις δὲ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι μᾶς κάμνουν νὰ εἴμεθα ὡς πρὸς τὰ πάθη καλοὶ ἢ κακοί· λόγου χάριν ὡς πρὸς τὴν ὀργήν, ἐὰν μὲν μᾶς κάμνουν νὰ ὀργιζόμεθα ὀρμητικῶς ἢ χαλαρῶς, εἶναι κακαί, ἐὰν ὅμως μετρίως, εἶναι καλαί, ὁμοίως δὲ καὶ δι' ὅλα τὰ ἄλλα. Λοιπὸν δὲν εἶναι πάθη οὔτε αἱ ἀρεταὶ οὔτε αἱ κακαί, διότι δὲν θεωρούμεθα ἀναλόγως τῶν παθῶν μας σπουδαῖοι ἢ ποταποί, ἀλλὰ ἀναλόγως τῶν ἀρε-

τῶν καὶ κακιῶν μας, καὶ διότι ἐξ αἰτίας μὲν τῶν παθῶν μας οὔτε ἐπαινούμεθα οὔτε κατακρινόμεθα — διότι δὲν ἐπαινείται οὔτε κατακρίνεται πᾶς ὅστις φοβεῖται οὔτε πᾶς ὅστις ὀργίζεται γενικῶς καὶ ἀορίστως, ἀλλὰ ὅστις φοβεῖται ἢ ὀργίζεται κατὰ ἓνα ὀρισμένον τρόπον, ἐνῶ ἐξ αἰτίας τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν ἐπαινούμεθα ἢ κατακρινόμεθα. Ἐπειτα ὀργιζόμεθα καὶ φοβούμεθα χωρὶς νὰ θέλωμεν, ἐνῶ αἱ ἀρεταὶ εἶναι κάποιαι προαιρέσεις καὶ ποτὲ δὲν ὑπάρχουν χωρὶς προαίρεσιν. Ἀκόμη δὲ ὡς πρὸς τὰ πάθη λέγομεν ὅτι συγκρινόμεθα, ἐνῶ ὡς πρὸς τὰς ἀρετάς καὶ κακίας δὲν συγκρινόμεθα, ἀλλὰ διατελοῦμεν εἰς μίαν ὀρισμένην κατάστασιν. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε δυνάμεις. Διότι οὔτε ἀγαθοὶ θεωρούμεθα μὲ τὸ νὰ ἠμποροῦμεν νὰ πάσχωμεν ἀορίστως οὔτε κακοί, καὶ οὔτε ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα. Ἐκτὸς τούτου δυνατοὶ μὲν γινόμεθα ἐκ φύσεως, ἀγαθοὶ ὅμως ἢ κακοὶ δὲν γινόμεθα ἐκ φύσεως. Περὶ αὐτῶν δὲ ἐκάμαμεν λόγον προηγουμένως. Ἀφοῦ λοιπὸν δὲν εἶναι οὔτε πάθη οὔτε δυνάμεις αἱ ἀρεταί, ὑπολείπεται νὰ εἶναι καταστάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἀρετὴ εἶναι ἡ ὀρθὴ ψυχικὴ κατάστασις καὶ ἡ ὀρθῶς ἐνεργουῦσα. — Εἰς ποῖον γένος λοιπὸν ἀνήκει ἡ ἀρετή, τὸ ἐξετάσωμεν. Δὲν πρέπει ὅμως μόνον νὰ εἰποῦμεν γενικῶς ὅτι εἶναι κατάστασις, ἀλλὰ καὶ ποῖου εἶδους. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ καὶ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ὁποῖον περιστρέφεται τὸ καθιστὰ τέλειον, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἐκτελεῖ καλῶς· λόγου χάριν ἡ ἀρετὴ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τὸν ὀφθαλμὸν τὸν κάμνει σπουδαῖον καὶ τὸ ἔργον του. Διότι μὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ βλέπομεν καλῶς. Ὅμοίως ἡ ἀρετὴ τοῦ ἵππου καὶ σπουδαῖον τὸν κάμνει τὸν ἵππον καὶ κατάλληλον νὰ τρέξῃ καὶ νὰ σηκῶνῃ τὸν ἀναβάτην καὶ νὰ ἀντικρύξῃ τοὺς ἐχθρούς. Ἀφοῦ δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἴδιον εἰς ὅλα, τότε ἴσως καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ

δρισθῆ ὡς ψυχικὴ κατάστασις μετὰ τὴν ὁποίαν γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀγαθὸς καὶ ἐκτελεῖ καλῶς τὸ ἔργον του. Πῶς ὅμως θὰ γίνῃ τοῦτο, τὸ εἶπαμεν μὲν καὶ προηγουμένως, ἀλλὰ θὰ ἐννοηθῆ καὶ πάλιν, ἐὰν ἐξετάσωμεν ποίου εἶδους εἶναι ἡ φύσις αὐτῆς.

Ἡ ἐξέτασις τοῦ μέσου ὅρου ἐν γένει.—Λοιπὸν εἰς πᾶν πρᾶγμα συνεχόμενον καὶ διαιρετὸν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβωμεν ἄλλοτε τὸ περισσώτερον, ἄλλοτε τὸ ὀλιγώτερον, καὶ ἄλλοτε τὸ ἴσον, καὶ μάλιστα ἢ συμφώνως μετὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἢ ὡς πρὸς ἡμᾶς. Τὸ δὲ ἴσον εἶναι μεταξὺ τῆς υπερβολῆς καὶ τῆς ἑλλείψεως. Ἐννοῶ δὲ σύμφωνον πρὸς τὸ πρᾶγμα μέσον, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀπέχει ἐξ ἴσου ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα, τὸ ὅποιον εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δι' ὅλους, ὡς πρὸς ἡμᾶς δὲ μέσον, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν εἶναι οὔτε υπερβολικὸν οὔτε ἑλλιπές. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἕν, οὔτε τὸ ἴδιον δι' ὅλους. Λόγου χάριν εἰς τὰ δώδεκα τὰ δέκα εἶναι τὸ περισσώτερον, τὰ δὲ δύο τὸ ὀλιγώτερον, καὶ τὰ ἕξ εἶναι τὸ μέσον, ἐὰν λάβωμεν συμφώνως μετὰ τὸ πρᾶγμα. Διότι αὐτὸ οὔτε υπερέχει, οὔτε υπερέχεται. Τοῦτο δὲ εἶναι μέσος ὅρος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ σχετικὸν ὅμως μετὰ ἡμᾶς δὲν πρέπει νὰ τὸ λάβωμεν οὕτω πως. Διότι, ἐὰν 10 λίτραι κρέατος εἶναι διὰ κάποιον πολλοί, αἱ δύο ὅμως ὀλίγαι, τότε ὁ τροφοδότης δὲν θὰ διατάξῃ ἕξ λίτρας. Διότι καὶ αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ δι' αὐτὸν ποῦ θὰ φάγῃ, ἢ ὀλίγον. Δηλαδὴ διὰ τὸν Μίλωνα εἶναι ὀλίγον, δι' ἕνα ὅμως ὁ ὁποῖος πρῶτην φοράν ἀρχίζει τὴν γυμναστικὴν εἶναι πολὺ. Ὅμοιως εἰς τὸ τρέξιμον καὶ εἰς τὴν πάλην. Καὶ οὕτω πως λοιπὸν κάθε εἰδήμων τὴν μὲν υπερβολὴν καὶ τὴν ἑλλειψιν τὴν ἀποφεύγει, ζητεῖ δὲ τὸ μέτριον καὶ αὐτὸ προτιμᾷ. Τὸ μέτριον ὅμως δὲν εἶναι σύμφωνον μετὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ ὡς πρὸς ἡμᾶς.

Ἡ ἀρετὴ ὡς μέσος ὅρος.—Ἀφοῦ λοιπὸν πᾶσα ἐπιστήμη ἐκτελεῖ τὸ ἔργον τῆς προσέχουσα εἰς τὸ μέτριον καὶ μετὰ αὐτὸ κλονίζουσα τὰ ἔργα τῆς—καὶ ὡς ἐκ τούτου λέγουσιν συνήθως διὰ τὰ καλῶς καμωμένα ἔργα, ὅτι δὲν ἔχεις οὔτε νὰ προσθέσῃς οὔτε νὰ ἀφαιρέσῃς τίποτε, διότι ἢ μὲν υπερβολὴ καὶ ἢ ἑλλειψις κατα-

στρέφει τὸ ὀρθόν, ἐνῶ ἡ μεσότης τὸ σώζει—ἀφοῦ, καθὼς εἶπαμεν, οἱ ἀγαθοὶ τεχνῖται εἰς αὐτὸ προσέχουσιν ὅταν ἐργάζωνται, καὶ ἀφοῦ ἡ ἀρετὴ εἶναι, καθὼς καὶ ὄλη ἢ φύσις, ἀκριβεστέρα καὶ ἀνωτέρα ἀπὸ πᾶσαν τέχνην, τότε ἔπεται ὅτι θὰ ἐπιδιώκῃ τὸ μέσον. Ἐννοῶ δὲ τὴν ἠθικὴν. Διότι αὐτὴ περιστρέφεται εἰς τὰ πάθη καὶ εἰς τὰς πράξεις. Εἰς αὐτὰ δὲ ὑπάρχει καὶ ὑπερβολὴ καὶ ἑλλειψις καὶ μέσον. Λόγου χάριν νὰ φοβηθῶμεν καὶ νὰ ἔχωμεν θάρρος, νὰ ἀποστραφῶμεν καὶ νὰ ἐπιθυμήσωμεν, νὰ ὀργισθῶμεν καὶ νὰ οἰκτιρωμεν, καὶ ἐν γένει νὰ εὐφρανθῶμεν καὶ νὰ λυπηθῶμεν εἶναι δυνατὸν καὶ περισσώτερον καὶ ὀλιγώτερον. Αὐτὰ δὲ καὶ τὰ δύο δὲν εἶναι τὸ ὀρθόν, ἀλλὰ τὸ ὅταν πρέπη, καὶ δι' ὅσα πρέπει, καὶ πρὸς ὅσους καὶ δι' ὅποιον λόγον καὶ μετὰ ὅποιον τρόπον πρέπει, αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν μεσότητα καὶ τὸ ἄριστον, τοῦτο δὲ εἶναι ἰδιότης τῆς ἀρετῆς. Ὅμοιως πάλιν καὶ διὰ τὰς πράξεις ὑπάρχει ὑπερβολὴ καὶ ἑλλειψις καὶ μέσον. Ἡ δὲ ἀρετὴ περιστρέφεται εἰς πάθη καὶ εἰς πράξεις εἰς τὰς ὁποίας ἢ ὑπερβολὴ εἶναι λάθος καὶ ἢ ἑλλειψις κατακρίνεται, ἐνῶ τὸ μέσον ἐπαινεῖται καὶ εὐδοκιμεῖ. Αὐτὰ δὲ καὶ τὰ δύο εἶναι ἰδιότητες τῆς ἀρετῆς. Ἐπομένως ἢ ἀρετὴ εἶναι κάποια μεσότης, ἀφοῦ ἐπιδιώκει τὸ μέσον. Ἐπειτα δὲ τὸ μὲν λάθος γίνεται κατὰ πολλοὺς τρόπους—διότι τὸ κακὸν εἶναι ἰδιότης τοῦ ἀπεράντου, καθὼς τὸ παρωμοιάζαν οἱ Πυθαγόρειοι, τὸ δὲ ἀγαθὸν τοῦ περατωμένου,—ἐνῶ ἢ ἐπιτυχία γίνεται μόνον κατὰ ἕνα τρόπον. Δι' αὐτὸ τὸ ἐν εἶναι εὐκόλον, τὸ δὲ ἄλλο δύσκολον, καὶ εὐκόλον μὲν εἶναι ἢ ἀποτυχία τοῦ σκοποῦ, δύσκολον δὲ ἢ ἐπιτυχία. Ὡστε καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους τῆς μὲν κακίας ἰδιότης εἶναι ἢ ὑπερβολὴ καὶ ἢ ἑλλειψις, τῆς δὲ ἀρετῆς ἢ μεσότης.

Ἐνας ὁ δρόμος τοῦ θεοῦ καὶ χίλιοι τοῦ διαβόλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Ὁρισμὸς τῆς ἀρετῆς.—Ἐπομένως ἢ ἀρετὴ εἶναι ψυχικὴ κατάσταση ἢ ὁποία ἐνεργεῖ κατὰ προαίρεσιν, καὶ ἐφαρμόζει τὴν

μεσότητα τὴν σχετικὴν μὲ ἡμᾶς τὴν καθοριζομένην μὲ λόγον καὶ καθὼς ἡμπορεῖ νὰ τὴν καθορίσῃ ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος. Εἶναι δὲ μεσότης, διότι κείται μεταξὺ δύο κακιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μία προέρχεται ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν, ἢ δὲ ἄλλη ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν, καὶ ἔπειτα διότι ἀπὸ αὐτὰς ἄλλαι μὲν ζητοῦν νὰ καθυστεροῦν, ἄλλαι δὲ νὰ υπερβάλλουν τὸ πρέπον καὶ εἰς τὰ πάθη καὶ εἰς τὰς πράξεις, ἐνῶ ἢ ἀρετὴ καὶ εὐρίσκει καὶ προτιμᾷ τὸ μέσον. Ἐπομένως ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς καὶ τὸν ὀρισμὸν ὁ ὁποῖος ἐκφράζει τὴν ἰδανικὴν τῆς τελειοποίησιν ἢ ἀρετὴ εἶναι κάποια μεσότης, ὡς πρὸς τὸ καλλίτερον ὅμως καὶ τὴν ὀρθότητα εἶναι ἀκρότης ἀνυπερβλητος.

Πῶς ἡ ἀρετὴ ἢ ὁποῖα εἶναι μεσότης εἶναι πολλάκις καὶ ἀκρότης.—Ἄλλὰ δὲν ἐπιδέχεται τὴν μεσότητα πᾶσα πράξις οὔτε πᾶν πάθος. Διότι μερικὰ ἐνοήθησαν καὶ ὠνομάσθησαν μόνον ὡς ἀχώριστα ἀπὸ τὴν χυδαιότητα, καθὼς ἢ χαιρεκακία, ἢ ἀναισχυντία, ὁ φθόνος, καὶ διὰ τὰς πράξεις ἢ μοιχεία, ἢ κλοπὴ, ἢ δολοφονία. Δηλαδή ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοιά των κατακρίνονται, διότι εἶναι καθ' ἑαυτὰ ποταπά, καὶ ὄχι διὰ τὰς ὑπερβολὰς των οὔτε διὰ τὰς ἐλλείψεις των. Ἐπομένως ὡς πρὸς αὐτὰ ποτὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ ὀρθόν, ἀλλὰ πάντοτε θὰ σφάλλωμεν. Ἀκόμη δὲ δι' αὐτὰ τὸ ὀρθόν ἢ τὸ μὴ ὀρθόν δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ποῖαν γυναῖκα καὶ πότε καὶ πῶς θὰ μοιχεύῃ κανεὶς, ἀλλὰ γενικῶς τὸ νὰ διαπράττῃ κανεὶς ὁποιονδήποτε ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀμαρτήματα. Εἶναι τὸ ἴδιον λοιπὸν ὡς νὰ ζητοῦμεν καὶ εἰς τὴν ἀδικίαν καὶ δειλίαν καὶ ἀκολασίαν νὰ ὑπάρχῃ μεσότης καὶ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις. Διότι τότε θὰ εἴχομεν βεβαίως μεσότητα καὶ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως καὶ πάλιν ὑπερβολὴν τῆς ὑπερβολῆς καὶ ἔλλειψιν τῆς ἐλλείψεως. Καὶ καθὼς εἰς τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἀνδρείαν δὲν ὑπάρχει ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, διότι τὸ μέσον εἶναι κάπως ἄκρον, τὸ ἴδιον καὶ δι' ἐκεῖνα δὲν ὑπάρχει μεσότης καὶ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλὰ ὅπως καὶ ἂν ἐκτελοῦνται εἶναι ἀμαρτήματα. Διότι γενικῶς οὔτε μεσότης ὑπάρχει διὰ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, οὔτε ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις διὰ τὴν μεσότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἡ θεωρία τῆς μεσότητος ἐφαρμοζομένη εἰς τὰς εἰδικὰς ἀρετάς.—Τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει μόνον γενικῶς νὰ λεχθῆ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὰ καθέκαστα. Διότι οἱ λόγοι οἱ ὅποιοι πραγματεύονται περὶ πράξεων, ὅσοι μὲν εἶναι γενικοὶ εἶναι κάπως ὁμοιόμορφοι, ἐνῶ ὅσοι εἰσέρχονται εἰς τὰς λεπτομερείας εἶναι ἀληθινοὶ (1). Διότι αἱ πράξεις ἀναφέρονται εἰς λεπτομερεῖς περιπτώσεις καὶ μὲ αὐτὰς πρέπει νὰ συμφωνοῦν. Λοιπὸν πρέπει νὰ λάβωμεν τὰς εἰδικὰς ἀρετὰς ἀπὸ τὸν κατάλογόν μας τῶν ἀρετῶν.

Ἄνδρεία.—Λοιπὸν ὡς πρὸς τὸν φόβον καὶ τὸ θάρρος ἢ ἀνδρεία εἶναι μεσότης. Ἀπὸ δὲ τοὺς ὑπερβολικοὺς, ὅστις μὲν εἶναι ὑπερβολικὸς εἰς τὴν ἀφοβίαν δὲν ἔχει ὄνομα (διότι πολλὰ ἰδιότητες δὲν ἔλαβαν ὀνομασίαν), ὅστις δὲ εἶναι ὑπερβολικὸς εἰς τὸ θάρρος λέγεται θρασὺς, ὅστις δὲ εἰς μὲν τὸν φόβον εἶναι ὑπερβολικὸς, εἰς δὲ τὸ θάρρος ἐλλιπής, λέγεται δειλός.

Σωφροσύνη.—Ὡς πρὸς τὰς ἡδονὰς δὲ καὶ τὰς λύπας, ὄχι ὅμως ὅλας καὶ πολὺ περισσότερον ὅλας τὰς λύπας, μεσότης μὲν εἶναι ἢ σωφροσύνη, ὑπερβολὴ δὲ ἢ ἀκολασία. Ἐλλιπέστεροι ὅμως ἄνθρωποι διὰ τὰς ἡδονὰς δὲν εὐρίσκονται τόσον συχνά, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ὄνομα ἐδόθη πάλιν εἰς τοὺς τοιοῦτους, ἡμεῖς ὅμως ἄς τοὺς θεωρήσωμεν ὡς ἀναισθήτους.

Ἐλευθεριότης (γενναιοδωρία).—Ὡς πρὸς τὴν δολογησίαν δὲ τῶν χρημάτων ἢ μὲν μεσότης εἶναι ἐλευθεριότης, ἢ δὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις εἶναι ἀσωτεία καὶ φιλαργυρία. Ἡ δὲ ὑπερβολὴ τῆς μιᾶς εἶναι τὸ ἄκρον ἀντίθετον τῆς ἐλλείψεως τῆς ἄλλης. Διότι ὁ μὲν ἀσωτος εἰς μὲν τὴν παραχώρησιν εἶναι ὑπερβολικὸς, εἰς δὲ τὴν λῆψιν εἶναι ἐλλιπής, ἐνῶ ὁ φιλάργυρος ἀντιθέτως εἰς μὲν

1) Τὸ θέμα τοῦ Θεαιτήτου τοῦ Πλάτωνος εἰς αὐτὸ περιστρέφεται.

τὴν λήψιν εἶναι ὑπερβολικός, εἰς δὲ τὴν παραχώρησιν ἑλλιπής. Καὶ βεβαίως πρὸς τὸ παρὸν ὁμιλοῦμεν μὲ γενικὸν τύπον καὶ περιληπτικῶς καὶ ἀρκούμεθα εἰς αὐτὸν μόνον, ὕστερον ὅμως θὰ ὁμιλήσωμεν ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν.

Μεγαλοπρέπεια.—'Ὡς πρὸς τὰ χρήματα ὅμως ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ψυχικαὶ διαθέσεις, καὶ ἡ μὲν μεσότης εἶναι μεγαλοπρέπεια—δηλαδή ὁ μεγαλοπρεπὴς διαφέρει ἀπὸ τὸν ἐλευθέριον, διότι ὁ μὲν πρῶτος εἶναι γενναῖος εἰς μεγάλα ποσά, ὁ δὲ δευτέρος εἰς μικρά—ἡ δὲ ὑπερβολὴ εἶναι ἀπειροκαλία καὶ βαναυσότης, καὶ ἡ ἑλλειψὶς μικροπρέπεια. Ἔχουν δὲ διαφορὰν αἱ διαθέσεις αὐταὶ ἀπὸ τὰς σχετικὰς μὲ τὴν ἐλευθεριότητα, πῶς ὅμως διαφέρουν, θὰ τὸ ἐξηγήσωμεν ἀργότερα.

Τιμὴ (ἀξιοπρέπεια) καὶ μεγαλοψυχία.—'Ὡς πρὸς δὲ τὴν τιμὴν καὶ τὴν χαμέρπειαν ἡ μὲν μεσότης εἶναι μεγαλοψυχία, ἡ δὲ ὑπερβολὴ εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον λέγεται κάπως χαυνότης, ἐνῶ ἡ ἑλλειψὶς εἶναι μικροψυχία. Ὅποῖον δὲ λόγον ἔχει ἡ μεγαλοπρέπεια πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα, ὡς περιστρεφόμενην εἰς μικρὰ ποσά, τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει καὶ ἡ τιμὴ πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ἡ ὁποία εἶναι μεγάλη τιμὴ, ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ τιμὴ περιστρέφεται εἰς τὰ μικρά. Διότι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιθυμοῦμεν τὴν τιμὴν καὶ ὅσον πρέπει, καὶ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Καὶ ὅστις μὲν εἶναι ὑπερβολικός καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτὴν λέγεται φιλόδοξος, ὅστις δὲ εἶναι ἑλλιπής, ταπεινόφρων, ὁ δὲ μέσος δὲν ἔχει ὄνομα. Ἐπίσης δὲν ἔχουν ὄνομα καὶ αἱ διαθέσεις, ἐκτὸς μόνον τῆς διαθέσεως τοῦ φιλοδόξου, ἡ ὁποία λέγεται φιλοδοξία. Διὰ τοῦτο οἱ δύο ἄκροι διαφιλονικοῦν τὸ μέσον διάστημα. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε μὲν τὸν μέτριον εἰς τὴν τιμὴν τὸν ὀνομάζομεν φιλόδοξον, ἄλλοτε ὅμως ταπεινόφρονα. Καὶ κάποτε μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλόδοξον, κάποτε ὅμως τὸν ταπεινόφρονα. Ἀλλὰ τὴν διὰ ποῖον λόγον τὸ κάμνομεν αὐτό, θὰ τὸ εἰποῦμεν κατωτέρω. Τώρα ὅμως ἄς ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν ὑπολοίπων κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα τρόπον.

Ὁργή.—Ἵπάρχει δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν ὀργὴν ὑπερβολὴ καὶ ἑλλειψὶς καὶ μεσότης. Ἐπειδὴ δὲ σχεδὸν δὲν ἔχουν ὄνομα αὐτά,

ἀφοῦ ὀνομάζομεν τὸν μέσον μειλίχιον, θὰ ὀνομάσωμεν καὶ τὴν μεσότητα μειλιχίότητα. Ἀπὸ δὲ τοὺς δύο ἄκρους ὁ μὲν ὑπερβολικός ἄς ὀνομασθῇ ὀργίλος καὶ ἡ κακὴ ἰδιότης του ὀργιλότης, ὁ δὲ ἑλλιπὴς ἀόργητος κάπως, καὶ ἡ κακὴ ἰδιότης του ἀοργησία.

Ἀλήθεια (εἰλικρινεία).—Ἵπάρχουν δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, αἱ ὁποῖαι ἔχουν κάποιαν ὁμοιότητα μεταξύ των, ἀλλὰ εἶναι διαφορετικά. Διότι ὅλαι μὲν περιστρέφονται εἰς τὴν ἐπιμυξίαν τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων, διαφέρουν ὅμως καθότι ἡ μὲν μία περιστρέφεται εἰς τὴν ἀλήθειαν, αἱ δὲ δύο ἄλλαι εἰς τὴν ἡδονὴν. Ἀπὸ αὐτὰς δὲ πάλιν τὰς δύο ἡ μὲν μία περιστρέφεται εἰς τὰ παιγνίδια, ἡ δὲ ἄλλη εἰς ὅλα τὰ πράγματα τοῦ βίου. Λοιπὸν πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ αὐτῶν, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν περισσότερο ὅτι εἰς ὅλα ἡ μεσότης πρέπει νὰ ἐπαινῆται, ἐνῶ τὰ ἄκρα δὲν εἶναι οὔτε ὀρθὰ οὔτε ἀξιεπαινα, ἀλλὰ ἀξιοκατάκριτα. Καὶ ἀπὸ αὐτοὺς βεβαίως οἱ περισσότεροι δὲν ἔχουν ὄνομα, πρέπει ὅμως νὰ προσπαθήσωμεν νὰ τοὺς δώσωμεν, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, χάριν σαφηνείας καὶ διὰ νὰ παρακολουθῶμεν εὐκόλως. Ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν λοιπὸν ὁ μέσος ἄς ὀνομασθῇ κάπως εἰλικρινὴς καὶ ἡ μεσότης εἰλικρινεία, ἀπὸ δὲ τὰς προσποιήσεις ἡ μὲν ὑπερβολικὴ ἄς ὀνομασθῇ ἀλαζονεία, (ὑπερηφάνεια) καὶ ὅστις ἔχει αὐτὴν ἀλαζών, ἡ δὲ ἑλλιπὴς εἰρωνεία καὶ ὅστις ἔχει αὐτὴν εἰρων.

Εὐτραπελία (χαριτολογία).—'Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἡδονὴν πρῶτον μὲν τοῦ διασκεδαστικοῦ μέρους ὁ μὲν μέσος εἶναι εὐτραπελος (χαριτολόγος) καὶ ἡ διάθεσις εὐτραπελία, ἡ δὲ ὑπερβολὴ βωμολοχία καὶ ὅστις ἔχει αὐτὴν βωμολόχος, ὁ δὲ ἑλλιπὴς ἀγροῖκος καὶ ἡ διάθεσις του ἀγροικία.

Φιλία.—'Ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἡδονικοῦ τῆς ζωῆς, ὅστις μὲν εἶναι γλυκὺς καθὼς πρέπει εἶναι φίλος καὶ ἡ μεσότης φιλία, ὁ δὲ ὑπερβολικός, ἂν μὲν δὲν ἐπιδιώκῃ κανένα σκοπὸν, εἶναι φιλάρεσκος, ἐὰν δὲ ἐπιδιώκῃ τὸ συμφέρον του, εἶναι κόλαξ, ὁ δὲ ἑλλιπὴς καὶ εἰς ὅλα του ἄνοστος ὀνομάζεται κάπως φιλόνομος (στραβόξυλο), καὶ ἀσυμβίβαστος.

Ἐντροπή.—Ἵπάρχουν δὲ καὶ εἰς τὰ πάθη καὶ τοὺς σχετι-

κούς μὲ τὰ πάθη μεσότητες. Δηλαδή ἡ ἐντροπή βεβαίως μὲν δὲν εἶναι ἀρετή, ἀλλ' ὅμως ἐπαινεῖται καὶ ὁ ἐντροπαλός. Διότι καὶ εἰς αὐτὰ ἄλλος μὲν λέγεται μέσος, ἄλλος δὲ ὑπερβολικός καὶ ἄλλος ἔλλιπής. Καὶ ὑπερβολικός μὲν εἶναι ὁ κατάπληκτος ὁ ὁποῖος τὰ πάντα ἐντρέπεται, ἔλλιπής δὲ ὅστις ἐντελῶς τίποτε δὲν ἐντρέπεται, μέσος δὲ ὁ ἐντροπαλός.

Νέμεσις (Φιλοδικαιοσύνη).— Ἡ δὲ νέμεσις εἶναι μεσότης μεταξὺ φθόνου καὶ χαιρεκακίας, αἱ ὁποῖαι περιστρέφονται εἰς τὴν λύπην καὶ τὴν ἡδονὴν τὴν προερχομένην ἀπὸ ὅσα συμβαίνουν εἰς τοὺς πλησίον μας. Διότι ὁ νεμεσητικός (φιλοδίκαιος) λυπεῖται δι' ὅσους εὐτυχοῦν παρὰ τὴν ἀξίαν των, ὁ δὲ φθονερός ὑπερβάλλει αὐτὸν καὶ λυπεῖται δι' ὅλους ἀνεξαίρετους τοὺς εὐτυχοῦντας, καὶ ὁ μὲν νεμεσητικός λυπεῖται διὰ ἀναξιοπαθούντας, ὁ δὲ χαιρέκακος εἶναι τόσον ἔλλιπής εἰς τὸ νὰ λυπηται, ὥστε καὶ εὐχαριστεῖται εἰς τὰς δυστυχίας τοῦ πλησίον. Ἄλλὰ δι' ὅλα αὐτὰ θὰ εὐρωμεν καὶ ἄλλοτε εὐκαιρίαν (1). Περὶ δὲ τῆς δικαιοσύνης, ἐπειδὴ δὲν λέγεται κατὰ ἕνα μόνον τρόπον, θὰ τὴν χωρίσωμεν κατόπιν (2) καὶ θὰ ὁμιλήσωμεν δι' ἕκαστον μέρος της πῶς εἶναι μεσότης, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν (3).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Τὰ ἄκρα εἶναι ἀντίθετα καὶ ὡς πρὸς τὸ μέσον καὶ μεταξὺ των.— Ἀπὸ αὐτὰς δὲ τὰς τρεῖς διαθέσεις, ἀπὸ τὰς ὁποῖας αἱ δύο μὲν εἶναι κακίαι, δηλαδή ἡ μία ἀπὸ ὑπερβολὴν καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ ἔλλειψιν, ἡ μία δὲ εἶναι ἀρετή, δηλαδή ἡ μεσότης, ὅλαι εἶναι ἀντίθετοι πρὸς ὅλας. Διότι αἱ μὲν ἄκρα καὶ πρὸς τὴν μέσην ἀντιτίθενται καὶ μεταξὺ των, ἡ δὲ μέση πρὸς τὰς ἄκρας. Διότι,

καθὼς τὸ ἴσον ὡς πρὸς μὲν τὸ ὀλιγώτερον εἶναι περισσότερον, ὡς πρὸς δὲ τὸ περισσότερον ὀλιγώτερον, τὸ ἴδιον καὶ αἱ μέσαι διαθέσεις ὡς πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις εἶναι ὑπερβολαί, ὡς πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς εἶναι ἐλλείψεις, καὶ εἰς τὰ πάθη καὶ εἰς τὰς πράξεις. Λόγου χάριν ὁ ἀνδρείος ὡς πρὸς μὲν τὸν δειλὸν φαίνεται θρασύς, ὡς πρὸς δὲ τὸν θρασὺν δειλός. Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων ὡς πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον εἶναι ἀκόλαστος, ὡς πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον ἀναίσθητος, καὶ ὁ ἐλευθέριος ὡς πρὸς μὲν τὸν φιλάργυρον εἶναι ἄσωτος (σπάταλος), ὡς πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον φιλάργυρος. Διὰ τοῦτο οἱ δύο ἄκροι ἀποκρούουν τὸν μέσον ἕκαστος πρὸς τὸν ἄλλον ἄκρον, καὶ ὀνομάζουν τὸν ἀνδρείον ὁ μὲν δειλὸς θρασύν, ὁ δὲ θρασὺς δειλὸν καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ἀναλόγως.

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων εἶναι μεγαλιτέρα παρὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ μέσου.— Αὐτὰ λοιπὸν ἔχουν μεταξὺ των τοιαύτην ἀντίθεσιν, ἀλλὰ ἡ μεγαλιτέρα ἀντίθεσις εἶναι μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων, παρὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ μέσου. Διότι αὐτὰ ἀπέχουν περισσότερον τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο, παρὰ ὅσον ἕκαστος ἀπὸ τὸ μέσον, καθὼς ἀπέχει περισσότερον τὸ μέγα ἀπὸ τὸ μικρὸν καὶ τὸ μικρὸν ἀπὸ τὸ μέγα, παρὰ τὰ δύο αὐτὰ ἀπὸ τὸ ἴσον. Ἐπειτα φαίνεται ὅτι ὑπάρχει εἰς μερικὰ ἄκρα κάποια ὁμοιότης μὲ τὸ μέσον, καθὼς εἰς τὴν θρασύτητα ὑπάρχει ὁμοιότης μὲ τὴν ἀνδρείαν καὶ εἰς τὴν ἄσωτείαν μὲ τὴν ἐλευθεριότητα. Ἐνῶ μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων ὑπάρχει ἡ μεγαλιτέρα ἀνομοιότης. Ὅσα δὲ ἀπέχουν πάρα πολὺ μεταξὺ των ὀνομάζονται ἄκρα ἐναντία, ἐπομένως καὶ πλειότερον ἐναντία εἶναι ὅσα ἀπέχουν περισσότερον. Πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντιτίθεται εἰς μερικὰ μὲν πράγματα μᾶλλον ἢ ἔλλειψις, εἰς ἄλλα δὲ μᾶλλον ἢ ὑπερβολή. Λόγου χάριν πρὸς τὴν ἀνδρείαν δὲν ἀντιτίθεται ἡ θρασύτης, ἡ ὁποία εἶναι ὑπερβολή, ἀλλὰ ἡ δειλία, ἡ ὁποία εἶναι ἔλλειψις. Ἐνῶ εἰς τὴν σωφροσύνην δὲν ἀντιτίθεται ἡ ἀναίσθησία, ἡ ὁποία εἶναι ἔλλειψις, ἀλλὰ ἡ ἀκολασία, ἡ ὁποία εἶναι ὑπερβολή. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ δύο αἰτίας, πρῶτον μὲν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ πράγματος, διότι, ἐπειδὴ τὸ ἓν ἄκρον εἶναι πλησιέστερον καὶ ὁμοιότερον μὲ τὸ μέ-

1) Βιβλίον Γ κεφ. 9— Βιβλ. Ε.

2) Βιβλίον Ε.

3) Βιβλίον Ζ.

σον, δὲν ἀντιτάσσομεν τοῦτο ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀντίθετόν του· λόγου χάριν, ἐπειδὴ ἡ θρασύτης φαίνεται ὁμοιότερα πρὸς τὴν ἀνδρείαν καὶ πλησιεστέρα, ἢ δὲ δειλία ἀνομοιοτέρα, διὰ τοῦτο αὐτὴν μᾶλλον ἀντιτάσσομεν. Διότι ὅσα ἀπέχουν περισσότερον ἀπὸ τὸ μέσον φαίνονται περισσότερον ἀντίθετα. Ἡ πρώτη λοιπὸν αἰτία εἶναι αὕτη, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος. Ἡ δευτέρα δὲ εἶναι ἡ ἀτομικὴ μας ἀντίληψις. Διότι εἰς ὅσα ἡμεῖς ἔχομεν κάποιαν φυσικὴν διάθεσιν, αὐτὰ μᾶς φαίνονται περισσότερον ἀντίθετα πρὸς τὸ μέσον. Λόγου χάριν ἡμεῖς περισσότερον ἐκ φύσεως βέπομεν εἰς τὰς ἡδονάς, καὶ διὰ τοῦτο περισσότερον παρασυρόμεθα εἰς τὴν ἀκολασίαν παρὰ εἰς τὴν σεμνοπρέπειαν. Λοιπὸν θεωροῦμεν περισσότερον ἀντίθετα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται περισσοτέρα τάσις. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀκολασία, ἢ ὁποῖα εἶναι ὑπερβολή, εἶναι περισσότερον ἀντίθετος πρὸς τὴν σωφροσύνην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἔνεκα τῆς δυσκολίας τοῦ ὀρθοῦ πρέπει νὰ προτιμῶμεν τὸ μικρότερον κακόν.—Ὅτι λοιπὸν ἀρετὴ εἶναι ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι εἶναι μεσότης δύο κακιῶν, δηλαδὴ τῆς ὑπερβολικῆς καὶ τῆς ἐλλιποῦς, καὶ ὅτι εἶναι τοιαύτη, διότι προσέχει εἰς τὸ μέσον ὡς πρὸς τὰς πράξεις καὶ τὰ πάθη, τοῦτο ἐξετάσθη ἀρκετὰ καλὰ. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ εἶναι κανεὶς σπουδαῖος, διότι εἶναι δύσκολον εἰς πᾶν πρᾶγμα νὰ λάβῃ κανεὶς τὸ μέσον· καθὼς λόγου χάριν δὲν εἶναι εὐκολον εἰς τὸν καθένα νὰ εὕρῃ τὸ κέντρον τοῦ κύκλου, ἀλλὰ εἰς τὸν εἰδήμονα. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ νὰ ὀργισθῇ εἶναι εὐκολον εἰς τὸν καθένα καὶ τὸ νὰ δῶσῃ χρῆμα καὶ νὰ ἐξοδεύσῃ. Εἰς ποῖον ὅμως καὶ πόσον καὶ πότε καὶ διατί καὶ πῶς, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ καθενὸς οὔτε εὐκολον. Διὰ τοῦτο τὸ ὀρθὸν εἶναι καὶ σπάνιον καὶ ἀξίεπαινον καὶ καλόν. Διὰ τοῦτο ὅστις προσέχει εἰς τὸ μέσον, πρῶτον πρέπει νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ περισσότερον ἀντίθετον, καθὼς συμβουλεύει καὶ ἡ Καλυψὺ :

«Κράτει τὸ πλοῖον μακρὰν ἀπ' αὐτὸν τὸν καπνὸν καὶ τὸ κῆμα». Διότι ἀπὸ τὰ ἄκρα τὸ ἐν εἶναι περισσότερον σφαλερόν, τὸ δὲ ἄλλο ὀλιγώτερον. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι εἰς ἄκρον δύσκολον νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ μέσον, διὰ τοῦτο καθὼς λέγει ἡ παροιμία εἰς τὸ ἄλλο ταξίδι πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὰ ὀλιγώτερα κακὰ. Τοῦτο δὲ θὰ συμβῇ πρὸ πάντων μὲ τὸν τρόπον ποῦ εἶπαμεν. Πρέπει δὲ ἀκόμη νὰ ἐξετάζωμεν καὶ εἰς ποῖα εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐπιρρεπεῖς, διότι ἄλλοι εἶναι πλασμένοι ἐπιρρεπεῖς εἰς ἄλλα. Τοῦτο δὲ θὰ τὸ ἐνοήσωμεν ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν ἡδονὴν καὶ λύπην τὴν ὁποῖαν προξενοῦν εἰς ἡμᾶς. Πρέπει δὲ νὰ σύρωμεν τὸν ἑαυτὸν μας εἰς τὰ ἀντίθετα ἀπὸ αὐτά. Διότι, ὅσον περισσότερον ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὸ σφάλμα, τόσον πλησιάζομεν εἰς τὸ μέσον. Καὶ τοῦτο τὸ ἴδιον κάμνουν ὅσοι ἰσιάζουν τὰ στραβόξυλα. Εἰς ὅλα ὅμως πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ἀποφεύγωμεν τὰ ἡδονικὰ καὶ τὴν ἡδονήν. Διότι αὐτὴν δὲν τὴν κρίνομεν ἀμερολήπτως. Ὅπως λοιπὸν οἱ δημογέροντες τῆς Τροίας ἐφέρθησαν πρὸς τὴν Ἑλένην, τὸ ἴδιον πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ αισθανθῶμεν ἀπέναντι τῆς ἡδονῆς καὶ πάντοτε νὰ ἐνθυμούμεθα τί εἶπαν εἰς τὸ τέλος ἐκεῖνοι (1). Διότι, ἐὰν τὴν ἀπομακρύνωμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὀλιγώτερον θὰ σφάλωμεν. Λοιπὸν μὲ μίαν λέξιν, ἐὰν κάμνωμεν αὐτά, περισσότερον θὰ ἡμποροῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ μέσον. Ἴσως ὅμως αὐτὸ εἶναι δύσκολον νὰ τὸ ἐπιτύχωμεν, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις. Λόγου χάριν δὲν εἶναι εὐκολον νὰ ὀρίσωμεν γενικῶς πῶς πρέπει νὰ ὀργιζώμεθα καὶ μὲ ποῖους καὶ διὰ ποῖα πράγματα καὶ πόσῃ ὥρᾳ. Διότι καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἄλλοτε μὲν ἐπαινοῦμεν τοὺς ἐλλιπεῖς καὶ τοὺς ὀνομάζομεν ἡμέρους (πράγους), ἄλλοτε δὲ τοὺς ἐκτροχιαζομένους καὶ τοὺς ὀνομάζομεν ἀνδροπερεῖς. Ἄλλ' ὅστις μὲν ἐκτροχιάζεται ὀλίγον ἀπὸ τὸ ὀρθὸν δὲν κατακρίνεται, οὔτε ἐὰν ἐκτροχιάζεται εἰς τὸ περισσότερον, οὔτε εἰς τὸ ὀλιγώτερον, ἀλλὰ μόνον ὅστις ἐκτροχιάζεται πᾶρα πολὺ. Αὐτὸς δὲ δὲν μᾶς διαφεύγει. Τώρα ὅμως μέχρι ποῖου

βαθμοῦ καὶ πόσῃν ὥραν ἐὰν ὀργισθῆ, εἶναι ἀξιοκατάκριτος, αὐτὸ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὀρισθῆ μὲ κανόνα. Διότι οὔτε ἄλλο κανὲν πράγμα τῆς αἰσθήσεως εἶναι εὐκόλον νὰ ὀρισθῆ. Τὰ τοιαῦτα δὲ ἀνήκουν εἰς τὰς διαφόρους περιπτώσεις, καὶ ἡ κρίσις αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὴν αἴσθησιν. Ἐπομένως τόσον μόνον ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ μέση διάθεσις εἶναι εἰς ὅλα ἀξιόπαινος, καὶ ὅτι πρέπει νὰ κλίνωμεν ἄλλοτε μὲν πρὸς τὴν ὑπερβολὴν, ἄλλοτε δὲ πρὸς τὴν ἔλλειψιν. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐπιτύχωμεν τὸ μέσον καὶ τὸ ὀρθὸν ὅσον τὸ δυνατὸν εὐκολώτερον.

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Διάκρισις ἐκούσιων καὶ ἀκούσιων πράξεων.—Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀρετὴ περιστρέφεται εἰς τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις, καὶ διὰ μὲν τὰ ἐκούσια ἀκολουθοῦν οἱ ἔπαινοι καὶ αἱ κατακρίσεις, διὰ δὲ τὰ ἀκούσια ἢ συγγνώμη, κάποτε μάλιστα καὶ ὁ οἶκτος, ἴσως εἶναι ἀνάγκη ὅσοι ἐρευνοῦν τὴν ἀρετὴν νὰ διακρίνουν τὸ ἐκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον, τοῦτο δὲ εἶναι χρήσιμον καὶ εἰς τοὺς νομοθέτας διὰ τὰς ἀμοιβὰς καὶ διὰ τὰς ποινάς.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἀκούσια εἶναι ὅσα γίνονται μὲ βίαν ἢ ἀπὸ ἀμάθειαν. Βίαιον δὲ εἶναι πᾶν ὅ,τι ἔχει τὴν προέλευσίν του ἐξωθεν, ἢ ὅποια εἶναι τοιαύτη, ὥστε διόλου νὰ μὴ συντελῆ ὅστις πράττει ἢ ὅστις πάσχει· καθὼς λόγου χάριν ἐὰν ὁ ἄνεμος μᾶς φέρῃ κάπου ἢ ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι μᾶς ἐξουσιάζουν. Ὅσα δὲ γίνονται ἀπὸ φόβον μεγαλιτέρων κακῶν ἢ διὰ κανένα καλὸν σκοπὸν, λόγου χάριν ἐὰν ἕνας τύραννος μᾶς διατάσῃ νὰ πράξωμεν ἀτιμίαν, ἐνῶ ἔχει εἰς χεῖράς του τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα μας, καὶ ὅταν μὲν τὸ ἐκτελέσωμεν σώζωνται, ὅταν ὅμως δὲν τὸ ἐκτελέσωμεν φονεύονται ἐκεῖνοι, τότε ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν ἂν αὐτὴ ἢ πράξις εἶναι ἀκούσια ἢ ἐκούσια. Κάτι δὲ παρόμοιον συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἀθαρίας ἐν καιρῷ τρικυμίας. Διότι χωρὶς λόγον κανεὶς δὲν ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν ἐκούσιως, χάριν ὅμως τῆς ἰδικῆς του σωτηρίας καὶ τῶν ἄλλων ῥίπτεται πᾶς ὅστις ἔχει νοῦν. Μικτὰ λοιπὸν εἶναι αἱ τοιαῦται πράξεις, φαίνονται ὅμως μᾶλλον ἐκούσιοι. Διότι εἶναι προαιρετικὰ τὴν στιγμὴν ποῦ ἐκτελοῦνται. Τὸ ἀποτελεσμα ὅμως μᾶς πράξεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κρίσιμον στιγμὴν. Ἐπομένως καὶ τὸ ἐκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον ἐφαρμόζεται εἰς τὴν στιγμὴν τῆς ἐκτελέσεως. Βεβαίως δὲ ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὸ ἐκτελεῖ ἐκούσιως. Διότι καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῶν μελῶν τοῦ ὀργα-

νισμού του υπάρχει ἐντὸς αὐτοῦ. Καὶ δι' ὅσα υπάρχει ἐντὸς του ἢ ἀρχή, εἶναι εἰς βάρος του καὶ ἢ ἐκτέλεισις καὶ ἢ μὴ ἐκτέλεισις. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι ἐκούσια, ἀπολύτως ὅμως ἴσως εἶναι ἀκούσια. Διότι κανεὶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προτιμήσῃ κανὲν ἀπὸ αὐτὰ καθ' ἑαυτὸ χωρὶς ἄλλον λόγον. Διὰ παρομοίας ὅμως πράξεις κάποτε καὶ ἐπαινοῦνται ἀκόμη, ὅταν ὑποφέρουν κάτι τι ἀτιμαστικὸν ἢ λυπηρὸν, ἀπέναντι μεγάλων καὶ καλῶν. Ἐνῶ, ἐὰν κάμουν ἀντιστροφῶς, κατακρίνονται. Διότι τὸ νὰ ὑπομείνῃ τὰ αἰσχίστα χάριν ἀτίμου ἢ μηδαμινοῦ πράγματος, ἀνήκει εἰς τὸν ποταπὸν ἀνθρώπου. Εἰς μερικὰ δὲ ἐπαινος μὲν δὲν υπάρχει, ὑπάρχει ὅμως ἢ συγγνώμη, ὅταν κανεὶς πράξῃ τὸ κακὸν διὰ λόγους οἱ ὅποιοι ἀναστατόνουν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ κανεὶς δὲν ἤμπορῇ νὰ τοῦς ὑπομείνῃ. Διὰ μερικὰ δὲ ἴσως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκύψῃ κανεὶς, ἀλλὰ πρέπει μᾶλλον νὰ προτιμήσῃ νὰ ἀποθάνῃ, καὶ ἂν πάθῃ ἀκόμη τὰ φοβερότερα ποῦ ὑπάρχουν. Καὶ βεβαίως φαίνονται γελοῖα τὰ αἴτια, τὰ ὅποια ἠνάγκασαν τὸν Ἀλκμέωνα τοῦ Εὐριπίδου νὰ γίνῃ μητροκτόνος.

Ἐξακριβώσεις τῶν δυσκολωτέρων περιπτώσεων.—Εἶναι δὲ δύσκολον πολλάκις νὰ διακρίνωμεν ποῖον πρᾶγμα πρέπει νὰ προτιμήσωμεν ἀπὸ ἄλλο καὶ τί πρέπει νὰ ὑποφέρωμεν χάριν ἐνὸς ἄλλου, ἀλλὰ ἀκόμη δυσκολώτερον εἶναι νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὴν ἀπόφασίν μας. Διότι συνήθως τὰ ἀναμενόμενα εἶναι ὀδυνηρά, οἱ δὲ ἐκδισμοὶ ἀτιμωτικοί, καὶ δι' αὐτὸ ὑπάρχουν ἐπαινοὶ καὶ κατακρίσεις δι' ὅσους ὑπέκυψαν ἢ ὄχι. Καὶ λοιπὸν ποῖα πρέπει νὰ λέγωμεν ἐκδιστικά; Ἡ μήπως ἀπολύτως μὲν ὅταν ἡ αἰτία εὐρίσκεται ἔξω, καὶ ὅταν ὅστις πράττει δὲν συντελῇ ὁ ἴδιος εἰς τίποτε; Ὅσα ὅμως ἀπολύτως μὲν εἶναι ἐκούσια, αὐτὴν τὴν στιγμήν ὅμως καὶ διὰ αὐτὴν ἐδῶ τὴν αἰτίαν εἶναι προτιμότερα, καὶ ἢ ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας ὑπάρχει εἰς τὸν ἐκτελοῦντα, μήπως ἄραγε αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μὲν εἶναι ἀκούσια, αὐτὴν τὴν στιγμήν ὅμως καὶ δι' αὐτὴν τὴν αἰτίαν εἶναι ἐκούσια; Καὶ βεβαίως μᾶλλον φαίνονται ἐκούσια. Διότι αἱ πράξεις ἀνήκουν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις, αὐταὶ δὲ εἶναι ἐκούσιαι. Ποῖα ὅμως χάριν ποῖων πρέπει νὰ προτιμῶμεν, δὲν εἶναι εὐκο-

λον νὰ τὸ ὀρίσωμεν. Διότι ὑπάρχουν πολλαὶ ποικιλίαι εἰς τὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις. Ἐὰν δὲ θεωρήσῃ κανεὶς τὰ ἡδονικά καὶ τὰ ὄρατα ὡς ἐκδιστικά—διότι ἐκδιάζουν βεβαίως, ἀφοῦ εὐρίσκονται ἔξω—τότε πλέον ὅλα ἤμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἐκδιστικά. Διότι ὅλα αἱ πράξεις ὅλων τῶν ἀνθρώπων γίνονται χάριν αὐτῶν. Ἐπειτα αἱ μὲν ἐκδιστικαὶ καὶ ἀκούσαι πράξεις εἶναι λυπηραί, ἐνῶ αἱ γενόμεναι χάριν τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ ὄρατου εἶναι περιπλέον καὶ ἡδονικαί. Εἶναι λοιπὸν κωμικὸν νὰ προφασίζεται κανεὶς τὰ ἔξω, καὶ ὄχι τὸν ἑαυτὸν του, ἀφοῦ παραδίδεται διὰ νὰ δελεασθῇ ἀπὸ αὐτὰ, καὶ διὰ μὲν τὰ καλὰ νὰ θεωρῇ αἴτιον τὸν ἑαυτὸν του, διὰ δὲ τὰ ποταπὰ νὰ προφασίζεται τὴν ἡδονήν. Ἐπομένως ἐκδισμὸς φαίνεται ὅτι εἶναι, ὅταν ἢ ἀρχὴ ὑπάρχῃ ἔξωθεν, χωρὶς νὰ συντελῇ διόλου ὁ ἐκδισθεὶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐπὶ τῆς ἀμαθείας διακρίνομεν ἐκούσιον, ἀκούσιον, καὶ ἡμικούσιον.—Τὸ δὲ γινόμενον ἀπὸ ἀμάθειαν δὲν εἶναι μὲν ποτὲ ἐκούσιον, καθαρῶς ἀκούσιον ὅμως εἶναι μόνον τὸ φέρον λύπην καὶ μεταμέλειαν. Διότι ὅστις ἐπραξέ ὅτιδῆποτε ἀπὸ ἀμάθειαν καὶ δὲν ἔφερε καμμίαν ἀντίστασιν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκτελέσεως, καὶ μὲν δὲν τὸ ἐπραξέ ἐκουσίως, ἀφοῦ βεβαίως δὲν τὸ ἐγνώριζε, ἀλλὰ πάλιν οὔτε ἀκουσίως, ἀφοῦ δὲν τὸ ἐπραξέ μὲ λύπην. Λοιπὸν εἰς τὰ προερχόμενα ἀπὸ ἀμάθειαν, ὅστις μὲν μετανοεῖ ἐπραξέ ἀκουσίως, ὅστις ὅμως δὲν μετανοεῖ, ἀφοῦ δὲν εἶναι ὅμοιος, ἄς τὸν θεωρήσωμεν ἡμικούσιον. Διότι, ἀφοῦ ἔχει διαφορὰν, εἶναι καλλίτερον νὰ τοῦ δώσωμεν ἰδιαιτέρον ὄνομα.

Διαφέρουν αἱ πράξεις αἱ ἐξ ἀμαθείας ἀπὸ τὰς ἐν ἀγνοίᾳ.—Φαίνεται δὲ ὅτι διαφέρει καὶ ἡ ἐξ ἀμαθείας πρᾶξις ἀπὸ τὴν ἐν ἀγνοίᾳ. Διότι ὁ μεθυσμένος ἢ ὁ ὀργιζόμενος δὲν φαίνεται ὅτι πράττει ἀπὸ ἀμάθειαν, ἀλλὰ δι' ἔν ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τὰ ὅποια εἶπαμεν, πάλιν ὅμως ὄχι ἐν γνώσει του, ἀλλὰ ἀσυνειδήτως. Καὶ βε-

θαίως πᾶς ἄνθρωπος ἀβέλτερος ἀπρόκοπος δὲν ἔχει εἶδησιν τοῦ τί πρέπει νὰ πράττη καὶ ποῖα νὰ ἀποφεύγη, καὶ ἔνεκα αὐτῆς τῆς ἐλλείψεως γίνονται ἄδικοι καὶ γενικῶς κακοί. Τὸ ἀκούσιον ὅμως ἐφαρμόζεται κυρίως ὄχι ὅταν κανεὶς ἀγνοῇ τὰ συμφέροντα. Διότι ἡ ἀμάθεια ἢ ὁποῖα ὑπάρχει εἰς τὴν προαίρεσιν δὲν εἶναι αἰτία τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς καθολικῆς του ἀβελτερίας. Οὔτε πάλιν ἡ γενικὴ ἀμάθεια εἶναι αἰτία—διότι τοῦλάχιστον ἐξ αἰτίας αὐτῆς κατακρίνονται—, ἀλλὰ ἐκείνη τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐξετελέσθη ἡ πράξις καὶ τῶν ζητημάτων εἰς τὰ ὁποῖα περιστρέφεται. Διότι εἰς αὐτὰς μόνον ὑπάρχει καὶ οἶκτος καὶ συγγνώμη. Διότι ὅστις ἀγνοεῖ καμμίαν ἀπὸ αὐτὰς πράττει ἀκουσίως.

Αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκτελεῖται ἡ πράξις.—Ἴσως λοιπὸν δὲν εἶναι κακὸν νὰ δρίσωμεν αὐτὰς τὰς ἰδιαιτέρας συνθηκάς ποῖαι εἶναι καὶ πόσαι. Εἶναι λοιπὸν :

1) Ὁ δράστης,

2) ἡ πράξις,

3) ἡ περίπτωσις ἢ αἱ συνθήκαι τῆς πράξεως.

Κάποτε ὅμως καὶ :

4) τὸ ὄργανον,

5) τὸ ἐλατήριο, λόγου χάριν διὰ νὰ σωθῆ, καὶ

6) ὁ τρόπος, λόγου χάριν ἡσύχως ἢ μὲ ὀρμῆν.

Αὐτὰ λοιπὸν ὅλα μαζὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος τὰ ἀγνοεῖ, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι μανιακός, καὶ βεβαίως οὔτε τὸν δράστην. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοῇ τὸν ἑαυτὸν του; Ἀλλὰ τὴν πράξιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοῇ κανεὶς, καθὼς πολλοὶ συνήθως λέγουσιν ὅτι τοὺς ἐξέφυγε ἢ λέξις ἀπὸ τὸ στόμα, ἢ ὅτι δὲν ἐγνώριζαν ὅτι ἦτο μυστικόν, καθὼς ὁ Αἰσχύλος διὰ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια (1), ἢ ὅτι ἤθελε ἀπλῶς νὰ δείξῃ τὸν χειρισμὸν τοῦ ὄπλου καὶ τὸ ἔρριψε, καθὼς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ρίπτει

1) Ὁ Αἰσχύλος ἐνώπιον τοῦ Ἄρειου Πάγου ἀπέδειξε ὅτι δὲν ἦτο μεμνημένος εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια.

τὸν καταπέλτην. Εἶναι δὲ δυνατὸν κανεὶς καὶ τὸν υἱὸν του νὰ τὸν θεωρήσῃ ἐχθρόν, καθὼς ἡ Μερόπη (1), καὶ νὰ εἴπῃ ὅτι ἦτο ὡς σφαῖρα ἢ αἰχμὴ τοῦ δόρατος, ἐνῶ ἦτο ἀκονισμένον, ἢ ὅτι τὸ λιθάρι ἦτο ἐλαφρόπετρα. Ἐπειτα ὅτι τὸν ἐκτύπησε διὰ νὰ τὸν σωφρονίσῃ καὶ τὸν ἐφόνευσε. Καὶ ὅτι ἠθέλησε ἀπλῶς νὰ τὸν ἐγγίση, διὰ νὰ τοῦ δείξῃ πῶς κάμνουν οἱ πυγμαῖοι, καὶ τὸν ἐκτύπησε δυνατά. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἀγνοία περιστρέφεται εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς συνθήκας τῆς πράξεως, ὅστις δὲν ἐγνώριζε κάποιον ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται ὅτι ἐπραξε ἀκουσίως τὴν πράξιν καὶ μάλιστα εἰς τὰ σπουδαιότερα. Σπουδαιότερα δὲ φαίνονται αἱ συνθήκαι (3) καὶ τὸ ἐλατήριον (4). Καὶ βεβαίως διὰ νὰ θεωρηθῆ κανεὶς ἀκούσιος εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἀγνοίας, πρέπει νὰ φανῆ ὅτι ἐλυπήθη διὰ τὴν πράξιν καὶ μετανοεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Αἱ πράξεις αἱ γινόμεναι ἐκ πάθους ἢ ἐπιθυμίας εἶναι ἐκούσiai.—Ἀφοῦ λοιπὸν εἶναι ἀκούσιον τὸ ἐκ βίας ἢ ἐξ ἀμαθείας γινόμενον, ἴσως εἶναι ὀρθόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἐκούσιον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὸν δράστην, ὅταν γινώριζῃ τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας τῆς πράξεως. Δηλαδή ἴσως οὐχὶ ὀρθῶς λέγεται ἀκουσία ἢ πράξις ἢ προερχομένη ἀπὸ ἔξαψιν ἢ ἐπιθυμίαν. Διότι πρῶτον μὲν κανὲν ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα δὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τότε πλέον ὅτι πράττει τίποτε ἐκουσίως, οὔτε οἱ παῖδες. Ἐπειτα ἄραγε καμμίαν πράξιν ἀπὸ ὅσας πράττομεν ἀπὸ ἐπιθυμίαν ἢ ἔξαψιν, δὲν τὴν πράττομεν ἐκουσίως, ἢ μόνον τὰς καλὰς ἐκουσίως, τὰς δὲ ποταπὰς ἀκουσίως; Ἡ μήπως εἶναι γελοῖον τοῦτο, ἀφοῦ τὸ αἴτιον εἶναι ἓν; Ἴσως δὲ εἶναι παράλογον νὰ ὀνομάζωμεν ἀκουσία, ὅσα κατ' ἀνάγκην τὰ ἐπι-

1) Ἡ Μερόπη σύζυγος τοῦ Κρεσφόντου ἐφόνευσε τὸν υἱὸν τῆς Αἴγυπτο ἐκ παρεξηγήσεως.

θυμοῦμεν. Εἶναι δὲ ἀνάγκη καὶ νὰ ὀργιζώμεθα διὰ μερικὰ καὶ νὰ ἐπιθυμοῦμεν μερικὰ· λόγου χάριν τὴν ὑγείαν καὶ τὴν μάθησιν. Ἐκείνη δὲ φαίνεται ὅτι τὰ ἀκούσια εἶναι λυπηρά, ἐνῶ τὰ ἐπιθυμητὰ εἶναι εὐχάριστα. Ἐπειτα δὲ ποίαν διαφορὰν ἔχουν ὡς πρὸς τὸ ἐκούσιον τὰ σφάλματα τὰ προερχόμενα ἀπὸ σκέψιν ἢ ἀπὸ ἔξαψιν; Διότι καὶ τὰ δύο πρέπει νὰ τὰ ἀποφεύγωμεν, καὶ φαίνεται ὅτι ὄχι ὀλιγώτερον εἶναι ἀνθρώπιναι αἱ παράλογοι ἐξάψεις. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν καὶ τὰς πράξεις τὰς προερχομένας ἀπὸ ἔξαψιν καὶ ἀπὸ ἐπιθυμίας. Ὡστε εἶναι ἄτοπον νὰ τὰ θεωρήσωμεν αὐτὰ ἀκούσια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ προαίρεσις δὲν εἶναι τὸ ἴδιον τὸ ἐκούσιον.— Ἀφοῦ δὲ ὤρισάμεν τὸ ἐκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον, τώρα εἶναι καιρὸς νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ προαιρέσεως. Διότι αὕτη φαίνεται ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ ὅτι κρίνει μᾶλλον τὰ ἤθη παρὰ τὰς πράξεις. Λοιπὸν ἡ προαίρεσις φαίνεται μὲν ὅτι εἶναι κάτι τι ἐκούσιον, δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἴδιον μὲ αὐτό, ἀλλὰ τὸ ἐκούσιον εἶναι εὐρύτερον. Διότι τὸ ἐκούσιον τὸ ἔχουν καὶ οἱ παῖδες καὶ τὰ ἄλλα ζῷα, τὴν προαίρεσιν ὅμως ὄχι. Καὶ ἔπειτα, τὰ ἐξαφνικά, ἐκούσια μὲν τὰ λέγομεν, ὄχι ὅμως καὶ κατὰ προαίρεσιν.

Ἡ προαίρεσις δὲν εἶναι οὔτε ἐπιθυμία οὔτε ἔξαψις.— Ὅσοι δὲ θεωροῦν τὴν προαίρεσιν ὡς ἐπιθυμίαν ἢ ἔξαψιν ἢ βούλησιν ἢ καμμίαν κρίσιν φαίνεται ὅτι δὲν λέγουν τὴν ἀλήθειαν. Διότι ἡ προαίρεσις δὲν εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τὰ ἄλογα ζῷα, ἐνῶ εἶναι κοινὴ ἢ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἔξαψις. Καὶ ὁ ἀκόλαστος μὲ ἐπιθυμίαν μὲν πράττει, ὄχι ὅμως καὶ μὲ προαίρεσιν. Ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἀντιστρόφως πράττει μὲν μὲ προαίρεσιν, ὄχι ὅμως μὲ ἐπιθυμίαν. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν προαίρεσιν μὲν ἀντιτίθεται ἡ ἐπιθυμία, ὄχι ὅμως καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ἄλλη ἐπιθυμία. Καὶ πάλιν ἡ μὲν

ἐπιθυμία περιστρέφεται εἰς τὸ ἡδονικὸν καὶ λυπηρὸν, ἐνῶ ἡ προαίρεσις οὔτε εἰς τὸ λυπηρὸν οὔτε εἰς τὸ ἡδονικόν. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον πάλιν ἡ ἔξαψις. Δηλαδή πολὺ ὀλιγώτερον φαίνονται ὡς κατὰ προαίρεσιν ὅσα γίνονται ἀπὸ ἔξαψιν.

Ἡ προαίρεσις δὲν εἶναι βούλησις.— Ἀλλὰ βεβαίως οὔτε βούλησις δὲν εἶναι ἡ προαίρεσις, ἂν καὶ φαίνεται ὅτι πλησιάζει πάρα πολὺ εἰς αὐτήν. Διότι προαίρεσις μὲν δὲν ὑπάρχει ἐπὶ πραγμάτων ἀδυνάτων, καὶ ἂν εἰς αὐτὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ἔχει προαίρεσιν, θὰ ἐφαίνετο ἡλίθιος. Βούλησις ὅμως ὑπάρχει ἐπὶ πραγμάτων ἀδυνάτων· λόγου χάριν τῆς ἀθανασίας. Καὶ βούλησις μὲν ὑπάρχει καὶ εἰς ὅσα κανεὶς δὲν συνετέλεσε διόλου ὁ ἴδιος διὰ νὰ ἐκτελεσθοῦν· λόγου χάριν νὰ νικήσῃ κάποιος ἠθοποιὸς ἢ ἀθλητῆς. Προαίρεσιν ὅμως εἰς αὐτὰ δὲν ἔχει κανεὶς, ἀλλὰ μόνον εἰς ὅσα νομίζει ὅτι θὰ συνετελέσῃ ὁ ἴδιος διὰ νὰ ἐκτελεσθοῦν. Ἐξ ἄλλου δὲ ἡ βούλησις ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὸν σκοπὸν, ἐνῶ ἡ προαίρεσις εἰς τὰ προηγούμενα τοῦ σκοποῦ· λόγου χάριν τὸ νὰ εἴμεθα ὑγιεῖς εἶναι ἔργον τῆς βουλήσεώς μας, τῆς προαιρέσεως ὅμως ἔργον εἶναι, ποῖα μέσα φέρουν τὴν ὑγείαν. Ἐπίσης τὸ νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς θέλομεν καὶ τὸ λέγομεν ὅτι τὸ θέλομεν. Νὰ εἴποῦμεν ὅμως ὅτι ἔχομεν τὴν προαίρεσιν νὰ γίνωμεν εὐτυχεῖς δὲν ἀρμόζει. Διότι γενικῶς ἡ προαίρεσις φαίνεται ὅτι ἐφαρμόζεται εἰς ὅσα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἰκανότητά μας.

Ἡ προαίρεσις δὲν εἶναι κρίσις.— Βεβαίως ὅμως οὔτε κρίσις εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ προαίρεσις. Διότι ἡ μὲν κρίσις φαίνεται ὅτι περιστρέφεται εἰς ὅλα, καὶ ὄχι ὀλιγώτερον εἰς τὰ αἰώνια καὶ τὰ ἀδύνατα, παρὰ εἰς τὰ ἐξαρτώμενα ἀπὸ τὰς δυνάμεις μας. Ἐπειτα ἡ κρίσις χωρίζεται εἰς ψευδῆ καὶ ἀληθινὴν καὶ ὄχι εἰς κακὴν καὶ ἀγαθὴν, ἐνῶ ἡ προαίρεσις μᾶλλον χωρίζεται εἰς κακὴν καὶ ἀγαθὴν. Καὶ λοιπὸν γενικῶς ἴσως οὐδὲ ἐθεώρησε κανεὶς τὴν προαίρεσιν τὸ ἴδιον μὲ τὴν κρίσιν. Δὲν εἶναι ὅμως οὔτε εἰς κανὲν μέρος τῆς τὸ ἴδιον μὲ τὴν κρίσιν. Διότι μόνον μὲ τὴν προαίρεσιν τῶν ἀγαθῶν ἢ τῶν κακῶν ἔχομεν μίαν ἠθικὴν ιδιότητα, ὄχι ὅμως καὶ μὲ τὸ νὰ κρίνωμεν αὐτά. Καὶ πάλιν ἔχομεν

μὲν προαίρεσιν εἰς τὸ νὰ λάβωμεν ἢ νὰ ἀποφύγωμεν ἢ εἰς κάτι τι παρόμοιον, κρίνομεν ὅμως τί εἶναι αὐτά, ἢ εἰς τίνα συμφέρει, ἢ πῶς γίνονται, καὶ ποτὲ δὲν κρίνομεν τὸ νὰ λάβωμεν ἢ νὰ ἀποφύγωμεν. Ἐπειτα ἢ μὲν προαίρεσις ἐπαινείται ἔταν ἐπιτύχη τὸ πρέπον ἢ τὸ ὀρθόν, ἐνῶ ἢ κρίσις, ἔταν ἐπιτύχη τὴν ἀλήθειαν. Καὶ προαίρεσιν μὲν ἔχομεν δι' ὅσα γνωρίζομεν τόσον καλὰ. Ἐπειτα φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι οἱ τελειότεροι εἰς τὴν προαίρεσιν καὶ εἰς τὴν κρίσιν, ἀλλὰ μερικοὶ κρίνουν μὲν καλλίτερον, ἀπὸ τὴν κακίαν των ὅμως προαιροῦνται ὅσα δὲν πρέπει. Ἐὰν δὲ προστίθεται καὶ κρίσις εἰς τὴν προαίρεσιν ἢ παρακολουθῆ αὐτήν, δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν. Διότι ἡμεῖς δὲν ἐξετάζομεν τοῦτο, ἀλλ' ἂν εἶναι τὸ ἴδιον ἢ προαίρεσις μὲ καμμίαν κρίσιν.

Συμπέρασμα. Τότε λοιπὸν τί εἶναι, ἢ ποίου εἶδους εἶναι ἢ προαίρεσις, ἀφοῦ δὲν εἶναι κανὲν ἀπὸ ὅσα εἶπαμεν; Βεβαίως φαίνεται μὲν κάτι τι ἐκούσιον, ἀλλὰ τὸ ἐκούσιον δὲν εἶναι πάντοτε προαίρεσις. Ἀλλὰ τότε μήπως ἄραγε εἶναι τὸ προσχεδιασμένον; Διότι ἢ προαίρεσις συνοδεύεται μὲ τὸ λογικὸν καὶ τὴν διάνοιαν. Φαίνεται ὅμως ὅτι τοῦτο ὑποδεικνύει καὶ τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον σημαίνει κάτι προηγουμένως ἀπὸ ἄλλα προτιμητέον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περιπτώσεις μὴ ἐπιδεχόμεναι προμελέτην.—Τώρα ὅμως ἄραγε ὅλα τὰ προμελετᾶ κανεῖς, καὶ ὅλα ἢμποροῦν νὰ προμελετηθοῦν, ἢ μήπως μερικὰ δὲν ἐπιδέχονται προμελέτην; Ἴσως δὲ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀντικείμενον προμελέτης ὅχι ἔτι ἢμποροῦσε νὰ προμελετηθῆ ὁ ἡλίθιος ἢ ὁ μανιακός, ἀλλὰ μόνον ὁ συνετός. Λοιπὸν διὰ τὰς αἰωνίας ἀληθείας κανεῖς δὲν προμελετᾶ; λόγου χάριν περὶ τοῦ κόσμου, ἢ περὶ τῆς διαμέτρου ὅτι εἶναι ἀσύμμετρος πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ἐγγεγραμμένου τετραγώ-

νου. Ἄλλ' οὔτε περὶ τῶν κινήτων, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐπαναλαμβάνονται ὁμοίως, εἴτε ἐξ ἀνάγκης, εἴτε ἐκ φύσεως, ἢ διὰ καμμίαν ἄλλην αἰτίαν, καθὼς εἶναι λόγου χάριν αἱ τροπαὶ καὶ αἱ ὥραι τῆς ἀνατολῆς. Οὔτε δι' ὅσα ἀλλάζουσι κατὰ καιρούς· καθὼς λόγου χάριν διὰ τὰς ξηρασίας καὶ τὰς βροχάς. Οὔτε δι' ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὴν τύχην· λόγου χάριν διὰ τὴν εὐρεσιν θησαυροῦ. Οὔτε τέλος ὅλα γενικῶς τὰ ἀνθρώπινα· λόγου χάριν πῶς ἦτο δυνατόν νὰ πολιτεύωνται τελειότερον οἱ Σκύθαι κανεῖς ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους δὲν τὸ σκέπτεται. Διότι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν ἢμπορεῖ νὰ προέλθῃ ἀπὸ ἡμᾶς.

Περιπτώσεις ἐπιδεχόμεναι προμελέτην.—Προμελετοῦμεν ὅμως ὅσα ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς νὰ ἐκτελεσθοῦν. Αὐτὰ λοιπὸν ὑπολείπονται νὰ ἐξετάσωμεν. Δηλαδὴ φαίνονται ὅτι αἰτίαι εἶναι ἢ φύσις καὶ ἢ ἀνάγκη καὶ ἢ τύχη, καὶ ἐκτὸς τούτων ὁ νοῦς καὶ πᾶν ἔτι γίνεται διὰ μέσου τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως προμελετοῦν ἕκαστος, τί ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ διὰ μέσου τοῦ ἑαυτοῦ των. Καὶ διὰ μὲν τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτοτελεῖς ἐπιστήμας δὲν ὑπάρχει σκέψις· καθὼς λόγου χάριν διὰ τὰ γράμματα, διότι δὲν διατάζομεν πῶς πρέπει νὰ γράψωμεν. Ἀλλὰ μόνον εἰς ὅσα γίνονται διὰ μέσου ἡμῶν, καὶ δὲν γίνονται πάντοτε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, δι' αὐτὰ μόνον σκεπτόμεθα· καθὼς λόγου χάριν μᾶλλον διὰ τὰ ἰατρικὰ ζητήματα καὶ διὰ τὰ χρηματιστικά καὶ διὰ τὴν πλοιαρχικὴν, παρὰ διὰ τὴν γυμναστικὴν, διότι αὐτὰ εἶναι ὀλιγώτερον καθωρισμένα μὲ λεπτομέρειαν, ὁμοίως δὲ καὶ διὰ τὰ ἄλλα. Ἐπειτα περισσότερο σκεπτόμεθα διὰ τὰς τέχνας παρὰ διὰ τὰς ἐπιστήμας, διότι περισσότερο διατάζομεν δι' ἐκείνας. Δηλαδὴ ἢ προμελέτη γίνεται διὰ τὰ συμβαίνοντα συνήθως, διὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν εἶναι βέβαιον τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ δι' ὅσα δὲν εἶναι προσδιωρισμένον. Εἰς δὲ τὰ σπουδαιότερα δεχόμεθα συμβουλὰς, διότι δὲν ἔχομεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ κάμωμεν διάγνωσιν.

Πῶς γίνεται ἢ προμελέτη.—Προμελετοῦμεν δὲ ὅχι τὰ ἀποτελέσματα ἀλλὰ τὰ μέσα τὰ φέροντα εἰς τὰ ἀποτελέσματα.

Δηλαδή οὔτε ὁ ἰατρὸς σκέπτεται ἂν θὰ ὑγιάνῃ ὁ ἀσθενής, οὔτε ὁ ῥήτωρ ἂν θὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατάς, οὔτε ὁ πολιτικὸς ἂν θὰ φέρῃ εὐνομίαν, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἄλλους κανεῖς σκέπτεται τὸν σκοπὸν. Ἀλλὰ ἀπλῶς θέτουν ὡς βάσιν τὸν σκοπὸν καὶ προμελετοῦν τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα τῆς ἐκτελέσεως. Καὶ ὅταν μὲν φαίνεται ὅτι ὁ σκοπὸς ἤμπορεῖ νὰ ἐκτελεσθῇ μὲ πολλὰ μέσα τότε ἐρευνοῦν τὸ εὐκολώτερον καὶ καλλίτερον. Ὅταν ὅμως ἐν μέσον ὑπάρχῃ, τότε ἐρευνοῦν πῶς θὰ ἐκτελεσθῇ ὁ σκοπὸς μὲ αὐτὸ τὸ μέσον, καὶ ἐκεῖνο μὲ ποῖον ἄλλο μέσον θὰ ἐκτελεσθῇ, ἕως ὅτου νὰ φθάσουν εἰς τὸ πρῶτον αἷτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι τελευταῖον εἰς τὸν δρόμον τῆς ἐρεῦνης. Διότι ὅστις προμελετᾷ φαίνεται ὅτι ἐρευνᾷ καὶ ἀναλύει μὲ τὸν τρόπον ποῦ εἶπαμεν ὡς νὰ ἀναλύῃ γεωμετρικὰ σχήματα τὰ ὁποῖα ἐσχεδίασε. Φαίνεται δὲ ὅτι ἢ μὲν ἔρευνα δὲν εἶναι πάντοτε προμελέτη, καθὼς λόγου χάριν αἱ μαθηματικαὶ ἔρευναί, ἐνῶ ἢ προμελέτη εἶναι πάντοτε ἔρευνα, καὶ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν τελευταῖον μὲ τὴν ἀνάλυσιν, ἔρχεται πρῶτον εἰς τὴν πραγματοποίησιν. Καὶ ὅταν μὲν φθάσουν εἰς ἀδύνατον πρᾶγμα τότε τὸ παραιτοῦν καθὼς λόγου χάριν ἐὰν ὑπάρχῃ ἔλλειψις χρημάτων καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὰ προμηθευθοῦν. Ἐὰν ὅμως φαίνεται δυνατόν, τότε δοκιμάζουσι νὰ τὰ ἐκτελέσουν. Δυνατὰ δὲ εἶναι ὅσα ἤμποροῦν νὰ γίνουσι διὰ μέσου ἡμῶν. Δηλαδή καὶ ὅσα γίνονται διὰ μέσου τῶν φίλων εἶναι κάπως διὰ μέσου ἡμῶν, διότι ἢ ἀρχὴ ὑπάρχει εἰς χεῖράς μας. Ἐξετάζονται δὲ ἄλλοτε μὲν τὰ ὄργανα, ἄλλοτε δὲ ἢ χρησιμοποίησις αὐτῶν. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ διὰ τὰς ἄλλας περιπτώσεις· δηλαδή ἄλλοτε μὲν ἐξετάζεται τὸ ὄργανον, ἄλλοτε δὲ ὁ τρόπος ἢ τὸ πρόσωπον. Φαίνεται λοιπὸν, καθὼς εἶπαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἢ ἀρχὴ ὄλων τῶν πράξεων, καὶ ὅτι ἢ μὲν προμελέτη περιστρέφεται εἰς τὰ δυνάμενα νὰ ἐκτελεσθοῦν ἀπὸ αὐτόν, ἐνῶ αἱ πράξεις γίνονται καὶ διὰ λόγους οἱ ὁποῖοι κείνται ἔξω ἀπὸ αὐτά. Ἐπομένως φαίνεται, καθὼς εἶπαμεν, ὅτι δὲν εἶναι ἀντικείμενον προμελέτης ὁ σκοπός, ἀλλὰ τὰ μέσα τὰ ὁποῖα φέρουν εἰς τὸν σκοπόν. Οὔτε πάλιν σκεπτόμεθα τὰς ἀτομικὰς περιπτώσεις· λό-

γου χάριν ἂν τοῦτο ἐδῶ εἶναι ἄρτος ἢ ἂν ἐχωνεύθῃ καλῶς. Διότι αὐτὰ τὰ κρίνει ἢ αἰσθησις. Ἐὰν δὲ πρόκειται ὅλα νὰ τὰ σκεπτόμεθα, τότε θὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸ ἄπειρον.

Ἡσχέσις τῆς προμελέτης πρὸς τὴν προαίρεσιν.—Τὸ ἀντικείμενον δὲ τῆς προμελέτης καὶ τῆς προαιρέσεως εἶναι τὸ ἴδιον, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς προαιρέσεως εἶναι πλέον καθωρισμένον. Δηλαδή ὅτι ἐπροτιμήθη εἰς τὸ τέλος τῆς προμελέτης, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς προαιρέσεως. Διότι ἕκαστος παύει πλέον νὰ ἐρευνᾷ πῶς πρέπει νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, ὅταν ἀναδιβάσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ εἰς τὴν κυριαρχοῦσαν ἐντὸς του δύναμιν. Διότι αὐτὴ εἶναι ἢ ἐκτελοῦσα τὴν προαίρεσιν. Τοῦτο δὲ φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα πολιτεύματα. τὰ ὁποῖα παριστάνει ὁ Ὅμηρος. Δηλαδή οἱ βασιλεῖς συνεσκέπτοντο, καὶ ὅσα ἀπεφάσιζαν, τὰ ἀνήγγελλαν εἰς τὸν λαόν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ προαιρετικὸν εἶναι κάτι τι, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμοῦμεν κατόπιν ὠρίμου σκέψεως ὡς ἐξαρτώμενον ἀπὸ ἡμᾶς, τότε καὶ ἢ προαίρεσις φαίνεται ὅτι εἶναι προμελετημένη ἐπιθυμία πραγμάτων ἐξαρτωμένων ἀπὸ ἡμᾶς. Διότι, ἀφοῦ προμελετήσωμεν καὶ σχηματίσωμεν γνώμην, τότε ἐπιθυμοῦμεν συμφώνως μὲ τὴν προμελέτην.

Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι ἀρκετὰ διὰ τὸν γενικὸν ὄρισμόν τῆς προαιρέσεως, καὶ εἰς ποῖα πράγματα περιστρέφεται καὶ ὅτι ἐξετάζει τὰ μέσα τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν εἰς τὸν σκοπόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως.—Ὅτι δὲ ἢ βούλησις περιστρέφεται εἰς τὸν σκοπόν, αὐτὸ ἐλέχθη, ἀλλὰ ἄλλοι μὲν νομίζουσι ὅτι ὁ σκοπὸς εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἄλλοι δέ, ὅτι εἶναι τὸ νομιζόμενον ἀγαθόν. Ἐπεταῖ ὅμως εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τῶν παραδεχομένων ὡς ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως τὸ ἀγαθόν, ὅτι

δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως ἐκείνο τὸ ὁποῖον θέλει ὕστις δὲν ἔχει ὀρθὴν προαίρεσιν. Διότι, εἰάν εἶναι ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως, θὰ εἶναι συγχρόνως καὶ ἀγαθόν, ἐνῶ τὸ μὴ ὀρθῶς προτιμηθὲν πιθανὸν νὰ τύχη νὰ εἶναι κακόν. Δι' ὅσους πάλιν λέγουν ὅτι ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως εἶναι τὸ φαινόμενον ἀγαθόν, ἔπεται ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐκ φύσεως τὸ ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ εἰς ἕκαστον εἶναι ἐκείνο ποῦ νομίζει αὐτός. Ἄλλος λοιπὸν ἄλλο θεωρεῖ ἀγαθόν, καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ τύχη νὰ νομίζῃ ἀγαθὸν τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ἕνα ἄλλον. Ἄφοῦ λοιπὸν αὐτὰ δὲν ἡμποροῦμεν νὰ τὰ ἐπιδοκιμάσωμεν, δὲν ἔπεται ἄραγε ὅτι πρέπει νὰ εἰποῦμεν, ὅτι γενικῶς μὲν καὶ συμφώνως μὲ τὴν ἀλήθειαν ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως εἶναι τὸ ἀγαθόν, δι' ἕκαστον ὅμως χωριστά, ὅ,τι αὐτὸς νομίζει; Ἐπομένως διὰ μὲν τὸν σπουδαῖον δὲν εἶναι ἄραγε ἀγαθὸν τὸ σύμφωνον μὲ τὴν ἀλήθειαν, διὰ δὲ τὸν τυχαῖον τὸ τυχαῖον, καθὼς συμβαίνει διὰ τὰ σώματα, δηλαδὴ εἰς τοὺς ἔχοντας καλὴν διάθεσιν ὑγιεινὰ εἶναι ὅσα συμφωνοῦν μὲ τὰ ἀληθῶς ὑγιεινά, εἰς τοὺς ἔχοντας ὅμως προδιάθεσιν νοσηρὰν εἶναι διάφορα, ὁμοίως δὲ φαίνονται καὶ τὰ πικρὰ καὶ γλυκὰ, καὶ τὰ βαρέα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα; Διότι ὁ σπουδαῖος κρίνει ὀρθῶς, καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας εὐρίσκει τὸ ἀληθές. Δηλαδὴ εἰς ἑκάστην σωματικὴν προδιάθεσιν ὑπάρχουν ἰδιαιτέρως καλὰ καὶ ἡδονικά, καὶ ἴσως εἶναι πολὺ ἀνώτερος ὁ σπουδαῖος εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ εἰς ἑκάστην περίπτωσιν τὸ ἀληθές, ὡς νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ κανὼν καὶ τὸ ὀρθὸν μέτρον αὐτῶν. Εἰς τοὺς περισσοτέρους ὅμως ἡ ἀπάτη φαίνεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν ἡδονήν. Διότι αὐτὴ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀγαθόν, ἐνῶ δὲν εἶναι. Τοῦλάχιστον οἱ περισσότεροι προτιμοῦν τὴν ἡδονήν ὡς ἀγαθόν, τὴν δὲ λύπην τὴν ἀποφεύγουν ὡς κακόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἀπόδειξις τοῦ ἐκουσίου τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων. — Ἄφοῦ δὲ ἀντικείμενον μὲν τῆς βουλήσεως εἶναι ὁ σκοπός, ἀντικείμενον ὅμως τῆς προμελέτης καὶ προαιρέσεως εἶναι τὰ μέσα τὰ ὅποια ὀδηγοῦν εἰς τὸν σκοπόν, εἶναι ἴσως λογικὸν νὰ εἰποῦμεν ὅτι αἱ πράξεις αἱ ὅποια περιστρέφονται εἰς αὐτὰ εἶναι κατὰ προαίρεσιν καὶ ἐκούσiai. Ἀκριβῶς δὲ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀρετῶν περιστρέφονται εἰς αὐτὰ. Ἐπομένως ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἀρετὴ καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ κακία. Διότι εἰς ὅσα ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς ἡ ἐκτέλεσις, ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται καὶ ἡ μὴ ἐκτέλεσις αὐτῶν, καὶ ἀντιστρόφως εἰς ὅσα ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται τὸ ὄχι, ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται καὶ τὸ ναί. Ἐπομένως, εἴαν ἡ ἐκτέλεσις, ἡ ὁποία εἶναι καλή, ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς, τότε καὶ ἡ μὴ ἐκτέλεσις, ἡ ὁποία εἶναι ποταπή, πάλιν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς. Καὶ ἀντιστρόφως, εἴαν ἡ μὴ ἐκτέλεσις, ἡ ὁποία εἶναι καλή, ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς, τότε καὶ ἡ ἐκτέλεσις, ἡ ὁποία εἶναι ποταπή, ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς. Καὶ ἀφοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς νὰ ἐκτελοῦμεν τὰ καλὰ καὶ τὰ ποταπὰ ἔργα, καὶ ἀπὸ ἡμᾶς ἐπίσης νὰ μὴ τὰ ἐκτελοῦμεν, αὐτὸ δὲ ἐνοούσαμεν, ὅταν ὠρίζαμεν τὸν ἀγαθὸν καὶ τὸν κακόν, ἔπεται ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς νὰ εἴμεθα καθὼς πρέπει ἢ μηδαινοί. Ὁ δὲ στίχος ὁ ὁποῖος λέγει

Ποῖος θέλει νᾶναι πονηρός, καὶ ποῖος δὲν θέλει ἅγιος; φαίνεται εἰς τὸ δεῦτερον μὲν μέρος ἀληθές, εἰς τὸ πρῶτον ὅμως ψευδές. Διότι ναὶ μὲν κανεὶς δὲν γίνεται ἀξιωμακάριστος ἀκουσίως, ἀλλὰ πάλιν καὶ ἡ μοθηρία εἶναι ἐκούσιον πρᾶγμα. Ἄλλως πρέπει βεβαίως νὰ διαφιλονικήσωμεν τὰ προηγούμενα καὶ νὰ εἰποῦμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀρχὴ καὶ δὲν εἶναι πατήρ τῶν πράξεων του καθὼς καὶ τῶν τέκνων του. Ἐάν ὅμως αὐτὰ φαίνονται ὀρθὰ καὶ δὲν ἔχωμεν νὰ ἀνατιβάσωμεν τὰς πράξεις του

εἰς ἄλλας ἀρχὰς παρά τὰς ἐντός μας, τότε ὅσων πραγμάτων αἱ ἀρχαὶ εὐρίσκονται ἐντός μας, καὶ τὰ ἴδια ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εἶναι ἐκούσια.

Ἀποδείξεις τοῦ ἐκουσίου διὰ τῶν νομοθετῶν καὶ τῆς κοινῆς γνώμης.—Αὐτὰ δὲ φαίνεται ὅτι ἐπικυροῦνται καὶ ἰδιαιτέρως μὲν ἀπὸ τὰ ἀτομα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων νομοθετῶν. Διότι βασανίζουσι καὶ τιμωροῦσι τοὺς πράττοντας ἐγκλήματα, ἐκτὸς ἐκείνων ὅσοι ἐπραξαν ἐκβιασθέντες ἢ ἀπὸ ἀγνοίας διὰ τὴν ὁποῖαν δὲν πταίουν οἱ ἴδιοι. Τοὺς δὲ πράττοντας τὰ καλὰ τοὺς ἀνταμείβουσι, διότι θέλουσι τοὺς μὲν νὰ τοὺς προτρέψουσι, ἐκείνους δὲ νὰ τοὺς ἐμποδίσουσι. Καὶ ὅμως ὅσα οὔτε ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτῶνται οὔτε εἶναι ἐκούσια, κανεὶς δὲν μᾶς προτρέπει νὰ τὰ ἐκτελέσωμεν, διότι γνωρίζει ὅτι δὲν μᾶς ὄφελει διόλου νὰ πεισθῶμεν νὰ μὴ ἔχωμεν θέρμην ἢ νὰ μὴ πονοῦμεν ἢ νὰ μὴ πεινώμεν, ἢ ὅτι δήποτε ἄλλο παρόμοιον. Διότι καὶ τότε ἐξ ἴσου πάλιν θά' τὰ πάθωμεν αὐτά. Δηλαδή καὶ διὰ τὴν ἀμάθειαν ἀκόμη χωριστὰ τιμωροῦν, ὅταν κανεὶς φαίνεται ὅτι εἶναι ἔνοχος τῆς ἀμαθείας. Λόγου χάριν διὰ τοὺς μεθυσμένους εἶναι διπλῆ ἢ ποινή, διότι ἡ ἀρχὴ ὑπάρχει μέσα των. Δηλαδή ἦτο ἐλεύθερος νὰ μὴ μεθύσῃ καὶ ἡ μέθη τὸν ἔκαμε νὰ ἀγνοῇ. Καὶ ὅσοι δὲν γνωρίζουσι κάτι τι ἀπὸ ὅσα διαλαμβάνουσι οἱ νόμοι, ἐνῶ δὲν εἶναι δύσκολα καὶ ὀφείλουσι νὰ τὰ γνωρίζουσι, καὶ αὐτοὺς τοὺς τιμωροῦσι. Ἐπίσης λοιπὸν καὶ εἰς ἄλλα ὅσα φαίνονται ὅτι τὰ ἀγνοοῦν ἀπὸ ἀμέλειαν, διότι ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν των νὰ μὴ ἀγνοοῦν αὐτά, ἀφοῦ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ ἐπιμεληθῶν. Πιθανῶς ὅμως αὐτοὶ εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε δὲν ἤθελον ἐπιμεληθῆ. Πάντως ὅμως οἱ ἴδιοι πταίουν, ἂν ἔγιναν τοιοῦτοι, διότι ἔζων ἀπροσέκτως, καθὼς καὶ ἂν εἶναι ἄδικοι ἢ ἀκόλαστοι, διότι ἄλλοι μὲν ἐσυνήθιζαν νὰ κακουργοῦν, ἄλλοι δὲ νὰ περνοῦν μὲ μεθύσια καὶ μὲ παρόμοια. Διότι αἱ ἐνέργειαι αἱ περιστρεφόμεναι εἰς ὅλα αὐτὰ τοὺς κάμνουσι τοιοῦτους. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τοὺς σχεδιάζοντας ὁποιανδήποτε ἀγωνιώδη πράξιν. Διότι ἐξακολουθοῦν νὰ ἐνεργοῦν. Καὶ βεβαίως ὅστις ἀγνοεὶ ὅτι μὲ τὴν ἐκτέλεσιν ἀποκτῶνται εἰς ὅλα αἱ συνήθειαι,

εἶναι ἐντελῶς ἀναίσθητος. Ἀλλὰ ἐπίσης παράλογον εἶναι, ὅστις κάμνει ἀδικίας νὰ θέλῃ νὰ μὴ γίνῃ ἄδικος, καὶ ὅστις κάμνει ἀκολασίας νὰ θέλῃ νὰ μὴ γίνῃ ἀκόλαστος. Καὶ ἀφοῦ δὲν ἀγνοεὶ ποιαὶ πράξεις θὰ τὸν συνηθίσουσι νὰ γίνῃ ἄδικος, ἔπεται ὅτι εἶναι ἐκουσίως ἄδικος.

Ἡ δυσκολία τῆς ἀποβολῆς τῶν κακῶν ἔξεων δὲν ἀναιρεῖ τὸ ἐκούσιον.—Ἰσως ὅμως εἶπῃ κανεὶς ὅτι, ἂν αὐτὸς θελήσῃ, δὲν ἠμπορεῖ νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἄδικος καὶ νὰ γίνῃ δίκαιος. Ἀλλὰ βεβαίως καὶ ὁ ἀσθενὴς δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ὑγιής, καὶ ἐὰν ἔτυχῃ νὰ ἀσθενήσῃ ἐκουσίως, ἀπὸ τὴν ἄσωτον ζωὴν καὶ ἀπὸ τὴν ἀπείθειαν εἰς τοὺς ἰατρούς. Τότε ὅμως ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ μὴ ἀσθενήσῃ, ἀφοῦ ὅμως παρημέλησε, δὲν ἦτο πλέον εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Καθὼς, ἀφοῦ ῥίψωμεν λίθον, δὲν μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ τὸν πάρωμεν πίσω. Ἦτο ὅμως εἰς τὴν ἐξουσίαν μας νὰ τὸν ῥίψωμεν. Δηλαδή ἡ ἀρχὴ ἦτο ἐντός μας. Τὸ ἴδιον δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἄδικον καὶ τὸν ἀκόλαστον, διότι ἠμποροῦσαν ἐξ ἀρχῆς νὰ μὴ γίνουσι τοιοῦτοι, ἐπομένως ἐκουσίως εἶναι τοιοῦτοι. Ἀφοῦ δὲ ἔγιναν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴν εἶναι. Καὶ ὅχι μόνον τὰ ἐλαττώματα τῆς ψυχῆς εἶναι ἐκούσια, ἀλλὰ εἰς μερικοὺς καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ σώματος, αὐτοὺς δὲ τοὺς κατακρίνομεν. Καὶ βεβαίως ὅσοι ἔχουσι φυσικὰ ἐλαττώματα, κανεὶς δὲν τοὺς κατακρίνει, ἀλλὰ μόνον ἐκείνους ὅσοι τὰ ἔχουσι ἀπὸ ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν ἀποκοπὴν μελῶν. Διότι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑδρίσῃ τὸν ἐκ φύσεως τυφλὸν ἢ ἀπὸ κτύπημα, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν λυπεῖται. Τὸν τυφλωθέντα ὅμως ἀπὸ τὴν οἰνοποσίαν ἢ ἀπὸ ἄλλην ἀκολασίαν ἕκαστος ἠμπορεῖ νὰ τὸν κατακρίνῃ. Καὶ λοιπὸν τὰ ἐλαττώματα τοῦ σώματος ὅσα ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς κατακρίνονται, ὅσα ὅμως δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς δὲν κατακρίνονται. Καὶ ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι ὀρθόν, ἔπεται ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐλαττώματα ὅσα κατακρίνονται, ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς φαντασίας δὲν ἀναιρεῖ τὸ ἐκούσιον.—

Ἐὰν ὅμως δυσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι ὅλοι ἐπιθυμοῦν ὅτι φαίνεται

εἰς αὐτοὺς ὡς ἀγαθόν, δὲν εἶναι ὅμως κύριοι τῆς φαντασίας των, ἀπαντῶμεν ὅτι, ὁποῖου εἶδους διαθέσειν ἔχει ἕκαστος, τοιοῦτος φαίνεται καὶ ὁ σκοπὸς εἰς αὐτόν. Ἐποῦ δὲ ἕκαστος εἶναι κάπως ὁ δημιουργὸς τῆς διαθέσεώς του, ἔπεται ὅτι καὶ τῆς φαντασίας του εἶναι κάπως ὁ ἴδιος ὁ αἷτιος. Ἐποῦ δὲ πάλιν οὐδεὶς ἄλλος εἶναι αἷτιος εἰς αὐτόν τῆς κακῆς πράξεως, ἀλλὰ πράττει αὐτήν, διότι ἀγνοεῖ τὸ ἀποτέλεσμα, ἐπειδὴ νομίζει ὅτι μὲ αὐτήν θὰ ἀποκτήσῃ ὅ,τι καλὸν ὑπάρχει δι' αὐτόν, καὶ ἄποῦ ἢ ἐπιθυμία τοῦ ἀποτελέσματος δὲν εἶναι αὐθαίρετος, ἀλλὰ τρόπον τινὰ πρέπει νὰ γεννηθῇ κανεὶς μὲ ἕνα ἰδιαίτερον ὀφθαλμόν, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἤμπορῇ νὰ κρίνῃ ὀρθῶς καὶ θὰ προτιμᾷ τὸ ἀληθινὸν ἀγαθόν, καὶ εἶναι τέλειος ὅστις ἔχει αὐτὸ τὸ καλὸν προτέρημα ἐκ φύσεως, — διότι φαίνεται ὅτι τὸ σπουδαιότερον καὶ ὠραιότερον πράγμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ λάβῃ ἢ νὰ τὸ μάθῃ κανεὶς ἀπὸ ἄλλον, ἀλλὰ ὅπως κατεσκευάσθη ἐκ φύσεως, θὰ μείνῃ πάντοτε τοιοῦτον, καὶ ἢ κυριολεκτικῶς καλὴ ἐκ φύσεως κατασκευὴ, αὐτὰ ὅλα εἶναι τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀληθινὸν καλὸν φυσικόν. — Ἄν αὐτά, λέγω, εἶναι ἀληθῆ, τότε διὰ ποῖον λόγον ἢ ἀρετὴ εἶναι περισσότερον ἐκούσια παρὰ ἢ κακία; Διότι ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς δύο, δηλαδὴ καὶ εἰς τὸν ἀγαθὸν καὶ εἰς τὸν κακόν, τὸ ἀποτέλεσμα ὑπάρχει ἐκ φύσεως ἢ εἶναι ὁποῖονδήποτε τοῦ φαίνεται, τὰ δὲ ἄλλα ὅλα τὰ σχετίζουσι συμφώνως μὲ αὐτὸ καὶ τὰ ἐκτελοῦσι ὁπωσδήποτε. Εἴτε λοιπὸν κατὰ τὴν μίαν ἐκδοχὴν τὸ ἀποτέλεσμα δὲν φαίνεται εἰς ἕκαστον ἐκ φύσεως τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον, ἀλλὰ εἶναι καὶ κάτι ἕξω ἀπ' αὐτόν, εἴτε κατὰ τὴν ἄλλην ἐκδοχὴν τὸ μὲν ἀποτέλεσμα εἶναι φυσικόν, καὶ μόνον ἐπειδὴ ἐκτελεῖ τὰ ἄλλα ἐκούσιως ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος, διὰ τοῦτο εἶναι ἐκούσια ἢ ἀρετὴ, τότε ἐξ ἴσου καὶ ἢ κακία θὰ εἶναι ἐκούσια. Διότι ἐξ ἴσου ὑπάρχει ἢ εὐθύνη καὶ εἰς τὰς πράξεις τοῦ κακοῦ, ἂν ὄχι εἰς τὸ ἀποτέλεσμα. Λοιπὸν, ἐάν, καθὼς λέγουσι ὅλοι, εἶναι ἐκούσιαι αἱ ἀρεταὶ — διότι καὶ τῶν διαθέσεων μας εἴμεθα κάπως οἱ ἴδιοι ὑπεύθυνοι, καὶ διότι ἔχομεν κάποιαν ιδιότητα νὰ καθιστῶμεν τὸ ἀποτέλεσμα τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον —, τότε καὶ αἱ κακίαι θὰ

εἶναι ἐκούσιαι. Διότι συμβαίνουν ὁμοίως. Δὲν εἶναι ὅμως ὁμοίως ἐκούσιαι αἱ πράξεις καὶ αἱ διαθέσεις. Διότι τῶν μὲν πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἴμεθα ἡμεῖς κύριοι, διότι γνωρίζομεν τὰς λεπτομερείας, ἐνῶ τῶν διαθέσεων εἴμεθα κύριοι μόνον εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς δὲ κατόπιν προσθέτους δὲν τὰς γνωρίζομεν, καθὼς συμβαίνει εἰς τὰς ἀσθενείας. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν μας νὰ τοὺς μεταχειρισθῶμεν οὕτω πως καὶ ὄχι ἄλλως, διὰ τοῦτο εἶναι ἐκούσιαι καὶ αἱ διαθέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἡ ἀνδρεία.

Διάκρισις τῆς ἀνδρείας ἀπὸ τὴν ἀφοβίαν καὶ παρρησιασικότητα. — Εἴπαμεν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ διὰ τὸ γένος των ἐν γένει, ὅτι δηλαδὴ εἶναι μεσότητες καὶ ὅτι εἶναι συνήθεια, καὶ ὅτι ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα παράγονται τὰ ἐκτελοῦν αἱ ἴδιοι, καὶ ὅτι εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας καὶ ἐκούσιαι καὶ καθὼς τὸ διατάσσει ὁ ὀρθὸς λόγος.

Τώρα λοιπὸν ἂς ἀρχίσωμεν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ ἐκάστης χωριστὰ τί εἶναι καὶ εἰς ποῖα περιστρέφεται καὶ πῶς καὶ συγχρόνως θὰ γίνῃ γνωστὸν καὶ πόσαι εἶναι. Καὶ πρῶτον μὲν ἂς ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς ἀνδρείας. Ὅτι λοιπὸν αὕτη εἶναι κάποια μεσότης καὶ ὡς πρὸς τὸν φόβον καὶ ὡς πρὸς τὸ θάρρος, τοῦτο ἐξηγήθη προηγουμένως. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι φοβοῦμεθα τὰ φοβερά, αὐτὰ δὲ εἶναι μὲ μίαν γενικὴν ἔκφρασιν κακά. Διὰ τοῦτο μερικοὶ ὀρίζουσι τὸν φόβον ὡς προσδοκίαν κακοῦ. Καὶ φοβοῦμεθα βεβαίως ὅλα τὰ κακά λόγου χάριν τὴν δυσφημίαν, τὴν πτωχείαν, τὴν ἀσθένειαν, τὴν στέρησιν φίλων, τὸν θάνατον, καὶ ὅμως ὁ ἀνδρεῖος δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι τοιοῦτος ὡς πρὸς ὅλα. Διότι μερικά, καὶ ἀνάγκη εἶναι καὶ ὀρθὸν νὰ τὰ φοβοῦμεθα, τὸ δὲ νὰ μὴν τὰ φοβοῦμεθα εἶναι ἀξιοκατάκριτον.

λόγου χάριν τὴν δυσφημίαν. Διότι ὅστις τὴν φοβείται εἶναι καθὼς πρέπει καὶ ἐντροπαλός, ὅστις ὅμως δὲν τὴν φοβείται εἶναι ἀδιάντροπος. Ὅνομάζεται ὅμως ἀνδρεῖος ἀπὸ μερικοὺς κατὰ μεταφορὰν, διότι ἔχει κάτι τι ὅμοιον μὲ τὸν ἀνδρεῖον. Δηλαδὴ καὶ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι ἓνα εἶδος ἀφόβου. Τὴν πτωχείαν ὅμως ἴσως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν φοβοῦμεθα, οὔτε τὴν ἀσθένειαν, οὔτε ἐν γένει ὅσα δὲν προέρχονται ἀπὸ κακίαν οὔτε ἐξ αἰτίας μας. Ἄλλὰ καὶ ὅστις εἶναι ἀφοβος ὡς πρὸς αὐτὰ δὲν εἶναι ἀνδρεῖος, τὸν λέγομεν ὅμως τοιοῦτον, ἐπειδὴ ὁμοιάζει. Διότι μερικοί, ἐνῶ εἶναι δειλοὶ εἰς στιγμὰς πολεμικῶν κινδύνων, εἶναι γενναῖοι οὐδὲν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπώλειαν χρημάτων ἔχουν γενναϊότητα. Οὔτε βεδαίως εἶναι κανεὶς δειλός, ἐὰν φοβῆται μήπως προσδληθῶν τὰ παιδιὰ του καὶ ἡ γυναίκα του, ἢ μήπως τὰ φθονήσουν ἢ πάθουν κανὲν παρόμοιον. Οὔτε εἶναι ἀνδρεῖος, ἂν ἔχη θάρρος, τὴν στιγμήν ποῦ πρόκειται νὰ μαστιγῶθῃ.

Τότε λοιπὸν ὡς πρὸς ποῖα ἀπὸ τὰ ἐπίφοβα διακρίνεται ὁ ἀνδρεῖος; Ἡ μήπως ὡς πρὸς τὰ σπουδαιότερα; Διότι κανεὶς ἄλλος δὲν ὑποφέρει τὰ δεινὰ περισσότερον ἀπὸ αὐτόν. Βεδαίως δὲ τὸ φοβερώτερον ἀπὸ ὅλα εἶναι ὁ θάνατος, διότι αὐτὸς εἶναι τὸ τέλος ὅλων, καὶ ἄλλο πλέον φαίνεται ὅτι διὰ τὸν ἀποθαμμένον δὲν ὑπάρχει ἀγαθὸν οὔτε κακόν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὅχι εἰς ὅποιονδήποτε θάνατον ἀναδεικνύεται ὁ ἀνδρεῖος· καθὼς λόγου χάριν μέσα εἰς τρικυμίαν ἢ εἰς ἀσθένειαν. Τότε λοιπὸν εἰς ποίας περιστάσεις; Ἡ μήπως εἰς τὰς ἐνδοξότερας; Τοιοῦτος δὲ εἶναι βεδαίως ὁ θάνατος ἐν καιρῷ πολέμου. Διότι γίνεται μέσα εἰς τὸν μεγαλύτερον καὶ τὸν ἐνδοξότερον κίνδυνον. Συμφωνοῦν δὲ μὲ αὐτὰ καὶ αἱ τιμαὶ αἱ δίδόμεναι εἰς τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα καὶ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς μοναρχίας. Κυριολεκτικῶς λοιπὸν ἡμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἀνδρεῖος, ὅστις εἶναι ἀφοβος ὡς πρὸς τὸν ἐνδοξὸν θάνατον, καὶ εἰς ἄλλα, ὅσα εἶναι μὲν ἐλαφρότερα, ἡμποροῦν ὅμως νὰ ἐπιφέρουν θάνατον. Τοιαῦτα δὲ εἶναι πρὸ πάντων τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν πόλεμον. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὰς ἀσθειάς εἶναι ἀφοβος ὅστις εἶναι ἀνδρεῖος, ὅχι ὅμως καθ' ὅμοιον τρό-

πον μὲ τοὺς θαλασσινοὺς. Διότι οἱ μὲν ἀνδρεῖοι εἶναι ἀφοβοί, ἂν καὶ δὲν ἔχουν ἐλπίδα διὰ τὴν διάσωσίν των καὶ ἀποτροπιάζονται τὸν τοιοῦτον θάνατον, ἐνῶ οἱ θαλασσινοὶ ἔχουν ἐλπίδας, διότι εἶναι συνηθισμένοι. Συγχρόνως δὲ ἀνδρεῖοὺν ὅσοι ἔχουν σωματικὴν δύναμιν, ἢ θεωροῦν καλὸν τὸν θάνατον. Ἄλλὰ εἰς τοιοῦτους κινδύνους δὲν ὑπάρχει οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο ἀπὸ αὐτά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὁ ἀνδρεῖος συγκρινόμενος πρὸς τοὺς δύο ἄκρους, δηλαδὴ τὸν δειλὸν καὶ τὸν θρασύν.—Τὸ δὲ φοβερὸν δὲν εἶναι ἐξ ἴσου φοβερὸν εἰς ὅλους, ὑπάρχει ὅμως καὶ φοβερὸν τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνώτερον τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αὐτὸ μὲν εἶναι φοβερὸν εἰς πάντα νοήμονα ἄνθρωπον, τὰ δὲ ἀνάλογα πρὸς τοὺς συνήθεις ἀνθρώπους ποικίλλουν κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν βαθμόν. Ὅμοίως δὲ ποικίλλουν καὶ τὰ ἐμπνέοντα θάρρος. Ὁ δὲ ἀνδρεῖος συγκρινόμενος μὲ τοὺς συνήθεις ἀνθρώπους εἶναι ἀτρόμητος. Καὶ βεδαίως θὰ τύχῃ κάποτε νὰ φοβῆθῃ καὶ θὰ ὑπομείνῃ τοιαῦτα πάθη χάριν τοῦ καλοῦ, πάντοτε ὅμως μὲ ἀξιοπρέπειαν καὶ μὲ λογικὴν. Διότι τὸ καλὸν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀρετῆς. Εἶναι δυνατόν δὲ νὰ φοβοῦμεθα τὰ ἐπίφοβα καὶ περισσότερον καὶ ὀλιγώτερον, ἀκόμη δὲ καὶ νὰ φοβοῦμεθα τὰ μὴ ἐπίφοβα ὡς ἐπίφοβα. Προέρχονται δὲ τὰ σφάλματά μας, ἄλλα μὲν διότι φοβοῦμεθα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει, ἄλλα δὲ διότι φοβοῦμεθα ὅχι ὅπως πρέπει, ἄλλα δὲ ὅχι ὅταν πρέπη ἢ κάτι τι παρόμοιον. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐνθαρρυντικά. Καὶ λοιπὸν ὅστις μὲν ὑπομένει καὶ φοβείται ὅσα πρέπει καὶ διότι πρέπει καὶ καθὼς πρέπει καὶ ὅταν πρέπη, καθὼς καὶ ὅστις ἔχει θάρρος ἀναλόγως, εἶναι ἀνδρεῖος,—διότι ὁ ἀνδρεῖος πάσχει καὶ ἐνεργεῖ ὅσον ἀξίζει καὶ ὅσον εἶναι λογικόν. Σκοπὸς δὲ πάσης ἐνεργείας εἶναι ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀποκτηθεῖσαν συνηθειαν. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀνδρεία εἰς τὸν ἀνδρεῖον εἶναι

καλόν. Ἐπομένως καλὸς εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τῆς, διότι ἐκάστη ἰδιότης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν σκοπὸν τῆς. Ὡστε, καθὼς εἴπαμεν, χάριν τοῦ καλοῦ ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ πράττει συμφώνως μὲ τὴν ἀνδρείαν—ἀπὸ δὲ τοὺς ὑπερβολικοὺς ὕστες μὲν εἶναι ὑπερβολικὸς κατὰ τὴν ἀφοβίαν δὲν ἔχει ὄνομα—εἴπαμεν δὲ ὅτι πολλὰ πράγματα δὲν ἔχουν ὄνομα—ἴσως ἕμως ἡμπορεῖ κάπως νὰ θεωρηθῆ ὡς μανιακὸς ἢ ἀνάληγτος, ἐὰν δὲν φοβῆται τίποτε, οὔτε σεισμὸν οὔτε κύματα, καθὼς λέγουν διὰ τοὺς Κελτούς. Ὅστις δὲ εἶναι ὑπερβολικὸς κατὰ τὸ θάρρος εἰς πράγματα ἐπίφοβα λέγεται θρασύς—φαίνεται δὲ ὅτι ὁ θρασὺς εἶναι καὶ καυχηματίας καὶ ὅτι προσποιεῖται τὸν ἀνδρεῖον. Δι' αὐτὸ ὅτι εἶναι ἐκεῖνος εἰς ἐπίφοβα ζητήματα, τὸ ἴδιον θέλει νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτός. Καὶ λοιπὸν εἰς ὅσα ἡμπορεῖ τὸν μιμεῖται. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι θρασυδειλοὶ. Δηλαδὴ εἰς τὰ φαινομενικὰ κάμνουν τὸν παλικαρᾶν, ἀλλὰ εἰς τὰ ἐπίφοβα πράγματα δὲν ἀντέχουν.—Ὅστις δὲ εἶναι ὑπερβολικὸς εἰς τὸν φόβον λέγεται δειλός. Διότι καὶ ὅσα δὲν πρέπει φοβεῖται, καὶ ὅπως δὲν πρέπει, καὶ ὅλα τὰ παρόμοια τὰ ἔχει ἐπάνω του. Εἶναι δὲ ἐλαττωματικὸς καὶ εἰς τὸ θάρρος. Περισσότερον ἕμως φαίνεται ὑπερβολικὸς, ὅταν λυπῆται. Ἐπομένως εἶναι κάπως ἀπελπιστικὸς ὁ δειλός, διότι ὅλα τὰ φοβεῖται. Ἐνῶ ὁ ἀνδρεῖος κάμνει τὸ ἀντίθετον. Διότι τὸ θάρρος προδίδει ἀνθρωπὸν εὐελπιν. Ἐπομένως εἰς τὰ ἴδια περιστρέφεται ἢ ἰδιότης καὶ τοῦ δειλοῦ καὶ τοῦ θρασέος καὶ ἀνδρείου, ἕκαστος ἕμως ἔχει διάφορον διάθεσιν πρὸς αὐτά. Διότι οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶναι ὑπερβολικοὶ ἢ ἐλλειπείς, αὐτὸς ἕμως εἶναι μέσος καὶ καθὼς πρέπει. Καὶ οἱ μὲν θρασεῖς εἶναι προκλητικοὶ καὶ ἔχουν προθυμίαν μόνον προηγουμένως ἀπὸ τὸν κίνδυνον, μέσα ἕμως εἰς τὸν κίνδυνον παίρνουν δρόμον, ἐνῶ οἱ ἀνδρεῖοι μέσα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἶναι ὀρηγτικοί, προηγουμένως ἕμως εἶνε ἡσυχιοί. Καθὼς εἴπαμεν λοιπὸν, ἢ ἀνδρεία εἶναι κάποια μεσότης ὡς πρὸς τὰ ἐνθαρρυντικὰ καὶ τὰ ἐπίφοβα, κατὰ τὰς περιστάσεις ποῦ εἴπαμεν, καὶ τὰ προτιμᾶ καὶ τὰ ὑπομένει διότι εἶναι καλὸν τοῦτο, ἢ διότι εἶναι ποταπὸν τὸ νὰ μὴ ὑπομένῃ.

Τὸ νὰ προτιμῆσθ ἕμως τὸν θάνατον, διὰ νὰ ἀπαλλαγθῆ ἀπὸ τὴν πτωχείαν ἢ ἀπὸ ἔρωτα ἢ ἀπὸ κάτι λυπηρὸν, δὲν εἶναι ἰδιότης τοῦ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ δειλοῦ. Διότι εἶναι μαλθακότης ἢ ἀποφυγὴ τῶν κοπιωδῶν πραγμάτων, καὶ δὲν τὸ ὑποφέρει ὡς καλόν, ἀλλὰ διότι ἀπαλλάττεται ἀπὸ τὸ κακόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἡ ἀνδρεία ὡς πολιτικὴ.—Λοιπὸν ἢ ἀνδρεία εἶναι τοιοῦτου εἶδους περίπου, λέγονται ἕμως καὶ ἄλλα εἶδη ἀνδρείας κατὰ πέντε τρόπους. Καὶ πρῶτον ἢ πολιτικὴ. Διότι αὐτὴ ὁμοιάζει περισσότερο. Δηλαδὴ φαίνονται ὡς νὰ ὑπομένουν τοὺς κινδύνους οἱ πολῖται ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιβαλλομένων ἀπὸ τοὺς νόμους τιμωριῶν καὶ τῶν ἐξευτελισμῶν καὶ τῶν τιμῶν. Διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι οἱ πολῖται γίνονται ἀνδρεῖότατοι εἰς ὅσα πολιτεύματα οἱ δειλοὶ ἀτιμάζονται καὶ οἱ ἀνδρεῖοι ἐκτιμῶνται. Τοιούτους δὲ τοὺς παρουσιάζει καὶ ὁ Ὅμηρος, καθὼς λόγου χάριν τὸν Διομήδην καὶ τὸν Ἔκτορα :

Ὁ Πολυδάμας πρῶτον μὲν σκουπίδι θὰ μὲ κάνην.

Καὶ ὁ Διομήδης (1) :

Διότι κάποτε θὰ εἶπῃ ὁ Ἔκτωρ εἰς τοὺς Τρώας.

Ἐκεῖνον τὸν Τυδεΐδην ἐγὼ (2)...

Ἐξομοιώθη δὲ αὐτὴ μὲ τὴν προηγουμένην περισσότερο ἀπὸ ὅλας, διότι προέρχεται ἀπὸ ἀρετὴν, δηλαδὴ τὴν ἐντροπήν, καὶ ἀπὸ ἐπιθυμίαν καλοῦ, δηλαδὴ τὴν τιμὴν, καὶ δι' ἀποφυγὴν ἐξευτελισμοῦ ὁ ὅποιος εἶναι ἀτιμωτικός. Δικαιούμεθα δὲ ἴσως νὰ κατα-

1) Ἰλ. X, 100.

2) Ἰλ. θ, 148.

τάξωμεν εἰς τὸ ἴδιον καὶ ὅσους ἀναγκάζουν οἱ ἄρχοντες νὰ γίνουν τοιοῦτοι, αὐτοὶ ὅμως εἶναι κατώτεροι, καθ' ὅσον ὄχι ἀπὸ ἐντροπὴν ἀλλὰ ἀπὸ φόβον ἐκτελοῦν αὐτό, καὶ ὄχι διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸ αἰσχος ἀλλὰ τὴν ἐνόχλησιν. Διότι τοὺς ἐξαναγκάζουν οἱ κυρίαρχοι, καθὼς δ' Ἐκτωρ :

Νὰ μὴν ἰδῶ κανέναν νὰ φεύγῃ ἀπὸ τὴν μάχην,
Οἱ σκύλλοι θὰ τὸν φάγουνε, κανεὶς δὲν τὸν γλυτόνει (1).

Καὶ ὅσοι δίδουν τὸ πρόσταγμα, καὶ ὅταν ὀπισθοχωροῦν τοὺς κτυποῦν, τὸ ἴδιον κάμνουν. Καὶ ὅσοι τοὺς παρατάττουν ἐμπρὸς εἰς τάφρους καὶ παρόμοια. Διότι ὅλοι αὐτοὶ βιάζονται, πρέπει ὅμως νὰ εἶναι κανεὶς ἀνδρεῖος ὄχι καταναγκαστικῶς, ἀλλὰ διότι εἶναι καλόν.

Ἡ ἀνδρεία ὡς ἐμπειρία.—Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡ ἐμπειρία εἰς τὰ καθ' ἕκαστα εἶναι κάπως ἀνδρεία. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ Σωκράτης ἐνόμισε ὅτι ἡ ἀνδρεία εἶναι ἐπιστήμη. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι εἰς ἄλλα ζητήματα ἄλλοι, εἰς τὰ πολεμικὰ ὅμως οἱ στρατιῶται. Διότι φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ ἀπροσδόκητα εἰς τὸν πόλεμον, τὰ ὅποια αὐτοὶ πρὸ πάντων τὰ συμπεραίνουν. Καὶ λοιπὸν φαίνονται ἀνδρεῖοι, διότι οἱ ἄλλοι δὲν τὰ γνωρίζουν ποῖα εἶναι. Ἐπειτα ἡμποροῦν περισσότερον κακὸν νὰ κάμουν παρὰ νὰ πάθουν ἕνεκα τῆς ἐμπειρίας, διότι εἶναι ἱκανοὶ νὰ μεταχειρίζονται τὰ ὅπλα των καὶ ἔχουν τοιαῦτα ὅπλα, ὅποια εἶναι τὰ καλλίτερα διὰ νὰ κάμνουν κακὸν χωρὶς νὰ πάθουν. Ἐπομένως αὐτοὶ πολεμοῦν ὡς ὀπλισμένοι πρὸς ἀόπλους καὶ ὡς γυμνασμένοι πρὸς ἀγυμνάστους. Καὶ βεβαίως εἰς τοιαύτας μάχας δὲν εἶναι μαχιμώτεροι οἱ ἀνδρειώτεροι, ἀλλὰ οἱ ἔχοντες περισσοτέραν δύναμιν καὶ τὰ καλλίτερα σώματα. Ἄλλῳ γίνονται δειλοὶ στρατιῶται, ὅταν αὐξάνῃ ὁ κίνδυνος καὶ εἶναι κατώτεροι καὶ εἰς ἀριθμὸν καὶ εἰς προμηθείας. Διότι αὐτοὶ πρῶτοι φεύγουν, ἐνῶ οἱ πολῖται μένουσιν εἰς τὴν θέσιν των καὶ

1) Ἰλ. Β, 371, 0,348.

ἀποθνήσκουν, καθὼς συνέδη εἰς τὸν Ἑρμαῖον (1). Διότι αὐτοὶ μὲν θεωροῦν αἰσχος τὴν φυγὴν καὶ προτιμοῦν τὸν θάνατον ἀπὸ αὐτὴν τὴν διάσωσιν, οἱ ἄλλοι ὅμως εἰς τὰς ἀρχὰς μὲν ριψοκινδουνοῦν, διότι νομίζουσιν ὅτι εἶναι ἀνώτεροι, ὅταν ὅμως τὸ ἀντιληφθῶν, φεύγουν, διότι φοβοῦνται περισσότερον τὸν θάνατον παρὰ τὸ αἰσχος. Ὁ ἀνδρεῖος ὅμως δὲν εἶναι τοιοῦτος.

Ἡ ἀνδρεία ὡς ἔξαψις.—Καὶ τὴν ἔξαψιν πολλοὶ τὴν θεωροῦν ὡς ἀνδρείαν. Διότι φαίνονται ἀνδρεῖοι καὶ ὅσοι ἐπιτίθενται ἀπὸ ἔξαψιν, καθὼς τὰ ἄγρια ζῷα εἰς ὅσους τὰ ἐπλήγωσαν, καθόσον καὶ οἱ ἀνδρεῖοι φαίνονται ὡς θυμωμένοι. Διότι ἡ ἔξαψις εἶναι ἐπιρρεπεστάτη εἰς τοὺς κινδύνους. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ὅμηρος λέγει «δύναμιν ἐνεφύσησε εἰς τὸν ἀναβροασμὸν του (2)» καὶ «μάναν καὶ «ἀναβροασμὸν διήγειρε (3)» καὶ «δυνατὴ μανία ἕως τὰ θουθούνια (4)» καὶ «ἔβραζε τὸ αἷμα (5)». Διότι ὅλα αὐτὰ φαίνεται ὅτι σημαίνουν τὴν διέγερσιν τῆς ἐξάψεως καὶ τῆς ὀρμῆς. Καὶ λοιπὸν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι ἐνεργοῦν διὰ τὸ καλόν, ἡ δὲ ἔξαψις συμπτᾶται μέσα εἰς αὐτούς. Τὰ ἄγρια ζῷα ὅμως ἀπὸ στενοχωρίαν, δηλαδὴ διότι ἐπληγώθησαν ἢ διότι φοβοῦνται, ἄλλως ὅμως ἂν εὐρίσκονταν μέσα εἰς πυκνὸν δάσος ἢ εἰς λίμνην δὲν πλησιάζουσιν. Ἐπομένως δὲν εἶναι ἀνδρεία, διότι ὀρμοῦν εἰς τὸν κίνδυνον, ἐπειδὴ παρορμῶνται ἀπὸ πόνους καὶ ἔξαψιν, καὶ ἐπειδὴ δὲν προβλέπουν κανένα φόβον, διότι τοιοῦτοι ἀνδρεῖοι εἶναι καὶ οἱ ὄνοι, ὅταν πεινοῦν. Δηλαδὴ αὐτοί, ἐνῶ δέρνονται, δὲν ἀφήνουν τὴν πρασινάδα. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ μοιχοὶ ἀπὸ λαγνεῖαν κάμνουν πολλὰ παράτολμα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνδρεία τὰ ζῷα, τὰ ὅποια παρορμῶνται εἰς κινδύνους ἀπὸ πόνον ἢ ἀπὸ ἔξαψιν. Εἶναι

1) Κατὰ τὸν ἱερὸν πόλεμον οἱ Κορωναιοὶ πολῖται ἐφρονέθησαν ἀπκνεῖς παρὰ τὸν Ἑρμαῖον, ἐνῶ οἱ Βοιωτοὶ στρατιῶται ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν κατὰ τὸν σχολιαστήν.

2) Ἰλ. Π, 529.

3) Ἰλ. Ε, 470.

4) Ω, 318.

5) Δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν Ὅμηρον.

ὅμως πολὺ φυσικὴ ἢ ἀνδρεία ἢ προερχομένη ἀπὸ ἑξαφιν καὶ φαίνεται ὅτι ὁμοιάζει τὴν ἀνδρείαν, ἐὰν προστεθῆ εἰς αὐτὴν ἢ προαίρεσις καὶ ὁ λόγος. Καὶ οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν εἰς μὲν τὴν ὀργὴν τῶν ὑποφέρουν, ὅταν δὲ ἐκδικηθοῦν, ἀνακουρίζονται. Ὅσοι ὅμως μάχονται δι' αὐτὰ εἶναι ἱκανοὶ μαχηταί, ὄχι ὅμως καὶ ἀνδρεῖοι. Διότι δὲν μάχονται διὰ τὸ καλὸν οὔτε συμφῶνως μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος τῶν, ὁμοιάζουν ὅμως κάπως τοὺς ἀνδρείους.

Ἡ ἀνδρεία ὡς αἰσιοδοξία. — Οὔτε βεβαίως ὅσοι ἔχουν ἐλπίδας εἶναι ἀνδρεῖοι. Διότι ἔχουν θάρρος εἰς τοὺς κινδύνους, ἐπειδὴ ἐνίκησαν πολλάκις καὶ πολλοὺς. Εἶναι ὅμως πολὺ ὅμοιοι, διότι ἔχουν κοινὸν μὲ αὐτοὺς τὸ θάρρος. Ἀλλὰ οἱ μὲν ἀνδρεῖοι εἶναι θαρραλέοι διὰ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἴπαμεν προηγουμένως, αὐτοὶ δὲ διότι νομίζουν ὅτι εἶναι ἀνώτεροι καὶ δὲν θὰ πάθουν τίποτε ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τῶν. Αὐτὸ ὅμως τὸ ἔχουν καὶ οἱ μεθυσμένοι, δηλαδὴ γίνονται αἰσιόδοξοι, ὅταν ὅμως τὰ εὗρουν ἄσχημα, τότε παίρνουν δρόμον. Τοῦ ἀνδρείου ὅμως ιδιότης εἴπαμεν ὅτι εἶναι νὰ ἀναμένη ὅσα φαίνονται καὶ εἶναι καὶ πραγματικῶς φοβερά εἰς κάθε ἄνθρωπον, διότι αὐτὸ εἶναι καλόν, τὸ δὲ νὰ μὴ ἀναμένη εἶναι αἰσχος. Δι' αὐτὸ πάλιν φαίνεται περισσότερο ἀνδρεῖος ὅστις μένει ἄφοβος καὶ ἀτάραχος εἰς τοὺς αἰφνιδίους φόβους παρὰ εἰς τοὺς προφανεῖς, διότι τότε εἶναι μᾶλλον ἀπὸ συνήθειαν. Ἡ τοῦλάχιστον εἶναι ὀλιγώτερον προετοιμασμένος. Διότι ὅσα προβλέπονται εἶναι δυνατὸν κανεῖς νὰ τὰ ἀποφασίσῃ καὶ ἐξ ὑπολογισμοῦ καὶ ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἐνῶ τὰ ἐξαφνικὰ γίνονται ἀπὸ συνήθειαν.

Ἡ ἀγνοία τοῦ κακοῦ ὡς ἀνδρεία. — Ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται ἀκόμη καὶ ὅσοι δὲν ἔχουν εἶδησιν, καὶ αὐτοὶ πλησιάζουν πολὺ τοὺς αἰσιδόξους, εἶναι ὅμως χειρότεροί τῶν, διότι αὐτοὶ δὲν ἔχουν καμμίαν ἀξίωσιν, ἐνῶ ἐκείνοι ἔχουν. Διὰ τοῦτο μένουν ὀλίγην ὥραν. Ἐὰν ὅμως εἶναι ἀπατημένοι καὶ ἐννοήσουν ὅτι δὲν εἶναι καθὼς νομίζουν, ἢ ἀπλῶς ὑποπτευθοῦν, παίρνουν δρόμον, καθὼς τὸ ἔπα-

θαν οἱ Ἀργεῖοι (1), ὅταν συνήντησαν τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ἐπῆραν διὰ Σικυωνίους. Αὐτὰ λοιπὸν διὰ τοὺς ἀνδρείους, καὶ διὰ τοὺς νομιζομένους ἀνδρείους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἡ ἀνδρεία σχετιζομένη μὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην. — Ἡ ἀνδρεία ὅμως, ἂν καὶ περιστρέφεται εἰς τὰ διάφορα εἶδη τοῦ θάρρους καὶ τοῦ φόβου, δὲν εἶναι ἴση καὶ εἰς τὰ δύο εἶδη, ἀλλὰ περισσότερο περιστρέφεται εἰς τὰ ἐπίφοβα. Διότι μᾶλλον ὅστις εἶναι εἰς αὐτὰ ἀτάραχος καὶ κρατεῖ τὴν θέσιν του εἶναι ἀνδρεῖος παρὰ ὡς πρὸς τὰ ἀπαιτοῦντα θάρρος. Καὶ βεβαίως, καθὼς εἴπαμεν, ὀνομάζονται ἀνδρεῖοι, διότι ὑπομένουν τὰ ἐνοχλητικά. Διὰ τοῦτο ἢ ἀνδρεία ὑφίσταται ἐνοχλήσεις καὶ δικαίως ἐπαινεῖται. Διότι εἶναι δυσκολώτερον νὰ ὑποφέρῃ κανεῖς τὰς ἐνοχλήσεις παρὰ νὰ ἀπέχη ἀπὸ τὰ ἡδονικά. Ὅπως ὅποτε ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τὸ συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀνδρείαν ἴσως πρέπει νὰ νομισθῆ ἡδονικόν, καὶ μόνον τὰ περιστοιχίζοντα αὐτὸ τὸ καλύπτουν, καθὼς γίνεται εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας. Διότι εἰς τοὺς πυγμαχούς τὸ ἀποτέλεσμα, χάριν τοῦ ὁποίου ἀγωνίζονται, εἶναι ἡδονικόν, δηλαδὴ ὁ στέφανος καὶ αἱ τιμαί, τὸ νὰ γρονθοκοποῦνται ὅμως εἶναι ἀνυπόφορον, ἀφοῦ ἔχουν σάρκα, καὶ λυπηρόν, καθὼς καὶ ὄλη ἢ κόπωση. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ εἶναι πολλά, ἐνῶ ὁ σκοπὸς εἶναι μικρός, φαίνεται ὡς νὰ μὴ ἔχουν τίποτε τὸ ἡδονικόν. Ἀφοῦ λοιπὸν τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ σχετικὰ τῆς ἀνδρείας, ὁ μὲν θάνατος καὶ αἱ πληγαὶ θὰ εἶναι λυπηρὰ εἰς τὸν ἀνδρεῖον, καὶ δὲν τὰ θέλει, θὰ τὰ ὑπομείνῃ ὅμως, διότι εἶναι καλόν, ἢ διότι εἶναι αἰσχος νὰ μὴν τὰ ὑπομείνῃ. Καὶ μάλιστα ὅσον περισσότερο κατέχει ὄλην τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐτυχίαν, τόσον

1) Ἐενοφ. Ἐλλην. 4, 4, 10.

περισσότερον θὰ λυπηθῆ διὰ τὸν θάνατον. Διότι αὐτὸς πρὸ πάντων ἀξίζει νὰ ζῆ καὶ αὐτὸς κυρίως στερεῖται τὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ ἐν γνώσει του. Καὶ αὐτὸ εἶναι λυπηρὸν. Ἄλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀνδρείος, ἴσως μάλιστα καὶ περισσότερο, διότι προτιμᾷ τὸ ἐν καιρῷ πολέμου καλὸν ἀπὸ ἐκείνα. Λοιπὸν δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλας τὰς ἀρετὰς ἡ ἡδονικὴ ἐνέργεια, ἐκτὸς ἔσον μόνον ἐγγίζει τὸ ἀποτέλεσμα. Στρατιῶται ὅμως ἤμπορεῖ βεβαίως νὰ μὴν εἶναι οἱ τοιοῦτοι, καλλίτεροι, ἀλλὰ ἔσοι εἶναι ὀλιγώτερον μὲν ἀνδρείοι, δὲν ἔχουν ὅμως ἄλλο ἀγαθὸν νὰ χάσουν. Διότι οἱ τοιοῦτοι εἶναι πρόθυμοι διὰ τοὺς κινδύνους, καὶ τὴν ζωὴν των τὴν ἀνταλλάσσουν διὰ μικρὰ κέρδη. Λοιπὸν περὶ τῆς ἀνδρείας αὐτὰ εἶναι ἀρκετά. Τὴν οὐσίαν τῆς ὅμως δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὴν συνοψίσῃ κανεὶς εἰς μίαν γενικὴν ἔννοιαν ἀπὸ ὅσα εἴπαμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Σωφροσύνη.

Χαρακτηρισμὸς τῆς σωφροσύνης ὡς σωματικῆς ἀρετῆς.—

Καὶ τώρα μετὰ τὴν ἀνδρείαν θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ σωφροσύνης. Διότι αὐταὶ αἱ δύο ἀρεταὶ φαίνεται ὅτι περιστρέφονται εἰς τὰ ἄλογα μέρη τῆς ψυχῆς. Καὶ ὅτι μὲν βεβαίως ἡ σωφροσύνη εἶναι μεσότης ὡς πρὸς τὰς ἡδονάς, τὸ εἴπαμεν προηγουμένως, διότι ὀλιγώτερον περιστρέφεται εἰς τὰς λύπας καὶ ὄχι καθ' ὅμοιον τρόπον. Εἰς τὰ ἴδια ὅμως φαίνεται ὅτι περιστρέφεται καὶ ἡ ἀκολασία. Εἰς ποίας λοιπὸν ἀπὸ ὅλας τὰς ἡδονὰς περιστρέφεται ἡ σωφροσύνη πρέπει τώρα νὰ τὸ ὀρίσωμεν.

Καὶ τώρα πρέπει νὰ ἀποχωρίσωμεν τὰς σωματικὰς ἀπὸ τὰς ψυχικὰς, καθὼς τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν φιλομάθειαν. Διότι καὶ ὁ εἰς καὶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἔχοντας αὐτὰς εὐχαριστεῖται μὲ τὸ

ἀντικείμενον τῆς κλίσεώς του, ἐνῶ δὲν αἰσθάνεται τίποτε τὸ σῶμά του ἀλλὰ μᾶλλον ὁ νοῦς του. Ὅσοι δὲ κλίνουν εἰς τὰς τοιαύτας ἡδονὰς δὲν λέγονται οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι. Ὅμοίως δὲ οὔτε ἔσοι ἔχουν κλίσιν εἰς τὰς ἄλλας ἡδονὰς, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι σωματικαί. Διότι βεβαίως τοὺς φιλομύθους καὶ τοὺς διηγηματικούς καὶ ἔσοι κατατρίβουν τὰς ἡμέρας των εἰς τὰ τυχαία τοὺς λέγομεν ἀδολέσχας, ὄχι ὅμως ἀκόλαστους, καθὼς οὐδὲ τοὺς λυπουμένους διὰ χρήματα ἢ διὰ φίλους.

Περιορισμὸς τῆς σωφροσύνης εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς γεύσεως καὶ πρὸ πάντων τῆς ἀφῆς.—Ἐπομένως φαίνεται ὅτι ἡ σωφροσύνη περιστρέφεται εἰς τὰς σωματικὰς, ἀλλὰ ὄχι καὶ εἰς ὅλας πάλιν ἀπὸ αὐτὰς. Διότι, ἔσοι εὐχαριστοῦνται εἰς ζητήματα τῆς δράσεως, λόγου χάριν εἰς χρώματα καὶ σχήματα καὶ εἰκόνας, δὲν λέγονται οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι. Μολονότι ἴσως εἶναι δυνατόν καὶ αὐτοὶ νὰ εὐχαριστοῦνται καὶ μὲ τὸ ὀρθὸν μέτρον, καὶ μὲ τὴν ὑπερβολὴν ἢ τὴν ἔλλειψιν. Ὅμοίως δὲ καὶ εἰς ζητήματα τῆς ἀκροάσεως. Δηλαδή ἔσοι εὐχαριστοῦνται ὑπερβολικὰ εἰς τὰς μελωδίας ἢ εἰς τὰς θεατρικὰς παραστάσεις, αὐτοὺς κανεὶς δὲν τοὺς ὀνομάζει ἀκόλαστους, οὔτε σώφρονες ἔταν εὐχαριστοῦνται ἔσον πρέπει. Οὔτε τοὺς εὐχαριστημένους εἰς ζητήματα τῆς ὀσφρήσεως, ἐκτὸς μόνον κατὰ σύμπτωσιν. Δηλαδή ἔσοι εὐχαριστοῦνται μὲ τὴν ὀσμὴν τῶν μύλων, ἢ τῶν βόδων, ἢ τῶν θυμιαμάτων, δὲν τοὺς ὀνομάζομεν ἀκόλαστους, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκείνους ἔσοι εὐχαριστοῦνται μὲ τὰ μύρα καὶ τὰ προσφάγια. Διότι μὲ αὐτὰ εὐχαριστοῦνται οἱ ἀκόλαστοι, ἐπειδὴ μὲ αὐτὰ τοὺς ἔρχεται κάποια ἀνάμνησις τῶν ἀπολαυστικῶν πραγμάτων. Βλέπει δὲ κανεὶς καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἔταν πεινοῦν, νὰ εὐχαριστοῦνται μὲ τὴν ὀσφρησιν τῶν φαγητῶν, ὅστις ὅμως εὐχαριστεῖται μὲ τοιαῦτα μύρα καὶ προσφάγια εἶναι ἀκόλαστος. Διότι ὁ τοιοῦτος μόνον ἐπιθυμεῖ αὐτά. Δὲν ὑπάρχει δὲ οὔτε εἰς τὰ ἄλλα ζῆα ἡδονὴ ἀπὸ αὐτὸ τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀσφρήσεως ἐκτὸς μόνον κατὰ σύμπτωσιν. Διότι καὶ οἱ κύνες δὲν εὐχαριστοῦνται κυρίως μὲ τὴν ὀσμὴν τῶν λαγῶν, ἀλλὰ μὲ τὴν

γεῦσιν αὐτῶν, ἢ δὲ ὁσμὴ ἀπλῶς διεγείρει τὴν αἴσθησιν. Οὕτε ὁ λέων εὐχαριστεῖται κυρίως μὲ τὴν φωνὴν τοῦ βοός, ἀλλὰ μὲ τὴν γεῦσιν αὐτοῦ, ἀπλῶς δὲ μὲ τὴν φωνὴν τοῦ ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι ἐκεῖ κάπου πλησίον καὶ δι' αὐτὸ φαίνεται ὡς νὰ εὐχαριστεῖται μὲ αὐτήν. Ἐπίσης δὲν εὐχαριστεῖται κυρίως μὲ τὴν ὄρασιν, ὅταν ἰδῆ ἔλαφον ἢ αἰγαγρον, ἀλλὰ διότι θὰ ἔχῃ καλὸν φαγητόν. Ἐπομένως ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία περιστρέφεται εἰς ἐκείνας τὰς ἡδονάς, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι ἐπιδεκτικὰ καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, καὶ δι' αὐτὸ ὅσοι βέβηκον εἰς αὐτὰς φαίνονται κτηνώδεις καὶ ζωῶδεις. Αὐταὶ δὲ εἶναι ἡ ἀφή καὶ ἡ γεῦσις. Μάλιστα φαίνεται ὅτι καὶ τὴν γεῦσιν ἀκόμη ἢ ὀλίγον ἢ διόλου δὲν τὴν μεταχειρίζονται. Διότι ἰδιότης τῆς γεύσεως εἶναι ἡ κρίσις τῶν χυμῶν, καὶ τοῦτο κάμνουν ὅσοι δοκιμάζουν τοὺς οἴνους καὶ ἀλατίζουν τὰ φαγητά. Καὶ ὅμως δὲν εὐχαριστοῦνται τόσον πολὺ μὲ αὐτὰς τὰς δοκιμάς, τοῦλάχιστον οἱ ἀκόλαστοι, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπόλαυσιν, ἢ ὁποία ἐκτελεῖται καθ' ὀλοκληρίαν διὰ τῆς ἀφῆς ἔστω καὶ εἰς τὰ φαγητά καὶ εἰς τὰ ποτά καὶ τὰς λεγομένας ἀφροδισιακὰς ἡδονάς. Καὶ διὰ τοῦτο κάποιος καλοφαγὰς ἠὲ χυχίθη νὰ εἶχε τὸν λάρυγγα μακρότερον ἀπὸ τὸν γέρανον, διότι βεβαίως ἠσθάνετο ἡδονὴν ἀφῆς. Εἶναι λοιπὸν κοινοτάτη ἡ αἴσθησις εἰς τὴν ὁποίαν περιστρέφεται ἡ ἀκολασία καὶ δικαίως θὰ ἐνομιζέτο ἐπονειδιστος ὅστις ἔχει αὐτήν, διότι δὲν διακρίνεται εἰς ὅ,τι εἴμεθα ὡς ἄνθρωποι, ἀλλὰ εἰς ὅ,τι εἴμεθα ὡς ζῶα. Λοιπὸν ἢ εὐχαρίστησις διὰ τοιαῦτα πράγματα καὶ ἡ ὑπερβολικὴ κλίσις εἰς αὐτὰ εἶναι κτηνωδία. Καθ' ὅσον μάλιστα ἀπεχωρίσθησαν αἱ εὐγενέστεραι ἡδοναὶ τῆς ἀφῆς, καθὼς εἶναι αἱ ἡδοναὶ τῶν γυμναστηρίων διὰ τῆς τρίψεως καὶ τῆς θερμάνσεως. Διότι ἡ ἀφή τοῦ ἀκολάστου δὲν περιστρέφεται εἰς ὀλόκληρον τὸ σῶμα, ἀλλὰ μόνον εἰς ὀλίγα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Φυσικαὶ καὶ ἐπίκτητοι ἐπιθυμίαι.—Ἀπὸ δὲ τὰς ἐπιθυμίαις, ἄλλαι μὲν φαίνονται κοιναὶ καὶ φυσικαί, ἄλλαι δὲ ἀτομικαὶ καὶ ἐπίκτητοι. Λόγου χάριν ἢ μὲν ἐπιθυμία τῆς τροφῆς εἶναι φυσικὴ, διότι πᾶς ὅστις στερεῖται, ἐπιθυμεῖ ξηρὰν ἢ ὑγρὰν τροφήν, πολλάκις μάλιστα καὶ τὰς δύο καὶ κρεββάτι, καθὼς λέγει ὁ Ὅμηρος (1), ὅταν εἶναι νέος καὶ ἀκμαῖος. Τὴν δεῖνα ὅμως τροφήν ἢ τὴν δεῖνα, δὲν ἐπιθυμεῖ ἕκαστος, οὔτε τὰ ἴδια πράγματα. Διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶναι ἀτομικὴ. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἔχει καὶ κάτι τὸ φυσικόν. Διότι μερικὰ ἡδονικὰ ποικίλλουν κατ' ἄτομα, μερικὰ ὅμως εἶναι εἰς ὅλους ἡδονικώτερα ἀπὸ ἄλλο τυχαῖον. Ἐπομένως εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιθυμίας ὀλίγοι σφάλλουν καὶ αὐτοὶ ἄλλιν εἰς ἓν, δηλαδὴ εἰς τὴν ὑπερβολὴν—διότι τὸ νὰ τρώγῃ κανεὶς ὅ,τι τύχῃ ἢ νὰ πίνῃ ἕως ὅτου παραγεμισθῆ, εἶναι ὑπερβολὴ τοῦ φυσικοῦ εἰς πλησμονήν, διότι ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία εἶναι ἀπλῆ ἀναπλήρωσις τῆς στερήσεως. Διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι λέγονται γαστρίμαργοι (=φαγομανεῖς), διότι παραγεμίζουν τὴν κοιλίαν των περισσότερο τοῦ δέοντος, καὶ τοιοῦτοι γίνονται οἱ ὅλως διόλου κτηνώδεις.—Ὡς πρὸς ἀτομικὰς ὅμως ἡδονὰς σφάλλουν πολλοὶ καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους. Διότι, ὅσοι ἔχουν ἐπίθετον σύνθετον ἀπὸ τὸ φίλος, ἔχουν τὴν ἰδιότητα ἢ νὰ εὐχαριστοῦνται μὲ ὅσα δὲν πρέπει, ἢ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἢ ὅχι καθὼς πρέπει. Γενικῶς δὲ οἱ ἀκόλαστοι εἶναι εἰς ὅλα ὑπερβολικοί. Διότι καὶ εὐχαριστοῦνται περιπλέον μὲ πράγματα τὰ ὁποία δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, δηλαδὴ εἶναι ἄξια ἀποστροφῆς, καὶ ἂν εἰς

1) Π. Ω, 129.

μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐπιτρέπεται ἢ εὐχαρίστησις, αὐτοὶ εὐχαριστοῦνται περισσότερον ἀπὸ ὅσον πρέπει καὶ ἀπὸ ὅσον εὐχαριστοῦνται οἱ ἄλλοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Χαρακτηρισμὸς τῆς σωφροσύνης. — "Ὅτι λοιπὸν ἡ ὑπερβολὴ εἰς τὰς ἡδονὰς εἶναι ἀκολασία καὶ ἀξιοκατάκριτον πρᾶγμα, ἔγινε φανερόν. Ὡς πρὸς τὰς λύπας ὅμως δὲν συμβαίνει καθὼς εἰς τὴν ἀνδρείαν, δηλαδὴ ὅστις ὑπομένει αὐτὰς νὰ λέγεται σώφρων, οὔτε ἀκόλαστος ὅστις δὲν ὑπομένει, ἀλλὰ ὁ ἀκόλαστος μὲν λέγεται τοιοῦτος, διότι λυπεῖται περισσότερον τοῦ δέοντος, δηλαδὴ δὲν ἀπολαμβάνει τὰ ἡδονικά (ἀκόμη δὲ καὶ αὐτὴν τὴν λύπην τὴν προξενεῖ εἰς αὐτὸν ἢ ἡδονή). ὁ δὲ σώφρων, διότι δὲν λυπεῖται ἀπὸ τὴν στέρησιν τοῦ ἡδανικοῦ. Λοιπὸν ὁ μὲν ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ ἅλα τὰ ἡδονικά ἢ τὰ κυριώτερα, καὶ σύρεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν, ὥστε νὰ προτιμήσῃ αὐτὰ ἀπέναντι τῶν ἄλλων, καὶ διὰ τοῦτο λυπεῖται, ὅταν ἀποτυγχάνῃ καὶ τὰ ἐπιθυμεῖ—διότι ἡ ἐπιθυμία συνοδεύεται μὲ τὴν λύπην, φαίνεται δὲ βεβαίως ὀξύμωρον τὸ νὰ λυπῆται διὰ τὴν ἡδονήν.—"Ἄνθρωποι ὅμως παραλείποντες τὰς ἡδονὰς καὶ εὐχαριστούμενοι ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ,τι χρειάζεται δὲν εὐρίσκονται πολὺ συχνά. Διότι δὲν εἶναι ἀνθρωπινὴ αὐτὴ ἡ ἀναισθησία. Διότι ἀκόμη καὶ τὰ ἄλλα ζῆα κάμνουν διάκρισιν μεταξὺ φαγητῶν, καὶ μὲ ἄλλα μὲν εὐχαριστοῦνται, μὲ ἄλλα ὅμως ὄχι. Ἐὰν δὲ συμβῇ εἰς κανένα νὰ μὴ εὐρίσκη τίποτε εὐχάριστον, οὔτε διαφορὰν ἐνὸς πράγματος ἀπὸ ἄλλο, αὐτὸς πολὺ ἀπέχει νὰ εἶναι ἀνθρώπος. Δὲν ἔλαθε δὲ ὄνομα ὁ τοιοῦτος, διότι δὲν συμβαίνει διόλου νὰ ὑπάρχῃ. Ὁ σώφρων ὅμως εἶναι μέσος ὡς πρὸς αὐτά. Διότι δὲν εὐχαριστεῖται μὲ ὅσα εὐχαριστεῖται καθ' ὑπερβολὴν ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον στενοχωρεῖται, καὶ ἐν γένει μὲ ὅσα δὲν πρέπει, ἢ δὲν πρέπει καθ' ὑπερβολὴν νὰ εὐχαριστῆται μὲ κανὲν ἀπὸ

αὐτὰ οὔτε ἐὰν λείπουν στενοχωρεῖται οὔτε τὰ ἐπιθυμεῖ παρά μετρίως, οὔτε περισσότερον τοῦ δέοντος, οὔτε ὅταν δὲν πρέπει, οὔτε ἐν γένει ἄλλως πως. "Ὅσα ὅμως συντελοῦν εἰς τὴν ὑγίαν ἢ εἰς τὴν εὐεξίαν καὶ εἶναι ἡδονικά, αὐτὰ θὰ τὰ ἐπιθυμήσῃ μὲ μέτρον καὶ ὅπως πρέπει, καὶ τὰ ἄλλα ἡδονικά ὅσα δὲν εἶναι ἐμπόδια εἰς αὐτά, ἢ δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ καλόν, ἢ δὲν ὑπερβαίνουν τὰ οικονομικά του. Διότι ὅστις εἶται τοιοῦτος ἐκτιμᾷ τὰς ἡδονὰς περισσότερον ἀπὸ ὅσον ἀξίζουσιν, ἐνῶ ὁ σώφρων δὲν εἶναι τοιοῦτος, ἀλλὰ καθὼς ὑπαγορεύει ὁ ὀρθὸς λόγος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Μᾶλλον ἐκουσία εἶναι ἢ ἀκολασία παρὰ ἢ δειλία.—Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἀκολασία εἶναι περισσότερον ἐκουσία παρὰ ἢ δειλία. Διότι ἐκείνη μὲν ὑπάρχει ἕνεκα τῆς ἡδονῆς, αὐτὰ δὲ ἕνεκα τῆς λύπης, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μία εἶναι προτιμητέον πρᾶγμα, ἢ δὲ ἄλλη ἄξιον ἀποφυγῆς. Καὶ ἡ μὲν λύπη ἐκτροχιάζει καὶ φθείρει τὴν φύσιν ἐκείνου ὅστις ἔχει αὐτήν, ἐνῶ ἡ ἡδονὴ δὲν κάμνει κανὲν τοιοῦτον. Ἐπομένως εἶναι περισσότερον ἐκουσία, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἐπονειδιστοτέρα. Διότι εἶναι καὶ εὐκολώτερον νὰ συνηθίσῃ κανεὶς εἰς αὐτά. Καὶ βεβαίως πολλὰ ὑπάρχουν εἰς τὸν βίον τοιαῦτα καὶ ἡ συνηθίσις αὐτῶν δὲν εἶναι ἐπικίνδυνος, ἐνῶ εἰς τὰ ἐπίφοβα συμβαίνει τὸ ἀντίστροφον. Φαίνεται δὲ ὅτι δὲν εἶναι ἐξ ἴσου ἐκουσία ἢ δειλία εἰς τὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις. Διότι αὐτὴ μὲν δὲν ἔχει λύπην, αὐταὶ ὅμως ἀπὸ τὴν λύπην μᾶς ἐκτροχιάζουν, ὥστε καὶ τὰ ὅπλα νὰ ρίπτωμεν καὶ ἄλλα αἴσχη νὰ κάμνωμεν. Διὰ τοῦτο φαίνονται ὅτι εἶναι ἀκούσιαι. Εἰς τὸ ἀκόλαστον ὅμως ἀντιστρόφως, αἱ μὲν ἰδιαιτέρας περιπτώσεις φαίνονται ἐκούσιαι—διότι ἐπιθυμεῖ καὶ ὀρέγεται—τὸ σύνολον ὅμως ὄχι τόσον πολὺ. Διότι κανεὶς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι ἀκόλαστος.

Ἐφαρμογή ἀκολασίας εἰς τὰς παιδικὰς παρεκτροπὰς.—
 Τὸ δὲ ὄνομα τῆς ἀκολασίας τὸ ἐφαρμόζομεν καὶ εἰς τὰς παιδικὰς παρεκτροπὰς, διότι ἔχουν κάποια ὁμοιότητα. Ποῖον ὅμως ἀπὸ τὰ δύο ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐδῶ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει διόλου. Εἶναι ὅμως φανερόν ὅτι τὴν ἔλαβε τὸ μεταγενέστερον ἀπὸ τὸ ἀρχαιότερον. Καὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἐσφαλμένως ἐπεξετάθη. Διότι: πρέπει νὰ τιμωρῆται ἐγκαίρως ὅστις ἐπιθυμεῖ αἰσχρὰ πράγματα καὶ τοῦ ὁποίου ἢ συνήθεια μεγαλάνει τὴν διάθεσιν. Τοιοῦτον δὲ εἶναι πρὸ πάντων ἡ ἐπιθυμία καὶ τὸ παιδί. Διότι τὰ παιδάκια ζοῦν μὲ τὰς ἐπιθυμίας, καὶ πλεονάζει εἰς αὐτὰ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἡδονικοῦ. Ἐὰν λοιπὸν δὲν σταθῆ εὐπειθὲς καὶ πειθαρχικὸν εἰς τὸν ἀνώτερόν του, θὰ προχωρήσῃ πολὺ. Διότι ἡ ὄρεξις τοῦ ἡδονικοῦ εἶναι ἀκόρεστος καὶ ὁ ἀνόητος ἔχει ὀρέξεις ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματός του. Καὶ ἔπειτα ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐπιθυμίας ἀξάνει τὰ συγγενῆ πάθη καὶ ἂν γίνουν μεγάλα καὶ σφοδρά, ἐκτροχιάζουσιν καὶ τὸν λογισμόν. Διὰ τοῦτο αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι μέτρια καὶ ὀλίγα καὶ διόλου νὰ μὴν ἀντιστρατεύονται εἰς τὴν λογικὴν. Τὴν τοιαύτην δὲ εὐπείθειαν τὴν ὀνομάζομεν καὶ παιδεμόν. Δηλαδή καθὼς τὸ παιδί ὀφείλει νὰ ζῆ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ, ὁμοίως καὶ ὁ ἐπιθυμητικὸς κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Διὰ τοῦτο πρέπει τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος τοῦ σώφρονος νὰ συμφωνῆ μὲ τὸν λόγον. Διότι καὶ τῶν δύο ὁ σκοπὸς εἶναι τὸ καλόν. Δηλαδή καὶ ὁ σώφρων ἐπιθυμεῖ ὅσα πρέπει καὶ καθὼς πρέπει καὶ ὅταν πρέπη, καὶ τὰ ἴδια ἐπιβάλλει καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι ἀρκετὰ περὶ τῆς σωφροσύνης.

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἐλευθεριότης.

Διάκρισις τῆς ἐλευθεριότητος ἀπὸ τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν ἀσωτείαν.—Καὶ τώρα θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ἐλευθεριότητος. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι ἐλευθεριότης ἢ μεσότης ὡς πρὸς τὰ χρήματα. Διότι ὁ ἐλευθέριος δὲν ἐπαινεῖται εἰς τὰ πολεμικὰ ζήτήματα, οὔτε εἰς ὅσα ἐπαινεῖται ὁ σώφρων, οὔτε πάλιν εἰς τὰ κρίσεις του, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν δοσοληψίαν τῶν χρημάτων, καὶ περισσότερον ὡς πρὸς τὴν δόσιν. Χρήματα δὲ ὀνομάζομεν ὅλα ἐκεῖνα, ὅσων ἡ ἀξία μετρεῖται μὲ νόμισμα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσωτεία καὶ ἡ φιλαργυρία ὡς πρὸς τὰ χρήματα εἶναι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις. Καὶ τὴν μὲν φιλαργυρίαν τὴν προσάπτομεν πάντοτε εἰς τοὺς περισσότερον τοῦ δέοντος φροντίζοντας διὰ τὸ χρῆμα, τὴν δὲ ἀσωτείαν τὴν ἐπεκτείνομεν ἐνίοτε καὶ εἰς ἄλλα συνταυτίζοντας αὐτὰ. Δηλαδή τοὺς ἀκρατεῖς καὶ πολυεξόδους χάριν τῆς ἀκολασίας τοὺς ὀνομάζομεν ἀσώτους.

Δι' αὐτὸ οἱ ἄσωτοι φαίνονται φαυλότατοι. Διότι φέρουν εἰς τὴν βράχιν των πολλὰς κακίας συγχρόνως. Δὲν θεωροῦνται ὅμως ὀρθῶς τοιοῦτοι. Διότι κυρίως ἄσωτος εἶναι ὅστις ἔχει ἐν μόνον κακόν, δηλαδή νὰ καταστρέφῃ τὴν περιουσίαν του. Δηλαδή ἄσωτος εἶναι ὅστις καταστρέφεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, διότι καὶ ἡ καταστροφή τῆς περιουσίας του φαίνεται ὅτι εἶναι καταστροφή τοῦ ἰδίου, ἀφοῦ ἡ ζωὴ του ἀπὸ αὐτὴν ἐξαρτᾶται. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν σημασίαν ἀποδίδομεν εἰς τὴν ἀσωτείαν.

Ἡ ἐλευθεριότης σχετιζομένη πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς.—
 Ὅσα δὲ χρησιμοποιοῦνται, αὐτὰ εἶναι δυνατόν νὰ τὰ χρησιμο-
 ποιήσωμεν καὶ καλῶς καὶ κακῶς. Καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι ἀπὸ τὰ
 χρήσιμα. Ἐκαστον δὲ πρᾶγμα τὸ μεταχειρίζεται τελειότερα, ὅστις
 ἔχει τὴν σχετικὴν μὲ αὐτὸ ἀρετὴν. Αὐτὸς δὲ τώρα εἶναι ὁ ἐλευ-
 θέριος. Χρησιμοποίησις δὲ τῶν χρημάτων φαίνεται ὅτι εἶναι ἢ
 δαπάνη καὶ ἢ δωρεά. Ἡ δὲ λήψις καὶ ἢ φύλαξις φαίνονται ὅτι
 εἶναι μᾶλλον ἀπόκτησις. Διὰ τοῦτο ἰδιότης τοῦ ἐλευθερίου εἶναι
 νὰ δίδῃ εἰς ὅσους πρέπει, παρὰ νὰ λαμβάνῃ ἀπὸ ὅπου πρέπει,
 καὶ νὰ μὴ λαμβάνῃ ἀπὸ ὅπου δὲν πρέπει. Διότι ἰδιότης τῆς ἀρε-
 τῆς εἶναι ἢ εὐποία μᾶλλον παρὰ ἢ εὐπάθεια, καὶ ἢ μᾶλλον νὰ πράτ-
 τη τὰ καλὰ παρὰ νὰ μὴ πράττη τὰ ποταπά. Δὲν εἶναι δὲ δυσνόη-
 τον ὅτι εἰς τὴν δωρεάν ἀκολουθεῖ ἢ εὐποία καὶ ἢ ἐκτέλεσις τῶν
 καλῶν, εἰς δὲ τὴν εὐπάθειαν ἢ ἀποδοχὴ τῶν καλῶν ἢ ἢ μὴ ἐκ-
 τέλεσις ποταπῶν πράξεων. Καὶ ἢ χάρις ὀφείλεται εἰς τὸν δίδ-
 οντα δῶρα, καὶ ὄχι εἰς τὸν μὴ δεχόμενον, καὶ ὁ ἔπαινος δὲ
 περισσότερον εἰς αὐτὸν ὀφείλεται. Εἶναι δὲ καὶ εὐκολώτερον τὸ
 νὰ μὴ δεχθῇ κανεὶς παρὰ νὰ δώσῃ δῶρον. Διότι ἕκαστος ὀλιγώ-
 τερον θυσιάζει τὸ ἰδικόν του, παρ' ὅσον ἀποκρούει τὸ ξένον. Ἀκόμη
 δὲ ἐλευθέριοι λέγονται οἱ δίδοντες, ἐνῶ ὅσοι δὲν δέχονται δὲν
 ἐπαινοῦνται ὡς ἐλευθέριοι, ἀλλὰ ὄχι ὀλιγώτερον ὡς δίκαιοι. Ὅσοι
 δὲ πάλιν δέχονται, οὔτε ἐπαινοῦνται ὅλως διόλου. Εἶναι δὲ ἀξι-
 αγάπητοι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐναρέτους, πρὸ πάντων οἱ ἐλευθέριοι.
 Διότι εἶναι ὠφέλιμοι, τοῦτο δὲ συνίσταται εἰς τὸν τρόπον τῆς δω-
 ρεᾶς των. Αἱ ἐνάρετοι πράξεις ὅμως γίνονται χάριν τοῦ καλοῦ
 Ἐπομένως καὶ ὁ ἐλευθέριος θὰ δώσῃ χάριν τοῦ καλοῦ καὶ ὀρ-
 θῶς. Δηλαδή θὰ δώσῃ εἰς ὅσους πρέπει καὶ ὅσα πρέπει καὶ
 ὅταν πρέπη καὶ ἐν γένει καθὼς εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθὴν
 δωρεάν. Καὶ ὅλα αὐτὰ μὲ εὐχαρίστησιν καὶ χωρὶς νὰ λυπηθῇ.
 Διότι πᾶν ὅ,τι γίνεται συμφῶνως μὲ τὴν ἀρετὴν εἶναι εὐχάριστον
 ἢ δὲν προξενεῖ λύπην, πολὺ ὀλίγον δὲ εἶναι λυπηρόν. Ὅστις
 ὅμως δίδει εἰς ὅσους δὲν πρέπει, ἢ ὄχι χάριν τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ
 διὰ καμμίαν ἄλλην αἰτίαν, δὲν θὰ ὀνομασθῇ ἐλευθέριος, ἀλλὰ

κατὰ ἄλλο. Οὔτε ὅστις δίδει μὲ λύπην. Διότι αὐτὸς θὰ ἐπροτίμα
 τὰ χρήματα περισσότερον ἀπὸ τὴν καλὴν πράξιν, αὐτὸ ὅμως
 δὲν εἶναι ἰδιότης τοῦ ἐλευθερίου (γενναιοδώρου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Σχέσις τοῦ ἐλευθερίου πρὸς τὴν περιουσίαν του. Ὁ
 ἐλευθέριος εἶναι ἀνιδιοτελής, ἀλλὰ συντηρητικός. — Δὲν
 δέχεται δὲ ἀπὸ ὅποιον δὲν πρέπει δῶρα, διότι δὲν εἶναι ἐπί-
 σης ἰδιότης τοῦ μὴ ἐκτιμῶντος τὰ χρήματα νὰ δέχεται ὑπὸ ται-
 ούτους ἔρους. Καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἠμπορῇ οὔτε νὰ ζητῇ. Διότι
 ὅστις εὐεργετῆ δὲν δέχεται εὐκολα νὰ εὐεργετῆται. Ἀπὸ ὅπου
 ὅμως πρέπει, λαμβάνει, λόγου χάριν ἀπὸ τὰ ἰδικά του κτήματα,
 ὄχι διότι εἶναι καλόν, ἀλλὰ διότι εἶναι ἀνάγκη, διὰ νὰ ἔχη νὰ
 δίδῃ. Οὔτε ἠμπορεῖ νὰ παραμελήσῃ τὰ ἰδικά του, ἀφοῦ θέλει μὲ
 αὐτὰ νὰ βοηθῇ μερικούς. Οὔτε θὰ δώσῃ εἰς τοὺς τυχόντας, διὰ νὰ
 ἔχη νὰ δίδῃ εἰς ὅσους πρέπει καὶ ὅταν πρέπη καὶ δι' ὅ,τι εἶναι
 καλόν, εἶναι δὲ ἰδιότης τοῦ ἐλευθερίου καὶ νὰ εἶναι ὑπερβολικός
 εἰς τὰς δωρεάς του, ὥστε νὰ κρατῇ ὀλιγώτερα διὰ τὸν ἑαυτὸν του.
 Δηλαδή τὸ νὰ μὴ κυτάξῃ τὸν ἑαυτὸν του εἶναι ἰδιότης τοῦ ἐλευθε-
 ρίου. Λέγεται δὲ ἢ ἐλευθεριότης ἀναλόγως τῆς περιουσίας. Δηλαδή
 δὲν συνίσταται ἢ ἀρετὴ αὐτὴ εἰς τὸ μέγα ποσὸν τῶν διδομένων,
 ἀλλὰ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ δίδοντος, αὐτὴ δὲ δίδει ἀναλόγως
 τῆς περιουσίας. Δὲν ὑπάρχει δὲ κανὲν ἐμπόδιον διὰ νὰ εἶναι ἐλευ-
 θεριώτερος ὅστις δίδει ὀλιγώτερα, ὅταν δίδῃ ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερα
 ποῦ ἔχει.—Φαίνεται δὲ ὅ,τι γίνονται περισσότερον ἐλευθέριοι, ὅσοι
 δὲν ἀπέκτησαν μόνου των, ἀλλὰ ἐκληρονόμησαν τὴν περιουσίαν
 των. Διότι αὐτοὶ δὲν ἔχουν πείραν τῆς στερήσεως, καὶ διότι ὅλοι
 οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦν περισσότερον τὰ ἔργα τῶν χειρῶν των, κα-
 θὼς οἱ γονεὶς καὶ οἱ ποιηταί. Δὲν εἶναι δὲ εὐκολον νὰ πλουτίσῃ
 ὁ ἐλευθέριος, διότι οὔτε λαμβάνει εὐκόλως οὔτε διατηρεῖ, ἀλλὰ

τά πετᾶ καὶ δὲν ἐκτιμᾶ τὰ χρήματα ὡς χρήματα ἀλλὰ χάριν δωρεῶν. Διὰ τοῦτο ὑβρίζεται ἢ τύχη συχνά, διότι οἱ περισσότερον ἄξιοι διόλου δὲν πλουτίζουν. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν συμβαίνει παραλόγως. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη χρήματα, ὅστις δὲν φροντίζει νὰ ἔχη, καθὼς οὐδὲ κανὲν ἀπὸ τὰ ἄλλα. Βεβαίως ὅμως δὲν θὰ δώση εἰς ὅσους δὲν πρέπει, οὔτε ἔταν δὲν πρέπει, οὔτε ἐν γένει ἔξω ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἀρχάς. Διότι τότε πλέον δὲν θὰ ἔπραττε συμφώνως μὲ τὴν ἐλευθεριότητα, καὶ ἀφοῦ ἐξοδεύσῃ εἰς αὐτά, δὲν θὰ ἔχη νὰ ἐξοδεύῃ εἰς ὅσα πρέπει. Διότι, καθὼς εἶπαμεν, ἐλευθέριος εἶναι ὅστις ἐξοδεύει ἀναλόγως τῆς περιουσίας του καὶ εἰς ὅ,τι πρέπει. Ὅστις δὲ εἶναι ὑπερβολικός, εἶναι ἄσωτος. Διὰ τοῦτο τοὺς ἡγεμόνας δὲν τοὺς ὀνομάζομεν ἀνώτους. Διότι ἡ μεγάλη ποσότης τῶν κτημάτων φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπερακοντισθῇ μὲ τὰς δαπάνας.—Καὶ λοιπὸν, ἀφοῦ ἡ ἐλευθεριότης εἶναι μεσότης εἰς τὴν δοσοληψίαν τῶν χρημάτων, ὁ ἐλευθέριος καὶ θὰ δώση καὶ θὰ ἐξοδεύσῃ εἰς ὅσα πρέπει καὶ ὅσα πρέπει, ἐπίσης καὶ διὰ τὰ μικρὰ καὶ διὰ τὰ μεγάλα, καὶ μάλιστα μὲ εὐχαρίστησιν. Καὶ θὰ λάβῃ δὲ ἀπὸ ὅπου πρέπει καὶ ὅσα πρέπει. Δηλαδή, ἀφοῦ ἡ ἀρετὴ εἶναι μεσότης καὶ εἰς τὰ δύο αὐτά, θὰ τὰ ἐκτελέσῃ καὶ τὰ δύο καθὼς πρέπει.

Διότι συμβιβάζεται μὲ τὴν ὀρθὴν δόσιν ἢ τοιαύτη ληψίς, ἐνῶ ἢ μὴ τοιαύτη δὲν συμβιβάζεται. Καὶ βεβαίως ὅσαι συμβιβάζονται ὑπάρχουν συγχρόνως εἰς τὸ ἴδιον πρόσωπον, ἐνῶ αἱ ἀσυμβιβάστοι εἶναι προφανές ὅτι δὲν συνυπάρχουν. Ἐὰν δὲ συμβῇ κάποτε νὰ ἐξοδεύσῃ ἔξω ἀπὸ τὸ πρέπον καὶ τὸ ὀρθόν, θὰ λυπηθῇ, πάλιν ὅμως μετρίως καὶ καθὼς πρέπει. Διότι ἰδιότης τῆς ἀρετῆς εἶναι καὶ τὸ νὰ χαίρῃ καὶ νὰ λυπηθῇ δι' ὅσα πρέπει καὶ καθὼς πρέπει. Εἶναι δὲ καὶ εὐκόλος εἰς τὰς συναλλαγὰς του ὁ ἐλευθέριος. Διότι ἢμπορεῖ νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἀδικίαν, ἀφοῦ δὲν ἐκτιμᾶ βεβαίως τὰ χρήματα, καὶ περισσότερον βλαπνίσσεται, ἂν κάπου ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξοδεύσῃ καὶ δὲν ἐξώδευσε, παρὰ νὰ λυπηθῇ,

ἐὰν ἐξώδευσε κάτι τι, ἐνῶ δὲν ἦτο ἀνάγκη. Οὔτε εἶναι ἀρεστός εἰς τὸν Σιμωνίδην (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὁ ἄσωτος σχετιζόμενος μὲ τὸν φιλάργυρον.—Ὁ δὲ ἄσωτος καὶ εἰς αὐτὰ διαρκῶς σφάλλει. Διότι οὔτε τέρπεται μὲ ὅσα πρέπει οὔτε καθὼς πρέπει, οὔτε λυπεῖται. Τοῦτο δὲ θὰ γίνῃ φανερώτερον εἰς τὰ κατωτέρω. Εἶπαμεν δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀσωτεία καὶ ἡ φιλαργυρία εἶναι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, καὶ μάλιστα εἰς δύο πράγματα, δηλαδὴ εἰς τὴν δόσιν καὶ εἰς τὴν ληψίν. Διότι καὶ τὴν δαπάνην τὴν κατατάσσομεν εἰς τὴν δόσιν. Καὶ λοιπὸν ἡ μὲν ἀσωτεία εἶνε ὑπερβολικὴ εἰς τὸ νὰ δίδῃ καὶ νὰ μὴ λαμβάνῃ. Ἡ δὲ φιλαργυρία εἶναι ἐλλιπὴς εἰς τὸ νὰ δίδῃ, καὶ ὑπερβολικὴ εἰς τὸ νὰ λαμβάνῃ, ἐκτὸς ὅταν πρόκειται διὰ μικρὰ πράγματα. Ἀλλὰ τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀσωτείας δὲν συζῆ πολὺν καιρὸν, διότι δὲν εἶναι εὐκόλον, ὅστις δὲν λαμβάνει ἀπὸ κανένα, νὰ δίδῃ εἰς ὅλους. Διότι γλήγορα χάνεται ἡ περιουσία εἰς τοὺς ἰδιώτας, ὅταν δίδουν χωρὶς μέθοδον, καθὼς φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ ἄσωτοι.

Ἡ ἀσωτεία ἐπιδέχεται θεραπείαν.—Ἄλλως ὅμως ὁ τοιοῦτος φαίνεται ὅτι εἶναι ὅχι ὀλίγον καλλίτερος ἀπὸ τὸν φιλάργυρον. Διότι εἶναι εὐκολοθεράπευτος καὶ ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του καὶ ἀπὸ τὸν φόβον τῆς στερήσεως, καὶ ἢμπορεῖ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ μέσον, διότι ἔχει τὰς ἰδιότητας τοῦ ἐλευθερίου. Δηλαδὴ καὶ αὐτὸς δίδει καὶ δὲν λαμβάνει, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι κανὲν ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο δὲν ἐκτελεῖ οὔτε καθὼς πρέπει οὔτε καλῶς. Ἐὰν λοιπὸν συνηθίσῃ εἰς αὐτό, ἢ κάπως μεταβληθῇ, θὰ ἐγίνετο ἐλευθέριος. Διότι τότε θὰ δίδῃ εἰς ὅσους πρέπει καὶ θὰ λαμβάνῃ ἀπὸ ὅπου πρέπει. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν φαίνεται πρόστιχος ὡς πρὸς τὸ

1) Ἰδὲ Ἑητορικῆς II Κεφ. 16.

ἦθος. Διότι δὲν εἶναι ἰδιότης μοχθηροῦ ἀνθρώπου οὔτε ἀγεννοῦς τὸ νὰ εἶναι ὑπερβολικὸς εἰς τὰς δωρεάς καὶ νὰ μὴ δέχεται, ἀλλὰ ἀπλῶς ἡλιθίου. "Ὅστις δὲ εἶναι ἄσωτος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, φαίνεται ὅτι εἶναι πολὺ καλλίτερος ἀπὸ τὸν φιλάργυρον δι' ὅσα εἶπαμεν, καὶ διότι ἐκεῖνος μὲν ὠφελεῖ πολλοὺς, ἐνῶ αὐτὸς κανένα δὲν ὠφελεῖ, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸν ἑαυτὸν του. Οἱ περισσώτεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀσώτους, καθὼς εἶπαμεν, συγχρόνως δέχονται ἀπὸ ἑποῦ δὲν πρέπει καὶ ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι φιλάργυροι. Γίνονται δὲ ἐπιρρεπεῖς εἰς τὸ νὰ λαμβάνουν, διότι θέλουν νὰ ἐξοδεύουν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤμποροῦν νὰ τὸ κάμνουν μὲ εὐκολίαν. Διότι γλήγορα χάνονται ὅσα ἔχουν. Ἀναγκάζονται λοιπὸν νὰ προμηθεύωνται ἀπ' ἄλλου. Συγχρόνως δέ, ἐπειδὴ δὲν σκοτίζονται διόλου διὰ τὸ καλόν, λαμβάνουν ἀπροφυλάκτως καὶ ἀπὸ ἑλα τὰ μέρη. Διότι ἐπιθυμοῦν νὰ δίδουν, τὸ πῶς ὅμως ἢ ἀπὸ ποῦ δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει διόλου. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ δόσεις των ἀκόμη δὲν εἶναι ἐλευθέραι, διότι δὲν εἶναι καλαί, οὔτε γίνονται χάριν τοῦ καλοῦ οὔτε καθὼς πρέπει. Ἀλλὰ κάποτε ἐκείνους ποῦ πρέπει νὰ εἶναι πτωχοὶ τοὺς κάμνουν πλουσίους. Καὶ εἰς ἐκείνους μὲν οἱ ὅποιοι εἶναι μετρημένοι εἰς τοὺς τρόπους των δὲν δίδουν ἴσως τίποτε, δίδουν ὅμως πολλὰ εἰς τοὺς κόλακας ἢ εἰς τοὺς προσφέροντας εἰς αὐτοὺς καμμίαν ἄλλην ἡδονήν. Διὰ τοῦτο οἱ περισσώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι καὶ ἀκόλαστοι. Διότι εὐκόλως ἐξοδεύουν διὰ τὰς ἀκολασίας καὶ ἐπειδὴ δὲν ζοῦν κανονικὰ κλίνουν μᾶλλον εἰς τὰς ἡδονάς. Ὁ ἄσωτος λοιπὸν, ἂν μείνῃ χωρὶς διαπαιδαγώγησιν, εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον φθάνει, ἐὰν ὅμως τὸν προσέξουν, ἤμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ μέσον καὶ τὸ πρέπον.

Ἡ φιλαργυρία δὲν ἐπιδέχεται θεραπείαν. — Ὁ δὲ φιλάργυρος εἶναι ἀθεράπευτος. Διότι φαίνεται ὅτι τοὺς κάμνει φιλαργύρους τὸ γῆρας καὶ ἡ γενικὴ ἀδυναμία. Καὶ εἶναι περισσώτερον σύμφυτος εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἢ φιλαργυρία παρὰ ἡ ἀσωτεία. Διότι οἱ περισσώτεροι ἀνθρωποὶ εἶναι μᾶλλον φιλοχρήματα παρὰ μεταδοτικοί. Καὶ τὸ ἐλάττωμα αὐτὸ ἐπικτείνεται εἰς πολλὰ καὶ εἶναι πολυειδές. Δηλαδή φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ τρέ-

ποι φιλαργυρίας. Διότι, ἐνῶ συνίσταται εἰς δύο, δηλαδή εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς δόσεως καὶ εἰς τὴν ὑπερβολὴν τῆς λήψεως, δὲν ἀπαντᾷ εἰς ὅλους ὁλόκληρος, ἀλλὰ ἐνίοτε χωρίζεται, καὶ ἄλλοι μὲν εἶναι ὑπερβολικοὶ εἰς τὴν λήψιν, ἄλλοι δὲ ἐλλιπεῖς εἰς τὴν δόσιν. Διότι ἔσοι λέγονται λόγου χάριν σφιχτοί, μίξτεροι, τσιγκούνιδες, ὅλοι εἶναι ἐλλιπεῖς εἰς τὴν δόσιν, ἀλλὰ δὲν ἐπιθυμοῦν τὰ ξένα, οὔτε θέλουν νὰ δεχθῶν.— Καὶ φαίνονται ὅτι τὸ κάμνουν ἀπὸ κάποιαν εὐπρέπειαν καὶ προφύλαξιν ἀπὸ τὸ αἰσχος. Διότι μερικοὶ φαίνονται, ἢ καὶ τὸ λέγουν, ὅτι τὰ φυλάττουν, διὰ νὰ μὴ ἀναγκασθῶν ποτὲ νὰ κάμουν κανὲν αἰσχος. Εἰς αὐτοὺς δὲ ἀνήκει καὶ ὁ μυιγογδάρτης καὶ ὅλοι οἱ ὅμοιοι. Ἐλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν θέλει νὰ ἐξοδεύσῃ εἰς τίποτε.— Ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπὸ φόβον ἀπέχουν ἀπὸ τὰ ξένα, διότι νομίζουν ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον αὐτοὶ μὲν νὰ λάβουν ἀπὸ τὰ ξένα, οἱ ἄλλοι ὅμως ὄχι ἀπὸ τὰ ἰδικά των, ἐπομένως ἀρέσκει εἰς αὐτοὺς οὔτε νὰ λαμβάνουν οὔτε νὰ δίδουν. Οἱ ἄλλοι πάλιν εἶναι ὑπερβολικοὶ εἰς τὴν λήψιν, διότι δέχονται ἀπὸ παντοῦ καὶ τὰ πάντα· λόγου χάριν οἱ ἐκτελοῦντες ἀνελεύθερα ἔργα, δηλαδή οἱ πορνοβοσκοὶ καὶ ὅλοι οἱ παρόμοιοι, καὶ οἱ τοκίζοντες ὀλίγα μὲ πολὺν τόκον. Διότι ὅλοι αὐτοὶ λαμβάνουν ἀπὸ ἑποῦ δὲν πρέπει καὶ ἔσον δὲν πρέπει. Φαίνεται δὲ εἰς αὐτοὺς κοινή ἢ αἰσχροκέρδεια. Δηλαδή ὅλοι χάριν κέρδους, καὶ μάλιστα μικροῦ, ὑποφέρουν νὰ ὀνειδίζωνται. Διότι ἔσοι λαμβάνουν μεγάλα ποσά, ὄχι ὅμως ἀπὸ ἑποῦ πρέπει, οὔτε ὅσα πρέπει, δὲν τοὺς ὀνομάζομεν φιλαργύρους, καθὼς λόγου χάριν τοὺς τυράννους, ἔταν κυριεύουν πόλεις καὶ γυμνόνουν τοὺς ναοὺς, ἀλλὰ πονηροὺς μᾶλλον καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀδίκους. Καὶ ὅμως καὶ ὁ παίκτης καὶ ὁ λωποδύτης καὶ ὁ ληστής ἀνήκουν εἰς τοὺς φιλαργύρους. Διότι ὅλοι εἶναι αἰσχροκέρδεις. Δηλαδή χάριν τοῦ κέρδους τρέχουν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐκεῖνοι καὶ ὑποφέρουν νὰ ὀνειδίζωνται. Καὶ οἱ μὲν τελευταῖοι ὑποφέρουν τοὺς μεγαλιτέρους κινδύνους χάριν τοῦ λαφύρου των, οἱ παῖκται ὅμως κερδίζουν ἀπὸ τοὺς φίλους των, εἰς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ δίδουν. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καὶ ἐκεῖνοι, ἀφοῦ θέλουν νὰ κερδίζουν ἀπὸ

θπου δὲν πρέπει, εἶναι αἰσχροκερδεῖς. Καὶ ἔλαι δὲ αἱ παρόμοιαι λήψεις εἶναι ἀνελεύθεραι. Πολὺ ὀρθὰ δὲ λέγεται ὅτι εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς ἐλευθεριότητος ἡ φιλαργυρία, διότι εἶναι μεγαλύτερον κακὸν παρὰ ἡ ἀσωτεία, καὶ περισσότερα σφάλματα γίνονται μὲ αὐτὴν παρὰ μὲ τὴν ἀσωτείαν ποῦ εἴπαμεν. Καὶ λοιπὸν περὶ τῆς ἐλευθεριότητος καὶ τῶν κακιῶν αἱ ὁποῖαι ἀντιτίθενται εἰς αὐτὴν εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἴπαμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Μεγαλοπρέπεια.

Διάκρισις τῆς μεγαλοπρεπείας ἀπὸ τὴν ἐλευθεριότητα καὶ ἀκρότητα αὐτῆς.—Ἴσως δὲ τὴν εἶναι ἡ σειρά νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ μεγαλοπρεπείας. Διότι καὶ αὐτὴ φαίνεται ὅτι εἶναι κάπως ἀρετὴ περιστρεφομένη εἰς τὸ χρῆμα. Δὲν ἐπεκτείνεται ὅμως καθὼς ἡ ἐλευθεριότης εἰς ὅλας τὰς πράξεις αἱ ὁποῖαι γίνονται μὲ χρῆμα, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς πολυεξόδους. Εἰς αὐτὰς δὲ εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν ἐλευθεριότητα ὡς πρὸς τὸ μέγεθος. Διότι, καθὼς ὑποδηλοῖ καὶ μόνον τὸ ὄνομα τῆς, εἶναι δαπάνη διαπρέπουσα εἰς μέγεθος. Τὸ δὲ μέγεθος εἶναι ἀναφορὰ ὡς πρὸς τι. Δηλαδή δὲν ἀρμόζει ἡ ἴδια δαπάνη εἰς τὸν ἐξοπλιζοντα μίαν τριήρη καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν θρησκευτικῆς ἀποστολῆς. Ἐπομένως τὸ πρέπον εἶναι σχετικὸν μὲ αὐτὸ καὶ μὲ τὰ μέσα καὶ μὲ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ὅποιον περιστρέφεται. Ὅστις δὲ ἐξοδεύει ὅσον ἀξίζει εἰς μικρὰ ἢ εἰς μέτρια δὲν λέγεται μεγαλοπρεπῆς, καθὼς λέγει ἡ ὁμηρικὴ φράσις «ὀλίγο δίδω στὸν πτωχόν» (1), ἀλλὰ ὅστις κάμνει τὸ ἴδιον εἰς μεγάλα. Διότι ὁ μὲν μεγαλοπρεπῆς εἶναι ἐλευθέριος, ὁ ἐλευθέριος ὅμως δὲν εἶναι συγχρόνως καὶ μεγαλοπρεπῆς. Αὐτῆς δὲ τῆς διαθέσεως ἡ μὲν ἔλλειψις λέγεται

μικροπρέπεια, ἡ δὲ ὑπερβολὴ βαναυσότης καὶ ἀπειροκαλία καὶ τὰ παρόμοια, διότι δὲν εἶναι ὑπερβολικαὶ κατὰ τὸ μέγεθος εἰς ὅσα πρέπει, ἀλλὰ ἐπιδεικνύονται εἰς ὅσα δὲν πρέπει καὶ καθὼς δὲν πρέπει. Περὶ αὐτῶν δὲ θὰ ὁμιλήσωμεν ἀργότερα.

Χαρακτηρισμὸς τῆς μεγαλοπρεπείας ὡς ἐπιστήμης.—Ὁ δὲ μεγαλοπρεπῆς φαίνεται ὡς ἐπιστήμων. Δηλαδή ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἀντιληφθῇ τὸ πρέπον καὶ νὰ ἐξοδεύσῃ μεγάλα ποσὰ μὲ ἀρμονίαν. Διότι, καθὼς εἴπαμεν εἰς τὴν ἀρχήν, ἡ διάθεσις ὀρίζεται ἀπὸ τὰς ἐνεργείας καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα περιστρέφεται. Καὶ λοιπὸν αἱ δαπάναι τοῦ μεγαλοπρεποῦς εἶναι μεγάλα καὶ συγχρόνως καθὼς πρέπει. Ἐπομένως τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ ἔργα του. Διότι μόνον μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ ἐξοδευόμενα εἶναι μεγάλα καὶ ἀρμονικὰ μὲ τὸ ἔργον του. Ὅστε τὸ ὅλον ἔργον πρέπει νὰ ἔχη καὶ ἀξίαν ἴσην μὲ τὴν δαπάνην, ἡ δὲ δαπάνη ἀξίαν ἴσην μὲ τὸ ἔργον ἢ καὶ νὰ εἶναι ἀνωτέρα. Κάμνει δὲ αὐτὰς τὰς δαπάνας ὁ μεγαλοπρεπῆς χάριν τοῦ καλοῦ. Διότι αὐτὸ εἶναι κοινὸν γνῶρισμα εἰς ὅλας τὰς ἀρετάς, περιπλέον δὲ μὲ εὐχαρίστησιν καὶ μὲ ἄνεσιν. Διότι ἡ ἀκριβολογία εἶναι μικροπρεπῆς. Καὶ μᾶλλον θὰ σκεφθῇ πῶς νὰ γίνῃ τὸ ἔργον ὅσον τὸ δυνατὸν καλλίτερον καὶ ἀρμοδιώτερον, παρὰ πόσον θὰ στοιχίσῃ καὶ πῶς νὰ στοιχίσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον. Εἶναι λοιπὸν ἐπόμενον ὁ μεγαλοπρεπῆς νὰ εἶναι καὶ ἐλευθέριος. Διότι καὶ ὁ ἐλευθέριος ἐξοδεύει ὅσα πρέπει καὶ καθὼς πρέπει. Εἰς τὰ ἴδια δὲ περιστρέφεται ἡ κατὰ μέγεθος διαφορά τοῦ μεγαλοπρεποῦς, ἡ ὁποῖα ἀρετὴ εἶναι τρόπον τινὰ εἰς τὰ ἴδια πράγματα ἐλευθεριότης ἐν μεγάλῳ, καὶ μὲ τὰ ἴδια ἐξοδα θὰ κάμῃ τὸ ἔργον μεγαλοπρεπέστερον. Διότι δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἢ ἀρετὴ τοῦ κτήματος καὶ τοῦ ἔργου. Δηλαδή τὸ κτήμα εἶναι πολυτιμώτερον, ὅσον ἔχει περισσότεραν ἀξίαν, καθὼς λόγου χάριν ὁ χρυσός, ἐνῷ τὸ ἔργον, μόνον ὅταν εἶναι μέγα καὶ καλόν. Διότι τοῦ τοιούτου ἡ θεωρία εἶναι ἀξιοθαύμαστος, καὶ τὸ μεγαλοπρεπῆς εἶναι ἀξιοθαύμαστον. Καὶ ἀρετὴ τοῦ ἔργου εἶναι ἡ μεγαλοπρέπεια εἰς μέγαλον σχῆμα.

2) Ὅσ. ρ. 420.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ μεγαλοπρέπεια περιστρέφεται ἰδίως εἰς τὰ τιμαλφῆ καὶ κοινά.—Ἐξοδεύει δὲ ἡ μεγαλοπρέπεια εἰς ἐκεῖνα ἐν γένει τὰ ὅποια ὀνομάζομεν τιμαλφῆ· λόγου χάριν εἰς τοὺς θεοὺς, εἰς ἀφιερῶματα, εἰς ναοὺς καὶ θυσίας, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν θρησκείαν, καὶ ὅσα κινοῦν τὸν ζῆλον διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθόν· λόγου χάριν ἐὰν νομίζῃ ὅτι πρέπει κάπου νὰ δώσῃ τὰ ἔξοδα μιᾶς παραστάσεως ἢ νὰ ἐξοπλίσῃ λαμπρὰ μίαν τριήρη, ἢ νὰ δώσῃ τραπέζι εἰς ὄλους τοὺς πολίτας. Εἰς ὅλα δὲ αὐτὰ, καθὼς εἶπαμεν, ἐξετάζεται ἡ θέσις τοῦ ἐκτελεστοῦ, ποῖος εἶναι καὶ πόσα ἔχει. Διότι πρέπει νὰ εἶναι ἀνταξία μὲ αὐτὰ, καὶ νὰ μὴ ἀρμόζουσι μόνον εἰς τὸ ἔργον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐκτελεστήν. Διὰ τοῦτο ἕνας πτωχὸς βεβαίως δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ μεγαλοπρεπής, διότι δὲν ἔχει ἀπὸ ποῦ νὰ ἐξοδεύῃ πολλὰ καθὼς πρέπει. Ὅστις δὲ δοκιμάσῃ νὰ τὸ κάμῃ εἶναι ἠλίθιος. Διότι τὸ κάμνει ἔξω ἀπὸ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ πρέπον, ἐνῶ σύμφωνον μὲ τὴν ἀρετὴν εἶναι τὸ ὀρθόν. Ἐπειτα αὐτὰ ἀρμόζουσι καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουσι προηγούμενα οἱ ἴδιοι ἢ ἀπὸ τοὺς προγόνους, ἢ ἀπὸ τοὺς ἰδικούς των, καὶ εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἐνδόξους καὶ τὰ παρόμοια. Διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουσι μεγαλεῖον καὶ ἀξίωμα. Κυρίως λοιπὸν αὐτοὺς εἶναι ὁ μεγαλοπρεπής, καὶ εἰς τοιαύτας δαπάνας περιστρέφεται ἡ μεγαλοπρέπεια, καθὼς εἶπαμεν, διότι εἶναι τὰ μεγαλότερα καὶ τιμαλφέστερα. Ἀπὸ τὰς ἰδιωτικὰς δὲ περιστρέφεται μόνον εἰς ὅσας γίνονται μίαν φορὰν διὰ πάντα, καθὼς εἶναι ὁ γάμος καὶ κανὲν παρόμοιον, καὶ εἰς ὅ,τι ὄλη ἢ πόλις δίδει προσοχὴν, ἢ ὅσοι εἶναι εἰς τὰ ἀξιώματα, ἀκόμη δὲ εἰς ὑποδοχὰς ξένων καὶ ξαναγίγας αὐτῶν καὶ εἰς δωρεὰς καὶ ἀντιδωρεὰς. Διότι ὁ μεγαλοπρεπής δὲν εἶναι πολυδάπανος διὰ τὸν ἑαυτὸν του ἀλλὰ διὰ τὰ κοινά, αἱ δὲ δωρεαὶ ἔχουσι κάποιαν σχέσιν μὲ τὰ ἀφιερῶματα. Ἰδιότης δὲ τοῦ

μεγαλοπρεποῦς εἶναι καὶ τὴν οἰκίαν του νὰ διακοσμήσῃ καθὼς ἀρμόζει εἰς τὸν πλοῦτόν του—διότι καὶ αὐτὸς εἶναι κάποιος στολισμὸς—καὶ νὰ ἐξοδεύῃ μᾶλλον εἰς ἔργα τὰ ὅποια διατηροῦνται πολλὰ ἔτη—διότι αὐτὰ εἶναι τὰ καλλίτερα—καὶ εἰς τὸ καθὲν ὅ,τι εἶναι πρέπον. Διότι δὲν ἀρμόζουσι τὰ ἴδια εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε μέσα εἰς τοὺς ναοὺς καὶ εἰς τοὺς τάφους. Καὶ ἀφοῦ ἐκάστη δαπάνη εἶναι μεγάλη εἰς τὸ εἶδος τῆς, ἄρα καὶ γενικῶς μὲν μεγαλοπρεπέστατον εἶναι τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὰ μεγάλα μέγα, εἰς αὐτὴν ὅμως ἐδῶ τὴν περίπτωσιν τὸ ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν μέγα. Καὶ ἔχει διαφορὰν τὸ ἐν σχέσει μὲ τὸ ἔργον μέγα, ἀπὸ τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὰς δαπάνας—λόγου χάριν μίαν σφαῖρα, ἢ ἐν φιαλίδιον ὠραιότατον ἔχει τὴν μεγαλοπρέπειαν ἐνὸς παιδικοῦ δώρου, ἀλλὰ ἡ ἀξία των εἶναι μικρὰ καὶ ἀναξιοπρεπής—διὰ τοῦτο ἡ ἰδιότης τοῦ μεγαλοπρεποῦς εἶναι, εἰς ὅ,τι εἶδος ἐξοδεύει, νὰ τὸ ἐξοδεύῃ μεγαλοπρεπῶς—διότι εἰς τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ εὐκόλως νὰ τὸν περάσῃ ἄλλος—καὶ τὸ ἔργον νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίαν τῆς δαπάνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς μεγαλοπρεπειας.—Τοιοῦτος λοιπὸν εἶναι ὁ μεγαλοπρεπής, ὁ δὲ ὑπερβολικός, δηλαδὴ ὁ βάνανυσος, ὑπερέχει εἰς τὸ νὰ ἐξοδεύῃ ἔξω ἀπὸ τὸ πρέπον, καθὼς εἶπαμεν. Δηλαδὴ εἰς ὀλιγοἔξοδα πράγματα αὐτὸς ἐξοδεύει πολλὰ καὶ ἐπιδεικνύεται ἀναρμόστως· λόγου χάριν δίδει τραπέζι εἰς τοὺς συναδέλφους του ὡς νὰ κάμνῃ γάμον, καὶ ὅταν χορηγῇ τὰ ἔξοδα κωμικῆς παραστάσεως, παρουσιάζει εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου τὸν χορόν μὲ πορφύραν, καθὼς οἱ Μεγαρεῖς. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ κάμνει ὅχι χάριν τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιδείξῃ τὰ πλοῦτη του, καὶ διότι νομίζει ὅτι θαυμάζεται μὲ αὐτὰ, καὶ ὅπου μὲν χρειάζεται νὰ ἐξοδεύσῃ πολλὰ, αὐτὸς ἐξοδεύει ὀλίγα, ὅπου δὲ ὀλίγα, πολλὰ. Ὅ δὲ μικροπρεπής εἰς ὅλα εἶναι ἐλλιπής, καὶ ἀφοῦ ἐξοδεύσῃ τὰ

μεγαλύτερα ποσά εις μικρόν ἔργον, θὰ χαλάσῃ τὸ καλόν, καὶ ὅ,τι κάμη ἀργοπορεῖ, καὶ κυττάζει πῶς νὰ ἐξοδεύσῃ ὀλιγώτερα καὶ πάλιν ὄλο κλαιέται καὶ νομίζει ὅτι ἔδωκε περισσότερα ἀπὸ ὅσα πρέπει. Καὶ βεβαίως αὐταὶ αἱ διαθέσεις εἶναι κακίαι, ἀλλὰ δὲν φέρουν αἰσχος, διότι οὔτε βλαθεραὶ εἶναι εἰς τοὺς ἄλλους οὔτε πολὺ ἄσχημαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Μεγαλοψυχία.

Διάκρισις τῆς μεγαλοψυχίας ἀπὸ τὴν σωφροσύνην καὶ ἀκρότητες αὐτῆς.—Ἡ δὲ μεγαλοψυχία φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομά της ὅτι περιστρέφεται εἰς μεγάλα, ποῖα ὅμως εἶναι αὐτὰ ἅς τὸ ἐξετάσωμεν πρῶτον. Δὲν ἔχει δὲ καμμίαν διαφορὰν ἀν ἐξετάζωμεν τὴν διάθεσιν ἢ τὸν ἔχοντα τὴν διάθεσιν. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι μεγαλόψυχος ὅστις κρίνει τὸν ἑαυτὸν του ἄξιον διὰ μεγάλα καὶ συγχρόνως εἶναι ἄξιος. Διότι ὅστις κάμνει τὸ ἴδιον χωρὶς νὰ εἶναι ἄξιος, εἶναι ἡλίθιος. Ἐνῶ ἀπὸ ὅσους εἶναι ἐνάρετοι κανεῖς δὲν εἶναι ἡλίθιος ἢ ἀνόητος. Μεγαλόψυχος λοιπὸν εἶναι αὐτὸς ποῦ εἴπαμεν.—Διότι ὅστις εἶναι ἄξιος διὰ μικρά, καὶ εἰς αὐτὰ κρίνει τὸν ἑαυτὸν του ἄξιον αὐτὸς εἶναι σώφρων, ὅχι ὅμως μεγαλόψυχος. Διότι ἡ μεγαλοψυχία συνίσταται εἰς τὸ μεγαλεῖον, καθὼς καὶ τὸ κάλλος ὑπάρχει εἰς τὸ μεγαλόσχημον σῶμα, ἐνῶ οἱ μικρόσωμοι εἶναι μὲν κομποὶ καὶ συμμετρικοί, ὅχι ὅμως ὠραῖοι. Ὅστις ὅμως κρίνει τὸν ἑαυτὸν του ἄξιον διὰ μεγάλα, ἐνῶ εἶναι ἀνάξιος, αὐτὸς εἶναι χαῦνος, ἐνῶ ὅστις ἀξιόνοι τὸν ἑαυτὸν του διὰ μεγαλύτερα ἀπὸ ὅσον ἀξίζει, δὲν εἶναι πάντοτε χαῦνος. Ὅστις δὲ πάλιν ἀξιόνοι τὸν ἑαυτὸν του διὰ μικρότερα ἀπὸ ὅ,τι ἀξίζει εἶναι μικρόψυχος, δηλαδὴ εἴτε εἶναι ἄξιος διὰ μεγάλα εἴτε διὰ μέτρια εἴτε διὰ μικρά, αὐτὸς ἀξιο-

νει τὸν ἑαυτὸν του δι' ὀλιγώτερα εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀπὸ αὐτῆς. Διότι βεβαίως ἀπορεῖ κανεῖς πόσον θὰ ὑπεβίβαζε τὸν ἑαυτὸν του, ἂν δὲν εἶχε οὔτε αὐτὴν τὴν ἀξίαν. Ὁ δὲ μεγαλόψυχος εἶναι ὡς πρὸς μὲν τὸ ἀπόλυτον μέγεθος ἄκρος, ὡς πρὸς τὸ πρόπον ὅμως μέσος, διότι ἀξιόνοι τὸν ἑαυτὸν του εἰς ὅ,τι ἀξίζει. Ἐνῶ αὐτοὶ οἱ ἄλλοι εἶναι ὑπερβολικοὶ ἢ ἐλλιπεῖς. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀξιόνοι τὸν ἑαυτὸν του διὰ μεγάλα, καὶ εἶναι ἄξιος καὶ μάλιστα ἄξιος τῶν μεγίστων, τότε πρέπει νὰ περιστρέφεται εἰς ἐν κυρίως. Ἀλλὰ ἡ ἀξία λέγεται ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ. Καὶ ὡς μέγιστον ἀγαθὸν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸ τὸ ὅποιον ἀποδίδομεν εἰς τοὺς θεοὺς, καὶ τὸ ὅποιον κυρίως ἐπιδίδωκον οἱ ἔχοντες ἀξιώματα, καὶ εἶναι ἔπαθλον διὰ τὰ κάλλιστα. Τοιοῦτον λοιπὸν εἶναι ἡ τιμὴ, διότι αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς τὸ μέγιστον ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ.—Εἰς τὴν ἀποδοχὴν δὲ ἢ τὴν στέρησιν τῶν τιμῶν ὁ μεγαλόψυχος εἶναι καθὼς πρέπει. Καὶ δὲν ἀπαιτεῖται οὔτε δικαιολογία διατὶ ἡ μεγαλοψυχία περιστρέφεται εἰς τὴν τιμὴν. Διότι γενικῶς οἱ μεγάλοι κρίνουσιν ἄξιον τὸν ἑαυτὸν των περισσότερον ἀπὸ ὅλα διὰ τὴν τιμὴν. Πάντοτε ὅμως ὅσον ἀξίζουν. Ὁ μικρόψυχος ὅμως εἶναι ἐλλιπὴς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄτομόν του καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ μεγαλοψύχου. Ὁ δὲ χαῦνος ὑπερακοντίζει μὲ τὸ ἄτομόν του ὅχι ὅμως καὶ τὸν μεγαλόψυχον.

Ἡ μεγαλοψυχία προϋποθέτει ὅλας τὰς ἀρετάς.—Καὶ λοιπὸν ὁ μεγαλόψυχος, ἀφοῦ εἶναι ἄξιος τῶν μεγίστων, ἔπεται ὅτι εἶναι ὁ ἐναρετώτερος. Ἐπομένως ὁ ἀληθινὸς μεγαλόψυχος πρέπει νὰ εἶναι ἐνάρετος (ἀγαθός). Καὶ φαίνεται ἴσως ὅτι ἰδιότης τοῦ μεγαλοψύχου εἶναι νὰ εἶναι μέγας εἰς ἐκάστην ἀρετὴν. Παραδείγματος χάριν δὲν ἀρμόζει διόλου εἰς τὸν μεγαλόψυχον νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν ὡς δειλός, οὔτε νὰ ἀδικήσῃ. Διότι πρὸς ποῖον σκοπὸν τάχα θὰ διαπράξῃ αἴσχη αὐτὸς, διὰ τὸν ὅποιον τίποτε δὲν ὑπάρχει μέγα; Ἐὰν δὲ ἐξετάσωμεν τὰς λεπτομερείας, θὰ φανῇ ἐντελῶς γελοῖος ὁ μεγαλόψυχος, ἂν δὲν εἶναι ἀγαθός. Ἀλλὰ ἐὰν εἶναι ποταπός, τότε δὲν θὰ εἶναι οὔτε ἄξιος τιμῆς.

Διότι ἢ τιμὴ εἶναι ἔπαθλον τῆς ἀρετῆς, καὶ ἀπονέμεται εἰς τοὺς ἀγαθοὺς. Ἐπομένως φαίνεται ὅτι ἡ μεγαλοψυχία εἶναι ὡς ἓνα στόλισμα ἄλλων τῶν ἀρετῶν. Διότι τὰς ἀναδεικνύει μεγαλιτέρας, καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς αὐτάς. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ εἶναι κανεὶς πραγματικὸς μεγαλόψυχος. Διότι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν χωρὶς καλοκαγαθίαν.

Κυρίως λοιπὸν ἡ μεγαλοψυχία περιστρέφεται εἰς τὰς τιμὰς καὶ στερήσεις τῶν τιμῶν, καὶ διὰ μὲν τὰς μεγάλας καὶ τὰς ἀποδιδόμενας εἰς αὐτὸν ἀπὸ τοὺς σπουδαίους θὰ χαρῆ ἔν μέτρῳ, διότι τοῦ φαίνεται ὅτι ἀπολαμβάνει ὅ,τι τοῦ ἀνήκει ἢ καὶ ὀλιγώτερον—διότι διὰ τὴν τελείαν ἀρετὴν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀνταξία τιμῆ— Ὅπως δὲποτε ὅμως θὰ τὴν δεχθῆ, διότι αὐτοὶ δὲν ἔχουν νὰ τοῦ δώσουν τίποτε μεγαλύτερον. Τὴν δὲ προσφερομένην εἰς αὐτὸν τιμὴν ἀπὸ τοὺς τυχαίους καὶ δι' ἀσήμαντα πράγματα, ὅπως διόλου θὰ τὴν περιφρονήσῃ—διότι αὐτὸς δὲν εἶναι ἄξιος διὰ μικρά.—Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν στέρησιν τῶν τιμῶν, διότι αὐτὴ δὲν θὰ συμβῆ μὲ τὸ δίκαιον ὡς πρὸς αὐτόν. Κυρίως λοιπὸν, καθὼς εἴπαμεν, ἡ μεγαλοψυχία περιστρέφεται εἰς τὰς τιμὰς. Οὐχ ἦττον ὅμως ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν θὰ φανῆ μετριοπαθῆς, ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ συμβῆ, καὶ οὔτε ὅταν εὐτυχῆ θὰ χαίρῃ πολὺ. οὔτε ὅταν δυστυχῆ θὰ ἀθυμῆ. Διότι αὐτὰ δὲν τὰ παθαίνει οὔτε διὰ τὴν τιμὴν, ἢ ὅποια εἶναι τὸ μέγιστον—διότι αἱ πολιτικαὶ ἐπιρροαὶ καὶ ὁ πλοῦτος ἐπιζητοῦνται χάριν τῆς τιμῆς. Τοῦλάχιστον ὅσοι τὰ ἔχουν ἐπιθυμοῦν νὰ τιμῶνται ἐξαιτίας αὐτῶν.—Εἰς αὐτὸν λοιπὸν ἀφοῦ καὶ ἡ τιμὴ εἶναι μικρὸν πρᾶγμα, ἔπεται ὅτι καὶ τὰ ἄλλα εἶναι μικρά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ὁ μὴ τελείως ἐνάρετος δὲν εἶναι γνησίως μεγαλόψυχος.

—Διὰ τοῦτο νομίζονται ὅτι εἶναι πολὺ περιφρονητικοί. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τὰ εὐτυχήματα συντελοῦν εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν. Διότι οἱ εὐγενεῖς κρίνονται ἄξιοι τιμῆς, καθὼς καὶ οἱ ἔχοντες πολιτικὴν ἐπιρροὴν ἢ πλοῦτον. Διότι εἶναι ὑπέροχος, καὶ πᾶν ὅ,τι ὑπερέχει εἰς τὸ ἀγαθὸν εἶναι τιμαλφέστατον. Διὰ τοῦτο ὅλα αὐτὰ τοὺς κάμνουν περισσότερο μεγαλόψυχους ἀπὸ ὅ,τι εἶναι. Διότι αὐτὰ ἐκτιμῶνται ἀπὸ μερικούς. Κυρίως ὅμως μόνος ὁ ἀγαθὸς πρέπει νὰ τιμᾶται. Ὅσοι δὲ ἔχει καὶ τὰ δύο, εἶναι ἄξιος περισσοτέρας τιμῆς. Ὅσοι ὅμως ἔχουν αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ χωρὶς τὴν ἀρετὴν, οὔτε δικαίως κρίνουν ἄξιον τὸν ἑαυτὸν των διὰ μεγάλα, οὔτε ὀρθῶς ὀνομάζονται μεγαλόψυχοι. Διότι χωρὶς τελείαν ἀρετὴν δὲν ὑπάρχουν αὐτὰ, ἀλλὰ ὅσοι τὰ ἔχουν αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ γίνονται ὑπερόπται καὶ ὕβρισται. Διότι χωρὶς ἀρετὴν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διατηρῆ κανεὶς τὰ εὐτυχήματα ἀρμονικῶς. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦν νὰ τὰ κρατήσουν καὶ νομίζουσιν ὅτι εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐκείνους μὲν τοὺς περιφρονοῦν, αὐτοὶ δὲ κάμνουν ὅ,τι τύχη. Διότι μιμοῦνται ἀπλῶς τὸν μεγαλόψυχον, ἐνῶ δὲν τοῦ ὀμοιάζουσιν, τοῦτο δὲ τὸ κάμνουν εἰς ὅσα ἠμποροῦν. Καὶ λοιπὸν ὅσα ὑπαγορεύει ἡ ἀρετὴ δὲν τὰ ἐκτελοῦν, ἀλλὰ μόνον περιφρονοῦν τοὺς ἄλλους. Δηλαδή ὁ μὲν μεγαλόψυχος δικαίως περιφρονεῖ,—διότι κρίνει ὀρθῶς,—οἱ κοῖνοι ὅμως τυχαίως.

Δεπτομερῆς χαρακτηρισμὸς τοῦ μεγαλοψύχου, μέχρι φυσιογνωμίας.—Δὲν εἶναι δὲ ῥιψοκίνδυνος διὰ μικρὰ πράγματα οὔτε φιλοκίνδυνος, διότι ὀλίγα πράγματα ἐκτιμᾷ. Εἶναι ὅμως ῥιψοκίνδυνος διὰ τὰ μεγάλα, καὶ ὅταν κινδυνεύῃ δὲν προφυλάττει τὴν ζωὴν του, διότι θεωρεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἄξιον νὰ ζῆ ὅπως ὅπως. Καὶ θέλει μὲν νὰ εὐεργετῆ, ἐντρέπεται ὅμως νὰ εὐεργε-

τηθῆ. Διότι τὸ πρῶτον εἶναι ἰδιότης τοῦ ὑπερέχοντος, ἐνῶ τὸ δεύτερον τοῦ ὑπερεχομένου. Καὶ ἀποδίδει τὴν εὐεργεσίαν μὲ περισσώτερα. Διότι οὕτω πως ὁ πρῶτος θὰ γίνῃ καὶ χρεώστης καὶ θὰ εἶναι εὐεργετημένος. Φαίνεται δὲ καὶ ὅτι ἐνθυμοῦνται ὅσους εὐεργετοῦν, ὅχι ὅμως καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι τοὺς εὐεργέτησαν. Διότι εἶναι κατώτερος ὁ εὐεργετηθεὶς ἀπὸ τὸν εὐεργετήσαντα, αὐτὸς δὲ θέλει νὰ ὑπερέχῃ. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα εὐχαριστεῖται νὰ τὰ ἀκούῃ, τὰ δεύτερα ὅμως τὸν ἐνοχλοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Θέτις (1) δὲν ἀναφέρει τὰς εὐεργεσίας τῆς εἰς τὸν Δία. Οὕτε οἱ Λακεδαιμόνιοι (2) πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ μόνον ὅσας εὐεργεσίας ἔλαβαν. Εἶναι δὲ ἰδιότης τοῦ μεγαλοφύχου νὰ μὴ ἔχῃ τὴν ἀνάγκην κανενὸς ἢ πολὺ ὀλίγον, νὰ βοηθῆ ὅμως προθύμως, καὶ ἐμπρὸς μὲν εἰς τοὺς ἔχοντας ἀξιώματα καὶ τοὺς εὐτυχεῖς νὰ παρουσιάζεται μεγάλως, ἐμπρὸς ὅμως εἰς τοὺς μέσους μέτριος. Διότι τὸ νὰ ὑπερέχῃ ἐκείνους εἶναι δύσκολον καὶ μεγαλοπρεπές, ἐνῶ ὅσον διὰ τοῦτους εἶναι εὐκολον. Ἐπειτα δι' ἐκείνους μὲν νὰ τὸ παίρῃ ἐπάνω του δὲν εἶναι ἀγένεια, ἐμπρὸς ὅμως εἰς τοὺς χαμερπεῖς εἶναι χονδροειδές, καθὼς τὸ νὰ κάμνῃ κανεὶς τὸν παλικαρᾶν ἐμπρὸς εἰς τοὺς ἀνισχύρους. Καὶ δὲν ἐπιδιώκει τὰς τιμὰς παρὰ μόνον ὅπου ἄλλοι ἔχουν τὰ πρωτεῖα. Καὶ εἶναι ἀργὸς καὶ ἀναδλητικὸς εἰς ὅλα ἐκτὸς μόνον ὅπου εἶναι μεγάλη τιμὴ ἢ μέγα ἔργον, καὶ ὀλίγοι μόνον ἠμποροῦν νὰ τὸ ἐκτελέσουν ἀλλὰ μεγάλοι καὶ φημισμένοι. Κατ' ἀνάγκην δὲ εἶναι καὶ φανερόμισος καὶ φανερόφιλος. Διότι ἡ μυστικότης εἶναι ἰδιότης τοῦ δειλοῦ. Καὶ ἐνδιαφέρεται περισσώτερον διὰ τὴν ἀλήθειαν παρὰ διὰ νὰ δοξασθῆ. Καὶ ὁμιλεῖ καὶ ἐκτελεῖ φανερά. Διότι εἶναι παρρησιαστικὸς, ἐπειδὴ περιφρονεῖ τοὺς ἄλλους. Καὶ διὰ τοῦτο εἶναι εἰλικρινής. Ἐκτὸς μόνον ὅταν προσποιεῖται τὸν μικρόν. Προσποιεῖται δὲ τὸν μικρόν ἐμπρὸς εἰς τὸν κοινὸν λαόν. Καὶ δὲν συμβιδιάζει τὴν ζῶν του παρὰ μόνον μὲ τὸν φίλον του,

διότι τοῦτο εἶναι ἰδιότης τῶν δούλων. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ κόλακες εἶναι δουλοπρεπεῖς καὶ ὅλοι οἱ χαμερπεῖς εἶναι κόλακες. Οὕτε δεικνύει θαυμασμὸν εἰς κανένα. Διότι αὐτὸς τίποτε δὲν εὐρίσκει μέγα. Οὕτε εἶναι μνησίκακος. Διότι δὲν εἶναι ἰδιότης τοῦ μεγαλοφύχου νὰ κρατῆ λογαριασμὸν καὶ μάλιστα διὰ τὸ κακόν, ἀλλὰ μᾶλλον παραδλέπει. Οὕτε ὁμιλεῖ διὰ πρόσωπα. Δηλαδή οὔτε διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὁμιλεῖ οὔτε δι' ἄλλον. Διότι δὲν τὸν ἐνδιαφέρει οὔτε νὰ ἐπαινῆται ὁ ἴδιος, οὔτε νὰ κατακρίνωνται οἱ ἄλλοι, οὔτε πάλιν ἀγαπᾶ νὰ ἐπαινῆ. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν κακολογεῖ οὔτε τοὺς ἐχθροὺς του, ἐκτὸς ἐὰν τὸν ἐπρόσβαλαν. Καὶ διὰ τὰ χρειώδη ἢ διὰ τὰ μικρὰ διόλου δὲν παραπονεῖται οὔτε παρακαλεῖ. Διότι ἰδιότης τῶν σπουδαίων εἶναι νὰ εἶναι τοιοῦτοι εἰς αὐτά. Καὶ εἶναι ἱκανὸς νὰ θησαυρίζῃ μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἀφιλοκερδῆ, παρὰ τὰ καρποφόρα καὶ ὠφέλιμα. Διότι αὐτὸ εἶναι περισσώτερον ἰδιότης τῆς αὐταρκείας. Καὶ ἡ κίνησις τοῦ μεγαλοφύχου φαίνεται ὅτι εἶναι βραδυκίνητος, καὶ ἡ φωνὴ του βαρῦφωνος, καὶ ἡ ἀπαγγελία του στάσιμος. Διότι δὲν βιάζεται ὅστις ἐκτιμᾷ πολὺ ὀλίγα πράγματα, οὔτε σφίγγεται ὅστις δὲν θεωρεῖ κανὲν πρᾶγμα ὡς μέγα. Ἡ ὀξυφωνία ὅμως καὶ ἡ ταχύτης ἀπὸ αὐτὰ προέρχεται. Τοιοῦτος λοιπὸν εἶναι ὁ μεγαλόφυχος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Μικροψυχία καὶ χαυνότης.—Ὁ δὲ ἐλλιπὴς εἶναι μικρόφυχος, καὶ ὑπερβολικὸς χαῦνος. Καὶ βεβαίως δὲν φαίνονται νὰ εἶναι κακοὶ οὔτε αὐτοὶ—διότι δὲν κάμνουν κακόν—ἀλλὰ ἀπλῶς ἔχουν ἐλάττωμα. Διότι ὁ μὲν μικρόφυχος, ἐνῶ εἶναι ἄξιος, στερεῖ τὸν ἑαυτὸν του ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ διὰ τὰ ὅποια εἶναι ἄξιος, καὶ φαίνεται ὡς νὰ ἔχῃ κάποιον κακόν, διότι δὲν κρίνει τὸν ἑαυτὸν του ἄξιον διὰ τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἀκόμη ὅτι δὲν γνωρίζει τὸν ἑαυτὸν του. Διότι ἄλλως βεβαίως θὰ ἐπιθυμοῦσε ὅσα ἀξίζει, ἀφοῦ εἶναι ἀγαθὰ.

1) Ἰλ. Α 503 ε.

2) Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θηβαίων εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Δὲν φαίνονται ὅμως εἰς τοὺς ἄλλους ἠλίθιοι οἱ τιοῦτοι, ἀλλὰ μάλ-
λον ὀκνηροί. Καὶ αὐτὴ ἡ γνώμη περὶ αὐτῶν φαίνεται ὅτι τοὺς
καθιστᾷ χειροτέρους. Διότι ἕκαστος ἐπιθυμῆ ὅσα τοῦ ἀξίζουσ,
αὐτοὶ ὅμως ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὰς καλὰς πράξεις καὶ ἐπι-
τηδειότητας, ὅταν νομίζουσ ὅτι εἶναι ἀνάξιοι, ὁμοίως δὲ καὶ ἀπὸ
τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ. Οἱ δὲ χαῖνοι εἶναι ἠλίθιοι καὶ δὲν γνωρί-
ζουσ τὸν ἑαυτὸν των, καὶ μάλιστα περιφανῶς, διότι μὲ τὴν ἰδέαν
ὅτι εἶναι ἄξιοι, δοκιμάζουσ πράξεις μεγατίμους καὶ ἔπειτα ἐξε-
λέγγονται ὡς ἀπατημένοι, καὶ στολίζονται μὲ λαμπρὰς ἐνδυμα-
σίας καὶ μὲ σύνολον καὶ τὰ παρόμοια, καὶ θέλουσ νὰ γίνουσ φα-
νεραὶ αἱ διάφοροι μικροετυχίαι των, καὶ ὁμιλοῦσ δι' αὐτάς, νο-
μίζοντες ὅτι θὰ ἐκτιμηθοῦσ ἀπὸ αὐτάς. Εἶναι δὲ ἀντίθετος πρὸς
τὴν μεγαλοφυχίαν μᾶλλον ἢ μικροφυχία παρὰ ἡ χαυνότης. Διότι
καὶ συχνότερα ἀπαντᾷ καὶ χειροτέρα εἶναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀξιοπρέπεια. (1)

Καὶ λοιπὸν ἡ μὲν μεγαλοφυχία, καθὼς εἶπαμεν, περιστρέ-
φεται εἰς τὴν μεγάλην τιμὴν. Ἄλλὰ ὡς πρὸς τὴν τιμὴν
φαίνεται ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀρετὴ, καθὼς ἐλέχθη προηγου-
μένως, ἡ ὁποία ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἔχει τὸν αὐτὸν λό-
γον πρὸς τὴν μεγαλοφυχίαν, ὁποῖον ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν
μεγαλοπρέπειαν. Διότι αἱ δύο αὐταί, ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον μὲν ἀπέ-
χουσ, μᾶς κάμνουσ ὅμως εἰς τὰ μεσαῖα καὶ εἰς τὰ μικρὰ νὰ ἔχω-
μεν ὀρθὴν διάθεσιν. Καθὼς δὲ εἰς τὴν ληψοδοσίαν τῶν χρη-
μάτων ὑπάρχει μεσότης καὶ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ὁμοίως καὶ
εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς τιμῆς ὑπάρχει καὶ τὸ περισσότερον τοῦ

1) Ἡ λέξις αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε εἰς τοὺς ἀρχαίους, οὔτε ἄλλη ἰσοδύναμος.

θέοντος καὶ τὸ ὀλιγώτερον καὶ τὸ ἀπὸ ὅπου πρέπει καὶ ὅπως πρέπει.
Δηλαδή καὶ τὸν φιλόδοξον τὸν κατακρίνομεν, διότι περισσότερον
τοῦ θέοντος ἐπιθυμῆ τὴν τιμὴν, καὶ ἀπὸ ὅπου δὲν πρέπει, καὶ τὸν
ἀφιλοδοξον, διότι οὔτε εἰς τὰ καλὰ δὲν ἔχει διάθεσιν νὰ τιμᾷται.
Καὶ κάποτε τὸν φιλόδοξον τὸν ἐπαινοῦμεν ὡς ἀνδροπρεπῆ καὶ φι-
λόκαλον, τὸν δὲ ἀφιλοδοξον ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, καθὼς εἶπα-
μεν καὶ εἰς ἄλλα προηγούμενα. Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι, ἀφοῦ τὰ σύν-
θετα ἐκ τοῦ φίλος λέγονται πολυειδῶς, δὲν ἐφαρμόζομεν τὸ φιλό-
δοξος πάντοτε εἰς τὸ ἴδιον πρᾶγμα, ἀλλὰ ὅταν πρόκειται νὰ
ἐπαινέσωμεν, τὸ ἐφαρμόζομεν εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τὸ ἔχει περισ-
σότερον ἀπὸ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους, ὅταν δὲ πρόκειται νὰ κα-
τακρίνωμεν, τὸ ἐφαρμόζομεν εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τὸ ἔχει περισ-
σότερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεσότης δὲν ἔχει ὄνομα,
τὴν εὐρήκαν ἔρημον καὶ τὴν διαφιλονικοῦσ αὐτὰ τὰ δύο ἄκρα.
Εἰς ὅσα δὲ ὑπάρχει ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, εἰς αὐτὰ περιστρέφε-
ται καὶ τὸ μέσον. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι ἐπιθυμοῦσ τὴν τιμὴν ἄλλοι πε-
ρισσότερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερον. Ἐπομένως ὑπάρ-
χει καὶ ὅση πρέπει. Φαίνεται ὅμως αὐτὸ ὡς πρὸς μὲν τὴν φιλο-
δοξίαν ὅτι εἶναι ἀφιλοδοξία, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοδοξίαν φιλο-
δοξία, καὶ ὡς πρὸς τὰ δύο μὲν κατὰ τι ἐνωμένον ἀπὸ τὰ δύο.
Αὐτὸ δὲ φαίνεται ὅτι συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀρετάς. Ἐδῶ
ὅμως φαίνονται ὅτι ἀντιτίθενται οἱ ἄκροι, διότι δὲν ἔχει ὄνομα
τὸ μέσον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Μειλιχιότης.

Σχέσις τῆς μειλιχιότητος πρὸς τὰς ἀκρότητας, καὶ συγγέ-
τεια αὐτῆς πρὸς τὴν ἔλλιπῆ ἀκρότητα. — Ἡ μειλιχιότης εἶναι
μεσότης ὡς πρὸς τὰ εἶδη τῆς ὀργῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέσον δὲν ἔχει
ὄνομα, σχεδὸν δὲ καὶ τὰ ἄκρα, φέρομεν πρὸς τὸ μέσον τὴν μει-

λιχιότητα, ἐνῶ κλίνει κάπως πρὸς τὴν ἔλλειψιν, ἢ ὁποία εἶναι ἀνώνυμος. Ἡ δὲ ὑπερβολὴ ἡμπορεῖ κάπως νὰ ὀνομασθῇ ὀργιλότης. Διότι τὸ μὲν πάθος εἶναι ἢ ὀργή, ἀλλὰ τὰ αἷτια τὰ ὁποία τὸ ἐμπνέουν εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα. Ὅστις λοιπὸν ὀργίζεται δι' ὅσα πρέπει καὶ μὲ ὄσους πρέπει, ἀκόμη δὲ καθὼς πρέπει καὶ ὅταν πρέπει καὶ ὅσῃν ὥραν πρέπει, αὐτὸς ἐπαινεῖται. Λοιπὸν αὐτὸς ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ μειλίχιος, ἀφοῦ ἢ μειλιχιότης ἐπαινεῖται. Διότι ὁ μειλίχιος ἐπιθυμεῖ νὰ μένῃ ἀτάραχος καὶ νὰ μὴ σύρεται ἀπὸ τὸ πάθος, ἀλλὰ μόνον ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ δι' ὅσα ἀπαιτεῖ, καὶ ὅσῃν ὥραν τὸ ἀπαιτεῖ, γίνεται τραχύς. Φαίνεται δὲ μᾶλλον ὅτι εἶναι ἐλαττωματικὸς ὡς πρὸς τὴν ἔλλειψιν. Διότι ὁ μειλίχιος δὲν συνηθίζει νὰ τιμωρῇ, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι συγγνωμονικὸς. Ἡ δὲ ἔλλειψις, εἴτε τὴν θεωρήσωμεν κάπως ἀοργησίαν, εἴτε ὀπωσδήποτε ἀλλέως, κατακρίνεται. Διότι ὅσοι δὲν ὀργίζονται δι' ὅσα πρέπει φαίνεται ὅτι εἶναι ἡλίθιοι, καθὼς καὶ ὅσοι δὲν ὀργίζονται καθὼς πρέπει, οὔτε ὅταν πρέπει οὔτε μὲ ὄσους πρέπει. Διότι φαίνεται ὅτι δὲν αἰσθάνονται, οὔτε λυποῦνται, καὶ ἀφοῦ δὲν ὀργίζονται, δὲν ὑπερασπίζονται τὸν ἑαυτὸν των. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐξευτελίζεται κανεὶς ἢ νὰ ἀφίγη νὰ ἐξευτελίζουσαν τοὺς ἰδικούς του εἶναι κτηνωδία.

Διάφορα εἶδη ὑπερβολικῆς ὀργῆς.—Ἡ δὲ ὑπερβολὴ συμβαίνει καθ' ἕλους τοὺς τρόπους, δηλαδὴ καὶ μὲ ὄσους δὲν πρέπει, καὶ δι' ὅσα δὲν πρέπει, καὶ περισσότερον τοῦ δέοντος, καὶ ταχύτερον, καὶ περισσότεραν ὥραν. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν συμπύπτουν εἰς τὸ ἴδιον ἄτομον. Δηλαδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνυπάρξουν. Διότι τὸ κακὸν καταστρέφει καὶ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ὅταν εἶναι ὀλόκληρον, γίνεται ἀνυπόφορον. Καὶ λοιπὸν οἱ μὲν ὀργίλοι ταχέως μὲν ὀργίζονται, καὶ μὲ ὄσους δὲν πρέπει καὶ δι' ὅσα δὲν πρέπει καὶ περισσότερον τοῦ δέοντος, παύουν ὅμως ἐπίσης ταχέως. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἢ καλλιτέρα των ἰδιότης. Συμβαίνει δὲ τοῦτο εἰς αὐτούς, διότι δὲν συγκρατοῦν τὴν ὀργὴν των, ἀλλὰ ξεσπᾷ ὀλόκληρος εἰς τὸ φανερόν ἀπὸ τὴν σφοδρότητα, καὶ ἔπειτα ἡσυχάζουν. Οἱ δὲ ἀκρόχοιοι εἶναι ὑπερβολικὰ δέξυμοι

καὶ ὀργίζονται πρὸς ἕλους καὶ διὰ πᾶν πρᾶγμα. Διὰ τοῦτο ἔλαβαν αὐτὸ τὸ ὄνομα. Οἱ δὲ φαρμακεροὶ εἶναι ἀκατεύναστοι καὶ ὀργίζονται πολλὴν ὥραν. Διότι συγκρατοῦν τὴν ἐξαψίν των. Διακοπὴ δὲ συμβαίνει, ὅταν κανεὶς ἀνταποδώσῃ τὰ ἴσα. Διότι παύει ἢ ἐκδικητικότης τῆς ὀργῆς, καὶ τοῦ ἐμπνέει ἡδονὴν ἀντὶ τῆς λύπης. Ὅταν ὅμως δὲν συμβῇ τοῦτο, ἔχουν μέσα των τὸ βάρος. Διότι, ἐπειδὴ δὲν ἐξέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, δὲν προσπαθεῖ κανεὶς καὶ νὰ τοὺς κατευνάσῃ, τὸ νὰ χωνεύσουν δὲ μέσα των τὴν ὀργὴν ἀπαιτεῖ πολλὴν ὥραν. Εἶναι δὲ οἱ τοιοῦτοι καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν των πολὺ ὀχληροὶ καὶ διὰ τοὺς φίλους των. Κακοτρόπους δὲ ὀνομάζομεν ἐκείνους ὅσοι ὀργίζονται δι' ὅσα δὲν πρέπει, καὶ περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει, καὶ περισσότεραν ὥραν, καὶ οἱ ὁποιοὶ δὲν συμφιλούνονται χωρὶς ἀντίποινα ἢ ἐκδίκησιν. Εἰς δὲ τὴν μειλιχιότητα μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιτάσσομεν. Διότι ἀπαντᾷ καὶ συνηθέστερον. Δηλαδὴ εἶναι φυσικώτερον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ νὰ ἐκδικηθῆται, καὶ οἱ κακότεροισι δὲν εἶναι κατάλληλοι εἰς τὴν συμβίωσιν. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ εἶπαμεν καὶ προηγουμένως εἶναι φανερόν καὶ ἀπὸ ὅσα λέγομεν τόρα. Δηλαδὴ δὲν εἶναι εὐκολον νὰ ὀρίσῃ κανεὶς τὸ πῶς καὶ μὲ ποίους καὶ διὰ ποῖα καὶ πόσῃν ὥραν πρέπει νὰ ὀργιζώμεθα, καὶ μέχρι ποίου βαθμοῦ τὸ ἐκτελοῦμεν ὀρθῶς, ἢ σφάλλομεν. Διότι ὅστις μὲν παρεκτρέπεται ὀλίγον, δὲν κατακρίνεται, οὔτε διὰ τὸ περισσότερον οὔτε διὰ τὸ ὀλιγώτερον. Κάποτε δὲ ἐπαινοῦμεν καὶ τοὺς ἐλλιπεῖς καὶ τοὺς ὀνομάζομεν μειλίχιους, καὶ τοὺς ἐκτραχυνομένους τοὺς ὀνομάζομεν ἀνδροπρεπεῖς, διότι εἶναι ἱκανοὶ νὰ κυριαρχοῦν. Καὶ λοιπὸν πόσον καὶ πῶς ὅταν παρεκδαινῇ κανεὶς εἶναι ἀξιοκατάκριτος, δὲν εἶναι εὐκολον νὰ τὸ παραστήσωμεν μὲ τὸν λόγον. Διότι ἢ κρίσις ἀνήκει εἰς τὰς ἰδιαιτέρας περιπτώσεις καὶ εἰς τὴν αἴσθησιν. Ἀλλ' ὅμως ὀπωσδήποτε τόσον εἶναι φανερόν, ὅτι ἢ μὲν μέση διάθεσις εἶναι ἀξιέπαινος, συμφώνως μὲ τὴν ὁποῖαν ὀργιζόμεθα μὲ ὄσους πρέπει καὶ δι' ὅσα πρέπει καὶ καθὼς πρέπει καὶ καθ' ὅλα τὰ παρόμοια. Αἱ ὑπερβολαὶ ὅμως καὶ αἱ ἐλλείψεις εἶναι ἀξιοκατάκριτοι, καὶ μάλιστα ὅταν μὲν προχωροῦν ὀλίγον πρέπει νὰ

ἐπιπλήττωνται ἐλαφρῶς, ὅταν δὲ περισσότερον, νὰ ἐπιπλήττωνται δυνατώτερα, ὅταν δὲ πάρα πολύ, τότε νὰ ἐπιπλήττωνται σφοδρῶς. Εἶναι φανερόν ἐπομένως ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν μέσῃν διάθεσιν. Καὶ λοιπὸν αὐτὰ εἶναι ἀρκετὰ διὰ τὰς διαθέσεις τῆς ὀργῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Φιλοφροσύνη.

Ἄλλὰ εἰς τὰς συναναστροφὰς καὶ τὴν συμβίωσιν καὶ τὴν ἐπιμιξίαν τῶν λόγων καὶ τῶν πραγμάτων, ἄλλοι μὲν φαίνονται ὅτι εἶναι φιλάρεσκοι, οἱ ὅποιοι μὲ πάντα τρόπον προσπαθοῦν νὰ εὐχαριστήσουν τοὺς ἄλλους καὶ διόλου δὲν ἀντιτείνουσι, ἀλλὰ νομίζουσι ὅτι πρέπει νὰ μὴ ἐνοχλοῦν τοὺς παρευρισκομένους. Ἄλλοι δὲ εἶναι τὸ ἀντίθετον ἀπὸ αὐτούς, καὶ εἰς ὅλα ἀντιτείνουσι μὴ σκοτιζόμενοι διόλου ἂν γίνονται ἐνοχλητικοί, καὶ ὀνομάζονται ἀνοικονόμητοι καὶ φιλόνοικοι. Καὶ λοιπὸν ὅτι μὲν αἱ διαθέσεις τοῦ εἶπαμεν εἶναι ἀξιοκατάκριτοι, δὲν εἶναι δυσνόητον, καὶ ὅτι ἡ μέση μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἀξιέπαινος, συμφώνως μὲ τὴν ὁποίαν θὰ παραδεχθῆ κανεὶς ὅσα πρέπει καὶ καθὼς πρέπει, ἀναλόγως δὲ καὶ θὰ δυσανασχετήσῃ. Ὄνομα δὲ δὲν ἐδόθη εἰς αὐτὴν (1), ἀρμόζει ὅμως περισσότερον τὸ ὄνομα φιλία. Διότι ὅστις ἔχει τὴν μέσῃν διάθεσιν εἶναι ὅπως θὰ ἠθέλαμεν νὰ χαρῆκακτηρίσωμεν τὸν καλὸν φίλον, ἐὰν προστεθῆ καὶ ἡ στοργή. Ἐχει δὲ τὴν διαφορὰν ἀπὸ τὸν φίλον, ὅτι εἶναι χωρὶς αἰσθήματα καὶ χωρὶς στοργήν. Διότι δὲν ὠθεῖται ἀπὸ τὴν ἀγάπην ἢ ἀπὸ τὴν ἐχθραν, διὰ νὰ παραδεχθῆ ἐκάστην γνώμην καθὼς πρέπει, ἀλλὰ

διότι εἶναι φιλόφρων. Δηλαδή αὐτὸ θὰ τὸ ἐκτελέσῃ ὁμοίως καὶ ἐμπρὸς εἰς ἀγνώστους καὶ εἰς γνωστούς, καὶ σχετικούς καὶ ἀσχετούς, ἀλλὰ εἰς τὸν καθένα καθὼς τοῦ ἀρμόζει. Καὶ βεβαίως δὲν πρέπει ἐξ ἴσου νὰ ἐνδιαφερώμεθα διὰ τοὺς σχετικούς μας καὶ διὰ τοὺς ἀλλοφύλους, οὔτε πάλιν νὰ τοὺς δυσαρεστῶμεν. Γενικῶς λοιπὸν εἶπαμεν ὅτι θὰ εἶναι εἰς τὴν συναναστροφὴν του καθὼς πρέπει. Καὶ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν του τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον θὰ ἐπιδιώξῃ νὰ μὴ τοὺς ἐνοχλῆ ἢ συγχρόνως νὰ τοὺς γλυκαίνῃ. Διότι φαίνεται ὅτι περιστρέφεται εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς προερχομένας κατὰ τὰς συναναστροφὰς, ἀπὸ αὐτὰς ὅμως ὅσας δὲν εἶναι καλὸν ἢ εἶναι βλαβερόν εἰς αὐτὸν νὰ τὰς γλυκάνῃ, θὰ δυστροπήσῃ καὶ θὰ προτιμήσῃ νὰ προξενήσῃ λύπην. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν πρωτοῦργόν τοῦτο φέρει ἀσχημίαν ὄχι μικράν, μάλιστα δὲ καὶ βλάβην, ἐνῶ ἢ ἐναντίωσις θὰ τοῦ προξενήσῃ ὀλίγην μόνον λύπην, διότι δὲν παραδέχεται, ἀλλὰ δυσανασχετεῖ. Θὰ ὀμιλῆ δὲ διαφορετικὰ ἐμπρὸς εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ ἀξιώματα, παρὰ εἰς τοὺς τυχόντας καὶ τοὺς περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον γνωστούς, ὁμοίως δὲ καὶ συμφώνως μὲ τὰς ἄλλας τῶν διαφορὰς, θὰ ἀπονέμῃ εἰς ἕκαστον τὸ πρέπον, καὶ κυρίως μὲν θὰ προτιμᾷ νὰ τοὺς εὐχαριστῆ καὶ θὰ ἀποφεύγῃ νὰ τοὺς λυπῆ, ἐὰν ὅμως τὰ ἀποτελέσματα εἶναι σπουδαιότερα θὰ τὰ ἀκολουθῆ, ἐννοῶ δὲ τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον. Ἀκόμη δὲ καὶ πρὸς χάριν μελλούσης ἡδονῆς θὰ θελήσῃ νὰ προξενήσῃ μικράν λύπην.

Τὰ ἄκρα τῆς φιλοφροσύνης. — Ὁ μέσος λοιπὸν εἶναι τοιοῦτος, ἀλλὰ δὲν ἔλαβε ἀκόμη ὄνομα. Ἀπὸ ἐκείνους δὲ οἱ ὅποιοι εἶναι γλυκότροποι ὅστις μὲν ἐπιδιώκει καθαρῶς νὰ εὐχαριστῆ ὄχι διὰ καμμίαν ἄλλην αἰτίαν, εἶναι φιλάρεσκος, ὅστις δὲ εὐχαριστεῖ διὰ νὰ ὠφελθῆ εἰς χρήματα, εἶναι κόλαξ. Ὅστις ὅμως γενικῶς εἰς ὅλους δυστροπεῖ, εἶπαμεν ὅτι εἶναι ἀνοικονόμητος καὶ φιλόνοικος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀντιτίθενται τὰ ἄκρα μεταξὺ τῶν, διότι δὲν ἔχει ὄνομα τὸ μέσον.

1) Σήμερον ἔχομεν τὸ κατὰλληλον ὄνομα φιλοφροσύνη, τὸ ὅποion τότε δὲν ὑπῆρχε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Είλικρινεία.

Σχέσις τῆς ειλικρινείας πρὸς τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν εἰρωνείαν.—Εἰς τὰ ἴδια δὲ σχεδὸν περιστρέφεται καὶ ἡ μεταξὺ ἀλαζονείας (καυχησιολογίας) καὶ εἰρωνείας (ταπεινότητος) μεσότης. Εἶναι δὲ καὶ αὐτὴ ἀνώνυμος. Δὲν θὰ εἶναι δὲ ἀσχημον νὰ ἐξετάσωμεν καὶ αὐτάς. Διότι τότε θὰ ἐννοήσωμεν καλλίτερον τὴν ἠθικὴν, ὅταν τὰς ἐρευνήσωμεν λεπτομερῶς, καὶ τότε θὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ ἀρεταὶ εἶναι μεσότητες, ὅταν ἐννοήσωμεν ὅτι ἐφαρμόζεται ἡ θεωρία μας εἰς ὅλας. Καὶ λοιπὸν ὡς πρὸς τὴν συμβίωσιν, ὅσοι μὲν συναναστρέφονται ἡδονικῶς ἢ λυπηρῶς, τοὺς ἀναφέραμεν, ὡς πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας τὴν ἀλήθειαν καὶ τοὺς ψευδομένους, ἃς ὁμιλήσωμεν τώρα ὑπὸ ἔποψιν καὶ λόγων καὶ πράξεων καὶ ἀξιώσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ μὲν ἀλαζῶν οἰκαιοποιεῖται τὰ ἐνδοξα καὶ ὅσα δὲν ἔχει καὶ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔχει, ὁ δὲ εἰρων ἀντιστρόφως ἀρνεῖται καὶ αὐτὰ ποῦ ἔχει ἢ τὰ παριστᾷ ὡς μικρότερα, ἐνῶ ὁ μέσος παρουσιάζεται ὅσος εἶναι, διότι εἶναι ειλικρινῆς καὶ εἰς τὸν βίον του καὶ εἰς τοὺς λόγους του. Δηλαδή ὁμολογεῖ ὅτι ἔχει ὅσα ἔχει πραγματικῶς, καὶ οὔτε τὰ μεγαλόνει οὔτε τὰ μικραίνει. Ἐκάστη δὲ ἀπὸ αὐτὰς τὰς ιδιότητας εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεται καὶ μὲ κάποιον λόγον καὶ χωρὶς λόγον. Διότι ἕκαστος ὁποῖου εἶδους εἶναι ὁ χαρακτήρ του, τοιαῦτα λέγει καὶ πράττει καὶ ἀναλόγως ζῆ, ἐὰν δὲν ὑπάρχη κάποιος ἄλλος λόγος εἰς τὰς πράξεις του. Ἄφ' ἑαυτοῦ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος εἶναι χυδαῖον καὶ ἀξιοκατάκριτον, τὸ δὲ ἀληθές καλὸν καὶ ἀξιέπαινον. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ὁ μὲν ειλικρινῆς, ὁ ὅποιος εἶναι μέσος, εἶναι ἀξιέπαινος, οἱ δὲ ψευδομένοι εἶναι μὲν καὶ οἱ δύο ἀξιοκατάκριτοι, περισσότερον ὅμως ὁ ἀλαζῶν.

Χαρακτηρισμὸς ἐκάστου.—α) ὁ ειλικρινῆς.—Τώρα δὲ ἃς ὁμιλήσωμεν χωριστὰ διὰ καθεμίαν, καὶ πρῶτα πρῶτα περὶ τῆς ειλικρινείας. Δηλαδή δὲν ὁμιλοῦμεν ἐδῶ περὶ τοῦ φιλαλήθους εἰς τὰς συμβάσεις του, οὔτε εἰς ὅσα σχετίζονται μὲ τὴν ἀδικίαν ἢ τὴν δικαιοσύνην—διότι αὐτὰ ἀνήκουν εἰς ἄλλην ἀρετὴν—ἀλλὰ εἰς ὅσα, ἐνῶ δὲν ἔχει κανὲν τοιοῦτον ἐνδιαφέρον, θὰ εἶναι ειλικρινῆς καὶ εἰς τοὺς λόγους του καὶ εἰς τὸν βίον του, διότι εἶναι τοιοῦτος ἀπὸ τὴν ψυχικὴν του διάθεσιν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ τοιοῦτος εἶναι καθὼς πρέπει. Διότι ὁ φιλαλήθης, ὁ ὅποιος λέγει τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅπου δὲν ἔχει ἐνδιαφέρον, θὰ τὴν λέγη περισσότερον ὅπου ἔχει ἐνδιαφέρον. Διότι ὡς αἰσχος θὰ φοβηθῆ τὸ ψεῦδος, τὸ ὅποιον καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἐφοβεῖτο. Ὁ δὲ τοιοῦτος εἶναι ἀξιέπαινος. Θὰ κλίνῃ ὅμως εἰς τὸ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, διότι τοῦτο φαίνεται ἄρμονικώτερον, ἐπειδὴ αἱ ὑπερβολαὶ εἶναι ὀχληραί.

β') Ὁ ἀλαζῶν.—Ὅστις δὲ οἰκαιοποιεῖται περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔχει χωρὶς κανένα λόγον, ὁμοιάζει μὲν τὸν χυδαῖον—διότι ἄλλῶς δὲν θὰ εὐχαριστεῖτο μὲ τὸ ψεῦδος—ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶναι μᾶλλον ματαιόδοξος παρὰ κακός. Ἐὰν ὅμως τὸ κάμνη μὲ κάποιον σκοπόν, ὅταν μὲν τὸ κάμνη χάριν δόξης ἢ τιμῆς, δὲν εἶναι πολὺ ἀξιοκατάκριτος, καθὼς εἶναι ὁ ἀλαζῶν, ὅταν ὅμως τὸ κάμνη διὰ τὸ χρήμα, ἢ δι' ὅσα συντελοῦν εἰς τὸ χρήμα, τότε εἶναι χυδαίωτερος. Δὲν συνίσταται δὲ ἡ ἀλαζονεία εἰς τὸ τί ἔμπορεῖ νὰ κάμνη, ἀλλὰ εἰς τὴν προαίρεσιν. Διότι συμφώνως μὲ τὴν διάθεσιν καὶ τὴν ιδιότητά του εἶναι ἀλαζῶν, καθὼς εἶναι καὶ ψεύτης, ἄλλος μὲν διότι εὐχαριστεῖται ἀπλῶς μὲ τὸ ψεῦδος, ἄλλος δὲ καὶ διὰ νὰ δοξασθῆ ἢ νὰ κερδίσῃ. Καὶ λοιπὸν ὅσοι μὲν μεγαλαυχοῦν χάριν δόξης, οἰκαιοποιοῦνται πράγματα μὲ τὰ ὅποια ἀπολαμβάνουν ἔπαινον ἢ μακαρίζονται, ὅσοι δὲ χάριν κέρδους, οἰκαιοποιοῦνται πράγματα τὰ ὅποια εἶναι χρήσιμα εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ τὰ ὅποια εἶναι δυνατὸν νὰ νομισθοῦν ἀληθινά, ἐνῶ δὲν ὑπάρχουν, καθὼς λόγου χάριν ἔτι εἶναι μάντις, σοφοί, ἰατροί. Διὰ τοῦτο αὐτὰ τὰ οἰκαιοποιοῦνται οἱ περισσότεροι

καὶ καυχῆσιολογοῦν. Διότι μέσα εἰς αὐτὰ ὑπάρχουν ὅσα εἴπαμεν.

γ) Ὁ εἴρων.—Ὅσοι δὲ εἶναι εἴρωνες, ἐπειδὴ λέγουν ὀλιγώτερα, φαίνονται περισσότερο εὐχάριστοι ὡς πρὸς τὰ ἤθη—διότι φαίνονται ὅτι δὲν ὀμιλοῦν χάριν κέρδους, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐπίδειξιν.—Αὐτοὶ δὲ πρὸ πάντων ἀπαρνοῦνται τὴν δόξαν, καθὼς ἔκαμνε καὶ ὁ Σωκράτης. Ὅσοι ὅμως οἰκειοποιοῦνται καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ φανερά, λέγονται κουτοπόνηροι καὶ εἶναι γελοιωδέστεροι.—Τοῦτο δὲ κάποτε φαίνεται ὡς εἶδος ἀλαζονείας, καθὼς λόγου χάριν τὸ φόρεμα τῶν Λακεδαιμονίων, διότι καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ μεγάλῃ ἔλλειψις εἶναι ἀλαζονεία.—Ὅσοι ὅμως μεταχειρίζονται τὴν εἰρωνείαν μὲ μέτρον καὶ κρύπτουν ὅσα δὲν εἶναι ἔμπρὸς εἰς τὰ μάτια καὶ ὀλοφάνερα, φαίνονται νόστιμοι. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἀλαζονεία ἀντιτίθεται πρὸς τὴν φιλαλήθειαν, διότι εἶναι ἡ χειρότερα ἀπὸ τὰς δύο ἀκρότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Εὐτραπελία.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ βίος ἀπαιτεῖ διαλείμματα χάριν ἀναπαύσεως καὶ εἰς αὐτὰ ὑπάρχει ψυχαγωγία μὲ ἀστείότητας, φαίνεται ὅτι καὶ ἐδῶ ὑπάρχει κάποια συμπεριφορὰ ἁρμονικὴ, καὶ ποῖα πρέπει νὰ λέγωμεν καὶ πῶς, ἐπίσης δὲ εἰς τὸ νὰ ἀκούωμεν. Ἔχει δὲ διαφορὰν ἀκόμη καὶ ἔμπρὸς εἰς ποίους ὀμιλοῦμεν; ἢ ποίους ἀκούομεν. Εἶναι δὲ ἐπίσης φανερόν ὅτι καὶ εἰς αὐτὰ ὑπάρχει ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ μέσου. Καὶ λοιπὸν ὅσοι μὲν εἶναι ὑπερβολικοὶ εἰς τὸ γελοῖον, φαίνεται ὅτι εἶναι βωμολόχοι καὶ ἀνυπόφοροι, διότι ἐπιδιώκουν μὲ κάθε τρόπον τὸ γελοῖον, καὶ περισσότερο προσέχουν πῶς νὰ προκαλέσουν τοὺς γέλωτας, παρὰ νὰ ὀμιλοῦν

εὐσχήμως καὶ νὰ μὴ στενοχωροῦν τὸν περιπαιζόμενον. Ὅσοι ὅμως οὔτε οἱ ἴδιοι ἔχουν νὰ εἰποῦν κανέν ἀστεῖον, καὶ δι' ὅσους τὸ λέγουν δυστροποῦν, φαίνονται ὅτι εἶναι ἀγροῖκοι καὶ τραχεῖς. Ὅσοι δὲ ἀστειεύονται ἁρμονικὰ ὀνομάζονται εὐτράπελοι, τρόπον τινὰ εὐκολότρεπτοι. Διότι τὰ τοιαῦτα φαίνονται ὡσάν εὐκινησίᾳ τοῦ ἤθους. Καὶ καθὼς τὰ σώματα κρίνονται ἀπὸ τὰς κινήσεις, ὁμοίως καὶ τὰ ἤθη. Ἐπειδὴ ὅμως πλεονάζει τὸ ἀστεῖον, καὶ οἱ περισσότερο εὐχαριστοῦνται μὲ τὰ ἀστεῖα καὶ μὲ τὰ περιπαίγματα περισσότερο ἀπὸ ὅσον πρέπει, διὰ τοῦτο οἱ βωμολόχοι ὀνομάζονται εὐτράπελοι, διότι εἶναι εὐχάριστοι. Ὅτι ὅμως ἔχουν διαφορὰν καὶ ὄχι μικράν, ἔγινε φανερόν ἀπὸ ὅσα εἴπαμεν. Συγγενὴς δὲ ιδιότης μὲ τὴν μέσην διάθεσιν εἶναι καὶ ἡ ἐπιδειξιότης. Ἰδιότης δὲ τοῦ ἐπιδειξίου εἶναι νὰ λέγη καὶ νὰ ἀκούη ὅσα ἀρμόζουν εἰς ἓνα ἄνθρωπον καθὼς πρέπει καὶ φιλελεύθερον. Διότι ὑπάρχουν μερικὰ τὰ ὁποῖα ἀρμόζουν νὰ τὰ λέγη ὁ τοιοῦτος ὡς ἀστεῖα καὶ νὰ τὰ ἀκούη, καὶ ἡ ἀστείότης τοῦ φιλελεύθερου διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀστείότητα τοῦ κτηνώδους, καθὼς πάλιν τοῦ πεπαιδευμένου ἀπὸ τοῦ ἀπαιδευτοῦ. Τοῦτο ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ προσέξῃ καὶ μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων κωμωδιῶν. Διότι εἰς ἐκεῖνας ἀστεῖον ἦτο ἡ αἰσχρολογία, εἰς αὐτὰς ὅμως μᾶλλον ὁ ὑπαινιγμός. Αὐτὰ δὲ δὲν ἔχουν μικράν διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν εὐσχημοσύνην. Τώρα λοιπὸν ἄραγε θὰ ὀρίσωμεν ὅτι ἀστειεύεται ὀρθῶς, ὅστις δὲν λέγει ἀπρεπῆ εἰς ἓνα φιλελεύθερον, ἢ ὅστις δὲν λυπεῖ τὸν ἀκούοντα ἢ ἀκόμη καὶ τὸν τέρπει; Ἡ μήπως καὶ αὐτὸ εἶναι τάχα ἀόριστον. Δηλαδὴ ἄλλος μισεῖ καὶ εὐχαριστεῖται μὲ ἄλλο πρᾶγμα καὶ ἄλλος μὲ ἄλλο. Καὶ ἐπομένως τὰ ἀνάλογα θὰ ἀκούσῃ. Διότι τὸ ὅσα δέχεται νὰ τὰ ἀκούη, αὐτὰ φαίνεται καὶ ὅτι τὰ ἐκτελεῖ. Ἐπομένως δὲν πρέπει ὅλα νὰ τὰ παρουσιάζῃ εἰς τὴν κωμωδίαν. Διότι τὸ περίπαιγμα εἶναι ἓνα εἶδος ὕβρεως, οἱ δὲ νομοθέται ἀπαγορεύουν μερικὰ πρᾶγματα νὰ τὰ ὕβρίζωμεν. Ἴσως ὅμως ἔπρεπε νὰ ἀπαγορεύουν καὶ τὸ περίπαιγμα. Καὶ λοιπὸν ὁ χαριτωμένος καὶ φιλελεύθερος, τοιοῦτος θὰ φανῇ, καὶ θὰ εἶναι τρόπον τινὰ νόμος εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Τοιοῦτος λοιπὸν εἶναι ὁ μέσος, ἀδιάφορον ἂν ὀνομάζεται ἐπιδέξιος ἢ εὐτράπελος. Ὁ δὲ βωμολόχος εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὸν γελοῖον καὶ δὲν ἀφίνει ἀπείρακτον οὔτε τὸν ἑαυτὸν του οὔτε τοὺς ἄλλους, ἀρκεῖ νὰ προξενήσῃ γέλωτα, καὶ λέγει πράγματα ἀπὸ τὰ ὅποια κανὲν δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπῇ ὁ χαριτωμένος, μερικὰ δὲ οὔτε νὰ τὰ ἀκούσῃ. Ὁ δὲ ἀγραῖκος εἰς τοιαύτας συναναστροφὰς εἶναι ἀχρηστος. Διότι δὲν συνεισφέρει τίποτε καὶ γίνεται ὀχληρὸς εἰς ὅλους. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ ψυχαγωγία εἰς τὸν βίον εἶναι ἀπαραίτητα.

Τρεῖς λοιπὸν φαίνεται ὅτι εἶναι αἱ κοινωνικαὶ μεσότητες, ὅλαι δὲ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπιμιξίαν λόγων καὶ πράξεων. Διαφέρουν δὲ εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν μία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀλήθειαν, αἱ δὲ ἄλλαι εἰς τὴν ἡδονήν, καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἡδονικὰς πάλιν ἡ μὲν μία περιστρέφεται εἰς τὰς ἀστειότητας, ἡ δὲ ἄλλη εἰς τὰς σχέσεις ἔλου τοῦ ἄλλου βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ἐντροπή.

Περὶ δὲ τῆς ἐντροπῆς δὲν ἀρμόζει νὰ γίνῃ λόγος ὡς νὰ εἶναι κάποια ἀρετὴ. Διότι μᾶλλον ὁμοιάζει πρὸς πάθος παρὰ πρὸς διάθεσιν. Ὅπως δὴποτε ὀρίζεται ὡς κάποιος φόβος δυσφημίσεως, ἐκτελεῖ ὅμως κάτι τι παρόμοιον μὲ τὸν φόβον τοῦ κινδύνου. Δηλαδή ὅσοι ἐντρέπονται κοκκινίζουν, ἐνῶ ὅσοι φοβοῦνται τὸν θάνατον κιτρινίζουν. Ἐπομένως καὶ τὰ δύο αὐτὰ φαίνονται κάπως ὅτι εἶναι σωματικά, καὶ τοῦτο χαρακτηρίζει μᾶλλον τὸ πάθος παρὰ τὴν διάθεσιν. Δὲν ἀρμόζει δὲ τὸ πάθος εἰς πᾶσαν ἡλικίαν ἀλλὰ εἰς τὴν νεαράν. Δηλαδή νομίζομεν ὅτι πρέπει ὅσοι ἔχουν αὐτὴν τὴν ἡλικίαν νὰ εἶναι ἐντροπαλοί, διότι διάγουν συμφώνως μὲ τὰ πάθη των καὶ κάμνουν πολλὰ σφάλματα ἀλλέως, ἐνῶ ἡ ἐντροπή τοῦς

ἐμποδίζει. Ἐνα ἡλικιωμένον ὅμως κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἐπαινέσῃ, ἂν εἶναι ἐντροπαλός. Διότι φρονοῦμεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ κάμνῃ κάτι ποῦ ἐντροπιάζει. Δηλαδή ἡ ἐντροπαλότης δὲν εἶναι κἂν ιδιότης ἐνὸς καθὼς πρέπει ἀνθρώπου, ἀφοῦ συμβαίνει διὰ χυδαῖα πράγματα—διότι αὐτὰ δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὰ ἐκτελῇ. Ἄν ὅμως ἄλλα μὲν εἶναι πραγματικῶς αἰσχροτά, ἄλλα δὲ κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην, αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε. Διότι κανὲν ἀπὸ τὰ δύο δὲν πρέπει νὰ γίνεται, ἐπομένως δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἐντροπιάζεται—εἶναι δὲ ιδιότης χυδαίου τὸ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκτελῇ κάτι τι ἐντροπιαστικόν. Ἡ δὲ κατάστασις αὐτὴ τοῦ νὰ ἐντρέπεται ὅταν θὰ πράξῃ κανὲν τοιοῦτον, καὶ μὲ τὴν ἐντροπήν του νὰ νομίξῃ ὅτι εἶναι ἄνθρωπος καθὼς πρέπει, εἶναι παράλογος. Διότι ἡ ἐντροπή περιστρέφεται εἰς τὰ ἐκούσια, ἐκουσίως δὲ ποτὲ δὲν θὰ ἐκτελέσῃ χυδαῖα πράγματα ἕνας ἄνθρωπος καθὼς πρέπει. Ἡ δὲ ἐντροπή ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ καθὼς πρέπει ἀπὸ τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν. Δηλαδή, ἐὰν πράξῃ τοῦτο, θὰ ἐντροπιασθῇ, τοῦτο ὅμως τὸ πάθημα δὲν ἀνήκει εἰς τὰς ἀρετάς. Ἀφοῦ δὲ ἡ ἀναισχυντία εἶναι χυδαῖον πρᾶγμα, καθὼς καὶ τὸ νὰ μὴ ἐντρέπεται κανεὶς ὅταν πράττῃ τὰ αἰσχροτά, δὲν εἶναι ἐπίσης εὐπρεπὲς οὔτε τὸ νὰ ἐντρέπεται κανεὶς, πλὴν νὰ κάμνῃ τὰ τοιαῦτα. Δὲν εἶναι δὲ ἀρετὴ οὔτε ἡ ἐγκράτεια, ἀλλὰ κάπως μικτή. Θὰ ἐξετάσωμεν δὲ περὶ αὐτῆς ἀργότερα (1). Τώρα ὅμως ἄς ὀμιλήσωμεν περὶ δικαιοσύνης.

1) Ἴδὲ βιβλίον Η.

BIBΛΙΟΝ Ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Δικαιοσύνη.

Διαφορὰ μεταξὺ διαθέσεως καὶ ἐπιστήμης ἢ δυνάμεως.—

Προκειμένου δὲ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας πρέπει νὰ ἐξετάσω-
μεν εἰς ποίας πράξεις περιστρέφονται καὶ ποίου εἴδους μεσότης
εἶναι ἡ δικαιοσύνη, καὶ ποίων πραγμάτων τὸ μέσον εἶναι τὸ δί-
καιον. Ἡ δὲ ἐξέτασις ἄς γίνῃ κατὰ τὴν ἰδίαν μέθοδον μὲ τὰ
προηγούμενα. Λοιπὸν βλέπομεν ὅτι ὅλοι εὐχαριστοῦνται νὰ ὀνο-
μάζουσι δικαιοσύνην τὴν διάθεσιν ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν γίνονται
ἱκανοὶ νὰ ἐκτελοῦσι τὰ δίκαια, καὶ τὰ ἐκτελοῦσι, καὶ θέλουσι νὰ
τὰ ἐπιδιώκωσι. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ ἀδικίαν ὀνομάζουσι τὴν διάθεσιν
ἐκείνην μὲ τὴν ὁποίαν ἐκτελοῦσι ἀδικήματα καὶ ἐπιδιώκωσι τὰ
ἄδικα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἄς θέσωμεν αὐτὰ ὡς γενικὴν βᾶσιν.
Δηλαδή δὲν εἶναι ἅνθρωποι αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ δυνάμεις μὲ τὰς
διαθέσεις. Διότι ἡ δύναμις (ικανότης) καὶ ἡ ἐπιστήμη φαίνεται
ὅτι εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ καὶ διὰ τὰ ἀντίθετά της, ἐνῶ ἡ διάθεσις
δὲν εἶναι ἡ ἴδια καὶ διὰ τὰ ἀντίθετά της· λόγου χάριν ἀπὸ τὴν
ὑγιάν δὲν ἐκτελοῦνται τὰ ἀντίθετα ἀλλὰ μόνον τὰ ὑγιεινά. Δη-
λαδή λέγομεν ὅτι ὁ δεῖνα βαδίζει ὑγιεινά, ὅταν βαδίζῃ καθὼς ὁ
ὑγιής. Πολλάκις λοιπὸν γνωρίζεται μία διάθεσις ἀπὸ τὴν ἀντίθετόν
της, πολλάκις ὅμως ἀπὸ τὸ θέμα της· λόγου χάριν, ἐὰν ἡ εὐε-
ξία εἶναι φανερά, τότε καὶ ἡ καχεξία θὰ γίνῃ φανερά, καὶ πάλιν
ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς εὐεξίας γνωρίζεται ἡ εὐεξία καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν
ἰδίαν τὰ ἔργα της. Λόγου χάριν, ἐὰν ἡ εὐεξία εἶναι πυκνότης

σαρκὸς κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ καχεξία εἶναι πλαδαρότης μυϊκή, καὶ
ἔργον εὐεκτικὸν εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον προξενεῖ πυκνότητα εἰς
τοὺς μῦς. Συνήθως δὲ, ἐὰν τὸ καθὲν ἀπὸ αὐτὰ ἔχῃ πολλὰς ση-
μασίας, συμβαίνει ὡς ἐπακολούθημα νὰ ἔχῃ πολλὰς σημασίας
καὶ τὸ ἄλλο. Λόγου χάριν, ἐὰν ἔχῃ πολλὰς σημασίας τὸ δίκαιον,
τότε ἔχει ὁμοίως καὶ τὸ ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

*Διάφορα εἶδη δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας οὐχὶ ὀρθῶς καὶ
ἐξ ἀνακριβείας συνωνυμοῦμενα.*— Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἔχει
πολλὰς σημασίας ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία, ἐπειδὴ ὅμως εἶναι
πλησιεστάτη ἢ συνωνυμία των, δι' αὐτὸ διαφεύγει τὴν παρατή-
ρησίν μας καὶ δὲν εἶναι προφανὲς καθὼς εἰς τὰ μακρινὰ ἀντι-
κειμένα. Δηλαδή ἡ κατ' εἶδος διαφορὰ αὐτῶν εἶναι μεγάλη. Εἶναι
καθὼς τὸ νὰ ὀνομάζεται ὁμωνύμως κλεῖς τὸ κάτωθεν τοῦ αὐχέ-
νος ὅστων τῶν ζώων, καὶ κλεῖς ἐκείνη μὲ τὴν ὁποίαν κλείουσι
τὰς θύρας. Τώρα λοιπὸν ἄς ἐξετάσωμεν πόσας σημασίας ἔχει ὁ
ἄδικος. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι ἄδικος καὶ ὁ παράνομος καὶ ὁ
πλεονέκτης, δηλαδή ὁ ἄνομος. Ὅστε εἶναι φανερόν ὅτι ἐπί-
σης δίκαιος εἶναι καὶ ὁ νόμιμος καὶ ὁ ἴσος. Ἐπομένως ὀλόκληρον
τὸ δίκαιον εἶναι τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἴσον, καὶ ὀλόκληρον τὸ
ἄδικον εἶναι τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον. Εἶναι δὲ πλεονέκτης
ὁ ἄδικος ὡς πρὸς τὰ ἀγαθὰ, καὶ ὄχι εἰς ὅλα, ἀλλὰ εἰς ὅσα περι-
στρέφεται ἡ εὐτυχία καὶ ἡ ἀτυχία, τὰ ὅποια εἶναι μὲν γενικῶς
πάντοτε ἀγαθὰ, ὡς πρὸς κάποιον ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε. Οἱ δὲ
ἄνθρωποι αὐτὰ εὐχονται νὰ ἀποκτήσωσι καὶ τὰ ἐπιδιώκωσι.—
Αὐτὸ ὅμως δὲν πρέπει νὰ γίνεται, ἀλλὰ νὰ εὐχονται μὲν τὰ γενι-
κῶς ἀγαθὰ νὰ εἶναι ἀγαθὰ καὶ δι' αὐτούς, νὰ προτιμοῦσι ὅμως
τὰ δι' αὐτούς ἀγαθὰ. Ὁ δὲ ἄδικος δὲν προτιμᾷ πάντοτε τὸ
περισσότερον ἀλλὰ καὶ τὸ ὀλιγώτερον ἐπὶ πραγμάτων γενικῶς

κακῶν. Ἐπειδὴ ἕμως καὶ τὸ ὀλιγώτερον κακὸν φαίνεται ὅτι εἶναι κάπως ἀγαθόν, ἢ δὲ πλεονεξία περιστρέφεται εἰς τὸ ἀγαθόν, διὰ τοῦτο φαίνεται πλεονέκτης. Εἶναι ἕμως κυρίως ἀνισος. Διότι αὐτὸς ὁ ἕρος εἶναι περιεκτικὸς καὶ κοινὸς διὰ τὰ εἶδη τῆς ἀδικίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τὸ γενικὸν εἶδος τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ ὅλης τῆς ἀρετῆς. — Ἀφοῦ δὲ ἀπεδείχθη ὅτι ὁ παράνομος εἶναι ἀδικος καὶ ὁ νόμιμος δίκαιος, εἶναι φανερόν ὅτι ὅλα τὰ νόμιμα εἶναι κάπως δίκαια. Διότι νόμιμα εἶναι ὅσα ὀρίζονται ὑπὸ τῆς νομοθεσίας καὶ ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ λέγομεν ὅτι εἶναι δίκαιον. Οἱ δὲ νόμοι συμβουλεύουν δι' ὅλα, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ἢ τὸ κοινὸν συμφέρον ὅλων, ἢ τῶν ἀρίστων, ἢ τῶν ἐγκύρων, εἴτε συμφώνως μὲ τὴν ἀρετὴν εἴτε κατὰ ἄλλον παρόμοιον τρόπον. Ὡστε κατὰ ἓνα μὲν τρόπον δίκαια θεωροῦμεν ὅσα εἶναι συντελεστικά καὶ διαφυλακτικά τῆς εὐτυχίας καὶ τῶν μερῶν αὐτῆς διὰ τὴν κοινωνίαν. Καὶ βεβαίως ὁ νόμος ἐπιβάλλει καὶ τοῦ ἀνδρείου τὰ ἔργα νὰ ἐκτελοῦμεν· λόγου χάριν νὰ μὴ λιποτακτοῦμεν, οὔτε νὰ τρεπώμεθα εἰς φυγὴν, οὔτε νὰ ῥίπτωμεν τὰ ὅπλα. Ἐπίσης ἐπιβάλλει καὶ τὰ ἔργα τοῦ σώφρονος· λόγου χάριν νὰ μὴ μοιχεύωμεν οὔτε νὰ ὑβρίζωμεν. Καὶ τὰ ἔργα τοῦ μελιχίου· λόγου χάριν νὰ μὴ δέρνωμεν οὔτε νὰ κατηγοροῦμεν. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ ἔργα ὅσα εἶναι σύμφωνα μὲ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τὰ μὲν πρῶτα τὰ ὑπαγορεύει, τὰ δὲ δευτέρως τὰ ἀπαγορεύει, ὀρθῶς μὲν ὁ νόμος ὅστις εἶναι νομοθετημένος ὀρθῶς, κακῶς δὲ ὁ ἀπρομελέτητος. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους λοιπὸν ἡ δικαιοσύνη εἶναι μὲν τελεία ἀρετὴ, ὄχι ἕμως ἀπολύτως ἀλλὰ ὡς πρὸς ἄλλο πρόσωπον. Καὶ διὰ τοῦτο πολ- λάκις ἡ δικαιοσύνη φαίνεται ὅτι εἶναι ἢ ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς

ἀρετὰς, καὶ οὔτε ὁ ἑσπέρως οὔτε ὁ ἀυγερινὸς ἀξίζει νὰ θαυμάζε- ται τόσον πολὺ. Καὶ ὡς παροιμίαν λέγομεν :

Τὸ δίκαιον ἔχει μέσα του κάθε ἀρετὴν ἀντάμα.

Καὶ μάλιστα τελείαν ἀρετὴν, διότι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἐφαρ- μογὴ τῆς τελείας ἀρετῆς. Εἶναι δὲ τελεία, διότι ὅστις ἔχει αὐτήν, ἢμπορεῖ νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν ἀρετὴν του καὶ ἀπέναντι ἄλλου, καὶ ὄχι μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Δηλαδή πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς μὲν τὰς ἰδικὰς των ὑποθέσεις ἢμποροῦν νὰ μεταχειρίζωνται τὴν ἀρετὴν, εἰς τὰς ξένους ἕμως δὲν ἢμποροῦν. Καὶ διὰ τοῦτο φαίνε- ται ὀρθὸν τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Βίαντος ὅτι, «ἡ ἐξουσία δεικνύει τὸν χαρακτῆρα ἐκάστου». Διότι ὁ ἄρχων συμπεριφέρεται τῶρα πλέον πρὸς ξένα πρόσωπα καὶ εὐρίσκεται εἰς ἐπιμιξίαν μὲ αὐτά. Διὰ τὸν ἴδιον δὲ τοῦτον λόγον ἡ δικαιοσύνη φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ξέ- νον ἀγαθὸν μόνη αὐτὴ ἀπὸ ὅλας τὰς ἀρετὰς, διότι περιστρέφε- ται πρὸς τοὺς ξένους. Δηλαδή χάριν ἄλλου ἐκτελεῖ τὰ συμφέ- ροντα, ἢ ἄρχοντος ἢ μέλους τῆς κοινωνίας. Καὶ βεβαίως ὁ χει- ρρότερος εἶναι ὁ μοχθηρὸς, ὁ ὅποιος ἐφαρμόζει τὴν ὄλην μοχθη- ρίαν καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἰς τοὺς φίλους του, δὲν εἶναι ἕμως καὶ ἀντιθέτως ὁ καλλίτερος ὅλων ὅστις ἐφαρμόζει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ ὅστις τὴν ἐφαρμόζει εἰς ἄλλους. Διότι τοῦτο εἶναι δύσκολον ἔργον.

Αὐτὸ τὸ εἶδος λοιπὸν τῆς δικαιοσύνης δὲν εἶναι μέρος τῆς ἀρε- τῆς, ἀλλὰ ὀλόκληρος ἢ ἀρετὴ, οὔτε ἢ ἀντίθετος κακία, δηλαδή ἢ ἀδικία, εἶναι μέρος τῆς κακίας, ἀλλὰ ὀλόκληρος ἢ κακία. Εἰς τί ἕμως διαφέρει ἢ ὀλόκληρος ἀρετὴ καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς δι- καιοσύνης, εἶναι φανερόν ἀπὸ ὅσα εἶπαμεν. Δηλαδή καὶ αἱ δύο εἶ- ναι τὸ ἴδιον, δὲν ὑπάρχουν ἕμως ὁμοίως, ἀλλὰ ἢ μὲν ἀναφερομένη πρὸς ἄλλον εἶναι δικαιοσύνη, ἢ δὲ ὁμοία διάθεσις ἀπολύτως εἶ- ναι ἀρετὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τὸ μερικὸν μέρος τῆς δικαιοσύνης εἶναι μέρος τῆς ἀρετῆς.—Ἡμεῖς ὅμως ζητοῦμεν βεβαίως τὸ ἄλλο εἶδος τῆς δικαιοσύνης, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν μερικὴν ἀρετὴν. Καὶ βεβαίως ὑπάρχει κάποια τοιαύτη δικαιοσύνη καθὼς εἶπαμεν. Ἐπίσης δὲ ἐξετάζομεν τὸ μερικὸν εἶδος τῆς ἀδικίας. Ὅτι δὲ ὑπάρχει τοῦτο, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ἐξῆς. Δηλαδή ὅστις ἐνεργεῖ συμφώνως πρὸς τὰς ἄλλας κακίας κάμνει μὲν ἀδικίαν, δὲν κερδίζει ὅμως τίποτε· λόγου χάριν ὅστις ἔρριψε τὴν ἀσπίδα του ἀπὸ τὴν δεξιάν του, ἢ ὕβρισε ἀπὸ τὴν βαναυσότητά του, ἢ δὲν ἐδοθήθη με χρήματα ἀπὸ τὴν φιλαργυρίαν του. Ὅταν ὅμως εἶναι πλεονέκτης, δὲν ἐνεργεῖ πολλάκις συμφώνως με καμμίαν ἀπὸ αὐτάς, ἀλλ. οὔτε καὶ με ὅλας μαζί, ἀλλὰ συμφώνως με κάποιαν ἰδιαίτεραν κακίαν—ἀφοῦ βεβαίως τὸν κατακρίνομεν—δηλαδή συμφώνως με τὴν ἀδικίαν. Ἐπομένως ὑπάρχει βεβαίως κάποιοι ἄλλο εἶδος ἀδικίας ὡς μέρος τῆς ἀκεραίας, καὶ ὑπάρχει κάποιοι εἰδικὸν ἀδικον ὡς μέρος τοῦ ἀκεραίου ἀδίκου τοῦ ἐκ παραβάσεως τῶν νόμων. Ἐπειτα, ἐὰν ὁ εἰς μοιχεύη χάριν κέρδους καὶ πλὴν τῆς πράξεως λαμβάνη καὶ χρήμα, ὁ ἄλλος ὅμως δίδη καὶ ζημιόνηται χάριν τῆς ἐπιθυμίας του, αὐτὸς μὲν ἐδῶ ἤμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ἀκόλαστος παρὰ πλεονέκτης, ἐκεῖνος ὅμως ἀδικος, καὶ ὄχι ἀκόλαστος. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι μοιχεύει χάριν κέρδους. Ἐπειτα ὡς πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα ἀδικήματα πάντοτε ἤμποροῦμεν νὰ τὰ ἀποδώσωμεν εἰς μίαν κακίαν· λόγου χάριν τὴν μοιχείαν εἰς τὴν ἀκολασίαν, τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ συστρατιώτου εἰς τὴν δεξιάν, τὸ ξυλοκόπημα εἰς τὴν ὀργήν. Τὴν κερδοσκοπίαν ὅμως δὲν ἔχομεν νὰ τὴν ἀποδώσωμεν εἰς καμμίαν ἄλλην εἰδικὴν κακίαν παρὰ εἰς τὴν ἀδικίαν. Ὅστε φανερόν πλέον εἶναι ὅτι ὑπάρχει κάποιοι ἄλλο μερικὸν εἶδος τῆς ἀδικίας ἐκτὸς τῆς γενικῆς, με

τὸ ἴδιον ὄνομα, διότι ὁ ὅρος αὐτὸς ἐφαρμόζεται εἰς τὸ ἴδιον γένος. Δηλαδή καὶ αἱ δύο ἐνεργοῦν ἐν σχέσει πρὸς ἄλλον, με τὴν διαφορὰν ὅτι ἢ μὲν πρώτη περιστρέφεται εἰς τὴν τιμὴν ἢ τὰ χρήματα ἢ τὴν διάσωσιν, ἢ εἰς ὅλα ὁμοῦ, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ τὰ συμπεριλάβωμεν ὅλα με ἐν ὄνομα, καὶ γίνεται χάριν τῆς ἡδονῆς τοῦ κέρδους, ἢ δὲ ἄλλη περιστρέφεται εἰς ὅλα ὅσα καὶ ὁ σπουδαῖος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Τὸ γενικὸν εἶδος τῆς δικαιοσύνης ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ νόμιμον, τὸ δὲ μερικὸν πρὸς τὸ ἴσον.—Ὅτι λοιπὸν ὑπάρχουν δικαιοσύνη περισσώτεροι τῆς μιᾶς καὶ ὅτι ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη παράλληλος τῆς ἀκεραίας ἀρετῆς, ἔγινε φανερόν. Τώρα ὅμως πρέπει νὰ ἴδωμεν ποία εἶναι αὐτὴ καὶ ποίου εἶδους. Ὁρίσθη λοιπὸν ὅτι ἀδικον εἶναι τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον, δίκαιον δὲ τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἴσον. Καὶ λοιπὸν τὸ προηγούμενον εἶδος τῆς ἀδικίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ παράνομον. Ἀφοῦ ὅμως τὸ ἄνισον καὶ τὸ παράνομον δὲν εἶναι τὸ ἴδιον, ἀλλὰ διαφέρει καθὼς τὸ μέρος πρὸς τὸ ὅλον—διότι ὀλόκληρον μὲν τὸ ἄνισον εἶναι παράνομον, ὄχι ὅμως καὶ ὀλόκληρον τὸ ἄνισον—, ἔπεται ὅτι καὶ τὸ ἀδικον καὶ ἢ ἀδικία δὲν εἶναι τὸ ἴδιον με ἐκεῖνα ἀλλὰ διάφορα ἀπὸ ἐκεῖνα, ἄλλα μὲν ὡς μέρη, ἄλλα δὲ ὡς ἀκέραια—Δηλαδή αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἀδικίας εἶναι μέρος τῆς ἀκεραίας ἀδικίας, ὁμοίως δὲ καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τὴν ἀκεραίαν δικαιοσύνην—. Ἐπομένως πρέπει νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ περὶ τῆς μερικῆς δικαιοσύνης καὶ περὶ τῆς μερικῆς ἀδικίας, ἐπίσης δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀναλόγου δίκαιου καὶ τοῦ ἀδίκου. Καὶ λοιπὸν τὴν μὲν δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, ἢ ὁποία εἶναι παράλληλος πρὸς ὀλόκληρον τὴν ἀρετὴν, καὶ ἀποτελεῖ ἢ μὲν πρώτη χρησιμοποίησιν τῆς ἀκεραίας ἀρετῆς ἀπέναντι ἄλλου ἀτόμου, ἢ δὲ δευτέρα χρησιμοποίησιν τῆς κακίας, ἢς τὴν ἀφήσωμεν.

Ἐκείνη δὲ καὶ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον τὸ σύμφωνον μὲ αὐτὰς εἶναι φανερόν πῶς πρέπει νὰ ὀρισθῆ.— Διότι σχεδὸν τὰ περισσότερα νόμιμα εἶναι ὅσα ἐκτελοῦνται ἀπὸ τὴν συνολικὴν ἀρετὴν. Διότι σύμφωνα μὲ ἐκάστην ἀρετὴν διατάσσει ὁ νόμος νὰ ζῶμεν καὶ σύμφωνα μὲ ἐκάστην κακίαν μᾶς ἀπαγορεύει νὰ ζῶμεν. Τὰ δὲ μέσα τὰ ὅποια ἐποικοδομοῦν τὴν συνολικὴν ἀρετὴν, εἶναι ἀπὸ τὰ νόμιμα ὅσα ἐνομοθετήθησαν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς πρὸς τὸ κοινόν. Περὶ δὲ τῆς ἀτομικῆς ἐκπαίδευσως, ἡ ὅποια καθιστᾷ ἕκαστον ἀπλῶς ἀγαθόν, ἂν αὐτὴ ἀνήκῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην ἢ εἰς καμμίαν ἄλλην, πρέπει νὰ ὀρισθῆ κατόπιν (1). Διότι ἴσως δὲν εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα εἰς ὅλα ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ καὶ ὁ ἀγαθὸς πολίτης.

Τὸ μερικὸν εἶδος τῆς δικαιοσύνης εἶναι διανεμητικὸν καὶ ἐπανορθωτικόν.— Τῆς δὲ μερικῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ συμφώνου πρὸς αὐτὴν δικαίου τὸ ἐν μὲν εἶδος εἶναι τὸ σχετικόν μὲ τὴν διανομὴν τιμῆς ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων πραγμάτων ὅσα ἡμποροῦν νὰ μοιρασθοῦν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς πολιτείας—διότι εἰς αὐτὰ περιστρέφεται τὸ ἄνισον καὶ τὸ ἴσον μεταξὺ δύο ἀτόμων—, τὸ δὲ ἄλλο εἶδος εἶναι τὸ ἐπανορθωτικόν εἰς τὰς συναλλαγὰς. Τοῦτου δὲ ὑπάρχουν δύο μέρη. Διότι αἱ συναλλαγαι ἄλλαι μὲν εἶναι ἐκούσαι, ἄλλαι δὲ ἀκούσαι. Καὶ ἐκούσαι μὲν εἶναι αἱ ἐξῆς. Λόγου χάριν ἡ πώλησις, ἡ ἀγορά, ὁ δανεισμός, ἡ ἐγγύησις, ἡ χρησιμοποίησις, ἡ παρακαταθήκη, ἡ μίσθωσις—, λέγονται δὲ ἐκούσαι, διότι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν τῶν συναλλαγῶν εἶναι ἐκούσια—. Ἀπὸ δὲ τὰς ἀκουσίας ἄλλαι μὲν εἶναι λαθρεμπορικαί, καθὼς λόγου χάριν ἡ κλοπὴ, ἡ μοιχεία, ἡ δηλητηρίασις, ἡ προαγωγεία, τὸ ξελόγισμα τῶν δούλων, ἡ δολοφονία, ἡ ψευδομαρτυρία, ἄλλαι δὲ εἶναι βίαιαι, καθὼς ἡ κακοποίησις, τὰ δεσμὰ, ὁ θάνατος, ἡ ἀρπαγὴ, ἡ κολόβωσις, ἡ συκοφαντία, ἡ προσβολή.

1) Ἰδὲ Πολιτ. III, 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Διανεμητικὸν δίκαιον.— Ἀφοῦ δὲ ὁ ἄδικος εἶναι καὶ ἄνιστος καὶ τὸ ἄδικον ἄνιστον, εἶναι φανερόν ὅτι ὑπάρχει καὶ κάποιον μέσον μεταξὺ τῶν ἀνίσων. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἴσον. Ὅσοι δὲ πράξεις ἐπιδέχονται τὸ περισσότερο καὶ ὀλιγώτερον, ἐπιδέχονται καὶ τὸ ἴσον. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ ἄδικον εἶναι ἄνιστον, ἔπεται ὅτι καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ἴσον. Τὸ ὅποσον καὶ χωρὶς ἐξηγήσιν τὸ ἐννοεῖ ὁ καθεὶς. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἴσον εἶναι μέσον, φαίνεται ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι κάποιον μέσον. Ἐφαρμόζεται δὲ τὸ ἴσον τοῦλάχιστον μεταξὺ δύο ἀτόμων. Ἐπομένως τὸ δίκαιον εἶναι μέσον καὶ ἴσον καὶ ὡς πρὸς κάτω καὶ ὡς πρὸς ἄνω. Καὶ μέσον μὲν εἶναι ἐν σχέσει πρὸς δύο ἄλλα—αὐτὰ δὲ εἶναι τὸ περισσότερο καὶ τὸ ὀλιγώτερον—δίκαιον δὲ ἐν σχέσει πρὸς δύο πρόσωπα. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν τὸ δίκαιον ἐφαρμόζεται τοῦλάχιστον μεταξὺ τεσσάρων ὄρων. Διότι καὶ τὰ πρόσωπα μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐφαρμόζεται εἶναι δύο καὶ τὰ πράγματα εἰς τὰ ὅποια περιστρέφεται εἶναι δύο. Καὶ θὰ ὑπάρξῃ ἡ ἴδια ἰσότης καὶ μεταξὺ τῶν προσώπων καὶ μεταξὺ τῶν πραγμάτων. Δηλαδή ὅποιαν σχέσιν ἔχουν τὰ πρόσωπα τὴν αὐτὴν σχέσιν θὰ ἔχουν καὶ τὰ πράγματα. Διότι, ἐὰν εἶναι ἄνιστα, δὲν θὰ ἔχουν ἴσα. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦτο προέρχονται αἱ φιλονικίαι καὶ αἱ καταγγελίαι, ὅταν οἱ ἴσοι δὲν ἔχουν ἴσα, ἢ ὅταν οἱ ἄνιστοι ἔχουν καὶ καρποῦνται ἴσα. Ἐπειτα τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ σύμφωνον μὲ τὴν ἀξίαν. Δηλαδή ὅλοι ὁμολογοῦν ὅτι, ὅσάκις γίνεται διανομή, τὸ δίκαιον πρέπει νὰ κρίνεται ἀναλόγως κάποιας ἀξίας ἐκάστου, αὐτὴν ὅμως τὴν ἀξίαν δὲν τὴν θεωροῦν ὅλοι ὡς τὴν ἰδίαν, ἀλλὰ οἱ μὲν δημοκρατικῶς ὡς ἐλευθερίαν, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοῦ ὡς πλοῦτον, μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοῦ ὡς εὐγένειαν, καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὡς ἀρετὴν.

Τὸ ἀναλογικὸν δίκαιον.— Ἐπομένως τὸ δίκαιον εἶναι κάτω

τι ανάλογον. Τὸ δὲ ανάλογον δὲν εἶναι ιδιότης μόνον ἑνὸς μοναδικοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ γενικῶς ιδιότης τῶν ἀριθμῶν. Διότι ἡ ἀναλογία εἶναι ἰσότης λόγων καὶ ἔχει τοῦλάχιστον τέσσαρας ὄρους. Καὶ ὅτι μὲν ἡ χωρισμένη ἀναλογία ἔχει τέσσαρας ὄρους εἶναι σαφές, τὸ ἴδιον ὅμως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν συνεχή. Διότι τὸν ἕνα τὸν μεταχειρίζεται ὡς δύο καὶ τὸν λέγει δύο φορές· λόγου χάριν ὡς τὸ α πρὸς τὸ β, ὁμοίως τὸ β πρὸς τὸ γ. Λοιπὸν δύο φορές ἐλέχθη ἡ ἀναλογία τοῦ β. Ἐπομένως, ἐὰν τὸ β γραφῆ δύο φορές, θὰ ἔχωμεν τέσσαρας ὄρους τῆς ἀναλογίας. Καὶ τὸ δίκαιον δὲ περιστρέφεται τοῦλάχιστον εἰς τέσσαρας ὄρους καὶ ὁ λόγος εἶναι ὁ ἴδιος. Διότι διαιροῦνται ὁμοίως τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα. Ἐπομένως καθὼς εἶναι ὁ α ὄρος πρὸς τὸν β ὁμοίως θὰ εἶναι καὶ ὁ γ πρὸς τὸν δ καὶ ἐναλλάξ λοιπὸν, ὡς ὁ α πρὸς τὸν γ, ὁμοίως ὁ β πρὸς τὸν δ. Ὡστε καὶ τὸ ὅλον τῶν προσώπων πρὸς τὸ ὅλον τῶν πραγμάτων (δηλαδὴ $\alpha + \gamma : \beta + \delta = \alpha : \beta \text{ ἢ } \gamma : \delta$). Αὐτὸν δὲ τὸν συνδυασμὸν τὸν ἐκτελεῖ ἡ διανομή, καὶ ἂν προστεθοῦν οὕτω πως, εἶναι δίκαιος ὁ συνδυασμός. Ἐπομένως ἡ σύνδεσις τοῦ ὄρου α πρὸς τὸν γ καὶ τοῦ β πρὸς τὸν δ ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον τῆς διανομῆς, καὶ αὐτὸ τὸ δίκαιον εἶναι τὸ μέσον, δηλαδὴ τὸ ἀναλογικόν. Διότι τὸ ανάλογον εἶναι μέσον, τὸ δὲ δίκαιον εἶναι ανάλογον. Αὐτὴν δὲ τὴν ἀναλογίαν οἱ μαθηματικοὶ τὴν ὀνομάζουσι γεωμετρικὴν. Διότι εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἀναλογίαν τὸ ὅλον ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον πρὸς τὸ ὅλον, ὃν λόγον ἔχει ἕκαστος ἀπὸ τὰ μέλη τῆς πρὸς τὸ ἄλλο. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀναλογία δὲν εἶναι συνεχῆς, διότι δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἀριθμὸς τοῦ προσώπου καὶ τοῦ πράγματος. Καὶ λοιπὸν δίκαιον μὲν καθὼς εἶπαμεν εἶναι αὐτὸ τὸ ανάλογον. Ἄδικον ὅμως εἶναι τὸ δυσανάλογον. Διότι τὸ μὲν ἐν γίνεται περισσότερον, τὸ δὲ ἄλλο ὀλιγώτερον, καθὼς συμβαίνει εἰς τὰ ἔργα. Δηλαδὴ ὅστις μὲν ἀδικεῖ λαμβάνει περισσότερον, ὅστις δὲ ἀδικεῖται λαμβάνει ὀλιγώτερον. Προκειμένου δὲ περὶ διανομῆς τοῦ κακοῦ γίνεται τὸ ἀντίστροφον. Διότι τὸν τόπον τοῦ ἀγαθοῦ ἐπέχει τόρα τὸ ὀλιγώτερον κακὸν ἀπέναντι τοῦ μεγαλιτέρου κακοῦ.

Δηλαδὴ τὸ ὀλιγώτερον κακὸν εἶναι περισσότερον προτιμητέον ἀπὸ τὸ μεγαλιτερον, τὸ δὲ προτιμητέον εἶναι ἀγαθόν, καὶ πάλιν τὸ περισσότερον προτιμητέον εἶναι μεγαλιτερον ἀγαθόν. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ἐν εἶδος τοῦ δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον. — Τὸ δὲ ἄλλο δίκαιον εἶναι τὸ ἐπανορθωτικόν, τὸ ὁποῖον περιστρέφεται εἰς τὰς συναλλαγὰς, καὶ τὰς ἐκουσίας καὶ τὰς ἀκουσίας. Αὐτὸ δὲ τὸ δίκαιον ἔχει διάφορον ὄψιν ἀπὸ τὸ προηγούμενον. Διότι τὸ μὲν διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν γίνεται πάντοτε συμφώνως μὲ τὴν ἀναλογίαν τοῦ εἶπαμεν—Δηλαδὴ καὶ ὅταν ἀπὸ τὰ κοινὰ χρήματα γίνεται ἡ διανομή, θὰ συμβῆ μὲ τὴν ἀναλογίαν μὲ τὴν ὁποίαν ἐγιναν αἱ εἰσφοραί. Καὶ πάλιν τὸ ἄδικον, τὸ ὁποῖον ἀντιτίθεται εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ δικαίου, περιστρέφεται εἰς τὴν δυσανάλογίαν. Τὸ δὲ δίκαιον τῶν συναλλαγῶν εἶναι μὲν κάποιον ἴσον, καθὼς καὶ τὸ ἄδικον αὐτῶν εἶναι ἄνισον, δὲν εἶναι ὅμως σύμφωνον μὲ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνην ἀλλὰ μὲ τὴν ἀριθμητικὴν. Διότι δὲν ἔχει καμμίαν διαφορὰν ἂν ὁ ἀνώτερος ἐσφτερισθῆ ἀπὸ τὸν μηδαμινόν, ἢ ὁ μηδαμινός ἀπὸ τὸν ἀνώτερον, οὔτε ἂν ὁ μοιχὸς εἶναι ἀνώτερος ἢ μηδαμινός. Ἀλλὰ ὁ νόμος ἀπέναντι τῆς βλάβης προσέχει μόνον εἰς τὴν φιλονικίαν των, καὶ τοὺς μεταχειρίζεται ὡς ἴσους, καὶ ἐρωτᾷ μόνον ἂν ὁ εἰς ἀδικεῖ καὶ ὁ ἄλλος ἀδικεῖται, καὶ ἂν ὁ εἰς ἔβλαψε καὶ ὁ ἄλλος ἐβλάφη, ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο, ἐπειδὴ εἶναι ἄνισον, προσπαθεῖ ὁ δικαστὴς νὰ τὸ ἐξισώσῃ. Διότι, καὶ ὅταν ὁ εἰς κτυπηθῆ καὶ ὁ ἄλλος κτυπήσῃ, ἢ μάλλον ὅταν ὁ εἰς φονεύσῃ καὶ ὁ ἄλλος φονευθῆ, εἶναι διηρημένα εἰς δύο ἄνισα μέρη τὸ πάθημα καὶ ἡ πράξις. Ἐκεῖνος ὅμως προσπαθεῖ μὲ τὴν ποινὴν νὰ τὰ ἐξισώσῃ καὶ ἀφαιρῆ ἀπὸ τὸ κέρδος. Διότι τὸ κέρδος ἔμπορεῖ γενικῶς νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὰ τοιαῦτα, καὶ ἂν

δὲν εἶναι συνηθισμένος ὄρος εἰς μερικά, λόγου χάριν εἰς ἐκεῖνον ὁ ὅποιος ἐκτύπησε, καθὼς καὶ ἡ ζημία εἰς τὸν παθόντα. Πρὸ πάντων ὅμως βεβαίως ὅταν μετρηθῇ τὸ πάθημα, τότε αὐτὸ μὲν ὀνομάζεται ζημία, τὸ δὲ ἄλλο κέρδος.

Ὡστε ἀπὸ μὲν τὸ περισσότερον καὶ ὀλιγώτερον τὸ ἴσον εἶναι μέσον. Τὸ κέρδος ὅμως καὶ ἡ ζημία εἶναι ἀντιθέτως μεταξύ των περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον δηλαδή τὸ περισσότερον ἀγαθὸν καὶ τὸ ὀλιγώτερον κακὸν εἶναι κέρδος, ἐνῶ ἀντιθέτως τὸ ὀλιγώτερον ἀγαθὸν καὶ τὸ περισσότερον κακὸν εἶναι ζημία. Τούτων δὲ τὸ μέσον εἶναι τὸ ἴσον, τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν δίκαιον. Ἐπομένως τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον εἶναι τὸ μέσον τῆς ζημίας καὶ τοῦ κέρδους. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν τὸ διαφιλονικοῦν, καταφεύγουν εἰς τὸν δικαστήν. Ἡ δὲ καταφυγὴ εἰς τὸν δικαστὴν σημαίνει καταφυγὴν εἰς τὸ δίκαιον. Διότι ὁ δικαστὴς εἶναι κυρίως ἔμφυχον δίκαιον. Καὶ διὰ τοῦτο ζητοῦν δικαστὴν μέσον, καὶ τοὺς ὀνομάζουν αὐτοὺς μερικοὶ μεσοδίκους, διότι φρονοῦν, ὅτι, ὅταν ἐπιτύχουν τὸ μέσον, θὰ εὔρουν τὸ δίκαιόν των. Ἐπομένως τὸ δίκαιον εἶναι κάπως μέσον, ἀφ' οὗ τοιοῦτος εἶναι καὶ ὁ δικαστὴς. Ὁ δὲ δικαστὴς ἐπαναφέρει τὴν ἐξίσωσιν, καί, καθὼς εἰς μίαν γραμμὴν ἢ ὁποῖα ἐκόπη εἰς ἄκισα μέρη, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον τμήμα τὸ ποσὸν κατὰ τὸ ὅποιον αὐτὸ εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ ἡμισυ, καὶ τὸ προσθέτει εἰς τὸ μικρότερον.

Ὅταν δὲ τὸ ὅλον χωρισθῇ εἰς δύο ἴσα, τότε λέγουν ὅτι ἐπῆραν τὸ ἰδικόν των, ἐὰν λάβουν τὸ ἴσον. Τὸ δὲ ἴσον εἶναι τὸ μέσον τοῦ μεγαλιτέρου καὶ μικροτέρου κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Καὶ δι' αὐτὸ ὀνομάζεται δίκαιον, διότι διχάζει, καὶ εἶναι ὡς νὰ τὸ λέγωμεν δίκαιον, καὶ τὸν δικαστὴν διχαστὴν. Διότι, ὅταν ἀπὸ δύο ἴσα ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸ ἐν κάποιον ποσὸν καὶ τοῦτο προστεθῇ εἰς τὸ ἄλλο, τότε τὸ δεύτερον γίνεται περισσότερον ἀπὸ τὸ πρῶτον κατὰ τὸ διπλάσιον τοῦ προστεθέντος. Διότι, ἐὰν ἐγένετο μόνον ἀφαίρεσις ἀπὸ τὸ πρῶτον, χωρὶς ὅμως νὰ προστεθῇ εἰς τὸ δεύτερον, τότε τοῦτο τὸ δεύτερον θὰ ἦτο περισσότερον κατὰ τὸ ἀπλοῦν. Ἐπομένως τὸρα εἶναι περισσότερον μίαν μὲν φοράν κατὰ τὴν διαφορὰν ἀπὸ τὸ μέ-

σον, καὶ μίαν φοράν κατὰ τὸ ἀφαιρεθὲν ἀπὸ τὸ πρῶτον. Ἐπομένως ἀπὸ αὐτὸ θὰ ἐννοήσωμεν πόσον πρέπει νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὸν λαβόντα περισσότερον καὶ νὰ τὸ προσθέσωμεν εἰς τὸν ἔχοντα τὸ ὀλιγώτερον. Δηλαδή τὸ ποσόν, κατὰ τὸ ὅποιον εἶναι ἀνώτερον τὸ μέσον, πρέπει νὰ τὸ προσθέσωμεν εἰς τὸν ἔχοντα τὸ ὀλιγώτερον, καὶ τὸ ποσόν, κατὰ τὸ ὅποιον εἶναι κατώτερον τὸ μέσον, πρέπει νὰ τὸ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὸν μεγαλιτέρον ποσόν (1).

Ἄς ὑποθέσωμεν ἴσας πρὸς ἀλλήλας τὰς γραμμάς αα ββ γγ.

$$\begin{array}{ccc} \alpha & \text{-----} & \alpha \\ & \epsilon & \\ \beta & \text{-----} & \beta \\ & & \\ \delta & \text{-----} & \gamma \\ & \zeta & \end{array}$$

Ἀπὸ τὴν αα ἀφαιρούμεν τὸ αε καὶ τὸ προσθέτομεν εἰς τὴν γγ, ὡς γδ, ὥστε ἡ ὅλη γραμμὴ δγγ νὰ εἶναι μεγαλιτέρα ἀπὸ τὴν εα κατὰ τὸ γδ καὶ γζ. Τότε ἔπεται ὅτι εἶναι μεγαλιτέρα ἀπὸ τὴν ββ κατὰ τὸ γδ.

Προῆλθαν δὲ αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δηλαδή ἡ ζημία καὶ τὸ κέρδος, ἀπὸ τὴν ἐκουσίαν συναλλαγὴν. Διότι τὸ νὰ ἔχη κανεὶς περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἐξ ἀρχῆς λέγεται κέρδος, ἐνῶ τὸ νὰ ἔχη ὀλιγώτερα ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἐξ ἀρχῆς λέγεται ζημία· λόγου χάριν εἰς τὴν ἀγοράν καὶ εἰς τὴν πώλησιν καὶ εἰς ὅσα ὁ νόμος δίδει τὴν ἄδειαν. Ὅταν ὅμως δὲν ἔχουν οὔτε περισσότερα οὔτε ὀλιγώτερα, ἐπῆραν πίσω τὰ λεπτά των, καὶ τότε λέγουν ὅτι ἔχουν τὰ ἰδικά των καὶ οὔτε ζημιόνοινται οὔτε κερδίζουσιν. Ὡστε τὸ δίκαιον ἐπὶ ἐκουσίω συναιλλαγῶν εἶναι μέσον μεταξύ κάποιου κέρδους καὶ κάποιας ζημίας, δηλαδή νὰ ἔχη κανεὶς ἴσα καὶ προηγουμένως καὶ κατόπιν.

1) Ἡ ἀριθμητικὴ σχέση εἶναι 2 ἕως 4 = 4 ἕως 6, ἄρα διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐξίσωσις τῶν ποσῶν πρέπει εἰς τὸν πρῶτον ὄρον (2) νὰ προσθέσωμεν τὴν διαφορὰν τοῦ μεγίστου (6) ἀπὸ τὸν μέσον (4) = 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τὰ ἀντίποινα. — Μερικοὶ δὲ νομίζουσι ὅτι καὶ τὰ ἀντίποινα(1) εἶναι ἀπόλυτον δίκαιον, καθὼς τὸ ἔλεγον οἱ Πυθαγόρειοι. Δηλαδή αὐτοὶ ὤριζαν ἀπολύτως ὡς δίκαιον τὰ ἀντίποινα. Ἄλλὰ τὰ ἀντίποινα δὲν ἐφαρμόζονται οὔτε εἰς τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτε εἰς τὸ διορθωτικὸν—μολονότι ὡς τοιοῦτον θεωροῦν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ Ῥαδαμάνθους:

Ἄν βρῆ κανεὶς ὅ,τι ἔκαμε, τὸ δίκαιον ἀπεδόθη.

Διότι εἰς πολλὰ δὲν συμφωνεῖ λόγου χάριν, ἐάν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκτύπησε κάποιον, δὲν πρέπει νὰ λάβῃ ἀντίποινα τοῦ κτυπήματος, ἐάν δὲ ἐκτύπησε ἄρχοντα, δὲν πρέπει μόνον νὰ κτυπηθῇ ἐξ ἴσου, ἀλλὰ καὶ νὰ τιμωρηθῇ. Ἐπειτα τὸ ἐκούσιον ἔχει μεγάλην διαφορὰν ἀπὸ τὸ ἀκούσιον. Ἄλλὰ εἰς τὰς ἀνταλλακτικὰς ἐπιμιξίας βεβαίως ἰσχύει τὸ δίκαιον αὐτὸ τῶν ἀντιποίνων, κατ' ἀναλογίαν ἔμως καὶ ὅχι κατ' ἰσότητα. Διότι μὲ τὴν ἀπόδοσιν ἀναλόγων ἀντιποίνων συγκρατεῖται ἡ πόλις. Δηλαδή ἡ ζήτησιν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ κακοῦ—διότι, ἂν δὲν ἀνταποδώσουν τοῦτο, φαίνεται ὡς ὑπόδουλος ἢ θέσις των—, ἢ τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ καλοῦ. Ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν ἀνταποδοθῇ, δὲν γίνεται συναλλαγή, καὶ μὲ τὴν συναλλαγὴν συγκρατοῦνται αἱ πόλεις. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ναὸς τῶν Χαρίτων κτίζεται μέσα εἰς τὰς ὁδοὺς, διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀνταπόδοσις. Διότι αὕτη εἶναι ἰδιότης τῆς χάριτος. Δηλαδή εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνταποδώσῃς τὰ ἴσα εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος σοῦ ἔκαμε χάριν, καὶ πάλιν αὐτὸς νὰ κάμῃ ἀρχὴν νέου χαρισμοῦ.

Ἄναλογικὴ ἀνταπόδοσις.— Παράγεται δὲ ἡ ἀναλογικὴ ἀν-

ταπόδοσις ἀπὸ τὴν κατὰ διάμετρον σύζευξιν(1). Λόγου χάριν ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ α εἶναι εἰς οἰκοδόμος, τὸ β εἰς ὑποδηματοποιός, τὸ γ οἰκία καὶ τὸ δ ὑπόδημα. Καὶ τότε πρόκειται νὰ λάβῃ ὁ οἰκοδόμος ἀπὸ τὸν ὑποδηματοποιὸν τὸ προῖόν ἐκεῖνου, καὶ ὁ ἴδιος νὰ δώσῃ ὡς ἀντάλλαγμα τὸ ἰδικόν του προῖόν. Ἐὰν λοιπὸν ὑπάρξῃ πρῶτον τὸ ἀναλογικὸν ἴσον, ἔπειτα δὲ ἀκολουθήσουσι τὰ ἀντίποινα, τότε ἔχομεν αὐτὸ περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλοῦμεν. Ἀλλέως ἔμως δὲν ὑπάρχει ἴσον εἰς τὴν συναλλαγὴν, οὐδὲ μόνιμος κατάστασις. Διότι δὲν ὑπάρχει κανὲν ἐμπόδιον διὰ νὰ μὴ εἶναι τὸ προῖόν τοῦ ἐνὸς καλλίτερον ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Αὐτὰ λοιπὸν πρέπει νὰ ἐξισωθῶν. Τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἄλλας τέχνας. Δηλαδή αὐταὶ θὰ κατεστρέφοντο, ἐὰν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κάμνει τὸ ἐνεργητικὸν καὶ ὅσον κάμνει καὶ ὅ,τι εἶδος κάμνει, δὲν πάθῃ τὸ ἴδιον τὸ παθητικὸν καὶ τόσον καὶ τοιοῦτου εἶδους. Λόγου χάριν δὲν γίνεται ἐπιμιξία ἀπὸ δύο ἰατροῦς, ἀλλὰ ἀπὸ ἰατρὸν καὶ γεωργὸν καὶ γενικῶς ἀπὸ διαφόρους καὶ ἀνίσους. Αὐτοὶ ἔμως πρέπει νὰ ἐξισωθῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ὅλα τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα περιστρέφεται ἡ συναλλαγή, πρέπει κάπως νὰ εἶναι κατὰ συμφωνίαν.

Νόμισμα.—Δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἐφευρέθη τὸ νόμισμα καὶ τοῦτο εἶναι ἓνα εἶδος μέσον. Διότι αὐτὸ ὅλα τὰ μετρεῖ, ἐπομένως καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, δηλαδή εὐρίσκει πόσα ὑποδήματα ἰσοφαιρίζουσι μὲ μίαν οἰκίαν ἢ μίαν προμήθειαν. Ἐπομένως ὁποῖαν ἀναλογίαν ἔχει ὁ οἰκοδόμος πρὸς τὸν ὑποδηματοποιόν, τόσα ἀκριβῶς καὶ ὑποδήματα πρέπει νὰ ἀναλογοῦν πρὸς μίαν οἰκίαν ἢ προμήθειαν. Διότι, ἂν δὲν ὑπάρξῃ τοῦτο, τότε δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ οὔτε συναλλαγή οὔτε ἐπιμιξία. Αὐτὸ δὲ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, ἐὰν δὲν γίνουσι μὲ κάποιον τρόπον ἴσα τὰ προῖόντα. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη ὅλα νὰ μετροῦνται μὲ ἓν ὀρισμένον μέτρον, καθὼς εἶπαμεν προηγουμένως. Τοῦτο δὲ κυρίως μὲν εἶναι

1) Κατὰ διάμετρον σύζευξιν τῶν α β γ δ ἔννοεσι:

$$\left(\begin{array}{c} \alpha \times \delta \\ \gamma \times \beta \end{array} \right) = \alpha + \delta : \beta + \gamma = \alpha : \beta.$$

1) Δηλαδή τό: «Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ».

ἢ ἀνάγκη, ἢ ὅποια κυριαρχεῖ εἰς ὅλα. Διότι, ἐὰν δὲν ἔχουν καμμίαν ἀνάγκην, ἢ ἂν δὲν ἔχουν ὁμοίαν ἀνάγκην, δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ συναλλαγή, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ὁμοία. Καὶ λοιπὸν τὸ νόμισμα εὐρέθη κατὰ συνθήκην ὡς ἄλλη ὑποκατάστασις τῆς ἀνάγκης.

Καὶ δι' αὐτὸ φέρει τὸ ὄνομα νόμισμα, διότι δὲν ὑπάρχει ἐκ φύσεως, ἀλλὰ κατὰ νόμον, καὶ εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας νὰ τὸ μεταβάλωμεν καὶ νὰ τὸ καταστήσωμεν ἄχρηστον. Καὶ λοιπὸν θὰ ὑπάρξουν τὰ ἀντίποινα, ἔταν γίνῃ ἐξίσωσις, ὥστε ὅποιον λόγον ἔχει ὁ γεωργὸς πρὸς τὸν ὑποδηματοποιόν, τὸν αὐτὸν λόγον πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ προϊὸν τοῦ ὑποδηματοποιοῦ πρὸς τὸ προϊὸν τοῦ γεωργοῦ.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ φέρωμεν τοὺς ὄρους εἰς σχῆμα ἀναλογίας, ἐὰν ἀνταλλάξουν τὰ προϊόντα, ἀλλὰ ἐὰν λάβουν τὰ ἰδικὰ των. Διότι ἀλλέως τὸ ἐν ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα θὰ ἔχῃ καὶ τὰ δύο ὑπέροχα ποσά. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γίνονται ἴσοι καὶ συναλλακτικοί, διότι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς αὐτοὺς αὐτὴ ἢ ἰσότης, λόγου χάριν ὁ γεωργὸς νὰ εἶναι α, ἢ προμήθεια γ, ὁ ὑποδηματοποιὸς β καὶ τὸ ἐξισωθὲν προϊόν του δ. Ἐὰν δὲ δὲν ἦτο δυνατόν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ δοθοῦν τὰ ἀντίποινα, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἐπιμιξία. Τὸ ὅτι δὲ ἡ ἀνάγκη συγκρατεῖ τὴν κοινωνίαν ὡς νὰ εἶναι ἐν κοινὸν μέτρον, φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι, ἔταν δὲν ἔχῃ ὁ εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἄλλου, δὲν συναλλάσσονται, παρὰ μόνον ἔταν τὸ προϊὸν, τὸ ὅποιον ἔχει κάποιος, τὸ χρειάζεται ἄλλος. Λόγου χάριν ὁ εἰς δίδει οἶνον, καὶ ὁ ἄλλος προσφέρει σίτον. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἐξισωθῇ. Χάριν δὲ τῆς συναλλαγῆς τοῦ μέλλοντος, ἐὰν τὴν ὁ ἄλλος δὲν ἔχῃ ἀνάγκην, ἔχομεν τὸ νόμισμα ὡς ἐγγυητήν, περὶ τοῦ ὅτι θὰ ἔχωμεν τὸ προϊὸν ἐκεῖνο, ἔταν τὸ χρειασθοῦμεν. Διότι ὅστις παρέχει τὸ χρήμα, πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ λάβῃ προϊόν. Ἀλλὰ βεβαίως καὶ τὸ χρήμα πάλιν ὑπόκειται εἰς τὰ ἴδια, διότι δὲν ἔχει πάντοτε ἴσην ἀξίαν. Ὅπως δὲ ἔτσι ὅμως εἶναι περισσότερο σταθερόν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐκτιμηθοῦν ὅλα τὰ πράγματα. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρό-

πον ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε συναλλαγή, καὶ ἔταν ὑπάρχῃ συναλλαγή, ὑπάρχει ἐπιμιξία. Καὶ λοιπὸν τὸ νόμισμα, ὡς ἄλλο μέτρον, τὰ κάμνει συμμετρικὰ καὶ τὰ ἐξισώνει. Διότι οὔτε χωρὶς συναλλαγῆν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἐπιμιξία, οὔτε συναλλαγή χωρὶς ἰσότητα, οὔτε ἰσότης χωρὶς συμμετρίαν. Καὶ λοιπὸν μὲ ἀκρίβειαν εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνουν σύμμετρα τὰ τόσον διαφορετικὰ πράγματα, συμφώνως ὅμως μὲ τὴν ἀνάγκην εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ἀρκετὰ σύμμετρα. Λοιπὸν κάτι τι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ αὐτὸ κατὰ συνθήκην. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται νόμισμα. Δηλαδή αὐτὸ καθιστᾷ ὅλα σύμμετρα. Διότι ὅλα μετροῦνται μὲ τὸ νόμισμα· ἔστω καθ' ὑπόθεσιν μία οἰκία=α, δέκα μναί=β, καὶ μία κλίνη=γ. Καὶ λοιπὸν τὸ α εἶναι τὸ ἡμισυ τοῦ β, ἐὰν ἡ οἰκία ἔχῃ ἀξίαν πέντε μνῶν. Ἐὰν δὲ ἡ κλίνη γ εἶναι τὸ δέκατον τοῦ β, εἶναι φανερόν πόσαι κλίμαι εἶναι τὸ ἴσον μιᾶς οἰκίας, δηλαδή πέντε, ὅτι δὲ οὕτω πως ἐγένετο ἡ συναλλαγή πρὶν εὐρεθῇ τὸ νόμισμα, εἶναι φανερόν. Διότι δὲν ἔχουν καμμίαν διαφορὰν ἀπέναντι τῆς οἰκίας εἴτε πέντε κλίμαι εἴτε τὸ ἀντίτιμον τῶν πέντε κλινῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι ὁμοία μεσότης, ὡς αἱ ἄλλαι ἀρεταί.—Καὶ λοιπὸν τί εἶναι τὸ ἀδίκον, καὶ τί εἶναι τὸ δίκαιον, τὸ εἴπαμεν, ἀφοῦ δὲ ὠρίσθησαν αὐτά, εἶναι φανερόν ὅτι ἡ δικαία πράξις εἶναι εἰς τὸ μέσον τοῦ νὰ ἀδικοῦμεν καὶ νὰ ἀδικούμεθα. Διότι ἐκεῖνο μὲν σημαίνει νὰ λάβωμεν περισσότερο, τοῦτο δὲ ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Ἡ δὲ δικαιοσύνη εἶναι κάποια μεσότης, ὅχι ὅμως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μὲ τὰς ἄλλας ἀρετάς, ἀλλὰ ἀπλῶς διότι περιστρέφεται εἰς τὸ μέσον, ἐνῶ ἡ ἀδικία ἀποτελεῖ τὰς δύο ἀκρότητας αὐτῆς. Καὶ δικαιοσύνη μὲν εἶναι ἢ διάθεσις κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δίκαιος λέγεται ἐπιδεκτικὸς νὰ ἐκτελῇ τὸ δίκαιον κατὰ προαίρεσιν, καὶ νὰ τὸ διανέμῃ καὶ μεταξὺ ἑαυτοῦ

καὶ ἐνὸς ἄλλου, καὶ μεταξύ δύο ἄλλων, ὅχι εἰς τρόπον ὥστε ἀπὸ τὸ ὠφέλιμον νὰ δώσῃ τὸ περισσότερον εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὸν πλησίον, ἀπὸ δὲ τὸ βλαβερόν ἀντιστρέφως, ἀλλὰ τὸ ἀναλογικὸν ἴσον, ὁμοίως δὲ καὶ μεταξύ δύο ἄλλων. Ἡ δὲ ἀδικία ἀντιθέτως εἶναι ἐπιτηδεῖα νὰ ἐκτελῇ τὸ ἀδικον. Τοῦτο δὲ εἶναι ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ τοῦ βλαβεροῦ ἕξω ἀπὸ τὴν ἀναλογίαν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀδικία εἶναι ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, διότι περιστρέφεται εἰς τὰ ὑπερβολικὰ καὶ ἔλλιπῆ. Καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἴδιον μὲν τὸν ἀδικον εἶναι ὑπερβολὴ τοῦ ἀπολύτως ὠφελίμου, καὶ ἔλλειψις τοῦ βλαβεροῦ. Διὰ τοὺς ἄλλους ὅμως κατὰ τὰ ἄλλα μὲν εἶναι τὸ ἴδιον, κατὰ δὲ τὴν δυσαναλογίαν εἶναι ὅπως τύχη. Ἀπὸ τὸ ἀδικον ἀπόκτημα πάλιν τὸ ὀλιγώτερον μὲν μέρος εἶναι ἡ παθητικὴ ἀδικία, τὸ δὲ περισσότερον ἡ ἐνεργητικὴ.

Καὶ λοιπὸν περὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, ὅποια εἶναι ἡ φύσις ἐκάστης ἀπὸ τὰς δύο, ἃς θεωρήσωμεν ὀρθὸν τὸν τρόπον καθ' ὃν τὰ ἐξετάσαμεν, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδικου ἐν γένει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ ἀδικος πράξις δὲν εἶναι πάντοτε ἀδικία.— Ἀλλὰ ἀφοῦ συμβαίνει νὰ ἀδικῇ κάποιος χωρὶς ἀκόμη διὰ τοῦτο νὰ εἶναι ἀδικος(1), ἐρωτῶμεν ποῖα ἀδικήματα ὅταν ἐκτελέσῃ κανεὶς, εἶναι πλεον ἀδικος εἰς ἕκαστον εἶδος ἀδικίας, λόγου χάριν κλέπτῃς ἢ μοιχός, ἢ ληστής; Ἡ νομίζει κανεὶς ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν διαφορὰν; Βεβαίως ἔχει, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ συνουσιασθῇ μὲ γυναῖκα, ἐνῶ γνωρίζει ποῖα εἶναι αὐτή, ὅχι ὅμως λόγῳ προαιρέσεως ἀλλὰ λόγῳ τοῦ πάθους. Τότε λοιπὸν κάμνει μὲν ἀδικίαν, δὲν εἶναι ὅμως

1) Ὅταν δὲν ἀδικῇ ἐκ προαιρέσεως (ἰδὲ ἀνωτέρω).

ἀδικος, καὶ καθὼς δὲν εἶναι κλέπτῃς ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ ὅμως ἐκλεψε, ὁμοίως δὲν εἶναι μοιχός καὶ ὅμως ἐμοίχευσε. Τὸ ἴδιον δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα.

Πολιτικὸν δίκαιον.— Καὶ λοιπὸν ποῖα μὲν εἶναι ἡ σχέσις τῶν ἀντιποίνων πρὸς τὸ δίκαιον ἐλέχθη προηγουμένως. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μᾶς διαφύγῃ ὅτι αὐτὸ τὸ ὅποιον ἐξετάζομεν εἶναι τὸ ἀπλῶς δίκαιον καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅμως περιστρέφεται εἰς ἐκείνους ὅσοι ἔχουν ἐπιμιξίαν τοῦ βίου εἴτε ὡς ἐλεύθεροι καὶ ἴσοι, εἴτε κατ' ἀναλογίαν ἢ συμφώνως μὲ τὸν ἀριθμὸν των, ὥστε νὰ ἔχουν αὐτάρχειαν. Ἐπομένως ὅσοι δὲν ἔχουν αὐτήν, δὲν ἔχουν μεταξύ των τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλὰ ἐν δίκαιον, τὸ ὅποιον ὁμοιάζει τὸ δίκαιον. Δηλαδή δίκαιον ἔχουν ὅσοι ἔχουν νόμον μεταξύ των· ὁ δὲ νόμος περιστρέφεται εἰς ὅσα γίνεται ἀδικία. Διότι ἡ δίκη εἶναι κρίσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδικου. Εἰς ὅσα λοιπὸν ὑπάρχει ἀδικία, εἰς τὰ ἴδια ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἀδικίας, εἰς ὅσα δὲ ὑπάρχει ἐκτέλεσις ἀδικίας δὲν ὑπάρχει πάντοτε ἀδικία. Τοῦτο δὲ συμβαίνει ὅταν κανεὶς κρατῇ διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὸ περισσότερον ἀπὸ τὰ ἀπλῶς ἀγαθὰ, καὶ τὸ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰ ἀπλῶς κακὰ. Διὰ τοῦτο δὲν ἀφίνομεν νὰ εἶναι ἄρχων ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ λόγος, διότι αὐτὸς κάμνει τοῦτο διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἔτσι γίνεται τύραννος. Εἶναι δὲ ὁ ἄρχων φύλαξ τοῦ δικαίου, καὶ ἀφοῦ εἶναι φύλαξ τοῦ δικαίου, εἶναι καὶ τοῦ ἴσου. Ἐπειδὴ δὲ φαίνεται ὅτι δὲν μένει τίποτε περισσότερον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἀφοῦ εἶναι δίκαιος—διότι δὲν κρατεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του τίποτε περισσότερον ἀπὸ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, ἐὰν δὲν εἶναι ἀνάλογον—διὰ τοῦτο κοπιᾷ χάριν ἄλλου. Καὶ διὰ τοῦτο λέγουν ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ξένον ἀγαθόν, καθὼς εἴπαμεν προηγουμένως. Ἐπομένως πρέπει νὰ τοῦ δοθῇ κάποιος μισθός, τοιοῦτος δὲ εἶναι ἡ τιμὴ καὶ τὸ βραβεῖον. Εἰς ὅσους ὅμως αὐτὰ δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἀμοιβὴ αὐτοὶ γίνονται τύραννοι.

Οἰκογενειακὸν δίκαιον.— Τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικὸν δὲν εἶναι τὸ ἴδιον μὲ αὐτὰ, ἀλλὰ ὅμοιον. Διότι γενικῶς δὲν ὑπάρχει ἀδικία πρὸς τὴν ἰδικὴν μας ἰδιοκτησίαν. Καὶ βεβαίως

ὁ δοῦλος εἶναι κτῆμά μας καθὼς καὶ τὸ τέκνον, πρὶν λάβῃ μίαν ὄρισμένην ἡλικίαν καὶ ἀποχωρισθῆ, καὶ εἶναι ὡσάν μέλος ἰδικόν μας. Τὸν ἑαυτὸν του δὲ κανεὶς δὲν ἀποφασίζει νὰ τὸν βλάψῃ. Διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἀδικία πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας. Ἐπομένως οὔτε ἄδικον οὔτε πολιτικὸν δίκαιον. Διότι τοῦτο εἶπαμεν ὅτι εἶναι σύμφωνον μὲ τοὺς νόμους, καὶ εἰς ὅσα ἐπλάσθη νὰ ἐπεμβαίη ὁ νόμος. Τιοῦτοι δὲ εἶναι ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάρχει ἰσότης νὰ ἐξουσιάζουν καὶ νὰ ἐξουσιάζωνται. Διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀπέναντι τῆς γυναικὸς ὑπάρχει δίκαιον, παρὰ ἀπέναντι τῶν τέκνων καὶ τῶν κτημάτων. Διότι τοῦτο εἶναι τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἶναι διαφορητικὸν ἀπὸ τὸ πολιτικόν.

Φυσικὸν καὶ νομικὸν δίκαιον.—Ἀπὸ δὲ τὸ πολιτικὸν δίκαιον τὸ ἐν μέρος εἶναι φυσικόν, τὸ δὲ ἄλλο νομικόν. Καὶ φυσικὸν μὲν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὴν ἰδίαν δύναμιν, καὶ δὲν εἶναι συμφώνως μὲ τὴν δοξασίαν ἢ ὄχι, νομικὸν δὲ εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς μὲν δὲν ἔχει διαφοράν, ἀν γίνῃ οὕτως ἢ ἄλλως, ὅταν ὅμως θεσπισθῆ, ἔχει διαφοράν, λόγου χάριν τὸ νὰ πληρώσωμεν ὡς λύτρα μίαν μνᾶν, ἢ νὰ θυσιάζωμεν αἶγα καὶ ὄχι πρόβατα, ἔπειτα δὲ ὅσα νομοθετοῦν διὰ διαφοροῦς περιπτώσεις, λόγου χάριν νὰ κάμνουν θυσίας εἰς τὸν Βρασίδαν, καὶ ὅλα ὅσα γίνονται μὲ ψηφίσματα. Εἰς μερικὸς δὲ φαίνονται ὅλα τὰ δίκαια ὅτι εἶναι τοῦ δευτέρου τούτου εἶδους, διότι τὸ μὲν ἐκ φύσεως εἶναι ἀκίνητον καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἔχει τὴν ἰδίαν δύναμιν, καθὼς λόγου χάριν τὸ πῦρ καὶ ἐδῶ καίει καθὼς καὶ εἰς τὴν Περσίαν, ἐνῶ τὰ δίκαια βλέπουν ὅτι μετακινουδνται.

Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι καθὼς τὸ νομίζουσιν, ἀλλὰ ὑπάρχει περιπτώσεις, καθ' ἣν μετακινεῖται καὶ ἐκεῖνο. Καὶ ἴσως μὲν εἰς τὴν χορείαν τῶν θεῶν δὲν ὑπάρχει τίποτε μετακινήτῳ, εἰς ἡμᾶς ὅμως ὑπάρχει μὲν καὶ κάτι τι ἐκ φύσεως, ὅλα ὅμως εἶναι κινήτῳ. Μολαταῦτα ἄλλα μὲν εἶναι κατὰ φύσιν, ἄλλα δὲ ὄχι. Ποῖον ὅμως εἶναι κατὰ φύσιν ἀπὸ ὅσα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι καὶ διαφορητικά, καὶ ποῖον δὲν εἶναι κατὰ φύσιν ἀλλὰ κατὰ νόμον καὶ συνθήκην, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο εἶδη εἶναι κινήτῳ, εἶναι ἐξ ἴσου

εὐνόητον. Λόγου χάριν ἐκ φύσεως ἢ δεξιὰ εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἀριστερᾶς, μολονότι εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ ὄλοι νὰ γίνουιν ἀμφιδέξιοι. Καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἡμπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῆ ὁ ἴδιος ὄρισμός. Τὰ δὲ κατὰ συνθήκην καὶ κατὰ τὸ συμφέρον δίκαια ὁμοιάζουσιν πρὸς τὰ μέτρα. Διότι δὲν εἶναι εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἴσα τὰ μέτρα τῶν ὑγρῶν καὶ τῶν σιτηρῶν, ἀλλὰ μὲ μεγαλύτερα ἀγοράζουσιν καὶ μὲ μικρότερα πωλοῦν. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ μὴ φυσικὰ ἀλλὰ ἀνθρώπινα δίκαια δὲν εἶναι τὰ ἴδια εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἀφοῦ μάλιστα οὐδὲ τὰ πολιτεύματα εἶναι τὰ ἴδια, ἀλλὰ μόνον ἐν πολιτεύματι εἶναι τὸ καλλίτερον εἰς ὅλα τὰ ἔθνη.

Ἐκαστον ὅμως ἀπὸ τὰ δίκαια καὶ νόμιμα ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς ἀτομικὰς πράξεις καθὼς τὸ καθόλου πρὸς τὰ μερικά. Διότι αἱ μὲν πράξεις εἶναι πολλαί, ἐκεῖνα δὲ εἶναι ἕκαστον ἀνὰ ἕν. Διότι εἶναι γενικά.

Διαφορὰ μεταξὺ ἀδίκου καὶ ἀδικήματος, καὶ ἀντιστροφῆς.—Ἐχουν δὲ διαφορὰν τὸ ἀδικήμα ἀπὸ τὸ ἄδικον καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα (1) ἀπὸ τὸ δίκαιον. Διότι τὸ ἄδικον ὑπάρχει καὶ συμφώνως μὲ τὴν φύσιν ἢ μὲ τὴν τάξιν, αὐτὸ ὅμως τὸ ἴδιον ἀφοῦ ἐκτελεσθῆ εἶναι ἀδικήμα, ἐνῶ πρὶν νὰ ἐκτελεσθῆ δὲν ἦτο ἀκόμη ἀδικήμα, ἀλλὰ ἄδικον. Ὅμοίως δὲ καὶ τὸ δικαίωμα—ὀνομάζεται δὲ μᾶλλον δικαιοπράγημα, διότι τὸ δικαίωμα εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ ἀδικήματος.—Ἐν ἕκαστον δὲ ἀπὸ αὐτὰ ποῖα εἶδη ἔχει καὶ πόσα καὶ εἰς ποῖα πράγματα περιστρέφεται θὰ τὸ ἐξετάσωμεν ἀργότερα.

Ἐνῶ δὲ εἶναι δίκαια καὶ ἄδικα αὐτὰ ποῦ εἶπαμεν, ἀδικεῖ μὲν κανεὶς καὶ δικαιοπρακεῖ, ὅταν τὰ ἐκτελῆ ἐκουσίως, ὅταν ὅμως τὰ ἐκτελῆ ἀκουσίως, τότε οὔτε ἀδικεῖ οὔτε δικαιοπρακεῖ, ἀλλὰ μόνον κατὰ σύμπτωσιν. Διότι ἐκτελεῖ ὅσα εἶναι κατὰ σύμπτωσιν δίκαια ἢ ἄδικα.

1) Ἐπανόρθωσις τοῦ ἀδικήματος. Ἐτηρήσαμεν τὴν λέξιν χάριν τῶν κατωτέρω.

Καί λοιπόν τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ δικαιοπράγημα ὀρίζεται ἀπὸ τὸ ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον. Δηλαδή, ὅταν εἶναι ἐκούσιον τὸ ἀδίκημα, κατακρίνεται, συγχρόνως δὲ καὶ εἶναι τότε ἀδίκημα. Ἐπομένως θὰ ὑπάρχη καὶ κάποιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδικον, ἀλλὰ ἀκόμη δὲν ἔγινε ἀδίκημα, ἐὰν δὲν προστεθῇ καὶ τὸ ἐκούσιον. Ὀνομάζω δὲ ἐκούσιον μὲν, καθὼς εἶπαμεν καὶ προηγουμένως, ὅτι ἐκτελεῖ κανεὶς ἀπὸ τὰ ἐξαρκτώμενα ἀπὸ αὐτὸν ἐν γνώσει καὶ ὄχι ἐν ἀγνοίᾳ ποῖον εἶναι τὸ ἀδίκημα, καὶ μὲ ποῖον ὄργανον καὶ διὰ ποῖον λόγον· λόγου χάριν ποῖον κτυπᾷ καὶ μὲ ποῖον ὄργανον καὶ διὰ ποῖον λόγον. καὶ τὸ καθὲν ἀπὸ αὐτὰ ὅταν τὰ ἐκτελεῖ ὄχι κατὰ σύμπτωσιν οὔτε μὲ τὴν βίαν—καθὼς λόγου χάριν ἐὰν τοῦ πάρη κανεὶς τὸ χέρι, διὰ τὴν κτυπήσῃ μὲ αὐτὸ ἕνα ἄλλον, τότε αὐτὸς δὲν κτυπᾷ ἐκούσιως, διότι δὲν ἐξαρκτᾶται ἀπὸ αὐτὸν τὸ κτύπημα. Εἶναι δὲ ἐνδεχόμενον ὁ κτυπώμενος νὰ εἶναι καὶ ὁ πατήρ του. Αὐτὸς δὲ ὅτι μὲν εἶναι κάποιος ἄνθρωπος αὐτὸς ἢ κάποιος ἀπὸ τοὺς παρευρισκομένους ἐνδεχόμενον νὰ τὸ γνωρίζῃ, ὅτι ὁμοίως εἶναι ὁ πατήρ του νὰ μὴν τὸ γνωρίζῃ. Ὀμοίως δὲ τὸ τοιοῦτον ἰσχύει καὶ διὰ τὸν λόγον καὶ δι' ὀλόκληρον τὴν πράξιν. Καί λοιπόν τὸ ἐν ἀγνοίᾳ ἢ ὄχι μὲν ἐν ἀγνοίᾳ, μὴ ἐξαρκτώμενον ὁμοίως ἀπὸ αὐτόν, ἢ γινόμενον διὰ τῆς βίας εἶναι ἀκούσιον. Διότι πολλὰ καὶ ἀπὸ τὰ δοθέντα ἐκ φύσεως τὰ πράττομεν καὶ τὰ πάσχομεν ἐν γνώσει, ἂν καὶ ἀπὸ αὐτὰ κανὲν δὲν εἶναι οὔτε ἐκούσιον οὔτε ἀκούσιον, καθὼς λόγου χάριν τὸ νὰ γηράσκωμεν καὶ νὰ ἀποθνήσκωμεν. Συμβαίνει δὲ τὸ κατὰ σύμπτωσιν καὶ εἰς τὰ ἀδίκαια καθὼς καὶ εἰς τὰ δίκαια. Διότι λόγου χάριν καὶ τὴν παρακαταθήκην ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιστρέψῃ ἀκούσιως καὶ ἀπὸ φόβον. Δὲν πρέπει ὁμοίως νὰ εἰποῦμεν ὅτι αὐτὸς ἐκτελεῖ τὰ δίκαια οὔτε δικαιοπρακτεῖ, ἀλλὰ μόνον κατὰ σύμπτωσιν. Ὀμοίως δὲ καὶ ὅστις ἐξαναγκάζεται, καὶ παρὰ τὴν θέλησίν του δὲν ἐπιστρέφει τὴν παρακαταθήκην, πρέπει νὰ εἰποῦμεν ὅτι αὐτὸς κατὰ σύμπτωσιν ἀδικεῖ καὶ ἐκτελεῖ ἀδίκαια. Ἀπὸ δὲ τὰ ἐκούσια ἄλλα μὲν τὰ ἐκτελοῦμεν κατὰ ἀπόφασιν, ἄλλα δὲ χωρὶς ἀπόφασιν. Καὶ κατ' ἀπόφασιν μὲν ἐκτελοῦμεν ὅσα ἐπρομελετήσαμεν, ἀναποφασίστως δὲ ὅσα δὲν ἐπρομελετήσαμεν.

Διάκρισις ἀτυχήματος, σφάλματος καὶ ἀδικήματος.—Ἀπὸ τὰς τρεῖς δὲ βλάβας αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὴν ἐπιμιξίαν, ἄλλαι μὲν εἶναι σφάλματα ἀγνοίας, ὅταν λ.χ. δὲν γνωρίζῃ οὔτε ποῖον οὔτε μὲ τί, οὔτε διὰ ποῖον λόγον παρεξήγησε, καὶ ἐξετέλεσε—δηλαδή ἢ ἐνόμισε ὅτι δὲν θὰ κτυπήσῃ, ἢ ὄχι μὲ τοῦτο, ἢ ὄχι τοῦτον, ἢ ὄχι διὰ τοῦτον τὸν λόγον, συνέθη ὁμοίως ἐκεῖνο ὄχι διὰ τὸν λόγον ποῦ ἐνόμισε αὐτὸς, λόγου χάριν, ὄχι διὰ τὴν πληγώσῃ, ἀλλὰ τὴν κεντήσῃ, ἢ ὄχι αὐτόν, ἢ ὄχι μὲ αὐτό.—Ὅταν λοιπόν ἢ βλάβη συμβῇ ἔξω ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμούς, εἶναι ἀτύχημα, ὅταν ὁμοίως δὲν συμβῇ ἔξω ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμούς, πάλιν ὁμοίως δὲν προέρχεται ἀπὸ κακίαν, εἶναι σφάλμα—δηλαδή σφάλλει κανεὶς ὅταν εἶναι μέσα εἰς τὸν ἴδιον ἢ ἀρχὴ τῆς ἀγνοίας, παθαίνει δὲ ἀτύχημα ὅταν αὐτὸ προέρχεται ἀπ' ἔξω. Ὅταν δὲ τὸ ἐγνωρίζῃ ἄλλὰ δὲν τὸ εἶχε προμελετήσῃ, εἶναι ἀδίκημα· λόγου χάριν ὅσα γίνονται ἀπὸ ἐξαψιν καὶ ἀπὸ ἄλλα πάθη, τὰ ὁποῖα συμβαίνουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατ' ἀνάγκην καὶ ὡς φυσικά. Διότι, ὅταν πράττουν αὐτὰς τὰς βλάβας καὶ τὰ σφάλματα, κάμνουν μὲν ἀδικον, καὶ εἶναι ἀδικήματα αὐτὰ, αὐτοὶ ὁμοίως δὲν εἶναι ἀκόμη ἀδικοὶ οὔτε πονηροὶ ἐξ αἰτίας αὐτῶν. Διότι ἢ βλάβη δὲν προήλθε ἀπὸ τὴν μοχθηρίαν. Ὅταν ὁμοίως τὰ ἐκτελοῦν μὲ ἀπόφασιν, εἶναι ἀδικοὶ καὶ μοχθηροί.—Διὰ τοῦτο ὀρθῶς θεωροῦνται ὅτι δὲν εἶναι ἐκ προβλέψεως ὅσα προέρχονται ἀπὸ ἐξαψιν. Διότι δὲν κάμνει ἐναρξίν ὅστις ἐκτελεῖ κάτι τι μὲ ἐξαψιν, ἀλλὰ ἐκεῖνος ποῦ τὸν ἐξώργισε. Ἐπειτα δὲν συζητοῦμεν οὔτε περὶ τῆς ἐκτελέσεως ἢ μὴ ἐκτελέσεως, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου. Διότι ἢ ὀργὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν φαινομενικὴν ἀδικίαν. Δηλαδή ἐδῶ δὲν φιλονικοῦν καθὼς εἰς τὰς συναλλαγὰς περὶ τοῦ ἀποτελέσματος ὅπου κατ' ἀνάγκην ὁ εἰς ἐκ τῶν δύο εἶναι μοχθηρὸς, ἐὰν δὲν ἔγινε κατὰ λάθος. Ἀλλὰ συμφωνοῦν εἰς τὸ πρᾶγμα καὶ μόνον φιλονικοῦν κατὰ ποῖον τρόπον εἶναι δίκαιον—τοῦτο δὲ δὲν τὸ ἀγνοεῖ ὅστις ἐσχεδιάζε τὸ κακὸν—ὥστε ὁ μὲν πρῶτος φρονεῖ ἐν τῇ πλάνῃ ὅτι ἀδικεῖται, ὁ ἄλλος ὁμοίως δὲν ἀπατᾶται. Ἄν δὲ βλάβη κανεὶς ἐκ προμελέτης, κάμνει ἀδικον, καὶ δι' αὐτὰ πλέον τὰ ἀδικήματα εἶναι ἀδικος ὅστις ἀδι-

καί, ἐὰν εἶναι ἕξω ἀπὸ τὴν ἀναλογίαν ἢ τὸ ἴσον, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δίκαιος εἶναι δίκαιος ὅταν ἐκ προμελέτης δικαιοπραγῆ, καὶ δικαιοπραγεῖ μόνον ὅταν ἐνεργῆ ἐκουσίως. Ἀπὸ δὲ τὰ ἐκούσια, ἄλλα μὲν εἶναι συγχωρητά, ἄλλα ὅμως εἶναι ἀσυγχώρητα. Δηλαδή ὅσα μὲν σφάλματα κάμνουν ὄχι μόνον ἐν ἀγνοίᾳ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀμάθειαν, εἶναι συγχωρητά, ὅσα ὅμως κάμνουν ἐξ αἰτίας κάποιου πάθους των τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι οὔτε φυσικὸν οὔτε ἀνθρώπινον, αὐτὰ εἶναι ἀσυγχώρητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ἄραγε εἶναι δυνατόν νὰ ἀδικηθῆ κανεὶς ἐκουσίως;—Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ διαφιλονικήσῃ κανεὶς ἂν ἀρκετὰ καλὰ ὠρίσαμεν τὴν παθητικὴν καὶ τὴν ἐνεργητικὴν ἀδικίαν, καὶ πρῶτον μὲν μήπως εἶναι καθὼς τὸ εἶπε ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὁποῖος λέγει παραλόγως :

Ἐσοκότῳσα τὴν μάννα μου, δύο λόγια καὶ καλά.

Μὰ ἤθελα καὶ ἤθελε ; ἢ οὔτ' ἤθελα οὔτ' ἤθελε ;

Διότι εἶναι ζήτημα ἂν ὑπάρχει πραγματικῶς τρόπος νὰ ἀδικηθῆ κανεὶς ἐὰν δὲν θέλῃ, ἢ μήπως πᾶσα πάθησις ἀδικίας εἶναι ἀκουσία, καθὼς καὶ πᾶσα ἐκτέλεσις ἀδικίας ; Ἐπομένως ἄραγε τὸ ἕλον εἶναι κατὰ τὸν ἕνα ἢ κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον, καθὼς καὶ τὸ νὰ ἀδικῆ κανεὶς εἶναι πάντοτε ἐκούσιον ; Ἡ μήπως τὸ ἐν μὲν εἶναι ἐκούσιον, τὸ δὲ ἄλλο ἀκούσιον ; Τὸ ἴδιον δὲ θὰ εἶπούμεν καὶ ἐπὶ ἀπολαύσεως τοῦ δικαίου, ἐπειδὴ ἢ ἐκτέλεσις τοῦ δικαίου εἶναι πάντοτε ἐκούσια. Ἐπομένως εἶναι εὐλογον νὰ ἀντιτίθεται ὁμοίως εἰς τὸ καθὲν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ δύο ἢ πάθησις τῆς ἀδικίας καὶ ἢ ἀπόλαυσις τῆς δικαιοσύνης ἢ ὡς ἐκούσια ἢ ὡς ἀκουσία. Ἀλλὰ πάλιν φαίνεται παράλογον, ἐὰν ὁλόκληρος ἢ ἀπόλαυσις τῆς δικαιοσύνης θεωρηθῆ ἐκούσια. Διότι ὑπάρχουν μερικοὶ οἱ

ὁποῖοι παίρνουν τὸ δίκαιόν των ὄχι ἐκουσίως. Ἀφοῦ μάλιστα καὶ τὸ ἐξῆς ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ διαφιλονικήσῃ, ἄραγε ὅστις πάσχει τὴν ἀδικίαν πάντοτε ἀδικεῖται, ἢ ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ εἰς τὴν πάθησιν ; Δηλαδή εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ εἰς τὰ δύο νὰ ἀπολαμβάνωμεν τὸ δίκαιόν μας κατὰ σύμπτωσιν. Καὶ βεβαίως εἶναι προφανές ὅτι τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἀδίκια. Δηλαδή δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἢ ἐκτέλεσις ἀδίκων μὲ τὴν ἀδικίαν, οὔτε ἢ πάθησις ἀδίκων μὲ τὴν πάθησιν ἀδικίας. Τὸ ἴδιον δὲ καὶ ὅταν ἐκτελοῦμεν τὸ δίκαιον καὶ εὐρίσκωμεν τὸ δίκαιον. Δηλαδή εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀδικούμεθα, ὅταν δὲν μᾶς ἀδικῆ κανεὶς, οὔτε νὰ εὐρωμεν δίκαιον, ὅταν δὲν μᾶς ἀποδίδῃ κανεὶς τὸ δίκαιον. Ἀφοῦ δὲ γενικῶς ἀδικία εἶναι νὰ βλάπτωμεν κάποιον ἐκουσίως, καὶ ἐκουσίως σημαίνει ἐν γνώσει τοῦ ποῖος εἶναι, καὶ μὲ τί καὶ πῶς, καὶ ἀφοῦ ὁ ἀκρατῆς ἐκουσίως βλάπτει ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του, τότε φαίνεται ὅτι ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀδικηθῆ ἐκουσίως καὶ εἶναι ἐνδεχόμενον κανεὶς νὰ ἀδικῆ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του — εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ ἐν ἀπὸ τὰ ἄλυτα ζητήματα, δηλαδή ἐὰν εἶναι δυνατόν ποτε νὰ ἀδικῆ κανεὶς τὸν ἑαυτόν του—. Ἐπειτα εἶναι δυνατόν νὰ βλαφθῆ κανεὶς ἔνεκα τῆς ἀκολασίας ἐκουσίως ἀπὸ ἄλλον ἐκούσιον. Ἐπομένως εἶναι δυνατόν νὰ ἀδικηθῆ κανεὶς ἐκουσίως. Ἡ τάχα δὲν εἶναι ὀρθὸς ὀρισμὸς καὶ πρέπει εἰς τὸ νὰ βλάπτῃ ἐν γνώσει τοῦ «ποῖος εἶναι αὐτὸς καὶ μὲ τί καὶ πῶς», νὰ προσθέσωμεν τὸν ὅρον : «παρὰ τὴν θέλησιν ἐκεῖνου» ; Καὶ λοιπὸν βλάπτεται μὲν κανεὶς ἐκουσίως καὶ πάσχει ἀδίκια, κανεὶς ὅμως δὲν πάσχει ἀδικίαν ἐκουσίως. Διότι κανεὶς δὲν θέλει, οὔτε καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ ἕξω τῆς θελήσεώς του ἐκτελεῖ. Δηλαδή οὔτε θέλει ποτὲ κανεὶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν νομίζει ὅτι εἶναι σπουδαῖον, οὔτε ὁ ἀκρατῆς πράττει ὅσα νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἐκτελῆ. Ὅστις δὲ δίδει ἰδικά του πράγματα, καθὼς λέγει ὁ Ὅμηρος ὅτι ὁ Γλαῦκος ἀντήλλαξε μὲ τὸν Διομήδην :

Χρυσᾶ τῶν ἑκατὸν βοῶν, μὲ τῶν ἐννέα χάλκινα.

αὐτὸς βέβαια δὲν ἀδικεῖται. Διότι εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ τὰ

δύση. Ἐνῶ τὸ νὰ πάθῃ ἀδικίαν δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐκεῖνος ποῦ ἀδικεῖ. Καὶ λοιπὸν ἔγινε φανερόν ὅτι ἡ πάθησις τῆς ἀδικίας δὲν εἶναι ἐκουσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

“*Ὅστις μοιράζει τὸ ἀδικὸν ἀδικεῖ, ἢ ὅστις τὸ λαμβάνει ;—*

Ἐξ ὅτων δὲ ἐξελέξαμεν διὰ νὰ ἐξετάσωμεν, μένουσιν ἀκόμη δύο, δηλαδὴ ἂν κάμνει ἀδικίαν ὅστις μοιράζει παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ περισσότερον ἢ ὅστις λαμβάνει, καὶ ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀδικῆ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του. Διότι, ἂν εἶναι δυνατὸν τὸ προλεχθέν, καὶ ἂν ἀδικῆ ὅστις μοιράζει καὶ ὄχι ὅστις λαμβάνει τὸ περισσότερον, τότε ἂν κανεὶς ἀποδίδῃ περισσότερον εἰς ἄλλον παρὰ εἰς τὸν ἑαυτὸν του ἐν γνώσει καὶ ἐκουσίως, αὐτὸς ἀδικεῖ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸν του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ὅτι κάμνουσιν οἱ μετριόφρονες. Διότι ὅστις εἶναι καθὼς πρέπει εἶναι παρὰ τὴν ἀξίαν. Ἡ μήπως καὶ αὐτὸ πάλιν δὲν εἶναι ἀπλοῦν; Διότι πολὺ πιθανὸν νὰ κερδίξῃ ἄλλο ἀγαθόν, λόγου χάριν δόξαν, ἢ τὸ γενικῶς κτλόν. Ἀκόμη δὲ ἀναιρεῖται τοῦτο καὶ συμφώνως μὲ τὸν ὀρισμὸν τῆς ἀδικίας. Διότι τίποτε δὲν παθαίνει ἔξω ἀπὸ τὴν θέλησίν του. Ὡστε ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ἀδικεῖται, ἀλλὰ τὸ πολὺ πολὺ βλάπτεται μόνον.

Εἶναι δὲ φανερόν ἀκόμη, καὶ ὅτι ὅστις μοιράζει ἀδικεῖ, καὶ ὄχι ὅστις λαμβάνει τὸ περισσότερον. Διότι δὲν κάμνει τὴν ἀδικίαν ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει τὸ ἀδικόν, ἀλλὰ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τὸ ἐκτελεῖ ἐκουσίως. Τοῦτο δὲ ὑπάρχει εἰς ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως, ἢ ὁποῖα ὑπάρχει εἰς τὸν μοιράζοντα καὶ ὄχι εἰς τὸν λαμβάνοντα. Ἐπειτα τὸ ἐκτελεῖν λέγεται μὲ πολλὰς σημασίας καὶ ἠμποροῦν κατὰ τινα τρόπον καὶ τὰ ἄψυχα νὰ φονεύσουσιν, καὶ ἡ χεὶρ καὶ ὁ δοῦλος τοῦ δίδοντος τὴν διαταγήν, ὁ ὁποῖος δὲν ἀδικεῖ μὲν, κάμνει ὅμως ἀδικα. Ἀκόμη δὲ, ἂν μὲν ἐν ἀγνοίᾳ ἀπεφάσισε, δὲν ἀδικεῖ κατὰ τὸ νομικὸν δι-

καιον οὔτε εἶναι ἀδικος ἢ ἀπόφασίς του, εἶναι ὅμως κάπως ἀδικος—διότι ἄλλο εἶναι τὸ νομικὸν δίκαιον καὶ ἄλλο τὸ πρῶτον—Ἐὰν δὲ ἐν γνώσει του ἀπεφάσισε ἀδίκως, τότε κερδίζει καὶ αὐτὸς ἢ εὐγνωμοσύνην, ἢ ἐκδίκησιν. Καὶ λοιπὸν καθὼς ὅστις μοιράσῃ τὸ ἀδικόν, ὁμοίως καὶ ὅστις ἀποφασίσῃ ἀδίκως παίρνει περισσότερον. Διότι, ὅταν ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τὸν ἀγρὸν εἰς ἐκεῖνον, αὐτὸς δὲν ἔλαβε μὲν τὸν ἀγρὸν, ἔλαβε ὅμως τὸ χρῆμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Αἱ δυσκολίαι τῆς δικαιοσύνης.—Οἱ δὲ ἄνθρωποι νομίζουσι ὅτι εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν των νὰ ἀδικοῦν, καὶ ἐπομένως ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι εὐκόλον. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀληθές. Διότι τὸ νὰ συνευρεθοῦν μὲ τὴν γυναῖκα τοῦ γείτονός των καὶ νὰ κτυπήσουσιν τὸν πλησίον των καὶ νὰ ἐξοδεύσουσιν μὲ τὸ χέρι των τὸ χρῆμά των εἰναὶ εὐκόλον καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν των, τὸ νὰ ἐκτελοῦν ὅμως αὐτὰ μὲ μίαν σταθερὰν διάθεσιν, οὔτε εὐκόλον εἶναι οὔτε εἰς τὴν ἐξουσίαν των. Ὅμοίως δὲ νομίζουσι ὅτι καὶ τὸ νὰ γνωρίζουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἀδικα δὲν εἶναι καμμία φιλοσοφία, διότι δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσουσιν ὅσα ἐπιβάλλουσι οἱ νόμοι. Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὰ τὰ δίκαια παρὰ μόνον κατὰ σύμπτωσιν. Ἀλλὰ γνώσις τῶν δικαίων εἶναι τὸ πῶς πρέπει νὰ μοιράζωνται εἰς τοὺς ἄλλους καὶ πῶς νὰ ἐκτελοῦνται. Τοῦτο δὲ εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ τὸ γνωρίζῃ κανεὶς παρὰ τὴν ὑγιεινὴν, διότι καὶ εἰς αὐτὴν εἶναι μὲν εὐκόλον νὰ γνωρίζῃ κανεὶς τὸ μέλι καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸν ἐλλέβορον καὶ τὴν καυτηρίασιν καὶ τὴν ἐγχείρησιν, πῶς ὅμως νὰ τὰ ἐκτελέσῃ χάριν τῆς υγείας καὶ εἰς ποῖον καὶ πότε, εἶναι τόσον δύσκολον, ὅσον καὶ νὰ γίνῃ ἰατρός. Καὶ διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν νομίζουσι ὅτι ὄχι ὀλιγώτερον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀδικῆ ὁ δίκαιος. Διότι ἐξ ἴσου ἢ καὶ περισσότερον ἀκόμη ἠμπορεῖ καὶ ὁ δίκαιος νὰ πράξῃ ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ. Δηλαδὴ καὶ νὰ συνευρεθῇ

μέ γυναίκα καί νά κτυπήσῃ κανένα, καί πάλιν ὁ ἀνδρεῖος νά
ρίψῃ τήν ἀσπίδα καί νά στραφῇ καί νά τρέχῃ εἰς ὁποιαδήποτε
διεϋθύνσιν.

Καί ὅμως ἡ δειλία καί ἡ ἀδικία δέν εἶναι τὸ νά ἐκτελῇ κα-
νεῖς αὐτά, ἐκτὸς μόνον κατὰ σύμπτωσιν, ἀλλὰ τὸ νά ἐκτελῇ αὐτά
μέ τριαύτην ἢ τριαύτην διάθεσιν, καθὼς τὸ νά ἰατρεύῃ καί θερα-
πεύῃ δέν συνίσταται εἰς τὸ νά κόπτῃ ἢ ὄχι ἢ νά δίδῃ φάρμακα ἢ
ὄχι, ἀλλὰ κατὰ ἓνα ὄρισμένον τρόπον. Τὰ δὲ δίκαια περιστρέφον-
ται εἰς ὅσα μετέχουν τῶν ἀπολύτων ἀγαθῶν, ἔχουν δὲ ὡς πρὸς αὐτὰ
ὑπερβολὴν καί ἔλλειψιν. Διότι δι' ἄλλους μὲν δέν ὑπάρχει ὑπερ-
βολὴ αὐτῶν, καθὼς ἴσως διὰ τοὺς θεούς, δι' ἄλλους δὲ οὐδὲ τὸ
ἐλάχιστον μέρος αὐτῶν εἶναι ὠφέλιμον, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀνιάτως
κακοί, ἀλλὰ βλάπτουν ὅλα, δι' ἄλλους δὲ μέχρις ἐνὸς βαθμοῦ.
Διὰ τοῦτο εἶναι σύμφωνα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Εὐπρέπεια (1).— Καί τώρα εἶναι καιρὸς νά ὀμιλήσωμεν περὶ
εὐπρεπείας καί περὶ τοῦ εὐπρεποῦς, ποίαν σχέσιν ἔχει ἢ μὲν εὐ-
πρέπειά πρὸς τὴν δικαιοσύνην, τὸ δὲ εὐπρεπὲς πρὸς τὸ δίκαιον.
Διότι, ὅταν τὸ προσέξωμεν, δέν φαίνεται νά εἶναι οὔτε τὸ ἴδιον
πρᾶγμα ἀλλ' οὔτε κατὰ γένος διάφορον. Καί ἄλλοτε μὲν ἐπαινοῦμεν
τὸ εὐπρεπὲς καί τὸν τοιοῦτον ἄνδρα, ὥστε καί εἰς τὰ ἄλλα μεταφέ-
ρομεν ἐπαινετικῶς αὐτὸ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀγαθοῦ, καί λέγομεν
ὅτι εἶναι εὐπρεπέστερον τὸ καλλίτερον. Ἄλλοτε ὅμως, ὅταν τὸ
σκεφθῶμεν μέ τὸν λογισμόν μας, μάς φαίνεται παράλογον πῶς
εἶναι κάτι τι ἀξιέπαινον τὸ εὐπρεπὲς, ἀφοῦ εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ

1) Τὸ ἀρχαῖον ἐπεικὴς σημαίνει χρηστός, ἀλτροειτής, παραχωρητικός, ἐπι-
εικὴς, καί ἐν γένει καθὼς πρέπει, αὐτὰ δ' ὁπωσδήποτε τὰ ἐκφράζει τὸ εὐ-
πρεπὲς.

δίκαιον. Δηλαδή ἢ τὸ δίκαιον δέν εἶναι σπουδαῖον, ἢ τὸ εὐπρεπὲς
δέν εἶναι δίκαιον, ἀφοῦ διαφέρει. Ἡ, ἂν εἶναι καί τὰ δύο σπου-
δαῖα, τότε εἶναι τὸ ἴδιον. Ἡ ἀπορία λοιπὸν σχεδὸν δι' αὐτοὺς τοὺς
λόγους συμβαίνει ὡς πρὸς τὸ ἐπεικὴς, ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι μέ
κάποιον τρόπον ὀρθά, καί δέν διαφωνεῖ κανὲν μεταξύ των. Διότι
τὸ εὐπρεπὲς, ὡς κάποιον καλλίτερον δίκαιον, εἶναι δίκαιον, καί ὄχι
ὡς κανὲν ἄλλο γένος καλλίτερον ἀπὸ τὸ δίκαιον. Ἐπομένως εἶ-
ναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα τὸ δίκαιον καί τὸ εὐπρεπὲς, καί ἐνῶ εἶναι
καί τὰ δύο σπουδαῖα, ἀνώτερον εἶναι τὸ εὐπρεπὲς. Μᾶς προσεξεῖ
δὲ τὴν ἀπορίαν ὅτι τὸ εὐπρεπὲς εἶναι μὲν δίκαιον, δέν εἶναι ὅμως
τὸ νόμιμον δίκαιον, ἀλλὰ ἐπανόρθωσις τοῦ νομίμου δικαίου. Αἰτία
δὲ τούτου εἶναι ὅτι ὁ μὲν νόμος εἶναι πάντοτε γενικὸς, ἐνῶ περὶ
μερικῶν πραγμάτων δέν εἶναι δυνατὸν νά ὀμιλήσῃ κανεῖς γενι-
κῶς. Εἰς ὅσα λοιπὸν εἶναι μὲν ἀνάγκη νά ὀμιλῇ γενικῶς, ἀλλὰ
τοῦτο δέν εἶναι δυνατὸν νά γίνῃ ὀρθῶς, ἐκεῖ ὁ νόμος λαμβάνει
ὑπ' ὄψιν τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις, ἐνῶ γνωρίζει ὅτι συμ-
βαίνει λάθος. Καί μολατὰυτα εἶναι ὀρθός. Διότι τὸ σφάλμα δέν
ἔγκειται εἰς τὸν νόμον οὔτε εἰς τὸν νομοθέτην, ἀλλὰ εἰς τὴν
φύσιν τοῦ πράγματος. Διότι ἀκριβῶς τοιοῦτον εἶναι τὸ ὕλικόν
τῶν πραγματοποιουμένων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν λοιπὸν ὁ
μὲν νόμος ὀμιλῇ γενικῶς, συμβῇ ὅμως τίποτε εἰς τὸ δεῖνα πρᾶγμα
ἔξω ἀπὸ τὸ γενικόν, τότε τὸ ὀρθόν εἶναι, συμφώνως μέ ὅσα παρῆ-
λειψε ὁ νομοθέτης καί ἔσφαλε διότι τὰ ὄρισε γενικῶς, εἰς αὐτὰ
νά ἐπανορθώσωμεν τὴν παράλειψιν. Τὸ ὅποῖον ἦτο δυνατὸν καί ὁ
ἴδιος ὁ νομοθέτης νά τὸ ἔλεγε, ἐάν ἦτο ἐκεῖ παρών, καί ἂν τὸ
εἶχε παρατηρήσει θὰ τὸ ἐνομοθέτει. Διὰ τοῦτο εἶναι μὲν δίκαιον
καί ἀνώτερον ἀπὸ κάποιον ἄλλο δίκαιον, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸ ἀπό-
λυτον, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ σφάλμα τὸ προσερχόμενον ἀπὸ τὸ ἀπόλυτον.
Καί αὕτη εἶναι ἡ φύσις τοῦ εὐπρεποῦς, δηλαδή ἡ ἐπανόρθωσις
τοῦ νόμου, ὅπου εἶναι ἐλλιπὴς ἕνεκα τῆς γενικότητός του. Δη-
λαδή τοῦτο εἶναι αἰτία τοῦ νά μὴ συμφωνοῦν ὅλα μέ τὸν νό-
μον, διότι διὰ μερικὰ εἶναι ἀδύνατον νά θέσῃ νόμον καί ἐπομέ-
νως ἀπαιτοῦνται ψηφίσματα. Δηλαδή τοῦ ἀπροσδιορίστου πρά-

γματος είναι ἀπροσδιόριστος καὶ ὁ κανὼν, καθὼς εἰς τὴν Λεσβιακὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὁ μολύβδινος κανὼν. Διότι ἀναλόγως τοῦ σχήματος τοῦ λίθου τροποποιεῖται καὶ δὲν μένει σταθερὸς ὁ κανὼν, καθὼς καὶ τὸ ψήφισμα ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Τί πρᾶγμα λοιπὸν εἶναι τὸ εὐπρεπές, καὶ ὅτι εἶναι δίκαιον, καὶ ἀπὸ ποῖον δίκαιον εἶναι καλλίτερον, ἔγινε φανερόν. Εἶναι δὲ φανερόν ἀπὸ αὐτὸ καὶ ποῖος εἶναι ὁ εὐπρεπής. Δηλαδή ὅστις ἀποφασίζει καὶ ἐκτελεῖ τὰ τοιαῦτα, καὶ ὅστις δὲν εἶναι ἀκριβοδίκαιος εἰς τὸ χειρότερον, ἀλλὰ ὑποχωρητικὸς, ἂν καὶ ἔχει ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν νόμον, εἶναι εὐπρεπής, καὶ ἐκείνη ἢ διάθεσις εἶναι εὐπρέπεια, ἢ ὁποῖα εἶναι ἔν εἶδος δικαιοσύνης καὶ ὄχι διάφορος διάθεσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

Ἄν εἶναι δυνατόν νὰ ἀδικῇ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του.— Καὶ τότε εἶναι φανερόν ἀπὸ ὅσα εἶπαμεν, ἂν εἶναι δυνατόν ἢ ὄχι νὰ ἀδικῇ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του. Δηλαδή μερικὰ μὲν δίκαια τὰ ὑπαγορεύει ὁ νόμος συμφώνως πρὸς ὅλην τὴν ἀρετὴν, λόγου χάριν δὲν ὑπαγορεύει ὁ νόμος νὰ αὐτοκτονοῦμεν. Ὅσα δὲ δὲν ὑπαγορεύει, τὰ ἀπαγορεύει. Ἐπειτὰ ὅστις βλάπτει ἑκουσίως ἔξω ἀπὸ τὸν νόμον—χωρὶς νὰ ἀνταποδίδῃ ἀδικίαν— κάμνει ἀδικίαν, ἑκουσίως δὲ σημαίνει, ὅταν γνωρίζῃ ποῖον καὶ μὲ τί. Καὶ βεβαίως ὅστις ἀπὸ τὸν θυμὸν του κόπτει τὸν λαϊμόν του, τὸ ἐκτελεῖ τοῦτο ἑκουσίως ἔξω ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἐπιτρέπει ὁ νόμος. Ἐπομένως ἀδικεῖ. Ἄλλὰ ποῖον; Ἡ μήπως ἀδικεῖ τὴν πόλιν καὶ ὄχι τὸν ἑαυτὸν του; Διότι ἑκουσίως πάσχει, ἐνῶ οὐδεὶς ἀδικεῖται ἑκουσίως. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πόλις τὸν τιμωρεῖ καὶ προσγίνεται κάποια ἀτιμία εἰς τὸν αὐτοκτονοῦντα, ὡς ἀδικοῦντα τὴν πόλιν. Ἐπειτὰ ἐπειδὴ ὁ ἀδικῶν εἶναι μόνον ἀδικος καὶ ὄχι οὐτιδανός, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀδικήσῃ τὸν ἑαυτὸν του.—Διότι διαφέρει τὸ ἔν ἀπὸ τὸ ἄλλο. Δηλαδή ὁ ἀδικος εἶναι μὲ κάποιο

τρόπον τόσον πονηρὸς ὅσον καὶ ὁ δειλός, καὶ ὄχι μὲ δόλοκληρον τὴν πονηρίαν, ἐπομένως δὲν ἀδικεῖ συμφώνως μὲ αὐτὴν.—Διότι τοῦτο θὰ ἦτο ὡς νὰ ἀφαιρῆται καὶ προστίθεται τὸ ἴδιον πρᾶγμα εἰς τὸ ἴδιον πρόσωπον. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδικον περιστρέφεται εἰς περισσότερα πρόσωπα ἀπὸ ἓν. Ἐπειτὰ ἡ ἀδικία εἶναι ἑκούσιον καὶ ἐκ προμελέτης καὶ χωρὶς προηγούμενον.—Δηλαδή ὅστις ἀνταποδίδει τὰ ἴσα διότι ἔπαθε, δὲν φαίνεται νὰ ἀδικῇ, ἐνῶ ὅστις ἀδικεῖ τὸν ἑαυτὸν του συγχρόνως ἐκτελεῖ καὶ πάσχει τὰ ἴδια. Ἐπειτὰ αὐτὸ θὰ ἦτο ὡς νὰ ἀδικῆται κανεὶς ἑκουσίως. Ἐκτός δὲ τούτου χωρὶς νὰ ὑπάρχουν ἀδίκαια ἀποκτήματα κανεὶς δὲν ἀδικεῖ, λόγου χάριν κανεὶς δὲν μοιχεύει τὴν γυναῖκά του, οὔτε διαρρηγνύει τὸν ἰδικόν του τοῖχον, οὔτε κλέπτει ἰδικὰ του πράγματα. Καὶ γενικῶς ἀναιρεῖται τὸ νὰ ἀδικῇ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του, καὶ συμφώνως μὲ τὸν ὀρισμὸν περὶ τῆς ἑκουσίας παθήσεως ἀδικήματος.

Τὸ νὰ ἀδικῇ κανεὶς ἢ τὸ νὰ ἀδικῆται εἶναι περισσότερον κακόν; Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι καὶ τὰ δύο μὲν εἶναι ποταπά, καὶ τὸ νὰ ἀδικῆται κανεὶς καὶ τὸ νὰ ἀδικῇ. Διότι τὸ μὲν ἔν σημαίνει νὰ λαμβάνῃ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ μέσον, τὸ δὲ ἄλλο περισσότερον, καὶ δὲν εἶναι καθὼς τὸ ὑγεινὸν εἰς τὴν ἰατρικὴν, καὶ ἡ εὐεξία εἰς τὴν γυμναστικὴν. Πάλιν ὅμως χειρότερον εἶναι τὸ νὰ ἀδικῇ κανεὶς. Δηλαδή τὸ μὲν νὰ ἀδικῇ εἶναι ἀξιοκατάκριτον, διότι γίνεται μὲ κακίαν, καὶ κακίαν ἢ τελείαν καὶ ἀπόλυτον ἢ πλησιάζουσαν—καθόσον τὸ ἑκούσιον δὲν γίνεται πάντοτε μὲ κακίαν—τὸ νὰ ἀδικῆται ὅμως γίνεται χωρὶς κακίαν καὶ ἀδικίαν.

Καθ' ἑαυτὸ λοιπὸν τὸ νὰ ἀδικῆται κανεὶς εἶναι ὀλιγώτερον οὐτιδανόν, κατὰ σύμπτωσιν ὅμως τίποτε δὲν τὸ ἐμποδίζει νὰ εἶναι μεγαλύτερον κακόν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐνδιαφέρει τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν πλευρίτιδα τὴν θεωρεῖ μεγαλιτέραν ἀσθένειαν ἀπὸ τὸ τρίκλισμα. Καὶ ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ κατὰ σύμπτωσιν τὸ ἀντίθετον, ἔαν μὲ τὸ τρίκλισμα πέσῃ κανεὶς καὶ συμβῇ νὰ συληφθῇ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἢ νὰ ἀποθάνῃ.

Τὸ πρὸς ἑαυτὸν δίκαιον.—Κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ ὁμοίωτητα ὑπάρχει δίκαιον εἰς ἕκαστον ὄχι μὲ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ μὲ κάτι τι ἀπὸ τὰ ἰδικά του, καὶ ὄχι ὅλα τὰ εἶδη τοῦ δικαίου ἀλλὰ τὸ οἰκοδεσποτικὸν καὶ τὸ οἰκογενειακόν. Διότι εἰς αὐτὰ τὰ ζητήματα διαφωνεῖ τὸ λογικὸν μέρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον. Εἰς αὐτὰ λοιπὸν ὅταν προσέξῃ κανεὶς φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ἀδικία πρὸς ἑαυτὸν, διότι εἰς αὐτὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πάσχη κάτι τι ἔξω ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας του. Καὶ βεβαίως φαίνεται ὅτι ὑπάρχει μὲν μεταξὺ αὐτῶν κάποιον δίκαιον, καθὼς μεταξὺ ἄρχοντος καὶ ὑπηκόων, Καὶ λοιπὸν περὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἠθικῶν ἀρετῶν εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπαμεν.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ζ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ὁρισμὸς τοῦ μέσου. — Ἐπειδὴ δὲ προηγουμένως εἶπαμεν ὅτι πρέπει νὰ ἐκλέγωμεν τὸ μέσον καὶ ὄχι τὴν ὑπερβολὴν οὔτε τὴν ἔλλειψιν, τὸ δὲ μέσον εἶναι καθὼς ὑπαγορεύει ὁ ὀρθὸς λόγος, ἃς ὀρίσωμεν τόρα τοῦτο. Δηλαδή εἰς ὅλας τὰς διαθέσεις τὰς ὁποίας εἶπαμεν, καθὼς καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα ὑπάρχει κάποιος σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπει ὅστις ἔχει τὸν λόγον, καὶ τὰ τεντώνει ἢ τὰ χαλαρόνει, καὶ ὑπάρχει κάποιος ὀρισμὸς τῶν μεσοτήτων, διὰ τὰς ὁποίας λέγομεν ὅτι κείνται μεταξὺ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, ὅταν εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἄλλὰ ἡ τοιαύτη ἔκφρασις εἶναι μὲν ἀληθής, δὲν εἶναι ὅμως σαφής. Διότι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπιμελείας, εἰς ὅσας περιστρέφεται ἡ ἐπιστήμη, τοῦτο εἶναι ἀληθές, ὅτι δηλαδή δὲν πρέπει οὔτε περισσότερα οὔτε ὀλιγώτερα νὰ φιλοπονοῦμεν ἢ νὰ παραμελοῦμεν ἀλλὰ τὰ μεσαῖα καὶ καθὼς ὑπαγορεύει ὁ ὀρθὸς λόγος. Ἄν ὅμως μόνον αὐτὸ κατέχη κανεὶς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ τίποτε περισσότερον, λόγου χάριν ποῖα πρέπει νὰ δίδωνται εἰς τὸ σῶμα, ἐὰν μᾶς εἰπῇ κανεὶς ὅτι πρέπει νὰ δίδωνται ὅσα διατάσσει ἡ ἰατρικὴ καὶ ὅστις κατέχει αὐτήν. Διὰ τοῦτο πρέπει καὶ ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς ὄχι μόνον ἀληθῶς νὰ ἐκφράσωμεν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ νὰ ὀρίσωμεν ποῖος εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ποῖος ὀρισμὸς ὑπάρχει αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τὸ λογικὸν τῆς ψυχικῆς διαιρεῖται εἰς ἐπιστημονικὸν καὶ λογιστικόν.—Καὶ λοιπὸν ὅταν διαιρέσωμεν τὰς ἀρετὰς τῆς ψυχῆς, εἴπαμεν ὅτι μερικαὶ περιστρέφονται εἰς τὸ ἦθος, μερικαὶ δὲ εἰς τὴν διάνοιαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἠθικῶν ὠμιλήσαμεν, τὴν δὲ ἄς ἐξετάσωμεν τὰς ἄλλας, ἀφοῦ πρῶτον ὠμιλήσωμεν περὶ τῆς ψυχῆς. Εἰς τὰ προηγούμενα λοιπὸν εἴπαμεν ὅτι δύο εἶναι τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον. Καὶ τὴν ἄς ἐξετάσωμεν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Καὶ ἄς παραδεχθῶμεν ὡς βᾶσιν ὅτι δύο εἶναι τὰ λογικά, ἓν μὲν ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖον ἐννοοῦμεν ἐκεῖνα ἐκ τῶν ὄντων ὅσων ἡ ἀρχὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ἄλλως πως, ἓν δὲ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖον ἐννοοῦμεν τὰ ἐνδεχόμενα. Διότι, συμφώνως πρὸς τὰ διαφέροντα κατὰ γένος πράγματα, διάφορον κατὰ γένος μέρος τῆς ψυχῆς ἐπλάσθη δι' ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο, ἀφοῦ ἀπὸ κάποιοιαν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν προέρχεται ἡ γνῶσις εἰς αὐτά. Καὶ λοιπὸν ὀνομάζομεν τὸ ἓν μὲν ἀπὸ αὐτὰ ἐπιστημονικόν, τὸ δὲ ἄλλο ὑπολογιστικόν. Καὶ βεβαίως ἡ προμελέτη καὶ ὁ ὑπολογισμὸς εἶναι τὸ ἴδιον, καὶ κανεὶς δὲν προμελετᾷ τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἐνδέχονται νὰ συμβοῦν κατ' ἄλλον τρόπον. Ἐπομένως τὸ ὑπολογιστικὸν εἶναι ἓν μέρος τοῦ λογικοῦ. Λοιπὸν πρέπει νὰ εὕρωμεν ποῖα εἶναι ἡ καλλιτέρα διαθέσις ἐκάστου ἐκ τῶν δύο τούτων. Διότι αὕτη εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ καθενός, ἡ δὲ ἀρετὴ περιστρέφεται εἰς τὸ σχετικὸν ἔργον.

Τὸ ὄρεκτικὸν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ νοητικοῦ καὶ ἡ πράξις ἐκ τῆς θεωρίας.—Τρεῖς δὲ εἶναι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰς ὁποίας πηγάζει ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πράξις, δηλαδὴ τὸ νοητικόν, τὸ αἰσθητικόν, καὶ τὸ ὄρεκτικόν. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ αἰσθησις δὲν εἶναι ἀρχὴ οὐδεμιᾶς πράξεως. Ἀπόδειξις δὲ εἶναι ὅτι τὰ ζῷα

ἔχουν μὲν αἰσθησιν, δὲν μετέχουν ὅμως τῆς πράξεως. Καὶ ὅ,τι εἶναι διὰ τὴν διάνοιαν τὸ ναὶ καὶ τὸ ὄχι, τὸ ἴδιον εἶναι καὶ διὰ τὴν ὄρεξιν ἢ ἐπιδιώξις καὶ ἢ ἀποφυγὴ. Ὡστε, ἀφοῦ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ εἶναι διαθέσις προαιρετικὴ, ἡ δὲ προαίρεσις ἐπιθυμία προμελετημένη, εἶναι ἀνάγκη καὶ ὁ λόγος νὰ εἶναι ἀληθὴς καὶ ἡ ἐπιθυμία ὀρθή, ἐὰν βεβαίως πρόκειται νὰ εἶναι σπουδαία ἢ προαίρεσις, καὶ τὰ ἴδια πράγματα ὁ μὲν λόγος νὰ τὰ παραδέχεται, ἡ δὲ ἐπιθυμία νὰ τὰ ἐπιδιώκη. Καὶ λοιπὸν αὐτὸ μὲν τὸ εἶδος τῆς διανοίας καὶ τῆς ἀληθείας εἶναι πρακτικόν (ἐφηρμοσμένον), τῆς δὲ καθαρῶς θεωρητικῆς διανοίας καὶ ὄχι πρακτικῆς οὔτε δημιουργικῆς (παραγωγικῆς) ὀρθὸν καὶ ἐσφαλμένον εἶναι τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος. Διότι αὕτη (ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος) εἶναι ἰδιότης παντὸς διανοητικοῦ ἔργου, τοῦ δὲ πρακτικοῦ (ἐφηρμοσμένου) καὶ συγχρόνως διανοητικοῦ (θεωρητικοῦ) ἔργου ἰδιότης εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἡ ὁποία συμβιβάζεται μὲ τὴν ὀρθὴν ἐπιθυμίαν. Καὶ λοιπὸν τῆς μὲν πράξεως ἀρχὴ εἶναι ἡ προαίρεσις, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀρχίζει ἡ κίνησις καὶ ὄχι ὁ σκοπός, τῆς δὲ προαιρέσεως ἀρχὴ εἶναι ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ λόγος ὁ σκόπιμος. Διὰ τοῦτο οὔτε χωρὶς νοῦν καὶ διάνοιαν, ἀλλ' οὔτε καὶ χωρὶς ἠθικὴν διάθεσιν εἶναι ἡ προαίρεσις. Δηλαδὴ εὐδοκίμησις καὶ τὸ ἀντίθετον τῆς εὐδοκιμήσεως δὲν ὑπάρχει χωρὶς διάνοιαν καὶ χωρὶς ἦθος.

Ἡ δὲ καθαρὰ διάνοια τίποτε δὲν κινεῖ, ἀλλὰ ἡ σκόπιμος καὶ ἡ πρακτικὴ. Διότι αὕτη κυριαρχεῖ καὶ εἰς τὴν δημιουργικὴν (παραγωγικὴν) διάνοιαν. Διότι πᾶς ὅστις παράγει ἔχει κάποιον σκοπόν. καὶ τὸ προῖόν δὲν εἶναι ἀπλῶς τέλος τῆς ἐκτελέσεως ἀλλὰ σχετικὸν πρὸς ἄλλο καὶ σκόπιμον, ὄχι δὲ πᾶν ὅ,τι δημιουργεῖται, ἀλλ' ὅ,τι ἔχει εὐδόκιμον ἐκτέλεσιν. Διότι σκοπὸς εἶναι ἡ εὐδοκίμησις, ἡ δὲ ἐπιθυμία ἀναφέρεται εἰς τὸν σκοπόν. Διὰ τοῦτο ἤμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἡ προαίρεσις εἶναι ὄρεκτικὸς νοῦς, ἡ ὄρεξις διανοητικὴ, καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς τῆς ἀρχῆς ἀποτελεῖ τὸν ἄνθρωπον. Δὲν εἶναι δὲ ἀντικείμενον προαιρέσεως κανὲν ἀπὸ ὅσα συνέδησαν λόγου χάριν κανεὶς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τροίαν. Διότι οὔτε προμελετᾷ καὶ αὐτὸ τὸ συμβάν ἀλλὰ μόνον

ὅ,τι μέλλει νὰ γίνη καὶ ὅ,τι εἶναι ἐνδεχόμενον, ἐνῶ τὸ γεγονός δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ γίνη. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς λέγει ὁ Ἀγάθων :

Αὐτὴν τὴν χάριν δὲν τὴν ἔχει οὐτ' ὁ θεὸς ἀγένωτα νὰ κάμη, ὅσα ἔγιναν.

Λοιπὸν καὶ τῶν δύο διανοητικῶν εἰδῶν τῆς ψυχῆς ἔργον εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἐπομένως ἐκεῖναι αἱ διαθέσεις εἶναι αἱ ἀρεταὶ τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτά, ὅσαι θὰ ἐπαληθεύσουν τὸ καθέν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ ἀκριβὴς ἐπιστήμη.— Λοιπὸν ἄς κάμωμεν ἀρχὴν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν ἐπιθεωροῦντες πάλιν τὰ προηγούμενα. Καὶ τότε ἄς δεχθῶμεν ὅτι εἶναι πέντε ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ψυχὴ λέγει τὴν ἀλήθειαν μὲ τὸ ναὶ καὶ μὲ τὸ ὄχι. Αὐτὰ δὲ εἶναι ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ φρόνησις, ἡ σοφία, ὁ νοῦς. Διότι μὲ τὴν γνώμην τῆς καὶ τὴν κρίσιν τῆς εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ διαψεύδεται. Καὶ λοιπὸν τί εἶναι ἐπιστήμη, γίνεται φανερόν ἀπὸ τὸ ἐξῆς ζήτημα, ἂν δηλαδὴ πρέπει νὰ εἴμεθα ἀκριβολόγοι καὶ νὰ μὴ παρασυρόμεθα ἀπὸ τὰς ὁμοιότητας. Διότι ὅλοι ἔχομεν τὴν ιδέαν ὅτι πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορετικόν. Ὅσα δὲ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι διαφορετικά, ὅταν δὲν συμπίπτουν μὲ τὴν θεωρίαν μας, δὲν ἐννοοῦμεν ἂν εἶναι πραγματικά ἢ ὄχι. Ἐπομένως τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης εἶναι κάτι τι ἀπαραίτητον, καὶ ὡς ἐκ τούτου αἰώνιον. Διότι ὅλα τὰ ἀπαραίτητα εἶναι γενικῶς αἰώνια, τὰ αἰώνια εἶναι ἀγένωτα καὶ ἄφθαρτα. Ἐπειτα φαίνεται ὅτι πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι διδασκτική, καὶ πᾶν ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης ὑπόκειται εἰς τὴν μάθησιν. Ἀκόμη δὲ πᾶσα διδασκαλία ἀρχίζει ἀπὸ τὰ προηγούμενως γνωστά, καθὼς ἀναπτύσσομεν καὶ εἰς τὰ ἀναλυτικά. Διότι ἄλλη μὲν γίνεται

δι' ἐπαγωγῆς, ἄλλη δὲ διὰ συλλογισμοῦ. Καὶ βεβαίως ἡ μὲν ἐπαγωγή εἶναι ἡ ἔρευνα ἢ ἀνυφούσα εἰς τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ γενικά, ὁ δὲ συλλογισμὸς κατέρχεται ἀπὸ τὰ γενικά. Ἐπομένως ὑπάρχουν καὶ ἀξιώματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννᾶται συλλογισμὸς, χωρὶς αὐτὰ νὰ γεννῶνται πλέον ἀπὸ ἄλλον συλλογισμόν. Εἰς αὐτὰ λοιπὸν ἐφαρμόζεται ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος. Καὶ λοιπὸν ἡ μὲν ἐπιστήμη εἶναι ψυχικὴ διάθεσις ἀποδεικτικὴ, μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ὅσα ἀναφέρομεν εἰς τὰ ἀναλυτικά. Δηλαδὴ, ὅταν παραδέχεται κανεὶς μὲ ὠρισμένον τρόπον καὶ εἶναι γνωσταὶ αἱ ἀρχαὶ εἰς αὐτόν, τότε γνωρίζει ἐπιστημονικῶς. Διότι, ἐὰν δὲν γνωρίζῃ τίποτε ἀνώτερον ἀπὸ τὸ συμπέρασμα, τότε θὰ εἶναι μόνον κατὰ σύμπτωσιν κάτοχος τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Περὶ μὲν λοιπὸν τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπαμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Εἰς τί περιστρέφεται ἡ τέχνη.— Τότε ὅμως ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐνδέχεται νὰ εἶναι καὶ διαφορετικόν, ἄλλο μὲν δημιουργεῖται ἀπλῶς, ἄλλο δὲ εἶναι ἐκτέλεσις εὐδόκιμος. Εἶναι δὲ διαφορὸν τὸ δημιουργημὰ ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν.— Ὡς πρὸς αὐτὰ δὲ βασιζόμεθα καὶ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς λόγους.— Ἐπομένως καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ διάθεσις ἢ συνοδευομένη ἀπὸ τὸν λόγον διαφέρει ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν διάθεσιν τὴν συνοδευομένην ἐπίσης ἀπὸ τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο αὐτὰ τὰ δύο δὲν περιέχονται κἂν τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο. Δηλαδὴ οὔτε ἡ ἐκτέλεσις εἶναι δημιουργία οὔτε ἡ δημιουργία ἐκτέλεσις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκοδομικὴ τέχνη ἔχει μίαν οὐσίαν καὶ εἶναι κάποια διάθεσις δημιουργικὴ συνοδευομένη ἀπὸ τὸν λόγον, καὶ ἐπειδὴ οὔτε καμμία τέχνη ὑπάρχει ἢ ὁποῖα νὰ εἶναι δημιουργικὴ διάθεσις μὴ συνοδευομένη ἀπὸ λόγον, οὔτε πάλιν ὅταν εἶναι τοιαύτη, ἢμπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τέχνη, ἔπεται ὅτι τὸ ἴδιον εἶναι ἡ τέχνη καὶ ἡ δημιουργικὴ διάθεσις ἢ συνοδευομένη

ἀπὸ λόγον. Περιστρέφεται δὲ πᾶσα τέχνη εἰς τὴν δημιουργίαν πραγμάτων, καὶ εἰς τὰς ἐφευρέσεις καὶ ἐπινοήσεις αἱ ὁποῖαι ἐπιδιώκουν νὰ κατορθωθῇ κάτι τι ἀπὸ ὅσα εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ μὴν ὑπάρχουν, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ εἶναι μέσα εἰς τὸν δημιουργὸν καὶ ὄχι εἰς τὸ δημιούργημα. Δηλαδή ἡ τέχνη δὲν περιστρέφεται οὔτε εἰς τὰ ἐξ ἀνάγκης, οὔτε εἰς τὰ ἐκ φύσεως ὑπάρχοντα ἢ γινόμενα. Διότι αὐτὰ ἔχουν μέσα τῶν τὴν ἀρχὴν τῶν. Ἐποῦ δὲ ἡ δημιουργία, καὶ ἡ ἐκτέλεσις εἶναι διαφορετικά, εἶναι ἐπόμενον ἡ τέχνη νὰ περιστρέφεται εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ μὲ κάποιον τρόπον εἰς τὰ ἴδια περιστρέφεται ἡ τύχη καὶ ἡ τέχνη, καθὼς λέγει ὁ Ἀγάθων:

Τέχνη τὴν τύχην ὠφελεῖ καὶ ἡ τύχη δὲ τὴν τέχνην

Καὶ λοιπὸν καθὼς εἶπαμεν ἡ μὲν τέχνη εἶναι κάποια διάθεσις δημιουργικὴ συνοδευομένη ἀπὸ λόγον ἀληθῆ, ἡ δὲ ἀτεχνία ἀντιθέτως εἶναι διάθεσις δημιουργικὴ συνοδευομένη ἀπὸ ψευδῆ λόγον, καὶ περιστρέφονται εἰς ὅ,τι ἐνδέχεται νὰ εἶναι καὶ διαφορετικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ φρόνησις.

Καὶ τώρα ἄς ὀμιλήσωμεν περὶ φρονήσεως, ἀφοῦ ἐξετάσωμεν ποίου εἶδους θεωροῦμεν τοὺς φρονίμους. Καὶ λοιπὸν φαίνεται ὅτι ἰδιότης τοῦ φρονίμου εἶναι τὸ νὰ ἠμπορῇ νὰ σκεφθῇ καλὰ ὡς πρὸς τὰ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὄχι μονομερῶς, λόγου χάριν ποῖα χρησιμεύουν διὰ τὴν υγείαν ἢ διὰ νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν, ἀλλὰ γενικῶς ποῖα συντελοῦν εἰς τὴν εὐζωίαν. Ἐποδειξίς δὲ τούτου εἶναι ὅτι τότε ὀνομάζομεν κανένα φρονίμον ὡς πρὸς ἓν πράγμα, ὅταν ὑπολογίσῃ καλῶς αὐτὸ ἕως ὅτου νὰ

ἐπιτύχῃ ἀξιόλογον ἀποτέλεσμα, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει περὶ αὐτοῦ ὠρισμένη τέχνη. Καὶ ἐπομένως γενικῶς φρόνιμος εἶναι ὅστις προμελετᾷ καλῶς. Κανείς ὅμως δὲν προμελετᾷ ὅσα εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβοῦν κατ' ἄλλον τρόπον, οὔτε ὅσα δὲν εἶναι πιθανὸν δι' αὐτὸν νὰ τὰ ἐκτελέσῃ. Ἐπομένως, ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη συνοδεύεται μὲ ἀπόδειξιν καὶ ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξις δι' ὅσα αἱ ἀρχαί τῶν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, διότι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, ἀφοῦ τέλος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προμελετήσῃ κανείς τὰ ὑπάρχοντα ἐξ ἀνάγκης, ἔπεται ὅτι δὲν εἶναι ἡ φρόνησις ἐπιστήμη οὔτε τέχνη. Καὶ ἐπιστήμη μὲν δὲν εἶναι, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον τὸ ἐκτελεστὸν νὰ συμβαίη κατ' ἄλλον τρόπον, τέχνη δὲ δὲν εἶναι, διότι ἄλλο εἶναι τὸ γένος τῆς ἐκτελέσεως καὶ ἄλλο τῆς δημιουργίας. Λοιπὸν ὑπολείπεται νὰ εἶναι ψυχικὴ διάθεσις ἐκτελεστικὴ συνοδευομένη ἀπὸ λόγον ἀληθῆ καὶ περιστρεφομένη εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ καὶ κακά. Δηλαδή τῆς μὲν δημιουργίας τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι κάτι τι ξεχωριστὸν ἀπὸ αὐτὴν, τῆς ἐκτελέσεως ὅμως δὲν εἶναι διαφορετικόν, διότι ἡ ἴδια ἡ εὐδόκιμος ἐκτέλεσις εἶναι ἀποτέλεσμα. Διὰ τοῦτο τὸν Περικλέα καὶ τοὺς τοιοῦτους τοὺς νομίζομεν φρονίμους, διότι εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀντιλαμβάνωνται ὅσα εἶναι ἀγαθὰ διὰ τὸν ἑαυτὸν τῶν καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Νομίζομεν δὲ ὅτι τοιοῦτοι εἶναι οἱ οἰκοδεσποτικοὶ καὶ οἱ πολιτικοί. Ὡς ἐκ τούτου αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀποδίδομεν εἰς τὴν σωφροσύνην, διότι σφίζει τὴν φρόνησιν. Δηλαδή κυρίως αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν γνώμην σφίζει. Διότι δὲν καταστρέφει οὔτε διαστρέφει παντὸς εἶδους γνώμην ἢ ἡδονὴν καὶ ἡ λύπη, λόγου χάριν ἂν αἱ τρεῖς γωνίαι τοῦ τριγώνου εἶναι ἴσαι πρὸς δύο ὀρθὰς ἢ ὄχι, ἀλλὰ μόνον τὰς περιστρεφομένας εἰς τὰς εὐδοκίμους ἐκτελέσεις. Διότι αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐκτελεστῶν ἀποτελοῦν τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ἀλλὰ ὅστις εἶναι διεφθαρμένος ἀπὸ ἡδονῆν ἢ λύπην δὲν βλέπει καθαρὰ τὴν ἀρχὴν, οὔτε ὅτι πρέπει χάριν τῆς ἀρχῆς καὶ ἐξ αἰτίας αὐτῆς νὰ προαιρηθῆται καὶ νὰ ἐκτελῇ τὰ πάντα. Διότι ἡ κακία καταστρέφει τὰς ἀρχάς. Ἐπομένως κατ' ἀνάγκην ἡ φρόνησις εἶναι διάθεσις συνοδευομένη ἀπὸ

ἀληθῆ λόγον ἐκτελεστικὴ ὡς πρὸς τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ. Ἀλλὰ βεβαίως τῆς μὲν τέχνης ὑπάρχει ἀρετὴ, τῆς φρονήσεως ὅμως δὲν ὑπάρχει. Καὶ εἰς μὲν τὴν τέχνην ὅστις σφάλλει ἐκουσίως εἶναι προτιμότερος, εἰς τὴν φρόνησιν ὅμως ὄχι, καθὼς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀρετάς. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ἡ φρόνησις εἶναι κάποια ἀρετὴ καὶ ὄχι τέχνη. Ἀπὸ τὰ δύο δὲ λογικὰ μέρη τῆς ψυχῆς φαίνεται ὅτι εἰς τὸ ἓν μόνον ἀνήκει ἡ ἀρετὴ, δηλαδὴ εἰς τὸ κριτικόν. Διότι καὶ ἡ κρίσις καθὼς καὶ ἡ φρόνησις περιστρέφεται εἰς τὰ ἐνδεχόμενα νὰ συμβοῦν καὶ ἀλλέως. Ἀλλὰ βεβαίως δὲν εἶναι πάλιν οὔτε μόνον διάθεσις συνοδευομένη ἀπὸ λόγον. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι τὴν τοιαύτην διάθεσιν εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν λησμονήσωμεν, τὴν φρόνησιν ὅμως ὄχι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Ὁ νοῦς.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιστήμη εἶναι μία γνώμη περὶ τῶν καθολικῶν πραγμάτων καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἐξ ἀνάγκης, καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἀρχαὶ ὅλων τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν καθὼς καὶ πάσης ἐπιστήμης—διότι ἡ ἐπιστήμη συνοδεύεται ἀπὸ λόγον—ἔπεται ὅτι τῶν ἀρχῶν παντὸς πράγματος ὑποκειμένου εἰς τὴν ἐπιστήμην δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐπιστήμη οὔτε τέχνη οὔτε φρόνησις. Διότι πᾶν ὅ,τι ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐπιδέχεται ἀπόδειξιν, ἐνῶ ὅλοι αὐταὶ περιστρέφονται εἰς ὅσα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ συμβοῦν καὶ ἀλλέως. Ἀλλ' οὔτε βεβαίως σοφία αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὑπάρχει. Διότι ιδιότης τῆς σοφίας εἶναι νὰ ἔχη ἀπόδειξιν διὰ μερικὰ πράγματα. Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ μέσα, μὲ τὰ ὅποια εὐρίσκομεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὲ τὰ ὅποια ποτὲ δὲν διαψευδόμεθα ὡς πρὸς τὰ ἐνδεχόμενα ἢ μὴ ἐνδεχόμενα νὰ συμβοῦν καὶ ἀλλέως, εἶναι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία καὶ ὁ νοῦς, κανὲν ἀπὸ

τὰ τρία ὅμως ἐξ αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι αὐτὸ—τρία δὲ ἐννοῶ τὴν φρόνησιν, τὴν ἐπιστήμην, τὴν σοφίαν—ἀπομένει νὰ εἶναι ὁ νοῦς τὸ μέσον μὲ τὸ ὅποιον εὐρίσκομεν τὰς ἀρχάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Σοφία.

Τὴν δὲ σοφίαν ὡς πρὸς τὰς τέχνας τὴν ἀποδίδομεν εἰς τοὺς ἐπιτηδαιοτάτους λόγου χάριν θεωροῦμεν τὸν Φειδίαν σοφὸν λιθοξόον καὶ τὸν Πολύκλειτον σοφὸν ἀνδριαντοποιόν. Καὶ βεβαίως ἐδῶ τίποτε ἄλλο δὲν ἐννοοῦμεν μὲ τὴν σοφίαν, παρὰ ὅ,τι εἶναι ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν τέχνην. Νομίζομεν ὅμως καὶ ὅτι ὑπάρχουν γενικῶς μερικοὶ σοφοὶ ὄχι εἰς ἓν εἶδος οὔτε εἰς ὄρισμένον πρᾶγμα, καθὼς λέγει ὁ Ὅμηρος εἰς τὸν Μαργίτην :

Οὔτε σκαφτιᾶν τὸν ἔκαμαν οἱ θεοί, οὔτε ὀργωτῆν,
ἀλλ' οὔτε εἰς ἄλλο τίποτε σοφόν.

Ὅστε εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ σοφία εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἀκριβεστάτας ἐπιστήμας. Ἐπομένως ὁ σοφὸς δὲν πρέπει νὰ γνωρίζῃ μόνον ὅσα ἐξάγονται ἀπὸ τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ νὰ εὐρίσκη τὴν ἀλήθειαν καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀρχάς. Ἐπομένως ἡ σοφία ἴσως εἶναι νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ εἶναι καθὼς μία κεφαλὴ ἡ ὅποια περιέχει ἐπιστήμην περιστρεφομένην εἰς τὰ σπουδαιότερα.

Διότι εἶναι παράλογον νὰ θεωρῆ κανεὶς τὴν πολιτικὴν ἢ τὴν φρόνησιν σπουδαιωτάτην, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τὸ ἀνώτερον ἀπὸ ὅλα εἰς τὸν κόσμον. Ἀφοῦ λοιπὸν ἄλλο εἶναι τὸ ὑγιεινὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἄλλο διὰ τὰ ψάρια, ἐνῶ τὸ λευκὸν καὶ τὸ εὐθύγραμμον εἶναι τὸ ἴδιον πάντοτε, τότε ἤμποροῦμεν καὶ ὅλοι τὸ ἴδιον πρᾶγμα νὰ θεωροῦμεν ὡς σοφόν, ὡς φρόνιμον ὅμως κατὰ ἄλλο. Δηλαδὴ ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις εἰς τὰ περιστοιχίζοντα τὸν ἑαυτὸν μας θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὀνο-

μασθῆ φρόνιμον πρᾶγμα καὶ εἰς αὐτὸ νὰ ἐμπιστευθοῦν αὐτά. Διὰ τοῦτο καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ζῷα τὰ θεωροῦν φρόνιμα, ὅσα δηλαδὴ φαίνονται ὅτι ἔχουν κάποια προνοητικὴν δύναμιν διὰ τὴν ζωὴν των. Εἶναι δὲ ἐπίσης φανερόν ὅτι δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα ἢ σοφία καὶ ἢ πολιτικὴ. Διότι, ἐὰν μὲν ὀνομάσῃ κανεὶς σοφίαν τὴν περιστρεφομένην εἰς τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, τότε θὰ φανερωθοῦν πολλαὶ σοφίαι. Διότι δὲν ὑπάρχει σοφία διὰ τὸ ἀγαθὸν ὅλων τῶν ζῴων, ἀλλὰ διαφορετικὴ διὰ τὸ καθέν, ἀφοῦ καὶ ἰατρικὴ δὲν ὑπάρχει μία δι' ὅλα τὰ ὄντα. Ἐὰν δὲ ὀνομάσῃ σοφίαν αὐτὴν τὴν πολιτικὴν, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἀνώτερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ζῷα, δὲν ἔχει καμμίαν ἄλλην διαφοράν. Διότι καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχουν ἄλλα ὄντα πολὺ θεϊκώτερα κατὰ τὴν φύσιν ὡσάν ὀλοφάνερα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνίσταται ὁ κόσμος. Λοιπὸν ἀπὸ ὅσα εἶπαμεν εἶναι φανερόν ὅτι ἢ σοφία καὶ ἢ ἐπιστήμη καὶ ὁ νοῦς εἶναι ἀπὸ τὰ τιμαλφέστερα πράγματα εἰς τὸν κόσμον. Διὰ τοῦτο τὸν Ἀναξαγόραν καὶ τὸν Θαλῆν καὶ τοὺς ὁμοίους των τοὺς θεωροῦν μὲν σοφοὺς, ὅχι ὅμως φρονίμους, ἀφοῦ τοὺς βλέπουν ὅτι δὲν γνωρίζουν τὰ ἀτομικὰ των συμφέροντα, καὶ λέγουν μὲν ὅτι αὐτοὶ γνωρίζουν περισσὰ καὶ ἀξιοθαύμαστα καὶ δύσκολα καὶ θεϊκὰ πράγματα, αὐτὰ ὅμως εἶναι ἄχρηστα, διότι δὲν ἐξετάζουν ποῖα εἶναι τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Φρόνησις.

Ἡ δὲ φρόνησις ὅμως περιστρέφεται εἰς τὰ ἀνθρώπινα καὶ εἰς ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ προμελετήσωμεν. Δηλαδὴ κυρίως θεωροῦμεν ἔργον τοῦ φρονίμου τὴν καλὴν προμελέτην. Κανεὶς ὅμως δὲν σκέπτεται δι' ὅσα εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβοῦν κατ' ἄλλον τρῶ-

πον ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνουν, οὔτε δι' ὅσα δὲν ἔχουν κάποιον τέλος, καὶ ἂν αὐτὸ πάλιν δὲν εἶναι ἐκτελεστὸν ἀγαθόν. Ὅστις δὲ εἶναι γενικῶς προνοητικὸς παρατηρεῖ μὲ τὴν σκέψιν του ποῖον εἶναι τὸ ἀριστον ἀπὸ ὅλα τὰ ἐκτελεστὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ δὲν περιστρέφεται ἢ φρόνησις μόνον εἰς τὰ γενικά, ἀλλὰ πρέπει κανεὶς νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ καθέκαστα. Δηλαδὴ εἶναι ἐκτελεστική, ἀλλὰ πᾶσα ἐκτέλεσις περιστρέφεται εἰς τὰ καθέκαστα. Διὰ τοῦτο μερικοὶ ἀμαθέστεροι εἶναι ἐκτελεστικώτεροι ἀπὸ ἄλλους πολυμαθεῖς, δηλαδὴ οἱ ἔμπειροι. Διότι, ἐὰν τύχῃ κανεὶς νὰ γνωρίζῃ ὅτι ὅλα τὰ ἐλαφρὰ κρέατα εἶναι εὐπεπτα καὶ υγιεινὰ, δὲν γνωρίζῃ ὅμως ποῖα εἶναι ἐλαφρὰ, δὲν θὰ ἐπαναφέρῃ τὴν υγιάν, ἀλλὰ μόνον ὅστις γνωρίζει ὅτι τὰ πουλερικὰ κρέατα εἶναι ἐλαφρὰ, αὐτὸς θὰ φέρῃ τὴν υγιάν περισσότερον. Ἡ δὲ φρόνησις εἶναι ἐκτελεστική. Ὅστε ἢ πρέπει νὰ ἔχωμεν καὶ τὰ δύο, ἢ αὐτὴν περισσότερον. Ἴσως δὲ καὶ ἐδῶ κάποια ἀπὸ τὰς δύο εἶναι ἀρχιεργατικὴ ἀρετὴ. Εἶναι δὲ ἢ πολιτικὴ καὶ ἢ φρόνησις ἢ ἴδια διάθεσις, οὐσιωδῶς ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα, διότι ἢ δευτέρα περιστρέφεται εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἢ μὲν ἀρχιεργατικὴ φρόνησις εἶναι νομοθετικὴ, ἢ δὲ ἀναφερομένη εἰς τὰ καθέκαστα φέρει τὸ κοινὸν ὄνομα πολιτικὴ. Αὐτὴ δὲ εἶναι ἐκτελεστικὴ καὶ προνοητικὴ. Διότι τὸ ψήφισμα εἶναι ἐκτελεστὸν, ἐπειδὴ εἶναι τὸ τελευταῖον. Διὰ τοῦτο μόνον οἱ τοιοῦτοι λέγομεν ὅτι πολιτεύονται. Διότι μόνον αὐτοὶ ἐνεργοῦν καθὼς οἱ χειροτέχνη. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἢ φρόνησις κυρίως εἶναι ἢ περιστρεφομένη εἰς τὸ ἄτομον καὶ τὸν ἕνα. Καὶ αὐτὴ φέρει τὸ κοινὸν ὄνομα φρόνησις. Ἀπὸ ἐκεῖνας ὅμως ἢ μὲν μία ὀνομάζεται οἰκονομία, ἢ δὲ ἄλλη νομοθεσία καὶ ἢ ἄλλη πολιτικὴ, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἢ μὲν μία εἶναι βουλευτικὴ, ἢ δὲ ἄλλη δικαστικὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Συνέχεια περὶ φρονήσεως.

Ἴσως λοιπὸν εἶναι ἐν εἶδος γνώσεως τὸ νὰ γνωρίζῃ κανεὶς τὰ ἀτομικὰ του συμφέροντα, ἔχει ὅμως μεγάλην διαφορὰν ἀπὸ τὴν γνώσιν ἐν γένει. Καὶ φαίνεται ὅτι φρόνιμος εἶναι ὅστις γνωρίζει τὰ ἀτομικὰ του, καὶ φροντίζει διὰ τὸ ἀτομὸν του, ἐνῶ οἱ πολιτικοὶ φαίνονται πολυπράγμονες. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Εὐριπίδης (1) :

Ποῦ φρόνιμος; ἐνῶ ἠμποροῦσα ἤσυχα
νὰ εἶμαι ἕνας μέσα εἰς ὄλον τὸν στρατὸν
νὰ κάμνω τὴν δουλειά μου;
Μὰ ὅσοι μεγαλοπιάνονται . . . . .

Διότι οἱ τοιοῦτοι ἐπιδιώκουν τὸ ἀτομικὸν των συμφέρον, καὶ αὐτὸ νομίζουν ὅτι πρέπει νὰ ἐκτελοῦν. Ἀπὸ αὐτὴν λοιπὸν τὴν γνώμην προήλθε τὸ νὰ θεωροῦνται φρόνιμοι αὐτοί. Μολονότι ἴσως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδιώκῃ κανεὶς ὀρθῶς τὸ ἀτομικὸν του συμφέρον χωρὶς οἰκονομίαν καὶ πολιτικὴν, ἔπειτα δὲ εἶναι ἄγνωστον πῶς πρέπει κανεὶς νὰ διοικῇ τὰ ἀτομικὰ του πράγματα καὶ πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσωμεν. Ἀπόδειξις δὲ αὐτοῦ ποῦ εἴπαμεν εἶναι ὅτι οἱ νέοι γίνονται μὲν μαθηματικοὶ καὶ σοφοὶ εἰς τοιοῦτου εἶδους πράγματα, φρόνιμοι ὅμως δὲν φαίνεται νὰ γίνωνται. Αἰτία δὲ εἶναι ὅτι ἡ φρόνησις φαίνεται ὅτι περιστρέφεται εἰς τὰ καθέκαστα, τὰ ὁποῖα γίνονται γνωστὰ ἀπὸ ἐμπειρίαν. Ἄλλὰ νέος ἔμπειρος δὲν ὑπάρχει, διότι ἡ ἐμπειρία ἔρχεται μὲ τὸν πολὺν καιρὸν. Ἄλλως τε ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του κανεὶς καὶ τὸ

1) Εἰς τὸν Φιλοκτήτην.

ἐξῆς. Διατί τάχα ἕνα παιδί ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ μαθηματικός, ὄχι ὅμως καὶ σοφός ἢ φυσικός; Ὅχι τάχα διότι ἐκεῖνα μὲν γίνονται ἀφηρημένως, ἐνῶ αὐτῶν ἐδῶ αἱ ἀρχαὶ πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, καὶ εἰς αὐτὰ μὲν ἐδῶ οἱ νέοι ψιττακίζουσιν τὰς ἀρχὰς χωρὶς πεποιθήσιν, ἐνῶ εἰς ἐκεῖνα δὲν εἶναι ἄγνωστοι αἱ ἀρχαί; Ἐπειτα τὸ λάθος τῆς προμελέτης ἢ ἀνήκει εἰς τὰ γενικὰ ἢ εἰς τὰ καθέκαστα. Δηλαδή ἢ πρόκειται νὰ εὐρωμεν ὅτι ὅλα τὰ βαρεῖα νερὰ εἶναι βλαβερὰ, ἢ ὅτι τοῦτο ἐδῶ εἶναι βαρὺ. Ὅτι δὲ ἡ φρόνησις δὲν εἶναι ἐπιστήμη εἶναι ὀλοφάνερον. Διότι, καθὼς εἴπαμεν, περιστρέφεται εἰς τὸ τελευταῖον. Διότι τοιοῦτον εἶναι πᾶν ὅ,τι εἶναι ἐκτελεστόν. Καὶ βεβαίως ἀντιτίθεται πρὸς τὸν νοῦν. Διότι ὁ νοῦς περιστρέφεται εἰς τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν, ἐνῶ ἡ φρόνησις περιστρέφεται εἰς τὰ τελευταῖα (ἐξαγόμενα), τὰ ὁποῖα δὲν ὑπόκεινται εἰς καμμίαν ἐπιστήμην ἀλλὰ εἰς τὴν αἴσθησιν, καὶ ὄχι εἰς τὰ ἰδιαιτέρα αἰσθητήριά μας, ἀλλὰ εἰς ἐκείνην μὲ τὴν ὁποίαν ἐννοοῦμεν ὅτι τὸ τελευταῖον πολὺγωνον εἰς τὰ μαθηματικά εἶναι τὸ τρίγωνον. Διότι εἰς αὐτὸ καὶ θὰ σταματήσῃ. Ἄλλὰ αὐτὸ ἐδῶ πλέον εἶναι μᾶλλον ἀντίληψις παρά φρόνησις, καὶ εἶναι διαφορετικὸν εἶδος ἀπὸ ἐκείνην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Περίσκεψις.

Ἡ ἔρευνα δὲ διαφέρει ἀπὸ τὴν προμελέτην. Διότι ἡ προμελέτη εἶναι εἶναι ἐν μέρος τῆς ὅλης ἐρεύνης. Πρέπει δὲ νὰ εἴπομεν καὶ τί εἶναι περίσκεψις, δηλαδή ἂν εἶναι ἐπιστήμη, ἢ κρίσις, ἢ εὐστοχία, ἢ κανὲν ἄλλο γένος. Καὶ λοιπὸν ἐπιστήμη μὲν δὲν εἶναι— διότι κανεὶς δὲν ἐρευνᾷ ὅσα γνωρίζονται, ἐνῶ ἡ περίσκεψις εἶναι κάποια προμελέτη, καὶ ὅστις προμελετᾷ ἐρευνᾷ καὶ ὑπολογίζει.— Ἄλλὰ πάλιν καὶ εὐστοχία δὲν εἶναι. Διότι ἡ εὐστοχία εἶναι κάτι ποῦ δὲν ἔχει λόγον καὶ γίνεται γλήγορα,

ἐνῷ ἢ προμελέτῃ διαρκεῖ πολλὴν ὥραν, καὶ λέγουν παρομιμωδῶς ὅτι πρέπει νὰ σκεπτόμεθα μὲν ἀργά, ἀλλὰ νὰ ἐκτελοῦμεν γλήγορα τὰ ἀποφασισθέντα. Ἐπειτα διαφέρει ἡ ἀγχίνοια ἀπὸ τὴν περίσκεψιν. Εἶναι δὲ ἡ ἀγχίνοια κάποια εὐστοχία. Ἄλλ' οὔτε βεβαίως κρίσις εἶναι ἢ περίσκεψις. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὅστις μὲν προμελετᾷ κακῶς κάμνει σφάλμα, ὅστις δὲ προμελετᾷ καλῶς κάμνει τὸ ὀρθόν, εἶναι φανερόν ὅτι ἡ περίσκεψις εἶναι κάποια ὀρθότης, ὅχι ὅμως ἐπιστήμης οὔτε κρίσεως. Διότι τῆς μὲν ἐπιστήμης ὀρθότης δὲν ὑπάρχει — διότι δὲν ὑπάρχει οὔτε σφάλμα — τῆς δὲ κρίσεως ὀρθότης εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἐξ ἄλλου δὲ ὠρίσαμεν προηγουμένως ὅλα ἐκεῖνα, εἰς ὅσα περιστρέφεται ἡ κρίσις.

Ἄλλὰ πάλιν οὔτε χωρὶς λόγον γίνεται ἡ περίσκεψις. Μένει λοιπὸν νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν διάνοιαν. Διότι αὐτὴ δὲν εἶναι ἀκόμη κατάφασις. Καὶ βεβαίως καὶ ἡ κρίσις δὲν εἶναι ἔρευνα ἀλλὰ κατάφασις, ἐνῷ ὅστις προμελετᾷ, εἴτε ὀρθῶς εἴτε ἐσφαλμένως ἐκτελε τοῦτο, ἐρευνᾷ καὶ συλλογίζεται. Ὡστε εἶναι κάποια ὀρθότης τῆς σκέψεως ἢ περίσκεψις. Διὰ τοῦτο πρῶτον πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν, τί εἶναι σκέψις καὶ εἰς τί περιστρέφεται, ἐπειδὴ δὲ ἡ ὀρθότης λέγεται μὲ πολλὰς σημασίας, εἶναι φανερόν ὅτι ὅλη ἡ ὀρθότης σκέψεως δὲν εἶναι περίσκεψις. Διότι ὁ ἀκρατῆς καὶ ὁ μηδαμινός, ἐὰν ἐπιδιώκῃ, ἐὰν εἶναι δαιμόνιος, θὰ τὸ ἐπιτύχῃ μὲ τὸν ὑπολογισμόν, καὶ ἐπομένως ὑπὸ ἔποψιν μὲν προμελέτης θὰ ἐκτελῇ ὀρθῶς, ὑπὸ ἔποψιν ὅμως ἀποφάσεως θὰ ἀπολαύσῃ μέγα κακόν. Φαίνεται δὲ βεβαίως ὅτι ἡ περίσκεψις εἶναι κάπως ἀγαθόν. Δηλαδή ἐκεῖνο τὸ εἶδος μόνον τῆς ὀρθῆς προμελέτης εἶναι περίσκεψις, τὸ ὅποσον ἐπιδιώκει τὸ ἀγαθόν. Ἄλλ' εἶναι δυνατόν νὰ τὸ ἐπιτύχωμεν αὐτὸ καὶ μὲ ψευδῆ συλλογισμόν. Δηλαδή, ὅ,τι μὲν πρέπει νὰ κάμωμεν, εἶναι δυνατόν νὰ τὸ ἐπιτύχωμεν, ὅχι ὅμως καὶ τὸ μέσον, ἀλλὰ πιθανόν νὰ εἶναι ψευδῆς ὁ μέσος ὅρος (= ἡ ἐλάσσωσις πρότασις). Ὡστε καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος δὲν εἶναι περίσκεψις, μὲ τὸ ὅποσον ἐπιτυχᾶναι μὲν κανεὶς ὅ,τι πρέπει, ὅχι ὅμως μὲ τὸ πρέπον μέσον. Ἐπειτα εἶναι δυνατόν ἄλλος νὰ σκεφθῇ πολλὴν ὥραν καὶ ἐπιτύχῃ, καὶ ἄλλος γλήγορα. Ἐπομένως οὔτε ἐκεῖνο δὲν εἶναι ἀκόμη

περίσκεψις, ἀλλὰ ἀπλῶς ὀρθότης ὡς πρὸς τὸ ὠφέλιμον, καὶ δι' ὅ,τι πρέπει, καὶ καθὼς πρέπει, καὶ ὅταν πρέπη. Ἐπειτα εἶναι δυνατόν νὰ προμελετᾷ κανεὶς ὀρθῶς καὶ γενικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς κάποιον ἀποτέλεσμα. Καὶ γενικὴ μὲν προμελέτη εἶναι ἐκεῖνη ἢ ὅποια κατορθώνει γενικῶς τὸ ἀποτέλεσμα, μία δὲ ὠρισμένη εἶναι ἐκεῖνη ἢ ὅποια κατορθώνει ἐν ὠρισμένον ἀποτέλεσμα. Ἐάν λοιπὸν εἶναι ἰδιότης τῶν φρονίμων ἢ καλῆ προμελέτη, τότε ἡ περίσκεψις θὰ εἶναι ἴσως ὀρθότης συμφωνοῦσα μὲ τὸ συμφέρον ἐν σχέσει πρὸς ἐν ἀποτέλεσμα, διὰ τὸ ὅποσον ἢ φρόνησις εἶναι ἀληθῆς ἀντίληψις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Εὐσυνεσία (ἔξυπνάδα).

Ἄλλὰ καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ εὐσυνεσία, δηλαδή αἱ ἰδιότητες μὲ τὰς ὁποίας χαρακτηρίζουσι τοὺς συνετοὺς καὶ εὐσυνέτους, δὲν εἶναι οὔτε ἐντελῶς τὸ ἴδιον μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ κρίσιν — διότι τότε ὅλοι θὰ ἦσαν συνετοὶ — οὔτε πάλιν μία εἰδικὴ ἐπιστήμη, καθὼς λόγου χάριν ἡ ἰατρικὴ διὰ τὰ ὑγιεινά, καὶ ἡ γεωμετρία διὰ τὰ μεγέθη. Διότι ἡ σύνεσις δὲν περιστρέφεται οὔτε εἰς τὰ αἰώνια καὶ ἀμετάβλητα πράγματα, οὔτε εἰς τὰ συμβαίνοντα εἰς ὅ,τιδήποτε, ἀλλὰ εἰς ὅσα ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχῃ ἀπορίαν καὶ νὰ τὰ σκεπτεται. Διὰ τοῦτο περιστρέφεται μὲν εἰς τὰ ἴδια ζητήματα εἰς ὅσα καὶ ἡ φρόνησις, δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἴδιον ἢ σύνεσις καὶ ἡ φρόνησις. Διότι ἡ μὲν φρόνησις εἶναι διατακτικὴ — διότι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς εἶναι, τί πρέπει νὰ πράξωμεν ἢ ὅχι — ἐνῷ ἡ σύνεσις εἶναι μόνον κριτικὴ. — Καὶ βεβαίως εἶναι τὸ ἴδιον ἢ σύνεσις καὶ ἡ εὐσυνεσία καὶ ὁ συνετός καὶ ὁ εὐσύνετος. Σύνεσις δὲ δὲν εἶναι οὔτε τὸ νὰ ἔχωμεν φρόνησιν οὔτε νὰ λάβωμεν, ἀλλὰ καθὼς τὸ μανθάνω λέγεται ἀρχαϊκῶς συνήμη, ἐὰν ἐφαρμόζῃ τὴν ἐπιστήμην, ὁμοίως

καὶ ἐὰν ἐφαρμόζη τὴν κρίσιν, διὰ τὸ νὰ κρίνη καλῶς ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα περιστρέφεται ἢ φρόνησις, ὅταν ὁμιλῇ ἄλλος. Διότι τὸ μόνον εὔ εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ καλῶς. Καὶ ἀπὸ τοῦτο προήλθε τὸ ὄνομα εὐσυνεσία, μὲ τὴν ὁποῖαν χαρακτηρίζονται οἱ εὐσύνετοι, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν καλὴν μάθησιν. Διότι πολλάκις ἀνταλλάσσεται τὸ μανθάνω μὲ τὸ συνίημι.

Γνώμη (κρίσις) (1).

Ἡ δὲ γνώμη, καθὼς λέγουν, εἶναι ἐκείνη μὲ τὴν ὁποῖαν χαρακτηρίζομεν τὸν ὀρθόγνωμον (ὀρθόφρονα) καὶ εἶναι ἡ ὀρθὴ κρίσις τοῦ εὐπρεποῦς. Ἀποδείξεις δὲ εἶναι τὸ ἐξῆς. Δηλαδὴ πρὸ πάντων τὸν εὐπρεπῆ τὸν θεωροῦμεν ὀρθόγνωμον καὶ εὐπρέπειαν θεωροῦμεν τὸ νὰ δίδωμεν εἰς μερικὰς περιστάσεις συγγνώμην. Ἡ δὲ συγγνώμη (συμβιβαστικότης) εἶναι γνώμη ὀρθὴ κρίνουσα τὸ εὐπρέπες. Ἡ δὲ ὀρθὴ κρίσις χαρακτηρίζει τὸ ἀληθές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡ γνώμη, ἡ σύνεσις, ἡ φρόνησις, καὶ ὁ νοῦς ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον άτομον.—Ἄλλὰ καὶ ὅλαι αἱ ἀνωτέρω διαθέσεις βεβαίως τείνουν εἰς τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Δηλαδὴ τὴν γνώμην καὶ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν νοῦν τὰς ἐφαρμόζομεν εἰς τοὺς ἰδίους ἀνθρώπους καὶ λέγομεν ὅτι ἔχουν γνώμην καὶ νοῦν καὶ πάλιν ὅτι εἶναι φρόνιμοι καὶ συνετοί. Διότι ὅλαι αὐταὶ αἰ

1) Γνώμη, ὀρθόγνωμος, συγγνώμη ἐκ τοῦ γινώσκω ἐτέθησαν ἐδῶ ἀρχαῖως πως, καθὼς ἐξηγοῦνται εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ἐνθ' σήμερον εἶναι μάλλον ἡθικαὶ ἀρεταί.

δυνάμεις περιστρέφονται εἰς τὰ τελευταῖα ἐξαγόμενα καὶ τὰ καθέκαστα, καὶ μὲ τὸ νὰ κρίνη κανεὶς ὅσα κρίνει ὁ φρόνιμος, εἶναι συνετὸς καὶ ὀρθόγνωμος ἢ συμβιβαστικός. Διότι τὰ εὐπρεπῆ μόνον ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ μας εἶναι κοινὰ εἰς τὰς σχέσεις μας πρὸς τοὺς ἄλλους, περιστρέφονται ὅμως εἰς τὰ καθέκαστα καὶ τελευταῖα ὅλα τὰ ἐπιτυχῶς ἐκτελεστά. Καὶ βεβαίως ὁ φρόνιμος πρέπει νὰ τὰ γνωρίζῃ αὐτά, καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ γνώμη περιστρέφεται εἰς τὰ ἐκτελεστά, τὰ ὁποῖα εἶναι τελευταῖα.

Ἐποπτικὸς νοῦς.—Καὶ ὁ νοῦς δὲ περιστρέφεται εἰς τὰ τελευταῖα καὶ κατὰ τὰς δύο διευθύνσεις. Δηλαδὴ καὶ εἰς τοὺς πρώτους ὅρους (προτάσεις) καὶ εἰς τοὺς τελευταίους περιστρέφεται ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος, καὶ αὐτὸς μὲν (ὁ λόγος) εἶναι κατάλληλος εἰς τὰς ἀποδείξεις τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, ἐκεῖνος δὲ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν τελευταίων ἐξαγομένων καὶ τοῦ ἐνδεχομένου, καὶ τῆς δευτέρας προτάσεως. Διότι αὐταὶ εἶναι αἱ ἀρχαὶ τῶν αἰτιῶν. Δηλαδὴ ἀπὸ τὰ καθέκαστα προέρχονται τὰ γενικά. Αὐτὰ λοιπὸν πρέπει νὰ τὰ ἀντιλαμβάνωμεθα, καὶ τοῦτο ἐκτελεῖ ὁ νοῦς. Διὰ τοῦτο αὐτὰ φαίνονται ὅτι εἶναι φυσικά, καὶ ἐκ φύσεως σοφὸς μὲν δὲν εἶναι κανεὶς, ἔχει ὅμως γνώμην καὶ σύνεσιν καὶ νοῦν. Ἀποδείξεις δὲ εἶναι ὅτι αὐτὰ συμβαδίζουσιν μὲ τὰς ἡλικίας. Καὶ ἡ δεῖνα ἡλικία λέγομεν ὅτι ἔχει γνώμην καὶ νοῦν, διότι φρονοῦμεν ὅτι ἡ αἰτία ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος εἶναι ὁ νοῦς. Διότι αἱ ἀποδείξεις προέρχονται ἀπὸ αὐτὰ καὶ εἰς αὐτὰ περιστρέφονται. Ὡστε πρέπει νὰ δίδωμεν προσοχὴν εἰς τὰς ἀναποδείκτους κρίσεις τῶν ἐμπείρων καὶ τῶν γεροντοτέρων ἢ τῶν φρονίμων ὅχι ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις. Διότι αὐτοὶ βλέπουν ὀρθῶς, ἐπειδὴ ἔχουν ἐμπειρον βλέμμα. Καὶ λοιπῶν περὶ φρονήσεως καὶ σοφίας καὶ εἰς τί ἀσχολεῖται ἐκάστη καὶ ὅτι ἐκάστη εἶναι ἰδιότης διαφορητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, τὸ ἐξετάσαμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἀπορία περὶ χρησιμότητος τῆς φρονήσεως καὶ σοφίας.

—Τώρα ὅμως ἔρχεται τὸ ἐρώτημα περὶ αὐτῶν εἰς τί χρησιμεύουν. Καὶ λοιπὸν ἢ μὲν σοφία τίποτε δὲν ἀντιλαμβάνεται ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα κάμνουν τὸν ἄνθρωπον εὐτυχή—δηλαδὴ δὲν περιστρέφεται εἰς τὴν γένεσιν κανενὸς πράγματος—, ἢ δὲ φρόνησις τὸ ἔχει μὲν αὐτό, ἀλλὰ ποῖα ἢ ἀνάγκη αὐτῆς, ἀφοῦ ἢ μὲν φρόνησις περιστρέφεται εἰς τὰ δίκαια καὶ καλὰ καὶ ἀγαθὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον, αὐτὰ δὲ εἶναι ἔργα τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός, καὶ ὅμως μὲ μόνην τὴν γνῶσιν δὲν γινόμεθα διόλου ἰκανώτεροι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν—ἀφοῦ αἱ ἀρεταὶ εἶναι συνήθειαι—καθὼς οὔτε εἰς τὰ ὑγιεινὰ καὶ τὴν εὐρωστίαν, τὰ ὁποῖα δὲν θεωροῦνται ἐνέργειαι ἀλλὰ διαθέσεις; Διότι εἰς τίποτε δὲν εἴμεθα ἐκτελεστικώτεροι μὲ τὸ νὰ ἔχωμεν τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν. Ἐὰν δὲ δὲν θεωρήσωμεν κανένα φρόνιμον πρὸς χάριν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον χάριν τῆς γενέσεως, τότε ἢ φρόνησις δὲν χρησιμεύει διόλου εἰς ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι εἶναι σπουδαῖοι εἰς αὐτὴν, ἀκόμη δὲ οὐδὲ εἰς ὅσους δὲν εἶναι σπουδαῖοι. Διότι δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ ἂν τὰς ἔχομεν οἱ ἴδιοι, ἢ ὑπακούομεν εἰς ἄλλους οἱ ὁποῖοι τὰς κατέχουν. Καὶ διότι εἰς ἡμᾶς εἶναι τοῦτο ἀρκετόν, καθὼς συμβαίνει διὰ τὴν ὑγείαν. Δηλαδὴ ἐπιθυμοῦμεν νὰ εἴμεθα ὑγιεῖς, ἀλλὰ δὲν μανθάνομεν τὴν ἰατρικὴν. Ἐπειτα δὲ ἴσως φανῆ παραλόγον, ἐὰν θὰ τὴν θεωρήσωμεν ἐγκυροτέραν ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἐνῶ εἶναι κατωτέρα. Διότι ἢ πρωτουργὸς ἐξουσιάζει καὶ διατάσσει εἰς τὰ κατέκαστα. Περὶ αὐτῶν λοιπὸν πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν. Διότι τώρα τὰς ἀπορίας μόνον ἐξετάσαμεν περὶ αὐτῶν.

Ἡ φρόνησις καὶ ἰδίως ἢ σοφία ἔχει ἀνάγκην ἄλλης πρακτικωτέρας δυνάμεως.—Καὶ πρῶτον λέγομεν ὅτι αὐταὶ πρέπει νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὰς προτιμητέαι—ἀφοῦ εἶναι ἀρεταὶ ἢ καθεμίαι

τοῦ καθενὸς μέρους τῆς ψυχῆς—καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν παράγη τίποτε καμμία ἀπὸ αὐτάς. Ἐκτὸς τούτου ὅμως παράγουν καὶ κάτι τι, πλὴν ὅχι καθὼς ἢ ἰατρικὴ τὴν ὑγείαν, ἀλλὰ καθὼς ἢ ὑγεία φέρει τὴν εὐτυχίαν, ὁμοίως καὶ ἢ σοφία φέρει αὐτὴν. Διότι, ἐπειδὴ εἶναι μέρος τῆς ὅλης ἀρετῆς, κάμνει τὸν ἄνθρωπον εὐδαίμονα καὶ διότι τὴν ἔχει καὶ διότι ἐνεργεῖ δι' αὐτῆς. Ἐπειτα πᾶν ἔργον τελειώνει συμφώνως μὲ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν. Διότι ἢ μὲν ἀρετὴ εὐρίσκει ὀρθῶς τὸν σκοπόν, ἢ δὲ φρόνησις τὰ μέσα τὰ ὁποῖα φέρουν εἰς τὸν σκοπόν. Τοῦ δὲ τετάρτου μέρους τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ τοῦ θραπευτικοῦ, δὲν ὑπάρχει τοιαύτη ἀρετὴ. Διότι τίποτε δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸ νὰ ἐκτελεσθῆ ἢ ὅχι, ὅτι ὅμως δὲν γινόμεθα διόλου ἐκτελεστικώτεροι εἰς τὰ καλὰ καὶ δίκαια ἀπὸ τὴν φρόνησιν πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ὀλίγα ἀπὸ τὰ ἀνώτερα, ἀφοῦ λάβωμεν τοῦτο ὡς ἀρχήν. Δηλαδὴ καθὼς διὰ τὰ δίκαια ὅσοι τὰ ἐκτελοῦν δὲν τοὺς ὀνομάζομεν ἀκόμη δικαίους, λόγου χάριν ὅσοι ἐκτελοῦν τὰ ἐπιβαλλόμενα ἀπὸ τοὺς νόμους, ἢ ὅσοι ἐκτελοῦν ἐν ἀγνοίᾳ ἢ ἀκουσίως, ἢ ἀπὸ κανένα ἄλλον λόγον καὶ ὅχι χάριν αὐτῶν—μολοντό βεβαίως ἐκτελοῦν τὰ πρόποντα καὶ ὅσα ὀφείλει νὰ πράττη ὁ σπουδαῖος—ὁμοίως καθὼς φαίνεται, ἔχει σημασίαν μὲ ποῖαν διαθέσιν τὰ ἐκτελεῖ κανεὶς διὰ νὰ εἶναι ἀγαθός, ἐννοῶ δὲ παραδείγματος χάριν τὴν ἐκ προαιρέσεως ἐκτέλεσιν καὶ χάριν τῶν ἰδίων πράξεων. Καὶ λοιπὸν τὴν μὲν προαίρεσιν καθιστᾶ ὀρθὴν ἢ ἀρετὴ, ποῖα ὅμως ἐπλάσθησαν νὰ ἐκτελοῦνται ἐξ αἰτίας αὐτῆς, αὐτὸ δὲν εἶναι ἔργον τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ ἄλλης δυνάμεως. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν μὲ περισσοτέραν προσοχὴν περὶ αὐτῶν.

Δεινότης (1)

Ἐπάρχει δὲ κάποια δύναμις, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζουσι δεινότητα. Αὕτη δὲ εἶναι ἰκανή, ὅσα συντείνουσι πρὸς τὸν ὑποτεθέντα

1) Ὁ δεινὸς σήμερον λέγεται δαιμόνιος καὶ ἢ δεινότης κάπως δαιμόνιον.

σκοπὸν νὰ τὰ ἐκτελῆ καὶ νὰ τὰ ἐπιτυγχάνῃ. Ἄν μὲν λοιπὸν ὁ σκοπὸς εἶναι καλὸς, τότε εἶναι ἐπαινετὴ, ἂν δὲ εἶναι μηδαμινός, τότε αὐτὴ εἶναι πανουργία. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς φρονίμους καὶ τοὺς πανούργους τοὺς ὀνομάζουσι δαιμονίους. Ἡ φρόνησις ὅμως δὲν εἶναι κυρίως δεινότης, ἀλλὰ πάλιν δὲν στερεῖται καὶ αὐτὴν τὴν δύναμιν. Αὐτὴ δὲ ἡ διάθεσις δὲν προσγίνεται εἰς αὐτὸν τὸν ψυχικὸν ὀφθαλμὸν χωρὶς ἀρετῆν, καθὼς τὸ εἶπαμεν καὶ καθὼς εἶναι προφανές. Διότι οἱ συλλογισμοὶ περιέχουσι τὴν ἀρχὴν τῶν ἐκτελεστώων ὡς μείζονα πρότασιν: «Ἄφοῦ τοιούτου εἶδους εἶναι τὸ τέλος, καὶ ἀφοῦ εἶναι τὸ καλλίτερον», οὕτω καὶ ἂν εἶναι. Δηλαδὴ ἔστω ὡς παράδειγμα ὅ,τι καὶ ἂν τύχῃ. Ἄλλὰ τὸ καλλίτερον αὐτό, ἂν δὲν ὑπάρχῃ εἰς τὸν ἀγαθόν, δὲν ἀποδεικνύεται. Διότι ἡ μοχθηρία τὸν διαστρέφει καὶ τὸν κάμνει νὰ διαψεύδεται ὡς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν ἐκτελεστώων ὥστε εἶναι φανερόν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι κανεὶς φρόνιμος, ἂν δὲν εἶναι ἀγαθός. Καὶ λοιπὸν ἂς σκεφθῶμεν πάλιν περὶ τῆς ἀρετῆς. Δηλαδὴ ἡ ἀρετὴ ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον πρὸς τὴν δεινότητα, ὃν λόγον ἔχει ἡ φρόνησις— δὲν εἶναι μὲν τὸ ἴδιον πράγμα εἶναι ὅμως ὁμοία—ὁμοίως δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν κυρίως ἀρετῆν. Διότι εἰς ὅλους φαίνεται ὅτι ὑπάρχει κάπως ἐκ φύσεως ἕκαστον εἶδος ἀπὸ τὰ ἦθη—δηλαδὴ καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τὰ ἔχομεν εὐθύς ἐκ γενετῆς—ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν κάποιον ἄλλον, δηλαδὴ τὸ κυρίως ἀγαθόν, καὶ θέλομεν ὅλα αὐτὰ νὰ ὑπάρξουν ἐντὸς μας κατ' ἄλλον τρόπον. Διότι καὶ εἰς τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία ὑπάρχουσι αἱ φυσικαὶ διαθέσεις, χωριστὰ ὅμως ἀπὸ τὸν νοῦν φαίνονται ὅτι εἶναι βλαβερά. Ἄλλὰ τοῦτο τοῦλάχιστον φαίνεται σαφές, ὅτι καθὼς εἰς ἕν ἰσχυρὸν σῶμα, ὅταν κινήται χωρὶς ὄρασι, συμβαίνει νὰ προσκρούῃ δυνατὰ ἕνεκα αὐτῆς τῆς ἐλλείψεως, τὸ ἴδιον καὶ ἐδῶ. Ἐὰν ὅμως ἀποκτήσῃ νοῦν, διαφέρει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, ἢ δὲ διάθεσις, ἐνῶ εἶναι πάλιν ὁμοία, τότε ὅμως κυρίως θὰ εἶναι ἀρετὴ. Ἐπομένως, καθὼς εἰς τὸ γνωστικὸν μέρος ὑπάρχουσι δύο εἶδη, δηλαδὴ ἡ δεινότης καὶ ἡ φρόνησις, ὁμοίως καὶ εἰς τὸ ἠθικὸν ὑπάρχουσι δύο εἶδη, δηλαδὴ τὸ

ἐν μὲν εἶναι ἡ φυσικὴ ἀρετὴ, τὸ δὲ ἄλλο ἡ κυρίως ἀρετὴ, καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς δύο ἡ κυρίως ἀρετὴ δὲν γίνεται χωρὶς φρόνησιν.

Ἐπίκρισις τῆς γνώμης τοῦ Σωκράτους περὶ φρονήσεως.

— Διὰ τοῦτο μερικοὶ λέγουσι ὅτι ὅλαι αἱ ἀρεταὶ εἶναι φρονήσεις. Καὶ ὁ Σωκράτης κατὰ τι μὲν εἶχε δίκαιον, κατὰ τι δὲ ἔσφαλλε. Δηλαδὴ εἰς τὸ ὅτι μὲν ἐνόμιζε ὅτι ὅλαι αἱ ἀρεταὶ εἶναι φρονήσεις, ἐπλανᾶτο, εἰς τὸ ὅτι ὅμως αὐταὶ δὲν ὑπάρχουσι χωρὶς φρόνησιν, εἶχε δίκαιον. Καὶ ἀπόδειξις τοῦτου εἶναι τὸ ἑξῆς· ὅτι καὶ τὸρα ὅσοι ὀρίζουσι τὴν ἀρετὴν προσθέτουσι τὴν διάθεσιν καὶ λέγουσι εἰς ποῖα περιστρέφεται, δηλαδὴ εἰς τὰ σύμφωνα μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον. Ὅρθός δὲ λόγος εἶναι ὁ σύμφωνος μὲ τὴν φρόνησιν. Φαίνονται δὲ ὡς νὰ προμαντεύουσι κάπως ὅλοι ὅτι ἀρετὴ εἶναι ἡ διάθεσις ἢ ὁποία συμφωνεῖ μὲ τὴν φρόνησιν. Πρέπει ὅμως νὰ τὸ τροποποιήσωμεν ὀλίγον. Δηλαδὴ ὄχι μόνον ἡ σύμφωνος μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον διάθεσις εἶναι ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ συνοδευομένη ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον. Ὅρθός δὲ λόγος εἰς τὰ τοιαῦτα εἶναι ἡ φρόνησις. Καὶ βεβαίως ὁ Σωκράτης ἐνόμιζε ὅτι αἱ ἀρεταὶ εἶναι λόγοι—δηλαδὴ τὰς ἐνόμιζε ὅλας ἐπιστήμας—ἡμεῖς ὅμως νομίζομεν ὅτι συνοδεύονται ἀπὸ τὸν λόγον.

Εἶναι λοιπὸν φανερόν ἀπὸ ὧσα εἶπαμεν ὅτι δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς κυρίως ἀγαθός χωρὶς φρόνησιν, οὔτε φρόνιμος χωρὶς ἠθικὴν ἀρετῆν. Ἄλλὰ μὲ αὐτὰ ἀναιρεῖται καὶ ὁ λόγος μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ ἀρεταὶ χωρίζονται μετὰξὺ των. Διότι δὲν εἶναι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος προσφύεστερος εἰς ὅλας, ἐπομένως ἄλλῃ μὲν ἀπέκτησε ἕως τὸρα, ἄλλῃ ὅμως ὄχι ἀκόμη. Δηλαδὴ αὐτὸ ὡς πρὸς μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς εἶναι δυνατόν, ὡς πρὸς τὰς κυρίως ἀρετὰς ὅμως, διὰ τὰς ὁποίας λέγεται γενικῶς ἀγαθός, δὲν εἶναι δυνατόν. Διότι συγχρόνως μὲ τὴν φρόνησιν ἢ ὁποία εἶναι μία, θὰ συνυπάρξουσι ὅλαι. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι, καὶ ἂν δὲν ἦτο πρακτικὴ (ἐκτελεστικὴ), ἦτο ἀπαραίτητος, ἐπειδὴ εἶναι ἀρετὴ τοῦ σχετικοῦ ψυχικοῦ μέρους, καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ὀρθὴ προαίρεσις χωρὶς φρόνησιν οὔτε χωρὶς ἀρετῆν. Διότι ἢ μὲν μία μᾶς κάμνει νὰ ἐκτε-

λοῦμεν τὸ τέλος, ἢ δὲ ἄλλη, ὅσα συντείνουσι εἰς τὸ τέλος. Πάλιν ὅμως βεβαίως δὲν εἶναι κυρίαρχος τῆς σοφίας οὔτε τοῦ καλλιτέρου ψυχικοῦ μέρους, καθὼς δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἰατρικὴ κυρίαρχος τῆς υγείας. Διότι δὲν μεταχειρίζεται αὐτὴν ὡς ὄργανον, ἀλλὰ φροντίζει πῶς νὰ ἔλθῃ. Ἐπομένως διατάσσει χάριν ἐκείνης καὶ ὄχι δυνάμει ἐκείνης. Ἀκόμη δὲ πάλιν τοῦτο εἶναι ὅμοιον ὡσάν νὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσιάζει τοὺς θεούς, διότι διατάσσει δι' ὅλα τὰ ζητήματα τῆς πόλεως.

ΒΙΒΛΙΟΝ Η.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἐγκράτεια καὶ ἀκράτεια.

Κτηνωδία καὶ θέωσις παρεκβατικῶς. — Ἀκράτεια καὶ ἐγκράτεια εἰσαγωγικῶς.—Καὶ τώρα πλέον ἀφοῦ λάβωμεν ἄλλην ἀρχὴν ἀρμόζει νὰ εἰποῦμεν, ὅτι ἀπὸ τὰ ἄξια ἀποφυγῆς ἦθη τρία εἶδη ὑπάρχουν, δηλαδὴ ἡ κακία, ἡ ἀκράτεια, καὶ ἡ θηριωδία (κτηνωδία). Τὰ δὲ ἀντίθετα τῶν μὲν δύο εἶναι προφανῆ—δηλαδὴ τὸ ἓν μὲν ἀπὸ αὐτὰ τὸ ὀνομάζομεν ἀρετὴν, τὸ δὲ ἄλλο ἐγκράτειαν—εἰς τὴν θηριωδίαν ὅμως ἀρμόζει παρὰ πολὺ νὰ ἀντιτάξωμεν τὴν ὑπεράνθρωπον ἀρετὴν, δηλαδὴ τὴν ἡρωικὴν καὶ τὴν θεϊαν, καθὼς ὁ Ὅμηρος παρέστησε τὸν Πρίαμον νὰ λέγῃ περὶ τοῦ Ἐκτορος τὰ ἐξῆς, ἐπειδὴ ἦτο πολὺ ἀγαθός :

Δὲν ὁμοιάζε καθόλου

Πῶς τὸν ἐγέννησε θνητός, μὰ θάταν θεοῦ γέννα.

Ἐπομένως, εἰάν, καθὼς λέγουν, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους γίνωνται θεοὶ ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἀρετὴν, τότε ἓνα τοιοῦτον εἶδος βεβαίως θὰ εἶναι ἡ διάθεσις ἢ ἀντιτιθεμένη εἰς τὴν θηριωδίαν. Διότι καθὼς τοῦ ζήφου οὔτε κακία ὑπάρχει οὔτε ἀρετὴ, ὁμοίως καὶ τοῦ θεοῦ δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ αὐτοῦ μὲν ἡ διάθεσις εἶναι τιμαλφέστερον εἶδος ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, τοῦ δὲ ζήφου ἡ ἰδιότης εἶναι κάποιον ἄλλο εἶδος κακίας. Καὶ καθὼς εἶναι σπάνιον νὰ εὑρεθῇ θεῖος ἄνθρωπος, καθὼς συνηθίζουν νὰ ὀνομάζουσι τοὺς τοιοῦτους οἱ Λάκωνες ὅταν ἐκτιμήσουσι κανένα μέχρι θαυμασμοῦ—καὶ λέγουν

«θεῖος ἀνὴρ οὗτος», ὁμοίως καὶ ὁ κτηνώδης εἶναι σπάνιος μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Κυρίως δὲ ὑπάρχουν τοιοῦτοι εἰς τοὺς βαρβάρους, καὶ τοῦτο προέρχεται κάποτε ἀπὸ ἀσθενείας καὶ στρεβλώσεις σωματικῆς. Ἀκόμη δὲ καὶ εἰς ἐκείνους ὅσοι ἔχουν ὑπερβολικὴν κακίαν ἀποδίδομεν πρὸς δυσφημίαν αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς (θείας) διαθέσεως κατόπιν θὰ κάμωμεν λόγον (1), περὶ δὲ τῆς κακίας ὁμιλήσαμεν προηγουμένως. Τώρα δὲ πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἀκρατείας καὶ μαλθακότητος καὶ τρυφηλότητος, καὶ ἐξ ἄλλου περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερίας. Δηλαδή ἕκαστον εἶδος ἀπὸ αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ τὸ θεωρήσωμεν τὸ ἴδιον μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μοχθηρίαν οὔτε πάλιν ὡς διαφορετικὸν γένος. Εἶναι δὲ ἀνάγκη, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἄλλα, πρῶτον νὰ θέσωμεν τὰ φαινόμενα καὶ τὰς ἀπορίας μας καὶ κατόπιν νὰ ἀποδείξωμεν κυρίως μὲν ὅλα ὅσα εἶναι εὐλογοφανῆ ὡς πρὸς τὰ πάθη, εἰδημή, τὰ περισσότερα καὶ τὰ σπουδαιότερα. Διότι, ἐὰν ἀφ' ἐνὸς λύσωμεν τὰ δύσκολα προβλήματα καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀπομείνουν τὰ εὐλογοφανῆ, τότε εἶναι ἀρκετὴ ἀπόδειξις τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Προβλήματα ἐγκρατείας καὶ ἀκρατείας.—Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ καρτερία ἀνήκει εἰς τὰ σπουδαία καὶ ἀξιόπαινα, ἡ δὲ ἀκράτεια καὶ ἡ μαλθακότης εἰς τὰ οὐτιδανὰ καὶ ἀξιοκατάκριτα. Ἐπειτα ὁ ἴδιος ἄνθρωπος εἶναι ἐγκρατὴς καὶ ἐπιμόνος εἰς τοὺς στοχασμούς καὶ πάλιν ἀκρατὴς καὶ ἄστατος εἰς τοὺς στοχασμούς. Καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς γνωρίζει ὅτι εἶναι οὐτιδανὰ αἱ ἐπιθυμίαι του καὶ τὰς ἐκτελεῖ ἀπὸ πάθος, ὁ δὲ ἐγκρατὴς γνωρίζει ὅτι εἶναι οὐτιδανὰ αἱ ἐπιθυμίαι του καὶ δὲν τὰς ἀκολουθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς λογικῆς του. Ἐπειτα ὁ σώφρων εἶναι ἐγκρατὴς καὶ

1) Ἴδὲ Βιβλίον Κ.

καρτερικός, καὶ τὸν τοιοῦτον ἄλλοι μὲν τὸν θεωροῦν εἰς ὅλα σώφρονα, ἄλλοι ὅμως ὄχι, ἐπίσης δὲ συγκεχυμένως θεωροῦν τὸν ἀκόλαστον ἀκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρατῆ ἀκόλαστον, ἄλλοτε ὅμως τοὺς διακρίνουν. Διὰ τὸν φρόνιμον ὅμως ἄλλοτε μὲν λέγουν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀκρατὴς, ἄλλοτε δὲ ὅτι μερικοί, ἐνῶ εἶναι φρόνιμοι καὶ δαιμόνιοι, εἶναι ἀκρατεῖς. Ἐπειτα ἡ λέξις ἀκρατὴς ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ τῆς ἐξάψεως τῆς τιμῆς καὶ ἐπὶ τῆς κερδοσκοπίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Σχέσις ἐπιστήμης καὶ ἀκρατείας.

Λοιπὸν αὐταὶ εἶναι αἱ διαδιδόμεναι ἰδέαι περὶ αὐτῶν. Εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον πῶς ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ἀκρατὴς, ὅταν κρίνη ὀρθῶς. Λέγουν λοιπὸν μερικοὶ ὅτι ὅστις γνωρίζει ἐπιστημονικῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀκρατὴς. Διότι θὰ ἦτο φρίκη νὰ ὑπάρχη εἰς κάποιον ἐπιστήμη, καθὼς ἐφρόνει ὁ Σωκράτης, καὶ νὰ τὸν νικᾷ ἄλλο τίποτε καὶ νὰ τὸν σύρη πρὸς αὐτὴν ὡσὰν ἀνδράποδον. Καὶ βεβαίως ὁ Σωκράτης ἀπολύτως ἀντέκρουε αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ ἐνόμιζε ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀκράτεια. Διότι δῆθεν κανεὶς δὲν πράττει ἔξω ἀπὸ τὸ καλλίτερον ὅταν γνωρίζῃ αὐτό, ἀλλὰ μόνον ὅταν δὲν τὸ γνωρίζῃ. Καὶ λοιπὸν αὐτὸς ὁ δισχυρισμὸς διαφιλονικεῖ πράγματα τὰ ὅποια φαίνονται καθαρὰ, καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν, δι' αὐτὸ τὸ πάθος, ἐὰν προέρχεται ἀπὸ ἀγνοίαν, ποίου εἶδους εἶναι αὐτὴ ἡ ἀγνοία—διότι βεβαίως εἶναι προφανές ὅτι ὅστις εἶναι ἀκρατὴς δὲν ἔχει γνῶσιν, πρὶν νὰ κατανητήσῃ εἰς αὐτὸ τὸ πάθος.

Γνώμαι ἀντίθετοι πρὸς τὴν Σωκρατικὴν περὶ σωφροσύνης καὶ ἐγκρατείας.—ὑπάρχουν δὲ μερικοὶ οἱ ὅποιοι ἄλλα μὲν παραδέχονται, ἄλλα ὅμως ὄχι. Δηλαδή ὅτι μὲν τίποτε δὲν ὑπάρχει ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τὸ παραδέχονται, ὅτι ὅμως

κανείς δὲν ἐκτελεῖ ἔξω ἀπὸ ὅσα ἐφάνησαν ὀρθὰ δὲν τὸ παραδέχονται, καὶ διὰ τοῦτο λέγουν ὅτι ὁ ἀκρατὴς νικᾷται ἀπὸ τὰς ἡδονῶν, διότι δὲν ἔχει τελείαν ἐπιστήμην ἀλλὰ κρίσιν. Ἀλλὰ βεβαίως, ἐὰν ὑπάρχη ἀπλή κρίσις καὶ ὄχι ἐπιστήμη, οὔτε ἰσχυρὰ γνώμη διὰ τὴν ἀντιτείνην, ἀλλὰ ἡπία, καθὼς συμβαίνει εἰς τοὺς διστάζοντας, τότε συγχωρεῖται τὸ νὰ μὴ ἐμμένῃ εἰς αὐτὰς ἀπέναντι σφοδρῶν ἐπιθυμιῶν. Ἀλλὰ διὰ τὴν μοχθηρίαν δὲν ὑπάρχει συγγνώμη, οὔτε διὰ κανὲν ἀπὸ τὰ ἄλλα τὰ ἀξιοκατάκριτα. Τότε λοιπὸν ἴσως μόνον ὅταν ἀντιτείνῃ ἢ φρόνησις ὑπάρχῃ ἀκράτεια, διότι αὐτὴ εἶναι πολὺ ἰσχυρά. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν εἶναι ἄτοπον, διότι παραδέχεται ὅτι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος εἶναι φρόνιμος καὶ ἀκρατὴς. Καὶ βεβαίως οὔτε ἓνας ἄνθρωπος δὲν θὰ εὐρεθῇ νὰ εἰπῇ ὅτι εἶναι ἰδιότης τοῦ φρονίμου τὸ νὰ ἐκτελῇ ἐκουσίως τὰ πλέον οὐτιδανὰ ἔργα. Ἐκτὸς δὲ τούτου προηγουμένως ἀπεδείξαμεν ὅτι ὁ φρόνιμος εἶναι ἐκτελεστικὸς—διότι ἢ ἐνέργειά του ἀνήκει εἰς τὰ τελευταῖα—καὶ ὅτι ἔχει τὰς ἄλλας ἀρετάς. Ἐπειτα, ἐὰν μὲν ὁ ἐγκρατὴς συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκρατῇ ἐπιθυμίας σφοδρὰς καὶ οὐτιδανὰς, τότε δὲν ἠμπορεῖ ὁ σώφρων νὰ εἶναι ἐγκρατὴς οὔτε ὁ ἐγκρατὴς σώφρων. Διότι ἰδιότης τοῦ σώφρονος δὲν εἶναι οὔτε νὰ ἔχη σφοδρὰς ἐπιθυμίας οὔτε οὐτιδανὰς. Καὶ ὅμως εἶναι ἀνάγκη. Διότι, ἐὰν αἱ ἐπιθυμίαι εἶναι καλαί, τότε ἢ διάθεσις ἢ ὁποῖα ἐμποδίζει νὰ τὰς ἀκολουθήσωμεν εἶναι οὐτιδανή, ὥστε ἢ ἐγκράτεια δὲν εἶναι πάντοτε σπουδαία. Ἐὰν δὲ αἱ ἐπιθυμίαι εἶναι ἐλαφραὶ καὶ ὄχι ποταπαί, τότε ἢ ἐγκράτεια δὲν εἶναι κανὲν τιμαλφὲς πρᾶγμα, ἐὰν δὲ πάλιν ἐκείναι εἶναι ποταπαὶ καὶ ἐλαφραὶ, τότε αὐτὴ δὲν εἶναι κανὲν σπουδαῖον πρᾶγμα. Ἐπειτα, ἐὰν ἢ ἐγκράτεια μᾶς κάμνῃ νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς ὁποιαδήποτε κρίσιν, τότε εἶναι οὐτιδανή· λόγου χάριν ἐὰν μᾶς κάμνῃ νὰ ἐπιμένωμεν καὶ εἰς τὴν ψευδῆ. Καὶ πάλιν, ἐὰν ἢ ἀκράτεια μᾶς κάμνῃ ἀσταθεῖς εἰς ὅλας τὰς κρίσεις, τότε εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ καὶ κάποιον εἶδος ἀκρατείας σπουδαῖον· λόγου χάριν ὁ Νεοπτόλεμος εἰς τὸν Φιλοκτήτην τοῦ Σοφοκλέους. Δηλαδή αὐτὸς εἶναι ἀξιέπαινος, διότι δὲν ἐπιμένει εἰς ὅσα τὸν κατέπεισε ὁ

Ὀδυσσεὺς καὶ ἀπὸ εὐσπλαχνίαν λέγει ψέμματα. Ἐπειτα γεννᾷ ἀπορίαν ὁ σοφιστικὸς λόγος ὅταν ψεύδεται. Διότι, ἐπειδὴ θέλει νὰ ἐξελέγξῃ ὡς ψευδῆ πρᾶγματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εὐλογοφανῆ, διὰ τὴν φαίνεται δεινὸς ὅταν ἐπιτύχῃ, κάμνει συλλογισμόν ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀπορίαν. Δηλαδή δεσμεύεται ἢ διάνοια, ὅταν δὲν θέλῃ μὲν νὰ ἐπιμείνῃ διότι δὲν εὐχαριστεῖται εἰς τὸ συμπέρασμα, δὲν ἠμπορῇ ὅμως καὶ νὰ προχωρήσῃ διότι δὲν ἠμπορεῖ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα. Συμβαίνει δὲ μὲ κάποιον λόγον ἢ ἀφροσύνην νὰ γίνεται ἀρετὴ ὅταν συνοδεύεται μὲ ἀκράτειαν. Διότι ἐξ αἰτίας τῆς ἀκρατείας ἐκτελεῖ τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι φρονεῖ, φρονεῖ δὲ ὅτι τὰ ἀγαθὰ εἶναι κακὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ τὰ ἐκτελῇ, ἐπομένως ἐκτελεῖ ἀντιθέτως τὰ ἀγαθὰ καὶ ὄχι τὰ κακὰ. Ἐπειτα ὅστις ἐκ πεποιθήσεως ἐκτελεῖ καὶ ἐπιδιώκει καὶ προτιμᾷ τὰ ἡδονικά, θὰ φανῇ καλλίτερος ἀπὸ ἐκείνον ὅστις τὰ ἐκτελεῖ ὄχι μὲ λογικὴν ἀλλὰ ἕνεκα ἀκρατείας. Δηλαδή αὐτὸς εἶναι περισσότερο εὐκολοθεράπευτος, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ πεισθῇ νὰ ἀλλάξῃ γνώμην. Ὁ ἀκρατὴς ὅμως εἶναι ἔνοχος κατὰ τὴν παροιμίαν ποῦ λέγει «ὅταν τάνερά σε πνίγουν, τί θέλεις νὰ πολυπίνης»; Διότι, ἐὰν μὲν ἐκ πεποιθήσεως ἐκτελῇ ὅσα ἐκτελεῖ, εἶναι δυνατὸν νὰ παύσῃ ἀφοῦ μεταπεισθῇ, τώρα ὅμως ἐξ ἴσου πεπεισμένος ἐκτελεῖ τὰ διαφορετικά. Ἐπειτα, ἐὰν ἢ ἀκράτεια περιστρέφεται εἰς ὅλα, τότε ποῖος εἶναι ἀπολύτως ἀκρατὴς; Διότι κανείς δὲν ἔχει ὅλα μαζί τὰ εἶδη τῆς ἀκρατείας, λέγομεν δὲ ὅτι μερικὰ εἶδη εἶναι γενικά καὶ ἀπόλυτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ φύσις τῆς ἐγκρατείας καὶ ἀκρατείας.—Λοιπὸν τὰ μὲν προβλήματα εἶναι τοιαῦτα περίπου, ἀπὸ αὐτὰ δὲ ἄλλα μὲν πρέπει νὰ ἀναιρεθοῦν, ἄλλα δὲ νὰ μείνουν. Διότι ἢ λύσις τοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ τὴν εὕρεσιν. Πρῶτον λοιπὸν πρέπει νὰ ἐξε-

τάσωμέν ἂν εἶναι ἐν γνώσει ἢ ὄχι, καὶ πῶς εἶναι ἐν γνώσει. Ἐπειτα εἰς ποῖα θὰ εἰπούμεν ὅτι περιστρέφεται ὁ ἀκρατής καὶ ὁ ἐγκρατής, δηλαδὴ ἂν περιστρέφεται εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης ἢ εἰς μερικὰς μόνον ὠρισμένας. Καὶ πάλιν ἄραγε ὁ ἐγκρατής καὶ ὁ καρτερικός εἶναι τὸ ἴδιον πρόσωπον ἢ διάφορον, ὁμοίως δὲ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ὅσα εἶναι συγγενῆ μὲ αὐτὴν τὴν θεωρίαν. Ἀρχὴ δὲ τῆς ἐξετάσεως εἶναι τὸ ἐξῆς. Ἐπειτα ὁ ἐγκρατής καὶ ὁ ἀκρατής εἶναι ἀντίθετοι μόνον ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιθυμίας ἢ ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν, δηλαδὴ ἄραγε ὡς πρὸς ἐν ὠρισμένον πράγμα εἶναι ἀκρατής ὁ ἀκρατής, ἢ ὄχι, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν; ἢ ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ ἐν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ δύο μαζί; Ἐπειτα ἄραγε εἰς ὅλα τὰ ζητήματα περιστρέφεται ἡ ἀκράτεια καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ ὄχι; Δηλαδὴ ὁ ἀπολύτως ἐγκρατής δὲν περιστρέφεται εἰς ὅλα τὰ εἶδη παρὰ μόνον εἰς ὅσα ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἢ διάθεσις του δὲν εἶναι ἀπόλυτος ὡς πρὸς αὐτὰ—διότι τότε θὰ ἦτο τὸ ἴδιον μὲ τὴν ἀκολασίαν— ἀλλὰ εἶναι μία ὠρισμένη. Δηλαδὴ ὁ μὲν ἀκόλαστος σύρεται ἀπὸ τὰ πάθη κατὰ προαίρεσιν, διότι νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν προσωρινὴν ἡδονήν, ὁ δὲ ἀκρατής δὲν φρονεῖ μὲν ὁμοίως, τὴν ἡδονὴν ὅμως τὴν ἐπιδιώκει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἄν ἡ ἀκράτεια εἶναι παράβασις τῆς κρίσεως ἢ τῆς ἐπιστήμης.— Ἄν λοιπὸν τῆς ἀληθοῦς κρίσεως καὶ ὄχι τῆς ἐπιστήμης παράβασις εἶναι ἡ ἀκράτεια ἢ ὄχι δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν διὰ τὸ ζήτημά μας—διότι μερικοὶ ἐνῶ κρίνουν δὲν διστάζουσιν, ἀλλὰ νομίζουν ὅτι γνωρίζουσιν ἀκριβῶς.— Ἐπομένως, ἐὰν μᾶλλον ἀπὸ τὴν ἠπίαν πίστιν των οἱ κρίνοντες ἐκτελοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν γνώμην των παρὰ οἱ γνωρίζοντες, τότε δὲν ἔχει πάλιν καμμίαν διαφορὰν ἢ ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν κρίσιν. Διότι μερικοὶ πιστεύουσιν

ὄχι ὀλιγώτερον εἰς τὰς κρίσεις των, παρ' ὅσον ἄλλοι εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς των γνώσεις. Ἀποδείξεις δὲ εἶναι ὁ Ἡράκλειτος (1).

Δύο εἶδη ἐπιστήμης.— Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπιστήμη ἔχει δύο σημασίας—δηλαδὴ λέγομεν ὅτι κατέχει τὴν ἐπιστήμην καὶ ὅστις τὴν ἔχει χωρὶς νὰ τὴν χρησιμοποιῇ καὶ ὅστις τὴν χρησιμοποιεῖ—ἔπεται ὅτι διαφέρει ἐπίσης τὸ νὰ ἐκτελῇ κανεὶς ὅσα δὲν πρέπει νὰ ἐκτελῇ ἐνῶ κατέχει αὐτὴν ἀλλὰ δὲν τὴν ἐνθυμεῖται, ἀπὸ τὸ νὰ ἐκτελῇ αὐτὰ ἐνῶ κατέχει καὶ ἐνθυμεῖται αὐτήν. Δηλαδὴ κυρίως τὸ τελευταῖον τοῦτο θεωρεῖται κακὸν καὶ ὄχι ὅταν κανεὶς ἐκτελῇ χωρὶς νὰ τὴν ἐνθυμῆται. Ἐπειτα, ἐπειδὴ αἱ ἡγούμεναι προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι δύο, μείζων καὶ ἐλάσσων, τίποτε δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐκτελῇ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, ὅταν κατέχη μὲν κανεὶς καὶ τὰς δύο, ἀλλὰ μεταχειρίζεται τὴν καθόλου καὶ ὄχι τὴν μερικὴν. Διότι ἡ ἐκτέλεσις ἀναφέρεται εἰς τὰ καθέκαστα. Ἐκτὸς τούτου ἔχει διαφορὰν καὶ ἡ καθόλου πρότασις, διότι ἄλλοτε μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ πρόσωπον, ἄλλοτε δὲ εἰς τὸ πράγμα. Λόγου χάριν ὅτι «εἰς κάθε ἄνθρωπον ὠφελοῦν τὰ στεγνά», καὶ ὅτι πάλιν «τοιοῦτος εἶναι ὁ ἄνθρωπος», ἢ ὅτι «στεγνὸν εἶναι τὸ τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον». Ἄν ὅμως τοῦτο ἐδῶ εἶναι τοιοῦτον, πιθανὸν νὰ μὴ τὸ γνωρίζῃ ἢ νὰ μὴ τὸ χρησιμοποιῇ. Αὐταὶ λοιπὸν αἱ διαφοραὶ τῶν ἡγούμενων προτάσεων προξενοῦν τόσον ὑπερβολικὴν διαφορὰν, ὥστε πλέον νὰ φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν ἕνα μὲν τρόπον νὰ συμβαίνει δὲν εἶναι διόλου παράδοξον, κατὰ τὸν ἄλλον ὅμως εἶναι πολὺ παράδοξον. Ἐπειτα εἶναι δυνατόν οἱ ἄνθρωποι νὰ κατέχουν τὴν ἐπιστήμην κατὰ τρόπον διάφορον ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ εἴπαμεν τώρα. Δηλαδὴ ἡ διαφορὰ τῆς διαθέσεως φαίνεται εἰς τὸ νὰ ἔχωμεν ἀλλὰ νὰ μὴ μεταχειρίζόμεθα, ἐπομένως κάπως νὰ ἔχωμεν, καὶ κάπως νὰ μὴ ἔχωμεν, ὡς ἄλλοι κοιμώμενοι ἢ μανιακοὶ ἢ μεθυσμένοι. Καὶ βεβαίως αὐτὴν τὴν διάθεσιν ἔχουν ὅσοι

1) Ὁ Ἡράκλειτος ἐπεκρίνετο εἰς τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὰς δογματικὰς του γνώμας, αἱ ὅσαι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποδειχθοῦν ἐπιστημονικῶς. Ὁ Πλάτων ὅμως μὲ λεπτότητα παρουσιάζει τὰ ἰδικὰ του δόγματα ὑπὸ μορφήν μύθου.

εὐρίσκονται μέσα εἰς τὰ πάθη των. Διότι αἱ ἐξάψεις καὶ αἱ ἀφροδισιακαὶ ἐπιθυμίαι καὶ μερικὰ παρόμοια μεταβάλλουν φανερὰ καὶ τὸν ὄργανισμόν, καὶ εἰς μερικοὺς ἐμπνέουν μανίας. Λοιπὸν εἶναι φανερόν ὅτι πρέπει νὰ εἰποῦμεν ὅτι αὐτοὺς ὁμοιάζουν οἱ ἀκρατεῖς. Τὸ ὅτι δὲ αὐτοὶ ἀπαγγέλλουν τοὺς ἐπιστημονικοὺς λόγους δὲν σημαίνει τίποτε. Διότι καὶ ὅσοι εὐρίσκονται μέσα εἰς αὐτὰ τὰ πάθη ἀπαγγέλλουν ἀποδείξεις καὶ λόγους τοῦ Ἐμπειδοκλέους, καὶ ἐξ ἄλλου ὅσοι μανθάνουν πρώτην φοράν, ἀποστηθίζουσιν μὲν τοὺς λόγους, ἀκόμη ὅμως δὲν τοὺς γνωρίζουσιν. Δηλαδή ἀπαιτεῖται νὰ τοὺς χωνεύουσιν, τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖ χρόνον, ἐπομένως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀκρατεῖς ὁμιλοῦν καθὼς οἱ ἠθοποιοί.

Φυσιολογικὴ ἀπόδειξις.—Ἀκόμη δὲ καὶ ὡς ἐξῆς ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εὕρῃ φυσιολογικῶς τὴν αἰτίαν. Δηλαδή ἡ μὲν καθολικὴ πρότασις εἶναι κρίσις, ἡ δὲ ἄλλη ἀνήκει εἰς τὰ μερικὰ, εἰς τὰ ὅποια πλέον ἔχει κύρος ἢ αἴσθησις. Ὅταν δὲ ἀπὸ αὐτὰς τὰς δύο παραχθῇ ἓν συμπέρασμα, εἶναι ἀνάγκη αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ ψυχῇ νὰ τὸ παραδεχθῇ καταφατικῶς, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὅπου πρόκειται περὶ ἐκτελεστῶν νὰ τὸ ἐκτελέσῃ ἀμέσως. Λόγου χάριν, ἐὰν πρέπη νὰ δοκιμάζωμεν ὄλα τὰ γλυκὰ, τοῦτο δὲ ἐδῶ εἶναι γλυκό, διότι εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ μερικὰ, εἶναι ἀνάγκη, ὅστις ἡμπορεῖ καὶ δὲν ἐμποδίζεται, νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν τὴν δοκιμὴν συγχρόνως. Ὅταν λοιπὸν ἡ μὲν καθολικὴ, ὅτι δηλαδή πᾶν γλυκὸν εἶναι ἡδονικόν, ἐνυπάρχῃ καὶ ἐμποδίζῃ κάποιον νὰ δοκιμάσῃ, ἡ δὲ ἄλλη (ἢ μερικὴ), δηλαδή ὅτι τοῦτο ἐδῶ εἶναι γλυκὸν, τὸν παρακινῇ, καὶ ὅταν τύχῃ νὰ ὑπάρχῃ εἰς αὐτὸν ἐπιθυμία, τότε ἐκεῖνη μὲν τὸν συμβουλεύει νὰ τὸ ἀποφύγῃ, ἢ ἐπιθυμία ὅμως τὸν παρασύρει—διότι ἕκαστον μέρος τῆς ψυχῆς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ τὸν κινήσῃ. Ἐπομένως συμβαίνει κάπως νὰ εἶναι κανεὶς ἀκρατῆς μὲ λόγον καὶ μὲ κρίσιν, ὅχι ἀντιφατικὴν πρὸς ἑαυτὴν, ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν—διότι ἡ ἐπιθυμία καὶ ὅχι ἡ κρίσις εἶναι ἀντιθετος πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐπομένως καὶ δι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν λόγον τὰ ζῆα δὲν εἶναι ἀκρατῆ, διότι δὲν ἔχουν γνώμην διὰ τὰ καθολικά, ἀλλὰ μόνον φαντασίαν καὶ μνήμην τῶν μερικῶν. Πῶς

δὲ λύεται ἢ ἄγνοια καὶ γίνεται πάλιν ἐπιστήμων ὁ ἀκρατῆς, ὑπάρχει ἢ ἰδία ἐξήγησις μὲ τὸν μεθυσμένον καὶ κοιμώμενον καὶ δὲν εἶναι εἰδικὴ μόνον εἰς τοῦτο τὸ πάθος, καὶ δι' αὐτὸ αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν μάθωμεν ἀπὸ τοὺς φυσιολόγους.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ τελευταία πρότασις εἶναι κρίσις ἐνὸς αἰσθητοῦ καὶ κυρίαρχος τῶν πράξεων, ἔπεται ὅτι ἡ δὲν ἔχει αὐτὴν ὅταν εὐρίσκεται μέσα εἰς τὸ πάθος του, ἢ τὴν κατέχει τόσον, ὥστε νὰ μὴ τὴν γνωρίζῃ ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀπαγγέλλῃ καθὼς ὁ μεθυσμένος τοῦ Ἐμπειδοκλέους, ἀφοῦ μάλιστα ὁ τελευταῖος ὅρος δὲν εἶναι καθολικός, οὔτε φαίνεται ὅτι εἶναι ὁμοίως ἐπιστημονικός ὅσον καθολικός. Καὶ φαίνεται ὅτι συμβαίνει ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐξήταξε ὁ Σωκράτης. Δηλαδή τὸ πάθος δὲν συμβαίνει ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς ἐπιστήμης, ἢ ὅποια φαίνεται ὅτι εἶναι κυριολεκτικῶς ἐπιστήμη, οὔτε αὐτὴ παρασύρεται ἀπὸ τὸ πάθος, ἀλλὰ ἡ αἰσθητικὴ (μερικὴ) ἐπιστήμη. Λοιπὸν περὶ τῆς ἐν γνώσει καὶ μὴ ἀκρατείας καὶ μὲ ποίου εἶδους γνώσιν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς ἀκρατῆς, εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπαμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Ἀπόλυτος καὶ μερικὴ ἀκράτεια.—Ἄλλ' ἂν ὑπάρχει ἀπολύτως ἀκρατῆς, ἢ ὅλοι εἶναι μερικῶς ἀκρατεῖς, καὶ ὅταν ὑπάρχῃ, εἰς ποῖα εἶναι τοιοῦτος, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσωμεν εἰς τὰ ἐπόμενα. Ὅτι λοιπὸν ὡς πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ καὶ ἀκρατεῖς καὶ μαλθακοί, αὐτὸ εἶναι φανερόν. Ἀλλὰ ἀπὸ ὅσα μᾶς προξενοῦν ἡδονήν, ἀλλὰ μὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ἀλλὰ ὅμως εἶναι μὲν καθ' ἑαυτὰ προτιμητέα, ἐπιδέχονται ὅμως ὑπερβολήν, καὶ ἀναγκαῖα μὲν εἶναι τὰ σωματικά—ἐννοῶ δὲ τὰ ἐξῆς : τὰς τροφὰς καὶ τὰς ἀφροδισιακὰς ἀνάγκας καὶ ἐκεῖνου εἶδους τὰ σωματικά εἰς τὰ ὅποια εἶπαμεν ὅτι περιτρέφεται ἢ ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη.

Τὰ δὲ ἄλλα δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ἀλλὰ προτιμητέα καθ' ἑαυτὰ —ἐννοῶ δὲ τὴν νίκην, τὴν τιμὴν, τὸν πλοῦτον καὶ τὰ ὅμοια ἀγαθὰ καὶ ἡδονικά. Ὅσοι λοιπὸν εἶναι ὑπερβολικοὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον ὡς πρὸς αὐτὰ, αὐτοὺς δὲν τοὺς ὀνομάζομεν γενικῶς ἀκρατεῖς, ἀλλὰ προσθέτομεν τὸν προσδιορισμὸν ἀκρατεῖς χρημάτων, καὶ κέρδους καὶ τιμῆς καὶ ἐξάψεως. Ὅχι ὅμως ἀπολύτως, διότι τοὺς θεωροῦμεν διαφορτικοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα ὀνομαζομένους οὕτω πως, καθὼς ὀνομάζετο Ἄνθρωπος ὁ νικητῆς τῶν Ὀλυμπίων. Δηλαδή εἰς ἐκεῖνον ἢ κοινῇ ὀνομασία δὲν εἶχε καμμίαν διαφορὰν ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν, καὶ ὅμως ἦτο διαφορτικῆ. — Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἢ μὲν ἀκράτεια κατακρίνεται ὄχι μόνον ὡς σφάλμα ἀλλὰ καὶ ὡς κάποια κακία ἢ ἀπολύτως ἢ ὡς πρὸς ἓν μέρος, ἀπὸ αὐτοὺς ὅμως κανεῖς δὲν κατακρίνεται. Ὡς πρὸς δὲ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, διὰ τὰς ὁποίας χαρᾶ κτηρίζομεν τὸν σώφρονα καὶ τὸν ἀκόλαστον, ὅστις χωρὶς προαίρεσιν ἐπιδιώκει τὴν ὑπερβολὴν εἰς τὰ ἡδονικά καὶ ἀποφεύγει τὰ μέτρια λυπηρά, καθὼς τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τὴν πύρωσιν, τὸ πάγωμα καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀφῆν καὶ τὴν γεῦσιν, καὶ ἐκτελεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάνοιάν του, αὐτὸς λέγεται ἀκρατής, ὄχι ἐπιπροσθέτως εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, λόγου χάριν εἰς τὴν ὀργήν, ἀλλὰ μόνον ἀπολύτως. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι τὸ ἔξῃς. Δηλαδή λέγονται ἐπίσης καὶ μαλθακοὶ ὡς πρὸς αὐτὰ, ὄχι ὅμως καὶ ὡς πρὸς κανὲν ἀπὸ ἐκεῖνα. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν κατατάσσομεν τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἀκόλαστον, καθὼς πάλιν τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν σώφρονα, ὄχι ὅμως κανένα ἀπὸ ἐκεῖνους, διότι περιστρέφονται κάπως εἰς τὰς ἰδίας ἡδονὰς καὶ λύπας. Ἐκεῖνα ὅμως περιστρέφονται μὲν εἰς τὰ ἴδια, ὄχι ὅμως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἀλλὰ ἐνῶ αὐτοὶ ἐδῶ ἔχουν προαίρεσιν, ἐκεῖνοι δὲν ἔχουν. Διὰ τοῦτο μᾶλλον θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ὀνομάσωμεν ἀκόλαστον ἐκεῖνον, ὅστις, ἐνῶ δὲν ἔχει ἐπιθυμίαν, ἢ ἔχει μόνον ἐλαφράς, ὅμως ἐπιδιώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἀποφεύγει τὰς μετρίαν λύπας, παρὰ ἐκεῖνον ὅστις τὸ κάμνει ἀπὸ σφοδρὰν ἐπιθυμίαν. Διότι φαντάσου τί θὰ ἔκαμνε ὁ

πρῶτος, ἐὰν τοῦ ἤρχετο καὶ ἐπιθυμία νεανική καὶ σφοδρὰ θλίψις ἀπὸ τὴν στέρησιν τῶν ἀναγκαίων. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς ἄλλαι μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων—διότι μερικὰ ἀπὸ τὰ ἡδονικά εἶναι ἐκ φύσεως προτιμητέα, ἄλλα δὲ εἶναι ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὰ, καὶ ἄλλα κείνται εἰς τὸ μέσον, καθὼς διαιρέσαμεν προηγουμένως, λόγου χάριν τὰ χρήματα καὶ τὸ κέρδος καὶ ἡ νίκη καὶ ἡ τιμή. Ὡς πρὸς ὅλα δὲ αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια καὶ τὰ μέσα, δὲν κατακρίνεται κανεῖς διότι πάσχει καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ ἀγαπᾷ αὐτὰ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν διάθεσιν μὲ τὴν ὁποίαν ἐκτελεῖ τοῦτο καὶ ἀπὸ τὴν ὑπερβολήν. Διὰ τοῦτο ὅσοι μὲν ἔξω ἀπὸ τὴν λογικὴν γίνονται ἀκρατεῖς ἢ ἐπιδιώκουν κανὲν ἀπὸ τὰ ἐκ φύσεως καλὰ καὶ ἀγαθὰ, λόγου χάριν ὡς πρὸς τὴν τιμὴν ὅσοι ἐνδιαφέρονται περισσότερο ἀπὸ τὸ πρόπον, ἢ ὡς πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς γονεῖς των, δὲν κατακρίνονται—διότι καὶ αὐτὰ εἶναι ἀγαθὰ καὶ ἐπαινοῦνται ὅσοι ἐπιμένουν εἰς αὐτὰ. Καὶ ὅμως ὑπάρχει καὶ εἰς αὐτὰ κάποια ὑπερβολή, ἐὰν κανεῖς, καθὼς ἢ Νιόβη διὰ τὰ τέκνα της, πολεμήσῃ καὶ μὲ τοὺς θεοὺς, ἢ ἀγαπᾷ τὸν πατέρα του, καθὼς ὁ Σάτυρος ὁ ἐπονομαζόμενος φιλοπάτωρ. Διότι ἐφαίνετο ὅτι καταντᾷ ὑπερβολικὰ μωρός. Καὶ βεβαίως εἰς αὐτὰ τὰ ζητήματα δὲν ὑπάρχει καμμία κακία, διὰ τὸν λόγον ποῦ εἶπαμεν, διότι τὸ καθὲν ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐκ φύσεως προτιμητέον καθ' ἑαυτό, μόνον δὲ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν εἶναι ποταπαὶ καὶ ἄξια ἀποφυγῆς. Τὸ ἴδιον καὶ ἢ ἀκράτεια—Δηλαδή ἢ ἀκράτεια δὲν εἶναι μόνον ἄξια ἀποφυγῆς ἀλλὰ καὶ ἄξιοκατάκριτος—, καὶ ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τοῦ πάθους ἀποδίδομεν ἐπιπροσθέτως τὴν ἀκράτειαν εἰς τὸ καθὲν ἀπὸ αὐτὰ, καθὼς λόγου χάριν μεταχειρίζονται τὸ κακὸς καὶ λέγουν καὶ κακὸν ἰατρὸν καὶ κακὸν ἡθοποιόν, ἐνῶ γενικῶς δὲν θὰ τὸν ἔλεγαν κακόν. Καθὼς λοιπὸν δὲν λέγεται οὔτε ἐδῶ κυριολεκτικῶς, διότι ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι κακία, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν πρὸς κάτι τι ὅμοιον, ὁμοίως εἶναι φανερόν ὅτι πρέπει καὶ ἐκεῖ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀκράτεια καὶ ἐγκράτεια εἶναι μόνον ἐκείνη ἢ ὁποία περιστρέφεται εἰς τὰ ἴδια πράγματα μὲ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἀκολασίαν, ἐνῶ ὡς πρὸς

ἔξαψιν ἴτην] ἀποδίδομεν κατ' ἀναλογίαν. Καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν ἐπιπροσθέτως ὅτι εἶναι ἀκρατῆς τοῦ θυμοῦ, καθὼς λέγομεν καὶ ἀκρατῆς τῆς τιμῆς καὶ τοῦ κέρδους.

Θηριωδία (κιηνωδία).

Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουν μερικὰ ἡδονικὰ ἐκ φύσεως καὶ ἄλλα μὲν ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀπόλυτα, ἄλλα δὲ ἀνάλογα πρὸς τὰ γένη τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ δὲν εἶναι φυσικὰ ἀλλὰ ἐπικτητὰ ἕνεκα σωματικῆς στρεβλώσεως ἢ ἀπὸ διαφόρους συνήθειας, καὶ ἄλλα ἀπὸ τὴν μοχθηρὰν φύσιν, εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσωμεν καὶ διὰ τὸ καθὲν ἀπὸ αὐτὰ παρομοίας διαθέσεις. Ἐνωῶ δὲ τὰς θηριωδίας, καθὼς λόγου χάριν ἢ παληγουναίκα ἐκείνη ποῦ λέγουσιν ὅτι ἐξέσχιζε τὰς ἐγκύους καὶ ἔτρωγε τὰ ἔμβρυα, ἢ δι' ὅσα λέγουσιν ὅτι εὐχαριστοῦνται μερικοὶ ἐξαγριωμένοι εἰς τὰ μέρη τοῦ Εὐξείνου Πόντου, δηλαδὴ ἄλλοι μὲν μὲ ὦμά κρέατα, ἄλλοι δὲ μὲ ἀνθρώπινα, καὶ ὅτι ἄλλοι δανείζουσιν μεταξὺ τῶν τὰ παιδία τῶν διὰ συμπόσιον, ἢ αὐτὸ ποῦ λέγουσιν διὰ τὸν Φάλαριν. Καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι κτηνώδεις, ἄλλαι δὲ ἐπέρχονται εἰς μερικοὺς ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ἀπὸ μανίαν, καθὼς ἐκεῖνος ποῦ ἐθυσίασε τὴν μητέρα του καὶ ἔφαγε τὸ κρέας τῆς, καὶ ὁ ἄλλος ποῦ ἔφαγε τὸ κρέας τοῦ ὁμοδούλου. Ἀπὸ αὐτὰς δὲ ποῦ προέρχονται ἀπὸ νοσήματα ἢ ἀπὸ συνήθειαν εἶναι λόγου χάριν τὸ μάθημα τῶν τριχῶν καὶ τὸ φάγωμα τῶν ὀνύχων, ἀκόμη δὲ καὶ ἀνθράκων καὶ χύματος, καὶ ἀκόμη ἢ ἀρσενικοιτία. Διότι αὐτὰ εἰς ἄλλους μὲν συμβαίνουν ἐκ φύσεως, εἰς ἄλλους δὲ ἀπὸ συνήθειαν, λόγου χάριν εἰς ὅσους ἐξευτελίζονται ἀπὸ τὴν παιδικὴν τῶν ἡλικίαν. Λοιπὸν εἰς ὅσους μὲν αἰτία εἶναι ἢ φύσις, αὐτοὺς κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοὺς ὀνομάσῃ ἀκρατεῖς, καθὼς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ ἀκρατεῖς οὔτε τὰς γυναῖκας, διότι αὐταὶ δὲν ἐνεργοῦν, ἀλλὰ εἶναι παθητικαί. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅσοι εἶναι ὡς ἀσθενεῖς ἀπὸ τὴν συνήθειαν. Καὶ λοιπὸν τὸ νὰ ἔχη κανεὶς τὸ καθὲν

ἀπὸ αὐτὰ τὰ πάθη εἶναι πέραν τῶν ὁρίων τῆς κακίας, καθὼς εἶναι καὶ ἡ θηριωδία. Τὸ νὰ μὴ ἠμπορῇ ὁμοῦς ἐνῶ τὰ ἔχει νὰ τὰ συκρατῇ ἢ τὸ νὰ νικᾶται ἀπὸ αὐτὰ, δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀκράτεια ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν, καθὼς καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἔχει τὸ ἴδιον πάθος ὡς πρὸς τὰς ἐξάψεις, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ὀνομασθῇ ἀκρατῆς μὲ αὐτὴν τὴν σημμασίαν καὶ ὄχι μὲ τὴν συνήθη σημμασίαν τῆς λέξεως. Διότι πᾶσα ὑπερβολικὴ ἀφροσύνη καὶ δειλία καὶ ἀκολασία καὶ κακία ἄλλοτε μὲν εἶναι θηριωδία, ἄλλοτε δὲ ἀσθένεια. Διότι ὅστις ἐκ φύσεως ἐπλάσθη νὰ τρομάξῃ ὄλα, καὶ ἂν ἀκόμη κροτήσῃ ποντικός, εἶναι μὲ κτηνώδῃ δειλίαν δειλός, ὁ ἄλλος ὁμοῦς ποῦ ἐφοβεῖτο τὴν γαλῆν, τὸ ἔκαμνε ἀπὸ ἀσθένειαν. Καὶ ἀπὸ τοὺς ἀφρονας ἄλλοι μὲν εἶναι ἀσυλλόγιστοι ἐκ φύσεως καὶ ζοῦν μόνον μὲ τὴν αἰσθησιν καὶ εἶναι κτηνώδεις, καθὼς εἶναι μερικὰ γένη τῶν μακρυνῶν βαρβάρων (=ἀγρίων), ἄλλοι δὲ εἶναι ἀπὸ ἀσθένειαν, καθὼς εἶναι αἱ ἐπιληπτικαὶ ἢ αἱ νοσηματικαὶ μανίαι. Ἀπὸ αὐτὰς δὲ εἶναι δυνατὸν κανεὶς νὰ ἔχη μερικὰς μόνον, ἀλλὰ νὰ μὴ νικᾶται, καθὼς λόγου χάριν ἔαν ὁ Φάλαρις ἐσυκρατεῖτο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ φάγῃ τὸ τέκνον του ἢ νὰ ἐκτελέσῃ παρὰ φύσιν ἀσέλγειαν εἰς αὐτό. Εἶναι δυνατὸν δὲ κανεὶς καὶ νὰ νικᾶται, καὶ ὄχι μόνον νὰ τὰς ἔχη. Καθὼς λοιπὸν ἐπὶ μοχθηρίας, ὅση μὲν εἶναι σύμμετρος μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λέγεται γενικῶς μοχθηρία, ἢ δὲ ἄλλη ἐπιπροσθέτως λέγεται ὅτι εἶναι κτηνώδης ἢ ἀσθενικὴ καὶ ὄχι ἀπόλυτος, ὁμοίως βεβαίως καὶ ἡ ἀκράτεια ἄλλοτε μὲν εἶναι κτηνώδης, ἄλλοτε δὲ ἀσθενικὴ, ἀπόλυτος δὲ εἶναι ἢ σύμμετρος μὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολασίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἀκράτεια πάθους καὶ ἀκράτεια ἐπιθυμίας.— Ὅτι λοιπὸν ἡ ἀκράτεια καὶ ἡ ἐγκράτεια περιστρέφεται μόνον εἰς ὅσα καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ὑπάρχει

ἄλλο εἶδος ἀκρατείας, τὸ ὅποιον ὠνομάσθη κατὰ μεταφορὰν καὶ ὄχι ἀπολύτως, αὐτὸ εἶναι φανερόν. Ἄν ὅμως εἶναι καὶ ὀλιγώτερον ἀξιόμμεμπτος ἢ ἀκράτεια τῆς ἐξάψεως παρὰ ἢ ἀκράτεια τῶν ἐπιθυμιῶν, ἃς τὸ ἐξετάσωμεν. Δηλαδὴ φαίνεται ὅτι ἡ ἐξαψὶς ἀκούει μὲν κάπως τὸν λόγον, ἀλλὰ δὲν προσέχει νὰ ἀκούσῃ καλὰ, καθὼς οἱ βιαζόμενοι ὑπηρέται, οἱ ὅποιοι πρὶν νὰ ἀκούσουν ἄλλην τὴν παραγγελίαν παίρνουν δρόμον, καὶ ἔπειτα σφάλλουν εἰς τὸ πρόσταγμα, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ κύνες πρὶν νὰ ἴδουν ἂν εἶναι κανεὶς φίλος, ἀρκεῖ νὰ ἀκούσουν κρότον, ἀμέσως γαυγύζουν. Ὅμοίως καὶ ἡ ἐξαψὶς ἀπὸ τὴν θερμότητα καὶ ταχύτητα τῆς ιδιοσογκρασίας ἀκούει μὲν, δὲν ἀκούει ὅμως τὸ πρόσταγμα καὶ ἀμέσως ὀρμᾷ νὰ ἐκδικηθῇ. Διότι ὁ μὲν λόγος ἢ ἡ φαντασία τοῦ ἐφανέρωσε ὅτι ὁ δεῖνα τὸν ὕβρισε ἢ τὸν ἐπεριφρόνησε, αὐτὸς ὅμως ὡς νὰ ἐσυλλογίσθη ὅτι πρέπει νὰ κτυπηθῇ μὲ αὐτόν, ἀμέσως ἐκτραχύνεται. Ἡ δὲ ἐπιθυμία, μόλις εἰπῆ ὁ λόγος ἢ ἡ αἴσθησις ὅτι τοῦτο εἶναι ἡδονικόν, ὀρμᾷ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν. Ὡστε ἡ μὲν ἐξαψὶς κάπως ἀκολουθεῖ τὸν λόγον, ἢ ἐπιθυμία ὅμως ὄχι. Διότι εἶναι χειροτέρα. Δηλαδὴ ὅστις εἶναι ἀκρατὴς τῆς ἐξάψεως, νικᾷται κάπως ἀπὸ τὸν λόγον, ὅστις ὅμως εἶναι ἀκρατὴς τῆς ἐπιθυμίας δὲν νικᾷται ἀπὸ τὸν λόγον. Ἐπειτα εἶναι περισσότερον συγχωρημένον νὰ ἀκολουθῇ κανεὶς τὰς φυσικὰς ὀρέξεις, καὶ βεβαίως καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τοῦ εἶδους περισσότερον τὰς κοινὰς, καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι κοιναί. Ἡ δὲ ἐξαψὶς καθὼς καὶ ἡ ἐκτράχυνσις εἶναι φυσικώτεραι ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ὑπερβολῆς καὶ τὰς μὴ ἀναγκαίαις, καθὼς ἐκεῖνος ποῦ ἐδικαιολογεῖτο ὅταν ἔδερνε τὸν πατέρα του λέγων: «Καὶ αὐτὸς ἔδερνε τὸν ἰδικόν του καὶ ἐκεῖνος τὸν παραπάνω». Καὶ ἀφοῦ ἔδειξε τὸ παιδίον του εἶπε: «καὶ αὐτὸς θὰ δεῖρῃ ἐμὲ ὅταν μεγαλώσῃ, διότι τὸ ἔχει τὸ αἷμά μας». Ἐπίσης ὁ συρόμενος ἀπὸ τὸν υἱόν του τοῦ ἔλεγε νὰ σταματήσῃ ἕως εἰς τὴν θύραν, διότι καὶ ὁ ἴδιος ἕως ἐκεῖ ἔσυρε ἄλλοτε τὸν πατέρα του. Ἐπειτα εἶναι ἀδικιώτεροι αἱ ὑπουλότεροι. Καὶ βεβαίως ὁ θυμώδης δὲν εἶναι ὑπουλος, οὔτε ἡ ἐξαψὶς του

ἀλλὰ εἶναι φανερά. Ἡ ἐπιθυμία ὅμως εἶναι καθὼς λέγομεν διὰ τὴν Ἀφροδίτην:

«δολοπλόκος Κυπρογέννητη.—

καὶ καθὼς διὰ τὸ κεντημένον λωρίον λέγει ὁ Ὅμηρος:

Ξεμυάλισμα ποῦ καὶ σωστὸν ἄνθρωπο ξυμυαλίξει.

Ἐπομένως, ἀφοῦ εἶναι ἀδικιώτεροι, εἶναι χειροτέρα αὐτὴ ἢ ἀκράτεια ἀπὸ τὴν περιστρεφομένην εἰς τὸν θυμόν, καὶ εἶναι ἀπόλυτος ἀκράτεια καὶ κάπως μοχθηρία. Ἐπειτα κανεὶς δὲν προσβάλλει ἀπὸ λύπην. Ὅστις ὅμως ἐνεργεῖ μὲ ὀργὴν πάντοτε κατέχεται ἀπὸ λύπην, ἐνῶ ὅστις προσβάλλει κατέχεται ἀπὸ ἡδονήν. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι εἰδικιώτεροι ἐκεῖνα διὰ τὰ ὅποια εἶναι δίκαιον νὰ ὀργιζώμεθα, τότε ἀδικιώτεροι εἶναι καὶ ἡ ἀπὸ ἐπιθυμίαν προερχομένη ἀκράτεια. Διότι αὐτὴ δὲν εἶναι προσβολὴ μέσα εἰς τὴν ἐξαψιν. Ὅτι λοιπὸν εἶναι χειροτέρα ἢ ἀκράτεια ἢ περιστρεφομένη εἰς τὰς ἐπιθυμίας ἀπὸ τὴν περιστρεφομένην εἰς τὴν ἐξαψιν καὶ ὅτι ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἀκράτεια περιστρέφεται εἰς ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικὰς, εἶναι φανερόν. Τώρα δὲ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν αὐτῶν τῶν ἰδίων τὰς διαφορὰς.

Καθὼς δηλαδὴ εἶπαμεν εἰς τὴν ἀρχήν, ἄλλαι μὲν εἶναι σύμμετροι πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ φυσικαί, καὶ ὡς πρὸς τὸ γένος καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, ἄλλαι δὲ εἶναι κτηνώδεις, ἄλλαι δὲ προέρχονται ἀπὸ στρεβλώσεις καὶ ἀσθενείας. Ἀπὸ ἕλα δὲ αὐτὰ εἰς τὰ πρῶτα περιστρέφεται μόνον ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ζῆα δὲν τὰ ὀνομάζομεν σώφρονα οὔτε ἀκόλαστα παρὰ μόνον μεταφορικῶς καὶ ὅταν κάπου διαφέρῃ ἐντελῶς ἐν εἶδος ζῴων ἀπὸ ἄλλο κατὰ τὴν ἀγριότητα καὶ καταστρεπτικότητα καὶ λαιμαργίαν. Διότι αὐτὸ δὲν ἔχει προαίρεσιν οὔτε προμελέτην, ἀλλὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ φυσικοῦ, καθὼς οἱ μανιακοὶ ἄνθρωποι. Εἶναι ὅμως μικρότερον κακὸν ἢ θηριωδία

ἀπὸ τὴν κακίαν ἀλλὰ ἐπιφοβώτερον. Διότι ἐδῶ δὲν διεφθάρη τὸ καλλίτερον μέρος, καθὼς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐπλάσθη ἀτελὲς καὶ δὲν ἔχει τοιοῦτον. Ὁμοιάζει λοιπὸν ὡς νὰ παραβάλλωμεν ἄψυχον μὲ ἐμψυχον διὰ νὰ εὐρωμεν ποῖον εἶναι χειρότερον. Δηλαδή πάντοτε ἡ κακία τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχὰς εἶναι ἀβλαβεστέρα, ὁ δὲ νοῦς εἶναι ἀρχή. Τὸ νὰ παραβάλλωμεν λοιπὸν τὸ θηρίον μὲ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἀκριδῶς ὡς νὰ παραβάλλωμεν τὴν αὐτούσιον ἀδικίαν πρὸς ἓνα ἀδικον ἄνθρωπον. Διότι ἐκείνη εἶναι σχετικῶς χειρότερα. Δηλαδή ἡμπορεῖ νὰ προξενήσῃ ἀπείρως περισσότερα κακὰ ὁ κακὸς ἄνθρωπος ἀπὸ ἓνα ζῷον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Προβλήματα ἀκρατείας καὶ ἀκολασίας. — Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἀπὸ ἀφῆν καὶ γεῦσιν προερχομένας ἡδονὰς καὶ λύπας καὶ ἐπιθυμίας καὶ ἀποστροφάς, εἰς τὰς ὁποίας εἶπαμεν προηγουμένως ὅτι περιστρέφεται καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη, εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ εἶναι κανεῖς τοιοῦτος ὥστε νὰ νικᾶται ἀπὸ ὅσα νικοῦν αἱ περισσότεροι ἄνθρωποι, εἶναι ὅμως ἐπίσης δυνατὸν καὶ νὰ νικήσῃ κανεῖς ὅσα νικοῦν τοὺς περισσότερους. Ἐκ τούτων δὲ ἄλλος μὲν εἶναι ἀκρατής εἰς τὰς ἡδονὰς, ἄλλος δὲ ἐγκρατής, καὶ ἄλλος μὲν εἰς τὰς λύπας ἐνδοτικός, ἄλλος δὲ καρτερικός. Εἰς τὸ μέσον δὲ κείται ἡ διάθεσις τῶν περισσότερων, καὶ ἂν ἀκόμη ρέπουσιν περισσότερον εἰς τὰ χειρότερα. Ἀφοῦ δὲ ἄλλαι μὲν ἡδοναὶ εἶναι ἀναγκαῖαι, ἄλλαι δὲ ὄχι καὶ μέχρις ἐνὸς βαθμοῦ, ὄχι ὅμως καὶ αἱ ὑπερβολαὶ οὔτε αἱ ἐλλείψεις, καὶ ἀφοῦ τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς λύπας, ὅστις μὲν ἐπιδιώκει τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἡδονικῶν ἢ εἰς βαθμὸν ὑπερβολικόν, ἢ κατὰ προαίρεσιν χάριν αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ ὄχι διὰ κανὲν ἀποτέλεσμά των, αὐτὸς εἶναι ἀκόλαστος, διότι κατ' ἀνάγκην ὁ τοιοῦτος δὲν ὑπόκειται εἰς μετάνοιαν, ὥστε εἶναι ἀθεράπευτος, διότι ὁ ἀμετανόητος εἶναι ἀθεράπευτος.

ὅστις δὲ εἶναι ἐλλιπής, εἶναι ὅλως τὸ ἀντίθετον, ὁ δὲ μέσος εἶναι σώφρων, ἐπίσης δὲ καὶ ὅστις ἀποφεύγει τὰς σωματικὰς λύπας ὄχι διότι νικᾶται ἀλλὰ ἀπὸ προαίρεσιν.

Ἀπὸ ὅσους δὲ δὲν παρακινεῖνται ἀπὸ προαίρεσιν, ἄλλος μὲν παρακινεῖται ἐξ αἰτίας τῆς ἡδονῆς, ἄλλος δὲ διότι ἀποφεύγει τὴν λύπην τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἡ ἐπιθυμία, ὥστε διαφέρουν ὁ εἰς ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ἐκαστος δὲ ἡμπορεῖ νὰ θεωρήσῃ ὡς χειρότερον ἐκεῖνον ὅστις, ἐνῶ δὲν ἔχει ἐπιθυμίας ἢ ἔχει ἐλαφράς, ἐκτελεῖ τὸ αἰσχρόν, παρὰ ἐκεῖνον ὅστις ἔχει σφοδρὰς ἐπιθυμίας, καὶ ἐκεῖνον ὅστις κτυπᾷ χωρὶς νὰ εἶναι ὠργισμένος, παρὰ ἐκεῖνον ὅστις κτυπᾷ ὠργισμένος. Διότι αὐτὸς φαντάσῃ τί θὰ ἔκαμνε ἂν εὐρίσκετο μέσα εἰς τὸ πάθος του! Διὰ τοῦτο ὁ ἀκόλαστος εἶναι χειρότερος ἀπὸ τὸν ἀκρατή. Καὶ λοιπὸν ἀπὸ ὅσα εἶπαμεν τὸ ἔν εἶναι μᾶλλον εἶδος μαλθακότητος, τὸ δὲ ἄλλο εἶναι ἀκολασία.

Ἐγκράτεια καὶ καρτερία. — Ἀντιτίθεται δὲ εἰς μὲν τὸν ἀκρατή ὁ ἐγκρατής, εἰς δὲ τὸν μαλθακὸν ὁ καρτερικός. Διότι ἡ μὲν καρτερία συνίσταται εἰς τὴν ἀντοχήν, ἡ δὲ ἐγκράτεια εἰς τὸ νὰ συγκρατῆ. Διαφέρει δὲ ἡ ἀντοχή ἀπὸ τὴν συγκράτησιν, καθὼς καὶ τὸ νὰ μὴ νικηθῆ κανεῖς ἀπὸ τὸ νὰ νικήσῃ. Διὰ τοῦτο εἶναι προτιμότερα ἡ ἐγκράτεια ἀπὸ τὴν καρτερίαν. Ὅστις δὲ εἶναι ἐλλιπής εἰς ὅσα αἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἔχουν ἀντοχήν καὶ δύναμιν, αὐτὸς εἶναι μαλθακὸς καὶ τρυφηλός—διότι καὶ ἡ τρυφηλότης εἶναι ἔν εἶδος μαλθακότητος.—Καὶ αὐτὸς σύρει τὸ φόρεμά του διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν κόπωσιν νὰ τὸ σηκώσῃ καὶ ἐνῶ ἀπομιμείται τὸν ἀσθενῆ, δὲν φρονεῖ ὅτι εἶναι ἄθλιος, ἀφοῦ εἶναι ὅμοιος μὲ ἄθλιον. Ὁμοίως δὲ συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐγκράτειαν μὲ τὴν ἀκράτειαν. Δηλαδή δὲν εἶναι περίεργος ὅστις νικᾶται ἀπὸ σφοδρὰς καὶ ὑπερβολικὰς ἡδονὰς ἢ λύπας—εἶναι μάλιστα ἄξιος συγγνώμης ἐὰν ἀντέχῃ, καθὼς ὁ Φιλοκλήτης τοῦ Θεοδέκτου, ὁ ὁποῖος ἐπληγώθη ἀπὸ ἐχιδναν, ἢ καθὼς ὁ Κερκύων εἰς τὴν Ἀλόπην τοῦ Καρκίνου, καὶ ὅσοι προσπαθοῦν νὰ συγκρατήσουν τὸν γέλωτά των ξεκαρδίζονται διὰ μιᾶς, καθὼς ἔτυχε νὰ συμβῆ εἰς τὸν Ξενόφαντον, ἀλλὰ περίεργος εἶναι κανεῖς μόνον

ὅταν εἰς ὅσα οἱ περισσότεροι ἀντέχουν αὐτὸς νικᾶται ἀπὸ αὐτὰ καὶ δὲν ἤμπορῆ νὰ ἀντισταθῆ, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸ φυσικὸν τῆς φυλῆς του ἢ ἀπὸ ἀσθένειαν, καθὼς εἶναι ἢ μαλθακότης εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Σκυθῶν ἕνεκα τῆς φυλῆς, καὶ καθὼς ἀπεμακρύνθη ἀνέκαθεν ἢ φύσις τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν ἀνδρικήν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ παιδαριώδης εἶναι ἀκόλαστος, εἶναι ὅμως μαλθακός. Διότι τὸ παιγνίδιον εἶναι ἄνεσις, ἀφοῦ εἶναι ἀνάγκαισις. Ὁ δὲ παιδαριώδης εἶναι ἀπὸ τοὺς ὑπερβολικοὺς ὡς πρὸς αὐτήν. Τῆς δὲ ἀκρατείας τὸ ἐν μὲν εἶδος εἶναι προπέτεια, τὸ δὲ ἄλλο ἀδυναμία. Δηλαδή ἄλλοι μὲν ἀφοῦ σκεφθοῦν δὲν ἐπιμένουν εἰς τὴν ἀπόφασίν των ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους των, ἄλλοι δὲ ἐπειδὴ δὲν σκέπτονται σύρονται ἀπὸ τὸ πάθος των. Διότι μερικοί, καθὼς οἱ προηγουμένως γαργαλισθέντες, δὲν γαργαλίζονται, ὁμοίως καὶ αὐτοὶ προνοήσαντες καὶ προβλέψαντες καὶ προδιεγερθέντες μὲ τὸ σῶμα καὶ μὲ τὴν συλλογὴν των δὲν νικῶνται πλέον ἀπὸ τὸ πάθος, οὔτε ἂν εἶναι ἡδονικὸν οὔτε ἂν εἶναι λυπηρόν. Πρὸ πάντων δὲ οἱ ταχεῖς καὶ μελαγχολικοὶ ἔχουν τὴν προπετῆ ἀκράτειαν. Δηλαδή ἐκείνοι μὲν ἀπὸ τὴν ταχύτητα, αὐτοὶ δὲ ἀπὸ τὴν σφοδρότητα δὲν περιμένουν τὸν λόγον, διότι ἀκολουθοῦν τὴν φαντασίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἡ ἀκόλασία εἶναι καθαρὰ κακία, ἢ ἀκράτεια σχεδὸν ὄχι.

—Εἶναι δὲ ὁ μὲν ἀκόλαστος, καθὼς εἶπαμεν, ἀνεπίδεκτος μετανοίας—διότι ἐπιμένει εἰς τὴν ἀπόφασίν του—. Ὁ ἀκρατὴς ὅμως εἶναι πάντοτε μετανοητικός. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι καθὼς εἶπαμεν εἰς τὰς ἀπορίας (προβλήματα), ἀλλὰ ἐκείνος μὲν εἶναι ἀθεράπευτος, αὐτὸς δὲ εὐκολοθεράπευτος. Δηλαδή ἐκείνη μὲν ὁμοιάζει μὲ τὰ μοχθηρὰ νοσήματα, καθὼς εἶναι ὁ ὕδρωψ καὶ ἡ φθίσις, ἢ δὲ ἀκράσια μὲ τὴν ἐπιληψίαν. Διότι ἐκείνη μὲν εἶναι συνεχῆς, αὐτὴ δὲ

δὲν εἶναι συνεχῆς κακία. Καὶ ἐν γένει δὲ εἶναι διαφορετικὸν τὸ γένος τῆς ἀκρατείας ἀπὸ τὴν κακίαν, διότι ἢ μὲν κακία διαφεύγει τὴν παρατήρησιν (κρύπτεται), ἐνῷ ἢ ἀκράτεια δὲν διαφεύγει. Ἀπὸ αὐτοῦ δὲ τοὺς ἰδίους προτιμότεροι εἶναι οἱ μεταβαλλόμενοι παρὰ ὅσοι ἔχουν μὲν τὸν λόγον, δὲν ἐπιμένουν ὅμως εἰς αὐτόν. Διότι νικῶνται ἀπὸ μικρότερον πάθος καὶ ὄχι χωρὶς προμελέτην καθὼς οἱ ἄλλοι. Δηλαδή ὁ ἀκρατὴς ὁμοιάζει ἐκείνους οἱ ὅποιοι μεθοῦν γρήγορα καὶ μὲ ὀλίγον οἶνον καὶ μὲ ὀλιγώτερον, παρὰ μὲ ὅσον μεθοῦν οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι. Ὅτι μὲν λοιπὸν ἢ ἀκράτεια δὲν εἶναι κακία, εἶναι φανερόν, ἴσως ὅμως εἶναι κάπως κακία. Διότι αὐτὴ μὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν προαίρεσιν, ἐκείνη δὲ μὲ προαίρεσιν. Ὅπως δὲ ὅποτε ὅμως εἶναι κάτι ὡς πράξις τὸ ὅποιον ὁμοιάζει τὸν λόγον τοῦ Δημοδόκου πρὸς τοὺς Μιλησίους : «Οἱ Μιλησιοὶ δὲν εἶναι μὲν ἀνόητοι, ἀλλὰ κάμνουν ὅτι κάμνουν οἱ ἀνόητοι» καὶ οἱ ἀκρατεῖς ἐπίσης ἄδικοι μὲν δὲν εἶναι. κάμνουν ὅμως ἀδικίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνος μὲν εἶναι τοιοῦτος, διότι ὄχι ἐκ πεποιθήσεως ἐπιδιώκει τὰς ὑπερβολικὰς καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον σωματικὰς ἡδονὰς, αὐτὸς ὅμως ἐκ πεποιθήσεως, διότι εἶναι ἐπιτήδειος νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτάς, ἐκείνος βεβαίως εἶναι, εὐμετάπειστος, αὐτὸς ὅμως ὄχι. Διότι ἀπὸ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν ἢ μὲν μία καταστρέφει τὰς ἀρχάς, ἢ δὲ ἄλλη τὰς διασφίζει, εἰς δὲ τὰς πράξεις ἀρχαὶ εἶναι οἱ λόγοι, καθὼς εἰς τὰ μαθηματικὰ αἱ ὑποθέσεις. Λοιπὸν οὔτε ἐκεῖ ὁ λόγός ἤμπορεῖ νὰ διδάξῃ τὰς ἀρχὰς οὔτε ἐδῶ, ἀλλὰ ὑπάρχει ἀρετὴ φυσικὴ ἢ ἐκ συνηθείας διὰ τὴν ὀρθοφροσύνην ὡς πρὸς τὰς ἀρχάς. Σώφρων λοιπὸν εἶναι ὁ τοιοῦτος, ἀκόλαστος δὲ ὁ ἀντίθετος. Ὑπάρχει δὲ κάποιος ὁ ὅποιος ἀπὸ τὸ πάθος του μεταβάλλει πορείαν ἔξω ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, αὐτὸς δὲ ὅσον μὲν διὰ νὰ μὴν ἐκτελῆ συμφώνως μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον τὸν συγκρατεῖ τὸ πάθος του, ὅσον ὅμως διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος ὥστε ἐκ πεποιθήσεως μὲ ἄνεσιν νὰ ἐπιδιώκῃ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς δὲν τὸν συγκρατεῖ. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀκρατὴς, καὶ εἶναι καλλίτερος ἀπὸ τὸν ἀκόλαστον, ἐνῷ ὁ ποταπὸς εἶναι ἀπολύτως τοιοῦτος. Διότι διασφίζεται τὸ καλλίτερον μέρος του, δηλαδή αἱ ἀρχαί. Ὁ ἄλλος

ὅμως εἶναι ἀντίθετος, δηλαδὴ ὁ ἐπίμονος καὶ μὴ μεταβαλλόμενος ἕνεκα βεβαίως τοῦ πάθους του. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ἀπὸ αὐτὰ ὅτι ἐκείνη μὲν εἶναι σπουδαία διάθεσις, αὐτὴ δὲ ποταπή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Σχέσις ἐγκρατείας καὶ ἠθικῆς.— Τώρα λοιπὸν ἄραγε ἐγκρατῆς εἶναι ὅστις ἐπιμένει εἰς ὅποιονδήποτε λόγον καὶ ὅποιανδήποτε προαίρεσιν, ἢ ὅστις ἐπιμένει εἰς τὴν ὀρθήν, καὶ ἀντιστρόφως ἀκρατῆς εἶναι ἄραγε ὅστις δὲν ἐπιμένει εἰς ὅποιονδήποτε προαίρεσιν καὶ ὅποιονδήποτε λόγον ἢ ὅστις δὲν ἐπιμένει εἰς τὸν μὴ ψευδῆ λόγον καὶ τὴν ὀρθήν προαίρεσιν, καθὼς διευτυπώσαμεν τὴν ἀπορίαν προηγουμένως; Ἡ μήπως κατὰ σύμπτωσιν εἰς ὅποιονδήποτε τύχη, καθ' ἑαυτὸ ὅμως εἰς τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ τὴν ὀρθήν προαίρεσιν, ἐκεῖνος μὲν θὰ ἐπιμείνῃ, αὐτὸς δὲ δὲν θὰ ἐπιμείνῃ; Δηλαδὴ, ἐὰν κανεὶς ἐκλέγῃ ἢ ἐπιδιώκῃ τοῦτο, χάριν ἐκείνου, καθ' ἑαυτὸ μὲν ἐκλέγῃ καὶ ἐπιδιώκῃ τοῦτο, κατὰ σύμπτωσιν δὲ τὸ προηγούμενον. Τὸ δὲ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἐννοοῦμεν ἀπόλυτον. Ἐπομένως εἶναι δυνατόν κατὰ μίαν ὅποιονδήποτε γνώμην ἄλλος μὲν νὰ ἐπιμένῃ, ἄλλος δὲ νὰ μεταβάλλῃ γνώμην, ἀπολύτως ὅμως ἐπιδιώκῃ ὅστις ἐπιδιώκῃ μὲ ἀληθῆ λόγον. Ὑπάρχουν δὲ μερικοὶ οἱ ὅποιοι ἐπιμένουν εἰς τὴν γνώμην των καὶ τοὺς ὁποίους ὀνομάζουσι ἰσχυρογνώμονας, καὶ εἶναι κάπως ἀκατάπειστοι, δηλαδὴ δὲν μεταπίθονται εὐκόλως. Αὐτοὶ δὲ εἶναι ὡς πρὸς τὸν ἐγκρατῆ, καθὼς ὁ ἄσωτος πρὸς τὸν φιλελεύθερον καὶ ὁ θρασὺς πρὸς τὸν θαρραλέον, εἶναι ὅμως καὶ διαφορετικοὶ εἰς πολλά. Διότι ἐκεῖνος μὲν δὲν μεταβάλλεται ἀπὸ τὸ πάθος καὶ τὴν ἐπιθυμίαν του, καθὼς ὁ ἐγκρατῆς, ὁ ἐγκρατῆς ὅμως πολὺ πιθανὸν νὰ φανῇ εὐμετάπειστος. Αὐτὸς δὲ ὄχι ἀπὸ λόγον διότι αὐτὸς ἀπολαμβάνει τὰς ἐπιθυμίας καὶ πολλάκις σύρεται ἀπὸ τὰς ἡδονάς. Εἶναι δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ στενοκέφαλοι καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ

ἀγροῖκοι, καὶ οἱ μὲν στενοκέφαλοι ἀπὸ ἡδονῆν καὶ λύπην. Διότι εὐχαριστοῦνται διὰ τὴν νίκην των, ἐὰν δὲν ἀλλάξουν γνώμην, καὶ λυποῦνται, ἐὰν ἀκυρωθῇ ἡ γνώμη των, καθὼς τὰ ψηφίσματα, ὥστε μᾶλλον ὁμοιάζουσι τὸν ἀκρατῆ, παρὰ τὸν ἐγκρατῆ. Ὑπάρχουν δὲ μερικοὶ οἱ ὅποιοι δὲν ἐπιμένουν εἰς τὴν γνώμην των ὄχι ἀπὸ ἀκράτειαν, καθὼς ὁ Νεοπτόλεμος εἰς τὸν Φιλοκλήτην τοῦ Σοφοκλέους. Μολονότι ἀπὸ ἡδονῆν δὲν ἐπέμεινε, ἦτο ὅμως καλὴ ἡδονή. Διότι τὸ νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν ἦτο καλόν, εἶχε πεισθῆ ὅμως ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεὺς νὰ λέγῃ ψέμματα. Δηλαδὴ πᾶς ὅστις κάμνει κάτι τι ἀπὸ ἡδονῆν δὲν εἶναι ἀκόλαστος ἢ ποταπὸς ἢ ἀκρατῆς, ἀλλὰ ὅστις τὸ κάμνει ἀπὸ αἰσχρὰν ἡδονῆν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Διάφορα εἶδη ἀκρατείας.

Ἄλλὰ βεβαίως ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι εὐχαριστοῦνται μὲ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ὀλιγώτερον τοῦ δέοντος, καὶ δὲν ἐπιμένουν εἰς τὸν λόγον διὰ τὸν ὅποιον εἶναι τοιοῦτοι. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τοῦ ἀκρατοῦς μέσος εἶναι ὁ ἐγκρατῆς. Δηλαδὴ ὁ μὲν ἀκρατῆς δὲν ἐπιμένει εἰς τὸν λόγον χάριν τῆς ὑπερβολῆς, αὐτὸς δὲ χάριν τῆς ἐλλείψεως. Ὁ ἐγκρατῆς ὅμως ἐπιμένει καὶ μάλιστα δὲν μεταβάλλεται ἀπὸ ἄλλον λόγον, εἶναι δὲ ἀνάγκη, ἐὰν βεβαίως ἢ ἐγκράτεια εἶναι σπουδαία, καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἀντίθετοι διαθέσεις νὰ εἶναι ποταπαί, καθὼς φαίνεται πραγματικῶς ὅτι εἶναι. Ἐπειδὴ ὅμως ἢ μία ἀπὸ αὐτὰς ἀπαντᾷ καὶ ὀλίγας φορὰς καὶ σπανίως, διὰ τοῦτο, καθὼς ἢ σωφροσύνη φαίνεται μόνη ἀντίθετος εἰς τὴν ἀκολασίαν, ὁμοίως καὶ ἢ ἐγκράτεια εἰς τὴν ἀκράτειαν.

Σύγκρισις τοῦ ἐγκρατοῦς πρὸς τὸν σώφρονα.— Ἐπειδὴ δὲ πολλά ὀνόματα δίδονται ἀπὸ ὁμοιότητα, διὰ τοῦτο καὶ ἢ ἐγκράτεια τοῦ σώφρονος ἐδόθη κατὰ παρομοίωσιν. Δηλαδὴ καὶ ὁ ἐγκρατῆς εἶναι ἱκανὸς τίποτε νὰ μὴν ἐκτελῇ ἕξω ἀπὸ τὸν λόγον

χάριν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καθὼς καὶ ὁ σώφρων. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ὁ μὲν πρῶτος ἔχει ποταπὰς ἐπιθυμίας, ἐνῶ ὁ δεύτερος δὲν ἔχει, καὶ αὐτὸς μὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ μὴ αἰσθάνεται ἡδονὴν ἔξω ἀπὸ τὸν λόγον, ἐκεῖνος ὅμως νὰ αἰσθάνεται, ἀλλὰ νὰ μὴ παρασύρεται. Εἶναι δὲ ὅμοιοι καὶ ὁ ἀκρατὴς καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἐνῶ εἶναι χωρισμένοι. Δηλαδή καὶ οἱ δύο ἐπιδιώκουν τὰς σωματικὰς ἡδονάς, ἀλλὰ αὐτὸς μὲν ἐκ πεποιθήσεως, ἐκεῖνος ὅμως ὄχι ἐκ πεποιθήσεως.

Σχέσις τοῦ ἀναρτοῦς πρὸς τὸν φρόνιμον, τὸν δαιμόνιον, τὸν πεφωτισμένον, τὸν μεθυσμένον κλπ.—Οὔτε πάλιν εἶναι δυνατὸν ὁ φρόνιμος καὶ ὁ ἀκρατὴς νὰ εἶναι τὸ ἴδιον πρόσωπον. Διότι ὁ φρόνιμος ἀπεδείχθη ὅτι συγχρόνως εἶναι καὶ σπουδαῖος κατὰ τὸ ἦθος. Ἐπειτα δὲν εἶναι μόνον κατὰ τὴν γνῶσιν φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Ἐνῶ ὁ ἀκρατὴς δὲν εἶναι ἐκτελεστικὸς. Ὁ δαιμόνιος ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐμπόδιον νὰ μὴν εἶναι ἀκρατὴς. Διὰ τοῦτο μερικοὶ φαίνονται μὲν κάποτε ὅτι εἶναι φρόνιμοι, εἶναι ὅμως ἀκρατεῖς, διότι ἡ δεινότης (τὸ δαιμόνιον) διαφέρει ἀπὸ τὴν φρόνησιν μὲ τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν εἰς τοὺς πρώτους λόγους, καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν λόγον πλησιάζουν, διαφέρουν ὅμως ὡς πρὸς τὴν προαίρεσιν. Οὔτε βεβαίως ὁμοιάζει τὸν γνωρίζοντα καὶ πεφωτισμένον ὁ ἀκρατὴς, ἀλλὰ τὸν κοιμώμενον ἢ τὸν μεθυσμένον. Καὶ εἶναι μὲν ἐκουσίως ἀκρατὴς—διότι μὲ κάποιον τρόπον γνωρίζει καὶ τί πράττει καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν,—δὲν εἶναι ὅμως πονηρός. Διότι ἡ προαίρεσίς του εἶναι εὐπρεπής. Ὡστε εἶναι ἡμιπόνηρος, ἔπειτα δὲν εἶναι οὔτε ἄδικος, διότι δὲν εἶναι ἐπίδουλος. Διότι ἄλλος μὲν ἀπὸ αὐτοῦ δὲν ἐπιμένει εἰς ὅσα ἀποφασίσῃ μὲ σκέψιν, ἄλλος δὲ, καθὼς ὁ μελαγχολικός, οὔτε κἀν σκέπτεται. Καὶ λοιπὸν ὁ ἀκρατὴς ὁμοιάζει μὲ μίαν πόλιν, ἢ ὁποῖα ψηφίζει μὲν ἕλα ὅσα χρειάζονται καὶ ἔχει νόμους σπουδαίους, ἀλλὰ δὲν ἐφαρμόζει κανένα, καθὼς εἰρωνεύθη ὁ Ἀναξανδρίδης:

Ἡ πόλις τὸ εἶπε, ποῦ τοὺς νόμους δὲν ψηφῶ.

Ὁ δὲ πονηρὸς ὁμοιάζει μὲ πόλιν ἢ ὁποῖα ἐφαρμόζει μὲν τοὺς νόμους, ἔχει ὅμως κακοὺς νόμους. Περιστρέφεται δὲ ἡ ἀκρατεία εἰς τὴν ὑπερβολὴν τῆς διαθέσεως τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων. Δηλαδή ὁ μὲν εἰς ἐπιμένει περισσότερον, ὁ δὲ ἄλλος ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν περισσοτέρων.

Εἶναι δὲ εὐκολώτερα θεραπεύσιμος ἡ ἀκρατεία τῶν μελαγχολικῶν, οἱ ὁποῖοι σκέπτονται μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐπιμένουν, ἐπίσης δὲ εὐκολοθεραπευτότεροι εἶναι οἱ ἀπὸ τὴν συνήθειαν ἀκρατεῖς παρὰ οἱ ἀπὸ τὴν φύσιν. Διότι εὐκολώτερον εἶναι νὰ μεταβάλλωμεν τὴν συνήθειαν παρὰ τὴν φύσιν. Ἄλλως τε καὶ ἡ συνήθεια διὰ τοῦτο εἶναι κακὴ, διότι ὁμοιάζει τὴν φύσιν, καθὼς λέγει ὁ Εὐήνος:

Ἡ ἔξις, ποῦ εἶναι ἄσκησις πολυετής,
 δευτέρα φύσις εἰς τὸ τέλος καταντᾶ.

Τί εἶναι λοιπὸν ἐγκράτεια καὶ τί ἀκρατεία καὶ τί καρτερία καὶ τί μαλθακότης καὶ ποῖα εἶναι ἡ σχέσις αὐτῶν τῶν διαθέσεων μεταξύ των, τὸ ἐξετάσαμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ἡδονὴ καὶ λύπη.

Σωματικὴ ἡδονὴ καὶ λύπη ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀγαθόν.
 —Εἶναι δὲ καθήκον τοῦ κοινωνιολόγου νὰ φιλοσοφήσῃ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης. Διότι αὐτὸς εἶναι ὁ ἀρχιεργάτης τοῦ ἀποτελέσματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποβλέποντες χαρακτηρίζομεν ἄλλον μὲν ὡς κακόν, ἄλλον δὲ ὡς ἀγαθὸν ἀπολύτως. Ἐπειτα δὲ εἶναι καὶ ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν περὶ αὐτῶν. Διότι καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἢ ἀναφερομένη εἰς τὸ ἦθος εἶπαμεν ὅτι περιστρέφεται εἰς

τάς λύπας καὶ ἡδονάς. Καὶ τὴν εὐτυχίαν οἱ περισσότεροι τὴν παραδέχονται μαζί με τὴν ἡδονήν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ὠνομάσθη ἀπὸ τὴν μεγάλην χάράν (1).

Εἰς μερικὸς λοιπὸν φαίνεται ὅτι καμμία ἡδονὴ δὲν εἶναι ἀγαθὴ, οὔτε καθ' ἑαυτὴν οὔτε κατὰ σύμπτωσιν—δηλαδὴ λέγουν ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ ἡδονή—Εἰς ἄλλους ὅμως φαίνεται ὅτι μερικαὶ μὲν ἡδοναὶ εἶναι ἀγαθαί, αἱ περισσότεραι ὅμως ὅτι εἶναι ποταπαί. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ αὐτάς τὰς γνώμας τρίτη εἶναι ὅτι, καὶ ἂν ὅλαι εἶναι ἀγαθαί, ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ ἡδονὴ νὰ εἶναι τὸ καλλίτερον πρᾶγμα. Καὶ λοιπὸν ἀπολύτως μὲν δὲν εἶναι ἀγαθὴ, διότι πᾶσα ἡδονὴ εἶναι αἰσθητή, μεταβατικὴ κατάστασις (γένεσις) εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν. Ἀλλὰ καμμία μεταβατικὴ κατάστασις δὲν εἶναι συγγενὴς μετὰ τὰ ἀποτελέσματα λόγου χάριν καμμία οἰκοδόμησις δὲν ὁμοιάζει μετὰ τὴν οἰκίαν. Ἐπειτα ὁ σώφρων ἀποφεύγει τὰς ἡδονάς. Ἐπειτα ὁ φρόνιμος ἐπιδιώκει τὴν ἀποφυγὴν τῆς λύπης καὶ ὄχι τὰ ἡδονικά. Ἐπειτα αἱ ἡδοναὶ εἶναι ἐμπόδια διὰ τὴν σκέψιν, καὶ τόσον περισσότερον, ὅσον περισσότερον τὰς ἀπολαμβάνει κανεὶς—λόγου χάριν τὰς ἀφροδισιακάς ἡδονάς. Δηλαδὴ κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ σκεφθῆ, ὅταν εὐρίσκειται μέσα εἰς αὐτάς. Ἐπειτα δὲν ὑπάρχει καμμία τέχνη τῆς ἡδονῆς, ἐνῶ πᾶν ἀγαθὸν εἶναι ἔργον τέχνης. Ἐπειτα τὰ παιδία καὶ τὰ ζῷα ἐπιδιώκουν τὰς ἡδονάς. Ὅτι δὲ δὲν εἶναι ὅλαι σπουδαῖαι, ἀπόδειξις εἶναι ὅτι αἱ ἡδοναὶ εἶναι αἰσχυραὶ καὶ ὄνειδιζόμεναι καὶ περιπλέον βλαβεραί. Δηλαδὴ μερικὰ ἡδονικά εἶναι ἀσθενικά. Ὅτι δὲ δὲν εἶναι ἡ ἡδονὴ τὸ καλλίτερον πρᾶγμα ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ μεταβατικὴ κατάστασις (γένεσις).

1) Ὁ Ἀριστοτέλης ἐτυμολογεῖ τὸ μακάριος ἀπὸ τὸ μάλιστα χαλεῖν=μεγαχάριος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Φύσις τῆς σωματικῆς ἡδονῆς.

Λοιπὸν αὐταὶ εἶναι σχεδὸν αἱ ἐπικρατοῦσαι γνώμαι. Ὅτι ὅμως ἀπὸ αὐτάς δὲν ἔπεται ὅτι ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι ἀγαθὸν οὔτε τὸ καλλίτερον πρᾶγμα, γίνεται σαφὲς ἀπὸ τὰ ἐξῆς. Πρῶτον μὲν, ἀφοῦ τὸ ἀγαθὸν εἶναι διττὸν—δηλαδὴ τὸ ἐν μὲν γενικόν, τὸ δὲ ἄλλο σχετικὸν πρὸς κάποιον—βεβαίως τὸ ἴδιον θὰ συμβῆ καὶ εἰς τὰς φύσεις καὶ τὰς συνηθείας, ἐπομένως καὶ εἰς τὰς κινήσεις καὶ τὰς μεταβατικὰς καταστάσεις. Δηλαδὴ ὅσαι φαίνονται ποταπαί, ἄλλαι μὲν εἶναι ἀπολύτως ποταπαί, ὡς πρὸς ἕν ἄτομον ὅμως ὄχι, ἀλλὰ διὰ τὸν δεῖνα εἶναι προτιμητέαι, ἄλλαι δὲ οὔτε διὰ τὸν δεῖνα δὲν εἶναι πάντοτε προτιμητέαι ἀλλὰ μόνον κάποτε καὶ ὀλίγον καιρὸν, ὄχι ὅμως διὰ παντός, καὶ ἄλλαι οὔτε εἶναι κἄν ἡδοναί, ἀλλὰ μόνον νομίζονται, καθὼς εἶναι ὅσαι συμβαίνουν μαζί μετὰ τὴν λύπην καὶ χάριν θεραπείας—λόγου χάριν αἱ ἡδοναὶ τῶν ἀσθενῶν. Ἐπειτα, ἀφοῦ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ μὲν ἐν μέρος εἶναι ἐνέργεια, τὸ δὲ ἄλλο συνήθεια, τότε εἶναι ἐκ συμπτώσεως ἡδονικαὶ αἱ διαθέσεις αἱ ἀποκαθιστῶσαι τὴν φυσικὴν κατάστασιν.

Ἡ δὲ ἐνέργεια διὰ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνήκει εἰς τὴν κάπως ἑλλιπῆ καὶ λυπηρὰν διάθεσιν καὶ φύσιν, καθὼς ὅσον ὑπάρχουν καὶ ἡδοναὶ χωρὶς λύπην καὶ χωρὶς ἐπιθυμίας, καθὼς λόγου χάριν αἱ ἐνέργειαι τῆς σκέψεως, ἐνῶ ἡ φύσις δὲν εἶναι ἑλλιπῆς. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι δὲν ἀπολαμβάνει τὴν ἰδίαν ἡδονήν, ὅταν ἀναπληροῦται ἡ φύσις καὶ ὅταν ἀποκαθίσταται, ἀλλὰ, ὅταν μὲν ἀποκαθίσταται, ἀπολαμβάνουν τὰ ἀπολύτως ἡδονικά, ὅταν δὲ ἀναπληροῦται, ἀπολαμβάνουν καὶ τὰ ἀντίθετα ἀκόμη, δηλαδὴ εὐ-

χαριστοῦνται καὶ μὲ τὰ ξινὰ καὶ μὲ τὰ πικρά, ἀπὸ τὰ ὅποια δὲν εἶναι κανὲν οὔτε ἐκ φύσεως ἡδονικὸν οὔτε ἀπολύτως. Ἐπομένως αὐταὶ δὲν εἶναι οὔτε κἂν ἡδοναί. Δηλαδή ὅποια εἶναι ἐκ φύσεως ἢ διαφορὰ τῶν ἡδονικῶν μεταξὺ των, ἢ ἴδια διαφορὰ ὑπάρχει καὶ εἰς τὰς ἡδονὰς αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ αὐτά! Ἐπειτα δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη ἄλλο τίποτε καλλίτερον ἀπὸ τὴν ἡδονήν, καθὼς θεωροῦν μερικοὶ ὡς τοιοῦτον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γενέσεως. Δηλαδή αἱ ἡδοναὶ δὲν εἶναι γενέσεις (μεταβατικαὶ καταστάσεις) οὔτε ὅλαι συμβαδίζουσι μὲ γενέσεις, ἀλλὰ εἶναι ἐνέργειαι καὶ ἀποτελέσματα. Οὔτε ὑπάρχουσι εἰς τὰ γινόμενα ἀλλὰ εἰς τὰς χρήσεις. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ξεχωριστὸν δι' ὅλας τὰς ἡδονὰς, ἀλλὰ δι' ὅσας συντελοῦσι εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς φύσεως.

ἽΟρισμὸς τῆς ἡδονῆς.— Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθὸς ὁ ὀρισμὸς ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι αἰσθητὴ γένεσις, ἀλλὰ ὀρθότερον εἶναι νὰ τὴν ὀρίσωμεν ὡς ἐνέργειαν τῆς φυσικῆς διαθέσεως, καὶ ἀντὶ τοῦ αἰσθητῆ νὰ προσθέσωμεν τὸ ἀνεμπόδιστος. Φαίνεται δὲ εἰς μερικοὺς ὅτι εἶναι γένεσις, διότι τὴν θεωροῦσι κυριολεκτικῶς ἀγαθόν. Δηλαδή αὐτοὶ τὴν ἐνέργειαν τὴν θεωροῦσι γένεσιν, ἐνῶν εἶναι διαφορευτική. Τὸ ὅτι δὲ μερικὰ ἡδονικὰ εἶναι ποταπά, εἶναι τὸ ἴδιον ὡς νὰ λέγωμεν ὅτι καὶ μερικὰ ὑγιεινὰ εἶναι ποταπά, διότι δὲν κερδίζουσι ἀπὸ αὐτὰ οἱ ἰατροί. Λοιπὸν ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν εἶναι καὶ τὰ δύο ποταπά, ἀλλὰ βεβαίως διὰ τοῦτο δὲν θὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι ποταπά, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ σκέψις κάποτε βλάπτει εἰς τὴν ὑγίαν. Ἐπειτα δὲν ἐμποδίζει οὔτε τὴν φρόνησιν οὔτε τὴν διάθεσιν ἢ ἡδονὴ ἢ παραγομένη ἀπὸ τὴν ἴδιαν, ἀλλὰ αἱ ξένα, καθόσον αἱ ἡδοναὶ αἱ προερχόμεναι ἀπὸ τὴν σκέψιν καὶ τὴν μάθησιν περισσότερο θὰ συντελέσουν νὰ σκεφθῇ κανεὶς καὶ νὰ μάθῃ. Τὸ ὅτι δὲ καμμία τέχνη τῆς ἡδονῆς δὲν ὑπάρχει, ἔχει τὸν λόγον τοῦ. Διότι οὔτε καμμιάς ἄλλης ἐνεργείας ὑπάρχει τέχνη, ἀλλὰ μόνον τῆς δυνάμεως. Μολονότι πάλιν ἡ μυρεψικὴ τέχνη καὶ ἡ μαγειρικὴ φαίνεται ὡς νὰ εἶναι τέχνη ἡδονῆς. Τὸ ὅτι δὲ ὁ σῶφρων ἀποφεύγει τὰς ἡδονὰς καὶ ὁ φρόνιμος ἐπιδιώκει ἄλυπον βίον, καὶ ὅτι

τὰ παιδία καὶ τὰ ζῷα ἐπιδιώκουσι τὰς ἡδονὰς, ὅλα ἔχουσι τὴν ἴδιαν ἐξήγησιν. Διότι εἶπαμεν ὅτι ὑπάρχουσι ἡδοναὶ ἀπολύτως ἀγαθαὶ καὶ ὅτι ὅλαι δὲν εἶναι ἀγαθαί. Τὰς δὲ ἡδονὰς τοῦ εἶδους τοῦτου ἐπιδιώκουσι καὶ τὰ παιδία καὶ τὰ ζῷα, καὶ πάλιν αὐτῶν τῶν ἡδονῶν τὴν ἐνόχλησιν ἀποφεύγει ὁ φρόνιμος, δηλαδή τὰς ἡδονὰς τὰς συνοδευομένας μὲ ἐπιθυμίαν καὶ λύπην καὶ τὰς σωματικὰς (διότι τοιαῦται εἶναι καὶ αὐταὶ) καὶ τὰς ὑπερβολὰς αὐτῶν, συμφώνως μὲ τὰς ὁποῖας ὁ ἀκόλαστος εἶναι ἀκόλαστος. Διὰ τοῦτο ὁ σῶφρων ἀποφεύγει αὐτάς. Ἄλλως ὁμοῦς ὑπάρχουσι ἡδοναὶ καὶ τοῦ σῶφρονος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἡ ἡδονὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐτυχίαν.— Ἐξ ἄλλου δὲ ὅλαι τὸ λέγουσι ὅτι ἡ λύπη εἶναι κακὸν καὶ ὅτι εἶναι ἀξία ἀποφυγῆς. Διότι ἄλλη μὲν εἶναι ἀπόλυτον κακόν, ἄλλη δὲ διότι εἶναι κάπως ἐμποδιστική. Πᾶν ὅ,τι ὁμοῦς εἶναι τὸ ἀντίθετον πρὸς τὸ ἀξίον ἀποφυγῆς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔποψιν τοῦ ἀξιοφεύκτου καὶ τοῦ κακοῦ, αὐτὸ εἶναι ἀγαθόν. Ἐπομένως ἔπεται λογικῶς ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀγαθόν. Δηλαδή ἡ λύσις εἶναι καθὼς τὴν ἐξήγει ὁ Σπεύσιππος, καὶ ὅχι καθὼς θεωροῦμεν ἀντίθετον τὸ μεγαλύτερον πρὸς τὸ μικρότερον καὶ τὸ ἴσον. Διότι αὐτὸς ποτὲ δὲν θὰ ἔλεγε ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι ἐν εἶδος κακοῦ. Καὶ δὲν ὑπάρχει κανὲν ἐμπόδιον νὰ εἴπομεν ὅτι τὸ καλλίτερον πρᾶγμα εἶναι κάποια ἡδονή, μὲ τὸ νὰ ὑπάρχουσι μερικαὶ ἡδοναὶ ποταπαί, καθὼς καὶ νὰ εἴπομεν ὅτι τὸ καλλίτερον πρᾶγμα εἶναι κάποια ἐπιστήμη, ἂν καὶ ὑπάρχουσι καὶ μερικαὶ ἐπιστήμαι ποταπαί. Ἀφοῦ δὲ δι' ἐκάστην διάθεσιν ὑπάρχουσι ἐνέργειαι ἀνεμπόδιστοι, εἴτε εἶναι εὐτυχία ἢ ἐνέργεια ὅλων τῶν διαθέσεων, εἴτε κάποιας ἀπὸ τὰς διαθέσεις, ἴσως εἶναι καὶ λογικὸν αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ πλέον προτιμητέα, ὅταν εἶναι ἀνεμπόδιστος. Αὐτὸ δὲ εἶναι ἡ ἡδονή. Ἐπομένως εἶναι δυνατόν νὰ

ὑπάρχη κάποια ἡδονὴ ὡς τὸ καλλίτερον πρᾶγμα, ἐνῶ πολὺ πιθανὸν αἱ περισσότεραι ἡδοναὶ νὰ εἶναι ποταπαὶ ἀπολύτως. Καὶ διὰ τοῦτο ὅλοι νομίζουν ὅτι ὁ εὐτυχῆς βίος εἶναι ἡδονικὸς καὶ εὐλόγως συνδιάζουσιν τὴν ἡδονὴν μὲ τὴν εὐτυχιάν. Διότι καμμία ἐνέργεια δὲν εἶναι τελεία, ὅταν ἐμποδίζεται, ἢ δὲ εὐτυχία εἶναι ἀπὸ τὰς τελείας.

Διὰ τοῦτο ὁ εὐτυχῆς ἔχει πρόσθετον ἀνάγκην τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῆς τύχης, διὰ νὰ μὴ ἐμποδίζονται αὐτά. Ὅσοι δὲ δυσχυρίζονται ὅτι ὁ τροχοδασανιζόμενος καὶ ὕστis περιπίπτει εἰς μεγάλας δυστυχίας εἶναι εὐτυχῆς, ἀρκεῖ νὰ εἶναι ἀγαθός, αὐτοὶ ψεύδονται ἢ ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ εὐτυχία ἀπαιτεῖ προσθέτως τὴν τύχην, διὰ τοῦτο φαίνεται εἰς μερικὸς τὸ ἴδιον μὲ τὸ τυχερόν, ἐνῶ δὲν εἶναι. Διότι καὶ ἡ τύχη, ὅταν εἶναι ὑπερβολικὴ, γίνεται ἐμπόδιον, καὶ ἴσως τότε πλέον δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ὀνομάζεται τυχερόν. Διότι ὁ ὀρισμὸς αὐτῶν ἐδόθη συμφώνως μὲ τὴν εὐτυχιάν.

Ἡ ἡδονὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὕψιστον ἀγαθόν. — Καὶ τὸ ὅτι δὲ ἐπιδιώκουν τὴν ἡδονὴν καὶ τὰ ζῶα ὅλα καὶ οἱ ἄνθρωποι, εἶναι ἀπόδειξις ὅτι αὐτὴ εἶναι κάπως τὸ καλλίτερον πρᾶγμα:

Λόγος ποτὲ δὲν χάνεται, ὅταν τὸν διαλαλοῦνε
στόματ' ἀμέτρητα. . . .

Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ἡ ἴδια φύσις οὔτε ἡ ἰδέα διάθεσις εἶναι ἡ καλλιτέρα, ἀλλ' οὔτε φαίνεται νὰ εἶναι, διὰ τοῦτο οὔτε τὴν ἴδιαν ἡδονὴν ἐπιδιώκουν ὅλοι, ἐπιδιώκουν ὅλοι ὅμως μίαν ἡδονήν. Ἴσως μάλιστα καὶ δὲν ἐπιδιώκουν αὐτὴν τὴν ὁποίαν παραδέχονται ὡς ἡδονήν, ἢ τὴν ὁποίαν ἠμποροῦν νὰ τὴν παραδεχθῶν, ἀλλὰ τὴν ἴδιαν, διότι ὅλα τὰ ὄντα ἔχουν ἐκ φύσεως κάτι τι θεϊκόν. Ἐλαβαν ὅμως τὴν κληρονομίαν τοῦ ὀνόματος αἱ σωματικαὶ ἡδοναί, διότι πλειστάκις οἱ ἄνθρωποι παραδίδονται εἰς αὐτάς καὶ ὅλοι μετέχουν αὐτῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐταὶ μόνον εἶναι γνωστό-

τεροι, δι' αὐτὸ νομίζουν πολλοὶ ὅτι μόνον αὐταὶ ὑπάρχουσιν. εἶναι δὲ φανερόν ὅτι, ἐὰν δὲν εἶναι ἀγαθὸν ἢ ἡδονὴ καὶ ἢ ἐνέργεια, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζῆ ἡδονικὸς ὁ εὐτυχῆς. Διότι πρὸς τί θὰ ἐχρειάζετο αὐτό, ἐὰν δὲν εἶναι ἀγαθόν, καὶ ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ ζῆ κανεὶς καὶ μὲ λύπας; Διότι τότε οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακὸν εἶναι ἢ λύπη, ἀφοῦ δὲν εἶναι οὔτε ἡδονή. Ἐπομένως διατί νὰ τὴν ἀποφεύγῃ; Καὶ βεβαίως οὔτε ὁ βίος τοῦ σπουδαίου εἶναι ἡδονικώτερος ἀπὸ ἄλλους, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἡδονικαὶ καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Διατί φαίνονται προτιμητέαι αἱ σωματικαὶ ἡδοναί. — Βεβαίως λοιπὸν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν περὶ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν χάριν ἐκείνων οἱ ὅποιοι λέγουσιν ὅτι μερικαὶ ἡδοναὶ εἶναι πολὺ προτιμητέαι· λόγου χάριν αἱ καλαί, καὶ ὄχι αἱ σωματικαὶ καὶ ἐκείναι εἰς ὅσας περιστρέφεται ἡ ἀκολασία. Διατί λοιπὸν αἱ ἐναντία λύπαι εἶναι μοχθηραί; Διότι τοῦ κακοῦ τὸ ἀντίθετον εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ἡ τάχα ὅσον ἀγαθαὶ εἶναι αἱ ἀναγκαῖαι, ὅσον καὶ τὸ μὴ κακὸν εἶναι ἀγαθόν; Ἡ μήπως εἶναι μέχρι τινὸς ἀγαθαί; Διότι εἰς ὅσας διαθέσεις καὶ κινήσεις δὲν ὑπάρχει ὑπερβολὴ τοῦ καλλιτέρου, δὲν ὑπάρχει ὑπερβολὴ οὔτε τῆς ἡδονῆς, εἰς ὅσα δὲ ὑπάρχει, ὑπάρχει καὶ τῆς ἡδονῆς. Ὑπάρχει δὲ εἰς τὰ σωματικὰ ἀγαθὰ ὑπερβολὴ, καὶ ὁ ποταπὸς εἶναι ταιούτος, διότι ἐπιδιώκει τὴν ὑπερβολήν, καὶ ὄχι τὰ ἀναγκαῖα. Διότι ὅλοι εὐχαριστοῦνται κάπως μὲ τὰ φαγητά, καὶ μὲ οἶνους καὶ μὲ ἀφροδισιακὰς ἡδονάς, ὄχι ὅμως ὅσον πρέπει. Τὸ ἀντίθετον δὲ ὡς πρὸς τὴν λύπην. Διότι ἐκεῖ ἕκαστος δὲν ἀποφεύγει τὴν ὑπερβολὴν τῶν μόνων, ἀλλὰ ἀπολύτως. Διότι δὲν ὑπάρχει καμμία λύπη ἀντίθετος μὲ τὴν ὑπερβολήν, παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὸν ἐπιδιώκοντα τὴν ὑπερβολήν.

Ἐπειτα δὲν ἀπαιτεῖται μόνον νὰ εἰποῦμεν τὴν ἀλήθειαν

ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ ψεύδους, διότι τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸ νὰ πείθῃ. Δηλαδή, ὅταν φανῇ εὐλογον τὸ διατὶ φαίνεται ἀληθές, ἐνῶ δὲν εἶναι, τότε κάμνει ἕκαστον νὰ πιστεύῃ περισσότερο περὶ τῆς ἀληθείας. Ἐπομένως πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν διατὶ φαίνονται περισσότερο προτιμητέαι αἱ σωματικαὶ ἡδοναί. Πρῶτον λοιπὸν διότι ἀποδιώκουν τὴν λύπην. Καὶ ἐξ αἰτίας τῶν υπερβολῶν τῆς λύπης, ἐπειδὴ εὐρίσκουν ἰατροίαν, ἐπιδιώκουν τὴν υπερβολικὴν ἡδονὴν καὶ ἐν γένει τὴν σωματικὴν. Εἶναι δὲ σφοδραὶ αἱ ἰατρφαί, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἐπιδιώκονται, διότι κάμνουν ἐντύπωσιν ἀπέναντι τοῦ ἀντιθέτου. Καὶ λοιπὸν δὲν φαίνεται σπουδαῖον πρᾶγμα ἡ ἡδονὴ δι' αὐτοὺς τοὺς δύο λόγους, καθὼς εἴπαμεν, διότι δηλαδή ἄλλαι μὲν εἶναι πράξεις ποταπῆς φύσεως—ἡ ἐκ γενετῆς καθὼς τοῦ ζῆου, ἡ κατὰ συνήθειαν, καθὼς τῶν ποταπῶν ἀνθρώπων—αἱ δὲ ἰατρφαί, διότι ἐφαρμόζονται εἰς τὸν ἐλαττωματικόν, καὶ διότι εἶναι προτιμότεραι νὰ τὰς ἔχῃ κανεὶς παρά νὰ τὰς λαμβάνῃ. Αὐταὶ ὅμως συμβαίνουν μόνον ὅταν ἀποκαθίσταται ἡ υγεία μας, ἐπομένως μόνον κατὰ σύμπτωσιν εἶναι σπουδαῖαι. Ἐπειτα ἐπιδιώκονται ὡς σφοδραὶ ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν ἤμποροῦν νὰ ἀπολαύσουν ἄλλας. Ἀπόδειξις δὲ εἶναι ὅτι οἱ ἴδιοι προετοιμάζουσι διὰ τὸν ἑαυτὸν τῶν κάποιον δίψαν αὐτῶν. Καὶ λοιπὸν, ὅταν μὲν εἶναι ἀβλαβεῖς, εἶναι ἄψογοι, ὅταν ὅμως εἶναι βλαβεραὶ, εἶναι ποταπαί. Διότι δὲν ἔχουν κἄν ἄλλα πρᾶγματα μὲ τὰ ὁποῖα νὰ εὐχαριστηθοῦν, καὶ ἐξ ἄλλου ἡ οὐδετέρα κατάστασις εἶναι εἰς πολλοὺς λυπηρὰ ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των. Διότι πάντοτε κοπιᾶζει τὸ ζῆον, καθὼς μαρτυροῦν καὶ οἱ φυσιολόγοι οἱ ὁποῖοι λέγουσι ὅτι ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή εἶναι ἐπιδεκτικαὶ κοπώσεως. Ἀλλὰ ἐσυνηθίσασαμεν, λέγουσι, πλέον καὶ δὲν τὸ ἀντιλαμβάνομεθα. Ὁμοίως δὲ εἰς μὲν τὴν νεότητα ἕνεκα τῆς θρέψεως διακινεῖται καθὼς οἱ μεθυσμένοι, καὶ εἶναι ἡδονικὸν ἡ νεότης, ἐνῶ οἱ ἐκ φύσεως μελαγχολικοὶ ἔχουσι ἀνάγκην πάντοτε ἰατροίας. Διότι τὸ σῶμα τῶν ἀπὸ τὴν κρᾶσιν εἶναι ὡς νὰ δαγκώνεται, καὶ πάντοτε εὐρίσκονται εἰς σφοδροὺς πόθους, τὴν δὲ λύπην τὴν ἐκ-

διώκει ὄχι μόνον ἡ ἀντίθετος ἡδονή, ἀλλὰ καὶ ἑποιαδήποτε ἄλλη, ἀρκεῖ νὰ εἶναι ἰσχυρά.

Καὶ διὰ τοῦτο γίνονται πολλοὶ ἀκόλαστοι καὶ ποταπαί. Ὅσα ὅμως δὲν ἔχουσι λύπας, δὲν ἐπιδέχονται υπερβολὴν. Τοιαῦτα δὲ εἶναι αἱ ἡδοναὶ τῶν ἐκ φύσεως ἡδονικῶν καὶ ὄχι κατὰ σύμπτωσιν ὀνομάζω δὲ κατὰ σύμπτωσιν ἡδονικὰ τὰ θεραπευτικά. Δηλαδή, ἐπειδὴ κατὰ σύμπτωσιν θεραπεύονται, ἐνῶ κατὰ ἐκτελεῖ τὸ ὑπόλοιπον τῆς υγείας, διὰ τοῦτο φαίνονται ἡδονικὰ. Ἐκ φύσεως ὅμως ἡδονικὰ εἶναι ὅσα ἐκτελοῦν μίαν πρᾶξιν ὁμοίως φύσεως.

Ἡ ἡδονὴ ποικίλλει ἐξ αἰτίας τῆς εὐμεταβλήτου φύσεώς μας.— Δὲν εἶναι δὲ πάντοτε ἡδονικὸν τὸ ἴδιον πρᾶγμα, διότι ἡ φύσις ἡμῶν δὲν εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ ἐνυπάρχει εἰς αὐτὴν καὶ κατὰ διαφορετικόν, ἀφοῦ εἴμεθα φθαρτοί. Ἐπομένως, ἐὰν ἐκτελεῖ τίποτε τὸ ἐν μέρος μας, τοῦτο εἰς τὴν ἄλλην φύσιν εἶναι ἀφύσικον. Ὅταν δὲ τὰ δύο στοιχεῖα ἰσορροποῦν, τότε τὸ ἐκτελούμενον δὲν φαίνεται οὔτε λυπηρὸν οὔτε ἡδονικόν. Ἄλλως ὅμως, ἂν ἡ φύσις ἦτο ἀπλή, θὰ ἦτο πάντοτε ἡ ἴδια πρᾶξις ἡδονικωτάτη. Διὰ τοῦτο ὁ θεὸς πάντοτε μίαν καὶ ἀπόλυτον ἡδονὴν ἀπολαμβάνει. Διότι δὲν ὑπάρχει μόνον τῆς κινήσεως ἐνέργεια ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκινήσεως, καὶ ἡ ἡδονὴ ὑπάρχει μᾶλλον εἰς τὴν ἀκινήσιαν παρά εἰς τὴν κίνησιν. Ἄν δὲ ἡ μεταβολὴ εἶναι, καθὼς λέγει ὁ ποιητής, τὸ γλυκύτερον ἀπὸ ὄρα, τοῦτο προέρχεται πάντοτε ἀπὸ κάποιαν κακίαν. Δηλαδή, καθὼς ὁ κακὸς ἄνθρωπος εἶναι πάντοτε εὐμετάβολος, ὁμοίως καὶ ἡ φύσις, ἡ ὁποία ἔχει ἀνάγκην μεταβολῆς. Δηλαδή δὲν εἶναι ἀπλή, οὔτε καθὼς πρέπει. Λοιπὸν περὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ ἀκρατείας καὶ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης καὶ τί εἶναι ἕκαστον καὶ πῶς ἄλλα μὲν ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀγαθὰ, ἄλλα δὲ κακὰ εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἴπαμεν. Τώρα δὲ ὑπολείπεται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ φιλίας, τί πρᾶγμα εἶναι, καὶ τί εἶναι φίλος.

ΒΙΒΛΙΟΝ Θ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Φιλία.

Ἡ φιλία εἶναι ἀπαραίτητος.— Ἡ φιλία βεβαίως εἶναι κάποια ἀρετὴ ἢ συνοδεύεται ἀπὸ ἀρετὴν, ἔπειτα δὲ εἶναι ἀναγκασιτάτη διὰ τὸν βίον. Διότι χωρὶς φίλους κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ ζῆ, καὶ ἂν ἔχη ὅλα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ. Δηλαδή καὶ οἱ πλούσιοι καὶ ὅσοι ἔχουν ἀξιώματα καὶ ἐξουσίας φαίνονται ὅτι ἔχουν τὴν περισσοτέραν ἀνάγκην φίλων. Διότι ποία ἢ ὠφέλεια τῆς τοιαύτης εὐημερίας των, ἐὰν στερηθοῦν τὴν ἀρετὴν τοῦ νὰ εὐεργετοῦν, τὸ ὅποῖον ἐπαινεῖται περισσότερον, ὅταν γίνεται πρὸ πάντων εἰς τοὺς φίλους; Ἡ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρῆται καὶ νὰ διασφίζεται ἡ εὐημερία αὐτὴ χωρὶς φίλους; Διότι, ὅσον εἶναι περισσοτέρα, τόσον περισσότερον διατρέχει κίνδυνον. Καὶ πάλιν μέσα εἰς τὴν πτωχείαν καὶ εἰς τὰς δυστυχίας ὡς μόνον καταφύγιον θεωροῦν ὅλοι τοὺς φίλους. Ἀκόμη δὲ εἶναι βοηθητικὴ καὶ εἰς τοὺς νέους διὰ νὰ μὴ σφάλουν καὶ εἰς τοὺς γεροντοτέρους χάριν περιποιήσεως καὶ χάριν ἐλλείψεως δραστηριότητος ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας, καὶ εἰς τοὺς ἔχοντας ἀκμαίαν ἡλικίαν διὰ νὰ ἐκτελοῦν καλὰς πράξεις:

Ἢ Ὅταν δυὸ περπατοῦν μαζί . . . (1).

Διότι εἶναι ἱκανώτεροι καὶ νὰ ἐννοήσουν καὶ νὰ ἐκτελέσουν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐνυπάρχει ἐκ φύσεως ἡ φιλία εἰς τοὺς γεννήτορας

1) Π. Κ. 226.

πρὸς τὰ γεννηθέντα ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν πτηνῶν καὶ τῶν περισσοτέρων ζώων, καὶ εἰς τὰ ὁμόφυλα μεταξὺ των καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινοῦμεν τοὺς φιλανθρώπους. Ὅα παρατηρήσῃ δὲ κανεὶς καὶ εἰς τὰς περιπλανήσεις πόσον οἰκείος καὶ φίλος εἶναι πᾶς ἄνθρωπος μὲ ἄνθρωπον. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὰς πόλεις τὰς συγκατεῖ ἡ φιλία, καὶ οἱ νομοθέται περισσοτέραν σημασίαν δίδουν εἰς αὐτὴν παρὰ εἰς τὴν δικαιοσύνην. Διότι ἡ ὁμόνοια φαίνεται ὅτι εἶναι κάτι τι ὅμοιον μὲ τὴν φιλίαν, αὐτὴν δὲ πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν ἐπιδιώκουν, καὶ ἀποδιώκουν πρὸ πάντων τὴν διχόνοιαν, διότι εἶναι ἐχθρα. Ἐπειτα, ὅταν οἱ πολῖται εἶναι φίλοι, δὲν χρειάζεται διόλου ἡ δικαιοσύνη, ἐνῶ, ὅταν εἶναι δίκαιοι, ἔχουν πρόσθετον ἀνάγκην τῆς φιλίας, καὶ ἀπὸ τὰ δίκαια τὸ σπουδαιότερον φαίνεται ὅτι εἶναι φιλικόν. Δὲν εἶναι δὲ μόνον ἀναγκαῖα ἡ φιλία ἀλλὰ καὶ καλόν. Διότι τοὺς κάμνοντας φίλους τοὺς ἐπαινοῦμεν, ἔπειτα ἡ πολυφιλία φαίνεται ὅτι εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ καλὰ, ἀκόμη δὲ πολλοὶ νομίζουσιν ὅτι τὸ ἴδιον εἶναι οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες καὶ οἱ φίλοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ φύσις τῆς φιλίας ἢ ἀγάπης.— Διαφιλονικιοῦνται ὅμως περὶ αὐτῆς ὄχι ὀλίγα. Δηλαδή ἄλλοι μὲν θεωροῦν αὐτὴν ὡς κάποια ὁμοιότητα καὶ τοὺς φίλους ὡς ὁμοίους, διὰ τοῦτο λέγουσιν παροιμιωδῶς: «ὁ ὅμοιος τὸν ὅμοιον καὶ ἡ κοπριά τὰ λάχανα» καὶ τὰ παρόμοια. Ἄλλοι ὅμως ἀντιθέτως ὅλους τοὺς τοιοῦτους τοὺς θεωροῦν μεταξὺ των ὡς ἀντιζήλους κεραμοπλάστας (1), καὶ διὰ τοῦτο περὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων ζητοῦν ἀνωτέραν καὶ φυσικωτέραν ἐξήγησιν. Καὶ ὁ μὲν Εὐριπίδης λέγει:

. . . Ποθεῖ βροχὴν τὸ ξηραμμένο χῶμα.

Τὸ φορτωμένο σύννεφο ποθεῖ τὴν γῆν νὰ βρέξῃ.

1) Γίνεται ὑπαινιγμὸς εἰς τὸν γνωστότατον στίχον τοῦ Ἡσίοδου «Ἔργα» 25: «κεραμὸς κεραμεὶ κοτέει» . . .

Ἐπίσης καὶ ὁ Ἡράκλειτος ὡς ἐξήγησιν τῆς φιλίας φέρει τὴν ἀντίθεσιν τῶν συμφερόντων καὶ λέγει ὅτι: «ἀπὸ τὰ διαφέροντα γεννᾶται καλὴ ἄρμονία καὶ ὅτι τὰ γεννᾷ ἢ διχόνοια». Ἀντιθέτως δὲ πρὸς αὐτοὺς ἄλλοι πολλοὶ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς πρεσβεύουν ὅτι τὸ ὅμοιον ἐπιζητεῖ τὸ ὅμοιον. Καὶ λοιπὸν αἱ μὲν φυσικαὶ ἀπορίαι ἄς μείνουν κατὰ μέρος, διότι δὲν σχετίζονται μὲ τὴν παροῦσαν μελέτην.— Ὅσα ὅμως εἶναι ἀνθρώπινα καὶ ἀνήκουν εἰς τὰ ἦθη καὶ πάθη, αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ἐξετάσωμεν, λόγου χάριν ἂν μεταξὺ ὄλων τῶν ἀνθρώπων εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ φιλία, ἢ μήπως δὲν εἶναι δυνατόν ὅσοι εἶναι μοχθηροὶ νὰ γίνωνται φίλοι, καὶ ἂν ἐν εἶδος φιλίας ὑπάρχει ἢ περισσότερα. Δηλαδή ὅσοι νομίζουν ὅτι ὑπάρχει ἐν εἶδος φιλίας ἐκ τοῦ ὅτι ἐπιδέχεται αὐξομείωσιν, δὲν βασίζονται εἰς ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν. Διότι τὴν αὐξομείωσιν τὴν ἐπιδέχονται καὶ τὰ ἄλλα εἶδη, εἶπαμεν δὲ περὶ αὐτῆς προηγουμένως.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλίας.—Ἴσως ὅμως ἐννοηθῆ τοῦτο, ὅταν ἐξακριβώσωμεν τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλίας. Δηλαδή φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ἀντικείμενον ἀγάπης πᾶν πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ ἀγαπητόν. Τοῦτο δὲ εἶναι ἢ ἀγαθόν, ἢ ἡδονικόν, ἢ χρήσιμον. Ἴσως δὲ νομισθῆ ὅτι εἶναι χρήσιμον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον φέρει τὸ ἀγαθὸν ἢ τὴν ἡδονήν, καὶ ἐπομένως ἀγαπητόν εἶναι μόνον τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἡδονικὸν ὡς ἀποτελέσματα. Τώρα λοιπὸν ἄραγε τὸ ἀγαθὸν ἀγαποῦν ὅλοι ἢ τὸ εἰς αὐτοὺς φαινόμενον ἀγαθόν; Διότι αὐτὰ κάποτε δὲν συμφωνοῦν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὡς πρὸς τὸ ἡδονικόν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἕκαστος ἀγαπᾷ τὸ εἰς αὐτὸν φαινόμενον ἀγαθόν, καὶ ὅτι γενικῶς μὲν ἀγαπητόν εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἀτομικῶς δὲ τὸ φαινόμενον ὡς ἀγαθὸν εἰς ἕκαστον. Ἐκαστος ὅμως ἀγαπᾷ ὅχι ὅτι εἶναι εἰς αὐτὸν ἀγαθόν, ἀλλ' ὅτι φαίνεται. Ἀλλὰ δὲν ἔχουν καμμίαν διαφορὰν. Διότι τὸ ἀγαπητόν εἶναι πάντοτε φαινομενικόν. Ἀφοῦ δὲ εἶναι τρία τὰ ἐλατήρια τῆς φιλίας, ἐπὶ μὲν τῆς ἀγάπης τῶν ἀψύχων δὲν ἐφαρμόζεται ἢ λέξις φιλία. Διότι δὲν ὑπάρχει ἀνταπόδοσις τῆς ἀγάπης, οὔτε ἐπιθυμία ἀγαθοῦ δι' αὐτὰ,—διότι ἴσως

θὰ ἦτο κωμικὸν διὰ τὸν οἶνον νὰ θέλῃ κανεῖς τὸ καλόν του, ἀλλὰ ἂν θέλῃ νὰ τὸν φυλάξῃ, τὸ κάμνει διὰ νὰ τὸν ἔχῃ ὁ ἴδιος. Ἐνφ' διὰ τὸν φίλον ὅλοι λέγουν ὅτι ζητοῦν τὸ καλόν του διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὅσοι δὲ ἐπιθυμοῦν τὰ ἀγαθὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀνομάζονται εὐνοϊκοί, ὅταν δὲν ἀποδοθῆ τὸ ἴδιον εἰς αὐτοὺς ἀπὸ ἐκείνου. Διότι ἢ εὐνοια ἐπὶ ἀνταποδόσεως γίνεται φιλία. Ἡ μήπως πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὸ νὰ μὴ εἶναι μυστική; Διότι πολλοὶ εἶναι εὐνοϊκοὶ εἰς ἀνθρώπους τοὺς ὁποίους δὲν εἶδαν ποτέ, καὶ μόνον διότι τοὺς νομίζουν καθὼς πρέπει καὶ χρησίμους. Αὐτὸ δὲ τὸ αἶσθημα εἶναι δυνατόν καὶ ἀπὸ ἐκείνους κανεῖς νὰ πάθῃ ὡς πρὸς αὐτούς. Καὶ λοιπὸν εὐνοϊκοὶ μὲν αὐτοὶ φαίνονται μεταξὺ των. Ἀλλὰ φίλους πῶς ἤμπορεῖ κανεῖς νὰ τοὺς ὀνομάσῃ, ἀφοῦ δὲν γνωρίζουν ποῖα αἰσθήματα τρέφουν μεταξὺ των; Ἐπομένως οἱ φίλοι πρέπει νὰ εἶναι εὐνοϊκοὶ μεταξὺ των καὶ νὰ θέλουν τὰ ἀγαθὰ των, ὅχι μυστικὰ ἐξ αἰτίας ἐνὸς ἀπὸ τὰ ἐλατήρια τοῦ εἶπαμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τὰ εἶδη τῆς φιλίας.—Εἶναι δὲ διαφορετικὰ μεταξὺ των αὐτὰ τὰ εἶδη τῶν ἐλατηρίων. Ἐπομένως διαφέρουν καὶ τὰ εἶδη τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλίας. Λοιπὸν τρία εἶδη ὑπάρχουν τῆς φιλίας, ἰσάριθμα μὲ τὰ ἀγαπώμενα. Διότι εἰς ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει ἀνταπόδοσις τῆς ἀγάπης ὅχι μυστική. Ὅσοι δὲ ἀγαπῶνται μεταξὺ των ἐπιθυμοῦν ὁ εἰς διὰ τὸν ἄλλον τὰ ἀγαθὰ μὲ τὸν ἴδιον τρόπον ποῦ τοὺς ἀγαποῦν. Καὶ λοιπὸν ὅσοι μὲν ἀγαποῦν τοὺς φίλους διὰ τὸ χρήσιμον, δὲν τοὺς ἀγαποῦν καθ' ἑαυτούς, ἀλλὰ καθόσον ἔρχεται κανὲν ἀγαθὸν ἀπὸ τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅσοι τοὺς ἀγαποῦν ἐξ αἰτίας τῆς ἡδονῆς. Δηλαδή αὐτοὶ δὲν ἀγαποῦν τοὺς εὐτραπέλους διὰ τὸ ποιόν των,

ἀλλὰ διότι εἶναι εὐχάριστοι εἰς αὐτούς. Λοιπὸν καὶ ὅσοι ἀγαποῦν διὰ τὴν χρησιμότητα, τοὺς ἀγαποῦν διὰ τὸ ἰδικόν των καλόν, καὶ ὅσοι ἀγαποῦν χάριν τῆς ἡδονῆς, τοὺς ἀγαποῦν διὰ τὴν ἰδικὴν των ἡδονὴν καὶ ὄχι δι' ἐκείνην ποῦ χαρακτηρίζει τὸν ἀγαπώμενον, ἀλλὰ μόνον καθόσον αὐτὸς εἶναι χρήσιμος ἢ ἡδονικός. Ἐπομένως αὐταὶ αἱ φιλίαι εἶναι κατὰ σύμπτωσιν. Διότι ὁ ἀγαπώμενος δὲν ἀγαπᾶται διότι εἶναι ὅ,τι εἶναι, ἀλλὰ διότι προξενεῖ ἄλλος μὲν κανὲν ἀγαθόν, ἄλλος δὲ ἡδονικόν. Ἐπομένως αὐταὶ αἱ φιλίαι διαλύονται εὐκόλως, ὅταν δὲν διατηροῦνται μεταξὺ των ὅμοιοι. Δηλαδή, ἐὰν πλέον δὲν εἶναι ἡδονικοί ἢ χρήσιμοι μεταξὺ των, παύουν νὰ ἔχουν φιλίαν. Ἀλλὰ τὸ χρήσιμον δὲν εἶναι σταθερόν, ἀλλὰ παικίλλει κατὰ περιστάσεις. Ὅταν λοιπὸν φύγη τὸ ἐλατῆριον τῆς φιλίας των, διαλύεται καὶ ἡ φιλία, διότι ἡ φιλία ἦτο σχετικὴ μὲ ἐκεῖνο. Ἰδίως ὅμως εἰς τοὺς γεροντοτέρους φαίνεται ὅτι συμβαίνει αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς φιλίας—διότι οἱ τοιοῦτοι δὲν ἐπιδιώκουν τὸ ἡδονικόν ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον—ἀπὸ δὲ τοὺς ἀκμαίους καὶ τοὺς νέους συμβαίνει εἰς ὅσους κυνηγοῦν τὸ σύμφερον των. Οἱ τοιοῦτοι δὲ δὲν συναναστρέφονται κἂν μεταξὺ των. Κάποτε δὲ οὔτε εἶναι κἂν ἡδονικοί. Ἐπομένως οὔτε ἔχουν κἂν πρόσθετον ἀνάγκην τῆς τοιαύτης φιλίας, ἐὰν δὲν εἶναι ὠφέλιμοι οἱ φίλοι των. Διότι εἰς τόσον βαθμὸν εἶναι ἡδονικοί, ὅσον δίδουν ἐλπίδας ἀγαθοῦ. Εἰς αὐτὰ δὲ τὰ εἶδη τῆς φιλίας συγκαταλέγουν καὶ τὴν φιλοξενίαν. Ἡ δὲ φιλία τῶν νέων φαίνεται ὅτι ἔχει ἐλατῆριον τὴν ἡδονήν. Διότι αὐτοὶ ζοῦν συμφώνως μὲ τὰ πάθη των, καὶ πρὸ πάντων ἐπιδιώκουν τὸ εἰς αὐτοὺς ἡδονικόν καὶ τὸ στιγμαῖον, ὅσον δὲ μεταβάλλεται ἢ ἡλικία, τόσον καὶ τὰ ἡδονικά μεταβάλλονται. Διὰ τοῦτο γλήγορα, γίνονται φίλοι καὶ γλήγορα διαλύουν τὴν φιλίαν. Δηλαδή μαζὶ μὲ τὴν ἡδονὴν μεταβάλλεται καὶ ἡ φιλία, ἀλλὰ τῆς τοιαύτης ἡδονῆς ἢ μεταβολῆς εἶναι ταχέια. Εἶναι δὲ καὶ ἔρωτικοι οἱ νέοι. Διότι τὸ περισσότερον μέρος τοῦ ἔρωτος ἔχει ἐλατῆριον τὸ πάθος καὶ τὴν ἡδονήν. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ φιλία των καὶ ἡ διάλυσις αὐτῆς μεταβάλλεται πολλάκις τὴν ἰδίαν ἡμέραν. Θέλουν δὲ αὐτοὶ καὶ νὰ

διέρχωνται ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ νὰ ζοῦν μαζὶ. Διότι οὕτω πως πραγματοποιεῖται ἢ ἀληθῆς ιδιότης τῆς φιλίας των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τελεία εἶναι ἡ φιλία τῶν ἀγαθῶν.—Εἶναι δὲ τελεία ἡ φιλία τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ὁμοίων ὡς πρὸς τὴν ἀρετήν. Διότι αὐτοὶ ἐξ ἴσου ἐπιθυμοῦν ὁ εἰς διὰ τὸν ἄλλον τὰ ἀγαθὰ μεταξὺ των ὡς ἀγαθοί, εἶναι δὲ καθαυτὸ ἀγαθοί. Ὅσοι δὲ ἐπιθυμοῦν τὰ ἀγαθὰ διὰ τοὺς φίλους των, χάριν μόνον αὐτῶν τῶν ἰδίων, εἶναι κυρίως φίλοι—διότι αὐτὴν τὴν ιδιότητα τὴν ἔχουν ἐξ αἰτίας τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ ὄχι ἐκ συμπτώσεως. Ἐπομένως διαμένει ἢ τοιαύτη φιλία ἐν ὅσῳ εἶναι ἀγαθοί, ἢ δὲ ἀγαθότης των εἶναι μόνιμος. Καὶ ὁ καθεὶς ἀπὸ τοὺς δύο εἶναι καὶ ἀπολύτως ἀγαθὸς καὶ ἀγαθὸς διὰ τὸν φίλον του. Δηλαδή οἱ ἀγαθοὶ εἶναι καὶ ἀπολύτως ἀγαθοὶ καὶ μεταξὺ των. Ὅμοιως δὲ εἶναι καὶ ἡδονικοί. Δηλαδή καὶ ἀπολύτως ἡδονικοί εἶναι οἱ ἀγαθοὶ καὶ μεταξὺ των. Διότι εἰς ἕκαστον ἡδονικαὶ εἶναι αἱ συγγενικαὶ πράξεις καὶ αἱ ὅμοιαι, αἱ δὲ πράξεις τῶν ἀγαθῶν εἶναι συγγενικαὶ ἢ ὅμοιαι. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν φιλία εὐλόγως εἶναι σταθερά. Διότι συγκεντρώνει ἐντός της ὅλα ὅσα πρέπει νὰ ἔχουν οἱ φίλοι. Δηλαδή πᾶν εἶδος φιλίας ὑπάρχει ἢ χάριν ἀγαθοῦ ἢ χάριν ἡδονῆς εἴτε ἀπολύτως εἴτε σχετικῶς μὲ τὸν ἀγαπῶντα, καὶ συμφώνως μὲ κάποιαν ὁμοιότητα. Εἰς αὐτὴν ὅμως ὑπάρχουν ὅλα αὐτὰ ποῦ εἶπαμεν καθ' ἑαυτά. Διότι εἰς αὐτὴν εἶναι ὅμοιοι οἱ φίλοι καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα—ἔπειτα τὸ ἀπολύτως ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἀπολύτως ἡδονικόν. Κυρίως δὲ αὐτὰ εἶναι ἀξιαγάπητα καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιλία εἰς αὐτὰ κυρίως εἶναι ἢ καλλιτέρα. Βεβαίως ὅμως αἱ τοιαῦται φιλίαι εἶναι σπάνιαι, διότι ὀλίγοι ὑπάρχουν τοιοῦτου εἶδους. Ἐπειτα δὲ ὅτι αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς φιλίας ἀπαιτεῖ καιρὸν καὶ συνήθειαν. Διότι, καθὼς λέγει ἡ παροιμία, δὲν εἶναι δυ-

νατὸν νὰ γνωρισθοῦν μεταξύ των, ἂν δὲν φάγουν μαζί ψωμί καὶ ἄλατι. Οὕτε βεβαίως νὰ ἔχουν εὐχαρίστησιν οὔτε νὰ εἶναι φίλοι εἶναι δυνατόν, πρὶν νὰ φανῇ ἕκαστος εἰς τὸν ἄλλον ἀξιαγάπητος καὶ νὰ πιστευθῇ. Ὅσοι δὲ συνδέουν γλήγορα μεταξύ των φιλίαν θέλουν μὲν νὰ εἶναι φίλοι, δὲν εἶναι ὅμως, ἔὰν δὲν εἶναι ἀγαπητοὶ μεταξύ των καὶ ἂν δὲν τὸ γνωρίζουν συγχρόνως. Διότι ἐπιθυμία ταχεῖα τῆς φιλίας ὑπάρχει, ταχεῖα φιλία ὅμως δὲν ὑπάρχει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ φιλία τῆς ἡδονῆς καὶ χρησιμότητος.—Αὐτὸ τὸ εἶδος λοιπὸν τῆς φιλίας καὶ ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα εἶναι τέλειον, καὶ ὑπὸ ὅλας τὰς ἐπόψεις ἀποδίδονται τὰ ἴδια καὶ ὅμοια ἀπὸ τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἀπὸ τὸν δεῦτερον εἰς τὸν πρῶτον, πράγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἰς τοὺς φίλους. Ἡ δὲ χάριν τῆς ἡδονῆς φιλία εἶναι ἀπομίμησις αὐτῆς—διότι καὶ οἱ ἀγαθοὶ εἶναι ἡδονικοὶ μεταξύ των. Ὅμοίως δὲ καὶ ἡ χάριν τῆς χρησιμότητος — διότι καὶ χρήσιμοι γίνονται μεταξύ των οἱ ἀγαθοί. Κυρίως δὲ διατηροῦνται καὶ εἰς αὐτοὺς αἱ φιλίαι, ὅταν τὸ ἴδιον λαμβάνῃ ὁ εἰς ἀπὸ τὸν ἄλλον, λόγου χάριν τὴν ἡδονὴν, καὶ ὄχι μόνον κατὰ ἕνα τρόπον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἴδιαν ιδιότητά των καθὼς λόγου χάριν ἀπὸ τὴν εὐτραπελίαν καὶ ὄχι καθὼς εἰς τὸν ἐραστὴν καὶ τὸν ἐρωμένον του. Διότι αὐτοὶ οἱ δύο δὲν εὐχαριστοῦνται διὰ τὰ ἴδια πράγματα, ἀλλὰ ὁ μὲν πρῶτος θέλει νὰ ἐρωτεύεται τὸν ἄλλον, αὐτὸς δὲ νὰ κολακεύεται ἀπὸ τὸν ἐραστὴν. Ὅταν ὅμως περάσῃ ἡ νεαρὰ ἡλικία, κάποτε τελειόνη καὶ ἡ φιλία—διότι εἰς μὲν τὸν πρῶτον δὲν εἶναι πλέον εὐχάριστος ἢ μορφὴ τοῦ ἄλλου, εἰς τοῦτον δὲ δὲν ἀποδίδεται πλέον περιποίησις. Πολλοὶ δὲ πάλιν ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι φίλοι, ὅταν ἀπὸ τὴν συνήθειαν ἀγαπήσουν ὁ εἰς τὰ ἦθη τοῦ ἄλλου, ἔὰν εἶναι ὅμοιοι εἰς αὐτά. Ὅσοι δὲ δὲν ἀνταλλάσσουν τὴν ἡδονὴν ἀλλὰ τὴν

χρησιμότητα εἰς τὰ ἐρωτικά, αὐτοὶ καὶ ὀλιγώτερον διατηροῦνται. Δηλαδή οἱ ἀπὸ χρησιμότητα φίλοι χωρίζουν, μόλις χωρίσουν τὰ συμφέροντά των. Διότι αὐτοὶ δὲν ἦσαν φίλοι τῶν ἀτόμων των, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας. Καὶ λοιπὸν χάριν ἡδονῆς καὶ χρησιμότητος εἶναι δυνατόν καὶ μηδαμινοὶ ἄνθρωποι νὰ γίνουν μεταξύ των φίλοι, καὶ καλοὶ μὲ κακοὺς, καὶ ὅστις δὲν εἶναι οὔτε καλὸς οὔτε κακὸς νὰ γίνῃ φίλος μὲ ὁποιοδήποτε, χάριν ὅμως τῶν ἀτόμων των βεβαίως μόνοι οἱ ἀγαθοί. Διότι οἱ κακοὶ δὲν εὐχαριστοῦνται μὲ τὰ ἄτομά των, ἔὰν δὲν λαμβάνουν κάποιαν ὠφέλειαν.

Καὶ μόνη δὲ ἡ φιλία τῶν ἀγαθῶν δὲν ἐπιδέχεται συκοφαντίαν. Διότι κανεὶς δὲν πιστεύει εὐκόλως διὰ τὸ ἄτομον τὸ ὁποῖον ἐδοκίμασε πολὺν καιρὸν. Ἐπειτα δὲ ὑπάρχει καὶ ἡ πεποιθήσις εἰς αὐτοὺς, καὶ τὸ νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἀδικοῦν ποτέ, καὶ ὅσα ἄλλα ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν ἀληθινὴν φιλίαν. Εἰς τοὺς ἄλλους ὅμως δὲν εἶναι δύσκολον νὰ συμβαίνουσι αὐτά. Δηλαδή, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουσι φίλους καὶ τοὺς χάριν χρησιμότητος, καθὼς αἱ πόλεις—διότι φαίνεται ὅτι εἰς τὰς πόλεις αἱ συμμαχίαι γίνονται χάριν τοῦ συμφέροντος—τὸ ἴδιον δὲ κάμνουσι καὶ ὅσοι χάριν ἡδονῆς γίνονται ἀρεστοὶ μεταξύ των, καθὼς τὰ παιδία, διὰ τοῦτο ἴσως καὶ ἡμεῖς πρέπει μὲν νὰ ὀνομάσωμεν φίλους καὶ τοὺς τοιοῦτους, νὰ διακρίνωμεν ὅμως περισσότερα εἶδη τῆς φιλίας, καὶ πρωτίστως μὲν καὶ κυρίως νὰ θεωροῦμεν ὡς φιλίαν τὴν φιλίαν τῶν ἀγαθῶν, καθόσον εἶναι ἀγαθοί, τὰς δὲ ἄλλας κατὰ μεταφοράν. Δηλαδή, καθόσον ὑπάρχει κάποιον ἀγαθὸν καὶ ὅμοιον, κατὰ τοῦτο αὐτοὶ εἶναι φίλοι. Διότι καὶ τὸ ἡδονικὸν εἶναι ἀγαθὸν εἰς τοὺς φιληδόλους. Αὐταὶ ὅμως δὲν τοὺς συσφίγνουν πολὺ, οὔτε εἶναι μία ἢ φιλία ἢ χάριν τῆς χρησιμότητος καὶ ἢ χάριν τῆς ἡδονῆς. Διότι δὲν συνδυάζονται τόσον πολὺ ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν ιδιότητος. Ἀφοῦ δὲ ἡ φιλία διαιρεῖται εἰς αὐτὰ τὰ εἶδη, οἱ μὲν ποταποὶ θὰ γίνουσι φίλοι χάριν τῆς ἡδονῆς ἢ τῆς χρησιμότητος, διότι εἰς αὐτὰ εἶναι ὅμοιοι, οἱ ἀγαθοὶ ὅμως χάριν τοῦ ἀτόμου των, διότι γίνονται φίλοι, καθόσον εἶναι ἀγα-

θοί. Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι ἀπολύτως φίλοι, ἐκείνοι δὲ κατὰ σύμπτωσιν καὶ διότι παρομοιάζουσιν τὸν ἑαυτὸν τοὺς μὲ τούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Φιλία καὶ συμβίωσις.—Καθὼς δὲ εἰς τὰς ἀρετὰς ἄλλοι μὲν λέγονται ἀγαθοὶ ἀπὸ τὴν διάθεσιν, ἄλλοι δὲ ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν, τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν φιλίαν. Διότι ἄλλοι μὲν εὐχαριστοῦνται μεταξὺ των νὰ περνοῦν τὰς ὥρας των μαζί καὶ νὰ προμηθεύουσιν ἀγαθὰ, ἄλλοι δὲ καὶ ὅταν κοιμῶνται ἢ μένουσιν εἰς χωρισμένους τόπους δὲν ἐνεργοῦν μὲν, ἔχουσιν ὅμως τὴν διάθεσιν ὥστε νὰ ἐνεργοῦν φιλικῶς. Διότι οἱ μακρῖνοι τόποι δὲν διαλύουσιν τὴν φιλίαν ἀπολύτως, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειάν της. Ἐὰν ὅμως ἡ ἀπομάκρυνσις των πολυκαιρίσῃ, φαίνεται ὅτι ἐπέρχεται καὶ τῆς φιλίας λήθη διὰ τοῦτο λέγουσιν :

Τὰ μάτια ποῦ δὲν βλέπονται γλήγορα λησιμονοῦνται (1)

Δὲν φαίνεται δὲ νὰ εἶναι κατάλληλοι διὰ φιλίαν οὔτε οἱ γέροντες οὔτε οἱ τραχεῖς. Διότι εἰς αὐτοὺς ὑπάρχει ὀλίγη ἡδονή. Κανεὶς ὅμως δὲν ἠμπορεῖ νὰ περναῖ ὅλην του τὴν ἡμέραν μὲ ἓνα ὀχληρὸν οὔτε μὲ ἓνα ὁποῖος δὲν εἶναι εὐχάριστος. Διότι κυρίως ἡ φύσις φαίνεται ὅτι ἀποφεύγει τὸ λυπηρὸν καὶ ἐπιζητεῖ τὸ ἡδονικόν. Ὅσοι ὅμως ἀνέχονται ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ἀλλὰ δὲν περνοῦν τὰς ὥρας των μαζί, φαίνονται μᾶλλον εὐνοϊκοὶ παρὰ φίλοι. Δηλαδὴ τίποτε ἄλλο δὲν χαρακτηρίζει τόσοσιν πολὺ τοὺς φίλους, ὅσον ἡ συμβίωσις. Διότι τὰς μὲν ὠφελείας τὰς ἐπιθυμοῦν μόνον οἱ πτωχοὶ ἐνῶ τὴν συμβίωσιν τὴν ἐπιθυμοῦν καὶ οἱ ἀξιομακάριστοι. Καὶ βεβαίως διόλου δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτοὺς νὰ ζοῦσιν μὲ μοναξίαν. Μαζί ὅμως νὰ περνοῦν τὰς ὥρας των δὲν εἶναι δυνατὸν, ἂν δὲν εἶναι

1) Ὁ ἀρχαῖος λαϊκὸς στίχος λέγει : Πολλὰς δὲ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

εὐχάριστοι καὶ δὲν εὐχαριστοῦνται μὲ τὰ ἴδια πράγματα, τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι τὸ ἔχει ἢ συνεταιρικὴ φιλία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἡ φιλία τῆς ἰσότητος.—Κυρίως λοιπὸν φιλία εἶναι ἡ φιλία τῶν ἀγαθῶν, καθὼς τὸ εἶπαμεν πολλάκις. Διότι φαίνεται ὅτι ἀγαπητὸν μὲν καὶ προτιμητέον εἶναι τὸ ἀπολύτως ἀγαθὸν ἢ ἡδονικόν, δι' ἕκαστον ὅμως ὅ,τι εἶναι τοιοῦτον διὰ τὸ ἀτομικόν του. Ὁ ἀγαθὸς ὅμως εἶναι διὰ τὸν ἀγαθὸν ἀγαπητὸς καὶ διὰ τὰ δύο. Ὅμοιάζει δὲ ἡ μὲν ἀγάπη μὲ πάθος, ἡ δὲ φιλία μὲ διάθεσιν. Διότι ἡ ἀγάπη ὑπάρχει ἐξ ἴσου πρὸς τὰ ἄψυχα, ἐνῶ ἡ φιλία ἀνταποδίδεται μὲ προαίρεσιν, ἡ δὲ προαίρεσις πηγάζει ἀπὸ τὴν διάθεσιν. Καὶ ἐπιθυμοῦν τὰ ἀγαθὰ διὰ τοὺς φίλους των χάριν τῶν ἰδίων, ὄχι ἀπὸ πάθος ἀλλὰ ἀπὸ διάθεσιν. Καὶ ὅταν ἀγαποῦν τὸν φίλον, ἀγαποῦν τὸ ἀγαθόν των. Διότι ὅστις γίνῃ ἀγαθὸς φίλος, προξενεῖ ἀγαθὸν εἰς τὸν φίλον του. Λοιπὸν καὶ οἱ δύο ἀγαποῦν τὸ ἀτομικόν των ἀγαθόν, καὶ ἀνταποδίδουσιν τὸ ἴσον ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Διότι λέγεται ὡς παροιμία πλέον τὸ : φιλία ἰσότης. Κυρίως ὅμως αὐτὰ ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φιλίαν τῶν ἀγαθῶν. Εἰς δὲ τοὺς τραχεῖς καὶ τοὺς γεροντικούς ὀλιγώτερον ἀπαντᾷ ἡ φιλία, καθόσον εἶναι δυστροπώτεροι καὶ ὀλιγώτερον εὐχαριστοῦνται μὲ τὰς συναναστροφὰς των. Διότι αὐτὰ τὰ δύο φαίνεται κυρίως ὅτι χαρακτηρίζουσιν τὴν φιλίαν καὶ παράγουσιν φιλίαν. Διὰ τοῦτο οἱ νέοι μὲν γίνονται γλήγορα φίλοι, οἱ γέροντες ὅμως ὄχι. Διότι δὲν γίνονται φίλοι οἱ ἄνθρωποι μὲ ὄσους δὲν εὐχαριστοῦνται, ὁμοίως δὲ οὔτε οἱ στρυφνοί. Ἀλλὰ οἱ τοιοῦτοι εἶναι μὲν εὐνοϊκοὶ μεταξὺ των—διότι ἐπιθυμοῦν τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἄλλου καὶ εἶναι πρόθυμοι εἰς τὰς ἀνάγκας του—φίλοι ὅμως δὲν εἶναι τόσοσιν καλὰ, διότι δὲν περνοῦν μαζί τὴν ἡμέραν των, οὔτε εὐχαριστοῦνται μεταξὺ των, τὰ ὅποια κυρίως χαρακτηρίζουσιν τὴν φιλίαν.

Πολλοὶ δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουσι φίλοι μὲ τὸ τέλειον εἶδος τῆς φιλίας, καθὼς δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ἐρωτεύωνται πολλοὺς συγχρόνως. Δηλαδή ὁμοιάζει μὲ ὑπερβολήν, ἐκ φύσεως ὅμως ἐδόθη τὸ τοιοῦτον νὰ γίνεταί ὡς πρὸς ἓνα μόνον, εἰς πολλοὺς δὲ νὰ ἀρέσῃ τὸ ἴδιον ἄτομον συγχρόνως δὲν εἶναι εὐκόλον, ἴσως δὲ οὐδὲ γὰ εἶναι ἀγαθοί. Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς καὶ πείραν καὶ νὰ συνηθίσῃ τὸν φίλον, τὸ ὁποῖον εἶναι δυσκολώτατον. Χάριν ὅμως χρησιμότητος καὶ ἡδονῆς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς ἀρεστός εἰς πολλοὺς. Διότι πολλοὶ ὑπάρχουσι τοιοῦτοι καὶ ὀλίγην ὥραν διαρκεῖ ἢ ἐκδούλευσις των. Ἀπὸ αὐτὰς δὲ τὰς δύο περισσότερον ὁμοιάζει τὴν ἀληθινὴν φιλίαν ἢ χάριν ἡδονῆς, ὅταν τὰ ἴδια παρέχωνται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο καὶ εὐχαριστοῦνται μεταξὺ των, ἢ ὅταν εὐχαριστοῦνται διὰ τὰ ἴδια πράγματα, καθὼς εἶναι αἱ φιλίαι τῶν νέων. Διότι περισσότερον ὑπάρχει εἰς αὐτὰς ἢ ἐλευθεριότης. Ἐνῶ ἡ φιλία ἢ χάριν τῆς χρησιμότητος εἶναι χυδαία. Ἐκτὸς τούτου δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀξιομακάριστοι δὲν ἔχουσι ἀνάγκην τῶν χρησίμων, ἔχουσι ὅμως ἀνάγκην τῶν ἡδονικῶν. Δηλαδή ἐπιθυμοῦν νὰ συναναστρέφωνται μὲ κάποιους, ἀλλὰ τὴν λύπην ὀλίγον μὲν χρόνον τὴν ὑποφέρουσι, διαρκῶς ὅμως κανεὶς ἀπολύτως δὲν τὴν ὑπομένει, οὔτε τὸ ἴδιον τὸ ἀγαθόν, ἐὰν προξενῇ λύπην εἰς αὐτόν. Διὰ τοῦτο θέλουσι εἶναι τοὺς φίλους εὐχαρίστους. Ἴσως ὅμως πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀγαθοί, ἐνῶ εἶναι εὐχάριστοι, καὶ περιπλέον εὐχάριστοι εἰς τὸ ἄτομόν των. Διότι τότε μόνον θὰ ἔχουσι ὅσα πρέπει νὰ ὑπάρχουσι εἰς τοὺς φίλους. Ὅσοι δὲ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐξουσίαν φαίνεται ὅτι ἔχουσι διαφόρους τάξεις φίλων. Διότι εἰς αὐτοὺς ἄλλοι εἶναι οἱ χρήσιμοι καὶ ἄλλοι οἱ εὐχάριστοι, τὰ ἴδια ὅμως ἄτομα δὲν ἔχουσι τόσοσιν πολλὸν καὶ τὰ δύο αὐτά. Διότι οὔτε εὐχαρίστους καὶ συγχρόνως ἐναρέτους τοὺς θέλουσι, οὔτε χρησίμους εἰς τὰ καλὰ, ἀλλὰ ἄλλους μὲν εὐτραπέλους, διότι ἐπιθυμοῦν τὴν ἡδονήν, ἄλλους δὲ δαιμονίους, διὰ νὰ ἐκτελοῦν ὅ,τι τοὺς διατάσσουσι. Αὐτὰ ὅμως δὲν ὑπάρχουσι τόσοσιν συχνὰ εἰς τὸ ἴδιον πρόσωπον. Εἶπαμεν δὲ ὅτι ἡδονικὸς καὶ χρησίμος συγχρόνως εἶναι ὁ σπουδαῖος (ἀγαθός). Αὐτὸς ὅμως δὲν γίνεται φίλος μὲ τὸν ἀνώτε-

ρόν του, ἐὰν δὲν εἶναι ἀνώτερος καὶ κατὰ τὴν ἀρετήν. Εἰδεμὴ δὲν ἰσοφαρίζει: ἀναλόγως ἢ καθυστέρησις του. Δὲν ὑπάρχουσι δὲ τόσοσιν πολλοὶ τοιοῦτοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἡ φιλία τῆς ὑπεροχῆς.—Λοιπὸν αὐτὰ τὰ εἶδη τῆς φιλίας τὰ ὅποια εἶπαμεν, εἶναι μὲ ἰσότητα. Δηλαδή τὰ ἴδια παρέχονται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο, καὶ τὰ ἴδια θέλει καὶ ἕ εἰς διὰ τὸν ἄλλον, ἢ ἀνταλλάσσουσι ἄλλο μὲ ἄλλο: λόγου χάριν τὴν ἡδονὴν μὲ τὴν ὠφέλειαν. Ὅτι δὲ καὶ ὀλιγώτερον ἀπαντῶσι καὶ ὀλιγώτερον διατηροῦνται αἱ τοιαῦται φιλίαι, τὸ εἶπαμεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀπὸ ὁμοιότητος καὶ ἀνομοιότητος ὡς πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ὑπάρχουσι καὶ δὲν ὑπάρχουσι φιλίαι. Δηλαδή καὶ αὐταὶ αἱ φιλίαι φαίνεται ὅτι ὑπάρχουσι ἀπὸ τὴν ὁμοιότητά των πρὸς τὴν ἐνάρετον φιλίαν—διότι ἢ μὲν μία ἔχει τὸ ἡδονικόν, ἢ δὲ ἄλλη τὸ χρήσιμον, αὐτὰ δὲ ὑπάρχουσι καὶ εἰς ἐκείνην.—Ἐκ τοῦ ὅτι ὅμως ἐκείνη μὲν δὲν ἐπιδέχεται συκοφαντίαν καὶ εἶναι σταθερά, αὐταὶ ὅμως γλήγορα μεταβάλλονται καὶ διαφέρουσι εἰς πολλὰ ἄλλα, δὲν φαίνονται ὅτι εἶναι φιλίαι, ἐπειδὴ δὲν ὁμοιάζουσι ἐκείνην. Ὑπάρχει ὅμως ἄλλο εἶδος φιλίας ἀπὸ ὑπεροχῆς: λόγου χάριν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν καὶ ἐν γένει τοῦ μεγαλειότερου πρὸς τὸν μικρότερον, καὶ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ γενικῶς τοῦ ἄρχοντος πρὸς τὸν ἀρχόμενον. Αὐτὰ δὲ διαφέρουσι καὶ μεταξὺ των. Δηλαδή δὲν ἔχουσι τὴν ἴδιαν φιλίαν οἱ γονεῖς πρὸς τὰ τέκνα καὶ οἱ ἄρχοντες πρὸς τοὺς ἀρχομένους, ἀλλ' οὔτε ὁ πατήρ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, οὔτε ὁ ἀνὴρ πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν ἀνδρα. Διότι ἕκαστος ἀπὸ αὐτοῦς ἔχει διαφορετικὴν ἀρετὴν καὶ ἔργον, ἐπίσης δὲ ἔχει καὶ διαφορετικὰ ἐλατήρια τῆς φιλίας. Ἐπομένως διαφέρουσι καὶ αἱ ἀγάπαι καὶ αἱ φιλίαι των. Καὶ λοιπὸν τὰ ἴδια πλεονεκτήματα οὔτε παρέχονται εἰς τὸν καθένα ἀπὸ

τὸν καθένα οὔτε πρέπει νὰ τὰ ζητοῦν. Ὅταν ὁμοῦς εἰς μὲν τοὺς γονεῖς παρέχουν τὰ τέκνα ὅ,τι ὀφείλουν νὰ παρέχουν εἰς αὐτοὺς ὡς γεννήτοράς των, οἱ δὲ γονεῖς παρέχουν ὅσα πρέπει νὰ παρέχουν εἰς τὰ τέκνα των, τότε ἡ φιλία αὐτῶν εἶναι σταθερὰ καὶ καθῶς πρέπει. Ἀναλόγως δὲ πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ ἡ ἀγάπη εἰς τὰς φιλίας τῆς ὑπεροχῆς· λόγου χάριν ὁ καλλίτερος νὰ ἀγαπᾷται περισσότερο παρὰ νὰ ἀγαπᾷ, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ὠφελιμώτερος, καὶ ἕκαστος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁμοίως. Δηλαδή, ὅταν ἡ ἀγάπη ἀποδίδεται συμφῶνως μὲ τὴν ἀξίαν, τότε γίνεται κάπως ἰσότης, τὸ ὁποῖον βεβαίως φαίνεται ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς φιλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ἴσον δὲν εἶναι τὸ ἴδιον εἰς τὰ δίκαια καὶ εἰς τὴν φιλίαν. Διότι εἰς μὲν τὰ δίκαια ἴσον εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον τὸ ἀνάλογον μὲ τὴν ἀξίαν, ἐνῶ τὸ ἀνάλογον πρὸς τὸ ποσὸν εἶναι κατὰ δευτέρον λόγον ἴσον, εἰς τὴν φιλίαν ὁμοῦς κατὰ πρῶτον λόγον ἔρχεται τὸ ἀνάλογον πρὸς τὸ ποσόν, καὶ κατὰ δευτέρον λόγον τὸ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀξίαν. Τοῦτο δὲ φαίνεται, ἐὰν εἶναι μεγάλη ἡ ἀπόστασις τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας ἢ τῆς εὐπορίας ἢ κανενὸς ἄλλου. Διότι τότε πλέον δὲν εἶναι φίλοι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπαιτοῦν νὰ εἶναι. Καὶ τοῦτο εἶναι καθαρώτερον προφανές εἰς τοὺς θεοὺς. Διότι αὐτοὶ εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτεροι εἰς ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Εἶναι δὲ προφανές καὶ εἰς τοὺς βασιλεῖς. Διότι καὶ δι' αὐτοὺς δὲν ἔχουν ἀξίωσιν νὰ γίνων φίλοι των ὅσοι εἶναι πολὺ κατώτεροι, ἀλλ' οὔτε μὲ τοὺς καλλιτέρους καὶ σοφωτέρους, ὅσοι δὲν ἔχουν καμμίαν ἀξίαν. Καὶ βεβαίως εἰς τοιαῦτα δὲν ὑπάρχει ἀκριβῆς ὀρισμός, μέχρι τίνος βαθμοῦ γίνονται φίλοι. Διότι, ὅταν ἀφαιρεθοῦν πολλά, πάλιν μένει κάτι τι, ὅταν ὁμοῦς ἀποχωρισθῇ κανεὶς πολὺ, καθὼς λόγου χάριν ὁ θεός, τότε δὲν μένει τίποτε. Διὰ τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἀπορία μήπως

ἄραγε οἱ φίλοι δὲν ἐπιθυμοῦν διὰ τοὺς φίλους των τὰ μέγιστα ἀγαθὰ· λόγου χάριν νὰ γίνων θεοί. Διότι τότε πλέον δὲν θὰ εἶναι φίλοι δι' αὐτοὺς, ἀλλ' οὔτε καὶ εὐτύχημα, διότι οἱ φίλοι εἶναι εὐτύχημα. Ἐὰν λοιπὸν ἐλέχθη ὀρθῶς ὅτι ὁ φίλος ἐπιθυμεῖ τὰ ἀγαθὰ διὰ τὸν φίλον του πρὸς χάριν ἐκείνου, ἴσως εἶναι ἀνάγκη νὰ μένη καθὼς εἶναι ἐκεῖνος. Ἐν ὅσῳ δὲ μένει ἄνθρωπος θὰ ἐπιθυμῇ δι' αὐτὸν τὰ μέγιστα ἀγαθὰ. Ἴσως ὁμοῦς πάλιν ὅχι ὅλα. Διότι κυρίως διὰ τὸν ἑαυτὸν του ἐπιθυμεῖ ἕκαστος τὰ ἀγαθὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Φιλία εἶναι μᾶλλον τὸ νὰ ἀγαπᾷ κανεὶς παρὰ νὰ ἀγαπᾷται.— Οἱ περισσότεροι ὁμοῦς φαίνεται ὅτι ἀπὸ φιλοδοξίαν ἐπιθυμοῦν μᾶλλον νὰ ἀγαπῶνται παρὰ νὰ ἀγαποῦν — διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι εἶναι φιλοκόλακες, διότι ὁ κόλαξ εἶναι φίλος ὑπερτερῶν ἢ προσποιεῖται ὅτι εἶναι τοιοῦτος καὶ ὅτι μᾶλλον ἀγαπᾷ παρὰ ἀγαπᾷται. Τὸ νὰ ἀγαπᾷται δὲ κανεὶς πλησιάζει πρὸς τὸ νὰ τιμᾶται, τὸ ὁποῖον βεβαίως τὸ ἐπιθυμοῦν οἱ περισσότεροι. Φαίνεται ὁμοῦς ὅτι δὲν προτιμοῦν τὴν τιμὴν χάριν αὐτῆς τῆς ἰδίας, ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν. Δηλαδή οἱ μὲν περισσότεροι εὐχαριστοῦνται, ὅταν τιμῶνται ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν ἐξουσίαν χάριν τῆς ἐλπίδος — διότι νομίζουσι ὅτι θὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ αὐτοὺς ὅ,τι χρειασθοῦν, καὶ εὐχαριστοῦνται μὲ τὴν τιμὴν, διότι εἶναι σημεῖον ἀπολαύσεως εὐεργεσίας. Ὅσοι δὲ ἐπιθυμοῦν τιμὴν ἀπὸ τοὺς καλοὺς καὶ γνωρίμους, ἐπιθυμοῦν νὰ ἐξακριβώσουν τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνοι ἔχουν δι' αὐτοὺς. Καὶ λοιπὸν εὐχαριστοῦνται νὰ εἶναι ἀγαθοί, διότι πιστεύουσιν εἰς τὴν κρίσιν αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι τοὺς ὀνομάζουσιν ἀγαθοὺς. Τὸ νὰ ἀγαπῶνται ὁμοῦς τοὺς εὐχαριστεῖ καθ' ἑαυτό. Διὰ τοῦτο ἴσως τοῦτο φανῇ ὅτι εἶναι καλλίτερον ἀπὸ τὸ νὰ τιμῶνται, καὶ ὅτι ἡ φιλία εἶναι καθ' ἑαυτὴν προτιμητέα. Φαί-

νεται δὲ ὅτι ἐγκριταὶ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἀγαπᾶ κανεὶς, παρὰ εἰς τὸ νὰ ἀγαπᾶται. Καὶ ἀπόδειξις εἶναι αἱ μητέρες αἱ ὁποῖαι εὐχαριστοῦνται νὰ ἀγαποῦν. Διότι μερικαὶ δίδουν εἰς ἄλλας τὰ παιδιὰ των διὰ νὰ τὰ μεγαλώσουν, καὶ αὐταὶ μὲν τὰ ἀγαποῦν διότι τὰ γνωρίζουν, δὲν ζητοῦν ὅμως ἀνταπόδοσιν τῆς ἀγάπης των, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν καὶ τὰ δύο, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀρκετὸν δι' αὐτάς νὰ τὰ βλέπουν νὰ εὐτυχοῦν, καὶ τὰ ἀγαποῦν, καὶ ἂν ἀκόμη ἐκεῖνα δὲν ἤμποροῦν νὰ ἀποδώσουν τίποτε ἀπὸ ὅ,τι πρέπει εἰς τὴν μητέρα των, ἐπειδὴ δὲν τὴν γνωρίζουν. Ἐπομένως δὲ ἢ φιλία ἐγκριταὶ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἀγαπᾶ κανεὶς, καὶ ἀφοῦ ἐπαινοῦνται οἱ ἀγαπῶντες τοὺς φίλους, φαίνεται ὅτι τῶν φίλων ἀρετὴ εἶναι νὰ ἀγαποῦν. Ἐπομένως μεταξὺ ὄσων συμβαίνει τοῦτο συμφώνως μὲ τὴν ἀξίαν των, αὐτοὶ εἶναι μόνιμοι καθὼς καὶ ἢ φιλία των.

Ἡ ἐξίσωσις ὡς φιλία.—Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον καὶ οἱ ἄνισοι ἤμποροῦν κάλιστα νὰ γίνων φίλοι, διότι ἤμποροῦν νὰ ἐξισωθοῦν. Διότι ἢ ἰσότης καὶ ἢ ὁμοιότης εἶναι φιλία. Καὶ κυρίως μὲν ἢ ὁμοιότης κατὰ τὴν ἀρετὴν—διότι εἶναι σταθεροὶ καθ' ἑαυτούς, ἐπομένως μένουں σταθεροὶ καὶ μεταξὺ των, καὶ οὔτε χρειάζονται ποταπὰ πράγματα, οὔτε προσφέρουν ποταπὰς ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ ἤμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ἀκόμη ὅτι τὰς ἐμποδίζουں μεταξὺ των. Διότι ἰδιότης τῶν ἀγαθῶν εἶναι οὔτε οἱ ἴδιοι νὰ σφάλουν, οὔτε εἰς τοὺς φίλους των νὰ διευκολύνουν τὸ σφάλμα.

Οἱ δὲ μοχθηροὶ τὴν μὲν σταθερότητα δὲν τὴν ἔχουν. Διότι οὔτε μὲ τὸν ἑαυτὸν των δὲν ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ὅμοιοι, καὶ ἔπειτα δι' ὀλίγον καιρὸν γίνονται φίλοι, καὶ εὐχαριστοῦνται μὲ τὴν ἀμοιβαίαν μοχθηρίαν των. Οἱ χρήσιμοι ὅμως καὶ οἱ εὐχάριστοι διατηροῦνται περισσότερον καιρὸν. Δηλαδὴ διατηροῦνται ἐν ὄσῳ προξενοῦν ἡδονὰς ἢ ὠφελείας μεταξὺ των. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἀντιθέτους κυρίως φαίνεται ὅτι σχηματίζεται ἢ φιλία τῆς χρησιμότητος, καθὼς εἶναι λόγου χάριν ὁ πτωχὸς μὲ τὸν πλούσιον καὶ ὁ ἀμαθὴς μὲ τὸν πολυμαθὴ. Δηλαδὴ ἕκαστος, ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον στερεῖται, δίδει ἀπέναντι τούτου ἄλλο δῶρον. Εἰς αὐ-

τὴν δὲ τὴν κατηγορίαν εἶναι δυνατὸν νὰ κατατάξῃ κανεὶς καὶ τὸν ἔραστὴν μὲ τὸν ἐρωμένον, καὶ τὸν ὠραῖον μὲ τὸν ἄσχημον. Διὰ τοῦτο κάποτε φαίνονται καὶ γελοιοὶ οἱ ἔρασταί, ἐπειδὴ ἔχουν τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἀγαπῶνται καθὼς ἀγαποῦν. Λοιπὸν, ἂν μὲν εἶναι ἐξ ἴσου ἀξιαγάπητοι, ἴσως πρέπει νὰ ἔχουν ἀπαίτησιν. ἔαν ὅμως δὲν ἔχουν κανὲν τοιοῦτον, εἶναι γελοιοί. Ἴσως δὲ οὔτε ἐπιθυμεῖ καν τὸ ἐν ἀντίθετον τὸ ἄλλο καθ' ἑαυτό, παρὰ μόνον κατὰ σύμπτωσιν, ἀφοῦ ἢ ἐπιθυμία εἶναι ἰδιότης τοῦ μέσου. Διότι αὐτὸ εἶναι ἀγαθὸν λόγου χάριν διὰ τὸν ξηρὸν δὲν εἶναι ἀγαθὸν νὰ γίνῃ ὕδαρς, ἀλλὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ μέσον, τὸ ἴδιον δὲ καὶ διὰ τὸν θερμὸν καὶ δι' ὄλους τοὺς ἄλλους ὁμοίως. Αὐτὰ ὅμως ἄς τὰ ἀφήσωμεν τόρα, διότι εἶναι κάπως ἔξω ἀπὸ τὸ ζήτημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Φιλία καὶ δικαιοσύνη.—Φαίνεται δὲ, καθὼς εἶπαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἢ φιλία περιστρέφεται εἰς τὰ ἴδια καὶ μεταξὺ τῶν ἰδίων, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ τὸ δίκαιον. Δηλαδὴ εἰς πᾶσαν ἐπιμιξίαν φαίνεται ὅτι ὑπάρχει δίκαιον, ὑπάρχει ὅμως καὶ φιλία. Τοῦλάχιστον ὅλοι ὡς φίλους χαιρετοῦν τοὺς συνταξιδιώτας καὶ τοὺς συστρατιώτας, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς συναδέλφους εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἐπιμιξίας. Εἰς ὅσον δὲ χρόνον ἔχουν ἐπιμιξίαν, τόσον καιρὸν διαρκεῖ καὶ ἢ φιλία των. Διότι καὶ τὸ δίκαιον τόσον καιρὸν διαρκεῖ. Καὶ ὀρθῶς λέγει ἢ παροιμία «τὰ τῶν φίλων κοινά». Διότι ἢ φιλία ἐγκριταὶ εἰς τὴν ἐπιμιξίαν. Εἶναι δὲ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς συνεταίρους ὅλα κοινά, εἰς τοὺς ἄλλους ὅμως εἶναι χωρισμένα, καὶ εἰς ἄλλους μὲν περισσότερα, εἰς ἄλλους δὲ ὀλιγώτερα. Διότι καὶ αἱ φιλίας, ἄλλαι μὲν εἶναι περισσότερον, ἄλλαι δὲ ὀλιγώτερον φιλίας. Διαφέρουν δὲ καὶ τὰ δίκαια. Διότι δὲν ἔχουν τὰ ἴδια οἱ γονεῖς μὲ τὰ τέκνα καὶ οἱ ἀδελφοὶ μεταξὺ των, οὔτε οἱ συνέταιροι μὲ τοὺς συμπολίτας, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὰ ἄλλα εἶδη

τῶν φίλων. Ἐπομένως διαφορετικὰ εἶναι καὶ τὰ δίκαια μὲ ἕκαστον ἀπὸ αὐτούς, καὶ αὐξάνουν ἐπιπροσθέτως ὅσον εἶναι περισσότερο φίλοι, λόγου χάριν τὸ νὰ στερήσῃ κανεὶς τὸν φίλον του τὰ χρήματά του εἶναι χειρότερον παρὰ τὸν συμπολίτην, καὶ τὸ νὰ μὴ βοηθήσῃ τὸν ἀδελφόν του εἶναι χειρότερον παρὰ τὸν ξένον, καὶ τὸ νὰ κυπῆσῃ τὸν πατέρα του παρὰ ὁποιονδήποτε ἄλλον. Φαίνεται δὲ ὅτι συγχρόνως μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς φιλίας αὐξάνει καὶ τὸ δίκαιον, διότι καὶ τὰ δύο περιστρέφονται εἰς τὰ ἴδια πρόσωπα καὶ ἐφαρμόζονται ἐξ ἴσου.

Ἡ φιλία καθὼς καὶ πᾶσα ἐπιμιξία εἶναι ἐν εἶδος πολιτικῆς.—Ὅλοι δὲ αἱ ἐπιμιξίαι φαίνονται ὡς ἐν μέρος τῆς πολιτικῆς. Διότι συμβαδίζουσι μὲ κάποιον συμφέρον, καὶ προμηθεύονται κάτι τι διὰ τὸν βίον. Ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπιμιξία φαίνεται ὅτι χάριν τοῦ συμφέροντος καὶ ἐξ ἀρχῆς συνηνώθη, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ μένῃ. Διότι αὐτὸ ἐπιδιώκουσι καὶ οἱ νομοθέται, καὶ λέγουσι ὅτι δίκαιον εἶναι τὸ κοινὸν συμφέρον. Καὶ λοιπὸν αἱ μὲν ἄλλαι ἐπιμιξίαι ζητοῦν τὸ συμφέρον ἰδιαίτερος, λόγου χάριν οἱ μὲν συνταξιδοῦνται τὸ συμφέρον τοῦ ταξιδίου δι' ἀπόκτησιν χρημάτων, ἢ διὰ κάτι παρόμοιον, οἱ δὲ συστρατιῶται ἐπιθυμοῦν τὸ συμφέρον τοῦ πολέμου, εἴτε τὴν νίκην, εἴτε τὴν πόλιν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ συγχωριανοὶ καὶ οἱ ἐνορίται. Μερικαὶ ὅμως ἐπιμιξίαι φαίνεται ὅτι ἐγίναν χάριν ἡδονῆς, καθὼς τῶν θιασωτῶν καὶ τῶν ἐραριστῶν. Διότι αὐταὶ γίνονται χάριν τῶν θισιῶν καὶ τῶν διασκεδάσεων. Ὅλοι αὐταὶ ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπάγονται εἰς τὴν πολιτικὴν—διότι ἡ πολιτικὴ δὲν ἐπιδιώκει τὸ προσωρινὸν συμφέρον, ἀλλὰ φροντίζει δι' ὅλον τὸν βίον—καὶ κάμνουσι θυσίας καὶ εἰς τὰς συγκεντρώσεις ποῦ γίνονται χάριν αὐτῶν ἀποδίδουσι τιμὰς εἰς τοὺς θεοὺς, καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν τῶν προμηθεύουσι ἡδονικὰς ἀναπαύσεις. Δηλαδὴ αἱ παλαιαὶ θυσίαι καὶ συγκεντρώσεις φαίνεται ὅτι ἐγίνοντο κατόπιν ἀπὸ τοὺς τρυγετοὺς τῶν καρπῶν, ὡς ἄλλαι ἀπαρχαί. Διότι κυρίως εἰς αὐτοὺς τοὺς καιροὺς εἶχαν εὐκαιρίαν. Λοιπὸν ὅλοι αἱ ἐπιμιξίαι φαίνονται ὡς μέρη τῆς πολιτικῆς. Ἀκολουθοῦν δὲ ἴσως εἰς αὐτὰς τὰς ἐπιμιξίας αἱ ἀνάλογοι φιλίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Τὰ τρία εἶδη τοῦ πολιτεύματος ἐφαρμοζόμενα ἐπὶ τῆς οἰκογενείας.—Τοῦ δὲ πολιτεύματος ὑπάρχουσι τρία εἶδη, καὶ ἰσάριθμοι παρεκτροπαί, ὡς ἄλλαι παραφθοραὶ αὐτῶν. Εἶναι δὲ τὰ πολιτεύματα αὐτὰ ἢ βασιλεία καὶ ἢ ἀριστοκρατία καὶ τρίτον τὸ βασιζόμενον εἰς τὸ τίμημα, τὸ ὁποῖον φαίνεται κατάλληλον νὰ ὀνομάζεται τιμοκρατία, οἱ περισσότεροι ὅμως συνηθίζουσι νὰ τὸ λέγουν ἀπλῶς πολίτευμα (1). Ἀπὸ αὐτὰ δὲ τὸ καλλίτερον μὲν εἶναι ἢ βασιλεία, τὸ χειρότερον δὲ ἢ τιμοκρατία. Εἶναι δὲ παρεκτροπὴ τῆς μὲν βασιλείας ἢ τυραννία. Δηλαδὴ καὶ τὰ δύο μὲν εἶναι μοναρχίαι, διαφέρουσι ὅμως πάρα πολύ. Διότι ὁ μὲν τύραννος κυττάζει τὸ συμφέρον του, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τὸ συμφέρον τῶν ὑπηκόων του. Δηλαδὴ δὲν εἶναι βασιλεὺς ὅστις δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰ ἰδικά του καὶ δὲν εἶναι ἀνώτερος εἰς ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Ὁ τοιοῦτος δὲ δὲν ἔχει καμμίαν ἀνάγκην. Ἐπομένως δὲν βλέπει τὰ ὠφέλιμα διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὑπηκόους. Καὶ βεβαίως, ὅστις δὲν εἶναι τοιοῦτος, θὰ ἦτο ἴσως κληρωτὸς βασιλεὺς. Ἡ δὲ τυραννία εἶναι τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ. Διότι ὁ τύραννος ἐπιδιώκει τὰ ἀτομικά του ἀγαθὰ. Καὶ εἰς αὐτὴν γίνεται σαφέστερον ὅτι εἶναι τὸ χειρότερον πολίτευμα. Διότι τὸ χειρότερον εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ καλλιτέρου. Μεταβαίνει δὲ ἀπὸ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν τυραννίαν. Διότι ἢ τυραννία εἶναι ἐξαχρείωσις τῆς μοναρχίας, ἐπομένως ὁ μοχθηρὸς βασιλεὺς γίνεται τύραννος. Ἀπὸ δὲ τὴν ἀριστοκρατίαν μεταβαίνει τὸ πολίτευμα εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν ὡς ἐκ τῆς κακίας τῶν ἀρχόντων, οἱ ὁποῖοι μοιράζουσι τὰ πράγματα τῆς πόλεως ἔξω ἀπὸ τὴν ἀξίαν, καὶ ὅλα ἢ τὰ περισσότερα ἀγαθὰ τὰ

1) Ὅπως ὀνομάζετο ἢ δημοκρατία, ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων.

μοιράζουσαν εἰς τὸν ἑαυτὸν των, καὶ τὰ ἀξιώματα πάντοτε εἰς τοὺς ἰδίους, διότι φροντίζουν πρὸ πάντων νὰ εἶναι πλούσιοι. Λοιπὸν οἱ ὀλίγοι καὶ οἱ κακοὶ εἶναι ἄρχοντες ἀντὶ τῶν ἀρμοδιωτάτων. Ἀπὸ δὲ τὴν τιμοκρατίαν τὸ πολίτευμα μεταβάλλεται εἰς δημοκρατίαν. Διότι αὐταὶ αἱ δύο συνορεύουν. Δηλαδή καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι πολίτευμα τοῦ λαοῦ καὶ ὅλοι ὅσοι ἀνήκουν εἰς τὸ τμήμα εἶναι ἴσοι. Εἶναι ὅμως τὸ ὀλιγότερον κακὸν πολίτευμα ἢ δημοκρατία, διότι πολὺ ὀλίγον παρεκτρέπεται τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολιτεύματος. Καὶ λοιπὸν τὰ πολιτεύματα μεταβάλλονται κατ' αὐτὴν τὴν σειρὰν κυρίως—διότι οὕτω πως πολὺ ὀλίγον μετατρέπονται καὶ εὐκόλως. Ἀπομιμήσεις δὲ αὐτῶν καὶ τρόπον τινὰ παραδείγματα ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εὔρη εἰς τὰς οἰκογενείας. Δηλαδή ἢ μὲν σχέσις τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν ἔχει τύπον βασιλείας—διότι ὁ πατὴρ φροντίζει διὰ τὰ τέκνα. Ἀπὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ Ὀμηρὸς τὸν Δία τὸν ὀνομάζει πατέρα, διότι κυρίως πατρικὴ ἐξουσία εἶναι ἢ βασιλεία. Εἰς τὴν Περσίαν ὅμως ἢ σχέσις τοῦ πατρὸς εἶναι τυραννικὴ—διότι μεταχειρίζονται ὡς δούλους τοὺς υἱοὺς των. Εἶναι δὲ τυραννικὴ καὶ ἡ σχέσις τοῦ οἰκοδεσπότη πρὸς τοὺς δούλους—διότι εἰς αὐτὴν ἐπιδιώκεται τὸ συμφέρον τοῦ οἰκοδεσπότη. Αὕτη λοιπὸν φαίνεται ὀρθή, ἢ Περσικὴ ὅμως λανθασμένη, διότι αἱ ἐξουσίαι τῶν διαφορετικῶν εἶναι διαφορετικαί. Ἡ δὲ σχέσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς φαίνεται ἀριστοκρατικὴ—διότι συμφώνως μὲ τὴν ἀξίαν του ἐξουσιάζει ὁ ἀνὴρ καὶ εἰς ζητήματα εἰς ὅσα ἀρμόζουσαν εἰς τὸν ἀνδρα. Ὅσα ὅμως ἀρμόζουσαν εἰς τὴν γυναῖκα τὰ ἀναθέτει εἰς ἐκείνην. Ὅταν ὅμως ὅλα τὰ κυριαρχήσῃ ὁ ἀνὴρ, τότε τὸ πολίτευμα μεταβάλλεται εἰς ὀλιγαρχικόν—διότι τοῦτο τὸ κάμνει ἔξω ἀπὸ τὴν ἀξίαν καὶ ὄχι καθόσον εἶναι καλλίτερος. Κάποτε πάλιν ἐξουσιάζουσαν γυναῖκες κληρονομοῦσαι τὴν περιουσίαν. Καὶ λοιπὸν δὲν ἀπονέμονται αἱ ἐξουσίαι συμφώνως μὲ τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ χάριν τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς δυνάμεως, καθὼς εἰς τὰς ὀλιγαρχίας. Μὲ τιμοκρατικὸν δὲ πολίτευμα ὁμοιάζει ἢ σχέσις τῶν ἀδελφῶν—διότι εἶναι ἴσοι, ἐκτὸς μόνον ἐκείνων ὅσοι διαφέρουσαν μεταξὺ των κατὰ ἡλικίαν. Διὰ τοῦτο, ὅταν αἱ ἡλικίαι των ἔχουσαν

μεγάλῃν διαφορὰν, τότε πλέον δὲν ὑπάρχει μεταξὺ των ἀδελφικὴ φιλία. Ἡ δὲ δημοκρατία συμβαίνει κυρίως εἰς τὰς ἀκεφάλους οἰκογενείας—διότι εἰς αὐτὰς ὅλοι κυριαρχοῦσαν ἐξ ἴσου—καὶ ὅπου εἶναι ἀνίσχυρος ὁ ἄρχων καὶ ὁ καθεὶς μοιράζεται τὴν ἐξουσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἀναλογία πολιτεύματος καὶ δικαιοσύνης πρὸς τὴν φιλίαν—Εἰς ἕκαστον δὲ πολίτευμα φαίνεται ὅτι ὑπάρχει σχέσις φιλίας, ὅσον ὑπάρχει καὶ σχέσις δικαιοσύνης. Καὶ μεταξὺ μὲν βασιλέως καὶ ὑπηκόων μὲ ὑπεροχὴν εὐεργεσίας. Διότι αὐτὸς εὐεργετεῖ τοὺς ὑπηκόους του, ἐὰν βεβαίως εἶναι ἀγαθὸς καὶ φροντίζει δι' αὐτοὺς νὰ εὐτυχοῦσαν, καθὼς ὁ ποιμὴν διὰ τὰ πρόβατά του. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ὀμηρὸς ὀνόμασε τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν. Τοιαύτη δὲ εἶναι καὶ ἡ πατρικὴ σχέσις, ἀλλὰ διαφέρει μόνον ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εὐεργεσιῶν. Διότι αὐτὸς εἶναι αἴτιος τῆς ὑπάρξεως τοῦ τέκνου, ἢ ὅποια φαίνεται τὸ μέγιστον ἀγαθόν, καὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεώς του. Καὶ εἰς τοὺς πάππους δὲ ἀποδίδονται αὐτά. Δηλαδή ἐκ φύσεως εἶναι ἐξουσιαστὴς ὁ πατὴρ τῶν υἱῶν, καὶ οἱ πάπποι τῶν ἐγγόνων, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν ὑπηκόων. Εἶναι δὲ μὲ ὑπεροχὴν αὐτὰ τὰ εἶδη τῆς φιλίας καὶ διὰ τοῦτο τιμῶνται οἱ γονεῖς. Καὶ βεβαίως καὶ τὸ δίκαιον εἰς αὐτὰ δὲν εἶναι τὸ ἴδιον, ἀλλὰ συμφώνως μὲ τὴν ἀξίαν. Ἐπομένως τὸ ἴδιον εἶναι καὶ ἡ φιλία. Καὶ τοῦ ἀνδρὸς δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα ἢ φιλία εἶναι ἢ ἴδια, καθὼς εἶναι εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν. Δηλαδή εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ἀρετὴν, καὶ εἰς τὸν καλλίτερον ἀποδίδεται περισσότερον ἀγαθόν καὶ τὸ ἀρμόζον εἰς ἕκαστον. Ὅμοίως δὲ καὶ τὸ δίκαιον. Ἡ δὲ σχέσις τῶν ἀδελφῶν ὁμοιάζει συνεταιρισμόν. Διότι εἶναι ἴσοι καὶ ὁμήλικες, καὶ οἱ τοιοῦτοι εἶναι συνήθως ὅμοιοι εἰς τὴν μάθησιν καὶ τὰ ἦθη. Ὅμοιάζει δὲ μὲ αὐτὴν τὴν

φιλίαν καὶ ἢ ὑπάρχουσα εἰς τὸ τιμοκρατικὸν πολίτευμα. Διότι αἱ συμπολιταὶ τότε θέλουν νὰ εἶναι ἴσοι καὶ ἄρμονικοί, ἐπομένως μοιράζεται ἡ ἐξουσία καὶ ἐξ ἴσου. Ὅμοιως λοιπὸν καὶ ἡ φιλία. Εἰς δὲ τὰς παρεκτροπὰς καθὼς τὸ δίκαιον, ὁμοίως καὶ ἡ φιλία δὲν ἰσχύει πολὺ, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον εἰς τὴν χειροτέραν παρέκδοσιν. Δηλαδή εἰς τὴν τυραννίδα ἢ διόλου ἢ ὀλίγον μέρος ὑπάρχει τῆς φιλίας. Διότι, ὅπου δὲν ὑπάρχει τίποτε κοινὸν μεταξὺ ἄρχοντος καὶ ὑπηκόων, δὲν ὑπάρχει οὔτε φιλία, διότι δὲν ὑπάρχει δίκαιον. Ἀλλὰ συμβαίνει καθὼς μεταξὺ τεχνίτου καὶ ὀργάνου, ἢ μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος, ἢ οἰκοδεσπότου καὶ δούλου. Δηλαδή ὅλα μὲν αὐτὰ ὠφελοῦνται ἀπὸ τοὺς μεταχειριζομένους αὐτά, φιλία ὅμως δὲν ὑπάρχει πρὸς τὰ ἄψυχα οὔτε δίκαιον. Οὔτε ὅμως πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, οὔτε πρὸς δούλον, καθόσον εἶναι δούλος. Δηλαδή δὲν ὑπάρχει κανὲν κοινόν, διότι ὁ δούλος εἶναι ἔμφυχον ὄργανον, τὸ δὲ ὄργανον εἶναι ἄψυχος δούλος. Καθόσον λοιπὸν εἶναι δούλος, δὲν ὑπάρχει φιλία πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ μόνον καθόσον εἶναι ἄνθρωπος. Δηλαδή φαίνεται ὅτι ὑπάρχει κάποιον δίκαιον εἰς πάντα ἄνθρωπον, ἀπέναντι παντὸς ὁ ὁποῖος ἢμπορεῖ νὰ συμμετέχη τοῦ νόμου καὶ τῆς συνθήκης, ἐπομένως καὶ φιλία, ὑπάρχει μόνον καθόσον εἶναι ἄνθρωπος. Καὶ λοιπὸν εἰς τὰς τυραννίας καὶ αἱ φιλίαι καὶ τὸ δίκαιον ὀλίγον ἰσχύουν, εἰς δὲ τὰς δημοκρατίας εἰς τὸν ἀνώτερον βαθμόν. Διότι ὑπάρχουν πολλὰ τὰ κοινὰ εἰς τοὺς πολίτας, ἐπειδὴ εἶναι ἴσοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἡ συγγενικὴ φιλία ὡς ὁμοιότης καὶ ταυτότης.— Λοιπὸν κάθε εἶδος φιλίας ὑπάρχει εἰς τὴν ἐπιμιξίαν, καθὼς εἴπαμεν. ἢμπορεῖ δὲ κανεὶς νὰ διακρίνη τὴν συγγενικὴν καὶ τὴν συνεταιρικὴν. Αἱ δὲ πολιτικαὶ καὶ φυλετικαὶ καὶ ταξιδιωτικαὶ καὶ ὅσα εἶναι παρόμοια ὁμοιάζουν μᾶλλον μὲ τὰς συναλλαγὰς. Δη-

λαδή φαίνονται ὡς νὰ ὑπάρχουν μὲ κάποιαν συμφωνίαν, εἰς αὐτὰς δὲ ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ κατατάξῃ καὶ τὴν φιλοξενίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ συγγενικὴ φαίνεται ὅτι εἶναι πολλῶν εἰδῶν, ἐξαρτᾶται ὅμως εἰς ὅλα τῆς τὰ εἶδη ἀπὸ τὴν πατρικὴν. Δηλαδή οἱ γονεῖς ἀγαποῦν τὰ τέκνα των, διότι εἶναι μέρος ἰδικόν των, τὰ δὲ τέκνα ἀγαποῦν τοὺς γονεῖς, διότι εἶναι ἐν μέρος ἀπὸ ἐκείνου. Περισσότερον δὲ γνωρίζουν οἱ γονεῖς τὰ γεννηθέντα ἀπὸ αὐτοῦς, παρὰ τὰ τέκνα ὅτι κατάγονται ἀπὸ αὐτοῦς, καὶ διὰ τοῦτο περισσότερο συνδέεται ὁ γεννήτωρ πρὸς τὸ γεννηθὲν παρὰ τὸ γεννηθὲν πρὸς τὸν δημιουργόν του. Διότι τὸ ἐξαρτώμενον εἶναι ἀγαπητόν εἰς τὸν ἰδιοκτήτην του, λόγου χάριν τὸ δόντι, ἢ τρίχα καὶ ὅτιδήποτε ἄλλο εἰς τὸν ἔχοντα αὐτά, ἐνῶ εἰς ἐκεῖνο τὸ ἐξαρτώμενον δὲν εἶναι τίποτε ὁ ἰδιοκτήτης, ἢ εἶναι κάτι ὀλιγώτερον. Ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται καὶ ἀπὸ τὴν πολυκαιρίαν. Διότι ἐκεῖνοι μὲν μόλις γεννηθῶν ἀρχίζουσι νὰ τὰ ἀγαποῦν, ἐνῶ τὰ παιδιά ἀφοῦ περάσῃ καιρὸς ἀγαποῦν τοὺς γονεῖς, δηλαδή ἀφοῦ ἀποκτήσῃ σῦνεσιν ἢ αἴσθησιν. Καὶ λοιπὸν οἱ μὲν γονεῖς ἀγαποῦν τὰ τέκνα των ὡς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν των—διότι τὰ γεννώμενα ἀπὸ αὐτοῦς εἶναι ὡς ἄλλοι αὐτοὶ ἀποχωρισθέντες—τὰ δὲ τέκνα ἀγαποῦν τοὺς γονεῖς των, διότι ἐγεννήθησαν ἀπὸ ἐκείνου, καὶ οἱ ἀδελφοὶ ἀγαπῶνται μεταξὺ των, διότι ἐγεννήθησαν ἀπὸ τοὺς ἰδίους γονεῖς. Δηλαδή ἡ ὁμοία σχέσις πρὸς ἐκείνους κάμνει καὶ αὐτοὺς μεταξὺ των ὁμοίους. Διὰ τοῦτο λέγουσι τὸ ἴδιον αἷμα καὶ ἡ ἴδια ῥίζα καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπομένως εἶναι κάπως τὸ ἴδιον, ἂν καὶ εἶναι χωρισμένοι.

Εἶναι δὲ μέγας παράγων διὰ τὴν φιλίαν καὶ ἡ συντροφία καὶ ἡ συνομηλικία. Διότι, καθὼς λέγει ἡ παροιμία, ὁ ἀμήλικος ἀγαπᾷ τὸν ὁμήλικον. Καὶ οἱ συνηθισμένοι εἶναι συνεταιρικοί. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀδελφικὴ φιλία παρομοιάζεται πρὸς συνεταιρισμόν. Οἱ δὲ ἐξάδελφοι καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς εἶναι οἰκείοι ἐξ αἰτίας τούτων. Δηλαδή διότι κατάγονται ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἀδελφούς. Γίνονται δὲ στενωτέρω ἢ μακρινώτεροι ὅσον εἶναι πλησιέστερα ἢ μακρότερα ὁ ἀρχηγός των. Εἶναι δὲ ἡ μὲν φιλία τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς καθὼς καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς θεούς, ὡσὰν ἀπέναντι

ἀγαθοῦ καὶ ὑπερόχου προσώπου. Διότι αὐτοὶ τοὺς ἕκαμαν τὰς μεγαλιτέρας εὐεργεσίας. Δηλαδή εἶναι αἴτιοι τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς των καὶ κατόπιν τῆς ἐκπαιδεύσεώς των.

Περιέχει δὲ καὶ τὸ ἡδονικὸν καὶ τὸ χρήσιμον ἢ τοιαύτη φιλία περισσότερον ἀπὸ τὰς ξένας, καθόσον εἶναι καὶ κοινότερος ὁ βίος μεταξὺ αὐτῶν. Ὑπάρχουν δὲ καὶ εἰς τὴν ἀδελφικὴν φιλίαν ὅσα ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν συνεταιρικὴν, καὶ περισσότερον εἰς τοὺς καλοὺς, καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς ὁμοίους, καθόσον εἶναι οἰκειότεροι καὶ ἤρχισαν ἀφ' ὅτου ἐγεννήθησαν νὰ ἀγαπῶνται μεταξὺ των, καὶ καθόσον εἶναι ὁμοιότεροι εἰς τὰ ἤθη ὅσοι ἐγεννήθησαν ἀπὸ τοὺς ἰδίους γονεῖς, καὶ εἶναι σύντροφοι καὶ ἐπαιδευθήσαν ὁμοίως. Καὶ ἡ δοκιμασία αὐτὴ εἶναι μακροχρόνιος καὶ ἀσφαλεστάτη. Εἶναι δὲ ἀνάλογοι αἱ φιλίαι καὶ εἰς τὰ ἄλλα εἶδη τῆς συγγενείας.

Ἡ συζυγικὴ φιλία εἶναι φυσική.—Μεταξὺ δὲ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς φαίνεται ὅτι ἡ φιλία ὑπάρχει ἐκ φύσεως. Διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μᾶλλον ζευγαρωτὸν ζῷον ἐκ φύσεως παρὰ πολιτικόν, καθόσον εἶναι προτιμότερα καὶ ἀναγκαιότερα ἢ οἰκογένεια ἀπὸ τὴν πόλιν, καὶ καθόσον ἡ τεκνοποιία εἶναι κοινοτέρα εἰς ὅλα τὰ ζῷα. Καὶ εἰς μὲν τὰ ἄλλα ζῷα μόνον ἕως ἐκεῖ φθάνει ἡ ἐπιμιξία. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως δὲν κάμνουν συνοικέσια μόνον χάριν τῆς τεκνοποιίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συμβίωσιν. Διότι ἐξ ἀρχῆς μοιράζονται αἱ ἐργασίαι, καὶ εἶναι ἄλλαι αἱ τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἄλλαι τῆς γυναικὸς. Λοιπὸν βοηθοῦν ὁ εἰς τὸν ἄλλον, διότι θέτουν εἰς τὸ μέσον τὰ ἰδιαιτέρᾳ των. Δι' αὐτὸ δὲ φαίνεται ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν φιλίαν ὑπάρχει καὶ τὸ χρήσιμον, καθὼς καὶ τὸ ἡδονικόν, ἢ μπορεῖ δὲ νὰ εἶναι φίλοι καὶ ἀπὸ ἀρετῆν, ἐὰν εἶναι καλοί. Διότι ὑπάρχει ἀρετὴ τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς δύο, καὶ ἢ μποροῦν νὰ εὐχαριστοῦνται μὲ τοῦτο. Φαίνεται δὲ ὅτι τὰ τέκνα εἶναι σύνδεσμος. Διὰ τοῦτο γληγορώτερα χωρίζονται οἱ ἄτεκνοι. Δηλαδή τὰ τέκνα εἶναι κοινὸν ἀγαθὸν διὰ τοὺς δύο, καὶ τὸ κοινὸν τοὺς συγκρατεῖ. Πῶς ὅμως πρέπει νὰ ζῆ ὁ ἀνὴρ μαζί μὲ τὴν γυναῖκά του καὶ ἐν γένει ὁ φίλος μὲ τὸν φίλον, φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι διάφορος ἔρευνα ἀπὸ τὸ πῶς εἶναι δίκαιον νὰ ζοῦν. Δηλαδή φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡ ἰδία φι-

λία τοῦ φίλου πρὸς τὸν φίλον καὶ τὸν ξένον καὶ τὸν συνεταιρὸν καὶ τὸν συμφοιτητήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Διάφοροι δυσαρέσκεια ἀνάλογοι μὲ τὰ εἶδη τῆς φιλίας.

— Ἄφου δὲ εἶναι τριῶν εἰδῶν αἱ φιλίαι, καθὼς εἶπαμεν εἰς τὴν ἀρχήν, καὶ εἰς ἕκαστον εἶδος ἄλλοι μὲν εἶναι φίλοι μὲ ἰσότητα, ἄλλοι δὲ μὲ ὑπερβολήν — διότι ὅχι μόνον οἱ ὁμοίως ἀγαθοὶ γίνονται φίλοι, ἀλλὰ καὶ ὁ καλλίτερος μὲ τὸν χειρότερον, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἡδονικοί, καὶ οἱ φίλοι τῆς χρησιμότητος, οἱ ὅποιοι ἐξισώνουν τὰς ὠφελείας ὁσάκις εἶναι διαφορετικοί, διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἴσοι πρέπει συμφώνως μὲ τὴν ἰσότητά των νὰ ἐξισώνουν τὴν ἀγάπην καὶ τὰ ἄλλα, οἱ δὲ ἄνισοι νὰ ἀποδίδουν τὸ ἀνάλογον εἰς ὅ,τι εἶναι ἀνώτεροι οἱ ἄλλοι.

Αἱ δυσαρέσκεια πλεονάζουν εἰς τὴν φιλίαν τῆς χρησιμότητος.— Γεννῶνται δὲ αἱ δυσαρέσκεια καὶ αἱ κατακρίσεις ἢ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν φιλίαν τῆς χρησιμότητος, ἢ κυρίως εἰς αὐτὴν μόνον, ἢ περισσότερον εὐλόγως εἰς αὐτήν. Διότι, ὅσοι μὲν εἶναι φίλοι ἀπὸ ἀρετῆν, προθυμοποιοῦνται νὰ εὐεργετοῦν ὁ εἰς τὸν ἄλλον—διότι αὐτὸ εἶναι ἰδιότης τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλίας. Ἄφου δὲ ἀμιλλῶνται εἰς αὐτὸ δὲν ὑπάρχουν δυσαρέσκεια οὔτε φιλονικία — διότι ἐκεῖνον ὅστις ἀγαπᾷ καὶ εὐεργετεῖ κανεὶς δὲν τὸν δυσαρεστεῖ, ἀλλὰ, ἐὰν ἕκαμε εἰς κανένα χάριν, αὐτὸς τὸν ἐκδικεῖται μὲ ἄλλην εὐεργεσίαν. Ὅστις δὲ εἶναι ἀνώτερος, ἐὰν δὲν ἐπιτύχη ὅ,τι ἐπιθυμεῖ, δὲν ἢ μπορεῖ νὰ παραπονητῆ διὰ τὸν φίλον του, διότι ὁ καθεὶς των ἐπιθυμεῖ τὸ ἀγαθόν. Ἐπίσης δὲ δὲν παραπονοῦνται τόσο πολὺ οὔτε εἰς τὰ ἡδονικά—διότι αὐτοὶ συγχρόνως ἀπολαμβάνουν ὅ,τι ἐπιθυμοῦν, ἀφου εὐχαριστοῦνται νὰ συναναστρέφωνται μαζί, θὰ ἐφαίνετο δὲ ἴσως καὶ γελοῖος ὅστις κατακρίνει ἐκεῖνον ποῦ δὲν τὸν εὐχαριστεῖ, ἀφου ἢ μπορεῖ νὰ μὴ

τὸν συναναστρέφεται.— Ἡ φιλία ὅμως τῆς χρησιμότητος γεννᾷ δυσαρρεσκείας. Διότι, ἐπειδὴ σχετίζονται διὰ τὰ ὠφελήθησιν ὁ εἰς ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἔχουν ἐκάστοτε ἀνάγκη τοῦ περισσοτέρου καὶ νομίζουν ὅτι ἔλαβαν ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει, καὶ τοὺς κατακρίνουν, διότι δὲν λαμβάνουν ὅσα χρειάζονται, ἐνῶ ἀξίζουσιν. Ἄλλὰ οἱ εὐεργετοῦντες δὲν ἠμποροῦν νὰ προφθάσουν ὅσα χρειάζονται οἱ εὐεργετούμενοι.

Μέρος ἠθικὸν καὶ μέρος νομικὸν εἰς τὴν φιλίαν τῆς χρησιμότητος.—Καθὼς τὸ δίκαιον εἶναι δύο εἰδῶν, δηλαδὴ τὸ ἐν ἄγραφον καὶ τὸ ἄλλο σύμφωνον μὲ τὸν νόμον, ὁμοίως φαίνεται ὅτι καὶ εἰς τὴν φιλίαν τῆς χρησιμότητος τὸ ἐν μέρος εἶναι ἠθικόν, τὸ δὲ ἄλλο νομικόν. Κυρίως λοιπὸν συμβαίνουν παράπονα, ὅταν δὲν δοσοληπτῆσιν συμφώνως μὲ τὴν ἰδίαν φιλίαν μὲ τὴν ὁποίαν χωρίζονται. Καὶ τὸ μὲν νομικὸν εἶδος τὸ γινόμενον μὲ ῥητὰς συμφωνίας ἄλλοτε μὲν εἶναι ὅλως διόλου χυδαῖον καὶ χέρι μὲ χέρι, ἄλλοτε δὲ εὐγενέστερον μὲ προθεσίαν, πάντοτε ὅμως μὲ συμφωνίαν, τί δίδεις καὶ τί παίρνεις—εἶναι ὅμως δεδηλωμένον εἰς αὐτὴν τὸ ὀφειλόμενον καὶ ὅχι ἀμφισβητούμενον, καὶ ὡς μόνον χαρακτηριστικὸν τῆς φιλίας ἔχει τὴν προθεσίαν. Διὰ τοῦτο μερικοὶ δὲν ἐγείρουν δίκας διὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ νομίζουν ὅτι πρέπει νὰ ἀγαποῦν τοὺς συναλλασσομένους μὲ πίστιν. Τὸ δὲ ἠθικὸν δὲν εἶναι μὲ ῥητοὺς ὅρους, ἀλλὰ κάμνει δῶρον ἢ ἄλλο τι ὡς εἰς φίλον. Ἀπαιτεῖ ὅμως νὰ ἀπολαύσῃ τὸ ἴσον ἢ καὶ περισσότερον, διότι νομίζει ὅτι δὲν ἔδωκε ἀλλὰ ἐδάνεισε. Αὐτὸς δὲ θὰ παραπονεθῇ ὅτι δὲν ἔκαμε τὴν συναλλαγὴν μὲ τοὺς ὅρους τοῦ διαλύει. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἐπιθυμοῦν μὲν ὅλοι ἢ οἱ περισσότεροι τὰ καλὰ, προτιμοῦν ὅμως τὰ ὠφέλιμα. Καὶ καλὸν μὲν εἶναι τὸ νὰ εὐεργετῇ κανεὶς, ὅχι διὰ τὰ εὐεργετηθῆ, ὠφέλιμον ὅμως εἶναι τὸ νὰ εὐεργετῆται. Ἐπομένως, ὅστις ἠμπορεῖ, πρέπει νὰ ἀνταποδίδῃ τὰ ἀνάλογα πρὸς ὅσα ἔλαβε, καὶ ἐκουσίως. Διότι ἀκούσιον φίλον δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν, ὡς ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος δῆθεν ἔσφαλε εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐδέχθη εὐεργεσίαν ἀπὸ ἐκείνου τοῦ δὲν ἔπρεπε. Καὶ βεβαίως δὲν εὐεργετήθη ἀπὸ φίλον, οὔτε ἀπὸ

ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος εὐεργετεῖ καθ'αυτὸ διὰ τὴν εὐεργεσίαν. Λοιπὸν πρέπει νὰ διαλυθῇ ὡς νὰ εὐεργετήθη μὲ ῥητὴν συμφωνίαν. Καὶ ἴσως πρέπει νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι, ἐὰν ἠμπορέσῃ, θὰ ἀποδώσῃ τὴν εὐεργεσίαν. Ἀπὸ τὸν μὴ δυνάμενον ὅμως ἴσως δὲν ἔχει ἀπαίτησιν οὔτε ὅστις ἔδωκε. Ἐπομένως, μόνον ἐὰν εἶναι ἱκανός, πρέπει νὰ ἀποδώσῃ. Πρέπει ὅμως νὰ προσέχη εἰς τὴν ἀρχὴν τί ἄνθρωπος τὸν εὐεργετεῖ καὶ διὰ ποῖον λόγον καὶ ἀναλόγως νὰ δεχθῇ ἢ ὅχι.

Ἄν ἡ εὐεργεσία πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται μὲ τὴν ἀξίαν τῆς, ἢ ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης τοῦ εὐεργετουμένου.—Ἐπιδέχεται δὲ ἀμφισβήτησιν ἂν πρέπει νὰ λαμβάνωμεν ὡς μέτρον τὸ πόσον ὠφελήθη ὁ εὐεργετηθεὶς, καὶ συμφώνως μὲ αὐτὸ νὰ ἀνταποδώσωμεν, ἢ τὸ πόσον ἦτο ἡ ὠφέλεια τοῦ εὐεργετηθέντος. Διότι οἱ μὲν εὐεργετηθέντες λέγουν ὅτι ἔλαβον χάριν, ἢ ὁποία ὡς πρὸς τὸν εὐεργετήσαντα ἦτο μικρὸν πρᾶγμα, καὶ ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ τὴν λάβουν ἀπὸ ἄλλους, διὰ τὰ ἐξευτελίσειν τὸ ποσόν. Οἱ ἄλλοι ὅμως λέγουν ἀντιθέτως ὅτι ἔδωκαν τὸ περισσότερον τοῦ ἠμποροῦσαν, καὶ ὅσα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δώσουν ἄλλοι, καὶ ἐν ὧρα κινδύνου ἢ εἰς ἀναλόγους ἀνάγκας. Τώρα λοιπὸν, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ φιλία εἶναι τῆς χρησιμότητος, μήπως ἄραγε μέτρον αὐτῆς εἶναι ἡ ὠφέλεια τοῦ εὐεργετηθέντος; Διότι αὐτὸς εἶναι τοῦ ἔχει ἀνάγκη, καὶ ὁ ἄλλος τὸν βοηθεῖ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀπολάβῃ ἴσην εὐεργεσίαν. Ἐπομένως ἡ βοήθεια ἔγινε τόση, ὥστε νὰ τὸν ὠφελήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ ἀποδώσῃ ὅσον ἐκέρδισε ἢ καὶ περισσότερον. Διότι τοῦτο εἶναι ὠραιότερον. Εἰς τὰς φιλίας ὅμως τῆς ἀρετῆς δὲν ὑπάρχουν παράπονα, ὡς μέτρον δὲ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ προαίρεσις τοῦ εὐεργετηθέντος. Διότι τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἠθους τὸ σπουδαιότερον ἔγκειται εἰς τὴν προαίρεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

Δυσαρέσκεια εις τὴν φιλίαν τῆς ὑπεροχῆς.— Φιλονικοῦν δὲ καὶ εἰς τὰς φιλίας τῆς ὑπεροχῆς. Διότι ἕκαστος ἀπαιτεῖ νὰ λάβῃ περισσότερον, ὅταν ὅμως γίνῃ τοῦτο, διαλύεται ἡ φιλία. Δηλαδή καὶ ὁ καλλίτερος νομίζει ὅτι εἶναι πρέπον, αὐτὸς νὰ λάβῃ περισσότερον—διότι εἰς τὸν ἀγαθὸν ἀποδίδεται περισσότερον—τὸ ἴδιον ὅμως νομίζει καὶ ὁ ὠφελιμώτερος. Δηλαδή λέγουν ὅτι, ὅστις εἶναι ἄχρηστος δὲν πρέπει νὰ λάβῃ τὸ ἴσον. Διότι τότε πλέον δὲν εἶναι φιλία, ἀλλὰ ταμειον ἀπομάχων, ἐὰν δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων τὰ κέρδη τῆς φιλίας. Δηλαδή, καθὼς εἰς τὴν δόσοληψίαν λαμβάνουν περισσότερα ὅσοι συντελοῦν περισσότερον, τὸ ἴδιον λέγουν ὅτι πρέπει νὰ γίνεται καὶ εἰς τὴν φιλίαν. Ἄλλὰ ὁ ἑλλιπὴς καὶ ὁ χειρότερος φρονοῦν τὸ ἀντίθετον. Δηλαδή ὅτι ὁ καλὸς φίλος φαίνεται, ὅταν βοηθῇ τοὺς ἔχοντας ἀνάγκας. Διότι, λέγουν αὐτοί, τί τὸ ὄφελος νὰ εἶσαι φίλος μὲ ἓνα σπουδαῖον ἢ πανίσχυρον, ἀφοῦ βέβαια δὲν περιμένεις νὰ ὠφελήθῃς τίποτε; Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ καθεὶς ἔχει ὀρθὴν ἀξίωσιν καὶ ὅτι πρέπει ὁ καθεὶς νὰ κερδίζῃ ἀπὸ τὴν φιλίαν, ὄχι ὅμως τὸ ἴδιον πρᾶγμα, ἀλλὰ ὁ μὲν εὖπορος τιμὴν, ὁ δὲ ἄπορος κέρδος. Διότι τῆς μὲν ἀρετῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας ἀμοιβὴ εἶναι ἡ τιμὴ, τῆς δὲ στερήσεως βοήθημα εἶναι τὸ κέρδος. Φαίνεται δὲ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὰ πολιτεύματα. Δηλαδή δὲν τιμᾶται ὅστις δὲν δίδει τίποτε διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Διότι τὸ κοινὸν δίδεται εἰς τὸν εὐεργετοῦντα τὸ κοινόν, κοινὸν δὲ εἶναι ἡ τιμὴ, ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν, συγχρόνως νὰ πλουτίσῃ κανεὶς ἀπὸ τὰ κοινὰ καὶ νὰ τιμᾶται. Διότι εἰς ὅλα κανεὶς δὲν ὑποφέρει τὸ ὀλιγώτερον. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν ὀλιγοστεύοντα τὰ χρήματα χάριν τῶν κοινῶν ἀποδίδουν τιμὴν, καὶ εἰς τὸν μὴ δωροδοκούμενον δίδουν χρήματα.

Διότι τὸ σύμφωνον μὲ τὴν ἀξίαν διατηρεῖ τὴν φιλίαν, καθὼς εἴπαμεν. Ὅμοίως λοιπὸν πρέπει νὰ σχετίζωνται καὶ οἱ ἄνισοι, καὶ ὅστις ὠφελείται χρηματικῶς ἢ μὲ ἀρετὴν, πρέπει νὰ ἀνταποδίδῃ τιμὴν, διὰ νὰ φαίνεται ὅτι ἀνταποδίδει ὅ,τι τοῦ εἶναι δυνατόν. Διότι μόνον τὸ δυνατόν ἀπαιτεῖ ἡ φιλία, καὶ ὄχι ὅσον ἀξίζει. Οὔτε εἶναι βεβαίως δυνατόν εἰς ὅλα νὰ ἀποδίδωμεν ὅσον ἀξίζει, καθὼς συμβαίνει εἰς τὰς τιμὰς τῶν θεῶν καὶ τῶν γονέων. Δηλαδή εἰς αὐτοὺς κανεὶς δὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ ἀποδώσῃ ὅσον ἀξίζουν, ὅστις ὅμως τοὺς λατρεῖ ὅσον ἢμπορεῖ, φαίνεται καλός. Διὰ τοῦτο ἴσως φανῇ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ὁ υἱὸς νὰ ἀπαρνηθῇ τὸν πατέρα του, ἐνῶ ὁ πατὴρ ἢμπορεῖ νὰ ἀπαρνηθῇ τὸν υἱόν. Διότι ὁ ὀφείλων πρέπει νὰ ἀποδίδῃ. Αὐτὸς ὅμως, ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμε, δὲν ἔκαμε ἀντάξια μὲ ὅσα ἔλαβε προηγουμένως, ὥστε πάντοτε μένει χρεώστης, ἀλλ' ὅσοι ἔχουν νὰ λαμβάνουν ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀπαρνηθοῦν, ἐπομένως καὶ ὁ πατήρ. Συγχρόνως ὅμως φαίνεται ὅτι κανεὶς πατήρ δὲν ἢμπορεῖ νὰ ἀποχωρισθῇ, ἐὰν ἐκεῖνος δὲν εἶναι καθ' ὑπερβολὴν μοχθηρός—διότι ἐκτὸς τῆς φυσικῆς φιλίας, εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴ ἀποδιώκῃ τὴν βοήθειαν.—Ὁ υἱὸς ὅμως ἢμπορεῖ νὰ ἀποφεύγῃ ἢ νὰ μὴ προθυμῆται νὰ βοηθήσῃ, ὅταν εἶναι μοχθηρός. Δηλαδή οἱ περισσότεροι θέλουν νὰ εὐεργετοῦνται, ἀποφεύγουν ὅμως νὰ εὐεργετοῦν, διότι ἀπὸ τοῦτο δὲν περιμένουν ὠφέλειαν.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Φιλία (συνέχεια).

Εἰς τὰς ἀνομοειδεῖς φιλίας ἰσοφαρίζει τὸ χρῆμα.—Περὶ αὐτῶν λοιπὸν εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπαμεν. Εἰς ὅλας ὅμως τὰς ἀνομοειδεῖς φιλίας ἡ ἀναλογία ἰσοφαρίζει καὶ διατηρεῖ τὴν φιλίαν, καθὼς εἶπαμεν, καθὼς καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀπέναντι τῶν ὑποδημάτων λαμβάνει ἀμοιβὴν σύμφωνον μὲ τὴν ἀξίαν των καὶ ὁ ὑφαντὴς καὶ οἱ ἄλλοι. Καὶ ἐδῶ μὲν βεβαίως ἐξευρέθη ὡς κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, καὶ μὲ αὐτὸ σχετίζονται ὅλα καὶ μετροῦνται. Εἰς τὴν ἐρωτικὴν φιλίαν ὅμως κάποτε μὲν παραπονεῖται ὁ ἐραστὴς, διότι ἀγαπᾷ περισσότερον καὶ δὲν ἀνταγαπάται, ἐνῶ πολὺ πιθανὸν νὰ μὴ ἔχη τίποτε τὸ ἀξιαγάπητον, πολλάκις δὲ πάλιν παραπονεῖται ὁ ἐρωμένος, διότι ἐκεῖνος προηγούμενως τοῦ εἶχε ὑποσχεθῆ τὰ πάντα καὶ τὴν δὲν ἐκτελεῖ τίποτε. Συμβαίνουν δὲ τὰ τοιαῦτα, ὅταν ὁ μὲν πρῶτος ἀγαπᾷ τὸν ἐρωμένον χάριν ἡδονῆς, ὁ δὲ δεῦτερος ἀγαπᾷ τὸν ἐραστὴν χάριν τῆς ὠφελείας, καὶ ὅταν αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν συγχρόνως καὶ εἰς τοὺς δύο. Δηλαδή, ὅταν ἡ φιλία ὑπάρχη δι' αὐτὰ, ἐπέρχεται διάλυσις τῆς φιλίας, ἐὰν δὲν ἀποδίδονται ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀγαπημένοι. Διότι δὲν ἀγαποῦσαν τὰ ἀτομὰ των, ἀλλὰ τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι μόνιμα. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ φιλίαι εἶναι ἄστατοι. Ἡ φιλία ὅμως τῶν ἡθῶν, ἐπειδὴ στηρίζεται εἰς τὰ ἀτομα, διατηρεῖται, καθὼς εἶπαμεν. Φιλονικοῦν δὲ ἀκόμη, καὶ ὅταν τοὺς δίδονται ἄλλα καὶ ὄχι ὅσα ποθοῦν. Διότι εἶναι ὡς νὰ μὴ λαμβάνη

κανεῖς τίποτε, ὅταν δὲν εὐρίσκη ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ, καθὼς καὶ ὅταν τάξῃ κανεῖς εἰς τὸν ὀργανοπαίκτην, ὅσον καλλίτερα τραγουδήσῃ, τόσον περισσότερα νὰ τοῦ δώσῃ. Τὸ πρῶτον ὅμως, ὅταν αὐτὸς ζητήσῃ τὰ ὑποσχεθέντα, ἐκεῖνος τοῦ λέγει ὅτι τοῦ ἀνταπέδωκε ἡδονὴν ἀπέναντι ἡδονῆς. Καὶ βεβαίως, ἐὰν ὁ καθεὶς ἀπὸ τοὺς δύο ἐπέδωκε ἡδονὴν, θὰ ἦτο ἡ ἀπάντησις ὀρθή. Ἄφου ὅμως ὁ μὲν πρῶτος ζητεῖ τέρψιν, ὁ δὲ δεῦτερος ἀμοιβὴν, καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἔχει χρήματα, ὁ δὲ δεῦτερος δὲν ἔχει, δὲν εἶναι ὀρθὴ αὐτὴ ἡ ἐπιμιξία τῶν. Διότι ὅσα χρειάζεται κανεῖς, εἰς αὐτὰ δίδει προσοχὴν, καὶ χάριν ἐκείνου δίδει αὐτὰ ἐδῶ.

Ὁ συμβιβασμὸς ἀνευ δικαστηρίων.— Τώρα ὅμως ποῖος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὀρίσῃ τὴν ἀξίαν, ἄραγε ὁ πρόπληρόνων ἢ ὁ προπληρονόμενος; Διότι φαίνεται ὅτι ὁ δίδων ἀναθέτει εἰς ἐκεῖνον. Καὶ αὐτὸ λέγουν ὅτι τὸ ἔκαμε ὁ Πρωταγόρας. Δηλαδή, ἀφου ἐδίδασκε ὀτιδήποτε, κατόπιν ἔλεγε εἰς τὸν μαθητὴν του νὰ ἐκτιμῆσῃ πόσον ἀξίαν νομίζει ὅτι ἔχουν ὅσα ἔμαθε, καὶ ἐλάμβανε τόσον ποσόν. Εἰς τοιαύτας δὲ περιστάσεις μερικοὶ ἐφαρμόζουν τό :

Μισθὸς συμφωνημένος καὶ καλὸς (1).

Ὅσοι ὅμως λαμβάνουν προκαταβολικῶς τὸ χρῆμα, ἔπειτα ὅμως δὲν ἐκτελοῦν τίποτε ἀπὸ ὅσα εἶπαν, διότι ἦσαν ὑπερβολικαὶ αἱ ὑποσχέσεις των, δικαίως ὑφίστανται ἀγωγὰς. Διότι δὲν ἐκτελοῦν ὅσα ἐσυμφώνησαν. Τοῦτο δὲ ἴσως ἀναγκάζονται νὰ κάμνουν οἱ σοφισταί, διότι κανεῖς δὲν θὰ ἔδιδε εἰς αὐτοὺς χρήματα, δι' ὅσα γνωρίζουν πραγματικῶς. Αὐτοὶ λοιπὸν δι' ὅσα ἐπληρώθησαν, ἐπειδὴ δὲν τὰ ἐκτελοῦν, δικαίως ἐγκαλοῦνται. Εἰς ὅσους ὅμως δὲν προηγῆθη συμφωνία τῆς ἐκδουλεύσεως, ὅσοι μὲν προπληρόνουν χάριν τοῦ ἀτόμου εἶπαμεν ὅτι δὲν παραπονοῦνται—διότι τοιαύτη εἶναι ἡ φιλία τῆς ἀρετῆς—πρέπει δὲ νὰ ἀμείδῃ κανεῖς

1) Ἡσιόδ. Ἔργα 368 : «Μισθὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἄρκιος ἔστω».

συμφώνως με τὴν προαίρεσίν του, διότι αὐτὴ χαρακτηρίζει τὸν φίλον καὶ τὴν ἀρετὴν.

Φαίνεται δὲ ὅτι αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς συμμετέχοντας τῆς φιλοσοφίας. Δηλαδή ἡ ἀξία δὲν μετρεῖται μετὰ χρήματα, τίμημα δὲ ἀντάξιον αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ, ἀλλ' ἴσως εἶναι ἀρκετὸν ὅ,τι εἶναι δυνατόν, καθὼς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς γονεῖς. — "Ὅταν ὅμως ἡ χορήγησις δὲν εἶναι τοιοῦτου εἶδους, ἀλλὰ μετ' ὀρισμένον ὅρον, κυρίως μὲν ἴσως πρέπει ἡ ἀνταπόδοσις νὰ εἶναι κατὰ τὴν γνώμην καὶ τῶν δύο δικαία, ἐὰν ὅμως τοῦτο δὲν γίνεται, ὄχι μόνον ἀναγκαῖον θὰ εἶναι νὰ ἐπιβάλλῃ ὅρους ὁ πρῶτος λαθῶν, ἀλλὰ καὶ δίκαιον. Διότι, ὅσον ὠφελήθη αὐτὸς ἢ μετ' ὅ,τι ποσὸν θὰ ἀντήλλασσε τὴν ἡδονήν, τόσον πρέπει νὰ λάβῃ ὁ χορηγός του, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ ἀπὸ αὐτὸν ὅ,τι ἀξίζει. Καὶ βεβαίως εἰς τὰ ὄψωνια φαίνεται ὅτι αὐτὸ συμβαίνει. Καὶ εἰς μερικὰ μέρη ὑπάρχουν νόμοι νὰ μὴ γίνωνται δίκαια διὰ τὰς ἐκουσίας συμφωνίας, διότι θεωρεῖται ὀρθόν, μετ' ὅποιον ἐνεπιστεύθη κανεῖς, νὰ συμβιβασθῇ καθὼς καὶ ἐληψοδότησε. Διότι νομίζει ὅτι εἰς τὸν θεωρηθέντα ἀξιόπιστον, ἀνήκει ὀρθότερον τὸ δικαίωμα νὰ ὀρίσῃ, παρὰ εἰς τὸν ἐμπιστευθέντα. Διότι συνήθως δὲν ἐκτιμοῦν ἐξ ἴσου ἐν πράγμα ὅσοι τὸ ἔχουν καὶ ὅσοι θέλουν νὰ τὸ λάβουν. Δηλαδή τὰ ἰδικὰ των καὶ ὅσα δίδουν εἰς ἄλλους φαίνονται πολύτιμα. Καὶ ὅμως ἡ πληρωμὴ ἀνέρχεται μόνον εἰς τὸ ποσὸν τὸ ὅποιον ὀρίζουν αἱ λαμβάνοντες. Ἴσως δὲ πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν ἐν πράγμα ὄχι ὅσον νομίζει ὅτι ἀξίζει ὅστις τὸ ἔχει, ἀλλὰ ὅσον τὸ ἐξετίμα πρὶν νὰ τὸ ἔχῃ ἰδικόν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Σύγκρουσις καθηκόντων πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς ξένους.—Γεννοῦν δὲ ἀπορίαν καὶ τὰ ἐξῆς λόγου χάριν ἄραγε γενικῶς πρέπει νὰ ἀνταποδίδῃ κανεῖς εἰς τὸν πατέρα του καὶ νὰ

πειθεται εἰς αὐτόν, ἢ ὅταν μὲν πάσχῃ νὰ πειθεται εἰς τὸν ἱατρόν, στρατηγόν δὲ νὰ ἐκλέγῃ τὸν ἐμπειροπόλεμον. Ὅμοίως δὲ ἄραγε μᾶλλον τὸν φίλον ἢ τὸν σπουδαῖον πρέπει νὰ ἐξυπηρετήσωμεν, καὶ πάλιν ἄραγε εἰς τὸν εὐεργέτην πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν χάριν μᾶλλον, ἢ νὰ τὴν δώσωμεν εἰς τὸν συνέταιρόν μας, ὅταν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσωμεν καὶ εἰς τοὺς δύο. Μήπως λοιπὸν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὀρίσωμεν καλῶς ὅλα τὰ τοιαῦτα—διότι ἔχουν πολλὰς διαφορὰς καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν σμικρότητα, καὶ ὡς πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀναγκαῖον; Ὅτι ὅμως δὲν πρέπει ὅλα νὰ τὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὸν ἴδιον, δὲν εἶναι δυσνόητον. Καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας μᾶλλον πρέπει συνήθως νὰ τὰς ἀποδίδωμεν, παρὰ νὰ τὰς χαρίζωμεν εἰς ἄλλους. Ἴσως ὅμως καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ γίνεται πάντοτε. Λόγου χάριν ὁ ἀπολυτρωθεὶς ἀπὸ τοὺς ληστὰς ἄραγε ὀφείλει νὰ λυτρώσῃ ἀμοιβαίως τὸν λυτρωτὴν του, ὅποιοςδήποτε καὶ ἂν εἶναι, ἢ ὄχι; καὶ πάλιν ἄραγε εἰς τὸν συλληφθέντα πρέπει κανεῖς νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ ὀφειλόμενα ὅταν τὰ ζητῇ, παρὰ μὲ αὐτὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν πατέρα του; Διότι βεβαίως ἴσως εἶναι ὀρθὸν νὰ προτιμήσῃ καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του τὸν πατέρα του. Καθὼς εἶπαμεν λοιπὸν, γενικῶς πρέπει νὰ ἀποδίδῃ τὸ ὀφειλόμενον. Ἐὰν ὅμως αὐξάνῃ ἡ ἀξία τοῦ δώρου ἀπὸ τὸ καλὸν ἢ ἀναγκαῖον τῆς πράξεως, τότε πρέπει νὰ προσέξωμεν εἰς αὐτὰ. Διότι κάποτε δὲν εἶναι ἰσότης πλέον τὸ νὰ ἀποδώσῃ τὸ πρῶτον δῶρον, ὅταν ἐκεῖνος μὲν γνωρίζῃ ὅτι εὐεργετῇ σπουδαῖον, αὐτὸς ὅμως ἀνταποδίδῃ εἰς ἐκεῖνον τὸν ὅποιον θεωρεῖ μοχθηρόν. Δηλαδή κάποτε οὔτε εἰς τὸν δανειστὴν δὲν πρέπει νὰ δανείσῃ κανεῖς ἀμοιβαίως. Διότι ἐκεῖνος μὲν ἐδάνεισεν εἰς αὐτόν ἐλπίζων ὅτι θὰ τὰ λάβῃ, διότι εἶναι καλός, αὐτὸς ὅμως δὲν ἐλπίζει νὰ τὰ λάβῃ ἀπὸ ἐκεῖνον, διότι εἶναι πονηρός. Λοιπὸν, καὶ ὅταν εἶναι πραγματικῶς τοιοῦτος, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἴσην ἀξίωσιν, καὶ πάλιν, ὅταν δὲν εἶναι τοιοῦτος, νομίζεται ὅμως, δὲν φαίνεται ὅτι ἀδίκως φέρονται πρὸς αὐτόν. Καθὼς εἶπαμεν λοιπὸν πολλάκις, οἱ κανόνες τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων εἶναι ὅμοιοι μετὰ τὰ πράγματα εἰς τὰ ὅποια περιστρέφονται.

Ἡ ἀντιπόδοσις πρέπει νὰ γίνεται ἀναλόγως τῶν προσώπων. — Ὅτι λοιπὸν δὲν πρέπει εἰς ὅλους νὰ ἀποδίδωμεν τὰ ἴσα, οὔτε ὅλα γενικῶς εἰς τὸν πατέρα, καθὼς δὲν θυσιάζονται ὅλα οὔτε εἰς τὸν Δία, δὲν εἶναι δυσνόητον. Ἀφοῦ ὅμως ἄλλα πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀδελφούς καὶ τοὺς συναίτους καὶ τοὺς εὐεργέτας, πρέπει εἰς ἕκαστον νὰ δίδωμεν τὰ ἀρμόδια καὶ πρέποντα, φαίνεται δὲ ὅτι αὐτὸ καὶ γίνεται. Δηλαδή εἰς μὲν τοὺς γάμους προσκαλοῦν τοὺς συγγενεῖς—διότι μὲ αὐτοὺς εἶναι κοινὸν τὸ γένος καὶ ἐπομένως καὶ αἱ πράξεις αἱ περιστρεφόμεναι εἰς αὐτό, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὰς κηδεῖας κυρίως νομίζουσι ὅτι πρέπει νὰ παρευρίσκωνται οἱ συγγενεῖς διὰ τὸν ἴδιον λόγον. Ἰσως δὲ φανῆ ὀρθὸν ὅτι τροφήν μὲν κυρίως πρέπει νὰ προμηθεύωμεν εἰς τοὺς γονεῖς μας, διότι τὴν χρεωστούμεν, καὶ διότι εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ὠραιότερον πρᾶγμα, νὰ βοηθήσωμεν μᾶλλον τοὺς αἰτίους τῆς ὑπάρξεώς μας παρὰ τὸν ἑαυτὸν μας. Ἀκόμη δὲ καὶ τιμὴν νὰ ἀποδίδωμεν εἰς τοὺς γονεῖς, καθὼς εἰς θεοὺς, ὅχι ὅμως πᾶσαν τιμὴν, οὔτε βεβαίως τὴν ἴδιαν τιμὴν εἰς τὸν πατέρα καὶ εἰς τὴν μητέρα, οὔτε πάλιν τὴν τιμὴν τοῦ σοφοῦ, ἢ τοῦ στρατηγοῦ, ἀλλὰ μόνον τὴν πατρικὴν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν μητρικὴν. Ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα γεροντότερον νὰ ἀποδίδωμεν τιμὴν ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας, μὲ ὀρθοστάσιαν καὶ ὑπόκλισιν καὶ τὰ ὅμοια. Εἰς τοὺς συναίτους ὅμως καὶ τοὺς ἀδελφούς πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν θάρρος καὶ συμμετοχὴν εἰς ὅλα.

Ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς ἐνορίτας καὶ συμπολίτας καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους πρέπει πάντοτε νὰ προσπαθοῦμεν νὰ ἀποδίδωμεν τὸ ἀνάλογον, καὶ νὰ ζυγίζωμεν ὅσα παρέχομεν εἰς τὸν καθένα μὲ τὴν οἰκειότητά του πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν ἀρετὴν του, ἢ τὴν χρησιμότητά του. Καὶ λοιπὸν τῶν μὲν συγγενῶν ἢ κρίσις εἶναι εὐκολος, τῶν διαφορετικῶν ὅμως εἶναι δυσκολωτέρα. Καὶ ὅμως δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ τὴν ἀποφύγωμεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὴν ὀρίσωμεν ἐφ' ὅσον ἐπιδέχεται ὀρισμὸν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διάλυσις τῆς φιλίας.—Εἶναι δὲ ζήτημα ἀκόμη ἂν πρέπει νὰ διαλύη κανεὶς τὴν φιλίαν ἢ ὅχι, μὲ τοὺς μὴ διατηροῦντας τὴν φιλίαν. Ἡ μήπως μὲ ὄσους μὲν ἔχουν φιλίαν χρησιμότητος ἢ ἡδονῆς, δὲν εἶναι διόλου παράλογον νὰ διαλύουν, ὅταν πλέον δὲν ἀπολαμβάνουν αὐτά; Διότι αὐτῶν τῶν ἀπολαύσεων ἦσαν φίλοι, ἀφοῦ δὲ αὐταὶ ἔλειψαν, εἶναι λογικὸν πλέον νὰ μὴ τὰς ἀγαποῦν. Δικαιοῦται ὅμως νὰ ἐγκαλέσῃ κανεὶς τοιοῦτον φίλον, διότι, ἐνῶ τὸν ἠγάπα χάριν τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἡδονῆς, ἐπροσποιεῖτο ὅτι τὸν ἀγαπᾷ χάριν τοῦ ἡθους του. Διότι, καθὼς εἶπαμεν εἰς τὴν ἀρχήν, πολλὰ διαφωνοῦνται γεννῶνται μεταξὺ τῶν φίλων, ὅταν δὲν εἶναι ὁμοία ἢ ἐκτίμησις τῆς φιλίας των μὲ τὴν πραγματικὴν φιλίαν των. Λοιπὸν, ὅταν κανεὶς διαψευσθῆ καὶ νομίσῃ ὅτι ἀγαπᾶται χάριν τοῦ ἡθους, ἐνῶ ἐκεῖνος δὲν ἐκτελεῖ κανὲν παρόμοιον πρᾶγμα, τότε ἄς κατακρίνη τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν ὅμως ἀπατηθῆ, διότι ἐκεῖνος ἐπροσποιεῖτο, εἶναι δίκαιον νὰ ἐγκαλῆ τὸν ἀδικήσαντα, καὶ μάλιστα περισσότερον παρὰ τοὺς κιβδηλοποιούς, καθόσον τὸ κακούργημα ἐδῶ γίνεται ὡς πρὸς τιμαλφέστερον πρᾶγμα. Ἐὰν δὲ πάλιν τὸν ἐπερίμενε ἀγαθόν, αὐτὸς ὅμως καταντήσῃ μοχθηρὸς καὶ φαίνεται τοιοῦτος, ἄραγε πρέπει νὰ ἐξακολουθῆ νὰ τὸν ἀγαπᾷ; Ἡ μήπως δὲν εἶναι δυνατὸν τοῦτο, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀγαπῶμεν τὰ πάντα παρὰ μόνον τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀφοῦ οὔτε πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν ἓνα πονηρόν, οὔτε εἶναι ἀνάγκη; Διότι δὲν πρέπει νὰ εἰμεθα φίλοι τῶν πονηρῶν, οὔτε νὰ ἐξομιοιωθῶμεν μὲ τὸν κακόν. Εἶπαμεν ὅμως ὅτι ὁ ὅμοιος γίνεται φίλος μὲ τὸν ὅμοιον. Ἐπομένως πρέπει ἄραγε ἀμέσως νὰ διαλύσωμεν; Ἡ μήπως ὅχι μὲ ὅλους, ἀλλὰ μόνον μὲ ὄσους φαίνονται ὡς ἀθεράπευτοι εἰς τὴν κακίαν των, ἐνῶ ὅσοι ἐπιδέχονται διόρθωσιν πρέπει νὰ τοὺς βοη-

θήσωμεν εἰς τὸ ἡθὸς των παρὰ εἰς τὴν περιουσίαν, καθόσον αὐτὸ εἶναι καλλίτερον καὶ σχετικώτερον μὲ τὴν φιλίαν; Ἴσως ὅμως φανῆ ὁ διαλύων τὴν φιλίαν ὅτι δὲν κάμνει τίποτε παράλογον. Διότι αὐτὸς δὲν ἦτο φίλος μὲ αὐτὸν ὡς τοιοῦτον. Τώρα λοιπὸν ποῦ μετεβλήθη, ἐὰν δὲν ἤμπορῆ νὰ τὸν σώσῃ πάλιν, ἀπομακρύνεται. Ἐὰν δὲ ὁ μὲν πρῶτος μένη στάσιμος, ἐνῶ ὁ δεῦτερος ἐγινε καλλίτερος καὶ ὑπερτερεῖ πολὺ κατὰ τὴν ἀρετήν, ἄραγε πρέπει νὰ τὸν μεταχειρίζεται ἐκείνον ὡς φίλον, ἢ δὲν εἶναι δυνατὸν; Λοιπὸν ἐπὶ μεγάλης ἀπομακρύνσεως γίνεται σαφέστερον, καθὼς εἰς τὰς παιδαριώδεις φιλίας. Δηλαδή, ἐὰν ὁ μὲν εἰς ἐξακολουθῆ νὰ εἶναι κατὰ τὸν νοῦν παιδί, ὁ ἄλλος ὅμως γίνῃ ὁ καλλίτερος ποῦ ἤμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶ.αι φίλοι, ἀφοῦ οὔτε ἀρέσκονται μὲ τὰ ἴδια πράγματα, οὔτε εὐχαριστοῦνται ἢ λυποῦνται; Διότι πλέον καὶ μεταξὺ των δὲν θὰ ἀποδίδουν ὅσα καὶ προηγουμένως, χωρὶς αὐτὰ δὲ καὶ τότε δὲν θὰ ἦσαν φίλοι. Δηλαδή δὲν ἤμποροῦν πλέον νὰ συναναστρέφονται. Περὶ αὐτῶν δὲ ὠμίλησαμεν προηγουμένως. Ἄλλὰ τώρα ἄραγε δὲν πρέπει νὰ φερθῆ διόλου διαφορετικώτερα πρὸς αὐτόν, παρὰ ὡς νὰ μὴ εἶχε χρηματίσει ποτὲ φίλος του; Ἡ μήπως πρέπει νὰ ἐνθυμῆται τὴν ἀλλοτινὴν γνωριμίαν καὶ καθὼς μᾶλλον τὸν φίλον παρὰ τὸν ξένον θεωροῦμεν καλὸν νὰ εὐχαριστήσωμεν, ὁμοίως καὶ τοὺς ἀλλοτινοὺς φίλους πρέπει κάπως νὰ τοὺς χαρίζωμεν κάτι χάριν τῆς προηγουμένης φιλίας, ὡς ἂν δὲν γίνεται ἢ διάλυσις τῆς φιλίας μας ἀπὸ ὑπερβολικὴν των κακίαν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ ἀγάπη τῶν φίλων εἶναι ἐπέκτασις τῆς φιλαυτίας.— Ἄλλὰ τὰ φιλικὰ αἰσθήματα πρὸς τοὺς φίλους καὶ ὅλα ὅσα διακρίνουν τὰς φιλίας, φαίνεται ὅτι προήλθαν ἀπὸ τὰ αἰσθήματα πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας. Δηλαδή λογαριάζουν ὡς φίλους ἐκείνους,

οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν καὶ ἐκτελοῦν διὰ τὸν φίλον τὰ ἀγαθὰ ἢ τὰ νομιζόμενα ἀγαθὰ, χάριν τοῦ ἰδικοῦ του ἀτόμου, ἢ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ζῆ ὁ φίλος χάριν τοῦ ἀτόμου του. Πρᾶγμα τὸ ὅποιον παθαίνουν αἱ μητέρες ὡς πρὸς τὰ τέκνα των, καὶ ἀπὸ τοὺς φίλους ὅσοι τοὺς δυσηρέστησαν ἀπροσέκτως. Ἄλλοι δὲ θεωροῦν φίλον τὸν συναναστρεφόμενον διαρκῶς καὶ ἔχοντα τὰς ἰδίας προαιρέσεις, ἢ τὸν συμπονοῦντα καὶ συγχαίροντα μὲ τὸν φίλον, κυρίως ὅμως καὶ αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὰς μητέρας. Μὲ κάποιον λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ ὀρίζουν καὶ τὴν φιλίαν. Καὶ ὁ μὲν εὐπρεπῆς ἀποδίδει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὸ καθὲν ἀπὸ αὐτὰ, οἱ ἄλλοι ὅμως τὰ ἀποδίδουν καθόσον θεωροῦν τὸν ἑαυτὸν των τοιοῦτον. Φαίνεται δέ, καθὼς εἶπαμεν, ὅτι δι' ἕκαστον χρησιμεύει ὡς μέτρον ἢ ἀρετὴ καὶ ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος. Διότι αὐτὸς δὲν ἀντιφάσκει μὲ τὴν ἰδικὴν του γνώμην, καὶ ἔχει τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας μὲ ὅλας τὰς ψυχικὰς του δυνάμεις. Καὶ λοιπὸν ὄχι μόνον ἐπιθυμεῖ διὰ τὸ ἄτομόν του τὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ φαινομενικά, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκτελεῖ—διότι ἰδιότης τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι νὰ ἐκτελῆ διαρκῶς τὸ ἀγαθόν. Καὶ χάριν τοῦ ἀτόμου του, δηλαδή χάριν τῆς διανοησεώς του, καὶ βεβαίως ἕκαστος θεωρεῖ αὐτὴν ὡς τὸν ἑαυτὸν του. Ἀκόμη δὲ ἐπιθυμεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ ζῆ καὶ νὰ διατηρῆται, καὶ πρὸ πάντων τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ τὸ ὅποιον σκέπτεται, διότι αὐτὸ εἶναι ἀγαθὸν δι' ἕνα σπουδαῖον. Ἐκαστος δὲ ἐπιθυμεῖ τὰ ἀγαθὰ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ὅταν κανεὶς γίνῃ ἄλλος ἄνθρωπος, δὲν ἐπιθυμεῖ τότε πλέον νὰ ἔχῃ ὅλα ἐκεῖνα ὁ προηγούμενος ἑαυτὸς του. Διότι ναὶ μὲν ὁ Θεὸς καὶ προηγούμενος καὶ τώρα πάλιν ἔχει τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ ἔχει, διότι εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος. Ἴσως δὲ θεωρεῖ κανεὶς ὡς ἀτομισμὸν του τὸν νοῦν του, ἢ κυρίως αὐτόν. Καὶ δι' αὐτὸ ὁ τοιοῦτος ἀγαπᾷ νὰ συναναστρέφεται μὲ τὸν ἑαυτὸν του, διότι εὐχαριστεῖται μὲ αὐτό. Διότι καὶ ὅσα ἐπραξε εὐχαριστεῖται νὰ τὰ ἐπιθυμῆται καὶ διὰ τὰ μέλλοντα αἱ προβλέψεις του εἶναι ἀγαθαί. Αὐταὶ δὲ εἶναι ἡδονικαί. Εἶναι δὲ καὶ πλούσιος ἀπὸ θεωρίας τῆς διανοίας. Συλλυπεῖται δὲ καὶ συγχαίρει πρὸ πάντων μὲ τὸν ἑαυτὸν του.

Διότι διαρκῶς εἶναι εἰς αὐτὸν τὸ ἴδιον πρᾶγμα λυπηρὸν καὶ ἡδονικόν, καὶ ὄχι ἄλλοτε ἄλλο. Δηλαδή εἶναι γενικῶς ἀμετανόητος. Ἐπομένως οὐ καλὸς ἐφαρμόζει ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ἀφοῦ διάκειται πρὸς τὸν φίλον του καθὼς καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του—διότι ὁ φίλος εἶναι ἄλλος ἐγὼ—δι' αὐτὸ κάτι τι ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται ὅτι εἶναι ἢ φιλία, καὶ φίλοι εἶναι ὅσοι τὰ ἔχουν αὐτά. Ἄλλὰ ἂν γίνεταί ἢ δὲν γίνεταί φιλία μὲ τὸν ἑαυτὸν μας, ἄς τὸ ἀφήσωμεν πρὸς τὸ παρὸν κατὰ μέρος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἢ φιλία ὑπάρχει, ὅπου ὑπάρχουν δύο ἢ περισσότερα ἀπὸ ὅσα εἰπάμεν, καὶ ὅτι ἢ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας ἐξομοιόνηται μὲ τὴν φιλίαν πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας.

Οἱ κακοὶ εἶναι ἐχθροὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν των.—Φαίνεται δὲ ἀκόμη ὅτι ὅσα εἰπάμεν ὑπάρχουν καὶ εἰς τοὺς κοινούς ἀνθρώπους, ἂν καὶ εἶναι ποταποί. Μήπως λοιπὸν ἄραγε καθόσον ἀρέσουν οἱ ἴδιοι εἰς τὸν ἑαυτὸν των καὶ νομίζουσιν ὅτι εἶναι καλοὶ, τόσον μόνον συμμερίζονται αὐτά; Διότι βεβαίως εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς τελείως κακοὺς καὶ ἀνοσιουργοὺς δὲν ὑπάρχουν αὐτά, οὔτε φαίνεται νὰ ὑπάρχουν. Σχεδὸν δὲ οὔτε εἰς τοὺς κακοὺς. Δηλαδή αὐτοὶ διχογνωμοῦν μὲ τὸν ἑαυτὸν των, καὶ ἄλλα μὲν ὀρέγονται, ἄλλα δὲ προμελετοῦν, καθὼς οἱ ἀκρατεῖς. Διότι εἰς τὴν θέσιν ἐκείνων τὰ ὅποια κρίνουν ὡς ἀγαθὰ προτιμοῦν τὰ ἡδονικά, τὰ ὅποια εἶναι βλαβερὰ. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπὸ δειλίαν ἢ ὀκνηρίαν παύουσιν νὰ ἐκτελοῦν ὅσα θεωροῦν ὅτι εἶναι τὰ καλλίτερα διὰ τὸν ἑαυτὸν των. Ὅσοι δὲ πάλιν διέπραξαν πολλὰ καὶ φρικτὰ, αὐτοὶ μισοῦν τὸν ἑαυτὸν των διὰ τὴν κακίαν του, καὶ ἀποφεύγουν τὴν ζωὴν καὶ φονεύουσιν τὸν ἑαυτὸν των. Ἐκτός δὲ τούτου οἱ κακοὶ ζητοῦν ἄλλους διὰ νὰ περάσουν μαζὶ τὰς ὥρας των, καὶ ἀποφεύγουν τὸν ἑαυτὸν των. Διότι ἐνθυμοῦνται πολλὰ καὶ φρικτὰ, καὶ προβλέπουν καὶ ἄλλα πολλὰ παρόμοια, ὅταν εἶναι μόνοι των, ἐνῶ, ὅταν εὐρίσκωνται μαζὶ μὲ ἄλλους, τὰ λησμονοῦν. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχουν εἰς τὴν ψυχὴν των τίποτε τὸ ἀξιολόγητον, διὰ τοῦτο δὲν ἔχουν κανὲν φιλικὸν αἰσθημα μὲ τὸν ἑαυτὸν των. Ἐπομένως οἱ τοιοῦτοι οὔτε συγχαίρουσιν οὔτε συλλυποῦνται τὸν ἑαυτὸν των. Διότι ἢ ψυχὴ των εὐρίσκειται εἰς δι-

χόνοιαν, καὶ τὸ ἐν μέρος αὐτῆς πονεῖ ἕνεκα τῆς κακίας διότι ἀπέχει ἀπὸ μερικά, τὸ δὲ ἄλλο εὐχαριστεῖται, καὶ τὸ ἐν μὲν τὸν σύρει ἐδῶ, τὸ δὲ ἄλλο ἐκεῖ, ὡσάν νὰ θέλουν νὰ τὸν σχίσουν εἰς δύο. Ἐὰν δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν συγχρόνως νὰ λυπηταί καὶ νὰ χαίρηται, πάντοτε ὅμως εἰς ὀλίγην ὥραν λυπεῖται δι' ὅτι εὐχαριστήθη, καὶ θὰ ἤθελε νὰ μὴ εἶχε δοκιμάσει ἐκείνην τὴν εὐχαρίστησιν. Δηλαδή οἱ κακοὶ εἶναι γεμάτοι ἀπὸ μετάνοιαν. Ἐπομένως δὲν φαίνεται ὁ κακὸς νὰ διάκειται φιλικῶς οὔτε μὲ τὸν ἑαυτὸν του, διότι δὲν ἔχει τίποτε ἀξιολόγητον. Ἐπομένως ἢ κατάστασις αὐτῆ εἶναι πολλὸ ἀθλία, πρέπει νὰ ἀποφύγωμεν τὴν κακίαν μὲ τὰ δυνατά μας καὶ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ εἴμεθα καλοὶ. Διότι τότε θὰ εἴμεθα καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν μας φίλοι καὶ μὲ ἄλλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ εὐνοια.—Ἡ δὲ εὐνοια ὁμοιάζει μὲν πρὸς κάτι τι φιλικόν, δὲν εἶναι ὅμως φιλία. Διότι ἢ εὐνοια ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ πρὸς ἐκείνους οἱ ὅποιοι δὲν τὸ γνωρίζουσιν, καὶ νὰ εἶναι μυστική, ἢ φιλία ὅμως ὄχι. Αὐτὰ δὲ τὰ εἰπάμεν καὶ προηγουμένως. Ἄλλ' οὔτε ἀγάπη εἶναι πάλιν. Διότι δὲν ἔχει ἔντασιν οὔτε ἐπιθυμίαν, ἐνῶ εἰς τὴν ἀγάπην ὑπάρχουν αὐτά. Καὶ ἢ μὲν ἀγάπη ἀποκτᾶται μὲ τὴν συνήθειαν, ἐνῶ ἢ εὐνοια ἔρχεται καὶ ἀπροόπτως, καθὼς συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς συναγωνιστάς. Δηλαδή αὐτοὶ γίνονται μεταξὺ των εὐνοϊκοὶ καὶ θέλουν νὰ βλέπωνται, δὲν ἠμποροῦν ὅμως εἰς τίποτε νὰ συμπράξουσιν. Διότι, καθὼς εἰπάμεν, γίνονται αἰφνιδίως εὐνοϊκοὶ καὶ ἀγαπῶνται ἐπιπολαιῶς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἢ εὐνοια εἶναι ἀρχὴ τῆς φιλίας, καθὼς καὶ τοῦ ἔρωτος ἀρχὴ εἶναι ἢ ἡδονὴ τῆς ὁράσεως. Δηλαδή χωρὶς νὰ εὐχαριστήθῃ ἀπὸ τὴν μορφήν κανεὶς δὲν ἐρωτεύεται, ὅστις δὲ εὐχαριστεῖται μὲ τὴν μορφήν δὲν ἐρωτεύεται ἀκόμη τελείως, παρὰ ὅταν καὶ ἀπόντα τὸν ποθῇ, καὶ ὅταν ἐπιθυμῇ τὴν παρουσίαν του. Ὅμοίως λοιπὸν καὶ φίλοι δὲν ἠμποροῦν νὰ γίνουσιν, ἐὰν δὲν γίνουσιν προη-

γουμενως εϋνοϊκοί. Ἄλλὰ οἱ εϋνοϊκοί δὲν εἶναι ἀκόμη τέλειοι φίλοι. Διότι εϋχονται μόνον τὰ ἀγαθὰ δι' ἐκείνους τοὺς ὁποίους εϋνοοῦν, δὲν ἠμποροῦν ὅμως νὰ συμπράξουν διόλου, οὔτε νὰ ἐνοχληθοῦν πρὸς χάριν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ εἰπῆ κανεὶς μεταφορικῶς ὅτι αὐτὴ εἶναι ἀνεκδήλωτος φιλία, ὅταν δὲ πολυχρονίση καὶ καταντήση συνήθεια, γίνεται φιλία, ὅχι ὅμως τοῦ εἶδους τῆς χρησιμότητος οὔτε τῆς ἡδονῆς. Διότι καὶ ἡ εϋνοια δὲν γίνεται δι' αὐτά. Διότι ὅστις μὲν εὐεργετήθῃ, ἀποδίδει τὴν εϋνοϊαν δι' ὅσα εὐεργετήθῃ, καὶ ἐκτελεῖ τὰ δίκαια. Ὅστις ὅμως ἀποδίδει εϋνοϊαν, διότι ἐπιδιώκει νὰ εὐεργετηθῇ κάπως, καὶ ἔχει ἐλπίδα νὰ εὐπορήσῃ διὰ μέσου ἐκείνου, αὐτὸς δὲν φαίνεται νὰ εἶναι εϋνοϊκὸς εἰς ἐκείνον, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, καθὼς δὲν εἶναι οὔτε φίλος, ἐὰν περιποιητῆται αὐτὸν διὰ νὰ ὠφεληθῇ κάπως. Ἐν γένει δὲ ἡ εϋνοια ἀποκτάται ἀπὸ κάποιαν ἀρετὴν καὶ καλωσύνην, ὅταν φανῇ εἰς κανένα καλὸς ἢ ἀνδρεῖος ἢ κάτι τι παρόμοιον, καθὼς εἶπαμεν καὶ διὰ τοὺς συναγωνιστάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Ὁμόνοια.—Φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι φιλικὸν αἶσθημα καὶ ἡ ὁμόνοια. Καὶ αὐτὴ μὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ μεταξὺ προσώπων τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζονται. Ἐξ ἄλλου ὅμως δι' ὅλους ὅσοι ἔχουν ὁμοίαν γνώμην, δὲν λέγομεν ὅτι ἔχουν ὁμόνοιαν, λόγου χάριν ὅσοι ἔχουν ὁμοίαν γνώμην διὰ τὰ οὐράνια σώματα—διότι δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν φιλίας τὸ νὰ συμφωνοῦν εἰς αὐτά—ἀλλὰ διὰ τὰς πόλεις λέγομεν ὅτι ἔχουν ὁμόνοιαν, ὅταν ἔχουν οἱ πολλοὶ ὁμοίαν γνώμην ὡς πρὸς τὰ συμφέροντα, καὶ ἀποφασίζουσιν τὰ ἴδια, καὶ ἐκτελοῦν τὰ κοινῶς ἀποφασισθέντα. Ἐπομένως ἡ ὁμόνοια ἐφαρμόζεται εἰς τὰ ἐκτελεστά, καὶ πάλιν ἀπὸ αὐτὰ εἰς ὅσα ἔχουν ἀρκετὸν μέγεθος καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰς δύο μερίδας ἢ εἰς ὅλους, καθὼς εἰς τὰς πόλεις, ὅταν ὅλοι ἀποφασίζουσιν νὰ

γίνωνται οἱ ἄρχοντες κατ' ἐκλογὴν, ἢ νὰ συμμαχήσουν μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἢ νὰ εἶναι ἄρχων ὁ Πιττακός, ὅταν θέλῃ καὶ ὁ ἴδιος. Ὅταν ὅμως ἐκάστη μερὶς θέλῃ τὸν ἑαυτὸν τῆς, καθὼς συμβαίνει εἰς τὰς Φοινίσσας, τότε ἔχουν διχόνοιαν. Δηλαδή δὲν εἶναι ὁμόνοια τὸ νὰ σκέπτεται ἐκάστη μερὶς διὰ τὸν ἑαυτὸν τῆς εἰς ἐτιδήποτε, ἀλλὰ καὶ αἱ δύο ὁμοῦ εἰς τὸν ἴδιον χώρον (1), καθὼς λόγου χάριν ὅταν μαζὶ καὶ ὁ λαὸς καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ ἀποφασίζουσιν νὰ εἶναι ἄρχοντες οἱ καλλίτεροι. Διότι οὕτω πως ὅλοι ἀπολαμβάνουν ὅ,τι ἐπιθυμοῦν. Ἐπομένως ἡ ὁμόνοια φαίνεται ὅτι εἶναι πολιτικὴ φιλία, καθὼς καὶ λέγεται. Διότι περιστρέφεται εἰς τὰ συμφέροντα καὶ εἰς τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν βίον. Ὑπάρχει δὲ ἡ τοιαύτη ὁμόνοια εἰς τοὺς εὐπρεπεῖς, διότι αὐτοὶ καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν των ὁμοιοῦν, καὶ μεταξὺ των, διότι τρόπον τινὰ σκέπτονται εἰς τὸν ἴδιον χώρον (2). Διότι τῶν τοιούτων εἶναι σταθεραὶ αἱ ἀποφάσεις καὶ δὲν παλιρροοῦν, καθὼς ὁ Εὐριπος. Καὶ ἔπειτα ἐπιδιώκουν τὰ δίκαια καὶ συμφέροντα, αὐτὰ δὲ τὰ θέλουν καὶ δι' ὅλους. Οἱ κακοὶ ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμοιοῦν παρὰ ὀλίγον καιρὸν, καθὼς καὶ νὰ εἶναι φίλοι, διότι ζητοῦν νὰ πλεονεκτήσουν εἰς τὰς ὠφελείας, εἰς δὲ τοὺς κόπους καὶ τὰς προσφορὰς νὰ εἶναι ἑλλιπεῖς. Ἐπειδὴ ὅμως ἕκαστος τὰ ἐπιθυμεῖ αὐτὰ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἐξετάζει τὸν πλησίον του καὶ τὸν ἐμποδίζει, διότι, ὅταν δὲν φυλάτ-

1) Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης συγχρόνως μὲ τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἑρμηνείας τῆς λέξεως «ὁμοιοεῖν» Πλατωνικώτατα καὶ κομψῶς συνδυάζει καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἐτυμολογιῶν, καὶ ἀντιτάσσει τὴν ἐσφαλμένην ἐτυμολογίαν αὐτῆς, δηλ. τό: «αὐτῷ εὐ νοεῖν», εἰς τὴν ὀρθὴν δηλ. τό: «ἐν τῷ αὐτῷ νοεῖν». Πρὸς τοῦτο ὅμως ἔλαβε τὴν ἀνάγκην νὰ χωρίσῃ τὸ «νοεῖν» ἀπὸ τὸ μῦρον «εὐ» διὰ νὰ ἐνοηθῆται ἀπλοῦν καὶ εἰς τὴν δευτέραν φράσιν. Τοῦτο δὲ παρενόησαν οἱ ἀντιγραφεῖς καὶ διὰ τοῦτο ἔχουμεν τὰς γραφὰς «εὐνοεῖν» καὶ «ἐννοεῖν».

2) Ἡ ἴδια παρεξήγησις ἀλλὰ μεγαλιτέρα καταστροφὴ συνέβη εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης ἐτυμολογεῖ ἀκριβέστερον τὸ ὁμοιοῦσιν. (ὁμο-ιο-οῦντες), ὡς τρισύνθετον ἐκ τοῦ «ἐν τῷ αὐτῷ (ἰδὲ καὶ σημ. 1)—νῷ-οῦντες» (Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ ἐτυμολογικῆς ἑρμηνείας, τὸ δεῖκνύει τὸ «ὡς εἰπεῖν» (=τρόπον τινά). Τοῦτο παρανοήσαντες τελείως οἱ ἀντιγραφεῖς κατεσκευάσαν τὸ σολοικισιδέστατον «ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες».

των ὄλοι τὸ κοινὸν συμφέρον, καταστρέφεται Ἐπομένως συμβαίνει νὰ διχονοοῦν, διότι ἀναγκάζει μὲν ὁ εἰς τὸν ἄλλον εἰς τὰ δίκαια, ὁ ἴδιος ὅμως δὲν θέλει νὰ κάμνη τὰ δίκαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Φιλία εὐεργετῶν καὶ εὐεργετουμένων. — Οἱ δὲ εὐεργεταὶ φαίνεται ὅτι ἀγαποῦν περισσότερο τὸς εὐεργετηθέντας, παρὰ οἱ εὐεργετηθέντες τὸς εὐεργέτας των, καὶ τοῦτο γεννᾷ ἀπορίαν, διότι γίνεται παραλόγως. Οἱ περισσότεροι λοιπὸν νομίζουν ὅτι αὐτοὶ μὲν χρεωστοῦν, ἐκείνοι δὲ ἔχουν νὰ λαμβάνουν. Καθὼς λοιπὸν εἰς τὰ δάνεια, ὅσοι μὲν χρεωστοῦν, δὲν θέλουν νὰ ὑπάρχουν ἐκεῖνοι εἰς τὸς ὁποίους χρεωστοῦν, ἐνῶ οἱ δανεισταὶ φροντίζουν καὶ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ὀφειλετῶν των, ὁμοίως καὶ οἱ εὐεργεταὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπάρχουν οἱ εὐεργετηθέντες, διότι ἐλπίζουν νὰ ἀπολαύσουν ἀμοιβὴν τῆς χάριτος, ἐνῶ αὐτοὶ δὲν φροντίζουν πολὺ νὰ ἀνταποδώσουν. Καὶ ὁ μὲν Ἐπίχαρμος ἤμπορεῖ νὰ νομίζῃ (1) ὅτι λέγομεν αὐτὰ δι' αὐτούς, διότι τὸς ἐξετάζομεν ἀπὸ τὴν κακίην των ὄψιν, τὸ πρᾶγμα ὅμως φαίνεται φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἰσως δὲ φανῇ ὅτι εἶναι πολὺ φυσικὸν τὸ αἶτιον, καὶ δὲν ὁμοιάζει μὲ ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὸς δανειστάς. Δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει ἀγάπη ὡς πρὸς ἐκείνους, ἀλλὰ ἐπιθυμοῦν νὰ σωθοῦν διὰ νὰ ἔχουν νὰ εἰσπράξουν. Ἐνῶ οἱ εὐεργεταὶ ἔχουν φίλους καὶ ἀγαποῦν τὸς εὐεργετηθέντας καὶ ὅταν οὔτε χρήσιμοι εἶναι εἰς τίποτε, ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ μέλλον ἤμποροῦν νὰ γίνουν. Πρᾶγμα τὸ ὅποιον συμβαίνει καὶ εἰς τὸς τεχνίτας.

Παρομοίωσις τοῦ εὐεργέτου πρὸς τεχνίτην καὶ τοῦ εὐεργετηθέντος πρὸς τεχνούργημα. — Δηλαδὴ ἕκαστος ἀγαπᾷ τὸ ἰδικόν του ἔργον περισσότερο, ἀπὸ ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἀγαπηθῇ αὐτὸς ἀπὸ τὸ ἔργον του, ἂν ἐγένετο ἔμφυχον. Κυρίως ὅμως ἴσως

1) Γίνεται ὑπαινιγμὸς εἰς στίχους ἀγνώστους τοῦ Ἐπιχάρμου.

τοῦτο συμβαίνει εἰς τὸς ποιητάς. Διότι αὐτοὶ ὑπεραγαποῦν τὰ ἰδικὰ των ποιήματα, καὶ ἔχουν στοργὴν πρὸς αὐτὰ ὡς εἰς τέκνα των. Μὲ τοιοῦτον λοιπὸν ὁμοιάζει καὶ τὸ αἶσθημα τῶν εὐεργετῶν. Διότι ὅ,τι εὐεργετήθη εἶναι ἰδικόν των ἔργον. Λοιπὸν αὐτοὶ ἀγαποῦν αὐτὸ περισσότερο παρὰ τὸ ἔργον τὸν κατασκευαστὴν του. Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἡ ὑπαρξὶς εἶναι εἰς ὅλα ἀγαπητὴ καὶ προτιμητέα, ἡμεῖς δὲ ὑπάρχομεν μὲ τὴν ἐνέργειαν. Δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ ζῶμεν καὶ ἐκτελοῦμεν. Ὅστις δὲ ἔκαμε τὸ ἔργον, ὑπάρχει μὲ κάποιαν ἐνέργειαν. Λοιπὸν ἀγαπᾷ τὸ ἔργον, διότι ἀγαπᾷ καὶ τὴν ὑπαρξίν του. Τοῦτο δὲ εἶναι φυσικόν. Διότι, ὅ,τι ὑπάρχει κατὰ δύναμιν, αὐτὸ τὸ ἀναγγέλλει τὸ ἔργον. Συγχρόνως δὲ εἰς τὸν εὐεργετὴν εἶναι καὶ αὐτὴ ἡ πράξις καλὴ, ὥστε εὐχαριστεῖται κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῶ ὁ εὐεργετηθεὶς δὲν ἔχει τίποτε καλὸν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ εὐεργέτου, ἀλλὰ τὸ πολὺ ἔχει συμφέρον. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι τόσον ἡδονικὸν καὶ ἀγαπητόν. Ἡδονικὴ ὅμως εἶναι τοῦ μὲν παρόντος ἡ ἐνέργεια, τοῦ δὲ μέλλοντος ἡ ἐλπίς, τοῦ δὲ παρελθόντος ἡ ἀνάμνησις. Εἶναι δὲ ἡδονικώτερον ὅ,τι ὑπάρχει μὲ τὴν ἐνέργειαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀγαπητόν. Καὶ λοιπὸν διὰ μὲν τὸν ἐκτελεστὴν διατηροῦνται τὰ ἔργα—διότι τὸ καλὸν ἀπαιτεῖ πολλὸν καιρόν—ἐνῶ διὰ τὸν εὐεργετηθέντα παρέρχεται ἡ χρησιμότης. Ἐπειτα ἡ ἀνάμνησις τῶν μὲν καλῶν εἶναι γλυκεῖα, τῶν χρησίμων ὅμως ὄχι τόσον, ἢ ὀλιγώτερον. Ἡ προσδοκία πάλιν φαίνεται ὅτι συμβαίνει ἀντιστρόφως. Καὶ ἡ μὲν ἀγάπη ὁμοιάζει μὲ τὴν ἐνέργειαν, τὸ δὲ νὰ ἀγαπᾶται μὲ πάθος. Ἐπομένως εἰς ὅσα εἶναι ἀνώτερα εἰς τὴν ἐκτέλεσίν των, ἀκολουθεῖ ἡ ἀγάπη καὶ τὰ φιλικὰ αἰσθήματα. Ἐπειτα ὅσα γίνονται μὲ κόπον τὰ ἀγαποῦν περισσότερο, καθὼς ἀγαποῦν τὰ χρήματα περισσότερο ὅσοι τὰ ἀπέκτησαν, παρὰ ὅσοι τὰ ἐκληρονόμησαν. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ νὰ εὐεργετῆται μὲν κανεὶς δὲν εἶναι κοπιῶδες, τὸ νὰ εὐεργετῇ ὅμως εἶναι κουραστικόν. Δι' αὐτὸ καὶ αἱ μητέρες εἶναι φιλοτεκνότεραι. Διότι ἡ γέννησις εἶναι κοπιωδεστέρα, καὶ αὐταὶ περισσότερο γινώρῃσιν ὅτι εἶναι ἰδικὰ των τέκνα. Αὐτὸ ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπάρχει καὶ εἰς τὸς εὐεργέτας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἄν πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς φίλαυτος ἢ φίλαλλος.— Ὑπάρχει δὲ ἀκόμη ἢ ἀπορία ἂν πρέπει κανεὶς νὰ ἀγαπᾷ πρὸ πάντων τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἢ κάποιον ἄλλον. Διότι ὁ κόσμος κατακρίνει ἐκείνους, οἱ ὅποιοι πρὸ πάντων ἀγαποῦν τὸν ἑαυτὸν των, καὶ ὡσὰν ὄνειδιστικῶς τοὺς ὀνομάζει φιλαύτους. Ἐπειτα φαίνεται ὅτι ὁ μὲν κακὸς ὅλα τὰ ἐκτελεῖ χάριν τοῦ ἀτόμου του, καὶ τόσον περισσότερον μάλιστα, ὅσον εἶναι χειρότερος. Λοιπὸν τὸν κατακρίνουσιν ὅτι δὲν ἐκτελεῖ τίποτε χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ συμφέρον του. Ὁ καλὸς ὅμως ἐκτελεῖ διὰ τὸ καλόν, καὶ τόσον περισσότερον, ὅσον εἶναι καλλίτερος, καὶ χάριν τοῦ φίλου του, τὸ δὲ ἰδικόν του συμφέρον τὸ παραμελεῖ. Πρὸς αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους διαφωνοῦν τὰ ἔργα, καὶ εὐλόγως. Διότι λέγουσιν ὅτι πρέπει κανεὶς νὰ ἀγαπᾷ ἐξοχώτερον τὸν ἐξοχώτερον φίλον, ἐξοχώτερος δὲ φίλος εἶναι ὅστις, ὅταν εὐχεται, ἐξοχώτερον εὐχεται τὰ ἀγαθὰ χάριν ἐκείνου, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν θὰ τὸ γνωρίσῃ κανεὶς. Αὐτὰ δὲ κυρίως ὑπάρχουν εἰς ἕκαστον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ βεβαίως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, μὲ τὰ ὅποια χαρακτηρίζεται ὁ φίλος. Διότι εἶπαμεν ὅτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του ἐκπορεύονται ὅλα τὰ φιλικὰ αἰσθήματα καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Ἄλλὰ καὶ αἱ παροιμίαι ὅλαι συμφωνοῦν λόγου χάριν τὸ : «μία ψυχὴ» καὶ «κοινὰ τὰ τῶν φίλων» καὶ «ἰσότης ἀδελφότης» καὶ «τὸ μῆλο πέφτει κάτω ἀπ' τὴ μηλιά». Διότι ὅλα αὐτὰ κυρίως ὑπάρχουν ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Δηλαδή κυρίως εἶναι φίλος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἐπομένως εἶναι εὐλογον καὶ νὰ ἀγαπᾷ κυρίως τὸν ἑαυτὸν του. Γεννᾶται ὅμως εὐλόγως ἢ ἀπορία ποῖον ἀπὸ τὰ δύο πρέπει τάχα νὰ ἀκολουθήσωμεν, ὅταν καὶ τὰ δύο εἶναι πιστευτά.

Διάκρισις ἀγαθοῦ φιλαύτου ἀπὸ τὸν συνήθη καὶ ὄνειδι-

ξόμενον φίλαυτον.— Ἴσως λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαιρέσωμεν καὶ νὰ ὀρίσωμεν τὰς τριαύτας ἀποδείξεις, διὰ νὰ εὐρωμεν πόσον καὶ εἰς τί λέγει ἕκαστος τὴν ἀλήθειαν. Καὶ λοιπὸν, ἂν ἐξετάσωμεν πῶς ἐννοοῦν αὐτὰ τὰ δύο μέρη τὸ ἐπίθετον φίλαυτος, ἴσως γίνῃ σαφὲς τὸ πρᾶγμα. Ὅσοι λοιπὸν τὸ θεωροῦν ὡς ὄνειδιστικόν, ὀνομάζουν φιλαύτους ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἀποδίδουν τὸ περισσότερον εἰς τὸν ἑαυτὸν των, προκειμένου περὶ χρημάτων καὶ τιμῶν καὶ σωματικῶν ἡδονῶν. Διότι οἱ περισσότεροι αὐτὰ ἐπιθυμοῦν, καὶ δι' αὐτὰ φροντίζουν, ὡς νὰ εἶναι τὰ καλλίτερα καὶ δι' αὐτὸ εἶναι περιμάχητα. Λοιπὸν ὅσοι εἶναι εἰς αὐτὰ πλεονέκται ὑποχωροῦν εἰς τὰς ἐπιθυμίας των καὶ ἐν γένει εἰς τὰ πάθη καὶ εἰς τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι ὁ λαός. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὀνομασία ἐδόθη ἀπὸ τὴν πλειονοψηφίαν, ἢ ὅποια εἶναι χυδαία. Ἐπομένως δικαίως ὄνειδίζονται οἱ τοιοῦτου εἶδους φίλαυτοι. Ὅτι δὲ μόνον ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀποδίδουν τριαύτα εἰς τὸν ἑαυτὸν των, ὀνομάζουν οἱ περισσότεροι φιλαύτους, δὲν εἶναι δυσνόητον. Διότι, ἐὰν κανεὶς διαρκῶς μελετᾷ νὰ ἐκτελῇ περισσότερον ἀπὸ ὅλους τὰ δίκαια ἢ τὰ σωφρονικά, ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλα, ἀπὸ ὅσα ὑπαγορεύουν αἱ ἀρεταί, καὶ ἐν γένει ἐὰν ἀποκτᾷ διὰ τὸν ἑαυτὸν του πάντοτε τὸ καλόν, αὐτὸν κανεὶς δὲν θὰ τὸν ὀνομάσῃ φίλαυτον, οὔτε θὰ τὸν κατακρίνῃ. Ἢμπορεῖ ὅμως αὐτὸς νὰ φανῇ περισσότερον φίλαυτος. Τοῦλάχιστον αὐτὸς ἀποδίδει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὰ καλλίτερα καὶ τὰ κυρίως ἀγαθὰ. Καὶ κάμνει χάριν εἰς τὸ κυριώτερον μέρος ἀπὸ τὰ ἰδικά του, καὶ δι' ὅλα πείθεται εἰς αὐτό. Καθὼς δὲ ἡ πόλις φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ κυριώτερον καὶ ἐν γένει πᾶν σωματεῖον, ὁμοίως καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς εἰς τὸ άτομον. Ἐπομένως καὶ φίλαυτος κυρίως εἶναι ὅστις ἀγαπᾷ αὐτὸ τὸ μέρος του καὶ εἰς αὐτὸ κάμνει χάριν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἐγκρατὴς καὶ ἀκρατὴς ὀνομάζεται ἐκ τοῦ ὅτι συγκρατεῖ ἢ ὄχι τὸν νοῦν του, διότι αὐτὸς (ὁ νοῦς) ἀποτελεῖ κυρίως τὸ άτομον, καὶ πρὸ πάντων νομίζουν ὅτι ἐξετέλεσαν οἱ ἴδιοι καὶ ἐκουσίως ὅσα μόνον ἐξετέλεσαν μὲ τὸ λογικόν. Ὅτι λοιπὸν αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ άτομον δὲν εἶναι δυσνόητον, καὶ ὅτι ὁ καλὸς

αὐτὸ ἀγαπᾶ πρὸ πάντων. Διὰ τοῦτο ἴσως αὐτὸς κυρίως εἶναι φίλαυτος, καὶ ἀποτελεῖ διάφορον εἶδος ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὄνειδίσκεται, καὶ τόσον διάφορον, ὅσον διαφέρει τὸ νὰ ζῆ κανεὶς μᾶλλον συμφώνως μὲ τὸ λογικὸν παρὰ συμφώνως μὲ τὸ πάθος του, καὶ νὰ ἐπιθυμῇ τὸ καλὸν παρὰ τὸ νομιζόμενον συμφέρον. Καὶ λοιπὸν, ἐκείνους οἱ ὅποιοι κατ' ἐξοχὴν φροντίζουν διὰ τὰς καλὰς πράξεις, ὅλοι τοὺς ἐγκρίνουν καὶ τοὺς ἐπαινοῦν. Ἐὰν δὲ ὅλοι θελήσουν νὰ συναγωνίζονται διὰ τὸ καλὸν καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ ἐκτελοῦν τὰ καλλίτερα, τότε καὶ διὰ τὸ κοινὸν θὰ γίνουν ὅλα ὅσα χρειάζονται, καὶ ἀτομικῶς δι' ἕκαστον τὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ. Ἐὰν βεβαίως ἢ ἀρετὴ εἶναι τοιοῦτον. Ὡστε ὁ μὲν ἀγαθὸς ὀφείλει νὰ εἶναι φίλαυτος—διότι καὶ ὁ ἴδιος θὰ ὠφελῆθῃ ἐκτελῶν τὰ καλὰ, καὶ τοὺς ἄλλους θὰ ὠφελήσῃ. Ὁ μοχθηρὸς ὅμως δὲν πρέπει νὰ εἶναι φίλαυτος—διότι καὶ τὸν ἑαυτὸν του θὰ βλάβῃ καὶ τὸν πλησίον του, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ ποταπὰ πάθη. Καὶ βεβαίως εἰς τὸν μοχθηρὸν δὲν συμφωνοῦν ὅσα πράττει μὲ ὅσα πρέπει νὰ πράττῃ.

Ἡ ἀγαθὴ φιλαυτία ὡς αὐταπαρηγσία.— Ὁ καλὸς ὅμως, ὅσα πρέπει νὰ ἐκτελῇ, αὐτὰ ἐκτελεῖ. Διότι πάντοτε ὁ νοῦς προτιμᾷ τὸ καλλίτερον δι' ἕκαστον ἄτομον, ὁ δὲ καλὸς πειθαρχεῖ εἰς τὸν νοῦν. Εἶναι δὲ ἀκόμη ἀληθὲς διὰ τὸν σπουδαῖον καὶ ὅτι ἐκτελεῖ πολλὰ χάριν τῶν φίλων του καὶ τῆς πατρίδος του, καὶ ἐν ἀνάγκῃ θυσιάζει τὴν ζωὴν του χάριν αὐτῶν. Δηλαδή αὐτὸς περιφρονεῖ καὶ χρήματα καὶ τιμὰς καὶ ἐν γένει τὰ περιζήτητα ἀγαθὰ, διότι προμηθεύει εἰς τὸ ἄτομόν του τὸ καλόν. Δηλαδή θὰ προτιμήσῃ νὰ εὐχαριστηθῇ δυνατὰ ὀλίγον καιρὸν, παρὰ πολὺν καιρὸν ἐλαφρά, καὶ νὰ ζήσῃ μίαν χρονίαν καλὰ παρὰ πολλὰ ἔτη ὅπως τύχη, καὶ νὰ κάμῃ μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ σπουδαίαν παρὰ πολλὰς καὶ μικράς. Καὶ βεβαίως εἰς τοὺς θυσιαζομένους χάριν ἄλλων ἴσως αὐτὸ συμβαίνει. Ἐπομένως ἐκλέγουν μέγα καλὸν διὰ τὸν ἑαυτὸν των. Καὶ χρήματα δὲ ἠμποροῦν νὰ περιφρονήσουν μὲ σκοπὸν νὰ τὰ λάβουν οἱ φίλοι των. Διότι τότε ὁ μὲν φίλος λαμβάνει χρήματα, αὐτὸς δὲ τὸ καλόν. Ἐπομένως τὸ μεγαλύτερον ἀγαθὸν τὸ ἀποδίδει εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Καὶ ὡς πρὸς τὰς τιμὰς δὲ καὶ τὰς ἀρχὰς κάμνει τὰ ἴδια. Δηλαδή ὅλα

αὐτὰ θὰ τὰ ἀφήσῃ διὰ τὸν φίλον του. Διότι δι' αὐτὸν τοῦτο εἶναι καλὸν καὶ ἀξιόπαινον. Ἐπομένως δικαίως φαίνεται ὅτι εἶναι σπουδαῖος, διότι ἀπέναντι ὅλων τῶν ἄλλων προτιμᾷ τὸ καλόν.

Εἶναι δυνατὸν δὲ καὶ εὐδοκίμησεις νὰ χάριση εἰς τὸν φίλον του, καὶ ἐπομένως ἴσως θεωρεῖ ὠραιότερον ἀπὸ τὴν ἰδικήν του εὐδοκίμησιν τὸ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ φίλου του. Λοιπὸν εἰς ὅλα τὰ ἀξιόπαινα ὁ σπουδαῖος ἀποδεικνύεται ὅτι κρατεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του τὴν περισσοτέραν μερίδα τοῦ καλοῦ. Τοιοῦτου εἶδους λοιπὸν φίλαυτος πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς, καθὼς εἴπαμεν, καὶ ὄχι καθὼς εἶναι οἱ περισσότεροι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἄν ὁ εὐτυχὴς ἔχη ἀνάγκην φίλων.— Ὑπάρχει δὲ ἀκόμη ἀμισθότητις ἂν ὁ εὐτυχὴς ἔχει ἀνάγκην φίλων ἢ ὄχι. Δηλαδή λέγουν πολλοὶ ὅτι δὲν ἔχουν καμμίαν ἀνάγκην φίλων οἱ ἀξιωμακάριστοι καὶ οἱ αὐτάρχεις. Διότι αὐτοὶ ἔχουν τὰ ἀγαθὰ των. Ἄφοῦ λοιπὸν εἶναι αὐτάρχεις, δὲν ἔχουν καμμίαν πρόσθετον ἀνάγκην, ὁ δὲ φίλος, ἀφοῦ εἶναι ἄλλος ἐγώ, δὲν κάμνει παρὰ νὰ προμηθεύῃ εἰς αὐτὸν ὅσα δὲν ἠμπορεῖ μόνος του. Δι' αὐτὸ ἐλέχθη τὸ ἐξῆς:

Ὅταν ἡ τύχη βοηθῇ, τοὺς φίλους τί τοὺς θέλεις; (1)

Ἄλλὰ φαίνεται ὡς παράλογον, ἐνῶ χαρίζουν ὅλα τὰ ἀγαθὰ εἰς τὸν εὐτυχῆ, νὰ μὴ τοῦ χαρίζουν καὶ φίλους, ἀφοῦ αὐτοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ. Ἀκόμη δέ, ἐὰν ἰδιότης τοῦ καλοῦ φίλου εἶναι μᾶλλον νὰ εὐεργετῇ παρὰ νὰ εὐεργετηθῇ, καὶ ἐὰν ἰδιότης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς εἶναι νὰ εὐεργετῇ, καλλίτερον δὲ εἶναι νὰ εὐεργετῇ κανεὶς φίλους παρὰ

1) Εὐριπίδου Ὀρέστης στ. 667.

ξένους, έπεται ότι ο σπουδαίος χρειάζεται φίλους δια να τους ευεργετη. Δια τουτο είναι ζήτημα αν εις τας ευτυχίας χρειάζονται περισσότερον οι φίλοι ή εις τας δυστυχίας, το όποιον αποδεικνύει ότι και όστις άτυχει χρειάζεται ευεργέτας, και όστις ευτυχει χρειάζεται ανθρώπους δια να τους ευεργετη. — 'Αλλ' ίσως είναι παράλογον ακόμη και να θέλωμεν να αφήσωμεν εις μοναξίαν τον άξιωμακάριστον. Διότι μόνος του κανεις δεν θα έδεχετο να έχη έστω και όλα τα αγαθά. Διότι ο άνθρωπος είναι κοινωνικός και επλάσθη να συζη. 'Επομένως και εις τον ευτυχη ύπαρχει αυτό το φυσικόν. Διότι αυτός έχει όλα τα φυσικά αγαθά. Είναι δε φανερόν ότι είναι καλλίτερον να συναναστρέφεται φίλους και καλούς ανθρώπους παρά ξένους και τυχαίους. 'Επομένως ο ευτυχής έχει ανάγκην φίλων.

Ο αγαθός δεν έχει ανάγκην χρησίμων φίλων ούτε ήδονικῶν ἀλλὰ σπουδαίων.—Τί έννοούν λοιπόν οι πρώτοι και πως λέγουν την αλήθειαν; Η καθόσον πολλοι νομίζουν ως φίλους τους χρησίμους; Και βεβαίως τοιούτους φίλους ποτέ δεν θα χρειασθη ο άξιωμακάριστος, διότι αυτός τα έχει τα αγαθά. 'Επομένως δεν θα χρειασθη ούτε τους φίλους της ήδονης, παρά μόνον όλίγον—διότι, όταν ο βίος είναι ήδονικός, δεν έχει καμμίαν ανάγκην πρωτοφερμένης ήδονης. 'Αφοϋ δε δεν έχει ανάγκην από τοιούτους φίλους, φαίνεται ως να μη χρειάζεται φίλους.

Αυτό όμως ίσως δεν είναι αληθές. Διότι εις την αρχήν είπαμεν ότι ή ευτυχία είναι κάποια ενέργεια, αλλά ή ενέργεια είναι φανερόν ότι γίνεται, και δεν υπάρχει καθώς ένα κτήμα. 'Αφοϋ δε ή ευτυχία συνίσταται εις την ζωήν και ενέργειαν, και αφοϋ του αγαθού ή ενέργεια είναι καθ' έαυτήν σπουδαία και ήδονική, καθώς είπαμεν εις την αρχήν, και αφοϋ πάλιν το ιδικόν μας είναι ήδονικόν, και περισσότερον ήμπορούμεν να επιθεωρούμεν τον πλησίον μας παρά τον έαυτόν μας, και τας πράξεις εκείνου παρά τας ιδικάς μας, αφοϋ τέλος αι πράξεις των σπουδαίων, όταν είναι φίλοι, είναι ήδονικά εις τους αγαθούς—διότι και οι δύο έχουν τα κατά φύσιν ήδονικά, — έπεται ότι ο άξιωμακάριστος

θα χρειασθη τοιούτους φίλους, αφοϋ προτιμά να επιθεωρη πράξεις καλές και φιλικές, και τοιαυται είναι αι πράξεις του αγαθού φίλου. 'Επειτα όλοι νομίζουν ότι πρέπει να ζη ήδονικώς ο ευτυχής. Και λοιπόν εις μέν την μοναξίαν είναι δύσκολος ο βίος, διότι δεν είναι εύκολον μόνος του κανεις να ενεργη άδιακόπως, ένῳ μαζί με άλλους και ως προς άλλους είναι εύκολώτερον. 'Επομένως ή ενέργεια θα γίνη συνεχεστέρα, αφοϋ και καθ' έαυτήν είναι ήδονική, το όποιον πρέπει να ύπάρχη εις τον άξιωμακάριστον. Διότι ο σπουδαίος, καθόσον είναι σπουδαίος, ευχαριστείται με τας ευαρέστους πράξεις, με τας μοχθηράς δε δυσαρεστείται, καθώς ο μουσικός τέρπεται με τας ωραίαις μελωδίαις, αλλά ένοχλείται με τας ποταπάς. Είναι δε δυνατόν να ύπάρξη και κάποια προάσκησις της αρετής, καθώς λέγει ο Θεόγνις (1). 'Εάν δε εξετάσωμεν κάπως φυσικώς, φαίνεται ότι ο σπουδαίος φίλος είναι προτιμότερος εις τον σπουδαίον εκ φύσεως. Διότι το εκ φύσεως αγαθόν είπαμεν ότι είναι καθ' έαυτο αγαθόν και ήδονικόν εις τον σπουδαίον. Την δε ζωήν την όρίζουν δια τα ζῳα ως δύναμιν της αισθήσεως, δια δε τους ανθρώπους ως δύναμιν της αισθήσεως και της νοήσεως συγχρόνως. Η δε δύναμις εξηγείται ως ενέργεια, και το κύριον πράγμα είναι ή ενέργεια. 'Επομένως φαίνεται ότι ή ζωή κυρίως είναι ή αισθησις και ή νόησις. 'Αλλά ή ζωή είναι από τα καθαυτά αγαθά και ήδονικά, διότι είναι ώρισμένη και πᾶν ώρισμένον χαρακτηρίζει την φύσιν του αγαθού (2). 'Ο,τι δε είναι εκ φύσεως αγαθόν είναι και με την όρθότητά του αγαθόν. Δια τουτο φαίνεται εις όλους ήδονικόν. Δεν πρέπει δε να απολαμβάνωμεν μοχθηράν ζωήν και κατεστραμμένην ούτε γεμάτην από λύπας, διότι αυτή είναι άπροσδιόριστος, καθώς και τα ύπάρχοντα εις αυτήν. Τουτο δε θα γίνη καταληπτότερον εις όσα θα είπούμεν κατόπιν περι

1) Έννοει τον στίχον : «εσθλῶν μέν γάρ ἀπ' εσθλᾶ διδάξει» (= από τους καλούς θα διδαχθῆς καλά διδάγματα.

2) Πρόκειται περι του δόγματος των Πυθαγορείων, ότι το κακόν είναι ιδιότης του απεράντου, το δε αγαθόν του περατωμένου.

αὐτῆς. Ἄφοῦ δὲ καὶ μόνη τῆς ἡ ζωῆ εἶναι ἀγαθὴ, ἔπεται ὅτι εἶναι καὶ ἡδονικὴ. Τοῦτο δὲ φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἔλοι τὴν ἐπιθυμοῦν, καὶ μάλιστα οἱ καλοὶ καὶ ἀξιωμακάριστοι, διότι εἰς αὐτοὺς ὁ τρόπος τῆς ζωῆς εἶναι προτιμότερος, καὶ ἡ ζωὴ αὐτῶν εἶναι ἡ μακαριωτέρα ἀπὸ ἄλλας. Ἄλλὰ ὅστις ἔχει τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν του αἰσθάνεται ὅτι βλέπει, καὶ ὅστις ἀκούει αἰσθάνεται ὅτι ἀκούει, καὶ ὅστις βαδίζει αἰσθάνεται ὅτι βαδίζει, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς ἅλα τὰ ἄλλα ὑπάρχει κάτι, τὸ ὅποιον αἰσθάνεται ὅτι ἐνεργοῦμεν. Ἐπίσης φαίνεται ὅτι αἰσθανόμεθα καὶ ὅτι αἰσθανόμεθα καὶ ὅτι ἐννοοῦμεν, τὸ νὰ αἰσθανόμεθα δὲ ὅτι αἰσθανόμεθα ἢ ἐννοοῦμεν σημαίνει αἰσθανόμεθα ὅτι ὑπάρχομεν (1)—διότι ὑπαρξὶς ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ἡ αἴσθησις καὶ ἡ νόησις. Τὸ νὰ αἰσθάνεται δὲ κανεὶς ὅτι ζῆ εἶναι ἀπὸ τὰ καθαυτὸ ἡδονικὰ—διότι εἶναι ἐκ φύσεως ἀγαθὸν ἡ ζωὴ, τὸ δὲ νὰ αἰσθανόμεθα ὅτι τὸ ἀγαθὸν ὑπάρχει ἐντός μας εἶναι ἡδονικόν. Καὶ εἶναι προτιμητέα ἡ ζωὴ καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἀγαθοὺς, διότι ἡ ὑπαρξὶς εἶναι εἰς αὐτοὺς ἡδονικὴ—διότι εὐχαριστοῦνται ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τοῦ καθαυτοῦ ἀγαθοῦ. Καθὼς δὲ φέρεται πρὸς τὸν ἑαυτὸν του ὁ σπουδαῖος, φέρεται καὶ πρὸς τὸν φίλον του—διότι ὁ φίλος εἶναι ἄλλος ἐγώ. Καθὼς λοιπὸν εἶναι προτιμότερον δι' ἕκαστον νὰ ὑπάρχη ὁ ἴδιος, ὁμοίως εἶναι προτιμότερον νὰ ὑπάρχη ὁ φίλος του, ἢ σχεδὸν ὁμοίως. Ἡ δὲ ὑπαρξὶς εἶπαμεν ὅτι εἶναι προτιμητέα, διότι αἰσθάνεται διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅτι εἶναι ἀγαθός. Ἡ τοιαύτη δὲ αἴσθησις εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἡδονικὴ. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἔχη συναίσθησιν καὶ διὰ τὸν φίλον του ὅτι ὑπάρχει, τοῦτο δὲ ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρχη διὰ τῆς συναναστροφῆς καὶ ἐπιμιξίας μὲ τοὺς λόγους καὶ μὲ τὴν διάνοιαν. Δηλαδή οὕτω πως φαίνεται ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῆ ἡ συμβίωσις εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὄχι καθὼς εἰς τὰ βοσκήματα τὸ νὰ τρέφονται εἰς τὸν ἴδιον χώρον (2). Ἄφοῦ λοιπὸν διὰ τὸν ἀξιο-

1) Δικαίως ἡ φράσις αὕτη θεωρεῖται ὡς ἰσοδύναμος πρὸς τὸ τοῦ Καρτεσιῶ: cogito, ergo sum, = νοῶ, ἄρα ὑπάρχω.

2) Ὁδῶς ἐρμηνεύομεν τὸ «ἐν τῷ αὐτῷ» ὡς καὶ ἐν σελ. 231 (σημ. 1—2).

μακάριστον εἶναι προτιμητέα ἢ ὑπαρξὶς καθ' ἑαυτὴν, διότι εἶναι ἐκ φύσεως ἀγαθὴ καὶ ἡδονικὴ, καὶ ἀφοῦ καὶ ἡ ὑπαρξὶς τοῦ φίλου εἶναι παρομοία, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ φίλος εἶναι πρᾶγμα προτιμητέον. Καὶ ὅτι εἶναι διὰ κάποιον προτιμητέον, τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἔχη αὐτός, ἄλλως θὰ εἶναι ἐλλιπὴς ὡς πρὸς αὐτό. Ἐπομένως ὅστις πρόκειται νὰ εἶναι εὐτυχὴς χρειάζεται φίλους σπουδαίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ἜΟ ἀριθμὸς τῶν φίλων.— Ἄλλ' ἄραγε ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους φίλους πρέπει νὰ ἀποκτήσωμεν; Ἡ μήπως, καθὼς φαίνεται ὅτι ἐφαρμόζεται ἀρμονικῶς εἰς τὴν φιλοξενίαν ὁ στίχος:

Ἄς μὴ μὲ εἰποῦν πολύφιλον μήτε ἄφιλον τελείως,

ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἐφαρμόζεται τὸ νὰ μὴν εἶναι κανεὶς οὔτε ἄφιλος οὔτε ὑπερβολικὰ πολύφιλος; Καὶ λοιπὸν διὰ τὴν φιλίαν τῆς χρησιμότητος φαίνεται ὅτι πάρα πολὺ ἐφαρμόζεται αὐτὸς ὁ στίχος—διότι εἶναι κοπιῶδες τὸ νὰ ἐκδουλεύῃ κανεὶς ἀμοιβαίως πολλούς, καὶ δὲν ἐπαρκεῖ εἰς αὐτὸν ἕλη ἢ ζωὴ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτό. Ἐπομένως εἶναι περιττοὶ καὶ ἐμποδιστικοὶ οἱ περισσότεροι, ἀπὸ ὅσους εἶναι ἀρκετοὶ εἰς τὸν οικιακὸν μας βίον διὰ νὰ ζήσωμεν καλῶς. Ἐπομένως δὲν χρειάζονται αὐτοί.

Ἄλλὰ καὶ οἱ χάριν ἡδονῆς εἶναι ἀρκετοί, ἐὰν εἶναι ὀλίγοι, καθὼς εἰς τὴν τροφήν τὸ καρύκευμα. Ἄλλὰ οἱ σπουδαῖοι ἄραγε πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν περισσότεροι, ἢ μήπως ὑπάρχει κάποιον μέτρον καὶ διὰ τὸν πληθυσμὸν τῶν φίλων, καθὼς ὑπάρχει διὰ τὸν πληθυσμὸν μιᾶς πόλεως; Δηλαδή οὔτε μὲ δέκα ἀνθρώπους ἀποτελεῖται πόλις, οὔτε μὲ ἑκατὸν χιλιάδας κατοίκους εἶναι πλεον πόλις (1). Ἴσως ὅμως τὸ ὀρθὸν ποσὸν δὲν εἶναι ἐν ὀρισμῷ—

1) Αἱ σημεριναὶ μεγαλοπόλεις δὲν παρέχουν μὲν στενὴν γνωριμίαν ὅλων τῶν πολιτῶν χάριν τῆς τελείας αὐτῆς ἐνότητος, ἀλλ' ὅμως τὰ μέσα τῆς κοινωνικῆς τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ ἀρκετὰ καλὰ ἀναπληροῦν αὐτήν.

νον, ἀλλ' εἶναι ὅ,τι ὑπάρχει μεταξύ ποσῶν ὠρισμένων. Ἐπομένως καὶ τῶν φίλων ὑπάρχει ὠρισμένος πληθυσμός, καὶ ἴσως αὐτὸς εἶναι τὸ ἀνώτερον ποσὸν τῶν φίλων, μὲ τοὺς ὁποίους ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ συναναστρέφεται—αὐτὸ δὲ ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι χαρακτηριστικώτατον τῆς φιλίας. Ὅτι ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συναναστρέφεται κανεὶς πολλοὺς καὶ νὰ μοιράζῃ τὸν ἑαυτὸν του, δὲν εἶναι δυσνόητον. Ἐπειτα καὶ ἐκεῖνοι πάλιν πρέπει μεταξύ των νὰ εἶναι φίλοι, ἀφοῦ πρόκειται νὰ συναναστρέφωνται ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Τοῦτο ὅμως εἶναι δύσκολον νὰ συμβῇ εἰς πολλοὺς. Εἶναι δὲ ἐπίσης δύσκολον καὶ τὸ νὰ συγχαίρῃ καὶ νὰ συλλυπῆται κανεὶς φιλικῶς πολλοὺς. Διότι εἶναι πιθανὸν νὰ συμπέσῃ ἀνάγκη συγχρόνως ἄλλον νὰ συγχαίρῃ καὶ ἄλλον νὰ συλλυπῆται. Ἴσως λοιπὸν εἶναι ὀρθὸν νὰ μὴ προσπαθοῦμεν νὰ ἔχωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρους φίλους, ἀλλὰ τόσους μόνον, ὅσοι ἀρκοῦν εἰς τὴν συναναστροφὴν. Διότι ἴσως φανῇ ἀκόμη, ὅτι οὔτε εἶναι κἀν δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς πολὺ καλὸς φίλος μὲ πολλοὺς. Διὰ τοῦτο οὔτε νὰ ἐρωτεύεται κανεὶς περισσοτέρους φαίνεται δυνατὸν, διότι ὁ ἔρωσ σημαίνει ὑπερβολικὴν φιλίαν, τοῦτο δὲ γίνεται μόνον ὡς πρὸς ἓνα. Ἐπομένως καὶ ἡ στενὴ φιλία γίνεται μόνον μὲ ὀλίγους. Αὐτὸ δὲ φαίνεται ὅτι συμβαίνει καὶ εἰς τὰ πράγματα. Δηλαδὴ δὲν γίνονται πολλοὶ φίλοι μὲ τὸ εἶδος τῆς συνεταιρικῆς φιλίας. Αἱ δὲ ἐγκωμιαζόμεναι φιλίαι ἐφαρμόζονται πάντοτε εἰς δύο. Ὅσοι δὲ εἶναι πολύφιλοι καὶ ὅλους τοὺς ἀντικρύζουν φιλικῶς, φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι φίλοι μὲ κανένα, παρὰ μόνον πολιτικῶς, καὶ οἱ τοιοῦτοι λέγονται εὐχάριστοι πολιτικῶς, καὶ οἱ τοιοῦτοι λέγονται εὐχάριστοι. Λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς φίλος, καὶ ὅταν δὲν εἶναι εὐχάριστος ἀλλὰ πραγματικῶς καλός. Χάριν ὅμως τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀτόμου των δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κανεὶς φίλος πρὸς πολλοὺς, εἶναι δὲ ἀρκετὸν νὰ εὕρῃ ἕστω καὶ ὀλίγους τοιοῦτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ἄν οἱ φίλοι χρειάζονται μᾶλλον εἰς τὴν εὐτυχίαν ἢ εἰς τὴν δυστυχίαν.—Ἄλλ' ἄραγε εἰς τὰς εὐτυχίας χρειάζονται περισσότερο οἱ φίλοι, ἢ εἰς τὰς δυστυχίας; Διότι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις εἶναι περιζήτητοι. Δηλαδὴ καὶ ὅσοι ἀτυχοῦν, ἔχουν ἀνάγκην βοήθειας, καὶ ὅσοι εὐτυχοῦν ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ συντρόφους καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους τοὺς ὁποίους νὰ εὐεργετήσουν. Διότι ἔχουν ἐπιθυμίαν νὰ εὐεργετοῦν. Καὶ λοιπὸν οἱ φίλοι εἶναι ἀναγκαϊότατοι εἰς τὰς δυστυχίας, καὶ διὰ τοῦτο εἰς αὐτὰς χρειάζονται οἱ φίλοι τῆς χρησιμότητος, καλλίτεροι ὅμως εἶναι εἰς τὰς εὐτυχίας καὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος ζητεῖ τοὺς καλοὺς. Καὶ εἶναι καλλίτερον αὐτοὺς νὰ εὐεργετῇ καὶ νὰ συναναστρέφεται κανεὶς. Διότι καὶ μόνῃ ἢ παρουσίᾳ αὐτῶν τῶν φίλων εἶναι ἡδονικὴ καὶ εἰς τὰς εὐτυχίας καὶ εἰς τὰς δυστυχίας. Δηλαδὴ ἀνακουφίζονται ὅσοι ἔχουν λύπην, ὅταν συμπονοῦν καὶ οἱ φίλοι των. Διὰ τοῦτο ἴσως θέσῃ κανεὶς τὸ ἐρώτημα, ἄραγε εἶναι ὡσάν νὰ σηκώνουν μαζὶ ἓνα βάρος, ἢ δὲν συμβαίνει αὐτό, ἀλλὰ μόνον ἢ παρουσία αὐτῶν εἶναι ἡδονικὴ καὶ ἢ συναίσθησις ὅτι τοὺς συλλυποῦνται ἐλαττώνει τὴν λύπην των. Καὶ λοιπὸν ἂν δι' αὐτὸ ἢ διὰ κανένα ἄλλον λόγον ἀνακουφίζονται, ἄς τὸ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος. Ὅπωςδὴποτε ὅμως φαίνεται ὅτι εἶναι γεγονός, αὐτὸ ποῦ εἴπαμεν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἢ παρουσία αὐτῶν εἶναι κάπως ἀνάμικτος. Δηλαδὴ τὸ νὰ βλέπῃ κανεὶς ἀπλῶς τοὺς φίλους καὶ μάλιστα ὅταν ἀτυχῇ, εἶναι ἡδονικὸν καὶ προξενεῖ κάποιαν βοήθειαν διὰ νὰ μὴ λυπηταί—διότι ὁ φίλος εἶναι παρηγορητικὸς καὶ εἰς τὸ βλέμμα καὶ μὲ τοὺς λόγους, ὅταν εἶναι ἐπιτήδειος, διότι γνωρίζει τὸ ἦθος τοῦ φίλου του καὶ μὲ ποῖα εὐχαριστεῖται καὶ λυπεῖται.—Τὸ νὰ αἰσθάνεται πάλιν ὅμως ὅτι αὐτὸς λυπεῖται διὰ τὰς ἰδικὰς του εὐτυχίας εἶναι λυπηρόν.

Διότι ἕκαστος ἀποφεύγει νὰ γίνῃ αἷτιος λύπης εἰς τοὺς φίλους του. Διὰ τοῦτο ὅστις μὲν εἶναι ἀνδροπρεπῆς κατὰ τὴν φύσιν, ἀποφεύγει νὰ μεταδίδῃ εἰς τοὺς φίλους τὴν λύπην του, καὶ ἂν δὲν παρακάμνῃ τὴν ἀποχὴν των ἀπὸ τὴν λύπην του, δὲν ἀνέχεται ὅμως τὴν λύπην ἢ ὁποῖα γεννᾶται εἰς ἐκείνους, καὶ ἐν γένει δὲν δέχεται πλησίον συντρόφους τῶν θρήνων του, διότι καὶ ὁ ἴδιος δὲν εἶναι κατάλληλος νὰ θρηνηῖ δι' ἐκείνους. Τὰ γύναια ὅμως καὶ οἱ ὅμοιοι μὲ αὐτὰ ἄνδρες εὐχαριστοῦνται μὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι στεναάζουν μαζί των, καὶ τοὺς ἀγαποῦν ὡς φίλους καὶ πορευτικούς.

Βεβαίως ὅμως πρέπει εἰς ὅλα νὰ μιμούμεθα τὸν καλλίτερον. Ἡ δὲ παρουσία τῶν φίλων εἰς τὰς εὐτυχίας καὶ τὴν συναναστροφὴν τὴν καθιστᾷ εὐχάριστον, καὶ γεννᾷ τὴν συναίσθησιν ὅτι εὐχαριστοῦνται διὰ τὰ ἀγαθὰ μας. Διὰ τοῦτο ἴσως φανῇ ὀρθὸν εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας νὰ προσκαλοῦμεν προθύμως τοὺς φίλους—διότι εἶναι καλὸν νὰ εἶναι κανεὶς εὐεργετικός. Εἰς τὰς ἀτυχίας ὅμως οὐχὶ μὲ προθυμίαν—διότι πρέπει ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον νὰ μεταδίδωμεν τὰ κακὰ. Διὰ τοῦτο εἶναι ὀρθὸν τό :

Φθάνει ἡ δική μου συμφορὰ (1). . . .

Κυρίως δὲ πρέπει νὰ τοὺς προσκαλῇ κανεὶς, ὅταν πρόκειται ὀλίγον στενοχωρούμενοι αὐτοὶ νὰ ὠφελήσουν τὸν φίλον των μεγάλως. Ἴσως δὲ εἶναι ὀρθὸν ἀντιστρόφως νὰ πηγαίνῃ κανεὶς εἰς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας ἀπρόσκλητος καὶ προθύμως—διότι ἰδιότης τοῦ φίλου εἶναι νὰ εὐεργετῇ καὶ πρὸ πάντων τοὺς εὐρισκομένους εἰς ἀνάγκην, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τὸ ἐζήτησαν, διότι τοῦτο εἶναι καὶ διὰ τοὺς δύο καλλίτερον καὶ ἡδονικώτερον. Εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας διὰ νὰ συμπράξῃ μὲν πρέπει νὰ πηγαίνῃ προθύμως—διότι εἰς αὐτὸ χρειάζονται οἱ φίλοι—διὰ νὰ ἀπολαύσῃ ὅμως πρέπει νὰ πηγαίνῃ ἀπροθύμως—διότι δὲν εἶναι καλὸν νὰ ἐπιδιώκῃ προ-

θύμως νὰ ὠφελῆθῃ. Ἴσως ὅμως πρέπει νὰ προσέξωμεν μήπως φανῶμεν ὅτι δὲν εὐχαριστοῦμεθα μὲ αὐτόν, ὅταν τὸν ἀποφεύγωμεν. Διότι αὐτὸ συμβαίνει κάποτε. Ἐπομένως ἡ παρουσία τῶν φίλων φαίνεται εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις προτιμότερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡ συμβίωσις ὡς ἀληθῆς φιλία.—Ἄλλ' ἄραγε καθὼς εἰς τοὺς ἐρωτευμένους εἶναι ἀρεστότατον νὰ βλέπουν, καὶ προτιμοῦν περισσότερο αὐτὴν τὴν αἰσθησιν ἀπὸ τὰς ἄλλας, διότι κυρίως μὲ αὐτὴν ὑφίσταται καὶ γεννᾶται ὁ ἔρωσ, δὲν εἶναι ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς φίλους προτιμότερα ἢ συναναστροφή; Διότι ἡ φιλία εἶναι ἐπιμιξία. Καὶ καθὼς κανεὶς φέρεται μὲ τὸν ἑαυτόν του, ὁμοίως φέρεται καὶ μὲ τὸν φίλον του. Ὡς πρὸς τὸν ἑαυτόν του ὅμως εἶναι προτιμότερον τὸ νὰ αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει, ἐπομένως καὶ διὰ τὸν φίλον του τὸ ἴδιον συμβαίνει. Ἡ δὲ ἐνέργεια τῆς αἰσθήσεως αὐτῆς ὑφίσταται εἰς τὴν συναναστροφήν, ἐπομένως εὐλόγως ἐπιθυμοῦν αὐτὴν. Καὶ ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν ὑπαρξίν των, ἢ ὅ,τι τοὺς κάμνει νὰ προτιμοῦν τὴν ζωὴν, εἰς αὐτὸ θέλουν νὰ συναναστρέφονται τοὺς φίλους των. Διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν συμποσιάζουν, ἄλλοι δὲ ταβλίζουν μαζί, ἄλλοι πάλιν γυμνάζονται μαζί καὶ ἄλλοι κυνηγοῦν ἢ φιλοσοφοῦν, καὶ ὅλοι αὐτοὶ περνοῦν τὰς ὥρας των μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀγαποῦν περισσότερο ἀπὸ ὅλα εἰς τὴν ζωὴν των. Διότι, ἀφοῦ θέλουν νὰ περνοῦν μαζί μὲ τοὺς φίλους των, ἐκτελοῦν ἐκεῖνα καὶ συμμετέχουν μὲ ἐκεῖνα, μὲ ὅσα νομίζουσι ὅτι ὑπάρχει συμβίωσις ἀληθινή. Ἐπομένως γίνεται ἢ μὲν φιλία τῶν κακῶν κακῆ—διότι συμμετέχουν κακῶν πράξεων χωρὶς νὰ εἶναι σταθεροί, καὶ ἔπειτα γίνονται κακοί, ἐπειδὴ γίνονται ὅμοιοι μεταξὺ των—ἢ δὲ φιλία τῶν καλῶν εἶναι καλή, διότι ἐποικοδομεῖται μὲ τὰς συναναστροφάς. Φαίνεται δὲ ὅτι αὐτοὶ γίνονται καλλίτεροι,

1) Σοφ. Οἰδ. Τύραννος 1061.

καὶ διότι ἐπενεργοῦν καὶ διορθοῦν ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Διότι ἀπανθίζουσι ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἕκαστος ὅσα τοῦ ἀρέσουν, διὰ τοῦτο εἶναι ὀρθὸν τό :

Ἄπ' τοῦ καλοῦ ὠφέλιμα θὰ μάθης.

Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι ἀρκετὰ περὶ φιλίας. Τώρα δὲ ἴσως εἶναι κατάλληλον νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ ἡδονῆς.

ΒΙΒΛΙΟΝ Κ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἡδονή.

Σπουδαιότης τοῦ ζητήματος.— Τώρα δὲ πλεον εἶναι καιρὸς νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ ἡδονῆς. Διότι φαίνεται ὅτι αὐτὴ πολὺ συνεδέθη μὲ τὸ γένος μας, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων φροντίζουσι νὰ τοὺς πηδαλιουχήσουσι μὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην. Φαίνεται ὅτι εἶναι σπουδαιότατον καὶ διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ ἥθους τὸ νὰ εὐχαριστοῦνται μὲ ὅσα πρέπει καὶ νὰ μισοῦσι ὅσα πρέπει. Διότι αὐτὰ διακοῦσι εἰς ὅλην τὴν ζωὴν, καὶ ἐξασκοῦσι ῥοπὴν καὶ δύναμιν διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐτυχησμένην ζωὴν. Διότι τὰ μὲν ἡδονικὰ τὰ προτιμοῦσι, τὰ δὲ λυπηρὰ τὰ ἀποφεύγουσι. Ἴσως λοιπὸν δὲν πρέπει διόλου νὰ παραμελήσωμεν αὐτά, ἀφοῦ μάλιστα ἐπιδέχονται πολλὴν ἀμφισβήτησιν. Δηλαδὴ ἄλλοι μὲν θεωροῦσι τὴν ἡδονὴν ὡς ἀγαθόν, ἄλλοι δὲ ἐξ ἐναντίας τὴν θεωροῦσι ὡς ἐντελῶς ποταπόν, καὶ ἀπὸ αὐτοῦ ἴσως μερικοὶ μὲν τὸ λέγουσι διότι εἶναι πεπεισμένοι ὅτι εἶναι ποταπόν, μερικοὶ δὲ διότι νομίζουσι ὅτι εἶναι συμφερότερον διὰ τὸν βίον μας νὰ ὀνομάζωμεν τὴν ἡδονὴν ποταπόν, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι πραγματικῶς τοιαύτη. Διότι οἱ περισσότεροι εἶναι ἐπιρρεπεῖς πρὸς αὐτὴν καὶ εἶναι δοῦλοι τῶν ἡδονῶν, καὶ δι' αὐτὸ πρέπει νὰ τοὺς σύρωμεν εἰς τὸ ἀντίθετον, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡμποροῦσι νὰ ἔλθουσι εἰς τὴν μέσην. Ἄλλὰ μὴ τυχὸν αὐτὸ δὲν λέγεται ὀρθῶς. Διότι

οί λόγοι οί περιστρεφόμετοι εἰς τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις εἶναι ὀλιγώτερον πιστευτοί ἀπὸ τὰ ἔργα. Ὅταν λοιπὸν οἱ λόγοι διαφωνοῦν μὲ ὅσα βλέπουν αἰσθητῶς οἱ νέοι, τότε περιφρονοῦνται καὶ ἀναιροῦν καὶ τὸ ἀληθινόν των μέρος. Δηλαδή ὅστις κατηγορεῖ τὴν ἡδονὴν, ὅταν μίαν φοράν παρατηρηθῆ ὅτι τὴν ἐπιθυμεῖ, φαίνεται ὅτι ἔχει κλίσιν εἰς αὐτήν, καὶ ὅτι τὴν θεωρεῖ προτιμητέαν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν. Διότι εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ὀρίων δὲν ἔχουν ἰκανότητα οἱ περισσότεροι. Καὶ βεβαίως οἱ ἀληθεῖς λόγοι φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι μόνον χρήσιμοι διὰ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν βίον. Δηλαδή, ὅταν συνάδουν μὲ τὰ ἔργα, γίνονται πιστευτοί, καὶ διὰ τοῦτο παρορροῦν τοὺς ἐννοοῦντας αὐτοὺς νὰ ζοῦν συμφώνως μὲ αὐτούς. Καὶ λοιπὸν αὐτὰ μὲν εἶναι ἀρκετά, ὅσα δὲ ἐλέχθησαν ἀπὸ ἄλλους ἕως τότε περὶ τῆς ἡδονῆς, ἃς τὰ προσέξωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ ἡδονὴ ὡς τὸ ἀγαθὸν κατὰ Εὐδόξον.— Λοιπὸν ὁ μὲν Εὐδόξος ἐνόμιζε ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθόν, διότι ἔβλεπε ὅτι τὰ πάντα ἐπιθυμοῦν αὐτήν καὶ τὰ λογικὰ καὶ τὰ ἄλογα, ἔλεγε δὲ ὅτι εἰς ὅλα τὸ προτιμώμενον εἶναι τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ κυρίως ὠφέλιμον. Καὶ ἐσυμπέρανε ὅτι τὸ νὰ τείνουν ὅλα τὰ ὄντα εἰς τὸ ἴδιον πρᾶγμα σημαίνει ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ καλλίτερον—διότι τὸ καθὲν εὐρίσκει ποῖον εἶναι διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀγαθὸν καθὼς εὐρίσκει καὶ τὴν τροφήν του. Ἐπομένως ὅ,τι εἶναι δι' ὅλα τὰ ὄντα ἀγαθὸν καὶ ὅ,τι ἐπιθυμοῦν ὅλα τὰ ὄντα, αὐτὸ εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθόν. Ἐπιστεύοντο δὲ οἱ λόγοι του μᾶλλον διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ ἡθους του, παρὰ διὰ τὴν ἀξίαν των. Διότι ἐφαίνετο ὅτι εἶναι καθ' ὑπερβολὴν σώφρων. Ἐπομένως ἐφαίνετο ὅτι δὲν τὰ ἔλεγε αὐτὰ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς, ἀλλὰ διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἐξ Ἰσου δὲ ἐνόμιζε ὅτι ἀποδεικνύεται τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ ἀντίθετον. Δηλαδή

ἡ λύπη καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀξία ἀποφυγῆς δι' ὅλα τὰ ὄντα, ἐπομένως ἐπίσης εἶναι ἀξίον προτιμήσεως τὸ ἀντίθετον. Κυρίως δὲ εἶναι προτιμητέον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον δὲν προτιμοῦμεν οὔτε ἐξ αἰτίας ἄλλου, οὔτε πρὸς χάριν ἄλλου. Τοιοῦτον δὲ ὁμολογουμένως ἔλεγε ὅτι εἶναι ἡ ἡδονή. Διότι κανεὶς δὲν ἐρωτᾷ προσθέτως πρὸς χάριν τίνος πράγματος εὐχαριστεῖται, διότι ἡ ἡδονὴ εἶναι καθ' ἑαυτὴν προτιμητέα. Ὅταν δὲ προστεθῆ εἰς ἓν ὅποιονδήποτε ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, τὸ καθιστᾷ περισσότερο προτιμητέον, λόγου χάριν τὴν δικαιοπραξίαν καὶ σωφροσύνην. Ἐπομένως τὸ ἀγαθὸν ἐπιδέχεται καὶ αὐξησιν ἑαυτοῦ. Λοιπὸν φαίνεται ὅτι αὐτὸς ὁ λόγος ἀποδεικνύει τὴν ἡδονὴν ὡς ἓν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, καὶ κανὲν ἀγαθὸν δὲν θεωρεῖ ἀνώτερον ἀπὸ τὸ ἄλλο, διότι λέγει ὅτι πᾶν ἀγαθόν, ὅταν εἶναι μαζὶ μὲ ἄλλο ἀγαθόν, εἶναι προτιμότερον, παρὰ ἀπομονωμένον.

Ἀκριβῶς ὅμως μὲ παρόμοιον ἐπιχείρημα καὶ ὁ Πλάτων (1) λέγει ἀναιρετικῶς ὅτι ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθόν. Δηλαδή ὅτι ὁ ἡδονικὸς βίος εἶναι προτιμότερος ὅταν συνοδεύεται μὲ φρόνησιν, παρὰ μόνος του. Καὶ ὅτι, ἀφοῦ τὸ μικτόν εἶναι καλλίτερον, δὲν εἶναι ἡ ἡδονὴ τὸ κυρίως ἀγαθόν. Δηλαδή ὅτι τὸ ἀγαθὸν δὲν γίνεται καλλίτερον ὅτιδήποτε καὶ ἂν προστεθῆ εἰς αὐτό. Ἐπομένως εἶναι φανερόν ὅτι τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶναι οὔτε κανὲν ἄλλο πρᾶγμα τὸ ὅποιον καθίσταται προτιμότερον ὅταν προστεθῆ εἰς αὐτὸ ἓν ἀπὸ τὰ καθαυτὸ ἀγαθὰ. Τότε λοιπὸν ποῖον εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ τὸ ἀπολαύσωμεν καὶ ἡμεῖς; Δηλαδή ἓν τοιοῦτον ζητοῦμεν νὰ εὐρωμεν.

ὑπεράσπισις τῆς γνώμης τοῦ Εὐδόξου.— Ὅσοι λοιπὸν φέρουν ἔνστασιν ὅτι δὲν εἶναι ἀγαθὸν ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐπιθυμοῦν ὅλα τὰ ὄντα, ἃς προσέξωμεν μήπως λέγουν φλυαρίας. Διότι ὅσα φρονοῦν ὅλοι, αὐτὰ λέγομεν ὅτι εἶναι πραγματικά. Ὅστις δὲ ἀναιρεῖ αὐτὴν τὴν πεποιθήσιν, δὲν θά ἤμπορέσῃ νὰ εἰπῇ πολὺ πειστικώτερα ἐπιχειρήματα. Διότι, ἐὰν μόνον τὰ ἀνοητότερα ὄντα

1) Φίληθος 60 c.

ὠρέγοντο αὐτό, ἴσως εἶχε κάποιαν ἀξίαν τὸ ἐπιχείρημα, ἀφοῦ ὅμως τὸ ὀρέγονται καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ λέγη αὐτὸς τίποτε σπουδαῖον; Ἴσως ὅμως ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ μηδαμινὰ πράγματα κάποιον φυσικὸν ἀγαθόν, καλλίτερον ἀπὸ ὅσον ἀξίζουσι τὰ ἴδια, καὶ τὸ ὅποσον ἐπιθυμεῖ τὸ συγγενικόν του ἀγαθόν. Ἐπίσης δὲ δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι ὀρθὸν καὶ αὐτό, τὸ ὅποσον λέγουσι περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Δηλαδή δὲν λέγεται ὀρθῶς, ὅτι, ἀφοῦ ἡ λύπη εἶναι κακόν, θὰ εἶναι ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν. Διότι ἡμπορεῖ νὰ ἀντιτίθεται καὶ κακόν πρὸς ἄλλο κακόν, καὶ τὰ δύο κακὰ πρὸς κάποιον οὐδέτερον, καὶ πάλιν ἡμπορεῖ αὐτοὶ οἱ λόγοι νὰ μὴν εἶναι ἐσφαλμένοι καὶ ὅμως νὰ μὴν ἐφαρμόζονται εἰς αὐτὰ ποῦ εἴπαμεν. Διότι, ἂν ἦσαν καὶ τὰ δύο κακὰ (ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη), ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ δύο ἀξια ἀποφυγῆς, ἐὰν δὲ κανὲν ἀπὸ τὰ δύο δὲν εἶναι κακόν, ἔπρεπε ἐπίσης κανὲν ἀπὸ τὰ δύο νὰ μὴν εἶναι ἀξίον ἀποφυγῆς. Τώρα ὅμως φανερὰ οἱ ἄνθρωποι τὴν μὲν λύπην ἀποφεύγουσι ὡς κακόν, τὴν δὲ ἡδονὴν τὴν ζητοῦσι ὡς ἀγαθόν. Φανερὰ λοιπὸν εἶναι καὶ ἀντίθετα.

Ἀναίρεσις τῶν γνωμῶν τοῦ Πλάτωνος περὶ ἡδονῆς.—

Ἐκτὸς τούτου, καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη ἡδονὴ τῶν ποιοτήτων, δὲν ἔπεται ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε τῶν ἀγαθῶν. Διότι οὔτε αἱ ἐνεργεῖαι τῆς ἀρετῆς εἶναι ποιότητες, οὔτε ἡ εὐτυχία. Λέγουσι δὲ ἀκόμη ὅτι τὸ μὲν ἀγαθόν εἶναι ὠρισμένον, ἡ δὲ ἡδονὴ ἀόριστος, διότι ἐπιδέχεται αὐξομειώσιν. Λοιπὸν, ἐὰν μὲν οὕτω πως κρίνουν περὶ τῆς ἡδονῆς, τότε θὰ παραδεχθοῦν αὐτὸ καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας παραδέχονται ὅτι εἶναι αὐξομειωτικὴ ἡ ποιότης τῶν ἐχόντων αὐτάς—δηλαδή καὶ οἱ δίκαιοι ἐπιδέχονται αὐξομειώσιν καὶ οἱ ἄνδρειοι, ἐπίσης δὲ εἶναι δυνατόν νὰ δικαιωπραγῆ κανεὶς καὶ νὰ σωφρονῇ αὐξομειωτικῶς. Ὡς πρὸς τὰς ἡδονὰς ὅμως ἄς προσέξωμεν μήπως δὲν λέγουσι τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν, ὅταν λέγουσι ὅτι ἄλλαι μὲν εἶναι ἀμιγεῖς ἄλλαι δὲ μικταί. Καὶ ἔπειτα τί ἐμπόδιον ὑπάρχει, καθὼς ἡ ὑγεία, ἂν καὶ εἶναι ὠρισμένη, ὅμως ἐπιδέχεται αὐξομειώσιν, τὸ ἴδιον νὰ ἐπιδέχεται καὶ ἡ ἡδονὴ; Διότι δὲν ὑπάρχει τὸ ἴδιον μέτρον εἰς

ὅλα, οὔτε εἰς τὸ ἴδιον πρᾶγμα ὑπάρχει πάντοτε τὸ ἴδιον μέτρον, ἀλλὰ μέχρι τινὸς βαθμοῦ μένει χαλαρὸν καὶ προξενεῖ διαφορὰν αὐξομειωτικῶς. Ἐπομένως πιθανόν νὰ συμβαίνει τοιοῦτόν τι καὶ ὧς πρὸς τὴν ἡδονήν. Ἐπειτα παραδέχονται τὸ ἀγαθὸν ὡς τέλειον, τὰς δὲ κινήσεις καὶ γενέσεις ἀτελεῖς, καὶ οὕτω πως προσπαθοῦν νὰ παραστήσουν τὴν ἡδονὴν ὡς κίνησιν καὶ γένεσιν. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἔχουν δίκαιον οὔτε ὅσοι λέγουσι ὅτι ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι κίνησις. Διότι εἰς ὅλα τὰ ὄντα φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ἀτομικὴ ταχύτης καὶ βραδύτης, καὶ ἂν ὄχι καθ' ἑαυτήν, καθὼς εἶναι ἡ ταχύτης τοῦ κόσμου, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς ἄλλο. Εἰς τὴν ἡδονὴν ὅμως κανὲν ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο δὲν ὑπάρχει. Δηλαδή νὰ μεταβληθῇ μὲν κανεὶς ταχέως εἰς ἡδονικὴν κατάστασιν εἶναι δυνατόν, καθὼς καὶ νὰ ὀργισθῇ, ὄχι ὅμως καὶ ἐνεστωτικῶς νὰ ἀπολαμβάνῃ ἡδονὴν ταχέως. Οὔτε πάλιν σχετικῶς μὲ ἄλλον, ἡμπορεῖ ὅμως νὰ βαδίζῃ καὶ νὰ μεγαλόνῃ σχετικῶς μὲ ἄλλον καὶ νὰ κάμνῃ ὁμοίως ὅλα τὰ παρόμοια. Καὶ λοιπὸν νὰ μεταβληθῶμεν γλήγορα ἢ ἄργα εἰς κατάστασιν ἡδονικὴν εἶναι δυνατόν, νὰ ἐνεργοῦμεν ὅμως κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς γλήγορα δὲν εἶναι δυνατόν, ἐννοῶ δὲ νὰ εὐχαριστούμεθα ἐνεστωτικῶς. Ἐπειτα ἡ γένεσις ποῖαν ἐννοίαν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη; Δηλαδή φαίνεται ὅτι δὲν παράγεται ἐν τυχαίῳ ἀπὸ ἄλλο τυχαῖον, ἀλλὰ ἀπὸ ὅ,τι παράγεται, εἰς αὐτὸ καὶ ἐπιστρέφει. Καὶ εἰς ὅ,τι εἶναι γένεσις ἡ ἡδονὴ, εἰς τοῦτο εἶναι καταστροφὴ ἡ λύπη. Δι' αὐτὸ καὶ ὀνομάζουσι τὴν μὲν λύπην ἔλλειψιν τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως, τὴν δὲ ἡδονὴν ἀναπλήρωσιν. Αὐτὰ δὲ τὰ πάθη εἶναι σωματικά. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀναπλήρωσις τῆς φυσικῆς καταστάσεως, τότε ἴσως ἀπολαύσει ἐκεῖνο, μὲ τὸ ὅποσον γίνεται ἡ ἀναπλήρωσις, ἐπομένως τὸ σῶμα. Καὶ ὅμως δὲν φαίνεται πιθανόν. Ἐπομένως ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι ἀναπλήρωσις, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναπληρώσεως θὰ εὐχαριστῆται ἴσως κανεὶς, καθὼς καὶ τὴν ὥραν τῆς ἐγχειρήσεως πονεῖ. Ἡ γνώμη ὅμως αὐτὴ φαίνεται ὅτι προήλθε ἀπὸ τὰς λύπας καὶ ἡδονὰς αἱ ὁποῖαι περιστρέφονται εἰς τὴν τροφήν. Δηλαδή, ἐνῶ ἔχομεν ἔλλειψιν καὶ αἰσθανόμεθα προηγουμένως λύ-

πην, κατόπιν εὐφραινόμεθα μὲ τὴν ἀναπλήρωσιν. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς ἡδονάς. Διότι ἄνευ λύπης ἡδοναὶ εἶναι αἱ μαθηματικαί, καὶ ἀπὸ τὰς ἡδονάς τῶν αἰσθητηρίων αἱ γινόμεναι μὲ τὴν ὄσφρησιν, ἔπειτα δὲ καὶ αἱ ἀκροάσεις καὶ πολλὰ θεάματα καὶ ἀναμνήσεις καὶ ἐλπίδες (1). Τότε λοιπὸν τίνοσ πρᾶγματος γενέσεις θὰ τὰς ὀνομάσωμεν αὐτάς; Διότι δὲν ὑπῆρξε κανενὸς πρᾶγματος ἔλλειψις, τοῦ ὁποῖου νὰ ἐπῆλθε κορσεσμός.

Ἀναίρεσις τῶν ὀχυρουμένων ὀπισθεν τῶν αἰσχυρῶν ἡδονῶν.— Εἰς δὲ τοὺς φέροντας ὡς παράδειγμα τὰς αἰσχυρὰς ἡδονὰς ἡμπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς ὅτι αὐταὶ δὲν εἶναι ἡδοναί. Διότι, ἐὰν αὐταὶ φαίνωνται ἡδοναὶ εἰς τοὺς ἔχοντας κακὴν διάθεσιν, δὲν πρέπει γενικῶσ καὶ ἄλλοι ἐκτὸς αὐτῶν νὰ τὰς νομίζουσ ἡδονικὰς, καθὼσ δὲν πρέπει νὰ νομίσουσ ὑγιεινὰ ἢ γλυκὰ ἢ πικρὰ ὅσα φαίνονται τοιαῦτα εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, οὔτε πάλιν λευκὰ ὅσα φαίνονται λευκὰ εἰς τοὺς πάσχοντας εἰς τὴν ὄρασιν. Ἐπομένωσ πρέπει ἄραγε νὰ λέγωμεν οὕτω πως, ὅτι δηλαδὴ αἱ μὲν ἡδοναὶ εἶναι προτιμητέαι, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸ δεῖνα πρᾶγμα, καθὼσ εἶναι καλὸν καὶ νὰ γίνῃ κανεὶς πλούσιος ὄχι ἀπὸ προδοσίας, ὁμοίωσ δὲ καὶ νὰ εἶναι ὑγιής, ὄχι ὅμως ἀφοῦ φάγῃ ὀτιδήποτε; Ἡ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ ἡδοναὶ εἶναι διαφόρων εἰδῶν; Διότι· εἶναι διαφορετικαὶ αἱ γεννώμεναι ἀπὸ τὰ καλὰ καὶ αἱ γεννώμεναι ἀπὸ τὰ αἰσχυρὰ, καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοκιμάσῃ κανεὶς τὴν ἡδονὴν τοῦ δικαίου, ἂν δὲν εἶναι δίκαιος, οὔτε τὴν ἡδονὴν τοῦ μουσικοῦ, ἂν δὲν εἶναι μουσικός, ὁμοίωσ δὲ καὶ εἰς τὰ ἄλλα. Φαίνεται δὲ ὅτι κάμνει τοῦτο σαφὲσ καὶ ὁ φίλος, ὁ ὁποῖος διαφέρει ἀπὸ τὸν κόλακα, ὅτι δηλ. δὲν εἶναι ἀγαθὸν ἢ ἡδονή, ἢ ὅτι ὑπάρχουσ διαφόρων εἰδῶν ἡδοναί. Διότι ἐκεῖνοσ μὲν συναναστρέφεται χάριν τοῦ ἀγαθοῦ, αὐτὸσ ὅμως χάριν τῆσ ἡδονῆσ, καὶ αὐτὸσ μὲν ὀνειδίζεται, ἐκεῖνοσ ὅμως τὸν ἐπαινοῦν, διότι συναναστρέφεται χωρὶσ συμφέρον. Ἐπειτα κανεὶς δὲν θὰ προτιμήσῃ νὰ ζῆ ἔχων διάνοιαν ἐνὸσ

1) Ὁ Ἀριστοτέλης γνωρίζει κάλλιστα τὴν πνευματικὴν ὄρεσιν (εἰδένα ὀρέγεται), εἰδῶ ὅμως δὲν τὴν ἀναγνωρίζει ὡσ ἔλλειψιν καὶ λύπην.

παιδίου, καὶ πρὸ πάντων νὰ εὐχαριστῆται μὲ ὅσα εὐχαριστοῦνται τὰ παιδία, οὔτε νὰ χαίρῃ, ὅταν ἐκτελῆ κανὲν ἀπὸ τὰ αἰσχυρὰ, ἐὰν πρόκειται νὰ λυπηθῆ ποτὲ εἰς τὸ μέλλον. Ἐπειτα εἶναι δυνατὸν νὰ καταγινώμεθα εἰς πολλὰ πρᾶγματα, καὶ ὅταν δὲν μᾶσ φέρουσ προσθέτωσ καμμίαν ἡδονὴν, λόγου χάριν νὰ βλέπωμεν, νὰ ἀπομνημονεύωμεν, νὰ μανθάνωμεν, νὰ ἔχωμεν τὰς ἀρετάσ. Ἐὰν ὅμως κατ' ἀνάγκην συνοδεῦνται αὐτὰ ἀπὸ ἡδονάς, αὐτὸ δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν. Διότι ἡμεῖσ θὰ τὰ ἐπροτιμούσωμεν, καὶ ἂν δὲν προήρχετο ἀπὸ αὐτὰ καμμία ἡδονή. Ὅτι λοιπὸν οὔτε τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἢ ἡδονή, οὔτε πᾶσα ἡδονὴ εἶναι προτιμητέα, φαίνεται ὅτι ἔγινε φανερόν, καὶ ὅτι ὑπάρχουσ μερικαὶ ἡδοναὶ προτιμητέαι καθ' ἑαυτάσ, αἱ ὁποῖαι εἶναι διάφοροι κατὰ τὸ εἶδοσ ἢ κατὰ τὴν προέλευσιν. Καὶ λοιπὸν ἡμποροῦμεν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι εἶπαμεν ἀρκετὰ διὰ τὰς γνώμασ τῶν ἄλλων περὶ ἡδονῆσ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ φύσις τῶν ἡδονῶν.— Ἀλλὰ τὸρα ποία εἶναι ἢ οὐσία ἢ ἢ ποιότησ τῆσ ἡδονῆσ, ἴσωσ ἐννοηθῆ σαφέστερον, ἂν ἀρχίσωμεν πάλιν ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Δηλαδὴ φαίνεται ὅτι ἢ μὲν ὄρασισ εἶναι τελεία εἰς ὁποῖανδήποτε στιγμὴν—διότι δὲν ἔχει ἔλλειψιν κανενὸσ πρᾶγματοσ, τὸ ὁποῖον ἀφοῦ προστεθῆ κατόπιν εἰς αὐτὴν θὰ συμπληρώσῃ τὴν μορφήν τῆσ. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡδονὴ εἶναι κάτι τι παρόμοιον. Δηλαδὴ εἶναι ἀκεραία καὶ δὲν ὑπάρχει στιγμὴ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡμπορεῖ νὰ ἀπολαύσῃ κανεὶς τοιαύτην ἡδονὴν ὥστε νὰ τελειοποιῆται ἢ μορφή, ὅταν διαρκέσῃ περισσοτέραν ὄραν. Διὰ τοῦτο ἢ ἡδονὴ δὲν εἶναι οὔτε κίνησισ. Διότι πᾶσα κίνησισ συμβαίνει εἰς διάστημα χρονικὸν καὶ ἔχει κάποιον ἀποτέλεσμα, καθὼσ λόγου χάριν ἢ οἰκοδομική, καὶ τότε μόνον γίνεται τελεία, ὅταν ἐκτελέσῃ ὅ,τι ἐπιδιώκει, δηλαδὴ εἰς ὄλον τὸ ἀπαιτούμενον

πρὸς τοῦτο ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα. Ὅσαι δὲ κινήσεις γίνονται εἰς τεμάχια χρόνου, εἶναι ἔλαι ἀτελεῖς, καὶ διαφέρουν κατὰ τὸ εἶδος καὶ ἀπὸ τὴν ἀκεραίαν καὶ μεταξύ των λόγου χάριν ἢ συναρμογῇ τῶν λίθων διαφέρει ἀπὸ τὰς βραδύσεις τοῦ κίονος, καὶ αὐταὶ πάλιν διαφέρουν ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ ναοῦ. Καὶ ἡ μὲν κατασκευὴ τοῦ ναοῦ εἶναι τελεία — διότι δὲν ἔχει ἔλλειψιν κανενὸς πράγματος διὰ τὸν σκοπὸν του — ἢ κατασκευὴ ὅμως τῆς κρηπίδος ἢ τῆς τριγύφου εἶναι ἀτελής—διότι ἐκάστη ἀπὸ αὐτὰς εἶναι κατασκευὴ ἑνὸς τεμαχίου. Ἐπομένως διαφέρουν κατὰ τὴν μορφήν καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς ὁποιοδήποτε χρονικὸν τμήμα νὰ ἀποκτήσουν τελείαν κίνησιν (σύνθεσιν) ὡς πρὸς τὴν μορφήν των, ἀλλὰ τὸ πολὺ εἰς ἓν χρονικὸν σύνολον. Ὅμοίως δὲ καὶ εἰς τὰ εἶδη τῶν βαδισμάτων καὶ εἰς τὰ ἄλλα. Διότι, ἐὰν ἢ μεταφορὰ εἶναι κίνησις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, τότε καὶ αὐτῆς τῆς κινήσεως ὑπάρχουν διάφορα εἶδη, καθὼς εἶναι ἢ πτήσεις, τὸ βάδισμα, τὸ πήδημα καὶ τὰ παρόμοια. Καὶ ὄχι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὑπάρχει διαφορὰ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἴδιον τὸ βάδισμα. Διότι ἢ ἀφετηρία καὶ τὸ τέρμα δὲν εἶναι τὸ ἴδιον εἰς ὀλόκληρον τὸ στάδιον ὅπως εἰς ἓν μέρος αὐτοῦ, καὶ πάλιν δὲν εἶναι εἰς ἓν μέρος ὅπως εἰς ἓν ἄλλο μέρος, οὔτε τὸ νὰ διατρέχωμεν αὐτὴν ἐδῶ τὴν γραμμὴν εἶναι τὸ ἴδιον μὲ ἐκείνην. Διότι δὲν διερχόμεθα ἀπλὴν γραμμὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοποθεσίαν τῆς εἰς ἓνα τόπον, καὶ ὁ τόπος αὐτῆς εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν τόπον ἐκείνης. Καὶ βεβαίως μὲ ἀκρίθειαν περὶ κινήσεως ὁμιλήσαμεν εἰς ἄλλα συγγράμματα (1). Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν εἶναι τελεία ἢ κίνησις οὔτε εἰς τὸ σύνολον τοῦ χρόνου, ἀλλ' αἱ περισσότεραι εἶναι ἀτελεῖς καὶ διαφόρου εἶδους, ἀφοῦ βεβαίως ἢ ἀφετηρία καὶ τὸ τέρμα εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς διαφορᾶς τοῦ εἶδους. Τῆς ἡδονῆς ὅμως τὸ εἶδος εἶναι τέλειον εἰς ὁποιοδήποτε στιγμήν. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι εἶναι διάφορα μεταξύ των αὐτὰ τὰ δύο καὶ ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι κάτι τι ἀπὸ τὰ ἀκέραια καὶ τέλεια. Τοῦτο δὲ ἡμπο-

1) Φυσικὴ ἀκρόασις. Βιβλίον 3.

ρεὶ νὰ τὸ κρίνη κανεὶς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη κίνησις ἔξω ἀπὸ τὸν χρόνον, ἡδονὴ ὅμως ὑπάρχει. Διότι ἢ ἡδονὴ αὐτῆς τῆς στιγμῆς εἶναι ἀκεραία. Ἐξ ὅλων δὲ αὐτῶν εἶναι φανερόν καὶ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἢ γνώμη, ὅτι ἢ ἡδονὴ εἶναι κίνησις ἢ γένεσις. Διότι αὐτὰ δὲν ἐφαρμόζονται εἰς ὅλα τὰ πράγματα, ἀλλὰ εἰς τὰ ἐπιδεχόμενα διαίρεσιν καὶ τὰ μὴ ἀκέραια. Δηλαδή οὔτε τῆς ὀράσεως ὑπάρχει γένεσις, οὔτε τῆς στιγμῆς οὔτε τῆς μονάδος, καὶ κανὲν ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε κίνησις οὔτε γένεσις. Ἐπομένως οὔτε εἰς τὴν ἡδονὴν δὲν ἐφαρμόζονται, διότι εἶναι ἀκεραία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Οἱ ὄροι τῆς τελείας ἐνεργείας. — Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα αἰσθησις ἐνεργεῖ ὡς πρὸς τὸ αἰσθητόν, καὶ τελείως ἐνεργεῖ ἢ ἐν καλῇ καταστάσει αἰσθησις ὡς πρὸς τὸ καλλίτερον πρᾶγμα ἀπὸ ὅσα ὑποπίπτουν εἰς τὴν αἰσθησιν — διότι κάτι τι παρόμοιον φαίνεται ὅτι εἶναι ἢ τελεία ἐνέργεια—καὶ εἴτε λέγομεν ὅτι ἢ ἰδίᾳ ἐνεργεῖ εἴτε μὲ ἐκείνο μὲ τὸ ὅποιον ὑφίσταται δὲν ἔχει σημασίαν, διὰ τοῦτο ἔπεται ὅτι εἰς τὰ καθέκαστα καλλιτέρα εἶναι ἢ ἐνέργεια τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὴν καλλιτέραν κατάστασιν ὡς πρὸς τὸ καλλίτερον πρᾶγμα ἀπὸ ὅσα ὑποπίπτουν εἰς αὐτήν. Αὐτὴ δὲ ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ τελειοτάτη καὶ ἢ ἡδονικωτάτη. Διότι εἰς πᾶσαν αἰσθησιν ὑπάρχει ἡδονή, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν διανόησιν καὶ σκέψιν, ἡδονικωτάτη δὲ εἶναι ἢ τελειοτάτη, τελειοτάτη δὲ ἢ ἡδονὴ τοῦ εἰς καλὴν κατάστασιν εὑρισκομένου ὡς πρὸς τὸ ἀνώτερον ἀπὸ ὅλα ὅσα ὑπάρχονται εἰς αὐτήν. Τελειοποιεῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἢ ἡδονή. Δὲν τελειοποιεῖ ὅμως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἢ ἡδονὴ καὶ τὸ αἰσθητόν μαζὶ μὲ τὴν αἰσθησιν, ὅταν εἶναι σπουδαία, καθὼς καὶ ἢ υγεία καὶ ὁ ἰατρὸς δὲν εἶναι ὁμοίως αἰτία τοῦ νὰ εἴμεθα ὑγιεῖς. Ὅτι δὲ εἰς ἐκάστην αἰσθησιν ὑπάρχει ἰδιαιτέρα ἡδονὴ εἰ-

ναι προφανές. Λέγομεν δηλαδή ὅτι τὰ δεῖνα θεάματα καὶ ἀκροάματα εἶναι ἡδονικά. Εἶναι δὲ ἐπίσης φανερόν ὅτι εἶναι καὶ εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν ἡδονικά, ὅταν καὶ ἡ αἰσθησις εἶναι τελειοτάτη καὶ τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖ. Ἄφου δὲ εἶναι τοιαῦτα καὶ τὸ αἰσθητὸν καὶ τὸ αἰσθανόμενον, πάντοτε θὰ ὑπάρχη ἡδονή, διότι ὑπάρχει βεβαίως τὸ ἐνεργητικὸν καὶ τὸ παθητικόν. Τελειοποιεῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή ὄχι ὡς διάθεσις ἐνυπάρχουσα εἰς αὐτήν, ἀλλὰ ὡς κάποιον ἐπερχόμενον ἀποτέλεσμα, καθὼς εἶναι εἰς τοὺς ἀκμαίους ἢ ἀνθηρότης. Ἐν ὅσῳ λοιπὸν εἶναι καθὼς πρέπει τὸ αἰσθητὸν ἢ τὸ νοητὸν πρᾶγμα, καθὼς καὶ ἡ κρίσις ἢ ἡ σκέψις, θὰ ὑπάρχη καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν ἢ ἡδονή. Διότι, ἀφου εἶναι ὅμοια καὶ ἔχουν ἐκ φύσεως συμφωνίαν μεταξύ των τὸ παθητικὸν καὶ τὸ ἐνεργητικόν, εἶναι προωρισμένον νὰ συμβαίῃ πάντοτε τὸ ἴδιον.

Ἄδύνατος ἢ συνεχῆς ἡδονή.— Πῶς λοιπὸν κανεὶς δὲν ἢμπορεῖ συνεχῶς νὰ αἰσθάνεται ἡδονήν; Ἡ μήπως διότι καὶ ἀποκάμνει; Διότι ὅλα τὰ ἀνθρώπινα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνεργοῦν κατὰ συνέχειαν. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει οὔτε συνεχῆς ἡδονή. Διότι ἡ ἡδονὴ συμβαδίζει μὲ τὴν ἐνέργειαν. Μερικὰ δὲ εὐχαριστοῦν ὅσον εἶναι νέα, ὕστερον δὲ ὄχι τόσον πολὺ δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους. Διότι εἰς τὴν ἀρχὴν προκαλεῖται ὁ νοῦς καὶ ἐνεργεῖ μὲ ἔντασιν ὡς πρὸς αὐτά, καθὼς εἰς τὴν ὄρασιν ὅσοι βλέπουν ἀσκαρδαμυκτί, κατόπιν ὅμως δὲν εἶναι ὁμοία ἡ ἐνέργεια ἀλλὰ παρημελημένη.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἡδονὴ ἐπισκιάζεται. Ἴσως δὲ νομίση κανεὶς ὅτι τὴν ἡδονὴν τὴν ἐπιθυμοῦν ὅλοι καθὼς ἐπιθυμοῦν τὴν ζωὴν. Ἡ ζωὴ ὅμως εἶναι ἐνέργεια καὶ ἕκαστος ἐνεργεῖ ἡδονικῶς εἰς ἐκεῖνα τὰ πράγματα καὶ μὲ ἐκεῖνα τὰ ὄργανα τὰ ὁποῖα ἀγαπᾷ περισσότερο· λόγου χάριν ὁ μὲν μουσικὸς μὲ τὴν ἀκοήν του εἰς τὰς μελωδίας, ὁ δὲ φιλομαθὴς μὲ τὴν διάνοιαν εἰς τὰς θεωρίας, ὁμοίως δὲ καὶ ἕκαστος ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἡ δὲ ἡδονὴ τελειοποιεῖ τὰς ἐνεργείας, ἐπομένως καὶ τὴν ζωὴν, τὴν ὁποῖαν ἐπιθυμοῦν. Ἐπομένως εὐλόγως ἐπιθυμοῦν καὶ τὴν ἡδονήν. Διότι εἰς

ἕκαστον αὐτὴ τελειοποιεῖ τὴν ζωὴν του, ἢ ὁποῖα εἶναι προτιμητέα. Ἄν δὲ χάριν τῆς ἡδονῆς προτιμῶμεν τὴν ζωὴν ἢ χάριν τῆς ζωῆς τὴν ἡδονήν, ἄς τὸ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος πρὸς τὸ παρόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀλληλεγγύη μεταξὺ ἡδονῆς καὶ ἐνεργείας.— Δηλαδή αὐτὰ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀλληλένδετα καὶ δὲν ἐπιδέχονται χωρισμόν. Διότι χωρὶς ἐνέργειαν δὲν ὑπάρχει ἡδονή, καὶ πάλιν πᾶσαν ἐνέργειαν τὴν τελειοποιεῖ ἡ ἡδονή. Διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶναι διαφόρων εἰδῶν. Διότι ὅσα εἶναι διαφόρου εἶδους νομίζομεν ὅτι τελειοποιοῦνται ἀπὸ διαφόρων εἰδῶν αἰτίας. Δηλαδή τοιαῦτα φαίνονται καὶ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ τεχνητά, λόγου χάριν τὰ ζῷα καὶ τὰ δένδρα καὶ ἡ εἰκὼν καὶ τὸ ἄγαλμα καὶ ἡ οἰκία καὶ τὸ ἔπιπλον. Ὅμοίως δὲ καὶ αἱ ἐνέργειαι αἱ ὅποιαι εἶναι διαφόρου εἶδους τελειοποιοῦνται ἀπὸ διαφόρου εἶδους αἰτίας. Διαφέρουν δὲ αἱ ἐνέργειαι τῆς διανοίας ἀπὸ τὰς ἐνεργείας τῶν αἰσθητηρίων, καὶ αἱ τελευταῖαι πάλιν μεταξὺ των ὡς πρὸς τὸν εἶδος. Ἐπομένως διαφέρουν καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ὅποιαι τὰς τελειοποιοῦν. Τοῦτο δὲ ἢμπορεῖ νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐκάστη ἡδονὴ εἶναι ἀλληλένδετος μὲ τὴν ἐνέργειαν, τὴν ὁποῖαν τελειοποιεῖ. Διότι, ὅσον αὐξάνει ἡ σχετικὴ ἡδονή, τόσον αὐξάνει καὶ τὴν ἐνέργειάν της. Δηλαδή περισσότερο κρίνουν τὰ καθεκαστα καὶ τὰ λεπτολογοῦν ὅσοι ἐνεργοῦν μὲ ἡδονήν· λόγου χάριν γεωμετρικοὶ γίνονται ὅσοι εὐχαριστοῦνται μὲ τὴν γεωμετρίαν, καὶ αὐτοὶ πάλιν καλλίτερον ἐννοοῦν τὰς λεπτομερείας της, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φιλόμουσοι καὶ οἱ φιλοικοδόμοι καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους προοδεύουν εἰς τὸ ἔργον των, ὅσοι εὐρίσκουν εὐχαρίστησιν εἰς αὐτό. Ἐπομένως αἱ ἡδοναὶ μεγαλόνουν μαζὶ μὲ τὴν ἐνέργειαν καὶ ὅσα μεγαλόνουν μαζὶ εἶναι συγγενικά. Ὅσα ὅμως εἶναι διαφόρου εἶδους, ἐπίσης καὶ τὰ συγγενικά των εἶναι διαφόρου εἶδους. Τοῦτο

δὲ ἡμπορεῖ νὰ ἐννοηθῆ καλλίτερον ἐκ τοῦ ὅτι αἱ ἡδοναὶ αἱ παραγόμεναι ἀπὸ διαφορετικὰς ἐνεργείας γίνονται ἐμπόδια εἰς τὰς ἐνεργείας. Λόγου χάριν ὅσοι ἀγαποῦν τὸν αὐλὸν δὲν ἡμποροῦν νὰ προσέχουν εἰς τοὺς λόγους, ὅταν ἀκούσουν νὰ διέρχεται αὐλητής, διότι περισσότερον τοὺς εὐχαριστεῖ ἢ αὐλητικὴ παρὰ ἢ ἐντὸς τῆς διδασκαλίας ἐνέργεια. Ἐπομένως ἢ ἡδονὴ ἢ παραγομένη ἀπὸ τὴν αὐλητικὴν τέχνην καταστρέφει τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς τὴν περιστρεφομένην εἰς τοὺς λόγους. Ὅμοίως δὲ συμβαίνει τοῦτο καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα, ὅταν κανεὶς ἐνεργῆ συγχρόνως ὡς πρὸς δύο πράγματα. Δηλαδή ἢ ἡδονικώτερα ἐνέργεια ἐκτοπίζει τὴν ἄλλην, καὶ ἐὰν εἶναι πολὺ μεγάλη ἢ διαφορὰ τῆς ὡς πρὸς τὴν ἡδονήν, τὴν ἐκτοπίζει περισσότερον, εἰς τρόπον ὥστε οὔτε κἀν νὰ ἐνεργῆ κανεὶς ὡς πρὸς τὴν ἄλλην. Διὰ τοῦτο, ὅταν μᾶς εὐχαριστῆ ὑπερβολικὰ ἐν ὁποιοδήποτε πράγμα, δὲν προσέχομεν πολὺ εἰς τὸ ἄλλο, καὶ πάλιν, ὅταν ἐν πράγμα μᾶς ἀρέσῃ ὀλίγον, τότε ἀσχολούμεθα εἰς ἄλλα, καθὼς λόγου χάριν ὅσοι μασοῦν διαρκῶς φαγώσιμα εἰς τὰ θέατρα, ὅταν οἱ ἠθοποιοὶ εἶναι μῆδαμνοί, αὐτὸ κυρίως κάμνουν τότε. Ἐφοῦ δὲ ἢ μὲν συγγενικὴ ἡδονὴ κάμνει ἀκριβεὶς τὰς ἐνεργείας καὶ διαρκεστέρας καὶ καλλιτέρας, αἱ δὲ ξενικαὶ τὰς βλάπτουν, εἶναι φανερόν ὅτι ἀπέχουν πολὺ. Δηλαδή σκεδὸν αἱ ξενικαὶ ἡδοναὶ ἐκτελοῦν ὅ,τι ἐκτελοῦν αἱ συγγενικαὶ λῦπαι. Διότι καὶ αἱ συγγενικαὶ λῦπαι καταστρέφουν τὰς ἐνεργείας· λόγου χάριν ἐὰν εἰς κανένα τὸ νὰ γράφῃ εἶναι δυσάρεστον καὶ ὀχληρὸν ἢ τὸ νὰ ὑπολογίζῃ. Δηλαδή ἐκεῖνος μὲν δὲν γράφει, αὐτὸς δὲ δὲν ὑπολογίζει, διότι εἶναι ἐνοχλητικὴ αὐτῇ ἢ ἐνέργεια. Ἐπομένως εἰς τὰς ἐνεργείας προστίθεται ἀπὸ τὰς συγγενικὰς ἡδονὰς τὸ ἀντίθετον παρὰ ὅ,τι προστίθεται ἀπὸ τὰς συγγενικὰς λύπας. Συγγενικαὶ δὲ εἶναι ὅσαι συμβαίνουν ἐξ αἰτίας τῆς ἐνεργείας καθ' ἑαυτήν. Αἱ δὲ ξενικαὶ ἡδοναὶ εἴπαμεν ὅτι προξενοῦν κάτι τι παρόμοιον μὲ τὴν λύπην. Δηλαδή καταστρέφουν, ὅχι ὅμως ὁμοίως.

Ἡ ἀξία τῆς ἡδονῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν ἢ ὁποία τὴν γεννᾷ. — Καθὼς δὲ αἱ ἐνεργεῖαι ἔχουν διαφορὰν μεταξὺ των ὡς πρὸς τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν χυδαίότητα, καὶ αἱ μὲν πρῶται εἶναι

προτιμητέαι, αἱ δὲ δευτεραὶ ἀξιαὶ ἀποστροφῆς, ὁμοίως συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἡδονὰς. Διότι εἰς ἐκάστην ἐνέργειαν ὑπάρχει συγγενικὴ ἡδονή. Καὶ λοιπὸν ἢ ἡδονὴ ἢ συγγενικὴ μὲ τὴν σπουδαίαν ἐνέργειαν, εἶναι εὐπρεπέης, ἢ συγγενικὴ ὅμως μὲ τὴν ποταπὴν ἐνέργειαν εἶναι χυδαία. Διότι καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ἀκόμη τῶν μὲν καλῶν πραγμάτων εἶναι ἀξιέπαινοι, τῶν δὲ αἰσchrῶν ἀξιοκατάκριτοι. Εἶναι δὲ συγγενικώτεραι διὰ τὰς ἐνεργείας αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ὑπάρχουσαι ἡδοναὶ παρὰ αἱ ἐπιθυμίαι. Διότι αἱ μὲν ἐπιθυμίαι εἶναι χωρισμέναι καὶ χρονικῶς καὶ κατὰ φύσιν, αἱ δὲ ἡδοναὶ εἶναι ἀλληλένδετοι μὲ τὰς ἐνεργείας καὶ τόσον πολὺ ἀδιαχώριστοι, ὥστε νὰ ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν μήπως εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα ἢ ἐνέργεια μὲ τὴν ἡδονήν. Καὶ ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἢ ἡδονὴ διάνοια οὔτε αἰσθησις—διότι αὐτὸ εἶναι παράλογον—ἀλλὰ μόνον ἐπειδὴ δὲν ξεχωρίζουν, φαίνονται εἰς μερικὸς ὅτι εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Καθὼς λοιπὸν αἱ ἐνεργεῖαι εἶναι διαφόρων εἰδῶν, ὁμοίως καὶ αἱ ἡδοναὶ. Διαφέρει δὲ ὡς πρὸς τὴν διαύγειαν ἢ ὄρασις ἀπὸ τὴν ἀφήν καὶ ἢ ἀκοή καὶ ἢ ὄσφρησις ἀπὸ τὴν γεῦσιν. Ὅμοίως δὲ διαφέρουν καὶ αἱ ἡδοναὶ, δηλαδή καὶ ἀπὸ αὐτὰς διαφέρουν αἱ περιστρεφόμεναι εἰς τὴν διάνοιαν, καὶ πάλιν διαφέρουν τὰ ἰδιάφορα εἶδη τῶν δύο αὐτῶν τάξεων μεταξύ των. Φαίνεται μάλιστα ὅτι εἰς ἕκαστον ζῷον ὑπάρχει ἰδιαιτέρα ἡδονὴ καθὼς καὶ ἔργον, διότι ἢ ἡδονὴ παράγεται ἐν καιρῷ τῆς ἐνεργείας. Ἀλλὰ καὶ ὅταν κανεὶς προσέξῃ εἰς ἕκαστον ζῷον ἡμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ αὐτό. Διότι διάφορος εἶναι ἢ ἡδονὴ τοῦ ἵππου καὶ τοῦ κυνὸς καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καθὼς λέγει ὁ Ἡράκλειτος ὁ ὄνος ἢ ἀ προτιμήσῃ ἕνα ἀχυρόδεσμον παρὰ τὸν χρυσόν. Διότι ἢ τροφή εἶναι διὰ τοὺς ὄνους ἡδονικώτερα ἀπὸ τὸν χρυσόν. Λοιπὸν αἱ μὲν ἡδοναὶ τῶν ἑτεροειδῶν ἐνεργειῶν εἶναι ἑτεροειδεῖς, αἱ δὲ ἡδοναὶ τῶν ὁμοειδῶν ἐνεργειῶν εἶναι λογικὸν νὰ μὴ διαφέρουν. Καὶ ὅμως δὲν ἔχουν μικρὰν ποικιλίαν τοῦλάχιστον εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Διότι τὰ ἴδια πράγματα ἄλλους μὲν εὐχαριστοῦν, ἄλλους δὲ ἐνοχλοῦν, καὶ εἰς ἄλλους μὲν εἶναι λυπηρὰ καὶ μισητά, εἰς ἄλλους δὲ ἡδονικὰ καὶ ἀγαπητά. Καὶ εἰς τὰ γλυκὰ ἀκόμη τὸ ἴδιον συμβαίνει. Δηλαδή δὲν φαίνονται ὅμοια εἰς τὸν θερμασμένον καὶ εἰς

τὸν ὑγιή, οὔτε τὸ ἴδιον φαίνεται θερμὸν εἰς τὸν ἀδύνατον καὶ εἰς τὸν εὐρωστον. Ὅμοιως δὲ τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλα. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς ὅλας αὐτάς τὰς περιπτώσεις πραγματικὸν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κρίνει ὁ σπουδαῖος. Ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ὀρθόν, καθὼς καὶ φαίνεται, καὶ ἂν μέτρον διὰ κάθε πρᾶγμα εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ ἀγαθός, καθόσον εἶναι ἀγαθός, τότε καὶ ἡδοναὶ εἶναι ὅσαι φαίνονται εἰς αὐτὸν τοιαῦται, καὶ ἡδονικὰ ὅσα εὐχαριστοῦν αὐτόν. Ὅσα ὅμως αὐτὸς ἀποτροπιάζεται δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν εἰς κάποιον ἄλλον φαίνονται ἡδονικὰ. Διότι ὑπάρχουν πολλὰ βλάβαι καὶ ἐκφυλισμοὶ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὰ ὅμως δὲν εἶναι πραγματικῶς ἡδονικὰ, παρὰ φαίνονται μόνον εἰς τούτους καὶ τοὺς ἔχοντας ὁμοίαν διάθεσιν μὲ αὐτούς. Καὶ λοιπὸν ὅσαι μὲν εἶναι ὁμολογουμένως αἰσχυραί, δὲν πρέπει νὰ τὰς ὀνομάσωμεν ἡδονάς, παρὰ μόνον διὰ τοὺς διεφθαρμένους. Ἀπὸ τὰς φαινομένας ὅμως εὐπρεπεῖς ποίου εἶδους ἢ ποία ἡδονὴ θὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν ἄνθρωπον; Ἡ μήπως ἀναλόγως τῶν ἐνεργειῶν, διότι αὐτὰς παρακολουθοῦν αἱ ἡδοναὶ; Λοιπὸν εἴτε μία εἶναι εἴτε πολλὰ αἱ ἐνέργειαι τοῦ τελείου καὶ ἀξιωμακαχρίστου ἀνθρώπου, αἱ ἡδοναὶ αἱ ὁποῖαι τελειοποιοῦν αὐτάς ἡμποροῦν κυρίως νὰ λέγωνται ἡδοναὶ ἀνθρώπιναι, αἱ δὲ ἄλλαι κατὰ δεύτερον καὶ ἐλάχιστον λόγον, καθὼς καὶ αἱ ἐνέργειαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Εὐτυχία.

Ἡ εὐτυχία ὡς ἐνέργεια. — Ἀφοῦ δὲ ὠμιλήσαμεν περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ περὶ φιλίας καὶ ἡδονῆς, ὑπολείπεται νὰ ὀμιλήσωμεν μὲ γενικὸν τύπον περὶ τῆς εὐδαιμονίας, διότι αὐτὴν παραδεχόμεθα ὡς σκοπὸν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐὰν δὲ ἀναθεωρήσωμεν τὰ προηγούμενα, ἡμπορεῖ ὁ λόγος μας νὰ γίνῃ συντομώ-

τερος. Εἶπαμεν λοιπὸν ὅτι δὲν εἶναι διάθεσις, διότι τότε θὰ ἡμπορούσε νὰ ὑπάρχῃ ἡ εὐτυχία καὶ εἰς τὸν κοιμώμενον καθ' ἑλπὴν τοῦ τὴν ζωὴν, ὅταν φυτοζωῇ κανεῖς, ἔστω καὶ ἂν ὑποφέρῃ τὰς μεγαλιτέρας δυστυχίας. Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὰ δὲν ἐπιδοκιμάζονται καὶ πρέπει μᾶλλον νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς κάποιαν ἐνέργειαν, καθὼς εἶπαμεν προηγουμένως, καὶ ἀφοῦ ἀπὸ τὰς ἐνεργείας ἄλλαι μὲν εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ προτιμητέαι χάριν ἄλλων πραγμάτων, ἄλλαι δὲ καθ' ἑαυτάς, εἶναι φανερόν ὅτι πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν εὐτυχίαν ὡς κάποιαν ἀπὸ τὰς καθ' ἑαυτάς προτιμητέας καὶ ὄχι χάριν ἄλλου. Διότι ἡ εὐδαιμονία δὲν στερεῖται τίποτε, ἀλλ' εἶναι αὐτάρκης. Εἶναι δὲ προτιμητέαι καθ' ἑαυτάς ἐκεῖναι, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ζητεῖται τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν. Τοιαῦται δὲ φαίνονται αἱ ἐνάρετοι πράξεις. Δηλαδή αἱ καλαὶ καὶ σπουδαῖαι πράξεις εἶναι ἀπὸ τὰς καθ' ἑαυτάς προτιμητέας. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ἡδονικὰ παιγνίδια. Διότι δὲν προτιμοῦν αὐτὰ χάριν ἄλλων πραγμάτων. Δηλαδή μᾶλλον βλάπτονται ἀπὸ αὐτὰ παρὰ ὠφελοῦνται, ἐπειδὴ παραμελοῦν τὰ σώματά των καὶ τὰ ὑπάρχοντά των. Καταφεύγουν δὲ εἰς τοιαῦτα χασομέρια αἱ περισσότεραι ἀπὸ τοὺς μακαριζομένους, καὶ διὰ τοῦτο πλησίον τῶν τυράννων εὐδοκίμοῦν ὅσοι εἶναι εὐτράπελοι εἰς τοιαῦτα χασομέρια. Διότι εἰς ὅσα ἐκεῖνοι ἐπιθυμοῦν, εἰς αὐτὰ παρουσιάζουν τὸν ἑαυτὸν τοὺς ἡδονικόν. Καὶ ἔχουν ἀνάγκην τοιούτων. Φαίνονται λοιπὸν αὐτὰ ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς εὐτυχίας, διότι ὅσοι εὐρίσκονται μέσα εἰς τὰς ἐξουσίας περνοῦν τὰς ὥρας των μὲ αὐτά, ἴσως ὅμως αἱ τοιαῦται δὲν ἀποτελοῦν καμμίαν ἀπόδειξιν. Διότι δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς ἐξουσίας ἡ ἀρετὴ οὔτε ὁ νοῦς, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι, οὔτε πάλιν, ἐπειδὴ αὐτοὶ εἶναι ἄγευστοι καθαρείας καὶ εὐγενοῦς ἡδονῆς καὶ καταφεύγουν εἰς τὰς σωματικὰς, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὰς θεωρήσωμεν αὐτὰς προτιμοτέρας. Διότι καὶ τὰ παιδιὰ θεωροῦν ὡς καλλίτερα ὅσα ἐκτιμοῦν αὐτά. Εἶναι λογικὸν λοιπὸν καθὼς μεταξὺ παιδίων καὶ ἀνδρῶν ὑπάρχει διαφορὰ γνωμῶν ὡς πρὸς τὰ τιμηλφῆ πράγματα, τὸ ἴδιον νὰ ὑπάρχῃ καὶ μεταξὺ χυδαίων καὶ εὐπρεπῶν. Καθὼς λοι-

πὸν εἶπαμεν πολλάκις, καὶ τίμια καὶ ἡδονικὰ εἶναι ὅσα φαίνονται ὡς τοιαῦτα εἰς τὸν σπουδαῖον. Δι' ἕκαστον δὲ εἶναι προτιμότερα ἢ ἐνέργεια, ἢ ὁποῖα συμφωνεῖ μὲ τὴν ἰδικήν του διάθεσιν, ἐπομένως καὶ εἰς τὸν σπουδαῖον ἢ σύμφωνος μὲ τὴν ἀρετήν. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ παιγνίδιον ἢ εὐδαιμονία. Διότι ἀκόμη ἐξ ἄλλου εἶναι παράλογον νὰ εἶναι σκοπὸς τὸ παιγνίδι καὶ νὰ καταγινώμεθα καὶ νὰ κακοπαθοῦμεν εἰς ἕλην μας τὴν ζωὴν χάριν τῶν παιγνιδίων. Δηλαδή ὅλα γενικῶς τὰ προτιμῶμεν χάριν ἄλλου ἐκτὸς τῆς εὐτυχίας. Διότι αὐτὴ εἶναι ὁ σκοπός. Καὶ βεβαίως τὸ νὰ καταγινώμεθα καὶ νὰ κοπιᾶζωμεν χάριν τοῦ παιγνιδίου φαίνεται ἡλιθιότης καὶ πολὺ παιδαριῶδες. Τὸ νὰ παίξῃ ὅμως κανεὶς χάριν σπουδῆς, καθὼς ὁ Ἀνάχαρσις, φαίνεται ὅτι εἶναι ὀρθόν. Διότι τὸ παιγνίδι ὁμοιάζει μὲ ἀνάπαυσιν, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠμποροῦν νὰ κοπιᾶζουσιν συνεχῶς, ἔχουν ἀνάγκη ἀναπαύσεως. Ἐπομένως δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἢ ἀνάπαυσις, διότι γίνεται πρὸς χάριν κάποιας ἐνεργείας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ εὐτυχῆς βίος εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ἀρετήν. Αὐτὸς δὲ ὑπάρχει μὲ τὴν σπουδαιότητα καὶ ὄχι μὲ τὰ παιγνίδια. Ἐπειτα θεωροῦμεν ὡς καλλίτερα τὰ σπουδαῖα, παρὰ τὰ γελῶτα καὶ τὰ παιδαριῶδη. Καὶ πάντοτε θεωροῦμεν καλλιτέραν τὴν ἐνέργειαν τοῦ καλλιτέρου ψυχικοῦ μέρους καὶ τοῦ σπουδαιότερου ἀνθρώπου, ἢ ἐνέργεια ὅμως τοῦ καλλιτέρου εἶναι καλλιτέρα καὶ συντελεστικώτερα εἰς τὴν εὐτυχίαν. Ἐπειτα τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ἠμπορεῖ νὰ τὰς ἀπολαύσῃ καὶ ὁ τυχὼν καὶ ἕνα ἀνδράποδον ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸν καλλίτερον ἄνθρωπον. Τὴν εὐτυχίαν ὅμως κανεὶς δὲν τὴν μεταδίδει εἰς ἕν ἀνδράποδον, ἐκτὸς ἐὰν μεταδώσῃ καὶ βίον. Διότι δὲν συνίσταται ἡ εὐτυχία εἰς τοιοῦτου εἶδους χασομέρια, ἀλλὰ εἰς τὰς ἐναρέτους ἐνεργείας, καθὼς εἶπαμεν καὶ προηγουμένως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἡ εὐτυχία ὡς ἡ καλλίστη ἐνέργεια.—Ἀφοῦ δὲ ἡ εὐτυχία εἶναι ἐνέργεια σύμφωνος μὲ τὴν ἀρετήν, εἶναι εὐλογον νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ἀνωτάτην ἀρετήν. Αὐτὴ δὲ θὰ εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀρίστου μέρους. Ἐἴτε λοιπὸν ὁ νοῦς εἶναι αὐτό, εἴτε ἄλλο τίποτε, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐκ φύσεως κυριαρχεῖ καὶ πρωτοστατεῖ καὶ ἐννοεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ θεῖα, καὶ εἴτε εἶναι τὸ ἴδιον θεῖον πρᾶγμα, εἴτε εἶναι ἀπὸ τὰ θεϊκώτερα ἐξ ὧσιν ἔχομεν ἐντὸς μας, ἢ ἐνέργεια αὐτοῦ θὰ εἶναι τελεία εὐτυχία συμφώνως μὲ τὴν εἰδικὴν ἀρετήν. Ὅτι δὲ εἶναι θεωρητικὴ, τὸ εἶπαμεν. Τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι συμβιβάζεται καὶ μὲ τὰ προηγούμενα καὶ μὲ τὴν ἀλήθειαν. Διότι αὐτὴ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἀκόμη καὶ ἀνωτάτη, διότι καὶ ὁ νοῦς εἶναι τὸ ἀνώτατον ἀπὸ ὧσιν ἔχομεν ἐντὸς μας. Καὶ περιστρέφεται εἰς τὰ ὑποκείμενα εἰς τὴν γνῶσιν, εἰς τὰ ὁποῖα περιστρέφεται καὶ ὁ νοῦς. Ἐπειτα εἶναι καὶ ἡ πλειότερον συνεχῆς. Δηλαδή περισσότερο ἠμποροῦμεν νὰ συλλογιζώμεθα διαρκῶς, παρὰ νὰ ἐκτελοῦμεν ὅτιδήποτε. Ἐπειτα φρονοῦμεν ὅτι μὲ τὴν εὐδαιμονίαν πρέπει νὰ συνυπάρχῃ καὶ ἡδονή, ἡδονικώτερα ὅμως ἀπὸ ὅλας τὰς εὐαρέστους ἐνεργείας εἶναι ὁμολογουμένως ἡ σοφία. Τοῦλάχιστον ἡ φιλοσοφία φαίνεται ὅτι παρέχει θαυμασίας ἡδονὰς ὑπὸ ἔποψιν ξεκαθαρίσματος καὶ πεποιθήσεως, εἶναι δὲ ἀκόμη εὐλογοφανῆς νὰ διάγουν τερπνότερον οἱ γνωρίζοντες παρὰ οἱ ἐρευνῶντες. Ἐπειτα καὶ ἡ λεγομένη αὐτάρκεια ἴσως περιστρέφεται κυρίως εἰς τὴν θεωρίαν. Διότι τὰ μὲν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα τὰ χρειάζεται καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ δίκαιος, καθὼς καὶ πᾶς ἄλλος. Ἀπὸ ὧσιν ὅμως εἶναι προικισμένοι μὲ τοιαύτας ἀρετάς, ὁ μὲν δίκαιος ἔχει ἀνάγκη τῶν ἀτόμων, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἐφαρμόσῃ τὴν δικαιοσύνην του καὶ θὰ συμπράξῃ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων καὶ ὁ ἀνδρεῖος καὶ ὁ

καθεις ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὁ σοφὸς ὅμως, καὶ μόνος του ἂν εἶναι, ἤμπορεῖ νὰ συλλογίζεται, καὶ τόσον περισσότερον ἤμπορεῖ, ὅσον περισσότερον εἶναι σοφός. Ἴσως ὅμως εἶναι προτιμότερον νὰ ἔχη καὶ συνεργάτας, ὅπως δὴποτε ὅμως εἶναι ὁ πλέον αὐτάρκης. Ἡμπορεῖ δὲ νὰ νομισθῇ ὅτι μόνη αὐτὴ ἢ ἀρετὴ ἀγαπᾶται καθ' ἑαυτήν, διότι τίποτε δὲν παράγεται ἀπὸ αὐτὴν ξεχωριστὸν ἀπὸ τὴν θεωρίαν, ἐνῶ ἀπὸ τὰς ἐφηρμοσμένας ἀρετὰς περισσεύομεν κάτι τι, ἢ ὡς περισσευμα ἢ ὡς ζημίαν ἔξω ἀπὸ τὴν πρᾶξιν. Ἐπειτα ἡ εὐτυχία φαίνεται ὅτι συνίσταται εἰς τὴν σχολὴν. Διότι ἀσχολούμεθα διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν σχολὴν, καθὼς πολεμοῦμεν διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν εἰρήνην. Καὶ λοιπὸν τῶν μὲν ἐκτελεστικῶν (πρακτικῶν) ἀρετῶν ἢ ἐνέργεια ὑπάρχει εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ εἰς τὰ πολεμικὰ πράγματα. Αἱ πράξεις ὅμως αἱ ὁποῖαι περιστρέφονται εἰς αὐτὰ φαίνονται ὅτι ἀπαιτοῦν σχολὴν. Καὶ αἱ μὲν πολεμικαὶ φαίνονται τελείως τοιαῦται, διότι κανεὶς δὲν ἀποφασίζει τὸν πόλεμον διὰ νὰ ἔχη πόλεμον διάρκως, οὔτε δι' αὐτὸ ἐτοιμάζονται πρὸς πόλεμον. Διότι τότε θὰ ἐφαίνετο ὅτι εἶναι ἐντελῶς αἰμοδόρος, ἀφοῦ τοὺς συμφιλιωμένους τοὺς κάμνει ἀντιπάλους, διὰ νὰ συμβοῦν συμπλοκαὶ καὶ φόνοι. Ἐπίσης ὅμως ζητεῖ σχολὴν καὶ ἡ πρᾶξις τοῦ πολιτικοῦ, καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν εἰς τὰ πολιτικὰ ἀποκτᾶ δυνάμεις καὶ τιμὰς ἢ ἀκόμη καὶ αὐτὴν τὴν εὐτυχίαν διὰ τὸ ἰδικόν του ἄτομον καὶ διὰ τοὺς πολίτας, ἢ ὁποῖα εὐτυχία δὲν εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὴν πολιτικὴν, καὶ τὴν ζητοῦμεν βεβαίως, διότι εἶναι διαφοροετικὴ. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐναρέτους πράξεις αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ ὑπερέχουν ὡς πρὸς τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν σπουδαιότητα, αὐταὶ δὲ τείνουν εἰς τὴν σχολὴν καὶ ἐπιθυμοῦν κάποιον τέλος, καὶ πρὸς τούτοις δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰς προτιμητέαι, καὶ ἀφοῦ ἐξ ἄλλου ἢ ἐνέργεια τοῦ νοῦ φαίνεται ὅτι ὑπερέχει κατὰ τὴν σπουδαιότητα, διότι εἶναι θεωρητικὴ, καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τῆς δὲν ἐπιθυμεῖ κανὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα, ἀκόμη δὲ φαίνεται ὅτι περιέχει τελείαν ἡδονὴν—ἢ δὲ ἡδονὴν μεγαλύνει μαζί τῆς καὶ τὴν ἐνέργειαν— ἀφοῦ τέλος ἢ αὐτάρκεια καὶ ἡ σχολὴ καὶ ἡ ἀφροντισία, ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν εἰς τὸν

ἄνθρωπον καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἀποδίδονται εἰς τὸν ἀξιωμακρίστον συμφώνως μὲ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν, ἔπεται τότε ὅτι αὐτὴ θὰ εἶναι ἢ τελεία εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, ἀρκεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τελείον μῆκος βίου. Διότι ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀνήκουν εἰς τὴν εὐτυχιάν τίποτε δὲν εἶναι ἀτελές. Ἴσως δὲ ὁ τοιοῦτος βίος εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή δὲν θὰ ἀπολαύσῃ κανεὶς αὐτὴν τὴν ζωὴν καθόσον εἶναι ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθόσον ἔχει ἐντὸς του κάτι τι θεϊκόν. Ὅσον δὲ ὑπερέχει τοῦτο ἀπὸ τὸ μίγμα, τόσον ὑπερέχει καὶ αὐτὴ ἢ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἄλλης ἀρετῆς. Ἐὰν λοιπὸν ὁ νοῦς εἶναι θεϊκόν πρᾶγμα ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ σύμφωνος μὲ τὸν νοῦν βίος εἶναι θεῖος συγκρινόμενος μὲ τὸν ἀνθρώπινον. Καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀκούωμεν ὅσους μᾶς συμβουλεύουν νὰ ἔχωμεν ἀνθρώπινα φρονήματα οὔτε πρόσκαιρα, ὡς θνητοί, ἀλλὰ ὅσον μᾶς ἐπιτρέπεται, νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν ἀθανασίαν καὶ νὰ ἐκτελοῦμεν ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ ζῶμεν συμφώνως πρὸς τὸ καλλίτερον μέρος τῆς ψυχῆς μας. Διότι, ἂν καὶ εἶναι κατὰ τὸν ὄγκον μικρόν, κατὰ τὴν δύναμιν ὅμως καὶ τὴν ἀξίαν εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ ὅλα. Ἴσως δὲ νομισθῇ καὶ δι' ἕκαστον ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν ἀτομισμὸν του, ἀφοῦ εἶναι τὸ κυρίαρχον καὶ τὸ καλλίτερον, ἐπομένως θὰ ἦτο παράλογον νὰ προτιμήσωμεν ὄχι τὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἰδιάζει εἰς αὐτό, ἀλλὰ εἰς κανὲν ἄλλο. Καὶ ὅ,τι εἶπαμεν προηγουμένως ἐφαρμόζεται καὶ τώρα. Δηλαδή τὸ συγγενικόν ἐκ φύσεως δι' ἕκαστον πρᾶγμα εἶναι τὸ καλλίτερον καὶ ἡδονικώτερον δι' ἕκαστον, ἐπομένως καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον τοιοῦτος εἶναι ὁ βίος ὁ σύμφωνος μὲ τὸν νοῦν, ἀφοῦ βεβαίως αὐτὸς κυρίως ἀποτελεῖ τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ βίος εἶναι καὶ ὁ εὐτυχέστερος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἡ ἀνθρωπίνη εὐτυχία ὡς θεία ἐν σχέσει πρὸς τὰ ζῷα.

— Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἔρχεται ὁ βίος ὁ σύμφωνος μὲ τὴν ἄλλην ἀρετὴν. Διότι αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς εἶναι ἀνθρώπινοι. Δηλαδή τὰ δίκαια καὶ τὰ ἀνδρεία καὶ τὰ ἄλλα ἐνάρετα ἔργα ἐκτελοῦμεν μεταξὺ μας εἰς τὰς διαφόρους συναλλαγὰς καὶ ἀνάγκας καὶ πράξεις, καὶ διατηροῦμεν ὡς πρὸς τὰ πάθη μας τὸ ὀρθὸν μέτρον δι' ἕκαστον, ὅλα δὲ αὐτὰ φαίνονται ἀνθρώπινα. Μερικὰ μάλιστα φαίνονται ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ εἰς πολλὰ φαίνεται ὅτι ἐξοικειώθη μὲ τὰ πάθη ἢ ἠθικὴ ἀρετὴ. Ἀκόμη δὲ καὶ ἡ φρόνησις συνεδέθη μὲ τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν, καὶ αὐτὴ πάλιν μὲ τὴν φρόνησιν, ἀφοῦ αἱ μὲν ἀρχαὶ τῆς φρονήσεως εἶναι σύμφωνοι μὲ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς, τὸ δὲ ὀρθὸν μέτρον τῶν ἠθικῶν συμφωνεῖ μὲ τὴν φρόνησιν. Ἴσως δὲ αὐταί, ἀφοῦ εἶναι συνηρμοσμένοι μὲ τὰ πάθη, περιστρέφονται εἰς τὸ σύνθετον. Καὶ βεβαίως αἱ ἀρεταὶ τοῦ συνθέτου εἶναι ἀνθρώπινοι. Ἐπομένως ἀνθρώπινος εἶναι καὶ ὁ σύμφωνος μὲ αὐτὰς βίος καὶ ἡ ὁμοία εὐτυχία, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ τοῦ νοῦ εἶναι χωρισμένη. Καὶ βεβαίως εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ περὶ αὐτῆς, διότι αἱ λεπτομέρειαι εἶναι ἀνώτεραι ἀπὸ τὸ προκείμενον θέμα. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν βοήθειαν ἔχει πολὺ ὀλίγην ἀνάγκην ἢ τοῦλάχιστον ὀλιγωτέραν παρὰ ἢ ἠθικὴν. Δηλαδή ναὶ μὲν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων ἠμποροῦμεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη καὶ εἰς τὰς δύο καὶ μάλιστα ἐξ ἴσου, ἂν καὶ περισσότερο φροντίζει διὰ τὸ σῶμα ὁ πολιτικὸς (ἠθικολόγος) καὶ δι' ὅσα εἶναι σχετικὰ—διότι εἶναι μικρὰ ἢ διαφορά, ἂν ὑπάρχη— ὡς πρὸς τὰς ἐνεργείας ὅμως ἔχουν μεγάλην διαφορὰν, λόγου χάριν εἰς μὲν τὸν φιλελεύθερον θὰ χρειασθῶν χρήματα διὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν γενναιοδωρίαν του, καὶ βεβαίως καὶ εἰς τὸν δίκαιον

διὰ νὰ ἀνταποδίδῃ—διότι αἱ ἀπλαῖ προαιρέσεις εἶναι ἀφανεῖς, καὶ ἠμποροῦν νὰ προσποιῶνται καὶ ὅσοι δὲν εἶναι δίκαιοι ὅτι θέλουν νὰ ἐκτελοῦν τὰ δίκαια—καὶ ὁ ἀνδρεῖος θὰ χρειασθῇ δύναμιν, ἐὰν πρόκειται νὰ ἐκτελέσῃ κάτι τι σύμφωνον μὲ τὴν ἀρετὴν του, καὶ ὁ σώφρων θὰ χρειασθῇ ἐξουσίαν. Διότι πῶς θὰ φανερωθῇ ἢ ἰδιότης ἢ αὐτοῦ ἢ κανενὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους; Διαφιλονεκίται δὲ, ἂν εἶναι σπουδαιότερον μέρος τῆς ἀρετῆς ἢ προαίρεσις ἢ αἱ πράξεις, διότι αὐτὴ συνίσταται καὶ εἰς τὰ δύο. Καὶ βεβαίως τὸ τέλειον εἶναι φανερόν ὅτι θὰ συνίσταται καὶ εἰς τὰ δύο. Ἄλλὰ διὰ τὰς πράξεις χρειάζεται πολλὰ πράγματα, καὶ ὅσον αὐταὶ εἶναι σπουδαιότεραι καὶ καλλίτεραι, τόσον περισσότερα χρειάζεται, θεωρητικῶς ὅμως δὲν χρειάζεται τίποτε ἀπὸ αὐτὰ διὰ νὰ ἐνεργῇ τοῦλάχιστον, ἀλλὰ ἠμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν μάλιστα ὅτι τὰ ἄλλα εἶναι καὶ ἐμποδιστικὰ διὰ τὴν θεωρίαν. Καθόσον ὅμως εἶναι ἀνθρωπος καὶ συζῆ μὲ περισσοτέρους προτιμᾷ νὰ πράττῃ τὰ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρετὴν, ἐπομένως θὰ χρειασθῇ αὐτὰ διὰ νὰ φέρεται ὡς ἀνθρωπος. Ὅτι ὅμως ἢ τελεία εὐτυχία εἶναι κάποια θεωρητικὴ ἐνέργεια, ἠμπορεῖ νὰ ἐνοηθῇ καὶ ἀπὸ τὸ ἐξῆς. Δηλαδή τοὺς θεοὺς πρὸ πάντων τοὺς θεωροῦμεν μακαρίους καὶ εὐτυχεῖς. Ἄλλὰ τότε ποίας πράξεις πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτούς; Ἄραγε τὰς δικαίας; Ἡ μήπως θὰ μᾶς φανοῦν γέλοιοι, ἂν κάμνουν συναλλαγὰς καὶ ἐπιστρέφουν παρακαταθήκας καὶ ὅλα τὰ παρόμοια;

Ἄλλὰ μήπως τὰς ἀνδρείας πράξεις θὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτούς καὶ ὅτι ὑποφέρουν τὰ ἐπιφοβὰ καὶ ὅτι ριψοκινδυνεύουν, διότι αὐτὸ εἶναι ἔνδοξον πρᾶγμα; Ἡ μήπως τὰς ἐλευθεριότητος; Ἄλλὰ εἰς ποῖον θὰ δωρίσουν; Εἶναι δὲ ἀκόμη καὶ παράλογον νὰ νομίζωμεν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔχουν νόμισμα ἢ κάτι τι παρόμοιον. Ἄν δὲ εἶναι σώφρονες, τί θὰ κάμουν; Ἡ μήπως εἶναι ὀχληρὸς ἔπαινος τὸ ὅτι δὲν ἔχουν ποταπὰς ἐπιθυμίας; Καὶ ἐν γένει, ἂν ἐξετάσωμεν ὅλας τὰς πράξεις, θὰ φανοῦν μικρὰ καὶ ἀνάξια τῶν θεῶν. Καὶ ὅμως ὅλοι πιστεύουν δι' αὐτούς ὅτι ζοῦν, ἐπομένως καὶ ὅτι ἐνεργοῦν, καὶ ὄχι βεβαίως ὅτι κοιμῶνται καθὼς ὁ Ἐνδυμίων. Καὶ

λοιπὸν εἰς τὸν ἔχοντα ζωὴν, ὅταν ἀφαιρεθῇ ἡ πράξις καὶ πολὺ περισσώτερον ἢ δημιουργία, τί ἄλλο μένει παρά ἢ θεωρία; Ἐπομένως ἢ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ, ἢ ὁποῖα ὑπερέχει κατὰ τὴν μακαριότητα, φαίνεται ὅτι εἶναι θεωρητική. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας εὐτυχεστάτη εἶναι ἢ ὅσον τὸ δυνατόν συγγενῆς μὲ αὐτήν.

Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι καὶ ὅτι τὰ ἄλλα ζῶα δὲν μετέχουν τῆς εὐτυχίας, διότι εἶναι ἐντελῶς ἔστερημένα τῆς τοιαύτης ἐνεργείας. Δηλαδή εἰς μὲν τοὺς θεοὺς ὁλόκληρος ὁ βίος εἶναι ἀξιομακάριστος, διότι ἢ ἐνέργειά των εἶναι τοιοῦτου εἶδους, εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁμοῦς εἶναι ἀξιομακάριστος, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει εἰς αὐτοὺς κάποιον ὁμοίωμα τῆς τοιαύτης ἐνεργείας. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ζῶων κανὲν δὲν εὐτυχεῖ, διότι κατ' οὐδένα τρόπον δὲν μετέχει τῆς θεωρίας. Ἐπομένως, ὅπου ἐξαπλοῦται ἢ θεωρία, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἢ εὐτυχία, καὶ ὅσοι ἔχουν περισσοτέραν τὴν θεωρίαν, ἔχουν καὶ τὴν εὐτυχιάν ὅχι κατὰ σύμπτωσιν, ἀλλὰ ἐξ αἰτίας τῆς θεωρίας, διότι αὐτὴ εἶναι πολὺτιμος καθ' ἑαυτήν. Ἐπομένως ἢ εὐτυχία θὰ εἶναι κάποια θεωρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἡ εὐτυχία καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθά.—Θὰ χρειασθῇ ὁμοῦς καὶ τὴν ἐξωτερικὴν εὐτυχιάν, ἀφοῦ εἶναι ἀνθρώπος. Διότι δὲν εἶναι αὐτάρκης ἢ φύσις διὰ τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ τὸ σῶμα νὰ εἶναι ὑγιές καὶ νὰ ὑπάρχῃ ἢ τροφή καὶ ὄλη ἢ περιποίησις. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ νομίσωμεν ὅτι θὰ ἔχῃ πολλὰς καὶ μεγάλας ἀνάγκας ὁ εὐτυχῆς, ἐκ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι εὐτυχῆς χωρὶς ἐξωτερικὰ ἀγαθά. Διότι ἢ αὐτάρκεια δὲν συνίσταται εἰς τὴν ὑπερβολὴν οὔτε ἢμπορεῖ νὰ κριθῇ ἀπὸ τὰς πράξεις. Καὶ εἶναι βεβαίως δυνατόν καὶ χωρὶς νὰ ἐξουσιάζῃ κανεὶς γῆν καὶ θάλασσαν νὰ ἐκτελῇ τὰ καλὰ. Διότι καὶ μὲ μέτρια μέσα ἢμπορεῖ

κανεὶς νὰ ἐξασκῇ τὴν ἀρετὴν. Τοῦτο δὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ καθαρά. Διότι τὰ ἄτομα φαίνονται ὅτι ἐκτελοῦν τὰ πρέποντα ὅχι ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς πανισχύρους, ἀλλὰ καὶ περισσώτερον ἀκόμη. Εἶναι δὲ ἀρκετὸν νὰ ὑπάρχουν τόσα μόνον. Διότι τότε θὰ εἶναι εὐτυχῆς ὁ βίος ἐκείνου, ὅστις ἐνεργεῖ συμφώνως μὲ τὴν ἀρετὴν. Καὶ ὁ Σόλων δὲ ἀκόμη ἴσως ἐχαρακτήριζε καλῶς τοὺς εὐτυχεῖς, λέγων ὅτι τοιοῦτοι εἶναι ὅσοι ἔχουν μέτρια ἐξωτερικὰ χορηγήματα, ἀφοῦ ὁμοῦς ἐκτελέσουν ὅσον εἶναι δυνατόν τὰ λαμπρότερα κατὰ τὴν γνώμην του καὶ ζήσουν σωφρόνως. Διότι εἶναι δυνατόν καὶ ὅσοι ἔχουν μέτρια νὰ κάμνουν ὅ,τι πρέπει. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Ἀναξαγόρας δὲν ἐθεώρησε πλούσιον οὔτε πανίσχυρον τὸν εὐτυχῆ, καὶ εἶπε ὅτι δὲν εἶναι παράδοξον νὰ νομισθῇ παράλογος εἰς τοὺς περισσοτέρους. Διότι αὐτοὶ κρίνουν ἀπὸ τὰ ἐξωτερικά, ἐπειδὴ αὐτὰ μόνον ἀντιλαμβάνονται. Ἐπομένως φαίνεται ὅτι συμφωνοῦν μὲ τοὺς λόγους μας αἱ γνώμαι τῶν σοφῶν. Λοιπὸν εἶναι μὲν καὶ αὐτὰ κάπως πιστευτά, ἢ ἀλήθεια ὁμοῦς εἰς τὰ ἐκτελεστά κρίνεται ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον. Διότι εἰς αὐτὰ ἔγκειται ἢ σπουδαιότης. Λοιπὸν πρέπει νὰ προσέχωμεν εἰς ὅσα ἐλέχθησαν προηγουμένως, καὶ νὰ τὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον, καὶ εἰς ὅσους μὲν συνάδουν μὲ τὰ ἔργα νὰ τὰ παραδεχώμεθα, εἰς ὅσους δὲ διαφωνοῦν νὰ τὰ θεωροῦμεν ἀπλῶς λόγια. Ὅστις δὲ ἐνεργεῖ συμφώνως μὲ τὸν νοῦν, καὶ αὐτὸν καλλιεργεῖ καὶ εἶναι εἰς καλλίστην διάθεσιν, ὡς πρὸς αὐτό, φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ θεοφιλέστατος. Διότι, ἐὰν ὑπάρχῃ κάποια φροντίς εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τὰ ἀνθρώπινα, καθὼς φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ, τότε θὰ εἶναι λογικὸν νὰ εὐχαριστοῦνται αὐτοὶ μὲ τὸ ἄριστον καὶ συγγενέστατον—τοῦτο δὲ ἴσως εἶναι ὁ νοῦς—καὶ πρὸ πάντων ἀνταμείβουν ἐκείνους οἱ ὅποιοι πρὸ πάντων αὐτὸν ἀγαποῦν καὶ τιμοῦν, διότι αὐτοὶ περιποιῶνται πράγματα ἀγαπητὰ εἰς αὐτοὺς καὶ κάμνουν ὀρθὰ καὶ καλὰ. Ὅτι δὲ ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν πρὸ πάντων εἰς τὸν σοφὸν δὲν εἶναι δυσνόητον, ὥστε εἶναι ἐπόμενο, ὁ ἴδιος ἀνθρώπος νὰ εἶναι θεοφιλέστατος καὶ συγχρόνως ὁ εὐτυχέστατος. Ὡστε καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἴσως ἀπδεικνύεται εὐτυχῆς πρὸ πάντων ὁ σοφός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διὰ τὴν ἀρετὴν δὲν ἀρκεῖ ἀπλή θεωρία, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται καὶ πράξις.— Ἄλλὰ τόρα, ἀφοῦ εἶπαμεν ἀρκετὰ περὶ αὐτῶν καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν, προσέτι δὲ καὶ περὶ φιλίας καὶ ἡδονῆς εἰς γενικὰς γραμμὰς, ἄραγε πρέπει νὰ νομίσωμεν ὅτι ἐτελείωσε τὸ ζήτημά μας; Ἡ μήπως, καθὼς λέγεται, δὲν εἶναι τέλος εἰς τὰ ἐκτελεστὰ τὸ νὰ ἐρευνησῶμεν τὰ καθέκαστα καὶ νὰ τὰ ἐννοήσωμεν, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ τὰ ἐκτελοῦμεν; Ἐπομένως καὶ περὶ τῆς ἀρετῆς μήπως δὲν ἀρκεῖ νὰ τὴν γνωρίζωμεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὴν ἀποκτήσωμεν καὶ νὰ τὴν μεταχειρίζομεθα ἢ νὰ φροντίσωμεν μὲ ὁποιοδήποτε ἄλλον τρόπον νὰ γίνωμεν ἀγαθοί; Καὶ λοιπόν, ἐὰν οἱ λόγοι ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ νὰ μᾶς καταστήσουν καλοὺς, δικαίως θὰ ἐκέρδιζαν πολλοὺς καὶ μεγάλους μισθοὺς, καθὼς λέγει ὁ Θεόγνης, καὶ τότε θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ τοὺς προμηθεύωμεθα. Τόρα ὅμως ἀποδεικνύονται ὅτι ἔχουν μὲν τὴν δύναμιν νὰ προτρέψουν καὶ παρακινήσουν τοὺς εὐγενεῖς ἀπὸ τοὺς νέους καὶ νὰ καταστήσουν τὸ εὐγενές καὶ πραγματικῶς φιλοπρόδοον ἦθος κατάμεστον ἀπὸ ἀρετὴν, τοὺς περισσοτέρους ὅμως δὲν ἤμπορουν νὰ τοὺς προτρέψουν εἰς τὴν καλοκαγαθίαν. Διότι αὐτοὶ δὲν ἐπλάσθησαν νὰ ὑποτάσσωνται πειθαρχικῶς εἰς τὴν ἐντροπὴν ἀλλὰ εἰς τὸν φόβον, οὔτε νὰ ἀποφεύγουν τὰς χυδαιότητας ἀπὸ αἰσχος ἀλλὰ ἕνεκα τῆς τιμωρίας. Διότι ζοῦν μὲ τὰ πάθη των καὶ ἐπιζητοῦν τὰς σχετικὰς ἡδονὰς καὶ τὰ μέσα τὰ ὅποια φέρουν αὐτάς, ἀποφεύγουν δὲ τὰς ἀντιθέτους λύπας, τὸ δὲ καλὸν καὶ πραγματικῶς ἡδονικὸν δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται, διότι δὲν τὸ ἐδοκίμασαν. Καὶ λοιπόν τοὺς τοιούτους ποῖος λόγος ἠμπορεῖ νὰ τοὺς μεταρρυθμίση; Διότι εἶναι ἀδύνατον, ἢ δὲν εἶναι εὐκολον, ὅσα ἀπὸ καιρὸν ἐκυριεύθησαν ἀπὸ τὰ ἥθη, αὐτὰ νὰ τὰ ἐκτοπίσωμεν μὲ

λόγους. Ἴσως δὲ εἶναι ἀρκετὸν τὸ νὰ ἀποκτήσωμεν ἀρετὴν, ὅταν ἔχωμεν ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ γίνωμεν καλοί. Νομίζουν δὲ ἄλλοι μὲν ὅτι οἱ ἀγαθοὶ γεννῶνται πλασμένοι ἐκ φύσεως, ἄλλοι δὲ ὅτι γίνονται μὲ τὴν συνήθειαν, καὶ ἄλλοι ὅτι γίνονται μὲ τὴν διδασκαλίαν. Καὶ λοιπὸν πᾶν ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν φύσιν, εἶναι φανερόν ὅτι δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας, ἀλλὰ εὐρίσκεται εἰς τοὺς πραγματικῶς εὐτυχεῖς διὰ μέσου κάποιας θείας αἰτίας, ὁ λόγος ὅμως καὶ ἡ διδαχὴ ἄς προσέξωμεν μήπως δὲν ἰσχύουν εἰς ὅλους, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπεξεργασθῶμεν προηγουμένως τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ εἰς τὸ νὰ εὐχαριστήται καὶ νὰ μισῇ ὀρθῶς, καθὼς ἐπεξεργαζόμεθα τὸ χῶμα, ὅποιον πρόκειται νὰ θρέψῃ τὸν σπόρον. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκούσῃ λόγον ἀποτρεπτικὸν οὔτε νὰ τὸν ἐννοήσῃ ὅστις ζῆ μὲ τὰ πάθη του. Καὶ ἐκεῖνον ὅστις οὕτω πως διάκειται, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν μεταπέσωμεν; Ἐν γένει δὲ φαίνεται ὅτι τὸ πάθος δὲν ὑποχωρεῖ εἰς τὸν λόγον, ἀλλὰ εἰς τὴν βίαν. Ἐπομένως πρέπει τὸ προὔπαρχον ἦθος νὰ εἶναι κάπως συγγενικὸν μὲ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποτροπιάζεται τὸ ἄσχημον. Ἐπειτα δὲ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας νὰ λάβῃ κανεὶς καλὴν ἀγωγὴν διὰ τὴν ἀρετὴν εἶναι δύσκολον, ὅταν δὲν μεγαλώσῃ μὲ ἀναλόγους νόμους. Διότι ἡ σωφρονικὴ καὶ ἐγκρατὴς ζωὴ δὲν ἀρέσει εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς νέους. Διὰ τοῦτο οἱ νόμοι πρέπει νὰ ὀρίζουν τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὰς ἀσχολίας. Διότι δὲν θὰ εἶναι ἐνοχλητικά, ὅταν συνηθισθοῦν. Ἴσως ὅμως δὲν εἶναι ἀρκετὸν ἐνόσω εἶναι νέοι νὰ ἀπολαύσουν ἀνατροφὴν καὶ ἐπιμέλειαν ὀρθήν, ἀλλὰ ἐπειδὴ χρειάζεται καὶ ὅταν γίνουν ἄνδρες νὰ ἐκτελοῦν αὐτὰ καὶ νὰ ἐξασκοῦνται, ἴσως θὰ εἶχαμεν ἀνάγκην νόμων καὶ δι' αὐτά, καὶ ἐν γένει δι' ὅλην τὴν ζωὴν. Διότι οἱ περισσοτέροι ὑποτάσσονται μᾶλλον εἰς τὴν ἀνάγκην παρά εἰς τὸν λόγον, καὶ μᾶλλον εἰς τὴν τιμωρίαν παρά εἰς τὸ καλόν. Διὰ τοῦτο νομίζουν μερικοί, ὅτι οἱ νομοθέται ὀφείλουν μὲν νὰ παρακινοῦν καὶ νὰ προτρέπουν εἰς τὴν ἀρετὴν χάριν τοῦ καλοῦ, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ὑπακούσουν ὅσοι εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καθὼς πρέπει εἰς τὰ ἥθη, εἰς τοὺς ἀπειθεῖς ὅμως καὶ ἀδελτέρους νὰ ἐπιβάλλουν τιμωρίας καὶ

ἀποζημιώσεις, καὶ ὅσοι εἶναι ἐντελῶς ἀθεράπευτοι νὰ τοὺς ἐξορίζουν. Διότι ὅστις εἶναι καθὼς πρέπει καὶ ζῆ συφώνως μὲ τὸ καλὸν θὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸν λόγον, ὁ κακὸς ὅμως, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ τὴν ἡδονὴν μόνον, πρέπει νὰ τιμωρῆται μὲ τὴν λύπην, καθὼς τὸ ζῆον. Διὰ τοῦτο λέγουν ὅτι πρέπει νὰ ἐπιβάλλωνται αἱ ἐνοχλήσεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι φαίνονται πλεότερον ἀντίθετοι εἰς τὰς ἀγαπωμένας ἀπὸ αὐτοὺς ἡδονάς.

Ἡ ἀνάγκη τῆς νομοθεσίας.— Ἀφοῦ λοιπὸν ὅστις πρόκειται νὰ γίνῃ ἀγαθός, καθὼς εἶπαμεν, πρέπει νὰ ἀνατραφῆ καὶ νὰ συνηθίσῃ καλὰ, τότε ὁμοίως πρέπει νὰ ζῆ μὲ καλὰς ἀσχολίας καὶ οὔτε ἀκουσίως οὔτε ἐκουσίως νὰ πράττῃ ποταπὰς πράξεις. Αὐτὰ δὲ ἡμποροῦν νὰ γίνουν, ὅταν ζοῦν μὲ τὸν νοῦν καὶ μὲ ὀρθὴν διάταξιν, ἢ ὁποῖα νὰ ὑπερισχύῃ. Καὶ λοιπὸν ἢ μὲν πατρικὴ προσταγὴ δὲν ἔχει χαρακτηρὰ ἰσχυρὸν καὶ ἀναγκαστικὸν οὔτε γενικῶς ἢ προσταγὴ ἐνὸς ἀνδρός, ἐκτὸς ἂν εἶναι βασιλεὺς ἢ κάποιος ὅμοιος μὲ βασιλέα. Ὁ νόμος ὅμως ἔχει δύναμιν καταναγκαστικὴν, καὶ εἶναι λόγος προερχόμενος ἀπὸ κάποιαν φρόνησιν καὶ νοῦν. Καὶ ἀπὸ μὲν τοὺς ἀνθρώπους οἱ νέοι μὲν μισοῦν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐναντιόνοῦνται εἰς τὰς ὁρμάς των, καὶ ὅταν ἐκτελοῦν αὐτὸ τὸ καθήκον ὀρθῶς. Ὁ νόμος ὅμως δὲν εἶναι ὀχληρὸς, ὅταν διατάσῃ τὸ ὀρθόν. Μόνον δὲ εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ὀλίγα ἄλλα φαίνεται ὅτι ὁ νομοθέτης ἐφρόντισε περὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν ἀσχολιῶν. Εἰς τὰ περισσότερα ὅμως πολιτεύματα παρημελήθησαν τὰ τοιαῦτα, καὶ ἕκαστος ζῆ καθὼς θέλει, καὶ ἐξουσιάζει τὰ παιδιὰ του καὶ τὴν γυναῖκά του ὡς Κύκλωψ (1). Τὸ καλλίτερον λοιπὸν εἶναι νὰ γίνῃται κοινὴ ἢ ἐπιμέλεια καὶ ὀρθή, καὶ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτελεῖται τοῦτο. Ὅταν ὅμως τὸ κοινὸν παραμελῆ, φαίνεται ὅτι ὀφείλει ἕκαστος νὰ συντελῆ διὰ τὰ τέκνα του καὶ τοὺς φίλους του ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἔχῃ προαίρεσιν. Κυρίως δὲ φαίνεται ἀπὸ ὅσα εἶπαμεν

1) Ὀδύσσεια, Δ. 114—115.

ὅτι θὰ ἡμπορέσῃ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ ἐὰν γίνῃ νομοθέτης. Διότι αἱ μὲν κοιναὶ ἐπιμέλεια εἶναι φανερόν ὅτι γίνονται μὲ τοὺς νόμους, καλαὶ ὅμως εἶναι αἱ γινόμεναι μὲ τοὺς σπουδαίους νόμους. Εἴτε ὅμως εἶναι γραπτοὶ εἴτε ἄγραφοι, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ καμμίαν σημασίαν, οὔτε πάλιν ἂν μὲ αὐτοὺς θὰ ἀνατραφῆ ἕνας ἢ πολλοί, καθὼς δὲν ἔχει σημασίαν τοῦτο οὔτε εἰς τὴν μουσικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ τὰς ἄλλας ἀσχολίας. Διότι καθὼς εἰς τὰς πόλεις κατισχύουν τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἤθη, ὁμοίως καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας κατισχύουν οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ αἱ συνήθειαι, καὶ πολὺ περισσότερον ἐξ αἰτίας τῆς συγγενείας καὶ τῶν εὐεργεσιῶν. Διότι καὶ ἐκ τῶν προτέρων τοὺς σέβονται καὶ ὑποτάσσονται ἐκ φύσεως. Ἐπειτα ἔχουν διαφορὰν αἱ ἀτομικαὶ ἀνατροφαι ἀπὸ τὰς κοινὰς, καθὼς συμβαίνει εἰς τὴν ἰατρικὴν. Δηλαδή γενικῶς μὲν εἰς τὸν θερμασμένον ὠφελεῖ ἡ νηστεία καὶ ἡ ἡσυχία, εἰς κάποιον ὅμως ὄχι, καὶ πάλιν ὁ πυγμάχος ἴσως δὲν ἐφαρμόζει εἰς ὅλους τὴν ἰδίαν τακτικὴν. Ἴσως λοιπὸν τελειοποιεῖται τὸ καθέκαστον, ὅταν γίνῃ ἀτομικὴ ἢ ἐπιμέλεια. Διότι τότε περισσότερον ἐπιτυγχάνει τὸ ἀνάλογον ἕκαστος. Ἀλλὰ ἴσως μὲν ἡμπορεῖ κάλλιστα νὰ ἐπιμεληθῆ ἕκαστον ἄτομον καὶ ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ γυμναστής, καὶ πᾶς ἄλλος ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὸ γενικὸν τὸ ὁποῖον ἐφαρμόζεται εἰς ὅλους, παρὰ εἰς τούτους ἐδῶ, διότι αἱ ἐπιστήμαι λέγονται καὶ περιστρέφονται εἰς κοινὰ πράγματα. Οὐχ ἦττον ὅμως ἴσως δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιμεληθῆ καὶ ἕνα μόνον ὅστις εἶναι ἀνεπιστήμων, ἀφοῦ ἀντελήφθη ὅμως μὲ ἀκρίθειαν ἐκ πείρας ὅσα συμβαίνουν εἰς ἕκαστον, καθὼς καὶ μερικοὶ φαίνονται ὅτι εἶναι κάλλιστοι ἰατροὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν των, ἐνῶ διὰ τοὺς ἄλλους δὲν ἡμποροῦν νὰ βοηθήσουν διόλου. Ἴσως λοιπὸν νομισθῆ ἐξ ἴσου ὀρθὸν ὅτι, ὅστις θέλει νὰ γίνῃ τεχνικὸς καὶ θεωρητικὸς, πρέπει νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ γενικά, καὶ νὰ γνωρίσῃ αὐτὰ ὅσον εἶναι δυνατόν. Διότι εἶπαμεν ὅτι εἰς αὐτὰ περιστρέφονται αἱ ἐπιστήμαι. Ἴσως λοιπὸν καὶ ὅστις θέλει νὰ βελτιώσῃ μὲ τὴν ἐπιμέλειάν του εἴτε πολλοὺς εἴτε ὀλίγους, πρέπει νὰ προσπαθήσῃ νὰ γίνῃ νομοθέτης, ἀφοῦ μὲ τοὺς νόμους ἡμποροῦμεν νὰ γίνωμεν ἀγαθοί. Διότι τὸ νὰ διαθέσωμεν

καλῶς ἔνα ὁποιοιδήποτε καὶ αὐτὸν ποῦ μᾶς προτείνουν, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ ἐὰν κατ'ἀρχὴν ἀνήκη εἰς κάποιον, ἀνήκει εἰς τὸν ἔμπειρον, καθὼς συμβαίνει εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα ὅσα ἔχουν διὰ κάποια πράγματα φροντίδα καὶ φρόνησιν.

Πῶς γίνονται οἱ νομοθέται.— Λοιπὸν μήπως τόρα πλέον πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ γίνῃ νομοθέτης; Ἡ μήπως θὰ γίνῃ ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, καθὼς συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα; Διότι εἶπαμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ εἶναι ἓνα μέρος τῆς πολιτικῆς. Ἡ μήπως δὲν ὑπάρχει ὁμοιότης μεταξὺ τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων; Διότι εἰς μὲν τὰ ἄλλα ἔργα φαίνεται ὅτι οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι παραδίδουν (διδάσκουν) τὰς δυνάμεις, καὶ οἱ ἴδιοι ἐνεργοῦν μὲ αὐτάς, καθὼς λόγου χάριν οἱ ἰατροὶ καὶ οἱ ζωγράφοι. Τὰ πολιτικὰ ὅμως ὑπόσχονται μὲν ὅτι τὰ διδάσκουν οἱ σοφισταί, δὲν τὰ ἐκτελεῖ ὅμως κανεὶς ἀπὸ αὐτούς, ἀλλὰ οἱ πολιτευόμενοι, οἱ ὅποιοι φαίνονται ἴσως ὅτι ἐκτελοῦν τοῦτο μᾶλλον μὲ κάποιαν δυνάμιν καὶ πείραν, παρὰ μὲ νοῦν. Δηλαδή δὲν φαίνεται οὔτε νὰ γράφουν οὔτε νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῶν τοιούτων — μολονότι ἴσως ἦτο καλλίτερον αὐτὰ νὰ λέγουν, παρὰ λόγους δικανικούς καὶ δημηγορικούς. Ἐξ ἄλλου δὲ πάλιν δὲν φαίνονται νὰ κατέστησαν πολιτικούς τοὺς υἱοὺς των. Καὶ ὅμως τοῦτο ἦτο εὐλογον, ἐὰν ἦσαν ἱκανοί. Δηλαδή οὔτε διὰ τὴν πατρίδα των θὰ εἶχαν νὰ ἀφήσουν ἄλλο τίποτε καλλίτερον ἀπὸ αὐτό, οὔτε οἱ ἴδιοι θὰ ἤθελαν νὰ ἔχουν ἄλλο τίποτε παρὰ αὐτὴν τὴν δυνάμιν, ἀλλ' οὔτε βεβαίως οἱ προσφιλεῖς των. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν συντελεῖ ὀλίγον ἢ ἐμπειρία. Διότι ἀλλέως δὲν θὰ ἀνεδεικνύοντο μᾶλλον διὰ τῆς ἐμπειρίας οἱ πολιτικοί. Διὰ τοῦτο ὅσοι θέλουν νὰ σπουδάσουν πολιτικὴν, φαίνεται ὅτι ἔχουν ἀνάγκην πείρας. Ἀπὸ τοὺς σοφιστὰς ὅμως ὅσοι ρεκλαμάρωνται ὡς διδάσκαλοι, φαίνεται ὅτι εἶναι πολὺ μακρὰν διὰ νὰ διδάξουν αὐτήν. Διότι δὲν γνωρίζουν ἐντελῶς οὔτε τί εἶναι οὔτε εἰς ποῖα περιστρέφεται. Διότι ἄλλως δὲν θὰ τὴν ἐθεωροῦσαν τὸ ἴδιον μὲ τὴν ῥητορικὴν οὔτε χειροτέραν. Οὔτε πάλιν θὰ ἐνόμιζαν ὅτι

εἶναι εὐκολον νὰ νομοθετήσῃ κανεὶς, ἐὰν συναθροίσῃ νόμους δοκίμους. Διότι λέγουν ὅτι πρόκειται νὰ ἐκλέξῃ κανεὶς τοὺς καλλιτέρους, ὡσὰν νὰ μὴ εἶναι οὔτε ἡ ἐκλογή ἔργον συνέσεως, καὶ ὡς νὰ μὴ εἶναι σπουδαιότατον τὸ νὰ κρίνῃ κανεὶς ὀρθῶς, καθὼς γίνεται εἰς τὴν μουσικὴν. Δηλαδή οἱ ἔμπειροι εἰς ἕκαστον πρᾶγμα κρίνουν ὀρθῶς τὰ ἔργα, καὶ ἀντιλαμβάνονται τὰ μέσα καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεώς των, καὶ ποῖα μὲ ποῖα συμφωνοῦν. Οἱ δὲ πρωτόπειροι εἶναι ἀρκετὸν νὰ μὴ ἀπατῶνται, ἂν ἔγινε καλῶς ἢ κακῶς τὸ ἔργον, καθὼς ὅταν πρόκειται περὶ ζωγραφικῆς. Οἱ δὲ νόμοι ὁμοιάζουν μὲ τὰ πολιτικὰ ἔργα. Πῶς λοιπὸν μὲ αὐτοὺς ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ γίνῃ νομοθέτης ἢ νὰ κρίνῃ τοὺς καλλιτέρους; Διότι φαίνεται ὅτι καὶ οἱ ἰατροὶ δὲν καταρτίζονται μὲ τὰ συγγράμματα. Καὶ ὅμως προσπαθοῦν βεβαίως ὄχι μόνον νὰ λέγουν τὰς συνταγὰς, ἀλλὰ καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ θεραπευθῇ κανεὶς καὶ πῶς πρέπει νὰ νοσηλευθῇ ἕκαστος, χωρίζοντες τὰς κράσεις. Αὐτὰ ὅμως εἰς μὲν τοὺς ἐμπείρους φαίνεται ὅτι εἶναι ὠφέλιμα, εἰς δὲ τοὺς ἀμαθεῖς εἶναι ἄχρηστα. Ἴσως λοιπὸν καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν πολιτευμάτων αἱ συλλογαὶ εἶναι χρήσιμοι εἰς τοὺς δυναμένους νὰ συλλογισθῶν καὶ νὰ κρίνουν τί εἶναι καλὸν ἢ τί δὲν εἶναι, καὶ ποῖα μὲ ποῖα προσαρμόζονται. Εἰς ὅσους ὅμως χωρὶς ἄσκησιν ἐξετάζουν αὐτὰ, ἢ μὲν ὀρθὴ κρίσις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, ἐκτὸς βεβαίως ὡς αὐτόματος, νὰ γίνων ὅμως εἰς αὐτὰ περισσότερον συνετοὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον. Ἐπειδὴ λοιπὸν (1) οἱ προκάτοχοί μας παρέλειψαν ἀνεξερεύνητον τὸ ζήτημα τῆς νομοθεσίας, ἴσως εἶναι καλὸν νὰ ἐξετάσωμεν ἡμεῖς αὐτό, ἐν γένει δηλαδή περὶ πολιτεύματος, διὰ νὰ τελειοποιηθῇ ὅσον εἶναι δυνατὸν ἡ φιλοσοφία ἢ περιστρεφόμενη εἰς τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ λοιπὸν πρῶτον μὲν ἐὰν μονομερῶς ἐλέχθη τίποτε ἀπὸ τοὺς πραγνεστέρους, ἃς προσπαθήσωμεν νὰ τὸ διέλθωμεν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν συλλογὴν τῶν πολιτευμάτων ἃς προσπαθήσωμεν νὰ ἐννοήσωμεν ποῖα σφύζον καὶ

1) Ὁ παρὼν ἐπίλογος συνδέει τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια πρὸς τὰ Πολιτικά ὡς μέρος πρῶτον πρὸς μέρος δεῦτερον ἐνιαίου συγγράμματος.

καταστρέφουν τὰς πόλεις, καὶ ποῖα ἕκαστον πολίτευμα, καὶ διὰ ποίας αἰτίας ἄλλαι μὲν ἔχουν πολίτευμα καλόν, ἄλλαι δὲ ἀντιθέτως. Διότι, ὅταν ἐννοηθοῦν αὐτὰ, ἴσως ἐννοήσωμεν καὶ ποῖον πολίτευμα εἶναι τὸ καλλίτερον καὶ ποῖαν διάταξιν ἐκάστη πόλις καὶ ποίους νόμους καὶ ἔθιμα μεταχειρίζεται. Ἄς ὀμιλήσωμεν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχήν.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΕΞΗ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΞΗ

Ο' Γερω-Μαρτέν (Κορμών-Γκραντέ) δρ. 1.20
Τόσκα, (Σαρδού) δράμα εἰς πράξεις 4 > 1.—
Οἱ Βρυκόλακες, (*Ίφην) δράμα, πράξ. 3 > 1.—
Ἡ λύρα τοῦ Γέρω-Νικόλα, (Κόκοου) > 0.80
'Ο μακαρίτης Τουρινέλι, (Μπισσάν) > 1.—
'Η Τιμὴ, (Σουδερμαν) δράμα, πράξ. 3 > 1.20
Πατρίς, (Σαρδού) δράμα, πράξ. 5 > 1.20
Ἡ Καραντίνα, (Ν. Λάσκαρη) κωμῳδία > 1.20
Αἱ δύο Ὁρφαναί, (Δ' Ἐννερέ) δράμα > 1.20
Κωμῳδία μονόπρακτο (Ν. Λάσκαρη) > 1.20
'Αλκάδης τῆς Θαλαμείας, (Καλδερόν) > 1.—
'Ο Ἀγαπητικὸς τῆς Βοσκοπούλας, > 1.20
Νὰ τὸ λέμε; (Λαμπις) κωμῳδία > 1.—
Μονόλογοι Καλαποδάκη, Λάσκαρη κλ. > 0.80
Οἱ δύο Λοχίαι, (Δοβρινὴ) δράμα > 1.20
'Η Στριγγλα, (Ν. Ἀντωνοπούλου) > 0.80
Οἱ ἄτιμοι, (Ροβεττὰ) δράμα, πράξ. 3 > 0.80
'Ο Καπετὰν Γιακουμῆς, (Κόκοου) > 1.20
'Η Φαιδώρα, (Σαρδού) δράμα, πρ. 4 > 1.20
'Η Γκόλφω, (Περραιῶδου) δράμ. εἰδύλ. > 1.20
Μαλλιά Κουβάρια (Λάσκαρη) κωμῳδ. > 1.40
'Ο Στανρός, (Ι. Νικολάρα) δράμα > 0.60
'Η Χάϊτω, (Π. Μελισσιώτου) δρ. εἰδ. > 0.80
'Η Θεία τοῦ Καρόλου, (Μπεραντῶν) > 1.—
'Ο Γαμβρός μας, (Λάσκ.-Γιαννουκάκη) > 1.20
Ντροπαλὸς ἐρωτευμένος, (Λάσκαρη) > 0.60
Σαμπιτινὸλ χωρὶς νὰ θέλῃ, κωμῳδ. > 1.40
'Η Μήδεια, (Σουβροῖν) δράμα, πρ. 4 > 1.20
'Η Λαμπαδοδρομία, ('Ερβιέ) δράμα > 1.20
'Ερωτος Θρίσμβος, (Ζιακότα) μῦθος > 0.60
Τὸ σπίτι τῆς Κούκλας, (*Ίφην) > 1.40
'Ο υἱὸς τῆς νυκτός, (Σεζοῦε) δράμα > 1.20
Θυμιούλα ἢ Γαλαξειδιώτισσα, εἰδ. > 0.80
Μάρκελλα, (Π. Δημητρακοπούλου) > 1.20
'Ο Ἰακωβίται, (Κοπεῖ) δράμα, πρ. 5 > 1.—
Νυξ ἐλεημοσύνης, ('Ιω. Βουλοδήμου) > 1.—
'Ο Ράπτης τῶν Κυριῶν, (Φεβῶ) > 1.20
'Απὸ τῆ Γῆ ἔς τὸν Οὐρανὸ, (Δημητρ.) > 1.20
Κωμῳδία, (Λάσκαρη), σειρά δευτέρα > 1.—
'Η Λοκαντιέρα, (Γκολδόνι) κωμῳδία > 1.40
'Ο Δὸν Κιζώτης, κωμωτραγωδία > 1.40
'Ο μπάριμα-Λινάρδος, (Κόκοου) > 1.—
Τὸ Στοιεῖο, (Καλδερόν) δράμα > 1.—
Οἱ Ἰππῶται τῆς Ὀμίχλης, δράμα > 1.40
'Αγαθόπουλος ὁΞηροχωρίτης, (Μολ.) > 0.80
Γιὰ τὴν τιμὴ, (Χρηστοβασιλῆ) δράμα > 1.—
Νικηφόρος Φωκάς, (Π. Ζάννου) τραγ. > 1.20
'Η Χήρα, (Μεϊλάκ-Ἀλεβῦ) κωμῳδία > 1.—
Δραμὰτια. (Λάσκ.) •Νὰ μὲ ζηλεύης• κλ. > 1.—

Τὸ Μπαλόνι, (Δάρνλευ-Φεν) κωμῳδ. > 1.20
Ταρτούφος, (Μολιέρου) κωμῳδία > 1.20
Πικ-Νίκ, (Ν. Λάσκαρη-Γ. Πάπ) κωμ. > 1.20
Πολιτικὸς Ἀνεμόμυλος, (Γκοντινὴ) > 0.60
Γένος καὶ καρδία, (Π. Ζάννου) δράμα > 0.80
'Ο μνηστήρ τῆς Ἀρχοντούλας, > 0.80
'Ιωσίας ὁ Ἀκτορούλας, δράμα > 1.20
Γουλιέλμος ὁ ἀγθοφόρος, δράμα > 1.20
'Ο ἠθοποιὸς Κῆν, (Δουμά) δράμα > 1.40
'Ο Μίδας καὶ ὁ κουρέυς του, (Λάσκ.) > 0.80
'Ονειρον ἐαρινῆς πρωΐας, (Δ' Ἀνοῦν.) > 0.60
'Αρχοντοχωριάτης (Μολιέρου) κωμ. > 1.—
'Ο Χορὸς τοῦ Ζαλόγγου, (Περραιῶδ.) > 1.20
Σεβέρους Τορέλλης, (Κοπεῖ) δράμα > 1.—
Τὸ ξένο ψομί, (Τουργένιεφ) δράμα > 1.—
Σκλάβοι, (Σ. Περραιῶδου) δράμα, πρ. 4 > 1.—
Κωμῳδία, (Π. Ζάννου) > 1.20
'Ελισσάβητ, (Γιακομέττη) δράμα, π. 5 > 1.20
Νόρμα, (Δορμεβίλ) τραγωδία, πρ. 5 > 1.40
'Ο μαρκήσιος Πριολά, (Λαβεδάν) > 1.20
Πάτερ ἡμῶν, (Κοπεῖ) δράμα, πρ. 1 > 0.40
'Εσμέ, (Περραιῶδου) δραματ. εἰδύλ. > 1.—
'Η Ἐξέσις τοῦ Ὀθωνος, (Δημητρ.) > 1.—
Οἱ μετανάστες, ('Αρναῖου) δράμα > 1.—
Γαλάτεια, (Σ. Βασιλειῶδου) δράμα > 0.70
Κωνστ. Παλαιολόγος, (Ζαμπιελου) > 0.60
'Η Ψυχοκόρη, (Ι. Βοτσαρή) δραμ. εἰδ. > 1.20
Μερόπη, (Δ. Βερναρδάκη) τραγωδία > 0.70
Κυρία μὲ τὰς Καμελίαις, (Α. Δουμά) > 1.40
Σκύλλα, (Σ. Βασιλειῶδου) δράμα > 0.70
Γύπτρις, (Κ. Σάθα) κωμωδοτραγωδία > 3.20
Στάθης, (Σάθα) κρητικὴ κωμῳδία > 2.50
'Ελληνικ. Θέατρον, κωμῳδία •'Ο θάνατος τοῦ Περικλέους• Δ. Κορομηλά.—•Υπὸ ἐχεμύθειαν• Ν. Λάσκαρη.—•Ζητείται ὑπηρέτης• Χ. Ἀννίνου.—•Τὸ ἀνδρεϊκιέλον• Δ. Καμπούρογλου.—•'Η διαθήκη τοῦ θελου μου• Μ. Γιαννουκάκη.—•'Ενομιάζεται• Λάσκαρη—Δημητρακοπούλου.—•'Εἰς ἀναθήτην δραματικῶ συγγραφέως• Π. Ἀξιώτου. δρ. 2.50
Κωμῳδία μονόπρακτο (Ν. Λάσκαρη) •Τὸ κοκκάκι τῆς νυκτερίδας.—•'Ο Μύλος τῆς ἐριδος.—•'Η πόλις τῆς Ἀθηνῶν.—•'Η εἰς Ἄδου παραγγελία.—•'Η παληόγλωσσα.—•'Η Ἐλενίτσα τῆς ὁδοῦ Ἀρχέμου• δρ. 1.50
Κωμῳδία μονόπρακτο Α. Πιστη, •Θ' αὐτοχειρισθῶ.—•'Ἄστε νουὰ οὐ.—•'Νυκτεριναὶ συνεντεύξεις.—•Γιάντες.—•Βέβαια, βέβαια.—•Σὲ μὰ ταράτσα.—•Ποῦ ζεύρεις πῶς ἔχω ντολιμάδες.—•Δημοκρατία δρ. 1.70
Κρητικὸν Θέατρον, ὑπὸ Κ. Σάθα δρ. 3.50
'Ερωσίλη, τραγ. Γ. Χορτάση ὑπὸ Σάθα δρ. 3.50

100 ΔΡ. ΒΙΒΛΙΑ ΔΥΝΑΣΘΕ Ν' ΑΓΟΡΑΣΗΤΕ ΠΛΗΡΩΝΤΕΣ 5 ΔΡ. ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΚΑΒΑΛΛΕΡΙΑ ΡΟΥΣΤΙΚΑΝΑ Mascagni
ΥΠΝΟΒΑΤΙΣ Sonambula Bellini
ΠΑΛΗΑΤΣΟΙ Leoncavallo — ΤΟΣΚΑ Puccini
ΜΑΝὸΝ ΛΕΣΚΩ Puccini — ΚΑΡΜΕΝ Bizet
ΤΡΑΒΙΑΤΑ Verdi — ΜΠΟΕΜ Puccini
ΦΡΑ ΔΙΑΒΟΛΟΣ Auber — ΝΟΡΜΑ Bellini
ΜΕΦΙΣΤΟΦΕΛΗΣ Boito — ΕΡΝΑΝΗΣ Verdi
Ο ΥΠΟΥΨΗΦΙΟΣ ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ Σ. Σύνδα.
Η ΜΑΓΙΣΣΑ Δ. Λαυράγκα, Η ΚΥΡΑ ΦΡΟΣΥΝΗ ΚΑΙ Ο ΛΑΗ ΠΑΣΣΑΣ Π. Καρσέο
Ο ΡΙΓΟΛΕΤΤΟΣ Verdi — ΦΑΟΥΣΤ Gounod

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΞΗ
ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΙΑ Δ. Λαυράγκα
Η ΕΥΝΟΟΥΜΕΝΗ (La Favorita) Donizetti
Ο ΚΟΥΡΕΥΣ ΤΗΣ ΣΕΒΙΛΛΑΗΣ Rossini.
ΔΟΥΚΙΑ ΤΟΥ ΛΑΜΠΕΡΜΟΥΡ Donizetti
ΜΑΡΚΟΣ ΒΟΥΣΑΡΗΣ Π. Καρσέο
Ο ΚΡΙΣΤΙΝΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΥΜΠΑΡΑ Ricci
ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΤΗΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΣ (Les nocces de A. La Verdi [Jeannette] Massé
Ο ΠΑΥΛΑΟΣ (il Trovatore) Verdi
ΧΟΡΟΣ ΠΡΟΪΠΗΛΟΦΟΡΩΝ (Un ballo in maschera) Gounod [schera] Verdi.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΕΞΗ

EN
ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΑΛΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Μέθοδος Γαλλικής γλώσσης Gaspey-Otto-Sauer	Δρ.	5.—
Κλεις μεθόδου γαλλικής γλώσσης Gaspey-Otto-Sauer	»	1.50
Ἡ Γαλλικὴ ἄνευ διδασκάλου ὑπὸ Xavier de Bouse	»	7.50
Νεωτάτη Μέθοδος τῆς γαλλικῆς γλώσσης ὑπὸ F. Ahn	»	2.—
Λεξικὸν Γαλλοελληνικὸν ὑπὸ Θ. Κυρίου. Τόμοι 2	»	10.—
» » Ἑλληνογαλλικὸν » » 2	»	12.50
Πρόχειρον Γαλλοελληνικὸν Λεξικὸν Δ. Μελισσοπούλου	»	4.—
» Ἑλληνογαλλικὸν » » »	»	4.—
Ἑμπορικὴ Ἑλληνογαλλ. Ἐπιστολογραφία Θ. Κυρίου	»	1.50
Γαλλικὴ γραμματικὴ Γ. Φέξη (ἐγκεκρμ. ὑπὸ τοῦ Ὑπουργ.)	»	1.20
Γαλλικὸν ἀλφάβητάριον Γ. Φέξη » » »	»	1.20
Ἑλληνογαλλικοὶ διάλογοι δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων	»	70
Ἡχὼ τῶν Παρισίων	»	2.—
Ὁ Ἕλληνας ἐν Γαλλίᾳ ἢ Ἑλληνογαλλικοὶ διάλογοι Kuntzé	»	80
Le Français en Grèce ἢ Γαλλοελληνικοὶ διάλογοι »	»	1.—

ΑΓΓΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Μέθοδος ἁγγλικῆς γλώσσης ὑπὸ Gaspey-Otto-Sauer	»	5.—
Κλεις μεθόδου ἁγγλικῆς γλώσσης » » »	»	1.50
Ἡ Ἀγγλικὴ ἄνευ διδασκάλου ὑπὸ Xavier de Bouge	»	7.50
Νεωτάτη μέθοδος τῆς ἁγγλικῆς γλώσσης ὑπὸ F. Ahn	»	2.—
Λεξικὸν ἁγγλοελληνικὸν ὑπὸ Γ. Ἀλεξάνδρου	»	6.50
» ἑλληνοαγγλικὸν » » »	»	6.50
» ἁγγλοελληνικὸν ὑπὸ Ἀλ. Γεωργιάδου	»	10.—
Πρόχειρον ἁγγλοελληνικὸν Λεξικὸν ὑπὸ Φ. Φιλίππου	»	4.—
» ἑλληνοαγγλικὸν » » »	»	4.—
Ἀγγλοελληνικὸν ἐπιστολόγειον ὑπὸ Θ. Κυρίου	»	2.50
Ἑμπορικὴ ἑλληνοαγγλικὴ ἐπιστολογραφία ὑπὸ Hugo	»	1.50
Ἀγγλικὸν ἀλφάβητάριον ὑπὸ Ἀλ. Γεωργιάδου	»	50
Γραμματικὴ τῆς ἁγγλικῆς γλώσσης ὑπὸ Φ. Φιλίππου	»	2.50
Ἡχὼ τοῦ Λονδίνου	»	1.25
Ὁ Ἕλληνας ἐν Ἀγγλίᾳ ἢ Ἑλληνοαγγλικοὶ διάλογοι Kuntzé	»	80
The Englishman in Greece ἢ Ἀγγλοελλην. διάλογοι Kuntzé	»	1.—

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ Γερμανικὴ ἄνευ διδασκάλου ὑπὸ Xavier de Bouge	»	7.50
» » » Sanderson	»	3.50
Νεωτάτη μέθοδος τῆς γερμανικῆς γλώσσης ὑπὸ F. Ahn	»	2.—
Λεξικὸν γερμανοελληνικὸν ὑπὸ Ἐμμ. Δρακοπούλου	»	7.50
» ἑλληνογερμανικὸν ὑπὸ Χ. Χαμαδᾶ	»	7.50
Γραμματικὴ τῆς γερμανικῆς γλώσσης ὑπὸ Χ. Χαμαδᾶ	»	2.—
Ὁ Ἕλληνας ἐν Γερμανίᾳ ἢ Διάλογοι ἑλληνογερμανικοὶ Kuntzé	»	80
Der Deutsche in Griechenland ἢ Γερμανοελλην. διάλογοι »	»	1.—

ΙΤΑΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ Ἰταλικὴ ἄνευ διδασκάλου ὑπὸ Xavier de Bouge	»	7.50
Νεωτάτη μέθοδος τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης ὑπὸ F. Ahn	»	2.—
Λεξικὸν Ἰταλοελληνικὸν ὑπὸ Μ. Παρίδου	»	7.50
Ἰταλικὸν ἀλφάβητάριον	»	60
Ἰταλικὴ γραμματικὴ ὑπὸ Χ. Γεωργιάδου	»	2.—
Ὁ Ἕλληνας ἐν Ἰταλίᾳ ἢ Ἑλληνοιταλικοὶ διάλογοι Kuntzé	»	80
L'Italiano in Grecia ἢ Ἰταλοελληνικοὶ διάλογοι »	»	1.—

ΑΡΑΒΙΚΑ-ΤΟΥΡΚΙΚΑ-ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ-ΡΩΣΙΚΑ-ΛΑΤΙΝΙΚΑ-ΟΜΗΡΙΚΑ

Ὁ Ἕλληνας ἐν Τουρκίᾳ ἢ Ἑλληνοτουρκικοὶ διάλογοι Kuntzé	»	1.—
» » » Ρουμανία ἢ Ἑλληνορουμαν.	»	1.—
» » » Ρωσσία ἢ Ἑλληνορωσικοὶ » » »	»	1.—
» » » Αἰγύπτῳ ἢ Ἑλληνοαραβικοὶ » » »	»	1.—
Λεξικὸν Λατινοελληνικὸν Σ. Κουμανούδη	»	7.—
» Ἑλληνολατινικὸν Χρ. Ἀδαμαντίου	»	4.—
» Οὐγγρικὸν μέγα, ὑπὸ Ι. Πανταζίδου	»	7.—
» » ὑπὸ Ε. Κοφινιώτου	»	3.—

5 ΔΡ. ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ
 ΔΕΜΙΝΑ ἢ ΔΑΕΤΑ ΠΡΟΡΑΖΕΤΕ ΠΑΡΕΡΡΟΠΤΕΣ ΑΝΑ
 Ἰταλικῶν — Νοητικὰ — Ἰταλικὰ — Λεξικά — Φιλοσοφία — Δοκίμια —
 Ἐπιστολὰ — Ἐπιστολὰ — Μουσικὴ — Περιοδικὰ — Παιδικὰ — Ναυτικὰ — Φιλολογία —
 Μεταφράσματα — Ἑλληνικὰ — Ἑλληνικὴ Γλώσσα — Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ — Ἑλληνικὴ Ἑτυμολογία —
 Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία —
 Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία —
 Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία —
 Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία — Ἑλληνικὴ Ἐπιστολογραφία —
100 ΔΡ. ΒΙΒΛΙΑ

